

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 44

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету протокол 4 від 14.02.2020 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **М.В. Мамич**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

О.К. Гадомський, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства, професор (Республіка Польща); **С.В. Голик**, кандидат філологічних наук, доцент; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету», допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2020

© Міжнародний гуманітарний університет, 2020

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

*Беценко Т. П.,
https://orcid.org/0000-0002-1936-6673
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка*

АДВЕРБІАЛЬНІ ТЕКСТОВО-ОБРАЗНІ УНІВЕРСАЛІЇ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ДУМАХ

Анотація. Статтю присвячено опису текстиво-образних універсалій як конститутивних компонентів мовно-стильової організації думового дискурсу. З'ясовано, що текстиво-образна універсалія становить образно-змістову єдність, реалізовану в лінійно представлених граматичних структурах – повторюваних мікро- і макроодинацях думового тексту. Кожен із різновидів текстиво-образних універсалій твориться за наявними у мові моделями (формулами), які є природними, характерними для граматичної системи мови. Кількість (обсяг) мовних моделей (граматичних моделей), використовуваних для творення конструкцій із відповідним змістом, обмежена (тобто така, що піддається вичерпному описові), кількість же мовленнєвих конструкцій з урахуванням компонентного складу, що можуть бути створені за цими моделями (формулами, схемами), – необмежена, така, що не підлягає повному і вичерпному описові в усіх функціональних сферах мови як динамічної системи. Основну увагу звернено на адвербіальні текстиво-образні універсалії зі значенням часу. Адвербіальні текстиво-образні універсалії – це обставинні прислівники, адвербіалізовані прийменниково-відмінникові форми, що у реченні виконують синтаксичну функцію обставини, а також складні слова, утворені поєднанням двох прислівників. Виявлено, що адвербіальні текстиво-образні універсалії зі значенням часу представлені трьома підгрупами: 1) текстиво-образні універсалії, які містять вказівку на те, коли відбувається дія, процес, стан; 2) текстиво-образні універсалії, що визначають вихідну точку часового відтинку певної події; 3) текстиво-образні універсалії, які визначають часову тривалість чогось; 4) адвербіальні текстиво-образні універсалії, що вказують на певний проміжок часу – на його початок і кінець. Виявлено граматичні моделі адвербіальних текстиво-образних універсалій, притаманних текстам народних дум.

Ключові слова: мовно-образна організація українських народних дум, текстиво-образні універсалії, адвербіальні текстиво-образні універсалії, адвербіальні текстиво-образні універсалії зі значенням часу.

Постановка проблеми. Мовно-образна організація текстів народного героїчного епосу відзначається певними правилами, закономірностями. З-поміж інших виокремлюємо наявність текстиво-образних універсалій. Текстиво-образна універсалія становить образно-змістову єдність, реалізовану в лінійно представлених граматичних структурах – повторюваних мікро- і макроодинацях думового тексту. Текстиво-образна універсалія як конструктивна текстова одиниця, як оперативна одиниця мовної пам'яті – не закріпилася, незмінна структура. Це певний каркас – схема (з урахуванням тематично-подієвих, архітекто-

нічних та ін. нюансів), що дозволяє творчо використовувати наявний у мовній свідомості матеріал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національний героїчний епос – думи – у різних аспектах привертая увагу таких дослідників, як М.О. Максимович, М.І. Лисенко, Ф.М. Колесса, П.Г. Житецький, М.Т. Рильський, Г.А. Нудьга, С.Й. Грица та ін. Збиранням та осмисленням феномену дум займалися зарубіжні вчені – російські (Ф.І. Буслаєв, О.Ф. Міллер, О.М. Веселовський та ін.), хорватські (В. Ягич), польські (М. Грабовський, М. Касіян, Ч. Нейман), французькі (А. Рамбо, А. Ходзько, М. Шеррер), англійські (В. Морфіл), німецькі (Ф. Боденштедт, Й. Гейдер, П. Дільс, П. Кремер), італійські (Д. Чамполі). Численні праці мистецтвознавців, літературознавців, мовознавців означили науковий контекст висвітлення зазначеної теми, в якому однак недостатньо вивченими залишаються питання фольклорної текстології, мовноструктурної, стилістичної організації тексту дум. Саме відповідь на означені питання і дасть змогу повною мірою осмислити феномен жанру думи.

Мета статті – схарактеризувати адвербіальні текстиво-образні універсалії зі значенням часу як мовноструктурні компоненти українських народних дум.

Виклад основного матеріалу. Логіко-граматична класифікація текстиво-образних універсалій передбачає типологічну характеристику останніх як власне будівельного матеріалу думових текстів. Опис текстиво-образних універсалій у логіко-граматичному ракурсі ґрунтується на врахуванні граматичних законів мови, що конкретно виявляються (реалізуються) у наявних (властивих певній мові) граматичних моделях словосполучень і речень.

Як зазначають дослідники, «паралельний аналіз структури моделі світу і структури мови засвідчує відповідність набору універсальних семіотичних позицій моделі світу набору мовних (лексико-семантичних, граматичних) категорій, що передбачає взаємодію структур в обох напрямках: від моделі світу до мови і від мови до моделі світу. Останнє означає не лише те, що модель світу може бути описана за допомогою мови, а і що вона може бути описана за принципом мови, наприклад, із виділенням граматики і словника» [16, с. 9].

А. Вежбицька, говорячи про існування в будь-якій мові універсальних елементарних смислів, підкреслювала, що вони відображають не лише семантичну природу, а й комбінаторні властивості елементів [4, с. 297].

Системно-структурна будова мови, за Г. В. Колшанським, «представляє ідеальне відтворення (хоча і в матеріальних формах) об'єктивних закономірностей світу» [9, с. 49].

Граматичні одиниці, зокрема словоформи, синтаксичні конструкції (словосполучення, речення) як носії узагальнених граматичних значень у контекстуальному оточенні стають фактами, що засвідчують можливості засобів морфології і синтаксису породжувати марковані висловлювання, виступати в ролі експресивно-стилістичних одиниць.

Загалом природа текстово-образних універсалій коріниться в особливостях їх граматичної характеристики. Наприклад, існування атрибутивних текстово-образних універсалій типу *прикметник + іменник* цілком пояснене з погляду природи прикметника: його залежності від іменника, «прикріплення» до іменника. Тому прикметник вважають супровідною стосовно іменника частиною мови, «яка позначає ознаку предмета, має зумовлені опорним іменником словозмінні морфологічні категорії роду, числа й відмінка, функціонує в реченні як формально-синтаксичний приіменниковий другорядний член речення і як семантико-синтаксичний атрибутивний компонент (атрибутивна синтаксема)» [5, с. 121]. Іменник зазвичай потребує уточнення, поширення прикметником. У народнопоетичному мовленні поширення іменника прикметником і виникнення атрибутивного словосполучення зумовлене і власне мовними, і позамовними чинниками. Формування думки та її оформлення цілком підпорядковується наявним у мові граматичним законам і правилам. Специфічним є лише відбір певних одиниць (лексичних, граматичних). Відповідно до повідомленої у фольклорному тексті інформації (з урахуванням жанру) здійснюється відбір тих чи інших структур, що є усталеними, поетичними (художньо-образними) за своєю сутністю: у думках, наприклад, атрибутивні сполуки *темні ліси, високі ліси, у казках – дрімучі ліси, густі ліси, непрохідні ліси* та ін.

Зовсім інакшу природу мають субстантивні текстово-образні універсалії, утворені здебільшого з двох іменників. Такі текстово-образні універсалії з погляду структурного оформлення виступають або складними словами (композиціями, утвореними шляхом словоскладання, прикладковими сполуками тощо): *батько-мати, щука-риба*, або сурядно поєднуваними конструкціями (сурядними словосполученнями): *батько і мати, хліб і сіль*.

Як іменникові, так і дієслову за семантичною окресленістю, центральними формально-синтаксичними і семантико-синтаксичними позиціями в реченні, а також розвинутою сукупністю морфологічних категорій і парадигм належить центральне місце у граматичній структурі української мови. Відповідно і текстово-образним універсаліям, утвореним на основі дієслів, для яких характерна властивість виражати дії, процеси та стани, теж відводиться провідне місце в організації думового епосу, що, окрім усього, пояснюється активністю валентності дієслова [5, с. 217]: дієвідмінюване дієслово може підпорядковувати одночасно велику кількість слів (до семи слів) [1, с. 44]. Дієслово майже без обмежень сполучається з прислівниками, з іменниками в різних відмінках із прийменником і без прийменника. Цим і пояснюється велика кількість вербальних текстово-образних універсалій, утворених на основі дієслова.

Вербальні текстово-образні універсалії можуть бути представлені і складним словом (*плакати-ридати*), і сполукою, утвореною шляхом сурядного зв'язку (*плакати і ридати*), і структурою, компоненти якої поєднані підрядним зв'язком (наприклад, прилягання): *гірко плакати*. Відношення між компонентами структури, утвореної способом підрядного зв'язку

зі стрижневим компонентом – дієсловом, можна охарактеризувати загалом у семантичному плані так: «дії і предмети, на які спрямована дія» та «дії і обставини, які характеризують (визначають) дії».

Адвербіальні текстово-образні універсалії насамперед визначають часові та просторові межі (континуум) описуваної мовної картини світу. Адвербіальні текстово-образні універсалії – це обставинні прислівники, адвербіалізовані прийменниково-відіменникові форми (*у чистому степу, на могилі*), що у реченні виконують синтаксичну функцію обставини, а також складні слова, утворені поєднанням двох прислівників (*гаразд-добре, рано-вранці*).

Загалом текстово-образні універсалії з логіко-граматичного погляду зводимо до таких, що:

1. позначають розчленовано предмет і його ознаку, властивість (атрибутивні текстово-образні універсалії);
2. використовуються для позначення єдиного і водночас розчленованого поняття (предмета, речі) (субстантивні текстово-образні універсалії);
3. називають дії, скеровані на певні предмети, а також дії, які визначають інші дії (вербальні текстово-образні універсалії);
4. вказують на місце, час, причину, мету, спосіб дії (адвербіальні текстово-образні універсалії).

Семантичні різновиди текстово-образних універсалій співвідносяться з граматичними їх особливостями: так, вербальні текстово-образні універсалії зі стрижневим компонентом-дієсловом вказують на дію, процес, стан, що конкретизуються залежно від контексту; субстантивні текстово-образні універсалії позначають предмети, речі, що і властиво іменникам, і т. ін. Участь таких одиниць у побудові тексту, його композиційної структури, надає текстово-образним універсаліям статусу композиційних формул, які виступають усталеними формами тексту (зачином, кінцівкою). Таким чином, одна і та ж конструкція (мовна конструкція, мовна форма) кваліфікується по-різному залежно від функції її в тексті і від аспекту інтерпретації. У цьому феномен мови як універсальної знакової системи, що дозволяє використання мовних одиниць – сполучень знаків за відповідними граматичними моделями (з урахуванням існуючих у мові норм), які є певними смисловими конструкціями, сегментованими одиницями, ієрархічними, такими, що виступають будівельним матеріалом для інших текстово-образних універсалій.

Таким чином, кожен із різновидів текстово-образних універсалій твориться за наявними у мові моделями (формулами), які є природними, характерними для граматичної системи цієї мови. Кількість (обсяг) мовних моделей (граматичних моделей), використовуваних для творення конструкцій із відповідним змістом, обмежена (тобто така, що піддається вичерпному описові), кількість же мовленнєвих конструкцій з урахуванням компонентного складу, що можуть бути створені за цими моделями (формулами, схемами), – необмежена, така, що не підлягає повному і вичерпному описові в усіх функціональних сферах мови як динамічної системи.

Адвербіальні текстово-образні універсалії, універсалії з обставинним значенням функціонують у двох різновидах: а) як власне прислівники – морфологізовані відіменникові та віддієслівні прислівники та б) як відіменникові обставинні прислівники неморфологізованого типу («Як називний відмінок,

так і деякі форми обставинних непрямих відмінків створюють умови для переходу імен і словосполучень у тимчасові прислівники», у таких випадках «в семантично-функціональному змісті імен накреслюється тяжіння до переростання в обставинне значення» [17, с. 79].

Власне адвербіальні утворення є прислівниковими структурами на зразок: *тяжко-важко, недовго-небагацько* [УНД 1972: 190], *мало-немного* [УНД 1972: 160 (3), 163, 204, 205, 206 (2), 207, 208, 223, 369], *достойно-праведно* [УНД 1972: 250, 267, 268 (2), 269 (2), 270, 271, 272 (2)], *рано-пораненьо* [УНД 1972: 349, 372]. Універсалії, утворені на основі іменників у непрямих відмінках з прийменниками: *білим лебедоньком* [УНД 1972: 338], *ясним соколом* [УНД 1972: 327], *із сирій землі* [УНД 1972: 338], *на чужій чужині* [УНД 1972: 338], *коло кринички Салтанки* [УНД 1972: 223], *із Дністра* [УНД 1972: 223].

Адвербіальні тексто-образні універсалії з темпоральною семантикою в думках значно поступаються у кількісному відношенні універсаліям із просторовою семантикою. Вони не мають такої широкої амплітуди структурних різновидів (моделей) і не засвідчують високої концентрації в текстах дум. Вказівка на час у думках хоч і важлива, проте не така конкретна: переважно це вказівка загального характеру, близька до способу передачі часового виміру, що його спостерігаємо в казках. Наприклад, у соціально-побутових думках, як і в казках, початок дії припадає на неділю або на свято тощо.

Адвербіальні тексто-образні універсалії зі значенням часу поділяємо на три підгрупи:

1) тексто-образні універсалії, які містять вказівку на те, коли відбувається дія, процес, стан: *із день-години* [УНД 1972: 262], *на другий день* [УНД 1972: 309], *Ой у святую неділеньку, рано-пораненьку, / Не синіі тумани уставали...* [Г 1927: 123];

2) тексто-образні універсалії, що визначають вихідну точку часового відтинку певної події: *з світовою зорею* [УНД 1972: 340];

3) тексто-образні універсалії, які визначають часову тривалість чогось: *до кінця віку* [УНД 1972: 411];

4) адвербіальні тексто-образні універсалії, що вказують на певний проміжок часу – на його початок і кінець: *з ранньої зорі до вечірньої* [УНД 1972: 379].

Модель «Прикметник (числівник) + іменник у Родовому відмінку». Зазначена модель представлена структурами: *теперешнього часу* [УНД 1972: 283, 302], *дев'ятого дня* [УНД 1972: 160, 205], *четвертого часу* [УНД 1972: 131], *четвертої неділі* [Д 1969: 115], *четвертої неділеньки* [УНД 1972: 325], *пізньої ночі* [УНД 1972: 311], *ночної доби* [УНД 1972: 165, 212], *третього дня* [Д 1969: 48, 50].

Щодо функціонування вказаної моделі Олена Курило відзначає таке: «Широко знає українська мова генітивні часові звороти, де речівник у генітиві зв'язаний із прикметником», проте «сучасна літературна мова мало зважає на вказані часові звороти і замість них уживає менш поширених в українській народній, а більш у російській літературній мові знаних часових зворотів – прийм. у (в) з акузативом. Вказані генітивні часові звороти не мають означеного характеру минулості» [10, с. 201–202].

Модель «Прийменник з (із) + іменник у Родовому відмінку».

З день-години [УНД 1972: 267, 271], *із день-години* [Д 1969: 207; УНД 1972: 262, 263].

Модель «Прийменник з + прикметник + іменник у Родовому відмінку + прийменник до + прикметник».

З ранньої зорі до вечірньої [УНД 1972: 379]. Непродуктивний тип, вказує на часову протяжність – від початку до завершення.

Модель «Прийменник на + прикметник + іменник у Знахідному відмінку + прийменник на + іменник у Знахідному відмінку».

На святій день, на Великдень [УНД 1972: 335], *на святій-то день на Великдень* [УНД 1972: 336]. Спостережена розбудова цієї моделі за рахунок додавання прикметника (на святій Божий празник, на Великдень [УНД 1972: 341]) та за рахунок уведення конструкції з часовою семантикою за допомогою сполучників **альбо, або** (на святій день, на Великдень, **альбо** на которий празник роковий молебний [УНД 1972: 336, 344], на святій день Великдень, **Або** на який роковий молебний празник [УНД 1972: 342]), також способом видозміни компонентів, їх повтору тощо (на святій празник, роковий день Великдень [Д 1959: 53; Д 1969: 66; УНДП 1990: 46]).

Прийменник **на** виражає також проміжок часу, що визначає межі якоїсь дії чи стану: *на многая літа* [УНД 1972: 302], *на многа літа* [УНД 1972: 283], *на многії літа* [УНД 1972: 311], *на многі літа* [Д 1959: 18]. Ці структури становлять невід'ємну частину кінцівок дум. Вони також виступають у поєднанні з іншими структурами часової семантики: *на многі літа До кінця віау* [УНД 1972: 311], *на многі літа. До кінця віка* [Д 1959: 61].

Модель «Прийменник + займенник + іменник у Знахідному відмінку»: *У той час* [УНД 1972: 156, 157]. Зафіксоване ускладнення цієї моделі за рахунок розбудови іменної частини (ррр Аз N₄ і N₄): *у той час і годину* [УНД 1972: 228].

Творення зазначеної адвербіальної тексто-образної універсалії з темпоральною семантикою цілком відповідає ustalеним у мові моделям, що використовуються з аналогічним значенням певного часу дії.

Модель «Прийменник в + іменник у Знахідному відмінку», її ускладнений варіант – «Прийменник в + прикметник + іменник у Знахідному відмінку».

Означену модель репрезентують такі адвербіальні тексто-образні універсалії з семантикою часу, як-от: *в неділю* [УНД 1972: 340, 341, 343], *в святую неділеньку* [УНД 1972: 320, 333], *в святую неділю* [УНД 1972: 334, 336, 337], *у неділю святую* [УНД 1972: 345], *у святій день у воскресний* [УНД 1972: 248]. Початкова формула зазначеної моделі – *у неділю*. Думи засвідчують розбудову цієї тексто-образної універсалії: а) за рахунок ускладнення прикметником (*в святую неділю*); б) за рахунок поєднання з власне прислівниками на позначення часу: *в неділю рано-пораненьку* [УНД 1972: 226]; в) за рахунок поєднання з іншими адвербіальними тексто-образними універсаліями, що вживаються для позначення часу: *у неділю у полудню годину* [УНД 1972: 240].

Таким чином, розглядана модель засвідчує розбудовану лінійно структуру з варіантами (що створюються шляхом ускладнення, додавання компонентів) і варіаціями (ускладненнями слова демінутивними афіксами, повтором однокореневого слова).

Зазначена модель здебільшого не виступає у чистому вигляді. Зазвичай вона входить до більш складнішого утворення на позначення часової семантики, а саме: з підсилювальним

прислівником *барзе*: в *неділю барзе рано* [УНД 1972: 354], із прислівником на позначення часу: у *неділю рано* [УНД 1972: 281, 287]. Цей прислівник може бути повторюваним: в (у) *неділю рано, барзо рано* [УНД 1972: 315, 323] або тавтологізованим: у (в) *неділю рано-пораненько* [Д 1969: 68; УНД 1972: 188, 190, 312, 326, 340, 341, 343], у *неділю рано-порано* [Д 1969: 56] в *неділю рано-пораненьку* [УНД 1972: 329, 353, 382, 383], в *святую неділеньку рано-пораненько* [УНД 1972: 181], у *святую неділеньку барзо рано-пораненько* [УНД 1972: 333], в *неділю барзо рано-пораненько* [УНД 1972: 322], в *святую неділю рано-пораненьку* [УНД 1972: 334], у *святу неділю рано на зорі пораненьку* [УНД 1972: 336], в *неділю барзо рано-пораненько* [УНД 1972: 349], в *неділю рано-пораненько* [УНД 1972: 350], у *святую неділеньку рано-пораненьку* [Д 1959: 157; УНД 1972: 190, 366, 367, 368], у *святую неділеньку барзо рано-пораненьку* [УНД 1972: 356 (2), 357].

Окрім того, розглядані універсалиї на позначення часу мають здатність взаємодіяти з іншими моделями темпоральної семантики, що спричиняє до творення максимального ступеня образної конкретизації: у *неділю рано-пораненьку, до схід сонця* [УНД 1972: 359 (2)], в *неділю рано-пораненьку з світовою зорею* [УНД 1972: 340, 341, 343], в *суботу рано-пораненько* [УНД 1972: 224].

«Нанизування» одна на одну текстово-образних універсалиї із семантикою часу, ускладнення їх вказівними частками, сполучниками тощо (на рівні структури): у *неділю та барзе рано-пораненьку* [УНД 1972: 353], у *святу неділеньку та рано-пораненько* [УНД 1972: 372, 374, 376 (2)], а також демінутивними суфіксами, нестягненими закінченнями (на рівні слова), безсумнівно, покликане максимально уповільнити, розтягнути епічну оповідь, що й передбачає стилістика думи: текст набуває необхідної тональності – урочисто-піднесеної та водночас схвильованої. Зазначена модель адвербіальних текстово-образних універсалиї із темпоральною семантикою здебільшого поширена в соціально-побутових думках.

Модель «Прикметник + іменник у Орудному відмінку».

Означена модель непродуктивна і представлена поодинокими прикладами: *ранньою зорею* [УНД 1972: 325], *ранніми зорями* [УНД 1972: 329], *ясною зорею* [УНД 1972: 208].

Модель «Прийменник з + прикметник + іменник у Орудному відмінку».

Розглядана модель непродуктивна: з *світовою зорею* [УНД 1972: 340, 341, 343], проте специфічна (стосовно компонентного складу, семантики): її функціонування характерне саме для думового епосу.

Модель «Прикметник + іменник у Орудному відмінку + прикметник + іменник у Орудному відмінку».

Вказана модель репрезентує структуру із двома паралельними рядами сполук – прикметника й іменника в Орудному відмінку на позначення часу: *скорим врем'єм, пилною годиною* [УНД 1972: 272, 273], *скорим часом, пилною годиною* [УНД 1972: 268 (2), 269], *скорим уремням, темною годиною* [УНД 1972: 268 (2), 269], *скорим врем'єм, пилною годиною* [УНД 1972: 272, 273 (3)], *скорим уремням, темною годиною* [УНД 1972: 268, 268, 269]. Це т. зв. інструментальні звороти, характерні для української мови та широко представлені в народній творчості.

Модель «Прийменник на + прикметник + іменник у Місцевому відмінку».

На ранній, на вечірній зорі [УНД 1972: 348], *на ранній зорі І на вечірній* [УНД 1972: 364], *на ранній зорі, на вечірній* [УНД 1972: 370]. О. Курило зараховує ці структури до локативних зворотів [10, с. 205].

Вкажемо на варіації зазначеної текстово-образної універсалиї з погляду внутрішнього розташування компонентів:

- rgr A, rgr A N₆ (на ранній, на вечірній зорі)
- rgr A N₆, rgr A (на ранній зорі, на вечірній)
- rgr A N₆ і rgr A (на ранній зорі і на вечірній).

Модель «Прийменник о (об) + іменник у Місцевому відмінку».

Означену модель розглядаємо як архаїчну з темпоральною семантикою.

Такі конструкції сформовані на основі іменника – власної назви: антропоніма або георгоніма і прийменника: *о Петрі* [УНД 1972: 317 (2), 318 (2)], *о Роздві* [УНД 1972: 316 (3)], *об Різді* [УНД 1972: 319 (2), 320], *о Петру* [УНД 1972: 319 (2), 320], *об Василю* [УНД 1972: 320], *об святім Василії* [УНД 1972: 317, 318 (2)], *об Василю* [УНД 1972: 319 (2)], *о святім Василії* [УНДП 1990: 94], *о Петрі* [УНДП 1990: 94, 96].

Активізація та актуалізація у соціально-побутових думках саме вказаних структур на позначення часового відліку зумовлена умовами життя: зафіксовані конструкції з часовою семантикою сигналізують про циклічний період життєіснування, з урахуванням моментів господарського та духовного значення: Різдво – одне з найбільших зимових свят (періоду святку), коли люди, будучи вільними від роботи, відпочивали у родинному колі, веселилися; Василя – зимове свято періоду святку, одне з найвеселіших та найкolorитніших. Свято Петра і Павла припадало на середину літа – час жнив і закінчення посту також було довгожданим у народі.

Модель «Прийменник при + іменник у Місцевому відмінку + іменник у Родовому відмінку».

Зазначені структури належать до розряду архаїчних: прийменник *при* сполучається тільки з місцевим відмінком іменника, вживається в різножанрових фольклорних текстах. Приклади з думового епосу: *при старості літах* [УНД 1972: 350, 360], *при старості літ* [УНД 1972: 349(2), 356, 359, 363, 364(2), 365, 371, 378], *при старості літах* [УНД 1972: 354].

Модель «Прийменник при + прикметник + іменник у Місцевому відмінку».

Звороти, що творяться на основі моделі rgr AN₆, є архаїчними, представлені такими прикладами: *при лихій хуртовині* [УНД 1972: 328], *при лихій годині* [УНД 1972: 327, 331], *при нещасливій годині* [Д 1959: 18; УНДП 1990: 94].

Тексти дум демонструють лінійну розбудову зазначеної моделі – за рахунок уведення означень-прикметників і займенників прикметникового типу: *при нещасній моїй хуртовині* [УНД 1972: 335, 342, 355, 338(3)] та за рахунок поєднання з ідентичними моделями: *при бідній годині, / При нещасливій моїй злій хуртовині* [УНД 1972: 333], *при бідній, при нещасній хуртовині* [УНД 1972: 336], *При злій хуртовині, / При нещасливій годині* [УНД 1972: 329; УНДП 1990: 95].

Модель «Сполучник (частка) + іменник, сполучник + іменник».

Означена модель представлена варіантними конструкціями:

- согр N, согр N: *не світ-то, не зоря* [УНД 1972: 332]; *не світ, не тьма* [УНД 1972: 343];
- согр N, согр N: *ні світ, ні тьма* [НД 1986: 103];

- і соп N, і соп N: *і не світ, і не зоря* [УНД 1972: 329];
- соп й ні N, а соп N: *ще й ні світ, а ще тьма* [УНД 1972: 337].

Указаний різновид адвербіальних тексто-образних універсалий характерний для багатьох жанрів фольклорних епічних творів.

Висновки. Отже, адвербіальні тексто-образні універсалиї зі значенням часу представлені трьома підгрупами: 1) тексто-образні універсалиї, які містять вказівку на те, коли відбувається дія, процес, стан; 2) тексто-образні універсалиї, що визначають вихідну точку часового відтинку певної події; 3) тексто-образні універсалиї, які визначають часову тривалість чогось; 4) адвербіальні тексто-образні універсалиї, що вказують на певний проміжок часу – на його початок і кінець.

З логіко-граматичного погляду адвербіальні тексто-образні універсалиї зі значенням часу реалізуються з допомогою моделей «Прикметник (числівник) + іменник у Родовому відмінку», «Прийменник з (із) + іменник у Родовому відмінку», «Прийменник з + прикметник + іменник у Родовому відмінку + прийменник до + прикметник», «Прийменник на + прикметник + іменник у Знахідному відмінку + прийменник на + іменник у Знахідному відмінку», «Прийменник + займенник + іменник у Знахідному відмінку», «Прийменник в + іменник у Знахідному відмінку», її ускладнений варіант – «Прийменник в + прикметник + іменник у Знахідному відмінку», «Прикметник + іменник у Орудному відмінку», «Прийменник з + прикметник + іменник у Орудному відмінку», «Прийменник о (об) + іменник у Місцевому відмінку» та ін.

Адвербіальні тексто-образні універсалиї із часовою семантикою є своєрідними маркерами фольклорного дискурсу взагалі та думового зокрема.

Література:

1. Бабайцева В.В., Максимов Л.Ю. Современный русский язык. Т. III. Синтаксис. Пунктуация. Москва : Просвещение, 1981. 271 с.
2. Беценко Т. Мова думового епосу: Словник епітетів, складних слів, тавтологічних і плеонастичних структур, географічних найменувань і релігійних понять. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. 108 с.
3. Беценко Т. Текстово-образні універсалиї думового епосу: структура, семантика, функції : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. 400 с.
4. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание / пер. с англ. ; отв. ред. и сост. М.А.Кронгауз ; вступ. статья Е.В.Падучевой. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
5. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
6. Грица С.И. Украинская песенная эпика. Москва : Сов. композитор, 1990. 262 с.
7. Думи / упор., підгот. текстів, вступне слово та прим. М.П.Стельмаха. Київ : Держвидав. худ. л-ри, 1959. 187 с. [Д 1959]
8. Думи / упор. текстів, вступна стаття, примітки та коментарі Г.А.Нудьги. Київ : Рад. письм., 1969. 235 с. [Д 1969]
9. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. Москва : Наука, 1990. 107 с.
10. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 303 с.
11. Народні думи / упоряд., пер., прим. С. Мишанича. Київ : Дніпро, 1986. 173 с. [НД 1986]
12. Путилов Б.Н. Эпическое сказительство: Типология и этническая специфика. Москва : Издат. фирма «Восточная литература» РАН, 1997. 295 с.
13. Українська фольклористика : словник-довідник. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 448 с.
14. Українські народні думи та історичні пісні / упоряд., приміт. О.М.Таланчук ; передм. Б.П.Кирдана. Київ : Веселка, 1990. 239 с. [УНДП 1990].
15. Украинские народные думы / підг. текстів, вст. ст. Б.П.Кирдана. Москва : Наука, 1972. 560 с. [УНД 1972].
16. Цивьян Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира. Москва : Наука. 1990. 203 с.
17. Чапля І.К. Прислівники в українській мові. Харків : Вид-во Харківського ордена Трудового Червоного прапора державного університету ім. О.М.Горького, 1960. 124 с.

Betsenko T. Adverbial text-like universals with the value of time in Ukrainian folk thoughts

Summary. The article is devoted to the description of text-universal universals as constitutive components of the linguistic and stylistic organization of thought discourse. It has been found that the text-universal is a figurative-semantic unity realized in linearly represented grammatical structures – repetitive micro- and macro-units of text. Each of the varieties of text-universal universes is created by existing in the language models (formulas), which are natural, characteristic of the grammatical system of the language. The number (volume) of linguistic models (grammatical models) used to create constructions with relevant content is limited (that is, subject to exhaustive description), the number of speech constructions, taking into account component composition, that can be created by these models (formulas, schematics), unlimited, not subject to a complete and comprehensive description in all functional areas of the language as a dynamic system. The main focus of the article is on adverbial textual universals with the value of time. Adverbial text-universal universals are adverbial adverbials, adverbialized adverbial-adverbial forms that perform the syntactic function of circumstance in a sentence, as well as complex words formed by the combination of two adverbs. It is revealed that adverbial text-universal universals with the value of time are represented by three subgroups: 1) text-shaped universals that contain an indication of when an action, process, state occurs; 2) text-shaped universals that determine the starting point of a time-lapse of a particular event; 3) text-shaped universals that determine the time duration of something; 4) adverbial textual universals that indicate a certain period of time – at its beginning and end.

Key words: language-figurative organization of Ukrainian folk thought, text-universal, adverbial text-universal, adverbial text-universal with the value of time.

Веретюк Т. В.,*кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри української і зарубіжної літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова**Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ГЕРОЙ-СЕЛЯНИН ЯК ОБРАЗ «НОВОЇ ЛЮДИНИ» У «БУКОВИНСЬКІЙ ПОВІСТІ» ІГОРЯ МУРАТОВА

Анотація. У пропонованій статті подається спроба аналізу образу героя-селянина як одного з домінантних образів-типів «нового героя» у «Буковинській повісті» відомого харківського митця Ігоря Муратова, що була написана в 50-х рр., коли письменники активно використовували настанови соцреалізму. Належність творчої спадщини І. Муратова до радянської доби зумовила поверховість прочитання прози митця, визначення його світоглядних та ідейно-естетичних позицій, реалізованих у творчості. Проте, незважаючи на, здавалося б, присутній критичний огляд прози письменника загалом і «Буковинської повісті» зокрема (за цей твір автор отримав Державну премію СРСР), сьогодні не має ґрунтовної розвідки, присвяченої аналізу прози митця в контексті соцреалістичного канону, проявом якого є «позитивний герой». Це й зумовлює новизну нашої роботи. Теоретико-методологічною основою розвідки стали праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників-літераторів, серед яких І. Басалаєв, М. Бердяєв, Ю. Борев, Є. Добренко, О. Дяченко, К. Кларк, Т. Круглова, О. Пулинець, У. Федорів, В. Хархун та ін.

У статті подається короткий аналіз критичних праць, присвячених дослідженню як поняття «новий герой»/«позитивний герой», так і тексту «Буковинської повісті». Розглянуто основні типи «нових героїв» і з'ясовано, що у творі Ігоря Муратова яскраво представлений тип героя-селянина, утіленням якого є головний герой повісті Танасій Карпюк. Також виділено і яскраво проілюстровано прикладами з тексту основні складники такого образу: походження (бідність, батрацтво, перебування за кордоном, прозріння), участь у діяльності активістів-підпільників, котрі поширювали ідеї комунізму, допомога героя-робітника у побудові «нового світу» й активна участь дітей у цьому, очікування і прихід радянських військ на Західну Україну, участь у Другій світовій війні (підпільна діяльність), звільнення західноукраїнських земель і побудова «колгоспу як «колективного селянського раю»». Також у розвідці розглянуто знакові ідеологічні атрибути (червоний прапор, радянська зірка), звернення героїв до «механізованої» метафорики та символіки (поява трактора, машинно-тракторних станцій), зацентовано увагу на характері й особливостях відповідного історичного часу, досліджено концепт праці як основний спосіб творення « нової людини».

Ключові слова: позитивний герой, «нова людина», герой-селянин, «новий світ», колгосп, ідеологія, «механізована» символіка, концепт праці.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що оплотом літератури доби совєтчини стає концепція « нової людини», на побудову якої радянська влада кинула всі сили, аби затвердити

«новий антропологічний тип», у якого «мотиви сили і влади витіснили старі мотиви правдолюбства і співчуття» [цит. за: 1]. У зверненні героїв до «механізованої» метафорики та символіки у цьому ключі цілком логічним видається і завдання радянської літератури, у т. ч. й української, показати всьому світові цих нових людей – простих, звичайних, скромних, але водночас мужніх, героїчних, справжніх творців історії [2, с. 34].

Цікавою з цього погляду нам видається творчість відомого харківського письменника Ігоря Муратова, прозова спадщина якого відображає етапи драматичної історії України ХХ ст., живим свідком якої був митець.

Метою нашої розвідки є спроба розглянути образ героя-селянина як один із образів-типів «нового героя» у «Буковинській повісті» Ігоря Муратова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образ позитивного героя («нового героя», « нової людини») неодноразово привертая увагу дослідників літератури. Так, К. Кларк стверджує, що «нові люди були не просто більші порівняно з культивованою раніше “маленькою людиною”, вони, на відміну від звичного “Івана”, були найвеличнішими, бо демонстрували торжество гуманізму» [3, с. 786]. Ю. Борев, розмірковуючи над основними рисами такого образу, зауважує, що він «наділявся соціально цінними якостями, такими як трудовий і бойовий героїзм, відсутність жадібності та приватновласницьких пристрастей, колективізм, допомога слабшим» [4, с. 176]. В. Хархун, розмірковуючи над тим, ким по суті є нові герої, робить припущення, що вони «є новим типом суспільної людини. У своїй праці та боротьбі вони натхненні ідеєю любові до трудящих людства, пройняті духом колективізму і є найяскравішими виразниками соціалістичного гуманізму» [5, с. 16]. Погоджується з цією думкою й У. Федорів, зазначаючи, що «ідеологема нової людини виникла як версія суб'єкта докорінних змін, виконавця плану побудови комунізму. Радянській людині приписували виняткові здібності й уміння, високий моральний, суспільний і колективний дух, підпорядкований думці про те, що влада повинна турбуватися про народ, а він зобов'язаний підтримувати владу» [6, с. 83]. У пантеоні нових героїв У. Федорів виокремлює кілька основних типів: герой-селянин, герой-робітник, герой-воїн, герой – партійний керівник [6, с. 93].

Виклад основного матеріалу. Одним із наймогутніших засобів впливу літератури доби радянщини на свідомість читачів стає образ нового (позитивного) героя, котрий спроможний захоплювати, викликати довіру, збагачувати духовний світ радянських людей і об'єднувати їх задля досягнення певної

мети. В. Хархун наголошує на тому, що життя людини тієї доби дає численні та різноманітні приклади самовідданості і героїзму, і завдання кожного митця – шукати такі засоби художнього відображення, які б передали й узагальнили риси характеру позитивного героя в житті [5, с. 301]. Підтвердженням цього можуть слугувати слова О. Дяченка, який наголошував, що тогочасна література своїм пафосом, утвердженням всенародної героїки, прославленням безсмертя людей, що віддали своє життя чи проливали кров за Вітчизну, готувала радянський народ до захисту соціалістичних здобутків Жовтня [7, с. 27], утверджуючи мораль на революційних традиціях більшовицького минулого. Образи Чапаєва, Фрунзе, Щорса, Кірова, Пархоменка, Левінсона, Кожуха, Павла Корчагіна, Стрижня, Оксани та багатьох інших ставали прикладом і нормами поведінки для радянської людини за подібних обставин.

У «Буковинській повісті» (1951 р., 1957 р.) – першому прозовому творі І. Муратова – яскраво представлений образ героя-селянина. Танасій Карпюк, головний герой твору, колишній батрак, філософія якого виражає погляди всього малоземельного і безземельного селянства Буковини, що стогне під ярмом румунських бояр і своїх дуків [див.: 8].

Варто зауважити, що вже в перших рядках повісті автором чітко окреслюється мета і напрям твору: «Оце б ви добре зробили, товаришу, якби й справді описали все, що я вам розкажу про своє життя. Але не подумайте, що я себе за якусь видатну особу вважаю або прославитись хочу, ні! Просто моя автобіографія для багатьох трудящих людей цікавою може бути, бо я й за румунських бояр наVERTIVся, і в Америці мало не загинув, і чого тільки не зазнав за п'ятдесят і чотири роки, поки вийшов на вірну дорогу» [9, с. 6].

Будучи вірним соцреалістичній традиції, І. Муратов починає оповідь Танасія Карпюка з молодих літ, поступово описуючи життєпис багатьох років: бачимо героя в особистому житті, у родині, у стосунках з односельчанами – панами й бідняками, на заробітках в Америці, під час зустрічі радянських воїнів 1940 р., під час війни та в перші повоєнні роки.

Є. Добренко зауважує, що герой соцреалістичних творів, будучи утіленням перетвореної дійсності, не відображає життя, проте збагачує його. І в такому «збагаченому вигляді» повертається в нього. Адже «без свого “художнього втілення” радянський світ не може відбутися» [10, с. 316].

Вірність родині і Батьківщині демонструє І. Муратов, зображуючи картини поневіряння Танасія в Америці, куди той поїхав шукати щастя, обдурений крикливою рекламою, і звідки привіз додому тільки відморожені пальці та ревматизм [11, с. 118]. Мандрівка Танасія репрезентує модель «перековки» Є. Добренка [див.: 12], адже повернувся Танасій «політично прозрівшою людиною» [13, с. 177]. А далі спрацьовує модель «перетворення», за якою Танасій починає поширювати ідеї комунізму: Іван Берник вводить його до підпілля, куди входять різьбяр Гнат Крикливець, коваль Волошук, старий Крихта, Пилип, хлопець із «Тринако» (моторист Гапій) і декілька незнайомих. Танасія захоплюють ідеї комунізму: він починає поширювати підпільну газету Румунської компартії «Скінтейя» («Іскра»). З подивом Танасій дізнається, що обидва його сини – активісти і допомагають підпільникам: «А дівтора в нас давно вартує, щоб в разі чого... подати сигнал» [9, с. 105].

Те, що І. Муратов зображує дітей, котрі підтримують ідеї комунізму, відповідає канону соцреалістичного твору, адже

вони є «носіями цінностей, вмотивованих ідеологічними постулатами в ім'я вищого ідеалу – комунізму» [6, с. 86]. Підтвердженням цьому може бути ще один епізод із твору: Терешко Бабюк хотів зарізати теличку, яку йому з «колгоспу дали, аби на той рік корову мав...» [9, с. 261]. Проте його донька Галька зчинила галас і не дала батькові стати злочинцем для радянської влади (за подібний вчинок чоловіка могли ув'язнити). На зборах Терешко говорить: «Хотів телятко рішити... теж на вовка звернути гадав... Куди подамся, коли дома дочка не дає дихнути, – викажу та викажу, – нахваляється...» [9, с. 265], «пропадай тепер через рідну дочку... Довчилася в своїм комсомолі...» [9, с. 262]. Автор наголошує, що саме під впливом рідної дитини Бабюк зважується на щиросердне зізнання перед членами правління: «А не знає того, дурна, що батькові хоч так, хоч так біда... Адже, люди добрі, отой, – махнув він тремтячою рукою услід Смолюку, – вже не першого мене за горлянку бере: заріж та заріж...» [9, с. 265–266].

Прикметним для соцреалістичного твору є ще один епізод: Елен Чапей, дружина сільського старости Косована, у розмові з чоловіком і Драганом (есесівцем) пригадувала, як, ідучи «поза городами, надібала на курінь. У курені купа соломи. А під соломою думаєш що? Кремля московського хтось з дерева вирізьбив і заховав. Це чия робота? Не інакше як Карпюкового молодшого виродка! Там ще й стружки свіжі, значить, нещодавно різьбив, комсомолія клята...» [9, с. 161]. Цю розмову Карпюк підслухав і вирішив поговорити з сином Олексюю, аби той не наражав їх родину на небезпеку, адже Танасій залишився в селі для пильпільної роботи. Проте слова сина вразили батька: «Навчій мене, що робити. Я все зумію, не побоюся. Семенко там кров проливає, а я?» [9, с. 161]. Як бачимо, автор акцентує увагу на тому, що хлопець хоче робити щось таке, що допомогло б перемогти вороже, адже «світ хороший, бо він – радянський, а все нерадянське – тимчасове, тому завдання кожної людини – боротьба з нерадянським, ворожим» [6, с. 86]. Тому не дивно, що батько залучає сина поширювати листівки: «Наше з тобою діло поміж людей їх [листівки] пускати... Ось маєш. З Софійкою, з Тарасом зв'яжись, – і щоб, на кожних воротах завтра ж така штука була. Та щоб тинь твоя спати лягла, коли будеш це робити, – з розумом дій, обережно» [9, с. 169].

Варто відзначити, що особливе місце в радянській ідеології займали міфологізовані атрибути, найважливішими з яких були червоний прапор і радянська зірка. Ці «фетиші радянської влади сприймалися як обереги, як захист від усього злого-нерадянського, як скарб, що треба передати нащадкам і за який кожен має бути готовий віддати життя» [6, с. 88]. І. Муратов також звертає увагу реципієнтів на такі символи. Для прикладу пригадаймо епізод, коли селяни, дізнавшись, що «в Кутах, на польському боці Черемошу, став на варті замість жовніра червоноармієць» [9, с. 119], пішли дивитися на «радянського вартового»: «На тому боці моста, над караульним будиночком, яскраво-червоний прапор, а на ньому перехрещені серп і молот. Це був державний прапор Радянської країни» [9, с. 120]. Побачивши на власні очі прапор, Танасію здалося, що «вузкий Черемош, який все життя розділяв береги, уже ставав не кордоном, а рідною річкою, що з'єднує і нас, і братів за Черемошем, і тих братів, що прийшли під цим прапором з великої Республіки Рад» [9, с. 120]. Ще одним прикладом може слугувати опис зустрічі буковинців з радянськими бійцями в червні 1940 р.: «На мітингу ми всі розхвилювалися. Берник, не закінчивши промови, почав цілуватися

з молодим капітаном, який тримав у руці прапор, вишиваний нашими дівчатами потай, нічної пори, і такими теплими, рідними очима дивився на нас, що й слів ніяких не треба було...» [9, с. 122]. Наведений приклад яскраво ілюструє факт сприймання селянами червоного прапора як символу єднання народу.

У роки Другої світової війни Танасій з особливою силою відчуває свою відповідальність за Вітчизну. Він стає активним учасником боротьби за визволення рідного краю: поширює листівки, палить ліс, заготовлений для гітлерівців, а коли проти загону Берника виступили карателі, йде у гори разом із дружиною і сином, щоб попередити партизанів, хоча добре розуміє, що загубить все майно, нажите протягом життя важкою працею: «Ми прийшли-таки вчасно і попередили партизанів. Карателі ще й з дороги не встигли звернути, коли почули поперед себе і за собою автоматні черги, розриви гранат. Кинулись вони до лісу – та й ну стріляти по своїх, по дорозі. А з дерев, із засідок, наші їх свинцем поливали» [9, с. 180]. Як бачимо, автор не возвеличує родину Танасія за вчасне попередження партизанів, цей вчинок сприймається як належне для тогочасного суспільства.

Ще однією важливою складовою частиною соцреалістичного твору є возвеличення ролі партії в житті кожної людини. Така абсолютизація ідейності сприяє чіткій ієрархізації нових героїв, де найбільш почесне місце посідають революціонери, комуністи, чекісти, тобто ті, хто «уособлює ідею». Таким у тексті І. Муратов зображує не головного героя, а його кращого друга Івана Берника, який, проходячи «виховання вірою, випробування вірою» [5, с. 287], вірить у «світле майбутнє» і спонукає інших повірити. Щоправда, письменник не подає детального опису зовнішності цього героя, та й у приватному житті він розкривається дуже мало. Автор переважно зображує І. Берника на ниві громадської діяльності, яскравим прикладом цього може слугувати такий епізод: коли Берник запросив Танасія на зустріч активістів-підпільників, той, слухаючи їхні розмови, зауважує, що цьому «повік не бути...

– Як це не бути? – не на жарт розсердився Берник. – Думаєш, ми тут байками тішимося? Ні, друже Танасію, ми про майбутнє життя міркуємо. І воно – згадаєш моє слово – вже не за горами. Одного мені тільки шкода ... збереться вас тут шестеро-семеро, подивитесь, поговорите, а в селі про це ніхто й не знає. Людей боїтесь, від народу ховаєтесь...» [9, с. 104–105]. Лише з розповіді Танасія стає відомо про перебування Берника у партизанах і про роботу на посаді голови сільської ради. Ще одним наставником для Танасія стає колишній робітник трикотажної фабрики, моторист, товариш Гапія, який нещодавно жив у селі: «Ніхто ніколи не бачив, щоб він збирав якісь мітинги, або ходив по хатах та щось проповідував. Про його роботу знали тільки ті, що збиралися потай у хаті Гната Крикливця. Але те, що він оселився тут, у Черногузах, дуже скоро далось взнаки і панові, й дукам» [9, с. 109]. Можемо зробити висновок, що образ моториста Гапія як більш «свідомого товариша» утілює місію героя-робітника, який має допомогти селянам створити «новий світ».

Неодмінною складовою частиною соцреалістичного твору є звернення героїв до «механізованої» метафорики та символіки, прикладом чого може бути такий епізод із твору: до сільського вчителя Микити Петровича приїхали його колишні учні, а тепер молоде подружжя Петрусь і Світлана: «він тракторист і вона трактористка. Разом у семиріччі вчилися, разом тракторні курси кінчали, тепер у Коломацькій МТС – перші люди, ударники» [9, с. 138]. Дізнавшись про це, місцеві мешканці не могли «спо-

кійно сидіти по хатах», адже «самого трактора як слід зблизька не бачили, а тут у село приїхали справжні, живі трактористи. Про все в них дізнатися, розпитатися можна...» [9, с. 138]. Не дивно, що після таких розмов старший син Танасія Семенко поїхав на курси трактористів-механіків у Чернівці.

У Федорів зазначає, що на героя-селянина радянська влада «поклала подвійне завдання. По-перше, це формування нової системи взаємин із владою в рамках колгоспного господарства та розуміння колгоспу як “колективного селянського раю”, подарованого партійною верхівкою. Інше ж завдання – закріплення ідентифікаційних кодів за героєм-селянином як будівничим нового світу і як виконавцем плану колективізації як спасіння» [6, с. 106]. Не стала винятком і повість І. Муратова, хоч автор і не зовсім дотримався цих настанов. Ілюстрацією першого завдання в тексті можна вважати такі уривки: «До колгоспу приймали Грицька Боровія і Танасія Крихту, котрі кілька днів тому повернулися з армії. Разом з ними подавали заяви й їхні батьки, що досі ніяк не наважувались, дожидали додому синів» [9, с. 262] або «Ще з весни на довгастих парканах білили виведені крейдою літери: “Буковинці, вступаєте до колгоспу!” Тепер, крім цих літер, закликали й колгоспні хліба, які височіли поряд з убогими нивками одноосібників.

– Ось вони, агітатори наші, – показував Берник на жита й пшениці, які дружно заколосились і налилися зерном, незважаючи на посуху...» [9, с. 288]. Так, опис колгоспного врожаю повосенного посушливого літа став найкращою агітацією для вступу до колгоспу.

Критика тих років констатує, що позитивний герой радянської літератури – «це людина, яка досягає цілі і показує приклад своєму читачу висотою поставленої мети, силою і благородством характеру, вихованого боротьбою за цю ціль – за соціалістичний ідеал» [2, с. 329]. Саме таким І. Муратов змальовує Івана Берника. Пригадаймо хоча б епізод із позачерговою нарадою правління колгоспу з активом щодо допомоги «одноосібникам під час оранки»: «Берник так обернув діло, що мова йшла не тільки про те, щоб допомогти сусідам, жаліючи їх за те, що в біду вскочили, а про нашу славу колгоспну, про гонор. Не штука поспіяти з Матеїка чи з Платики за те, що вони через посуху без хліба лишилися; куди веселіше показати їм, як треба орати і коли треба сіяти, – мовляв, знай тепер, що то є наш колгосп, коли він тебе, такого мудрого газду, розуму на полі навчає! Хоч як сперечалися, а зійшлися на тому, що треба не осоромити колгоспної честі...» [9, с. 288]. Саме виконання цього рішення яскраво ілюструє друге завдання, яке виділяла У. Федорів: «Назустріч Матеїкові по колгоспному полі Семенко вів трактора і вже наближався до дротини, яка розділяла нашу й одноосібницьку землю» [9, с. 289]. «Задивившись на рівну ходу потужного трактора», Матеїк приймає доленосне рішення: «І мою переорюй, – кричав він, показуючи рукою на землю, – хочу трактором! Щоб і мою – як у людей! Подаю до колгоспу заяву!» [9, с. 289]. Услід за ним його сусід і багаторічний ворог Платика «раптом ударив батою по халяві:

– Коли він – тоді й я! І мою переорюй!» [9, с. 290].

Варто наголосити, що основним способом творення «нової людини» стає концепт праці, адже «метою кожної радянської дитини стало бажання бути частиною трудового колективу країни Рад» [6, с. 92]. Тому не дивно, що герої повісті І. Муратова активно працюють: за рік радянської влади селяни відбудували і клуб, і хату-лабораторію, і зерносушарню, і дитячий садок, «і колгоспну ферму. Світло, чисто, над кожною кормушкою

табличка мальована: “Краля”, “Зозуленька”, “Красолька”, і раціон там записано. Зіночка [зоотехнік] в перший же рік запровадила до корів “індивідуальний підхід”... “У них ... на фермі ціле меню, обідає бидло, як у ресторани...” [9, с. 291]. Сам Танасій, аби збільшити площу колгоспних земель, вирішує очистити Чорні Пеньки: «викорчувати пні на площі 156,8 гектара» [9, с. 293]. Обдумуючи це рішення, він утверджується у своїй правоті: «Добре діло надумав. А коли хто й не повірить, глузуватиме – хай йому. Все одно не поступлюсь. На правлінні відхилить – до Гапія подамся, в райком. Гапій гарячих любить» [9, с. 286]. В образі Танасія та інших селян автор акумулює такі характеристики, як витримка, відмова від особистого заради суспільного, здатність не розрізняти час на працю і час на відпочинок, взаємовиручка, – що робить працю героїчною й одночасно естетизує її. Така «художня репрезентація процесу праці в соцреалізмі мала за мету повне розчинення праці у творчості й ототожнення джерел естетичної цінності з природою праці» [14, с. 52].

Висновки. Отже, тоталітарна влада мала на меті так виховати радянську людину, щоб вона жила єдиною ціллю – повної самовіддачі державі. Основним інструментом для легалізації таких ідеологічних стратегій стає образ «нової людини», який потребував літературної форми, що зробило б його зримим і переконливим. Образ героя-селянина – один із тих, які тогочасні письменники формували в лакуні «позитивного героя». «Буковинська повість» Ігоря Муратова належить до творів, у яких порушувалася тема сільського господарства та всебічно розглядалися труднощі побудови «колгоспу як “колективного селянського раю”», а також акцентувалася увага на героях, котрі ставали «творцями нового світу». Моделювання образу героя-селянина відбувалося через прийом доповнення, що полягає у формуванні певного «позитивного середовища»: сонму героїв, які, символізуючи позитивність, доповнюють і підсилюють значення ключового героя. У тексті неодноразово наголошується, що удосконалення світу можливе лише за умови морального самовдосконалення кожної людини. Дотримуючись вимог соцреалістичного твору, І. Муратов висловлює переконання, що додержання принципів моральності, справедливості, «сродності» встановлює гармонію у внутрішньому світі особистості, у стосунках людини із природою та суспільством. Саме таким у «Буковинській повісті» І. Муратов зображує Танасія Карпюка, який, будучи утіленням «нової людини», асоціюється з активністю, бо він діє, переживає та мріє, адже бореться за «революційне перетворення життя», унаслідок чого стає «творцем нової історії».

Література:

1. Бердяев Н. Истоки и смысл русского коммунизма. Москва : Наука, 1990. 224 с.
2. Історія української літератури : у 2 т. Т. 2 Радянська література. Київ : Вид-во Акад. наук Української РСР, 1957. 878 с.
3. Кларк К. Сталинский миф о «великой семье». Социалистический канон. Санкт-Петербург : Академ. проект, 2000. С. 785–796.
4. Боров Ю. Социалистический реализм: взгляд современника и современный взгляд. Москва : АСТ, 2008. 480 с.
5. Хархун В. Социалистический канон в украинской литературе: генеза, развитие, модификация : монография. Ніжин : ТОВ «Гідромас», 2009. 508 с.
6. Федорів У. Социалистический канон в украинской литературе: механизмы формирования та трансформации : дис... канд. філол. наук : 10.01.06. Львів, 2016. 227 с.
7. Дяченко О. Подвиг народу. Велика Вітчизняна війна в українській прозі. Київ : Радянський письменник, 1966. 234 с.

8. Веретюк Т. Концепція людини в «Буковинській повісті» Ігоря Муратова. *Літвиця Якова* : збірник статей на пошану професора Леоніда Ушкалова з нагоди його шістдесятиліття / упоряд. Н. Левченко ; наук. ред. Р. Мельників. Харків : Майдан, 2016. С. 91–98.
9. Муратов І. Твори : в 4 т. Т. II. / упоряд. Н. Білецька-Муратова. Київ, 1982. 488 с.
10. Добренко Е. Политэкономия соцреализма. Москва : Новое литературное обозрение, 2007. 586 с.
11. Пулинець О. Буковинська повість. *Жовтень*. 1951. № 8. С. 117–119.
12. Добренко Е. Надзирать – наказывать – надзирать: соцреализм как прибавочный продукт насилия. URL: http://www.persee.fr/doc/slave_00802557_2001_num_73_4_6746 (дата звернення 20.02.2020).
13. Басалаев И. Буковинская повесть. *Звезда*. 1951. № 10. С. 176–178.
14. Круглова Т. Художественная репрезентация «нового человека» в контексте индустриализации. *Studia Sovietica* / ред. В.П. Хархун. Київ : Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2010. Вип. 1: Ідеологічні та естетичні стратегії соцреалізму. С. 45–56.

Veretiuk T. Hero-peasant as an image of “new man” in Ihor Muratov’s “Bukovynian Novel”

Summary. In the proposed article attempts to analyze the image of the hero-peasant as one of the dominant images of the “new hero” in the “Bukovynian Novel” by the famous Kharkiv write Ihor Muratov, which was written in the 50th years of the XX century, when writers actively used socialist realism concept. I. Muratov’s creative heritage belongs to the Soviet period that is why at present there are no detailed researches of his prose, the definition of his worldview, ideological and aesthetic positions that realized in the works. However, despite the significant critical review of the writer’s prose “Bukovynian Novel” in particular (for this work the author received the USSR State Prize), at present, there is no substantial and complex research devoted to the analysis of the writer’s prose in the context of the socialist realism canon, the manifestation of which is a “positive hero”. This determines the originality of the presented paper. The theoretical and methodological basis of the article was the work of such Ukrainian and foreign researchers as I. Basalaiev, M. Berdiaiev, Yu. Boriev, Ye. Dobrenko, O. Diachenko, K. Klark, T. Kruhlova, O. Pulynets, U. Fedoriv, V. Kharkhun and others.

The article gives a brief analysis of critical works devoted to the study of the concept of “new hero” / “positive hero” and the text of the “Bukovynian Novel”. The main types of “new heroes” are considered and it is found out that in Ihor Muratov’s novel the type of a hero-peasant is clearly represented, the embodiment of which is the main character of the story Tanasii Karpiuk. Also, the main features of the image are highlighted and illustrated by fragments (examples) from the text: origin (poverty, farm labourers, stay abroad, insight); participation in the activities of a clandestine organization, which spread the ideas of communism; the help of the hero-worker in building a “new world” and active participation of children in this; the expectations and arrival of Soviet troops in Western Ukraine; participation in the Second World War (activities of a clandestine organization); the liberation of the West Ukrainian lands and the “building” of a “collective farm as a *collective paradise*”. Also, the paper considered symbolic ideological attributes (red flag, Red Soviet star), heroes’ appeals to “mechanized” metaphors and symbols (the appearance of a tractor, machine-tractor stations), focused on the nature and features of the corresponding historical time, and studied the concept of labor as the main way creating a “new man”.

Key words: positive hero, “new man”, hero-peasant, “new world”, collective farm, ideology, “mechanized” symbolism, labor concept.

Гандзюк О. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ГОЛОВНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ У ТЕКСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА «ГЕОГРАФІЯ РЕЛІГІЙ»)

Анотація. Стаття стосується репрезентації головних членів речення у тексті наукового стилю. Дослідження виконане на матеріалі навчального посібника «Географія релігій». У статті пояснено, що головне завдання наукового стилю полягає у здійсненні інформативної функції. Сказано, що у тексті, який належить до наукового стилю, синтаксичні явища наділені власною специфікою, особливості наукового стилю поширюються також і на вияв головних членів речення, до яких належить підмет і присудок.

У дослідженні названі прізвища вчених, котрі займаються вивченням наукового стилю. Перераховані й дослідники синтаксису, які вивчають члени речення, зокрема підмет і присудок.

У статті названа мета роботи, що полягає у вивченні специфіки головних членів речення в тексті наукового стилю. Перераховані також завдання роботи: виявити в аналізованому тексті головні члени речення та пояснити їх специфіку.

У роботі сказано, що іменник у називному відмінку належить до найпоширеніших і найголовніших засобів вираження підмета. Говориться, що існують також сполучення такого типу, які стали синтаксично нерозкладними, тому й почали виконувати функції складених підметів.

У дослідженні акцентовано увагу й на видах присудка. Зокрема, названі граматичні засоби вираження простого дієслівного присудка, вказані основні семантичні групи дієслів, ужитих в аналізованому тексті. Названо визначення складеного дієслівного присудка і його структура. Показано, що для будови такого виду присудка властиве поєднання інфінітива з допоміжними фазовими і модальними дієсловами, які вказують на час і спосіб дії, стан видозмінюють його значення. Пояснена будова іменного складеного присудка. Підкреслено, що різні форми іменників, прикметників, займенників, числівників і дієприкметників забезпечують виконання ролі іменної частини складеного іменного присудка.

Запропоновано продовжити аналіз специфіки вираження головних членів речення на матеріалі текстів інших функційних стилів.

Ключові слова: науковий стиль, двоскладне речення, підмет, присудок, простий дієслівний присудок, складений дієслівний присудок, складений іменний присудок.

Постановка проблеми. Науковий стиль української мови має свою специфіку. Головне призначення цього стилю – реалізувати інформативну функцію. Це «повідомлення, пояснення, з'ясування, обґрунтування, класифікація понять, систематизація знань, аргументований доказ» [8, с. 534]. Науковий стиль

прийнято розглядати як функційний різновид мови, «вживання якого обмежується сферами науки, техніки та освіти» [2, с. 40]. Цей стиль досліджують такі науковці, як І.В. Клименко [8], А.П. Коваль [2], З.О. Мацюк [3], Г.С. Онуфрієнко [4], Н.І. Станкевич [3], К.С. Сефражим [6], С.В. Шевчук [8] та ін.

У науковому тексті синтаксичні явища мають свої особливості. Це стосується і специфіки репрезентації головних членів речення. Тому тема нашого дослідження актуальна. Аналіз вираження головних членів речення ми зробили, використавши матеріал посібника С.В. Павлова, К.В. Мезенцева, О.О. Любимцевої (Географія релігій: навчальний посібник для студентів географічних і філософських факультетів вищих навчальних закладів. Київ: «АртЕк», 1999. 504 с.)

Мета написання статті полягає у вивченні особливості репрезентації головних членів речення в тексті наукового стилю. Завдання роботи: 1) виявити в аналізованому тексті головні члени речення; 2) пояснити їх специфіку.

Виклад основного матеріалу. Підмет і присудок формують предикативну основу речення. Ці головні члени перебувають між собою у взаємозв'язку і взаємозалежності.

Підмет – «головний член двоскладного речення, який, укажуючи на носія ознаки, перебуває у предикативному зв'язку з іншим головним членом (присудком)» [9, с. 69].

Найтиповіший засіб вираження підмета – іменник у називному відмінку, напр.: *Релігія – феномен духовного життя людства* [5, с. 4]; *Магія – система певних дій та заклинань, за допомогою яких начебто можна впливати на явища природи або на інших людей* [5, с. 41]; *Однак деякі продовжували дотримуватись іудаїзму* [5, с. 46]. Дещо рідше в аналізованому тексті роль підмета виконують особові або вказівні займенники, напр.: *Він увібрив у себе величезну кількість різноманітних звичаїв і вчень і увійшов, в свою чергу, а багато інших релігій, які інколи нічого спільного не мають з основами індуїзму* [5, с. 56]; *Вони запозичили і багатьох дравидських богів, а також деякі їх релігійні уявлення* [5, с. 57]; *Це призвело до розгулу тероризму на релігійно-общинному ґрунті* [5, с. 61]. Спорадично можливе вживання субстантивованого дієприкметника, напр.: *Віруючі об'єднуються в душпастирські осередки або плебанії (парафії)...* [5, с. 120].

Поряд із простим підметом трапляються словосполучення, які «стали настільки тісними і синтаксично нерозкладними, що почали виконувати функції складених підметів. Здебільшого маємо у групі підмета сполучення кількісного числівника зі іменником» [7, с. 152], напр.: *45 парафій*

об'єднані в три єпархії Кілійського Католикоساتу: Тегеранську, Ісфаханську і Тебризьку [5, с. 187]; В релігійному відношенні **85% іудеїв** – ортодокси, решта – караїми [5, с. 187]; **Половина її парафіян** – жителі губернаторств Дахук і Найнава [5, с. 191]; **Близько 90% маронітів** проживає в Лівані, де вони об'єднані в 7 архідіоцезій [5, с. 124]; **Трохи більше 300 чоловік** дотримуються буддизму [5, с. 312]; **2/3 протестантів** – пресвітеріани, об'єднані в Євангелічну Церкву Ірану, яка складається з двох автономних євангелічних Вірменської та Ассирійської Церков [5, с. 187]; **Половина протестантів** припадає на баптистські місії та конвенції [5, с. 283]; **Іслам** сповідують **99% населення Ірану** [5, с. 185]; **80–85% населення країни** сповідує сунізм [5, с. 188]; **18% населення Нігерії** зберігає свої традиційні вірування [5, с. 280].

Форма складеного підмета може також утворюватися сполученням кількісного числівника (або іншого слова з кількісним значенням) у знахідному або родовому відмінку з прийменниками *понад, по, близько, до* та іменника в родовому відмінку [7, с. 153], напр.: **Понад ¼ християн** – латинські католики [5, с. 240]; **Понад 2/3 населення** країни дотримуються християнства [5, с. 307]; **Близько 1/3 ліванських мусульман** живе у Південному Лівані [5, с. 201]; **Приблизно 2% населення** країни – християни [5, с. 189]; **У 1972 році до Православної Церкви в Америці** приєдналися **20 тис. вірних і 20 священників** [5, с. 108].

Сюди ж можна віднести й конструкції такого типу: **Більшість населення** країни (88%) сповідує християнство в формах східного та орієнтального православ'я [5, с. 184]; **Більше половини християн** – віруючі Руської Православної Церкви, парафії якої утворюють частину Ставропольсько-Бакинської єпархії [5, с. 185]; **Після 1985 року більшість євреїв** залишила Азербайджан [5, с. 185]; **Більшість віруючих** (1,8% населення) – біженці південних і східних районів Туреччини (Кілікія) [5, с. 194]; **Переважає більшість англіїців і небагато греків** належать до різних протестантських течій (1,69% населення) [5, с. 178]; **Більше 90% населення** країни дотримується сунізму [5, с. 195]; **Майже половина протестантів** припадає на Союз Вірменських Євангелістських Церков Близького Сходу [5, с. 204]; **Офіційно більшість японців** (75,8%) називає себе синтоїстами [5, с. 232].

Складені підмети також виражені поєднанням займенника (називний відмінок) та іншого займенника (родовий відмінок із прийменником), напр.: **Коли хтось з них** вмирає, тільки його не ховають і не спляють, тому що Зороастр заборонив оскверняти землю, воду і священний вогонь [5, с. 188].

Другим «головним членом двоскладного речення є присудок. Типи присудка виділяють з урахуванням морфологічних параметрів і модально-часових значень» [9, с. 73]. Найпоширенішою формою присудка двоскладного речення є прості дієслівні присудки. Вони виражаються формами теперішнього, минулого чи майбутнього часу або наказового й умовного способів. В аналізованому посібнику наявні форми простого дієслівного присудка теперішнього і минулого часу, що відповідає характеристиці наукового стилю: *Кожен релігійний регіон, у свою чергу, поділяється за принципом конфесійної єдності на конфесійні зони та елементарні територіальні релігійні системи* [5, с. 426]; *Релігійний склад населення характеризується різким переважанням християн* [5, с. 176]; *Гебри бояться осквернити тілами мертвих* [5, с. 188]; *На Галічині*

в цей час існували Львівська, Перемишльська та частина Кам'янецької й Холмської єпархій [5, с. 419]; *Яків після Ісаака успадкував обрання Авраама* [5, с. 42].

Простими прийнято вважати словесні штампи: *Зороастрійці надають надзвичайно великого значення ритуалам і церемоніям, заснованим на культурі вогню* [5, с. 187]; *Апостольська Кафолічна Ассирійська Церква Сходу поширює свій вплив на більшу частину ассирійців країни (0,26% населення)* [5, с. 194]; *У часи арабського завоювання зороастрійці довго чинили опір насильницькій ісламізації, за що зазнали жорстоких переслідувань* [5, с. 47]; *Синтоїзм зазнав сильного впливу буддизму та конфуціанства* [5, с. 55]; *У часи арабського завоювання зороастрійці довго чинили опір насильницькій ісламізації...* [5, с. 47].

За семантикою ці дієслова переважно належать до груп із загальним значенням: кількісного вияву: *Чисельність єврейського (іудейського) населення в Грузії постійно зменшується* [5, с. 184]; *Останнім часом відносно зужується ареал впливу Халдейської Католицької Церкви* [5, с. 187]; *Мелькітська Греко-Католицька Церква останнім часом зростає чисельно за рахунок біженців із сусіднього Лівану (1,29% населення)* [5, с. 195]; *Чисельність християнського населення за останні роки різко скоротилася внаслідок того, що більшість етнічних росіян, українців, білорусів, німців повернулася на батьківщину* [5, с. 212]; *Серед християн протестанти децю переважають над послідовниками інших конфесій* [5, с. 255]; *Чисельність християнського населення Тунісу зразу ж після отримання незалежності в 1956 році різко скоротилася внаслідок того, що більшість колоністів залишила країну* [5, с. 265]; *Останніми роками їх кількість стабілізувалася...* [5, с. 265]; перебування: *Послідовники шейхів (трохи більше 3% шіїтів) живуть переважно в північно-західній частині Ірану – в Хамадані, Тебризі, а також Кермані* [5, с. 186]; *3 1979 року Ісфаханський єпископ проживає в Манчестері* [5, с. 187]; *Мешикають у містах Йезда, Керман, Тегеран, Ісфахан* [5, с. 187]; Найбільші з них знаходяться в м. Мазари-Шариф (соборна мечеть Рузаї-Шариф) [5, с. 188]; ставлення: *Особливо шануються гробниця Ахунд-Заї поблизу Джелалабада, мечеть Абу Насра Парса в Балсі; гігантська мечеть Джума-Масшид (кінець XV ст.) у Гераті; священним місцем для афганців є також Сахінджан у Кабулі* [5, с. 188]; *Як дуалісти, езиди вишановують не лише добре начало, але і зле, зображуючи його у вигляді павича* [5, с. 48]; *Неосвічений люд поклонявся зображенням різноманітних духів; існувала складна система магічних і релігійних церемоній* [5, с. 49]; керівництва: *Цю течію очолює сеїд* [5, с. 186]; *Джайнські громади очолюють жерці – агар'я* [5, с. 60]; *Управляється це утворення одним Синодом* [5, с. 187]; *Всюди панували анархія та безлад; деякі діячі пропонували використати силу та суворі покарання, щоб встановити мир і спокій* [5, с. 50]; володіння: *Церква володіє в країні великими земельними ділянками* [5, с. 192]; *Приблизно 5% населення країни належить до ахмадії* [5, с. 189]; *Вірменська Апостольська Церква має 9 парафій, що належать до Багдадської єпархії Ечміадзінського патріархату* [5, с. 192]; підпорядкування: *Більшість мусульман Азербайджану дотримується шіїзму* [5, с. 185]; *Вони визнають не тільки Коран та хадиси, але й канонічні рішення муджетехідів* [5, с. 185]; *Шіїсти вклоняються богу Шиві та його дружині, яка в різних втіленнях носить імена Дурга, Калі, Парваті, Деві тощо*

[5, с. 58]; *Всі монастирі підкорялися адміністративній раді (судхамма), керував якою тататбайн («охоронець порядку»)* [5, с. 67]; включення: *У церкві виділяється два релігійно-правових учення* [5, с. 185]; *Перемишльська єпархія охоплювала землі Перемишльську, Самбірську, Саноцьку, частину Лобачівської та Завіслянську Русь до Кракова* [5, с. 398]; *Луцько-Острозька єпархія обіймала територію з містами Луцьк, острог, Дубно, Дермань, Заславль, Кременець* [5, с. 398]; *Подільсько-Буковинський регіон включає Хмельницьку, Вінницьку і Чернівецьку області* [5, с. 425]; функціонування: *В країні діє Вища Рада улемів і духовенства Афганістану з центром у Кабулі. В Афганістані функціонує шерег сунітських орденів* [5, с. 188]; *Діють три монастирі, найстаріший з яких – Бухейри, збудований на початку IV сторіччя* [5, с. 194]; *Релігійне життя в Україні активізувалося напередодні та після революції 1917 року* [5, с. 404]; *Швидко даосизм з респектабельного вчення придворних алхіміків та проповідників перетворився на прапор пригнічених* [5, с. 53]; *3 часом сикхізм розвинувся в абстрактне містичне єдинобожжя...* [5, с. 610]. Саме ці названі значення зумовлені специфікою навчального матеріалу, вміщеного в посібнику.

Складені дієслівні присудки виражаються «поєднанням інфінітива з особовими формами дієслів у ролі зв'язок або присудковим прикметником із модальним значенням. Інфінітив слугує виразником основної семантики присудка, а допоміжні та модальні дієслова вказують на час і спосіб дії, стан, по-різному модифікують його значення [1, с. 101]. Зокрема, фазові дієслова сигналізують про початок, продовження чи кінець перебігу дії, напр.: *Коли один мінарет розгойдує людина, яка на нього піднялась, то інші також починають гойдатися* [5, с. 186]; *Християнство почало проникати на землі, які займає Україна, на початку нашої ери* [5, с. 392]; *Дійшовши висновку, що всі релігії сповідують єдиного істинного Бога і лише називають його різними іменами, Нанака почав активно проповідувати цю теорію* [5, с. 60]; *На землях сучасної Камбоджі буддизм став поширюватися з II–IV століття* [5, с. 66]; *Саме тому його стали називати настором, хоча його ніколи не було рукопокладено* [5, с. 156]; *Він продовжував учителювати, в останні роки життя склав відомий літопис «Чуньцю» («Весна та осінь»), редагував зібрані ним матеріали з історії та народні пісні («Книга історій», «Книга віршів» тощо)* [5, с. 50]; *Увесь період сьогунату, що тривав упродовж століть, буддизм продовжував бути основною опорою влади* [5, с. 72]; *частка християн у загальній чисельності населення продовжує скорочуватись через низький природний приріст* [5, с. 265].

Найчастіше «надають дієслівному складеному присудкові модальних відтінків значення дієслова: *могти, мусити, мати, зуміти, намагатися, зволити, сміти і под.»* [7, с. 158]; *Посилившись за рахунок подальшої розробки своєї теорії, даоси в ранньосередньовічному Китаї змогли стати необхідною й незамінною частиною духовної культури країни і народу* [5, с. 53]; *Це зумовило посилення прагнень створити нову, альтернативну доктрину, що змогла б протистояти брахманській мудрості* [5, с. 63].

У структуру складеного дієслівного присудка входять також лексеми: *можна, не можна, варто, не варто, слід і под.: Невеликі групи езелітів можна зустріти в Тегерані, Кермані, Ширазі, особливо в м. Нейризі* [5, с. 186]; *Серед мусульманських центрів слід виділити Тегеран (мечеть Сенах-Салар),*

Тебриз (мечеті Блакитина та Алі-шаха; обидві XIII ст.), Махан, Ісфахан (мечеті Шах, шейха Лотфалла) [5, с. 186]; *Треба запобігати будь-якому насиллю* [5, с. 52]; *Третя істина проголошує, що спинити страждання можна, для цього страждання можна, для цього необхідно звільнитися від потягу до життя, досягти стану, за якого будь-яке сильне почуття відсутнє, будь-яке бажання пригнічене* [5, с. 63].

У тканині тексту аналізованого посібника частим є вживання слова повинен у сполученні з інфінітивом: *Крім того, послідовник махаони повинен передусім дбати не про своє спасіння, а про спасіння інших* [5, с. 69]. *Етична система Конфуція проголошує, що у кожного повинна бути свобода вибору, і людська природа в своїй основі безвадна* [5, с. 50]; *Будь-який бік життя, кожна ситуація повинні відповідати певним зразкам* [5, с. 50]; *Кожен член чернечого ордену (сангхи) повинен голити голову, носити особливий жовтий одяг, постійно бути у роздумах (медитації)* [5, с. 64]; *Лише так, вважають вони, можна позбавитися нескінченної кількості перевтілень* [5, с. 60].

Складений іменний присудок складається «з дієслова-зв'язки та іменної частини... Різні форми іменників, прикметників, займенників, числівників, дієприкметників виступають у ролі іменної частини складеного іменного присудка [9, с. 79].

Із семантичного боку, іменний складений присудок, виражений іменником, має такі значення: назви релігій: *Державна релігія країни – іслам шиїтського напрямку* [5, с. 185]; назви представників релігійних напрямів: *Більше 73% оманців – ібадити* [5, с. 207]; *Інший важливий напрям в ісламі – шиїзм* [5, с. 145]; *Домінуючий напрям ісламу – сунізм, якого дотримуються араканці, значна частина індійців (гуджаратці, бенгальці)* [5, с. 238]; назви релігійних меншин: *Найчисленніша релігійна меншина – індуїсти (0,05%) – в національному відношенні пенджабці та гуджаратці, які проживають в Кабулі, Кандагарі, Газні* [5, с. 189]; назви народів: *Найдавніше населення Шрі-Ланки – ведди, яких залишилося менше 0,04% населення* [5, с. 226]; *Це всі великі народи – пуштуні, таджики, узбеки, туркмени та інші* [5, с. 188]; *Основне населення острова – греки-кіпріоти (80%) і турки-кіпріоти (18,16%)* [5, с. 176]; *постаті – Засновник релігії – Спітама Зороастр...* [5, с. 46]; *Засновником релігії сикхів був Гуру Нанака...* [5, с. 60]; географічні назви: *Найбільший релігійний центр – Каїр* [5, с. 261]; назва релігійних творів: *Загальна назва священних книг джайнів – Азми (настанови)* [5, с. 59]; назви служителів культу: *Найнижчий ранг жерців – чаклуни* [5, с. 59]; назви друкованих органів: *Офіційний друкований орган – «Джвара Вазіса»* [5, с. 184].

У структурі тексту багато конструкцій із числівниковим компонентом, напр.: *За офіційними даними, нині в Єгипті приблизно 16% усього населення становлять копти* [5, с. 113]; *Священною цифрою у бахаїтів є «9» (с. 159); Згадані вище релігії охоплюють ¼ людства* [с. 167]; *Суніти становлять 2/5 іракських мусульман* [5, с. 191]; *Немусульман у країні налічується лише 0,1%* [5, с. 189]; *Католики становлять менше 1/10 населення країни (7,8%)* [5, с. 273]; *Християни становлять приблизно третину населення країни* [5, с. 281]; *Католики становлять чверть громадян країни* [5, с. 299].

Тут також представлені конструкції з неозначено-кількісними числівниками: *Православних у Новій Зеландії дуже мало (0,15% населення)* [5, с. 257]; *Протестантів у країні небагато* [5, с. 264].

Усталено іменна частина представлена дієприкметником. Дієслівна зв'язка *бути* служить вказівкою на час: *Мусульмани підпорядковані Духовному Управлінню Закавказзя* [5, с. 184]; *Воно поширене переважно на південному заході країни серед арабського та частини перського населення, яке живе на території від м. Хамадану до Перської затоки* [5, с. 185]; *Їх релігійний центр розташований в селищі Лангар, неподалік від Кермана* [5, с. 186]; *Переважна їх більшість сконцентрована в Бадахшані* [5, с. 188]; *Богослужіння замінені молитовними зібраннями* [5, с. 134]; *Громади їх були об'єднані в Азербайджанську єпархію Вірменської Апостольської Церкви* [5, с. 185]; *Після 1979 року Тегеранське та Ісфаханське вікаріатства були скасовані* [5, с. 187].

Спорадично іменна частина формується з прикметника. *Інші протестантські організації та церкви – Асоційована Реформована Пресвітеріанська Церква, Армія Спасіння, баптисти, адвентисти сьомого дня, п'ятидесятники – нечисленні і здійснюють свою місіонерську діяльність головним чином у Сінді та Пенджабі* [5, с. 190]; *За віровченням методизм дуже близький до англіканства* [5, с. 134].

Іменна частина складеного іменного присудка відтворюється в називному відмінку: *Релігійний центр церкви – селище Галабамба (поряд із містом Кіндамба і області Пул)* [5, с. 286]. Вона може бути представлена й орудним відмінком: *Таким чином, Махавіра був систематизатором, а не засновником релігії* [5, с. 60].

Висновки. Отже, дослідження тексту показало, що усталено в ролі підмета вживаються іменники, значно рідше – особові й вказівні займенники. Поширеними є складні підмети. Прості дієслівні присудки формують семантичні групи, які відповідають змістові тексту. У структурі дієслівних складених присудків переважають фазові дієслова з вказівкою на початок і продовження дії. Іменна частина складеного іменного присудка часто виражена числівником. Аналіз специфіки вираження головних членів речення можна продовжити на матеріалі текстів інших стилів.

Література:

1. Дудик П.С., Прокопчук Л.В. Синтаксис української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
2. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: Структура наукового тексту. Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1970. 306 с.
3. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спрямування : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2011. 352 с.
4. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
5. Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. Географія релігій : навчальний посібник. Київ : «АртЕк», 1999. 504 с.
6. Сефражим К.С. Текстознавство : підручник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 527 с.

7. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. 511 с.
8. Шевчук С.В. Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Алерта, 2011. 696 с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

Handziuk O. Representation peculiarity of principal part of the sentence in the text of scientific style (based on textbook “Geography of Religions”)

Summary. The article deals with representation of principal part of the sentence in the text of scientific style. The research is based on the textbook “Geography of Religions”. The article explains that the main task of scientific style is to carry out an informative function. It is said that in a text that belongs to the scientific style, syntactic phenomena are endowed with their own peculiarity, and the peculiarities of the scientific style also extend to the identification of the principal part of the sentence to which the subject and the predicate belong.

The names of scientists involved in the study of scientific style are mentioned in the research. Also syntax researchers studying sentence members, including subject and predicate are listed.

The article describes the purpose of the work, which is to study the peculiarities of the principal part of the sentence in the text of scientific style. The tasks of the research are also listed: to identify the principal part of the sentence in the analysed text and to explain their specifics.

The research shows that the noun in the nominative case is one of the most common and the most important means of expression the subject. It is said that there are also combinations of this type, which have become syntactically indistinguishable, and therefore have begun to perform the functions of complex subjects.

The research also focuses on the types of predicates. Including not only the grammatical means of expressing a simple verbal predicate, but also the basic semantic groups of verbs used in the analysed text are pointed out.

The definition of a compound verbal predicate and its structure is revealed. It is shown that the structure of this type of predicate is characterized by a combination of the infinitive with the auxiliary phase and modal verbs, indicating tense and mood of the action, the state, so they change its meaning. The structure of the compound nominal predicate is explained. It is emphasized that the various forms of nouns, adjectives, pronouns, numerals and adjectival participles ensure the fulfilment of the role of the nominal part of the compound predicate. It is suggested to continue the analysis of the specific expression of the principal parts of the sentence on the basis of texts of other functional styles.

Key words: scientific style, two-member sentence, subject, predicate, simple verbal predicate, compound verbal predicate, compound nominal predicate.

Євчук У. Ю.,

аспірант кафедри польської філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

ПОСТПАМ'ЯТЬ І ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ У РОМАНІ ІГНАЦІЯ КАРПОВИЧА «СОНЬКА»

Анотація. У статті розглянуто відображення впливу постпам'яті на процес формування ідентичності у романі сучасного польського прозаїка Ігнація Карповича «Сонька».

Новою тенденцією у сучасній історичній літературі стало звернення до теми індивідуальної пам'яті та постпам'яті. На відміну від стереотипного трактування історичних подій, яке мало місце у польській літературі періоду ПНР, сучасні письменники своїми художніми творами засвідчують, що спогади про пережитий травматичний досвід конкретної людини можуть здійснювати сильний емоційний вплив на реципієнта і сприяти чи викликати певні зміни у його світогляді та ідентичності.

В аналізованому творі автор відтворює процес трансформації ідентичності героя. Молодий варшавський митець Ігор зустрічається у прикордонному селі зі старою самотньою жінкою, котра посвячує його у сокровенні спогади про своє кохання до німецького офіцера під час Другої світової війни. Сповідь Соньки зворушує режисера, він вирішує створити театральний спектакль про цю історію, відчуваючи обов'язок не втратити її смислу, донести присутню у ній правду до глядача. Автор роману досліджує фікційну дію постпам'яті, показує, як відбувається творче переосмислення пам'яті іншого представниками наступної генерації: працюючи над виставою, режисер включає свою уяву, використовує знання, професійні можливості.

Ігнацій Карпович показує, як постпам'ять спричиняє зміни, які відбуваються в ідентичності самого Ігоря, – молодий чоловік віднаходить свої корені, втрачений смисл життя, погодження із самим собою, до нього повертається радість творчості. Таким чином, постпам'ять виступає як один із важливих чинників конструювання ідентичності героя, що поєднує його походження і теперішню сутність. Ця нова ідентичність, яка ще формується, дає героєві можливість творчої самореалізації.

Ключові слова: постпам'ять, індивідуальна пам'ять, травматичний досвід, трансформація історичного дискурсу, ідентичність, парадигма, постмодернізм.

Постановка проблеми. Сучасна гуманістика дедалі більше тяжіє до репрезентації минулого шляхом актуалізації історичної пам'яті, особливо пам'яті індивідуальної. Дослідники спостерігають зростаючу одержимість сучасників ставленням до минулого через рамки пам'яті, своєрідний «бум», «ажіотаж» навколо теми пам'яті [4, с. 4].

Не викликає сумніву нерозривний зв'язок пам'яті з ідентичністю: пам'ять є, безперечно, одним із вирішальних чинників формування ідентичності. Відома дослідниця Оля Гнатюк вважає: «Дискурс ідентичності є явищем, характерним для модерності. Без індивідуалізму, появу котрого пов'язують із народженням плюралістичних суспільств у Західній Європі, той дискурс був би неможливим. <...> Індивід опинився в центрі

уваги щойно після занепаду традиційного суспільства та власних йому форм солідарності, а також традиційних схем ідентичності <...>» [1, с. 59].

Новим підходом в опрацюванні пам'яті та її впливу на формування ідентичності особи є дослідження феномену *постпам'яті*. Як відомо, цей термін був введений у науковий обіг у 1992 р. професором Колумбійського університету Маріанною Хірш. Вона зауважила, що нащадки поколінь, які пережили геноцид, війну, крайні форми насилля та ін., часто відчувають вплив подій, що відбулися ще до їхнього народження і не є їхніми безпосередніми спогадами, на формування власної особистості. Часова дистанція дозволяє віднести ці події до постпам'яті, яка є «сильною і дуже особливою формою пам'яті власне тому, що її зв'язок із предметом чи джерелом є опосередкований» [9, с. 254]. Префікс *пост* «говорить про складну взаємодію близькості і віддаленості, про те, як проявляється опосередкована передача інформації, <...> відображає неспокійне коливання між неперервністю і розривом» [9, с. 254].

Надзвичайно істотну роль відіграє пам'ять родини: приватні спогади та постпам'ять часто кардинально відрізняються від усталеної парадигми колективної історичної пам'яті.

Крах комуністичної системи у країнах Центрально-Східної Європи актуалізував цю проблему і її відображення у художній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маріанна Хірш відзначає, що у всьому світі письменники, художники, режисери різними художніми методами втілюють естетику постпам'яті, у якій домінують образи втрати і суму, пустоти, невідомості, відчуття, породжені травмою. Водночас дослідниця зауважує, що останнім часом з'явилися нові естетичні та політичні стратегії: на перший план виходить пам'ять про спротив, важливими стають спогади про політичну опозицію, з'являються альтернативні версії розвитку подій, які дозволили б уникнути катастрофи.

У панорамі сучасної польської літератури проза постпам'яті посідає важливе місце. Переважна більшість таких творів пов'язана з родинними історіями часів Другої світової війни та Голокосту. Агнешка Поляховська зазначає: «Сильно у сучасній літературі лунає голос покоління, долею якого не був досвід Другої світової війни і Шоа, але яке в певний спосіб зазнавало і зазнає його наслідків. <...> Тим, що особливо відрізняє літературу постпам'яті від історичної літератури, є власне ота виразна суб'єктивність, що виникає з дистанції між першопричиною травми і об'єктом, що підпадає під її вплив. Те особисте пережиття підлягає нарації, але закорінене воно у чужому пережитті, яке є сильним і залишає слід. Істотним є усвідомлення, що, як пише Агата Сербінська,

«постпам'ять не є <...> опосередкованим спогадом, а опосередкованим (таким, що вивільняється через медіа постпам'яті) відбитком травми у пам'яті, і повинна бути піддана переосмисленню» [13, с. 49]. Те переосмислення не обмежується прагненням емоційного катарсису, а має на меті позиціонування індивіда в культурному й екзистенційному контексті [11, с. 47].

Серед творів польської літератури, що опрацьовують постпам'ять, пов'язану з Голокостом, можна відзначити «Пансіонат» Пьотра Пазінського, «Вайзер Давідек» Павела Хіллі, «Твір про Матір і Вітчизну» Божени Умінської-Кефф, «Фраскати» Єви Курилюк, «Умшлагплац» Ярослава-Марка Римкевича, «Ніч живих євреїв» Ігора Остаховича, «Голокост» і «Сутінки і світанки» Пьотра Шевца. Ці та інші твори проаналізовані польськими дослідниками пам'яті – Р. Трабою, Я. Леоцяком, Б. Коженевським, А. Шпоцінським, П. Кв'ятковським, Р. Стоб'єцьким, В. Вжосеком.

Слід зазначити, що у сучасних польських романах представлена не тільки тема посттравматичного досвіду, пов'язаного з Голокостом. У низці творів опрацьовується проблема впливу постпам'яті на формування ідентичності мешканців прикордоння. Однак літературознавчих досліджень цих творів недостатньо.

Метою цієї статті є дослідження художньої репрезентації впливу постпам'яті на формування ідентичності у романі «Сонька» сучасного польського прозаїка Ігнація Карповича.

Виклад основного матеріалу. Роман Ігнація Карповича «Сонька» можна охарактеризувати як новаторський, оскільки, на думку польської дослідниці Кароліни Копровської: «Нарація Карповича надзвичайно резонує як із теоретичними рефлексіями нової гуманістики, так і з напрямками літератури останніх декад» [10, с. 346]. Дія роману відбувається на польсько-білоруському прикордонні. Відомий столичний режисер Ігор Грицовський через поломку автомобіля «застрягає» у селі, розташованому в місцевості, де пройшло його дитинство. Старенька мешканка села Сонька розповідає йому історію свого нелегкого життя, єдиною світлою сторінкою якого було велике кохання до німецького офіцера в час Другої світової війни.

Ідентичність головної героїні твору, як і всіх мешканців села Королевого Стійла, дещо розмита, пов'язана з місцем проживання, а не з державою. Вони називають себе *тутейші, свої, ми – нічий, ми – самі по собі*. Критик Барбара Сенкевич зауважує: «Домінування польського центру веде в кінцевому підсумку до насильницького втручання в культуру *тутешніх*, а навіть до викорінення їх з власної мови й асиміляції» [12, с. 285]. Це видно на прикладі Ігоря Грицовського: він свідомо вибрав для себе польську ідентичність, послуговується польською мовою. Навіть ім'я Ігнацій і прізвище Грика змінив на, як йому видається, більш престижний варіант – Ігор Грицовський. У столиці зробив кар'єру модного театрального режисера та літератора, веде міський богемний спосіб життя.

Однак насправді ідентичність Ігоря, як ми побачимо, не може повністю виключити закладеної на підсвідомому рівні пам'яті про *малу батьківщину* героя – пограничне село. Тому Ігор не відчуває внутрішньої рівноваги. Кароліна Копровська зазначає: «Його ідентичність ґрунтується на почутті недопосованості до жодного з тих середовищ, на бутті-не-у-себе» [10, с. 352].

Автор не описує детально творчості Ігоря, але з коротких ремарок ми здогадуємося, що повністю він як творча особистість не зреалізувався: якогось стержня, глибини, чогось суттєвого його творчості бракує. Він страждає на *творчу імпотенцію*, бо не бачить сенсу, цілі в житті. Розрив зв'язків із місцем народження привів героя до втрати почуття певності, правильності життєвого шляху і до ідентичнісного збою («*відтяв частину себе*» [2, с. 64]), і ці його «*порожнини*» «*ніякою чарівною паличкою не вдалося перетворити на щасливу сім'ю, якісні моральні стандарти і вневненість, що після смерті є якесь життя*» [2, с. 13]. З цієї причини герой не почуватися щасливим, страждає, його внутрішня порожнена «*дошкульніша, ніж усі разом узяті шпички рецензентів*» [2, с. 20].

Зустрівши Соньку, Ігор інтуїтивно передчуває зміни, які відбудуться у ньому самому: він «*знаєцька збагнув, що ось перед ним стоїть істота, на яку він ціле життя чекав*» [2, с. 11]. Перебудова ідентичності героя відбувається під впливом приватної історії Соньки. Її щирість і відвертість, правдива емоційна оповідь-сповідь про своє кохання в час війни до німецького офіцера, про перенесені травми через засудження її поведінки з боку односельчан стають поштовхом для героя пригадати і переосмислити свою ідентичність, якої він старанно позбувався: «*Ігор старанно приховував і закреслював своє дитинство, незмінно соромився його й намагався забути, витіснити й поховати. Дитинство, проведене з дідусям і бабусею в селі <...>*» [2, с. 18]. «А може, то йому більше потрібна сповідь <...>?» – резонно запитує Остап Сливинський [5, с. 172].

Очевидно, під впливом стереотипів про «вищість» метрополії Ігор соромився свого сільського походження, належності до периферії. Прикладом були для нього батьки, які зі страху перед громадським осудом зайняли пасивну позицію, не намагалися зберегти свою ідентичність, мову, обравши натомість кращі умови життя.

Поступово Ігор / Ігнацій повертається до відчуття, що саме тут його корені, його *мала батьківщина*, починає відчувати «*кіншого в собі, з минулого, з початку*» [2, с. 57]. До героя приходить розуміння, що кожна людина несе в собі слід свого дитинства: «*Дитинство в людині триває вічно, як пори року <...> Цього можна зрікатися в собі, але вбити, стерти, забути – ніколи*» [2, с. 57].

Автор простежує динамічний характер ідентичності героя. Повернення втраченої частини ідентичності відбувається насамперед через мову: «*Це промовляв Ігнацій, уже видобутий із сорому, з тіні, з гіршості. Він уперше звернувся до Соні не польською, а на просту – так називали цю мову. Па нашаму. <...> Так говорили його діди, батьки і він сам, доки не забув цього, аби прожити життя, не принижуючись через мову*» [2, с. 62]. Також Ігор / Ігнацій пробує знайти примирення зі своєю вірою. У школі через православну віру однолітки і їхні матері дивилися на нього зверхньо, тому йому здавалося, що «*його Бог дрібний, сільський, «поморщений», «забракований», «гірший*». Тепер же, розмірковуючи над словами Соньки про смерть, Ігор подумав: «*Ми на землі мого Бога. <...> Може, й маленького, але мені такого досить*» [2, с. 64]. У певний момент він «*струсив з себе Ігоря і в ту мить був злотований зі своїм правдивим іменем, першим, від дідів...*» [2, с. 116]. Отже, герой конструює свою нову ідентичність, у якій «*помирилися Ігор і Ігнацій*», переосмислюючи всі три компоненти

тутешності, а це, як слушно зауважує Барбара Сенкевич, – «ім'я, мова і релігія» [12, с. 286]. Перебудова ідентичності відбувається поступово, внаслідок роздумів, зіставлення минулого і теперішнього, під впливом спілкування з *іншим*, прийняття чужої сповіді, пошуку *іншого* в собі («Крізь його шкіру щораз сильніше проглядав хтось інший» [2, с. 37]).

Серед чинників, які зумовлюють потребу Ігоря змінити свою ідентичність, на нашу думку, є також потреба відчувати природну поступовість, зумовленість, тяглість подій у часі: «Ігоря озорнула якась неясна туга <...> може, туга за тяглістю, суцільністю, за ниткою, змотаною в однорідний клубок, без вузликів» [2, с. 86].

Слід зазначити, що автор показує складність процесу вибору героєм своєї ідентичності. Живучи у столиці, Ігор не раз шкодував, що втратив свою ідентичність, але це швидше зумовлювалося кон'юнктурою, «модою на меншини». Коли ж він слухає Соньку, то ніби поєднує в собі дві особистості: Ігнацій (колишня ідентичність) тільки слухає оповідь, а в уяві Ігоря-режисера (теперішня ідентичність) вже створюється спектакль, він «напружений, безперестанку працює, робить кар'єру, утилізує страждання і смерть» [2, с. 154].

Дослідження формування власне такої складної ідентичності є характерним для сучасної польської історії та інших галузей науки, і цей підхід успішно застосовується у літературі. За Олею Гнатюк, у більшості посткомуністичних країн, попри наявні трансформації, переважають моделі гомогенної ідентичності, однак у Польщі, Чехії та Угорщині, де до повної тоталітаризації суспільного життя справа не дійшла, розглядають складніші моделі ідентичностей [1, с. 62].

Вважаємо, що у духовному переродженні Ігоря важливу роль відіграє постпам'ять. Ігор сам не був учасником подій, про які розповідає Соня, але він переживає цей травматичний досвід, пропускає його через себе. За М. Хірш, постпам'ять є «часто нав'язлива і така, що не дає спокою» [9, с. 255]. Оповідь Соньки, пробуджуючи в Ігоря постпам'ять, не залишає його байдужим, викликає відчуття тривоги, спонукає до роздумів про своє дитинство, втрачену ідентичність. Цей феномен діалогу між поколіннями автор передає через символічне старіння Ігоря і молодшання Соньки. Вони ніби міняються місцями: «Із кожним завершеним днем у розповіді він здавався собі старшим, <...> ніби якийсь небесний рахівник додавав ці дні до його життя, віднімаючи від життя Соні» [2, с. 45]; «<...> в ту мить вона здавалася за нього молодшою» [2, с. 58].

Особливо наочно дію постпам'яті відобразив І. Карпович, описуючи сприйняття Ігорем жакливої розповіді про страту євреїв німцями у Грудеку, свідком якої стала Сонька: «Ігор лежав, скорчившись. <...> страждання масове, заплановане кимось нагорі, а кимось іншим унизу виконане, його паралізувало. Він не міг цього слухати <...> Він збагнув, що мусить запам'ятати навіть більше, ніж йому розповідає Соня, що мусить запрягти пам'ять у ярмо театру чи роману, аби врятуватися. Аби врятувати розповісти якусь правду, поборотися за щось. Хоча це він передчував з самого початку, щойно переступив поріг» [2, с. 50].

Отже, бажання зберегти і донести спогади *іншого* про події, які мали місце під час війни, реконструювати цей травматичний досвід керують Ігорем, стають стимулом для його творчості. Він відчуває, що це і є те справжнє, що він хотів би показати людям. Ігор створює спектакль за мотивами оповіді Соні.

Слід, однак, відзначити, що спектакль не є суто відтворенням історії Соньки. М. Хірш так характеризує фікційну роботу постпам'яті: «Процес передачі інформації відбувається на такому глибокому емоційному рівні, що починають створюватися власні спогади. Таким чином, зв'язок із минулим у постпам'яті утворюється не внаслідок процесу «пригадування», а за рахунок залучення уяви і проектування – «разроблення» [9, с. 254]. Таке ж міркування висловлює і нідерландський дослідник Ернст ван Альфен: «Молодші покоління створюють її (постпам'ять – У. Є.) з допомогою уяви, що дозволяє їм реконструювати спогади, яких у них немає. Або реконструювати минуле, про яке вони нічого не знають. Звичайні спогади індексальні <...> щодо минулого. Але для молодших поколінь така індексальність неможлива. Тому вони цілком по-іншому уявляють собі минуле» [8].

Як представник «культури великого, змученого, пересиченого міста» [3], культури іронії, ставши частиною цинічного, нещасливого світу, де все відносне, Ігор створює виставу у притаманній йому сучасній манері, залучивши свій професійний і життєвий досвід. Факти, які розповіла Сонька, Ігор доповнив своєю уявою, використав сучасні виражальні засоби. Він навіть вагається, чи вжиті ним деякі словосполучення, метафори, порівняння не є «<...> надто міські, як на отаку Соню» [2, с. 28]. І. Карпович, описуючи процес створення вистави, підкреслює деяку професійну заангажованість режисера («У його голові сама собою писалася непевна історія, виникали чорні літерки, сценічні прожектори, зауваження до сценографа, злість на освітлювача» [2, с. 34]), місцями стереотипне мислення, вживання штампів («<...> приблизно десять фото, серед яких обов'язково має бути хоча б одне з дитиною» [2, с. 54]; «Актор, що грає Ігнація, одягає крила» [2, с. 137]).

Ганна Улора звертає увагу на те, що у романі часто повторюються слова *колись*, *давно-давно*, це створює ілюзію казки. Чому ж це казка попри «жорстко реалістичний болісний сюжет» [7]? Відповідь літературний критик дає таку: «Здається, це найпростіший спосіб зробити чужі спогади своїми» [7]. Вона вважає, що фрагменти вистави «підміняють відповідні епізоди Соньчиної біографії або дублюють особливо важливі її епізоди», «зроблені погано, причому – прицільно і доцільно погано», «копруються прикрі мелодраматичні штампи, кітч, <...> політична і емоційна тенденційність», а «весь цей граничний несмак і був задумом Карповича» [7]. Г. Улора переконана, що «адекватно перекласти її (історію Соньки – У. Є.) мовою того, хто таке саме не пережив, немає можливості», «Порівняно з «давноминулим» Соні <...> наше з Ігорем «теперішнє» може бути хіба що вульгарною театральною виставою «за мотивами» [7].

Зауважує кітч у театральних прийомах, використаних Ігорем (наприклад, кадш у кінці вистави), і Л. Врубель, однак вважає це «іронічною дистанцією від модних тем і затертих кліше» [14]. За Врубелем, Ігор створює образи минулого на основі оповіді Соньки, відбувається т. зв. семіозис. За такої транспозиції важливо не втратити моральності, дотриматися норм етичності.

На нашу думку, незважаючи на, можливо, не всюди відповідну форму, свій посил глядачам Ігор зумів передати («Він бачить роботу гримерів, бачить сцену, всі озріхи й умовності і все-таки вірить у це обличчя») (Соньки – У. Є.) [2, с. 68]). Він відчуває відповідальність за донесення до глядачів справжньої історії життя і кохання Соньки, ця історія не повинна бути

назавжди втраченою для наступних поколінь: «Я – сторож цієї казки. Її ризикований редактор <...>» [2, с. 111].

Ігор продовжує працювати над виставою і після смерті Соньки, збираючи інформацію про неї в односельчан.

Засвоєння і переосмислення приватної пам'яті та досвіду іншого не дається легко: «Іноді йому (Ігореві – У. С.) було дуже непросто перекладати для себе Сонині думки. <...> Йому здається, він розуміє, він здатний зрозуміти її емоції <...> І все ж це не так просто, як можна було б судити <...>. Часом йому здавалося, ніби він позбавляє Сонині спогади чогось цінного. Почувався, наче хранитель музею чужих спогадів, наче годинникар перед розібраним механізмом. Лише поступово, коли спогади Соні лягли на канву його власного досвіду, щось починало в'язатися, але тим очевиднішим ставало втрачене, продавлене, змарноване» [2, с. 92]. Ігор багато разів переглядає і переживає окремі сцени з вистави («Ця сцена йому боліла» [2, с. 125]), приїжджає у село і рефлексує про те, що намагався показати, донести до глядача. Усе це, власне, і є тим переосмисленням чужого досвіду, про який говорить Маріанна Хірш у своїх працях про постпам'ять.

Молодий режисер розуміє, що його творіння мусить вийти за рамки конкретної приватної історії, повинно стати узагальненням такого типу травматичного досвіду: «<...> треба показати універсальність цієї історії, цієї оповіді <...> ця історія мусить бути зрозуміла насамперед іншим <...>» [2, с. 28].

Ми вважаємо, що різне сприйняття Ігоревої вистави відображає різне ставлення до минулого у сучасному суспільстві: представники різноманітних спільнот оцінюють твір під кутом зору своїх інтересів, тому висловлюють різні претензії до вистави, тоді як звичайні глядачі «валили до театру дверима і вікнами, схлипували, обіцяли собі змінити власне життя» [2, с. 67]. Очевидно, режисеру все-таки вдалося втілити свій непростий задум, адаптувати розповідь Соньки до сприйняття сучасним глядачем.

І. Карпович показує, що саме у творчості примирюються дві частини його ідентичності: умовно кажучи, Ігнацій і Ігор. Герой конструює свою нову ідентичність, поєднуючи віднайдені корені та риси, яких набув під час освіти і життя у столиці. Кароліна Копровська, аналізуючи значення для побудови нової ідентичності повернення героя до місця народження, підкреслює, що воно дає «погодження з самим собою, віднайдення власної духовної автономії» [10, с. 358], однак нова ідентичність не повинна обмежуватися місцем народження, вона має конструюватися на нових засадах.

Деякі літературознавці [5, с. 171; 6] вважають, що за образом Ігоря стоїть сам Ігнацій Карпович. Для донесення свого меседжу про багатовимірність і неоднозначність людських долі автор вдало використав постмодерністські художні прийоми і способи вербалізації: паралельний хронотоп, введення як дійових осіб домашніх тварин («Кім <...> байдуже пройшов по тілу Ігоря, в якому відчував тривожний слід когось інше» [2, с. 35]), символізм, іронію. Опис сцен театральної вистави, яка вибудовується в уяві режисера під час слухання розповіді Соньки, на нашу думку, є вдалим художнім засобом для відображення роботи постпам'яті («<...> смерті і страждання перетворюються на зворушення» [2, с. 67]). Кароліна Копровська бачить у такій композиції роману можливість «перформативного творення потенційних проєктів ідентичності, випробування різних варіантів (переписуваних Ігорем неодноразово),

завдяки яким стає можливим перевизначення ідентичності» [10, с. 357].

Висновки. Отже, Ігнацій Карпович простежує трансформацію ідентичності героя, показує її багатовимірність: під впливом особистих спогадів жінки про нетипову історію свого вистражданого кохання в час війни і подальшого життя з цією нелегкою ношею, а також внаслідок дії постпам'яті Ігор перебудовує свою ідентичність, у якій є місце його теперішній особистості, але також і його дитинства, його місцю народження, рідній мові. Оля Гнатюк вважає, що пояснення минулого дозволяє ліпше зрозуміти теперішнє: «Спостереження за змінами ідентичності дає змогу краще збагнути не так те, «звідки ми походимо» і «куди прямуємо», за формулою Джонатана Фрідмана, як те, «ким ми стаємо» [1, с. 52].

Підсумовуючи, скажемо, що не можемо цілком погодитися з польським критиком Лукашем Врубелем, який переконаний, що «Сонька» – то передусім оповідь про відправлення історії в минуле» [14]. Своїм романом Ігнацій Карпович засвідчив, що досвід минулого переходить у майбутнє і через пам'ять і постпам'ять впливає на формування ідентичності нащадків.

Література:

1. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. Київ : Критика, 2005. 528 с.
2. Карпович І. Сонька / пер. з пол. О. Сливинський. Київ : Комора, 2016. 176 с.
3. Моєю національністю є мова. [Інтерв'ю з Ігнацієм Карповичем / розмовляв О. Сливинський]. URL: <http://litakcent.com/2016/04/28/ignacij-karpovych-mojeju-nacionalnisju-je-mova/> (дата звернення 30.03.2020).
4. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ППІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
5. Сливинський О. Від перекладача. Карпович І. Сонька / пер. з пол. О. Сливинський. Київ : Комора, 2016. С. 170–174.
6. Трофименко Т. Жорстока казка, іронічна проповідь. URL: <http://litakcent.com/2016/07/11/zhorstoka-kazka-ironichna-propovid/> (дата звернення 30.03.2020).
7. Улюра Г. Давноминуле. URL: <https://zbruc.eu/node/54979> (дата звернення: 30.03.2020).
8. Холокост і ГУЛАГ: що остається после памяти? Постпам'ять без постполітики в Росії: як определит «виновных»? [Бесіда з професором кафедри літератури Лейденського університету Ернстом ван Альфеном / інтерв'ю взяли Немцев М., Чечель І.] URL: <http://gefter.ru/archive/17231> (дата звернення 30.03.2020).
9. Hirsch M. Żaloba i postpamięć. Tłum. K. Bojarska. Teoria wiedzy na temat przeszłości na tle współczesnej humanistyki/ pod red. E. Domańska. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010. S. 245–279.
10. Koprowska K. Konflikty miejsca urodzenia w «Sońce» Ignacego Karpowicza. *Tematy i Konteksty*. 2017. № 7 (12). S. 345–358.
11. Polachowska A. Między słowem a czasem – o przeszłości przepracowanej w «Pensjonacie» Piotra Pazińskiego. *Pamięć-Pogranicze-Oral Histori/ pod red. A. Popławskiej, B. Świtalskiej, M. Wasilewskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2014. S. 47–55.
12. Sienkiewicz B., Ślady wojny i Holokaustu w sieci społecznych dyskursów. O „Ościach” i „Sońce” Ignacego Karpowicza. *Ślady II wojny światowej i Zagłady w najnowszej literaturze polskiej/ pod red. B. Sienkiewicz, S. Karolak*. Poznań: Nauka i Innowacje, 2016. 352 s.
13. Sierbińska A. Konstrukcje pamięci: „postpamięć” Marianne Hirsch, postpamięć Christiana Boltanskiego. *Konteksty*. 2010. № 1. S. 39–52.
14. Wróbel Ł. “Sońka”, czyli spokój czasu przeszłego. O najpiękniejszej powieści Ignacego Karpowicza. URL: <https://kulturaliberalna.pl/2014/07/22/sonka-karpowicz/> (дата звернення: 30.03.2020).

Yevchuk U. Postmemory and its influence on the identity formation in Ignacy Karpowicz's novel "Sonka"

Summary. The article deals with the reflection of the postmemory influence on the process of identity formation in the novel by the contemporary Polish prose writer Ignacy Karpowicz "Sonka".

A new discursive practice in contemporary historical literature addresses the topic of individual memory and postmemory. Contrary to the stereotypical interpretation of historical events that took place in Polish literature of the PRL, contemporary writers show that the memories of a traumatic experience of a particular person can have a strong emotional impact on the recipient and promote or cause certain changes in his or her worldliness and identity.

In the analyzed novel the author reproduces the process of transformation of the hero identity: a young Warsaw artist, Igor, meets in a border village an old lonely woman, who tells him her secret memories about her love for a German officer during World War II. Sonka's confession impressed

the young theatre director, so he decides to create a theatrical performance about this story, feeling obliged not to lose its meaning and to convey the truth in it to the viewers. The author examines the effect of postmemory, shows how the memory of another person is processed by the representatives of the next generation: working on a spectacle, the director incorporates his imagination, uses his knowledge, professional abilities.

Ignacy Karpowicz reflects how postmemory causes the changes that take place in the identity of Igor himself – the young man recovers his family roots, the lost meaning of life, the joy of creativity returns to him. Thus, memory serves as one of the important factors in constructing the identity of a hero, which combines his origin and present essence. This new identity, which is still being formed, gives the hero the opportunity of creative self-realization.

Key words: postmemory, private memory, traumatic experience, transformation of historical discourse, identity, paradigm, postmodernism.

*Елдинова С. М.,**кандидат филологических наук,**доцент кафедры методик дошкольного и начального образования**Центральноукраинского государственного педагогического университета**имени Владимира Винниченко*

ДЕРИВАЦИОННЫЕ ФУНКЦИИ УСЕЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБРАЗОВАНИЯ ПРОИЗВОДНЫХ ОТ ИМЕННЫХ ОСНОВ

Анотація. Статтю присвячено функції усічення у процесі утворення похідних всіх лексико-семантичних груп, відіменних зокрема. Характерною рисою розвитку мовознавства останніх років є визнання морфології як самостійної дисципліни, що вивчає граматичні функції звукових видозмін морфем. Говорячи про зростаючий інтерес до морфології, слід сказати, що для створення повної картини про морфологічні зміни як системних явищ необхідне всебічне вивчення складу, умов виникнення, закономірностей протікання і функцій морфологічних явищ, які виникають при творенні похідних всіх лексико-семантичних груп, відіменних зокрема.

Проте багато питань морфології російської мови залишаються малодослідженими. Зазначимо, що важливим є вивчення особливостей морфологічних явищ, у т. ч. й усічення, при творенні відіменних похідних, виявлення регулярності використання усічення як самостійно, так і в комплексі з іншими морфологічними явищами, з'ясування їх ролі у процесі деривації. Дослідження морфологічного усічення в системі російської мови поглибить наші уявлення про словотворчу систему російської мови, збагатить морфологію як розділ науки новими теоретичними спостереженнями, введе в науковий обіг новий фактичний матеріал, розширить уявлення про закономірності взаємоприспосовування морфем, які беруть участь у словотворенні, дозволить глибше пізнати механізм словотворчого процесу в російській мові.

У статті досліджується усічення основ іменників і прикметників у російському словотворенні. Величезний фактичний матеріал в «Словобразовательном словаре русского языка» О.М. Тихонова змусив нас обмежитися усіченням лише іменних основ. Усічення інших типів основ заслуговує окремого дослідження. З цієї ж причини у статті досліджуються лише умови, за яких відбувається усічення в іменних основах. Питання про умови, коли усічення іменних основ не відбувається, також заслуговує самостійного дослідження.

У статті охарактеризовано склад елементів, які усікаються, типи та функції усічення основи твірного слова у процесі словотворення. Це сприяє вирішенню конкретних завдань: показати, що усічення є початковим етапом підготовки мотивуючого слова до словотворення в тих випадках, коли воно має структурно надлишкові елементи, описати типи, склад і функції формантів, що усікаються, субстантивних і ад'єктивних основ.

Ключові слова: морфологія, усічення, твірна основа, похідне слово, типи і функції усічення, словотворення, морфологічні явища.

Постановка проблеми. Возможность или невозможность соединения двух морфем в слове зависит от семантических и структурных свойств, заданных системой языка корневым

и аффиксальным морфемам. Каждый семантический разряд слов имеет свой «комплект» словообразующих ресурсов, которым свойственны как межразрядные, так и внутриразрядные соединительные свойства. В языке действует тенденция к свободному соединению морфем, но она полностью не реализуется, поскольку ей противостоит тенденция к ограничению в валентности семантического, структурного, словообразовательного, стилистического, узуального характера. Для их преодоления в восточнославянских и других языках сформировались такие морфологические явления, которые убирают преграды и реализуют словообразовательный акт: усечение, интерфиксация, наложение морфем, чередование, мена ударения. Все они разной мерой были предметом исследования в работах В.А. Горпинича, Е.А. Земской, В.В. Лопатина, Л.Ю. Максимова, И.И. Ковалика, А.Н. Тихонова, И.Г. Милославского, И.С. Улуханова, В.Г. Чургановой.

Наша статья посвящена одному из морфологических явлений – усечению основы. Основы производящих слов русского языка делятся на три группы:

1) основы, которые полностью готовы к соединению со словообразовательным формантом без каких-либо морфологических изменений: верб-а – верб-очк-а [8, с. 150] (здесь и далее ссылка на «Словобразовательный словарь русского языка» под ред. А.Н. Тихонова);

2) основы, недостаточные в структурном отношении для соединения с формантом без морфологических явлений: жених – жених-ов/ств-о [8, с. 343];

3) основы, которые имеют излишние структурно-семантические элементы, что затрудняют присоединение форманта. В таких ситуациях срабатывает процесс усечения этих излишеств, который и реализует словообразовательный акт: литерат-ур-а – литерат-ор.

Цель статьи – описать состав элементов, которые усикаются, типы и функции усечения в процессе образования производных от именных основ.

Изложение основного материала. В последнее десятилетие значительно возрос интерес к отдельным вопросам морфологии. Для создания объективной картины морфологических изменений необходимо всестороннее изучение состава, условий возникновения, закономерностей протекания и функций каждого морфологического явления, возникающего при образовании производных всех семантических групп русской лексики.

Среди морфологических преобразований основы мотивирующего слова различаются преобразования линейные (усечение финалей основы и наращение на основу и формант)

и нелинейные (чередование, перемещение ударения), а также наложение морфов [2, с. 141]. Линейные преобразования образующей основы занимают в иерархии морфонологических средств место, предшествующее нелинейным средствам [2, с. 142].

Вопрос о технике связи, о способах соединения морфем в слове является, как известно, существенным признаком типологической характеристики языков. Именно различия в способе соединения морфем лежат в основе разграничения явлений усечения и интерфиксации [5, с. 127].

В русском языке нет прямолинейности и строгой логичности в образовании слов. Чтобы ответить на вопрос, из чего следует исходить при устранении сочетаемости аффиксальных и корневых морфов в слове, необходимо разграничивать два существенно важных момента: 1) сочетаемость (валентность) морфов и 2) взаимоприспособление суффиксальных и основных морфов при их соединении (морфонологические явления морфемного шва).

Взаимоприспособление морфов реализуется только после того, когда произошел выбор образующих морфем. Пока не произошло морфонологическое «сцепление морфов», мы не получим готового производного слова. Нам представляется, что описание правил взаимоприспособления морфов – усечения, чередования и других явлений морфемного шва – имеет смысл в том случае, если описываются последовательно все этапы словообразовательного процесса, начиная с первого этапа – этапа выбора производящих единиц.

Таким образом, при изучении синтагматического аспекта деривации необходимо четко разграничивать два подхода: 1) установление валентности (сочетаемых характеристик) морфем и 2) установление условий морфонологического приспособления морфов при их сцеплении в слове после уже совершившегося выбора морфем.

Из названных выше морфонологических явлений рассмотрим усечение. Иногда в научной литературе процесс усечения производящего слова обозначают термином «элизия». Элизия – это деривационный процесс усечения конечных (финальных) морфем и других звуковых сегментов при преобразовании мотивирующего слова в мотивированную основу в процессе образования слова [1, с. 83]. В этой статье вслед за Е.А. Земской [4, с. 137], В.И. Максимовым [7, с. 10], В.В. Лопатиным [6, с. 117], А.Н. Тихоновым [8, с. 26] и другими учеными принимается термин «усечение».

Подобно другим морфонологическим явлениям усечение не имеет самостоятельного деривационного значения, а выступает как дополнительное средство морфо- и фонотактического характера, без которого не может состояться процесс словообразования. Определяя факторы, обуславливающие усечение, следует пояснить основные функции морфонологических явлений: 1) облегчить суффиксу, начинающемуся согласным, присоединение к образующей основе, т. е. устранить скопление согласных на морфемном шве; 2) придать основам неизменяемых слов, оканчивающихся на гласный, свойственный русским именным основам вид – оканчиваться на согласный.

Помимо названных выше факторов, усечение мотивирующей основы вызывается явлениями фонотактического характера, когда формант не может присоединиться к мотивирующему слову из-за особенно сложной структуры финали: лес-тниц-а – лес-енк-а, капт-енармус – капт-ер; явлениями

морфотактического характера, когда финаль мотивирующего слова репрезентируется такой морфемой, которая не допускает никаких соединений в постпозиции: киммерий-цы – киммерий-ск-ий, автомат-чик – автомат-ниц-а, импрессион-изм – импрессион-ист; излишними явлениями мотивирующего слова, которые не обязательны в составе мотивированного: стипль-чез – стипль-ер, лин-олеум – лин-о-гравюра, электр-ичеств-о – электр-о-бурильн-ый.

Об усечении производящих основ говорят в тех случаях, когда какие-либо две основы связаны отношениями производности и в производной отсутствует конечный отрезок производящей основы, т. е. в производную основу входит «укороченный» вариант производящей. Конечная цель усечения – приспособить производящую основу к созданию производного слова. Поэтому результаты усечения обнаруживаются в мотивированной, а не в мотивирующей основе.

Обязательным условием усечения основ является сохранение в производном той части основы, которая несет семантическую информацию слова. Мы говорим о том, что усекаются могут как элементы основы, не имеющие самостоятельного значения, так и сегменты, имеющие семантическое значение.

Усечение основывается на закономерностях морфемных соединений в слове. Если структурным препятствием при словопроизводстве оказываются конечные элементы мотивирующего слова, то они в таком случае усекаются: адони-с – адони-лен, дуал-изм – дуал-ист, зеб-у – зеб-оид.

Явление усечения широко распространено в русском словообразовании. Как правило, усечению подвергаются конечные элементы производящей основы. Максимальной усекаемой величиной является **звук**, который не выступает в роли морфемы: журав-ль – журав-к-а, вет-вь – вет-к-а, скатер-ть – скатер-к-а. Усекаемая величина может состоять из **двух звуков**, составляющих морф: ветеринар-ий-а – ветеринар-н-ый, доминик-ан/ец – доминикан-к-а, гидропон-ик-а – гидропон-н-ый, из **трех звуков**: дискус-сий-а – дискус-абельн-ый, игрушеч-ник – игрушеч-ниц-а, ирредент-изм – ирредент-ист, автокар-щик – автокар-щиц-а, из **четырёх звуков**: диссерт-аций-а – диссерт-ант, мед-ицин-а – мед-ик, дейт-ерий – дейт-он, плазм-одий – плазм-о-цит, из **пяти звуков**: лин-олеум – лин-о-гравюра, вело-сипед – вело-дром, из **шести звуков**: декальк-оманий-а – декальк-и-рова-ть, из **семи звуков**: капт-енармус – капт-ер, люмин-есцентн-ый – люмин-о-граф, из **восьми звуков**: гидр-авлическ-ий – гидро-автомат. Максимальной усекаемой величиной, зафиксированной нами, является комплекс, состоящий **из девяти звуков** -ологическ- в паре гидр-ологическ-ий – гидр-о-режим [3, с. 195].

В большинстве случаев усечение делает мотивирующую основу словообразовательно достаточной величиной, которая способна взаимодействовать с деривационным формантом. Усечение унифицирует структуру производящих основ и приводит их к такому виду, когда они легко вступают в словообразовательные связи с несколькими образующими суффиксами: решет-к-а – решет-ник, этикет-к-а – этикет-аж, булав-к-а – булав-ниц-а, пелен-к-а – пелен-а-ть.

Деривационный суффикс, встречая определенные трудности в соединении с основой мотивирующего слова, оттесняет те структурные элементы, которые затрудняют процесс деривации, т. е. усечение обязательно предвидит формант.

Усечение может быть нерегулярным и регулярным. Оно, как правило, связано с определенными типами словообразования, в которых распространяется или на все образования, или только на ограниченный круг слов, характеризующихся общностью условий сочетаемости производящих основ и словообразовательных аффиксов. К числу нерегулярно отсекаемых финалей относятся:

1) финали основ одних и тех же слов перед разными морфами: пародий-а – пародий-н-ый, но парод-ист, лестниц-а – лес-енк-а, но лестнич-н-ый, юбил-ей – юбил-яр, но юбилей-н-ый, ут-к-а – ут-ин-ый, но утк-о-нос;

2) финали основ одних и тех же слов перед одними и теми же морфами: узк-и-ий – уз-ость и узк-ий – узк-ость, солов-ей – солов-ушк-а и соловей – соловей-ушк-а;

3) одни и те же финали основ разных слов перед одним и тем же морфом: финаль -ий- перед -н-: гербар-ий – гербар-н-ый, автокефал-ий-а – автокефаль-н-ый;

4) одни и те же финали основ разных слов перед разными морфами: бар-ин – бар-ич, бар-ин – бар-ств-о, бояр-ин – бояр-ын-я, бояр-ин – бояр-ышн-я, бояр-ин – бояр-щин-а.

К числу регулярных отсечений относится усечение суффикса -ец-, который передает: 1) значение названия жителя континента, страны, города, названного мотивирующим словом; 2) название по национальности, организации, общественной деятельности. В русском словообразовании данное усечение отмечается в 100% случаев. Оно обусловлено комбинаторными особенностями суффикса -ец-, который практически не допускает после себя словообразовательных морфем: бухар-ец – бухар-к-а, башкир-ец – башкир-к-а, китай-ец – китай-анк-а, черносотен-ец – черносотен-ств-о, метростроев-ец – метростроев-к-а, торгов-ец – торгов-к-а, никониан-ец – никониан-к-а.

Морфонологическое усечение отличается разной продуктивностью в пределах словообразований разных лексико-семантических категорий слов. Так, большей степенью продуктивности отмечается усечение суффиксов -чик/щик-, -ник/-ик-, -ец-, -ин- со значением лица мужского пола перед суффиксами -чиц/щиц-, -ниц/-иц-, -к-, -анк-а со значением названия лица женского пола.

Суффиксы имен существительных -анин-, -ат-, -очк-, -ич-, -ак-, -ид-, -ун-, -ний-, -ит- и суффиксы имен прилагательных -ем-, -к-, -ичн-, -ин-, -ебн- с определенной семантикой отсекаются в единичных случаях: ламп-очк-а – ламп-ов-щик, шляхт-ич – шляхт-янк-а, хваст-ун – хваст-ов/ск-ой, кур-ин-ый – кур-о-слеп, суд-ебн-ый – суд-о-исполнитель.

Таким образом, продуктивность усечения, по-видимому, определяется причинами фонологического, морфонологического и семантического характера.

Усечение как именных, так и глагольных основ имеет свою специфику. Конец основы слов каждой части речи имеют ряд специфических сочетаний фонем, которые в других частях речи в этих условиях или вообще не встречаются, или встречаются очень редко, являются нетипичными. В системе отглагольных дериватов усечение конечной гласной основы инфинитива (за исключением глаголов, имеющих в инфинитиве односложный корневой морф на гласную) происходит перед одними морфемами и отсутствует перед другими. Так, перед морфом, начинающимся с гласной, финаль всегда отсекается: звон-и-ть – звон-арь, гуд-е-ть – гуд-ок. Перед морфемами, начинающимися на согласную, усечение может как происходить,

так и не происходит: чита-ть – чита-тель, обид-е-ть – обидчик, однако известны случаи сохранения (главным образом в заимствованных словах) конечных гласных перед суффиксами, начинающимися с гласных: табу – табу-ирова-ть, эссе – эссе-ист. В глагольных мотивирующих основах подвергаются усечению только глагольные суффиксы или тематические гласные. Усечение или неусечение суффикса – обязательный признак словообразовательного типа. Иными словами, среди отглагольных словообразовательных типов есть такие, которые включают производящие основы всегда усеченными или всегда неусеченными.

Иначе обстоит дело с производными от именных основ. В системе именных дериватов имеются и производные, в которых производящая основа входит целиком, т. е. производные с усеченными основами составляют какую-то часть среди всех производных того или иного типа, а само усечение не является обязательной характеристикой словообразовательного типа: лис – лис-енок, волк – волч-онок и лягуш-к-а – лягуш-онок, кукуш-к-а – кукуш-онок.

Исследование, проведенное нами, позволяет сделать следующие **выводы**: морфонологическое усечение в отыменном словообразовании разнообразно по своему характеру и многофункционально. Благодаря этому усечение создает необходимые предпосылки для создания благоприятных условий в сочетаемости производящей основы и образующего суффикса. Степень активности усечения в отыменном словообразовании достаточно высока.

Литература:

1. Горпинич В.А. Теоретичні питання відтопонімного словотвору східнослов'янських мов. Київ : Наукова думка, 1973. 166 с.
2. Грамматика-80. Русская грамматика. Москва : Наука, 1982. Т. 1. 743 с.
3. Елдинова С.Н. Деривационные функции усечения в процессе образования производных слов. *Наукові записки*. Вип. 133. *Серія: Філологічні науки (мовознавство): Folia Linguistica comparavita*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. С. 193–199.
4. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование. Москва : Просвещение, 1973. 304 с.
5. Зубкова Л.Г. К характеристике морфемных стыков в индонезийском языке. *Народы Азии и Африки*. 1971. № 6. С. 127–134.
6. Лопатин В.В. Русская словообразовательная морфемика. Москва : Наука, 1977. 325 с.
7. Максимов В.И. Суффиксальное словообразование имен существительных в русском языке. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1975. 224 с.
8. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка. Москва : Русский язык, 1985. Т. 1. 576 с.

Yeldinova S. Derivation functions of truncation in the process of derivation from nominal stems

Summary. The article is dedicated to the function of truncation in the process of derivation of all lexical and semantic groups, and nominal ones in particular. A characteristic feature of the development of linguistics over the last few years is the recognition of morphophonology as an independent branch that studies the grammatical functions of sound modifications in morphemes. Regarding the growing interest in morphophonology, it should be noted that creation of a complete picture of morphophonological changes as systemic phenomena requires a comprehensive investigation of the composition, triggering conditions, process patterns

and functions of morphophonological phenomena that arise in the creation of derivatives of all lexical and semantic groups, and nominal ones in particular.

However, many issues of Russian morphology are still understudied. It should be noted that it is important to study features of morphophonological phenomena, including truncation in the creation of nominal derivatives, identify the regularity of truncation used both alone and in combination with other morphophonological phenomena, to explain their role in the derivation process. The study of morphophonological truncation in the Russian language system will deepen our understanding of the Russian word forming system, enrich morphophonology as a branch of science with new theoretical observations, put new facts into scientific circulation, expand the understanding of the patterns of mutual adaptation of morphemes, allow to learn the Russian word formation mechanism on a deeper level.

The article examines the truncation of stems in nouns and adjectives in the Russian word formation. The

huge number of facts in Word-Formational Dictionary of the Russian Language by O.M. Tikhonov made us to reduce our investigation to the truncation of nominal stems only. The truncation of other stem types deserves to be investigated separately. For the same reason, the article deals only with the conditions triggering truncation in nominal stems. The issue of conditions where truncation of the nominal stems does not occur should also be studied independently.

The article describes the composition of truncated elements, types and functions of truncation in a stem of a base word in word formation. This helps to solve specific problems: to demonstrate that truncation is the initial stage of preparing a motivation word for word formation when it has excessive structural elements, to describe types, composition, and functions of truncated formants, substantive and adjective stems.

Key words: morphophonology, truncation, stem, derivative, types and functions of truncation, word formation, morphophonological phenomena.

ПОЛЬСЬКА ПОЕЗІЯ В ПЕРЕКЛАДАХ СТАНІСЛАВА ШЕВЧЕНКА

Анотація. У статті висвітлюється специфіка художнього перекладу реалій польської поезії, виконаного Станіславом Шевченком українською мовою впродовж останніх десятиліть.

Основа дослідження становить розлогий фактичний матеріал: антологія сучасної польської поезії «Тому що вони суцї» (2005), двомовне видання поетичних творів Віслави Шимборської, публікації поезій інших польських митців у перекладах українською мовою, теоретичні розробки у царині художнього відтворення реалій іноземними мовами, що належать перу С. Влахова, С. Флоріна, Р. Зорівчак, А. Савенця, Н. Сидяченко та інших науковців.

Подается стисла характеристика популяризаторської діяльності Станіслава Шевченка у галузі транслятики з польської мови українською. Особлива увага приділяється стратегіям перекладача, яких він дотримується під час відтворення конкретних польських реалій. З цією метою на основі теоретичних розробок болгарських дослідників С. Влахова і С. Флоріна запропоновано визначення поняття «реалія» та способи адекватного відтворення специфічних іноземних лексем рідною мовою.

На конкретних прикладах з інтерпретаторської діяльності С. Шевченка дослідницею продемонстровано, що найбільш складним у процесі відтворення польських реалій українською мовою є переклад фразеологізмів, а також лексем, які позначають побутові поняття; неологізмів; релігійних фразеогам тощо. Поет-перекладач щоразу прагнув максимально зберегти ритм оригіналу та його національний колорит.

Проведений аналіз засвідчив, що, відтворюючи польські реалії, перекладач використовує такі способи їх передачі українською мовою: 1) контекстуальний переклад (інтерпретація шляхом заміщення реалії її значенням); 2) функціональний аналог; 3) «приблизний переклад», під час якого реалія пояснюється або підбирається родо-видовим відповідником чи функціональним аналогом; 4) транслітерація тощо. В окремих випадках інтерпретатор використовує також спосіб дослівного перекладу польської поезії, аргументуючи це специфікою композиції двомовної антології «Тому що вони суцї».

І хоча не завжди перекладачеві вдається знаходити адекватні рішення, художнє відтворення польської поезії українською мовою стало для С. Шевченка справою усього життя.

Ключові слова: українська перекладацька школа, переклад, польська поезія, перекладацькі стратегії, реалія.

Постановка проблеми. Культурне збагачення України багато в чому завдячує світовій мистецькій спадщині, а взаємообмін духовними цінностями між народами можливий завдяки мистецтву перекладу. Українська перекладацька традиція має свою унікальну історію. Особливе місце в розвитку вітчизняної культури

займає українсько-польський художній переклад як один із чинників культурного діалогу між обома країнами. З розпадом радянської імперії змінилася психіка і ментальність народів. І в нас також «змінилося ставлення до релігійних цінностей, книжки багатьох авторів, раніше заборонених, з'явилися в читацькому обігу. Як у Польщі, так і в Україні з'явилося багато нових імен і явищ, що визначають обличчя сучасної поезії» [1, с. 7].

Талановитим представником українсько-польського художнього перекладу кінця ХХ – початку ХХІ ст., що вписує інтерпретацію у власну поезію і намагається зберегти не тільки «дух» першотвору, але і якомога більше формальних нюансів як у віршах із класичною формою, так і у вільних, є Станіслав Шевченко (нар. 1947 р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оригінальні книги митця «репрезентують індивідуальний почерк – палку ліричну, інтимну та громадянську поезію. Поряд класичної поезії – цікавий верлібр або білий асоціативний вірш» [2, с. 57]. Перекладацька діяльність Станіслава Шевченка переважно зорієнтована на популяризацію культури в українсько-польському контексті. Але, незважаючи на те, що останнім часом з'явилося кілька цікавих статей, присвячених осмисленню як поетичного доробку автора книг «Віра і сумнів», «Близьке й недосяжне», «Незрима грань» та ін. [2–4], так і аналізу його перекладів польської поезії [5; 6], досі ще ані в літературознавстві, ані в критиці немає спеціального дослідження про особливості художнього відтворення українським перекладачем польських реалій.

Актуальність статті спричинена тим, що українські переклади з польської поезії – досі не розорана наукова цілина, саме тому вони заслуговують ґрунтовного осмислення. Крім того, інтерпретація будь-якої іншомовної поезії здебільшого має дуалістичний характер, а, отже, щоразу ставить перед інтерпретатором такий вибір: надати перевагу змістові оригіналу (перекладів практично не буває без втрат тих чи інших художніх особливостей оригіналу, і завдання перекладача – ці втрати мінімізувати) чи його формі, у т. ч. й збереженню найбільш складних її мовних одиниць – ідіом.

Мета дослідження – проаналізувати специфіку художнього відтворення реалій у перекладах польської поезії, виконаних Станіславом Шевченком українською мовою впродовж останніх десятиліть.

Виклад основного матеріалу. Станіслав Шевченко вже майже 30 років є одним із найактивніших перекладачів, дослідників і популяризаторів польської поезії. Даниною поваги митцеві за плідну діяльність у цій галузі стало видання його вибраної лірики – «Літній дощ» (1998) і «Сон про перше кохання» (1999) у відтворенні польських інтерпретаторів.

Як перекладач і упорядник польської поезії він має у своєму творчому арсеналі 12 книжок. Це дві двомовні поетичні антології, збірки вибраних творів лауреатів Нобелівської премії Чеслава Мілоша й Віслави Шимборської, вірші та поеми Кароля Войтили (Папи Римського Івана Павла II), а також окремі видання ще кількох сучасних польських ліриків. Упорядник антології «Тому, що вони суцї» постійно співпрацює з часописом польської меншини в Україні «Криниця» й газетою «Dziennik Kijowski». У цих часописах С. Шевченко регулярно друкує свої статті про українсько-польські взаємини, літературні імпрези, творчі портрети польських поетів, а також їхні вірші в оригіналі та перекладі.

Одним із найбільш серйозних викликів, із якими зустрічається поет-перекладач, є реалії – «моно- і полілексемні одиниці, основне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [7, с. 12]. Численні літературознавчі та лінгвістичні довідники так само визначають явище реалії як відсутність предметів, понять, ситуацій родом із певної культури у практичному досвіді представників іншої культури; відсутність у їхній мові слів на позначення цих предметів, понять, ситуацій. Отже, саме реалії є носіями культурного коду нації, підтвердженням самобутності народу.

Дослідженню реалій у контексті теорії та практики перекладу присвячено чимало наукових студій як зарубіжних [8], так і вітчизняних науковців [7]. Досить плідними у цьому плані є розробки Р. Зорівчак. Українська дослідниця зауважує, що фактичний переклад реалії неможливий, оскільки прямих відповідників у цільовій мові немає, тому перекладач віднаходить семантико-стилістичний відповідник або відтворює реалії методом транслітерації [7, с. 92].

Натомість детальна класифікація способів передачі іншомовних реалій перекладачами була раніше опрацьована С. Влаховим і С. Флориним. Болгарські науковці стверджують, що інтерпретатор, з одного боку, може вдатися до транслітерації, з іншого – здійснити переклад способом повного чи часткового калькування, унаслідок чого у цільовій мові з'явиться неологізм. Згадані дослідники виокремлюють також поняття «приблизний переклад», під час якого реалія пояснюється або підбирається родо-видовим відповідником чи функціональним аналогом; можливий також контекстуальний переклад [8, с. 87–93].

У перекладацькій практиці С. Шевченка зустрічаються майже всі виокремлені вище способи передачі українською мовою польських реалій. Розглянемо їх на конкретних прикладах.

Однією з найважливіших перекладацьких праць С. Шевченка є видання антології сучасної польської поезії «Тому що вони суцї», яка вміщує вірші понад 100 сучасних поетів з різних куточків Польщі – від класиків Чеслава Мілоша, Віслави Шимборської, Кароля Войтили до молодих авторів. Поезія різноманітна за тематикою: релігійна, соціально-побутова, філософська, інтимна лірика, поезія міжвоєнного десятиліття. Окрім того, в антології паралельно з оригіналами вміщені поетичні інтерпретації, що «ставити до перекладача високі вимоги. Читач, який знає і українську, і польську мови, може легко зауважити всі семантичні неточності, відмінності в трактуванні художнього образу, звукового забарвлення» [1, с. 9].

Національну специфіку мови можна ідентифікувати через фразеологізми, насамперед ті, що містять реалії. Так, у рядках Тадеуша Квятковського-Цугова зустрічаємо фразеологізм «*stracić rachubę*» (збитися у підрахунках):

*«Ilu Was jeszcze odejdzie tej nocy
Jan Jaśko Andrzej Janusz Waldek
Już zatraciłem rachubę»*

*«Скільки вас ще одійде цієї ночі
Ян Ясько Анджей Януш Вальдек
Відійде так багато»* [1, с. 378–379].

У цьому випадку С. Шевченко вдається до контекстуального перекладу шляхом заміщення фразеологізму його значенням.

А ось вірш Яна Твардовського «Любов». У творі зустрічаємо прислівниковий фразеологізм «*po lebkach*», який у сполученні з дієсловами означає якість виконуваної дії «поверхово, неретельно»:

«niedokładna jak uczeń co czyta po lebkach»

«поверхова як учень що книжку гортає поспішиливо» [1, с. 48–49].

У свої чергу для перекладу фразеологізму «*czytać po lebkach*» підібрано словосполучення «*gortati pośpieszliwie*», де прислівник передає суть фразеологізму, а дієслово «*gortati*» дозволяє повністю відтворити спосіб дії. Отже, маємо підстави стверджувати, що в цьому випадку перекладач вдавня до приблизного перекладу реалії з поясненням.

У наступних рядках цього ж вірша зустрічаємо польську реалію «*oplatek*» релігійного характеру:

«jest cienka jak oplatek bo wewnątrz wzruszenie»

«є тонка як причастя глибоке у ній хвилювання» [1, с. 48–49].

Для її передачі українською мовою С. Шевченко підібрав еквівалент із родо-видовим відтінком значення, у зв'язку з чим перекладачеві вдалося зберегти предметний зміст реалії, хоча було втрачено колорит, адже очікуваний конотативний еквівалент замінено на нейтральний за стилем. Так, щодо реалії «*oplatek*», існує український відповідник «облатка», що означає «тонкий коржик із прісного тіста для причастя у католиків і протестантів», який закріпився в українській мові на позначення релігійної традиції [9]. Отже, відійшовши від дослівності у перекладі, інтерпретатор зруйнував поетичність.

За спостереженням Р. Зорівчак, завдяки транслітерації реалії з часом можуть увійти до словникового складу мови-реципієнта [7, с. 95]. Підтвердженням цього можуть служити такі приклади із восьмого сонета Кароля Войтили, де є фрагмент, в якому наявні реалії, причому деякі з них зрозумілі україномовному реципієнту, наприклад, «*лях*», «*костьол*», «*п'ясти*», оскільки ці історичні реалії прижились у нашій мові шляхом транслітерації [9]:

*«Oto tu apostolski jest kościół, chram i zamek
Ludzi miodnych, piastów gościnnych i lechów»*

*«Ось тут костьол апостольський, і храм, і замок
бортничів, п'ястів гостинних і ляхів усіх»* [1, с. 64–65].

Однак у поясненні до збірки «*Juvenilia (1938–1946). Dzieła literackie i teatralne «miodny»*» – це алюзія на край, що тече медом і медом. Цей біблійний вислів не стосується певної країни, а свідчить про обраний Богом народ, що житиме у достатку [10, с. 368]. У перекладі ж запропонований еквівалент «*бортничі*» – люди, що займаються лісовим бджільництвом.

У вірші «Книга» Єжи Фіцовського є авторський неологізм «*litera nosiboga już się nie szatose*» [1, с. 134–135] для передачі якого С. Шевченко вдається до контекстуального перекладу «*буква богосуца більше не шаточе*» [8, с. 92–93].

У вірші Тадуаша Слів'яка «Вправи з соціології» зустрічається побутова реалія, переклад якої містить зайвий елемент, адже вислів «*strach na wróble*» означає «опудало», де не важливо вид птахів:

«*a gdy oni je znoszą
oddają strachowi na wróble*»

«*а коли вона геть зноситься*

напинають на опудало для горобців» [1, с. 156–157].

Щоправда, такий вибір, можливо, пояснюється необхідністю зберегти ритм верлібру.

У вірші Єжи Гарасимовича «Волга» зустрічається побутова реалія «*kubrak*», яка має кілька значень у польській мові: 1) куртка із матеріалу низької якості; 2) предмет жіночого одягу у XVII–XVIII ст., який одягали на талію. В українській мові «*кубрак*» – це бідняга, бідолага [11]. Отже, для згаданої реалії використано перекладацький прийом генералізації, у результаті чого втрачається семантичне значення «бідний» [8, с. 90]:

«*Wilga ma złotą sukienką*

Jak czarny kubrak narzuciła skrzydła»

«*У золоту вбралась іволга сукню*

Накинула крил чорну куртку» [1, с. 208–209].

Подібний прийом генералізації зустрічаємо також у назві вірша Богдана Урбанковського «*Boruta nakuthanie Światowida*», який в україномовному варіанті звучить як «Чорт на кургані Світовіда». У польській культурі «*boruta*» – це одягнений в одяг шляхтича чорт, який стеріг скарби у Ленчицькому замку.

Цікавий приклад перекладу багатозначного поняття «*korona*» є у вірші «Берези – ангели лісу» Веслава Казанецького:

«*Brzozy (...) ku człowiekowi składają korony*»

«*Берези (...) схилили свою крону мов корону*» [1, с. 216–217].

Так, в оригіналі «*korona*» – верхівка дерева, проте доречним є також інше значення корони: як символу влади, що гарно підходить до контексту, тому введено порівняння «*мов корону*».

Варто також звернути увагу на переклад вірша «Де є поезія» Богдана Задури. Тут зустрічається реалія, що є зрозумілою тільки полякам: «*Matka Jasnogórska*». Це чудотворна Ченстоховська ікона Божої Матері XII–XIII ст., яка зберігається на Ясній Горі (звідси і скорочена народна назва). Проте для україномовного читача переклад є транслітерацією локації Ченстохова:

«*i Matkę Jasnogórską zaprasza się na wszystkie polskie stentarze*»

«*а Матір Божа Ченстоховська запрошується на всі польські цвинтарі*» [1, с. 444–445].

У вірші «Запахом твого волосся» Веслава Казанецького зустрічаємо реалію, яка означає давню польську грошову одиницю:

«*Mieszka we mnie ten lotrzyk co twój uśmiech skradł*

I potajemnie sprzedał za żył szeląg światu»

«*Живе в мені той злодій що усмішку привітну*

Продав твою тасмно за злий шеляг світу» [1, с. 218–219].

Назву вірша Марка Вавжкевича «*Oleodruk*» відтворено словом «Картина». Однак у польській мові поняття «*oleodruk*» має

кілька значень: 1) репродукція картини масляними фарбами; 2) картина без художньої цінності, кіч [12]. За змістом ліричний герой засуджує жінку через її розпусний спосіб життя, відповідно переклад реалії способом генералізації частково втратив семантичне значення презирства.

У вірші Олександра Навроцького «Осінні князівни» зустрічається міфологічна істота «*smok*»: «*smok splątał swe glowe*» — «*сплів свої голови змії*». У польських легендах «*smok*» – це дракон, для українського читача зрозумілішим буде «*змії*», який у казках має кілька голів. Це аргументує вибір С. Шевченка в бік заміщення чужої реалії своєю [8, с. 96].

Відтворюючи вірш Юзефа Барана «Він і Вона» українською, С. Шевченко вдається до використання функціонального аналогу, а саме: фразеологізм «*gdzie pieprz rośnie*» («далеко») інтерпретує українським відповідником «*шукай вітра в полі*».

Однак не завжди при відтворенні польських реалій, а надто реалій католицької релігії, перекладач знаходить адекватні рішення. Скажімо, при перекладі вірша «Дві краплі» Збігнева Герберта реалію «*litania*» [1, с. 124–125], як і при відтворенні вірша «Адам – Єва» Аліції Патей-Грабовської реалію «*zdrowaśka*» [1, с. 352–353], С. Шевченко інтерпретував лексемою «молитва». Це «різні за видами молитви» [6, с. 10]. Варто зауважити, що слово «літанія» давно зафіксоване, серед іншого, в одинадцятитомному словнику української мови, з ілюстраціями з творів Т. Шевченка й Лесі Українки [9]. І якщо ще можна було би «резонно засумніватися, чи використання приблизного функціонального відповідника літанії у візантійській літургії – екстенії – не замаскує слідів конфесійного Іншого, то у випадку назви молитви *zdrowaśka*, розмовного скорочення від «*Zdrowaś Maryjo*», слід просто погодитися з фактом, що ця молитва не є «реалією», до того ж її назва має серед україномовних християн свій розмовний відповідник – Богородиця» [6, с. 10].

Висновки. В умовах інтелектуальної пустелі, яка утворилася після репресій 30-х – початку 40-х років ХХ ст. не лише стосовно українських перекладачів (неокласици, Г. Кочур, М. Лукаш та ін.), а й української мови загалом (унаслідок кількох правописних реформ в українській мові офіційно було зліквідовано граматичні форми, які відрізнялися від російської, а також старанно проскрибовано «націоналістичну» лексику), завдяки перекладацькій діяльності П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана, В. Мисика, В. Стуса та багатьох інших митців, імідж української перекладацької школи у світі залишається досить високим.

Станіслав Шевченко, відомий поет і перекладач польської поезії, належить до провідних постатей українського перекладу – і за кількістю, і за якістю зробленого ним. Відтворюючи польські реалії, перекладач використовує такі способи їх передачі українською мовою: 1) контекстуальний переклад (інтерпретація шляхом заміщення реалії її значенням); 2) функціональний аналог; 3) «приблизний переклад», під час якого реалія пояснюється або підбирається родовим відповідником чи функціональним аналогом; 4) транслітерація тощо. І хоча не завжди перекладачеві вдається знаходити адекватні рішення, художнє відтворення польської поезії українською мовою стало для нього справою усього життя.

Література:

1. Тому що вони суцї: Антологія сучасної польської поезії / упоряд. С. Шевченко. Львів : Каменяр, 2005. 711 с.
2. Ержиківська Н. Творчі горизонти Станіслава Шевченка. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації*. 2013. Вип. 1 (29). С. 51–57.
3. Сидяченко Н. Крилаті метафори Станіслава Шевченка. *Культура слова*. Київ : Інститут української мови НАН України, 2000. Вип. 53–54. С. 99–104.
4. Радишевський Р. Польська поезія в уподобаннях Станіслава Шевченка. *Українська полоністика: проблеми, школи, силуетки. Сер.: Київські полоністичні студії: наукове видання / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАНУ, Міжнар. школа україністики*. Київ : Київ. ун-т, 2010. Т. 17. С. 615–619.
5. Довжок Т.В. Речі-рослини-тварини-люди на Землі Віслави Шимборської. Пам'яті Нобелівської лауреатки. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського збірник наукових праць*. Вип. 19. Київ : Освіта України, 2012. С. 253–259.
6. Савенець А. Переклад на стороні іншости. *Критика*. 2012. Грудень. С. 9–11.
7. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів : Вид-во при ЛДУ, 1989. 215 с.
8. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва : Межд. отношения, 1980. 343 с.
9. Словник української мови : в 11 т. URL: <http://sum.in.ua/>
10. Словарь библейских образов / под. ред. Л. Райкена, Д. Уилхойта / пер. с англ. Санкт-Петербург : Библия для всех, 2005. 1423 с.
11. Словник української мови за редакцією Б.Грінченка (Словник Грінченка). URL: http://hrinchenko.com/slovar/znamenieslova/14601-ekh.html#show_point.
12. Słownik języka polskiego / pod red. W. Doroszewski. Warszawa : PWN. — URL: <https://sjp.pwn.pl/>

Ivanchyk O. Polish poetry in translation by Stanislaw Shevchenko

Summary. The article highlights the specifics of literary translation of Polish poetry realities, which was performed by Stanislaw Shevchenko into Ukrainian language over the last decades.

The basis of the research is an ample factual material: an anthology of contemporary Polish poetry “Because They Are” (2005), the bilingual publication of poetry by Wisława Szymborska, publications of poetry by other Polish artists in translations into Ukrainian, theoretical developments in the field of literary translation of realities into foreign languages, that were written by S. Vlahov, S. Florin, R. Zorivchak, A. Savenets, N. Sydyachenko and other scientists.

A brief description of the promotional activities of Stanislaw Shevchenko in the field of translation from Polish into Ukrainian is presented. The particular attention is paid to the strategies of the translator, which he adheres during reproducing specific Polish realities. To this end, on the basis of the theoretical developments of the Bulgarian researchers S. Vlahov and S. Florin, the definition of the notion of “reality” and ways of adequate reproduction of specific foreign lexemes in the native language are proposed.

On specific examples of S. Shevchenko’s interpretive work the researcher demonstrated, that the most difficult in the process of reproducing Polish realities in Ukrainian language is the translation of phraseologisms as well as lexemes denoting everyday objects; neologisms; religious phraseograms etc. At the same time the poet-translator tried every time to preserve the rhythm of the original and its national color.

The conducted analysis showed that during translating the Polish realities, the translator uses the following methods of their translation into Ukrainian: 1) contextual translation (interpretation by replacing reality with its meaning); 2) functional analogue; 3) “approximate translation”, during which reality is explained or matched by a generic species or a functional analogue; 4) transliteration, etc. In some cases, the translator also uses a method of literal translating of Polish poetry, arguing this with the specifics of the composition of the bilingual anthology “Because They Are”.

Although the translator is not always able to find adequate ways, literary translation of Polish poetry into Ukrainian has become for S. Shevchenko his life’s work.

Key words: Ukrainian translation school, translation, Polish poetry, interpretational strategies, reality.

*Кизилова В. В.,**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри філологічних дисциплін
Державного закладу «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»*

УКРАЇНА УЛАСА САМЧУКА: СИНТЕЗ ПОЛІТИЧНОГО Й МИСТЕЦЬКОГО СВІТОГЛЯДІВ

Анотація. У статті концептуалізовано комплекс проблем національної ідентичності у спадщині У. Самчука, який втілював проекти національної самототожності, спрямовував націєрозбудовні зусилля із площини програмно-політичної в художню, осмислюючи цілісну Україну завтрашнього дня.

З'ясовано ідейно-політичні, історіософські переконання У. Самчука, авторське бачення й розуміння України та специфіку їх репрезентації в художніх текстах письменника. Наголошено, що його літературні твори як духовно-естетичні організми неодмінно сполучають у собі знання геополітики, внутрішні настанови й переконання, авторську волю, трансльовані в межах обраного стилю викладу. Пріоритетними для У. Самчука є вихідні засади художнього мислення, узалеженні успішністю пошуків України й українства. Матеріалом для їх творення ставали деталі, картини, факти, що належали пам'яті письменника, ідейний сенс визначав розум політика-утопіста, а зміст – уява патріота-вигнанця.

Наголошено, що з огляду на європейське (у географічному плані) походження України, її майбутнє, на думку У. Самчука, неодмінно пов'язане з Європою. Важливою стає пробудження національної свідомості, людської гідності українців для здобуття свободи. Формою збереження національної самототожності українського народу письменник уважав хутір, центр державницького світу України та того типу людини, чий риси у градації суспільних вартостей є визначальними. У. Самчук осмислює роль митця в історії, суспільстві, наголошує на тому, що гуманістична особистість із певним стилем життя є духовним провідником народу.

Більшість політичних та ідейних переконань У. Самчука репрезентовано в його прозових творах відповідно організованими засобами художнього слова. Вони характеризуються багатством геополітичних знань, репрезентованих у межах обраного автором стилю викладу, коли автор і герой становлять неподільну єдність. Їхня альтернативність і водночас програмова заданість визначають письмо й мислення У. Самчука-прозаїка.

Ключові слова: художня творчість, проза, документалістика, публіцистика, ідейно-політичні переконання, національна ідея.

Постановка проблеми. Улас Самчук – прозаїк досить широкого тематичного діапазону, який багато і для свого часу плідно експериментував у царині романної форми. Його літературна творчість запрограмована ідейно-політичними й історіософськими переконаннями, сповнена авторськими проєкціями національної самототожності, переорієнтацією націєрозбудовних зусиль із програмно-політичної площини в художню. Питання мистецької якості його літературних текстів органічно

пов'язане з питанням їхньої вписаності чи невписаності в генотипну структуру української історії, яка не тільки «рухалась» літературою (Т. Шевченко), а й із нею – через тривалий бездержавний статус тієї і тієї – переплелась. Це свого часу промовисто зазначив Д. Чижевський, адже культура (у широкому розумінні) «немало спричинилася до формування української «історичної долі»» [1, с. 241].

Повновартісний художній твір неодмінно з'ясовує свої стосунки із Часом, його Культурою, Мовою, стаючи в певним чином організованому процесі духовно-естетичним організмом, принципи прочитання і, головне, засвоєння якого закорінені не в авторській волі, а в ньому самому. Зокрема – в об'єктивованому естетичному феномені, рівною мірою приналежному як літературі, так і життю. Л. Новиченко слушно зазначав: «Хоч би як визначали теоретики суть стилю, чи як «особливість виразу змісту», чи як «спосіб виразу образного освоєння життя», чи як «закономірність перетворення змісту на форму», чи як «ідейно-естетичну своєрідність митця», чи як «об'єднуючий принцип форми» <...> – за ним у серйозного письменника завжди стоїть особливе бачення світу, певна естетична і світоглядна концепція, стоїть його духовна особистість і визначені нею суть і характер його власного внеску в «образне освоєння життя»» [2, с. 48].

З-поміж усіх перелічених похідних авторської стильової довершеності найбільш імпонує власний внесок в образне освоєння життя, що в реалістичному творі репрезентовано народним розповідним каноном, поезією й характерологією, які сформовані в народі й засвоєвані його мовою упродовж не одного літературного «віку», а багатьох історичних періодів. Найбільш поширеним його нарративним аналогом є той, де авторське й героєве «я» взаємозлітні чи передовірені самій мові народу.

Класичним прикладом таких стосунків у тандемі «автор – читач» є рецепція доробку Т. Шевченка. Спровокована назвою його націєзбудовної книги, вона тримається на переконанні, що поет і його ліричний герой складають неподільність, однотипність різних художніх світів із різною мірою в них присутності безособово народного й індивідуалізованого авторського начал. Водночас і саме поетове авторство є утворенням складним і не вичерпується образно-змістовим арсеналом народно-пісенного походження, а користується тим арсеналом, що неминуче позначається також і на змісті Шевченкового доробку. Адже в мистецтві, як цілком слушно зауважує Г. Грабович, «ніщо не дається спроста, однозначно, конвенційно. І так само, як історія України є для Шевченка чимось набагато глибшим

і трагічнішим, ніж та «поема вольного народа», якою захиляються його сучасники, «презавзяті патріоти», так само те найосновніше, поезія, його покликання, є набагато трагічнішим і насиченішим явищем, ніж для навіть найбільших його попередників чи сучасників. Вона є для нього тою святою правдою, тим вищим Словом, якого вона має досягнути і з яким вона свідомо зливається» [3, с. 119].

Для літератури як вельми специфічної і водночас унікально потужної галузі людинознавства синтез політичного й мистецького авторського світоглядів містить загрозу її вибування з духопростору гуманізму, який, на думку М. Гайдегера, «у більш вузькому історичному сенсі є нічим іншим, як етико-естетичною антропологією. Це слово, – на думку вченого, – означає тут не те чи те природнонаукове дослідження людини. <...> Воно означає те філософське витлумачення людини, коли суще в цілому інтерпретується й оцінюється від людини і згідно з людиною» [4, с. 51].

Політично зорієнтовані художні твори У. Самчука задумувалися й писалися в *інтересах* людини як передусім соціальної істоти. У них, поза сумнівом, багато геополітичних знань, репрезентованих у межах обраного автором стилю викладу, коли автор і герой становлять неподільну єдність. Їхня альтернативність і водночас програмова заданість визначає письмо й мислення У. Самчука-прозаїка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен У. Самчука різноаспектно досліджено у працях О. Васишина, М. Герца, М. Гона, Р. Гром'яка, М. Жулинського, Н. Лисенко, Р. Мовчан, С. Пінчука, В. Шевчука та ін. Дослідниками осмислено жанрову структуру його романів (С. Бородіца), особливості індивідуального стилю (І. Бурлакова, М. Стасик), світоглядні константи філософсько-естетичної концепції (Н. Плетенчук), парадигму жіночих характерів у його творчості (О. Пастушенко), педагогічні (Н. Приймає) та політичні (А. Жив'юк) погляди письменника, специфіку втілення історіософських ідей у художніх, публіцистичних і літературно-критичних текстах письменника (І. Руснак).

Як відомо, системотворчим принципом української літератури є прагнення сказати світові про Україну й українців, сказати все це по-українськи, коли на перший план виходить *ідея* України як концентроване втілення національної ідеї – імперативу історичного призначення українства, творчо осмислити свій час, виробити власну художню концепцію своєї доби, визначити місце в ній України [5].

Вітчизняне літературознавство доволі плідно працювало в річищі означеної проблеми. Помітними працями стали дисертації Л. Сеника «Український роман 20-х рр.: проблема національної ідентичності», В. Нарівської «Національний характер як художньо-естетичний феномен української та російської прози 50–70-х рр. XX ст.», С. Андрусів «Західноукраїнська література 30-х рр. XX ст.: Проблема національної ідентичності», О. Пахльовської «Українська літературна цивілізація», Ю. Мариненка «Проблеми національної ідентичності в українській прозі 40–50-х рр. XX ст.» та ін.

Мета статті. Особливої ваги нині набуває усвідомлення комплексу проблем національної ідентичності у спадщині У. Самчука, який втілював ті чи ті проекти національної самототожності, спрямовував націєрозбудовні зусилля із площини програмно-політичної в художню, осмислюючи цілісну Україну завтрашнього дня.

Виклад основного матеріалу. У бесіді із членом редколегії російського журналу «Современник» О. Гідоні У. Самчуку було поставлене запитання: «Ми знаємо, що у Ваших творах, вирішуючи суто художні завдання, Ви водноч завжди відгукуєтесь на актуальні політичні питання нашої бурхливої епохи. Як Ви вважаєте, чи така політична заостреність Вашої творчості сприяє її художньому значенню, чи, можливо, при тому щось тратиться?». Письменник прокоментував його так: «По-моєму, художні завдання рішаються на ґрунті змісту, а зміст – це життя. Життя нашої, як Ви правильно сказали, бурхливої епохи – політика (підкресл. – В. К.). Планета перебудовується, і це – політика. Найневинніша оперетка «Нагалка Полтавка» Котляревського – політика, бо ж то її не раз забороняли з політичних мотивів. Моє завдання – не ухилитися від вимог епохи, а бути її віддзеркаленням» [6, с. 258–259]. Очевидно, що саме прагненням явити в художньому слові наголошену альтернативу й було продиктоване твердження У. Самчука. Його погляди на життя і призначення в ньому письменницької праці не лише долучалися до цієї праці, а й наперед її визначали. Водночас апріорна передбачливість її неминучого результату не обов'язково поєднувалася з урахуванням суто виконавської специфіки.

У другій половині 40-х рр. минулого століття У. Самчук визначальним критерієм свого доробку визнав «почуття міри, почуття форми, почуття тривалості, узаasadненої моральної дисципліни» [7, с. 194]. Пріоритетним, як бачимо, для письменника є не власне процес, а вихідні засади художнього мислення, серед яких на перше місце висунуто міру, чинник формуючий уяву; вона виявилася для письменника і у змістовому, і в суто естетичному плані всесутою, істотно залежала від успіху чи неуспіху пошуків державномислячого й державосущого українства.

Утім, цілковита невідповідність реальної України й України письменницької мрії щоразу просували дух і розум У. Самчука вбік України мислимої, «матеріалом» для творення якої можна вважати деталі, картини, факти, що належали вже не реальності, а його пам'яті. Це, зрештою, й скеровувало художню творчість письменника, чий ідейний сенс визначав розум політика-утопіста, а зміст – уява патріота-вигнанця.

Майбутнє України письменник пов'язує з Європою, наголошуючи на європейському (у географічному плані) походженні, необхідності розбудити свідомість українців для здобуття свободи: «Свободи нема, але вона є. свобода душена, але вона жива. Свобода сьогодні не показовий товар в руках гандлярів. Свобода сьогодні – це думка, це щоденний насущний хліб» [8].

У статті «Нарід чи чернь?», що з'явилася після першого відвідування Києва, закарбовано враження У. Самчука. Разумим, на його думку, є викорінення українського духу, мови, усюди відчувається рука «старшого брата». Він закликає до пробудження національної свідомості, людської гідності: «Почувати себе людиною, <...> почувати себе свідомим у всіх своїх вчинках та поступуваннях – ось головна заповідь людини-європеєця. Зламати цю заповідь – значить зламати самих себе, це значить втратити основний стрижень буття, це значить перекреслити своє моральне обличчя» [9, с. 330]. Результатом нівелювання всього українського стало те, що значна частина українського населення «з національного погляду являє собою не що інше, як юрбу, що не належить ні до якого народу, що не має нічого святого, що не говорить ні одною мовою. Це не є нарід!». Письменник переконаний, що на шляху до відродження нації та розбудови української державності «це явище – перше і основне зло, яке треба вирвати з коренем!» [9, с. 331].

Шукаючи причини такого становлення, У. Самчук повертався думкою в ті часи, коли Україна могла здобути суверенітет, і ставив запитання: чому цього не сталося? Міркування щодо цього знаходимо в художніх полотнах автора (трилогії «Ост», «Волинь»). На сторінках же мемуарів автор говорить про це більш конкретно: «Хапалося за чужі розуми і натравлено сліпо не те найкраще, а найгірше. Не досвід народів великого господарського й політичного діяння, а вигадки і утопії бунтарів та циніків. І в наслідку – тиранія, нужда, голод. І гекатомби жертв» [7, с. 42]. Як бачимо, автор вкотре апелює до Європи як новочасної цивілізації і в економічному, і в політичному планах.

Формою збереження національної самобутності українського народу У. Самчук уважав хутір. Він – центр державницького світу України та того типу людини, чий риси у градації суспільних цінностей є визначальними. Батько письменника був для нього взірцем ідеального господаря. Він власною працею здобув протягом життя чотирнадцять десятин землі, на яких невтомно працював: «За все своє життя він не вставав пізніше, ніж встає сонце, не сказав слова неправди, не зобідив ані тварини, ні то що людини, не жадав ні від кого допомоги і де тільки міг – помагав іншим» [7, с. 344].

За спостереженням письменника, таким типом людини весь час нехтували, зокрема й у літературі, уважали злочином те, що людина хотіла й була здатною працювати краще за свого сусіда. «Хуторів в Україні багато, у яких переважала духовно активніша порода нашої людини, а тим самим це був, так би мовити, авангард нашої сільськогосподарської сили <...> Між ними часто траплялися також винятково обдаровані родини, з яких виходили ділові люди тих верств населення, які будували культуру, політику, адміністрацію держави, військовість» [10, с. 23].

Концепція хутора як духовного космосу нації належить П. Кулішеві. «В українському хуторянстві Куліш бачить ключ до розв'язання соціальної проблеми Європи. Фаланстера фур'єристичного утопічного соціалізму в Кулішевій уяві перероблюється в мизу, в хутір», – твердить В. Петров [11, с. 375]. Його моделі репрезентовано у творах Т. Осьмачки («Старший боярин»), І. Багряного («Тигролови»). Більшість творів У. Самчука художньо роз'яснюють погляди письменника, стають ілюстрацією життєвої конкретики подій. Її осягнення потребувало відповідно організованих засобів художнього слова, де духовно-ужиткова народна мова почувалася б так само органічно, як криво злитована з нею злободенність, що, на жаль, не завжди вдавалося письменнику (детальніше про це: [12]).

У своєму виступі на з'їзді Мистецького українського руху з нагоди річниці його заснування У. Самчук зачіпає питання ролі митця в історії, суспільстві, наголошує на тому, що нині на вищий щабель підноситься людина – гуманістична особистість із певним стилем життя, «коли людина у своїй моралі творить засадничу дистанцію між собою і рештою світу, що її оточує, залишаючись незалежним і повновартним складником цілості» [7, с. 194]. На думку письменника, народ потребує духовних провідників такого порядку, що охоплювали б суть справи в її цілому. І такою людиною є митець. Поет, письменник, художник, артист, філософ. «Мистець і мистецтво, в яких би формах воно не виявлялось – це думка, запропонована нашій увазі конкретним висловом чогось нового. Сума мистецтва, це сума почувань. Сума почувань, це сума думки. Сума думки, це сума діла» [7, с. 194].

У цьому каскаді настанов У. Самчука впадає в око ключова – *сума діла*, а не, наприклад, читацьке визнання, захоплення або вселітературна слава, яка цим «ділом», безперечно, передбачалася, але не мислилася як головна й найбільш бажана мета. Остання, якщо не цілком вичерпувала себе, то істотно залежала від успіху чи неуспіху боротьби за здобуття Україною державності, підвалинними передумовами повноцінного існування якої У. Самчук висуває тезу, яку цілком можна вважати належною й до творчого кредо письменника. «Ми йшли, – нотує він, – до українства, йшли до політичного вислову, тепер наближаємось до людини. Маю на увазі трохи відмінне поняття людини, ніж те, що його свого часу висловлювали гуманісти. У зміст людини вкладається більше, ніж сама гуманність. Передовсім, це певний стиль життя – стиль того рівня, коли людина в своїй етиці та моралі творить засадничу дистанцію між собою і рештою світу, що її оточує, залишаючись незалежним і повновартним складником цілості» [7, с. 194].

Висновки. Вимушена, спричинена відсутністю представників тогочасного політичного проводу українства, підміна політиків митцями у процесі *«третього і остаточного оформлення свого національного лиця»* [7, с. 194] виявилася для У. Самчука і у змістовому, і в суто естетичному плані усесутою. Сповідані ним ідеї, зафіксовані численними документальними й публіцистичними матеріалами, втілено своєрідним чином у його художні прозові твори; автор у них кожне з висунутих перед собою завдань виконував згідно з індивідуальними потрактуваннями як цивілізаційного феномену літератури, так і її конкретносоціального призначення. Художня творчість письменника дзеркально відбивала його внутрішні настанови й переконання, що скеровували вчинки й поведінку У. Самчука – громадського діяча та політика.

Література:

1. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Тернопіль : МПП «Презент», за участю ТОВ «Феміна», 1994. 480 с.
2. Новиченко Л. Стиль – метод – життя. *Життя як діяння : вибрані літературно-критичні статті*. Київ : Дніпро, 1974. С. 27–66.
3. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо (з проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета). Київ : Критика, 2000. 317 с.
4. Хайдеггер М. *Время и бытие : статьи и выступления*. Пер. с нем. Москва : Республика, 1993. 447 с.
5. Мариненко Ю. Проблеми національної ідентичності в українській прозі 40–50-х рр. XX ст. : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.01.01. Львів, 2006. 34 с.
6. Розмова з українським письменником Уласом Самчуком. *Слово*. 36. 7. Едмонтон, 1978. С. 257–261.
7. Самчук У. Плянета Ді-Пі. Нотатки й листи. Вінніпег, 1979. 354 с.
8. Самчук У. Європа. *Волинь*. 1942. 1 лют.
9. Самчук У. Нарід чи чернь? *Українська література : хрестоматія для II класу / упоряд. Т. Харахоріна та ін.* Донецьк, 1999. С. 327–332.
10. Самчук У. Ідейні мотиви моєї творчості // Відділ рукописних фондів інституту літератури НАН України. Фонд 195.
11. Петров В. Пантелімон Куліш у п'ятдесяті роки. *Життя. Ідеологія. Творчість*. Т. 1. Київ, 1929. 127 с.
12. Кизилова В. Жанрово-стильова своєрідність трилогії У. Самчука «Ост» : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Луганськ, 2001. 160 с.

Kyzylova V. Ukraine by Ulas Samchuk: the synthesis of political and artistic worldviews

Summary. The article comprehends the ideological-political, historiosophical beliefs of U. Samchuk, the author's vision and understanding of Ukraine, projections of national identity and the specifics of their translation into the writer's artistic texts. It is noted that his literary works as spiritual and aesthetic organisms necessarily combine knowledge of geopolitics, internal attitudes and beliefs, the author's will, translated within the chosen style of presentation. The priority for the writer are the initial foundations of artistic thinking, which depend on the success of the search for Ukraine and ukrainism. The material for their creation became details, pictures, facts that belonged to the writer's memory, the ideological meaning was determined by the thinking of the utopian politician, and the content – by the imagination of the patriot – exile.

It is noted that in consideration of the European (in geographical terms) origin of Ukraine, its future, according to U. Samchuk, is certainly connected with Europe. It is

important to awaken the national consciousness and human dignity of Ukrainians in order to obtain the freedom. The writer considered the Khutor as a form of preserving the national identity of Ukrainian people, the center of the state world of Ukraine and the type of a person whose traits in the gradation of social values are decisive. U. Samchuk comprehends the role of a person of art in history, society, and notes that a humanistic personality with a certain lifestyle is the spiritual guide of the people.

The vast majority of U. Samchuk's political and ideological beliefs is represented in his prose works by appropriately organized means of artistic speech. They are characterized by a wealth of geopolitical knowledge presented within the framework of the author's chosen style of presentation, when the author and the hero form an indivisible unity. Their alternativeness and, at the same time, the program setting determines the writing and thinking of Samchuk-the prose writer.

Key words: artistic creativity, documentaries, journalism, ideological and political beliefs, national idea.

Косович О. В.,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри романо-германської філології

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

УЖИТОК ІНШОМОВНИХ СЛІВ: ЛОГІКА МОВИ ЧИ ДАНИНА МОДИ?

Анотація. Статтю присвячено проблемі вжитку іноземних слів в українській мові, подекуди надмірного їх уживання, що призводить до засмічування мови. Автором зазначається, що одним зі способів розвитку і модифікації мови є процес запозичення іноземних слів. Це явище є цілком адекватним з погляду історичних фактів і еволюції мови. Багато іноземних слів, запозичених українською мовою в далекому минулому, міцно в ній укоренилися й адаптувалися. У сучасній українській мові спостерігається особливе збільшення припливу іноземних слів, переважно з англійської та французької мов, що пов'язано насамперед з активізацією економічних, політичних, культурних, суспільних зв'язків України з англійськими і французькими країнами. Наголошується також на тому, що соціальне і культурне призначення іноземних мов у поєднанні з комплексом професійних знань сприяє формуванню компетентного фахівця будь-якого профілю. Але існує і негативна сторона вживання іноземних слів – гонитва за модою й оригінальністю. Сьогодні мода на іноземні слова набула катастрофічного характеру. Надмірне і неправильне вживання таких слів, ігнорування літературних норм призводить до неадекватних інтерпретацій у мові, нерозуміння реалій, казусів. Данина модному захопленню таїть у собі небезпеку десемантизації та забуття початкового значення запозичених слів. Автор зауважує, що значення запозичених з іноземних мов слів для більшості україномовних людей малозрозуміле. Багато носіїв мови, які не мають лінгвістичної освіти, вважають запозичення, особливо ті, що недавно ввійшли до складу української мови, модними, тому намагаються вживати їх у своєму мовленні якомога частіше, не замислюючись про значення нової іноземної лексики. Для більшості вживання нових іноземних слів, які ввійшли до лексики, є атрибутом «сучасності», «сучасного погляду на життя», що і породжує впевненість в необхідності використання нового запозиченого слова, яке стало «модним словом». Безумовно, необхідно культивувати не моду на іноземні слова і на мову загалом, а послідовне, систематичне осмислення їхньої специфіки, етимології, усвідомлене вживання запозичень, які надають мові краси і вишуканості.

Ключові слова: запозичення, українська мова, культура мови, мовна мода, іноземні слова, англіцизми, франкомовні запозичення, десемантизація.

Постановка проблеми. Процес запозичення нових слів – явище досить природне й адекватне, а в деяких випадках навіть неминуче для розвитку мови загалом: це один зі способів модифікації мови. Запозичення слів з інших мов може привести як до поліпшення нашої культури мови, так і до її погіршення, засмічення мови.

Незліченна кількість іноземних слів у повсякденній мові україномовних людей із року в рік збільшується в геометрич-

ній прогресії. В українську мову проникає все більше іноземних слів: *булінг, стейкхолдер, бутик, бренд, гламур, сендвіч, хечбек, мінівен, бойфренд* і безліч інших. Не може не засмутити той факт, що рівнозначні слова існують і в українській мові. Чи здатні ми оцінити все багатство і незаперечні переваги української мови? Або нам просто бракує елементарних знань і культури володіння українською мовою?

Французький лінгвіст Ж. Ласера слушно стверджував, що «<...> без звернення до явищ культури вивчення мови збіднюється і зводиться до засвоєння фонетичних, лексичних і граматичних явищ, не потрібно забувати золоте правило: нема чого вчитися говорити, якщо нічого сказати» [6, с. 218].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням запозичень іноземних слів і причин їх виникнення в українській мові упродовж десятиліть цікавилися вчені-лінгвісти: І. Білодід, Л. Булаховський, М. Жовтобрюх, М. Кочерган, О. Тараненко, В. Жайворонок та ін.

Метою статті є висвітлення причин уживання іноземних слів в українській мові, імовірних наслідків надмірного вживання запозичень з європейських мов.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській літературній мові живуть слова і вирази, які не змінили свій первісний зміст і вживаються в науці, літературі, мистецтві та спорті. Іноземні слова, у якому б контексті або сфері діяльності їх не вживали, зберігають сліди свого іноземного походження. Багато іноземних слів, запозичених українською мовою в далекому минулому, настільки в ній адаптувалися і вкоренилися, що їх походження виявляється тільки за допомогою етимологічного аналізу. Наприклад, латинські вирази, які увійшли до складу термінологічного юридичного словника: *de jure, de facto, a priori, status quo, nota bene*, й інша специфічна лексика з різних областей знання. Їх можна писати і кирилицею: *де юре, де факто, апіорі* – їхня форма є завжди незмінною.

В останні десятиліття спостерігається особливе збільшення припливу іноземних слів в українську мову, здебільшого з англійської мови, що пов'язано передусім з активізацією економічних, політичних, культурних, громадських зв'язків України з англійськими країнами, зокрема з Англією й Америкою.

Найбільша кількість запозичених слів родом із Туманного Альбіону. Оскільки англійська мова є міжнародною, і багато її знають на досить високому рівні, не дивно, що багато слів мігрували в українську мову і стали сприйматися як рідні. Англіцизми, що хлинули в українську мову в 1980-х рр., були не просто нейтральними поняттями, а словами, які уособлювали собою «вільне і гарне життя Заходу», нові реалії, нові явища або предмети. Зараз вони ширше вживаються

і «працюють» на час і на маси: *офшор (offshore)*, *роумінг (roaming)*, *гаджет (gadget)*, *смартфон (smartphone)*, *айфон (iPhone)*, *юзер (user)* – користувач, *онлайн (online)* – у Мережі, *логін (login)* – ім'я користувача в Мережі, *клікати (click)* – натиснути на кнопку «миші», *прайм-тайм (prime-time)* – кращий час, *фітнес (fitness)*, *шейкер (shaker)*, *ростер (roaster)*, *овертайм (overtime)* – додатковий час, *хавбек (halfback)* – півзахисник, *форвард (forward)* – нападник, *голкипер (goalkeeper)* – воротар, інші.

Сьогодні лідирує, безперечно, англійська мова. Однак і французька мова залишається однією з найбільш значних мов світу. Поряд з англо-американською вона має «планетарну географію», уживається на п'яти континентах земної кулі і є найбагатшим джерелом запозичень.

Активні політичні та суспільні зв'язки із Францією в XIII–XIX ст. сприяли проникненню великої кількості запозичень із французької мови в українську. Французька мова стає офіційною мовою аристократичних кіл, мовою світських салонів.

Варто зазначити один дуже важливий аргумент, що говорить на користь французької мови: вона посідає перше місце за кількістю запозичених із неї слів у найбільшій європейській мові. Найбільші європейські мови – англійська, німецька та нідерландська, італійська й іспанська, польська – найбільше число іноземних запозичень взяли із французької мови. Це пояснюється історичною роллю французької мови, яка впродовж століть виконувала функцію мови міжнародного спілкування [3, с.73].

До багатьох мов світу продовжують регулярно надходити запозичення із французької мови: *стиліст (styliste)*, *макіяж (maquillage)*, *парфум (parfum)*, *прет-а-порте (prêt-à-porter)*, *от кутюр (haute couture)* та ін. Людина вживає в побуті сотні французьких слів, навіть не підозрюючи про те, що вони – французького походження. Наприклад, тільки в одній сфері харчування можна налічити не один десяток таких слів: *анетум (appétit)*, *десерт (dessert)*, *сосиски (saucisses)*, *суп (soupe)*, *салат (salade)*, *котлета (côtelette)*, *лимонад (limonade)*, *батон (baton)*, *компот (compote)*, *соус (sauce)* та інші.

Перед нами не стоїть завдання відстеження загальноприйнятих запозичень з іноземних мов, що вживаються як необхідна лексика міжнародного, політичного, спортивного, соціального або іншого призначення, укорінена в українській мові із плином століть.

Соціальне і культурне призначення іноземних мов у поєднанні з комплексом професійних знань сприяє зародженню, вихованню та становленню почуття мови, такого необхідного для її осягнення і формування компетентного фахівця будь-якого профілю. Навчання іноземним мовам є однією з фундаментальних завдань загальної та професійної освіти. Озброєні знаннями іноземної мови, майбутні фахівці отримують доступ до найсучаснішої закордонної інформації та можливість спілкуватися зі своїми іноземними колегами без мовного бар'єра [1–2; 5; 8–7; 10–11; 16–18].

Зауважимо, що значення запозичених з іноземних мов слів для більшості україномовних людей малозрозуміле. Багато носіїв мови, які не мають лінгвістичної освіти, вважають запозичення, особливо ті, що недавно ввійшли до складу української мови, модними, тому намагаються вживати їх у своєму мовленні якомога частіше, не замислюючись про значення нової іноземної лексики. Для більшості вживання нових інозем-

них слів, які ввійшли до лексики, є атрибутом «сучасності», «сучасної просунутої людини», «сучасного погляду на життя», що і породжує впевненість у необхідності використання нового запозиченого слова, яке стало «модним словом» [20].

Одна з найпоширеніших причин появи іноземних слів – гонитва за оригінальністю. Люди хочуть виділятися в усьому – нестандартно одягатися, розв'язно вести себе на американський манер, уживати у своїй лексиці слова, значення яких відомо лише небагатьом (можливо, через неправильності перекладу та незнання аналогів в українській мові). Дуже часто англійські слова використовуються як молодіжний сленг, який найбільше піддається впливу моди (*бєбі, лузер, тїнейджер, респект, макїяж*). Багато сучасних слів іноземного походження є частиною модних молодіжних рухів і служать для спілкування у дружніх колах і соціальних мережах (*лайк, селфі, репост, мейнстрім*).

Мода на іноземні слова набула катастрофічного характеру, тому що вживання цих слів може мати негативний ефект. У процесі запозичення слів з інших мов уже відбувається часткова втрата значення, що веде до розбіжності понятійного змісту в міжкультурному контексті [13, с. 128]. Часте застосування цих слів у різних областях знань, апелювання ними в різних контекстах призводить зазвичай до їх десемантизації, а вживання того чи іншого терміна без належного розуміння його специфіки, у відриві від початкового значення, або просто як данина модному захопленню таїть у собі небезпеку швидкої дискредитації та навіть незаслуженого забуття [12]. Надмірне і неправильне вживання таких слів, поза всякою логікою і сенсом, ігнорування літературних норм призводить до неадекватних інтерпретацій у мові, нерозуміння реалій, казусів. Найчастіше в засобах масової інформації, на рекламних щитах міст можна побачити бездарні реклами, вивіски, назви магазинів, фірм іноземними мовами або іноземні слова в українській транскрипції [19, с. 43]. Допускаються фонетичні, лексико-граматичні неточності або навіть помилки.

У зв'язку із цим не можна залишити без уваги появу численних магазинів, які мають «французькі» назви: *“Le Roi”*, *“Eiffel”*, *“Elite”*, *“Déjà vu”*, *“Comme il faut”*, *“Versailles”*, *“Île de beauté”*, *“Métro”* і безліч інших. Але йдеться про магазини, які отримали свої назви стихійно, без звернення до мови-оригіналу, позбавлені смислового забарвлення. Навіть більше, вимовляють їх або на англійський манер, або сьак-так латиною, але ніколи французькою. Зрозуміло, що не всі володіють цією мовою, не знають її особливостей і не можуть мати точної вимови. Навіщо і з якою метою давати такі назви? Водночас на питання, поставлені службовцям цих магазинів, про значення слів, які фігурують у назві, вони не можуть дати зрозумілої відповіді. Що це? Данина моді чи неправильне уявлення про знання мов? [14].

Мовна мода може мати негативні наслідки, коли запозичені терміни популяризуються без достатнього опрацювання їхнього понятійного змісту; коли поняття трактується на основі лише власного досвіду; коли воно необдуманно використовується тільки тому, що це модно сьогодні [15]. Люди модифікують мову відповідно до своїх потреб. Цей процес може бути спонтанним, але може бути результатом цілеспрямованих дій [9].

Не викликає сумніву необхідність вивчення мов і культур в їх тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. Тривалі спроби оволодіти правилами вживання одиниць іноземної мови часто

залишаються безплідними. Зауважимо, культурний бар'єр набагато більш небезпечний, ніж мовний. Якщо помилки в іноземній мові можна або пропустити, або поставитися до них із часткою поблажливості, то культурні помилки зазвичай не вибачають так легко, вони справляють негативне враження [4].

Висновки. Зазначимо, що «у мові немає слів-дублетів (абсолютних синонімів), а є наше погане знання мови». Розглянувши й осмисливши ставлення до застосування іноземних слів і загалом мов, ми прийшли до висновку, що необхідно культивувати не моду на іноземні слова і на мову загалом, а послідовне, систематичне осмислення їхньої специфіки, етимології, усвідомлене вживання запозичень, які надають рідній мові краси і вишуканості. Перспективним напрямом наших наукових розвідок є дослідження загалом екології мови та необхідності використання власних ресурсів мовою, яка прагне до запозичень.

Література:

- Абаева Ф. Современные методы обучения студентов говорению на иностранном языке. *Азимут научных исследований: педагогика и психология*. 2014. № 4. С. 7–9.
- Беляева Е. Типы оценки уровня владения иностранным языком. *Азимут научных исследований: педагогика и психология*. 2014. № 1. С. 10–11.
- Гак В. Французский язык в современном мире. *Иностранные языки в школе*. 2002. № 2. С. 72–80.
- Егорцева Н., Сидоркина Н. Значение ролевых игр в обучении английскому языку. *Азимут научных исследований: педагогика и психология*. 2016. Т. 5. № 1 (14). С. 49–52.
- Куликова И. Развитие речемыслительных способностей студентов при работе с учебным гипертекстом на иностранном языке. *Азимут научных исследований: педагогика и психология*. 2014. № 4. С. 74–77.
- Ласера Ж. Реалии французской культуры на уроках французского языка. *Лингвострановедческий аспект преподавания русского языка иностранцам*: сборник статей. Москва, 1974. С. 217–224.
- Метелева Л. К вопросу о взаимосвязи социализации и формирования коммуникативной компетентности студентов в процессе обучения иностранному языку. *Азимут научных исследований: педагогика и психология*. 2014. № 1. С. 49–51.
- Мягкова В. О некоторых педагогических условиях формирования конкурентоспособности студентов вуза в процессе изучения иностранного языка. *XXI век: итоги прошлого и проблемы настоящего плюс*. 2012. № 4 (08). С. 100–105.
- Пудовкина Н. Продуктивное обучение как условие формирования языковой личности обучаемого. *Азимут научных исследований: педагогика и психология*. 2016. Т. 5. № 1 (14). С. 96–98.
- Раскачкина Е., Варникова О. Цель обучения иностранному языку студентов технического вуза как педагогическая проблема. *XXI век: итоги прошлого и проблемы настоящего плюс*. 2014. Т. 1. № 2 (18). С. 5965.
- Сидакова Н. Качество иноязычного обучения – важнейший системообразующий фактор высшего образования. *Вестник Костромского государственного университета им. А.Н. Некрасова*. 2014. Т. 20. № 4. С. 189–192.
- Сидакова Н. Характерные черты модернизированного содержания обучения иностранному языку. *Вестник Костромского государственного университета им. А.Н. Некрасова*. 2014. Т. 20. № 5. С. 201–204.
- Сидакова Н. Формирование профессиональной компетентности студентов неязыковых специальностей вуза средствами иностранного языка в условиях многоуровневого образования: дис. ... канд. пед. наук. Владикавказ, 2010. 236 с.
- Сидакова Н. Иностранный язык дистанционно: “pro” и “contra”. *Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия «Педагогика, психология»*. 2015. № 3 (22). С. 149–152.
- Сидакова Н. Гуманитарная составляющая высшего профессионального образования (на примере дисциплины «Французский язык»). *Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова*. 2015. С. 119–122.
- Смирнова Е. Использование программ-оболочек в учебно-методическом сопровождении изучения иностранного языка. *Карельский научный журнал*. 2015. № 2 (11). С. 56–60.
- Тимирязова Л. Особенности преподавания иностранных языков в сфере гостинично-туристического бизнеса. *Карельский научный журнал*. 2013. № 4. С. 103–105.
- Хальзова В. К вопросу о совершенствовании процесса обучения иностранному языку в неязыковом вузе на основе инновационных технологий. *Вестник Гуманитарного института Тольяттинского государственного университета*. 2012. № 2 (13). С. 97–99.
- Харламова М. Языковая мода в дидактической и методической терминологии. *Иностранные языки в школе*. 2004. № 5. С. 39–43.
- Хруненко А. Иностранные слова: «лингвистическая мода» или необходимость? *Russian Language Journal*. Vol. 62. 2012.

Kosovych O. The use of foreign words: language's logic or paying tribute to fashion?

Summary. The article deals with the use of foreign words in the Ukrainian language, sometimes of excessive use, which leads to the indiscriminate use of foreign. The author notes that one of the ways of development and modification of language is the process of borrowing foreign words. This phenomenon is quite adequate from the point of view of historical facts and the evolution of language. Many foreign words, borrowed by the Ukrainian language in the past were adapted and became ingrained firmly in it. In modern Ukrainian language there is a special increase in the inflow of foreign words, mostly from English and French, which is associated primarily with intensified economic, political, cultural, and community ties of Ukraine with the English-speaking and French-speaking countries. Social and cultural purpose of foreign languages in combination with a complex of professional knowledge contributes to the formation of a competent specialist in any field. But there is a negative side to the use of foreign words – the pursuit of fashion and originality. Today, the fashion for foreign words has become a disaster. Overuse and misuse of such words, and ignoring literary standards leads to inadequate interpretations of the speech, the lack of understanding of the realities, the mishaps. A tribute to the fashionable passion carries the risk of desemantization and disregard of the original meaning of loanwords. The author observes that the value of loanwords from foreign languages for the majority of Ukrainian people seem to be obscure. A lot of native speakers who have no linguistic education, consider loanwords, especially these foreign words that have recently entered to the Ukrainian language, as fashionable and so they try to use them as often as possible, without thinking about the meaning of a new foreign language vocabulary. For most people the use of new foreign words included in the lexicon is an attribute of “modernity”, “modern outlook on life” that produces the confidence to use a new loanword that has become a “buzzword”. Of course, it is necessary to cultivate not a fashion for foreign words use and for language in general, but a consistent, systematic understanding of their specificity, etymology, deliberate use of loanwords that impacts beauty and sophistication to the language.

Key words: loanwords, Ukrainian language, culture of speech, language fashion, foreign words, anglicisms, French loanwords, desemantization.

*Медвідь Н. С.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання**Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*

ПОЛІТИЧНІ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПРОЗІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню політичних лінгвокультурем в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ століття (на матеріалі художніх творів Івана Багряного, Галини Журби, Уласа Самчука). За допомогою методів компонентного аналізу, лінгвокультурологічної інтерпретації мовних одиниць, контекстуального аналізу виділено й описано політичні лінгвокультури – мовні одиниці, які відображають політичне життя нації у взаємозв'язку з культурою народу та категоризуються у словах, словосполученнях, фразеологізмах тощо, які відносяться узуально чи okazіонально до політичної сфери комунікації.

У творах соціально-психологічної прози події змальовуються на тлі політичних змін у країні: повалення царської влади – революції – громадянської війни – утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік – Другої світової війни. Тому в текстах актуалізуються лінгвокультури, які відображають лінгвокультурну ситуацію першої половини ХХ століття і співвідносяться з найважливішими для політичної сфери поняттями.

За особливостями семантики політичні лінгвокультури класифіковано на п'ять груп: 1) лінгвокультури на позначення суб'єктів політичної діяльності; 2) лінгвокультури на позначення органів державної влади; 3) лінгвокультури на позначення політичної боротьби та її форм; 4) лінгвокультури на позначення політичних понять; 5) лінгвокультури на позначення країн та народів, що їх населяють.

Названі групи політичних лінгвокультурем функціонують і в національних картинах світу інших народів, проте кожна мова представляє оригінальну категоризацію й оцінку політичної дійсності. У семантичній структурі політичних лінгвокультурем, окрім понятійної складової частини, міститься ще суб'єктивна модальність, на яку значний вплив має авторська позиція в оцінці описуваних політичних явищ дійсності, його національне бачення світу та своєрідність національної ціннісної системи суспільства.

Ключовими лінгвокультурами політичної сфери в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ століття є «влада», «народ», «державна», «Україна».

Встановлено, що в соціально-психологічній прозі першої половини ХХ століття політичні лінгвокультури виконують важливу інформативну та текстотворчу функції. Більшість із них є актуальними і в інших лінгвокультурах. Проте в політичній свідомості та культурі українців вони набули додаткових культурних смислів.

Ключові слова: лінгвокультура, політична лінгвокультура, лінгвокультурний концепт, національна лінгвокультура, мовна картина світу, мова соціально-психологічної прози.

Постановка проблеми. Значний дослідницький потенціал для лінгвокультурологів становить масив національного культурного простору в сучасній українській літературній мові, зокрема у творах художньої літератури. З'являються наукові дослідження, присвячені вивченню мови художніх текстів у лінгвокультурологічному аспекті, у яких через співвідношення понять «мова» – «мовна особистість» – «культура» виразно окреслюються національно зумовлені ціннісні орієнтири автора як представника певної лінгвокультури [1, с. 1].

Українські прозові твори першої половини ХХ ст., зокрема Івана Багряного, Галини Журби, Уласа Самчука, виразно віддзеркалюють зміни соціокультурних умов життя, зумовлені Першою світовою війною, встановленням радянської влади, Другою світовою війною тощо, і актуалізуються лінгвокультури, які співвідносяться з поняттями політичної сфери – однієї з найважливіших складових частин національної культури, оскільки вона відображає особливості національної політичної свідомості.

Поняття політики представлені складними ментальними одиницями, що визначають особливості мовної картини політичного світу, зокрема політичними лінгвокультурами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвокультурологічний підхід у вивченні мови творів Івана Багряного й Уласа Самчука лише частково реалізовано в наукових працях М. Братусь, С. Каленюк, О. Клещової, Н. Ладиняк, В. Русанівського, Н. Сологуб, В. Стеція, А. Ярової. Дослідники висвітлюють питання семантичної структури індивідуально-авторських епітетів, метафор, символів, естетичного аспекту синтаксичних одиниць в ідіостилі Івана Багряного та мовних особливостей індивідуального стилю і словника Уласа Самчука. Вивчення творчого доробку Галини Журби представлене лише кількома публікаціями вітчизняних літературознавців: Г. Зленка, О. Логвиненко, Ф. Погребенника.

Політичні лінгвокультури у художніх творах Івана Багряного, Галини Журби, Уласа Самчука не були предметом наукового вивчення, що і зумовило вибір теми дослідження.

Мета статті – охарактеризувати функціонування політичних лінгвокультурем в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст. (на матеріалі художніх творів Івана Багряного, Галини Журби, Уласа Самчука).

Виклад основного матеріалу. Під політичними лінгвокультурами розуміємо мовні одиниці, які відображають політичне життя нації у взаємозв'язку з культурою народу, категоризують його у словах, словосполученнях, фразеологізмах тощо. Паралельно в лінгвістиці на позначення політичних одиниць,

які відображають лінгвокультурну ситуацію доби, уживають терміни «ключові слова поточного моменту» (Т. Шмельова), «ключові слова актуальної соціальної тематики» (Є. Верщагін, В. Костомаров), «слова-свідки» (G. Matoré) тощо, проте названі терміни не містять вказівки на сферу їх функціонування, на екстралінгвістичну концептуальну складову частину мовної одиниці.

Політичне мовлення в художніх дискурсах Івана Багряного, Галини Журби, Уласа Самчука постає як самостійний лінгвокультурний тип, адже перша половина ХХ ст., змальована у творах прозаїків, є часом нових політичних зрушень, які позначились на розвитку української культури змінами в лексиці та фразеології політичного мовлення.

У творах письменників події змальовуються на тлі політичних змін у країні, тому в текстах актуалізуються концепти, які відображають лінгвокультурну ситуацію доби та найбільш вагомі для політичної сфери поняття.

Політична мовна картина світу в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст. представлена такими групами, які належать до різних сфер політичного життя:

1) лінгвокультурема на позначення суб'єктів політичної діяльності (політичні партії та організації, політичні лідери, громадяни): *цар, народ, мазепинці-соціалісти, міністри, Столітин, Йосип Сталін, Гітлер, Ленін, вождь, «партія Леніна – Сталіна», «гвардійці», член партії, «слуга царю і отчеству», Маркс, «відповідальні», партійці;*

2) лінгвокультурема на позначення органів державної влади (законодавчої, виконавчої, судової): *влада, НКВД, «штаб Духоніна», «Чека», «райх», з'їзд ВКП(б), органи «революційної законності», колективізатори, раднарком;*

3) лінгвокультурема на позначення політичної боротьби та її форм (мітинги, демонстрації, вибори): *прокламація, війна, революція, тюрма, збунтувати, розстріляти, українізація, провокація;*

4) лінгвокультурема на позначення політичних понять: *Вітчизна, нація, республіканський масштаб, «нова система», ідея, нова епоха, контрреволюція, свобода, республіка, громадянський обов'язок, диверсія;*

5) лінгвокультурема на позначення країн і народів, що їх населяють: *кацати, хахли, німці, Расея, Україна, українці, СРСР, країна соціалізму, «пролетарська» держави, робітничо-селянська імперія, «необ'ятна многонаціональна Родіна», Китай, Японія.*

Названі лінгвокультурема існують у національних картинах світу й інших народів, проте кожна мова представляє оригінальну категоризацію й оцінку політичної дійсності.

До ключових лінгвокультурем політичної сфери в соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст. відносимо такі: «влада», «народ», «ворог народу», «державна», «СССР», «Україна» тощо.

У художньому дискурсі лінгвокультурема «влада» набуває додаткових ідеологічних нашарувань на основні словникові значення: «1. Право керувати державою, політичне панування. 2. Керівні державні органи. 3. Право і можливість розпоряджатися, керувати ким-, чим-небудь. 4. Перен. Сила чого-небудь, могутність» [2, с. 138]. Унаслідок цього, окрім семем понятійного ядра: «панування», «представник», «право керувати», «сила», у контексті формуються семемі з оцінними конотативними значеннями.

Лінгвокультурема «влада» імпліцитно чи експліцитно осмислюється в корелятивних моделях: «своя (українська) влада» (воля народу (демократична влада) / «чужа влада» (влада царя Російської імперії, вождя СРСР), за Божою волею (теологічна влада) або від себе через насильство (самодержавна влада) [3, с. 97]. На основі кореляції ми/інші протиставляються опозиційні сили «совєтська влада» / петлюрівці, хвильовісти, шумкісти, троцькісти тощо: *«Коли ж до того додати існування справжніх петлюрівців, хвильовістів, шумкістів, троцькістів, дашнаків, бухаринців, правих, лівих і перпендикулярних «уклоністів», сіоністів, соратників Тухачевського тощо, то просто дивно, як та совєтська влада все-таки тримається»* [4, с. 364].

Лінгвокультурема «влада» на позначення чужої влади в горизонтальному контексті репрезентована російською лексемою «правительство», яке уособлює казковий стереотип «дурного царя», замість якого керують злодії й антихристи на чолі з Распутіним, міністрами, що обдурюють і обкрадають народ: *«– Якийсь-то Распутін командує Рассеєю. Антихрист, кажуть. Самого царя облутав геть і царицю <...>. Правительство запродалося німцєві, а народ вигибає. Цар сам несповна розуму, не тямить правити, усе на Протопопа здав. Всі міністри злодії, геть і генерали. Обдурюють нарід, а нарід погибає. Пусто й дурно погибає»* [5, с. 51].

У тоталітарну добу лінгвокультурема «влада» репрезентована ідеологією «радянська влада»: *«Лежє ж кару дадуть тому, що він <у всьому покаявся, щиро признаєся, доказав свою лояльність і відданість Радянській владі та партії»* [4, с. 115]. Лінгвокультурне поле «влада» розширюється в художньому мовленні вербалізаторами «вождь», «партія Леніна – Сталіна», «горсовет», «секретар райкому ЛКСМУ», «начальник цивільної міліції», асоціативними поняттями, пов'язаними з тогочасною політичною елітою: «грабіжники», «п'яниці», «вбивці»: *«Організувалася влада». От їх зібрав політрук посеред майдану, виголосив промову про велич «вождя» та мудрість «партії Леніна – Сталіна», а тоді, тикаючи пальцем у присутніх, на вибір, говорив: – Ей, ти там! <...> Ти будеш горсовет! – Ти, в папасі! Будеш комунхоз! <...> – Ти комсомолец? Добре <...> Будеш секретар райкому ЛКСМУ <...> І так стала «власть» <...> Деякі перед тим, як стати «властю», не тільки грабували <...>, але всього ще кілька днів перед тим, при іншій владі, вставились було тим, що вішали людей німцям «поштучно» за самогон»* [6, с. 165].

Понятійна сфера лінгвокультурема «влада» у горизонтальному контексті, сполучаючись зі словосполученням «відновлена влада», актуалізує семі «змінність», «мінливість», «нестабільність»: *«З-під тих літаків і гарматних стрілен шалено виривалися «гвардійці» й «негвардійці», сталінградська піхота й танкісти на санях, і цивільні люди, й жінки з немовлятами, й старенькі матусі, й «торбешиники», й міліція, й командири, й представники «відновленої влади» – все це летіло вперед, збиваючи й топчучи одне одного»* [4, с. 242]. На семі «мінливість» у семантиці лінгвокультурема «влада» вказує різноманіття означень у словосполученнях: «царська влада», «більшовицька влада», «нова влада», «наша українська влада», а також предикативи типу «змінилася», «організувалася» тощо.

Лінгвокультурема «українська влада» актуалізується в контексті з лексемою «гетьман», проте для селян влада гетьмана є чужою, незрозумілою: *«Одного разу приходить вістка, що в Києві змінилася влада. Настав якийсь гетьман. Що то таке – ніхто не відає»* [7, с. 451]; *«Знайте, що за те, що ви зробили,*

наша українська влада по голові вас не поглядить. Вона покарає вас і то покарає суворо» [7, с. 493–494]. Простежується в художньому мовленні розмитість меж кореляції своя/чужа влада в політичній свідомості героя твору: *«Настала нова влада. Дивний і незрозумілий настрій. Ніхто не хоче вірити, що це вже не «петлюрівці» і не «большевики», не «наші», а чужі. Бо всі, що були до цього часу, були «свої». Одних хотіли одні, других – другі, але все-таки якось зрозуміліше»* [7, с. 521]. Чужа влада пов'язується з означеннями «дивний», «незрозумілий», «незнаний».

Лінгвокультуремі «влада» протиставляється лінгвокультурема «народ» як політична категорія. У художній прозі Г. Журби така опозиція трансформується в дихотомію «цар/народ»: *«Цар помніть за свій народ», – увів Зосим»* [5, с. 40].

Лінгвокультурема «народ», окрім традиційного словникового значення: «населення держави, жителі країни незалежно від національності» (*«Отже – дія відбувається на Слобожанщині, цебто на тій частині нашої Батьківщини, що зветься Слобідською Україною та чия доля є чи не найяскравішим зарисом долі цілого народу, що заселяє трагічну землю, Україною іменовану»* [6, с. 100]), набуває оказіонального значення «гегемони, володарі», у якому лінгвокультурема «народ» наближається до понятійної сфери «влада» (у значенні народовладдя), яку здобули представники робітничого класу: *«<...> Та характеристика робітничої класи Андрієві займонувала. Гегемони! <...> Ті, що зробили революцію й здобули владу, розламавши російську імперію на скалки. Господарі землі, й неба, і нар в його Батьківщині <...> Хай це тепер теоретично. <...> Але вони здобули ж все це не теоретично! І вони є законними всього того володарями. Того народу, що мусить бути гегемоном на своїй землі. А його клас – його авангард»* [4, с. 157–158].

Взаємопов'язані в соціально-психологічній прозі лінгвокультурема «народ» і «держави», які утворюють думку про те, що кожен народ повинен мати власну державу: *«Тиха сторожка, мов птах, тямно й підступно ховала останні хвилини «спокою», бо коли б хто, припавши вухом до землі, міг почути її тремтіння, ніби там десь хтось тяжкий і неухильний твердо ступав над народами й державами»* [7, с. 319].

Лінгвокультурема «чужий народ», «чужинці» часто осмислюються із семою «ворог»: *«Отже, по цей бік був ліс, опанований ніччю, а по той бік – селища й шляхи, опанований ворогом, чужинцями, що не знають, не розуміють, не хочуть розуміти нічого й не мають пощади»* [6, с. 321]. За певних політичних ситуацій лексема «ворог» уживається і стосовно українців, що перебували під владою різних держав: *«– Який же я тобі ворог? <...> Аджеж і слово моє таке, як твоє. Який же ти мені ворог? – стогнав, сидаючи на межі»* [5, с. 56].

У тоталітарні часи на основі поєднання двох понятійних сфер «народ» і «ворог» утворилася лінгвокультурема «ворог народу», яка стала ідеологічно забарвленою фразеологією. Контекстуально лінгвокультурема «ворог народу» актуалізує семи «зрадник», «контрреволюціонер», «опозиціонер» тощо: *«Сьомим чудом є цей ось корпус, що стоїть і не розсипається, хоч в його череві товчеться зразу ж десять тисяч чоловіків» «страшних ворогів народу», а розрахований він царським будівничим всього на кількості людей»* [4, с. 365].

Образний компонент лінгвокультурема «ворог народу» представлений у вигляді метафоричних моделей, які іронічно осмислюються в контексті: *«Він напевне думав, що тут сидять чорти з рогами, іменовані «ворогами народу» <...>*

Чи він думав, що на нього зараз кинуться, клацаючи зубами, люди, що втратили людський образ і подобу, й почнуть його гризти та ковтати!» [4, с. 530].

У творах Івана Багряного лінгвокультурема «ворог народу» у значенні «ворог системи» репрезентована лексемами на позначення тих, які розмовляли українською мовою, тобто української інтелігенції: *«Вони вже були певні, що ввіймали якусь «велику рибу», саме виходячи з тих міркувань, що та «риба» говорила по-українському, але не по-простому, не по-селянському, а так, як говорять оті найзатятіші вороги системи, яку вони захищають <...>»* [6, с. 296].

У художньому дискурсі У. Самчука лінгвокультурема «ворог народу» актуалізує сему «заможні селяни-трудівники, які мають землю, господарство», яка репрезентована в контексті радянською термінологією «кулаки» (у значенні «класовий ворог, експлуататор»): *«Того самого дня «Пролетарська правда» містила таку заяву: «Я, Максим Корнійович Перепутка, відмовляюся від своїх батьків-кулаків, які ціле своє життя були ворогами робочого класу і стояли на засадах власності і навіть тепер не зрікаються своїх ганебних засад»* [8, с. 150–151].

Семантику лінгвокультурема «ворог народу» доповнюють семи «представники з народу, які протистоять режимові»: *«Велике діло план і велике діло – кампанія реконструкції людини, а ще більше діло – кампанія «очистка тилу» від прямих і потенційних ворогів режиму»* [4, с. 363], «родичі ворогів народу: матір, батько, брат, сестра тощо»: *«А оскільки дія викликає протидію, то чим більше розгортається кампанія ліквідації «ворогів народу», тим більше тих ворогів стає. Бо не може ж мати, за арештованого й знищеного сина, стати другом системи! Або брат за брата!»* [4, с. 363].

Лінгвокультурема «ворог народу» перебуває у складних взаємозв'язках з поняттям «герой», оскільки вони часто вживаються в контексті у протилежних значеннях. Із значенням «справжні патріоти та герої народу, які протистоять тоталітарному режиму» уживаються лексеми-самоназви «ми», «патріоти землі і народу» та фразеологізми, якими їх характеризує влада: *«зрадники вітчизни», «вороги народу»: «– Ви от нас – мене й безліч нас – називаєте «зрадниками вітчизни», «ворогами народу». Смішні ви. Таж якщо в усьому цьому дурноплясі, в цьому океані підлого рабства, зради й мерзоти ще є патріоти своєї землі свого народу, то це, власне, – МИ»* [6, с. 177].

Лінгвокультурема «держави» уживається на позначення країни з політичним апаратом. У художньому мовленні Г. Журби вербалізується в русизмі «государство»: *«І скажи но, мой, що тая Расеє таке государство, можна сказать, первое у миру, а ніякого тобі пуття»* [5, с. 57]. Лінгвокультурема «держави» в І. Багряного представлена низкою синонімічних перифраз, як-от «романівська імперія», «широка странародная», «країна соціалізму», «робітничо-селянська імперія»: *«<...> Це ж були не звичайні собі риби-омулі, а священні омулі – тієї «омулевої бочки», либонь, що про неї від століття співала ціла романівська імперія, а тепер співає ціла «широка страна родная», словом, екзотичні омулі <...>»* [6, с. 62]; *«Словом – цвіт робітничо-селянської імперії у всій його величі і багатогранності»* [6, с. 68].

Лінгвокультурема «держави» у контексті творів У. Самчука актуалізує сему «мрію про власну державу, про Україну, яка постане на руїнах чужої держави»: *«Ви десь, комусь сказали: «Держави ця розвалиться, а на її руїнах розцвіте новий квіт – Україна»»* [9, с. 303].

Лінгвокультурема «СРСР» у творах І. Багряного осмислюється у значенні «світ, у якому мешкають народи різних націй»: *«Ціла держава! Цілий ССРСР! З облич і з гулу розмов можна було відразу устійити інтернаціональність складу мешканців цього світу»* [4, с. 335], «в'язниця українців»: *«Посівши обидві частини камери, 340 чоловік були розташовані по секторах, мимохіть гуртуючись в групи за національним принципом: окремою групою сиділи вірмени – це був вірменський квартал, потім жиди – це був єврейський квартал, потім греки, група німців, там три турки, там три поляки, там росіяни, але це все, як мозаїка, було вкраплене в основне море українців. Коли б намалювати все це графічно, вийшла б ні більше, ні менше мапа народів ССРСР з тією тільки різницею, що домінують тут були б не росіяни, а українці»* [4, с. 366]. Додатково актуалізуються семи «антилюдяність», «антигуманість» лінгвокультуреми «СРСР», оскільки в цій країні життя людини не визнавалося як цінність: *«В СРСР людей вистачить!»* [4, с. 165]. Відповідно лінгвокультурема найчастіше сполучається з контекстуальним оточенням, позначеним негативною оцінкою: «збожеволіла країна», «гонор «пролетарської» держави», «страшна слава», «єжовські рукавиці»: *«То бо стало стилем цілої цієї збожеволілої країни <...>»* [10, с. 240]; *«Особливо це все його цікавило з огляду на страшну славу, що кружляла по всім ССРСР про цю систему та про «єжовські рукавиці» (в яку – славу – він, до речі, не вірив)»* [4, с. 29].

Лінгвокультурема «Україна» принагідно згадується в І. Багряного, осмислюючись переважно із семою «країна контрреволюційних та терористичних угруповань»: *«А терористична організація спортсів, яка очолювала й використовувала в контрреволюційних цілях всі маси спортсів України й СРСР»* [4, с. 364].

У художньому дискурсі У. Самчука лінгвокультурема «Україна» символізує хліб та голод водночас: *«Україна, хліба! Давай хліб!»* [8, с. 146]; *«Україна дала вам «хліба». Україна корчиться з голоду <...>»* [8, с. 146].

Лінгвокультурема «Україна» уживається у значенні «молода держава українського народу, яка потребує захисту, порадки та спокою»: *«Він поведе народ визволяти Україну, встановить порядок, спокій»* [7, с. 472–473].

Висновки. Отже, в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст. політичні лінгвокультуреми виконують важливу роль у відображенні лінгвокультурної ситуації доби. Більшість із них є актуальними в інший час та в інших культурах. Проте в політичній свідомості та культурі українців вони набувають додаткових культурних смислів. Подальші дослідження пов'язуємо з вивченням політичних лінгвокультурем в українській мовній картині світу.

Література:

1. Медвідь Н. Лінгвокультуреми в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009. 23 с.
2. Словник символів культури України / за заг. ред. В. Коцура та ін. Київ: Міленіум, 2005. 352 с.
3. Жайворонок В. Мовні знаки культури: спроба лексикографічного опису. Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка: збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С.Я. Єрмоленко / відп. ред. В. Скляренко. Київ, 2007. С. 92–101.
4. Багряний І. Сад Гетсиманський. Київ: Наук. думка, 2005. 548 с.

5. Журба Г. Зорі світ заповідають. *Дзвін*. 1994. № 10 (600). С. 17–64.
6. Багряний І. Людина біжить над прірвою. Вибрані твори / упоряд., автор передм. та приміток М. Балаклицький. Київ: Смолоскип, 2006. С. 59–391.
7. Самчук У. Волинь: роман: у 3-х ч. Київ: ВАТ «Київська правда», 2005. 584 с.
8. Самчук У. Марія. Хроніка одного життя: роман / підг. тексту та післямова С. Пінчука. Київ: Український письменник, 2007. 191 с.
9. Самчук У. Волинь: роман: у 3-х ч. Т. 2 / післямова С. Пінчука. Київ: Дніпро, 1993. 334 с.
10. Багряний І. Тигролови: роман. Морітурі: драматична повість. Київ: Наук. думка, 2005. 368 с.

Medvid N. Political linguistic culturally labeled units in socio-psychological prose of the first half of the twentieth century

Summary. The article is devoted to the study of political linguistic culturally labeled units in Ukrainian social and psychological prose of the first half of the twentieth century (based on the works of art by Ivan Bahryany, Halyna Zhurba, Ulas Samchuk). Political linguistic culturally labeled units were highlighted by means of methods of component analysis, linguacultural interpretation of linguistic units, contextual analysis, and described. Political linguistic culturally labeled units are linguistic units that reflect the political life of the nation in relation to the culture of the people and are categorized in words, phrases, or phraseological units of political sphere of communication.

In the works of social and psychological prose, events are depicted against the background of political changes in the country: the overthrow of the tsar's power – the revolution – the civil war – the formation of the USSR – World War II. Therefore, linguistic culturally labeled units that reflect the linguistic cultural situation of the first half of the twentieth century and are related to the most important concepts in the political sphere are actualized in the texts.

According to the peculiarities of semantics, political linguistic culturally labeled units are classified into 5 groups: 1) linguistic culturally labeled units to mark political activity subjects; 2) linguistic culturally labeled units to identify public authorities; 3) linguistic culturally labeled units to indicate political struggle and its forms; 4) linguistic culturally labeled units to denote political concepts; 5) linguistic culturally labeled units to designate the countries and peoples that inhabit them.

These groups of political linguistic culturally labeled units function in the national pictures of the world of other nations, but each language represents an original categorization and assessment of political reality. The semantic structure of political linguistic culturally labeled units, in addition to the conceptual component, contains a subjective modality, which is significantly influenced by the author's position in assessing the described political phenomena of reality, his national vision of the world and the peculiarity of the national value system of society.

The key linguistic culturally labeled units of the political sphere in Ukrainian social and psychological prose of the first half of the twentieth century are “power”, “people”, “state”, “Ukraine”.

It is established that in the social and psychological prose of the first half of the twentieth century political linguistic culturally labeled units perform important informative and text-forming functions. Most of them are relevant in other linguistic cultures. However, in the political consciousness and culture of the Ukrainians, they have acquired additional cultural meanings.

Key words: linguistic culturally labeled unit, political linguistic culturally labeled unit, linguistic and cultural concept, national linguistic culture, linguistic picture of world, language of social and psychological prose.

*Науменко Н. В.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри іноземних мов професійного спрямування
Національного університету харчових технологій*

ЕЛЕМЕНТИ МИСТЕЦЬКОЇ СИНЕСТЕЗІЇ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ЗАТУЛІВІТРА

Анотація. У статті проаналізовано ряд поетичних образів – складників образної структури поезій Володимира Затулівітра, пов'язаних із синтезом мистецтв («Швидкість часу...», «Уцілілий фрагмент...», «Все густіші й густіші в нас вірші...», «Зірчастий квіт...» та інших). Показано, що ключовою метою майстра слова стало «опоетизувати» роботу митця – віршотворця, актора, музиканта, скульптора, архітектора.

Літературний твір – не просто сукупність образів, а й сам образ – результат симбіозу Слова, Кольору й Звуку. Мистецька синестезія надає оповіді специфічного емоційного забарвлення, притаманного винятково поетичному осмисленню світу, постає з прагнення автора створити багатогранні образи довкілля та вписаної в нього людини. Притаманні стилеві В. Затулівітра вільні вірші наукового або мистецького змісту з їхнім згущенням образів, їхньою градацією, ощадністю семантичних і синтаксичних засобів, короткими еліптичними реченнями, обривами вирізняються динамічністю та напруженістю. Лаконізм творів межує з розімкненим у просторі думки діалогізмом: завдяки цьому в кожному з розглянутих віршів відбувається напучення, пояснення, тлумачення низки явищ на початку самостійної медитативної практики.

Захоплення В. Затулівітра живописом і музикою, обізнаність із творчістю відомих художників і композиторів, а також успадковане від предків-слов'ян пантеїстичне ставлення до природи значною мірою позначилися на його світовідчутті й світобаченні, які промовляють до нас мовою віршованих творів. Сенсорна образність, її «первозданий» зміст і прихована, часом контекстуально спровокована мистецтвознавча символіка стала важливим елементом філософсько-естетичних концепцій українського письменства рубежу ХХ–ХХІ століть. Відтак поняття творчості концентрує різноманітні асоціації, що залежать від естетичного досвіду автора й реципієнта.

Ключові слова: поетичне мистецтво, лірика, творчість В. Затулівітра, вільний вірш, образ, символ, синтез мистецтв.

Постановка проблеми. Проблема синтезу мистецтв, характерного для писемної творчості кінця ХІХ – початку ХХІ століть, зумовила увагу не лише до заголовків, а й до підзаголовків, які їх супроводжують. Авторські жанрові класифікатори – музичні (пісня, романс, імпровізація, колискова, фантазія, вальс, симфонія) або малярські (шкіц, замальовка, образок, етюд, акварель, фрагмент, малюнок, картина) – знаменують появу значної кількості різновидів вірша, розбудову поетичної екфрази як окремого жанрово-стильового масиву літератури [4, с. 10–12] й водночас прагнення поетів активі-

зувати читацькі асоціації, викликані натяком на культурний феномен. Текст-екфразу, який відтворює словесними засобами пам'ятку чи картину, зазвичай називають простим, а той, що включає інформацію про художника, поета, прототип художнього твору, – витонченим [19, с. 85].

Дослідження інтертекстуальності, осмислення одного виду мистецтва в категоріях іншого, репрезентоване збіркою «Пам'ять глини» Володимира Затулівітра (1984 р.), вбачається плідним передусім у словесних інтерпретаціях мистецького твору. Рівнів образності тут декілька: цитування, алюзійність, намагання передати музику словами, що викладається в складному композиційному прийомі «твір у творі». Коли ж йдеться про вільне віршування, то доцільно констатувати: поезія, заснована на мистецькій символіці, має на меті насамперед відновлення прадавнього синкретизму музики, слова й танцю, що й стало свого часу першоосновою поетичної творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливо з'ясувати, як саме через синтезування засобів музичного, образотворчого й словесного мистецтв поетові вдається передати драматичні колізії внутрішнього світу, змушуючи річ або об'єкт довкілля переживати, відчувати, мислити подібно до людини.

Поширена з початку ХХ століття в українській літературі «лірика злуки мистецтв» як взрєць екфразису репрезентує поєднання красного письменства, музики й живопису. Згодом, унаслідок посиленого пошуку поетами духовних джерел буття до зазначених видів мистецтва долучаються декоративно-прикладне й сакральне, що зумовлює особливу лапідарність і разом із тим – глибокий підтекст ліричного вірша. Особливо ж якщо йдеться про так звані «нульові екфразиси» [4, с. 211; 9, с. 220], при якому твір або митця лише названо.

За свідченнями науковців – Н. Костенко, Ю. Суровцева, І. Андрусика – неперевершеним майстром «лірики злуки мистецтв» першої половини ХХ ст. був Микола Бажан у «світліші» періоди своєї творчості (зокрема 1970 – початок

1980-х рр.). Серед поетів другої половини століття можна виокремити Ігоря Калинця з його «Квітами на поштівках», Івана Драча з «Віршами на перфокартах», Володимира Корнійчука – автора збірки-екфрази «Я такий, як кольори у Реріха...», а також поетів-візуалістів – М. Короля, М. Луговика, А. Мойсієнка, І. Лучука тощо.

Мова поезій Володимира Затулівітра, заснованих на мистецькій синестезії, – це окремий неповторний авторський словник: деталі, епітети – несподівані й точні, метафори – світової величі. Кожне слово є втіленням певного мистецького твору – пісні, картини, образка, статуетки тощо – в одній лексемі.

Наприклад [17]:

Уособлення (прозопопея)	<i>Мовчала степова криниця; зайшла в гості; до мене річка здалеку прийшла; тини вибивали гопака на вулиці; дивилися в спину чорні вікна.</i>
Метафоричні образи	<i>Земля сильніше урану душу опромінить; душею підхопивши небокраї; заверти цвітотом; доспіло сонце в білопінних глеках; розкрилює вже Ворскла береги; трудячою селянкою вода живе у яблунях, зерні і стінах, і клопотом своїм Дніпро до дна наповнює <...></i>
Порівняння	<i>Долоні у діда – як зріз пня, у діда долоні – горбаті, як міни; наче пружина зімкнулися життєві стежки; плуги, як птаство з вирію, на лан вертають; затиснута у межі берегів, як плоть рослини, в межі стебел<...></i>
Епітети	<i>Важкий, мозольний шлях; провальний біль; медова глина; вогонь русявий; юні горна; сива кузня; ясний мед<...></i>
Повтори	<i>Ми чужим чужитися умієм, як навчитися – чужим боліти?</i>
Авторські неологізми	<i>Денніший день; доц доціший; травніший травень; ластів'їші ластівки.</i>
Антитеза	<i>Усі любові – тихі й галасливі, приятельства фальшиві й чесні, мудрі і сліпі.</i>

Своїм забарвленням красиви живої природи викликають у людини не лише естетичне захоплення, а й породжують алегорії та символи. Так, Х.Е. Керлот у «Словнику символів» (стаття «Пейзаж») робить такий висновок щодо актуалізації природної символіки в літературному творі: «Пейзажні сцени, які виникають в уяві, повністю залежать від значущості, тривалості й інтенсивності почуттів, які їх викликали. Тут форма <...> наочно втілює внутрішню силу» [7, с. 383].

Отже, як можна судити з наведених у таблиці інтерпретацій пейзажних образів, Володимир Затуливітер – творець талановитий, він відчував «внутрішню силу природних образів» подеколи більше й глибше, ніж дано пересічній людині; ділився світосприйняттям, таким незвичайним, з нами, його читачами, через чистий аркуш паперу.

Мета статті – з'ясування головних художньо-світоглядних вимірів мистецької символіки у збірці Володимира Затуливітра «Пам'ять глини» й визначення шляхів її авторської інтерпретації у творах вільної віршової форми, зокрема прийомами діалогу, науково орієнтованої тональності ліричної оповіді, художньої градації.

Виклад основного матеріалу. Уже в 1973 р. виходить перша збірка віршів В. Затуливітра «Теорія крила», яка привернула увагу академіка Леоніда Новиченка. У своїй передмові до наступної збірки «Теперішній час» критик наголосив на філософській самобутності поетичного мислення молодого автора, зумовленій синтезом елементів поетичної образності й наукової термінології: «міцно збитий вірш», «незвичність і ризикованість метафор і порівнянь», «схильність поета до несподіваних і складних тропів» – такими місткими характеристиками наділив В. Затуливітра вимогливий до себе та до інших Новиченко.

Та можна виявити ризикованість роботи письменника, якщо зіставити її з лабораторними науковими пошуками вченого-природознавця – фізика, хіміка, біолога, генетика тощо. В арсеналі природознавця – різноманітні реактиви; вимірнівальні прилади, мікроскопи для вивчення дрібних об'єктів, лабораторний посуд різного призначення. Науковець, обираючи предмет дослідження, ставить перед собою мету й формулює послідовність завдань для її досягнення. Кінцевий результат роботи – підтвердження (або спростування) гіпотези, яка є основою основ наукового пошуку.

Спільною рисою роботи природознавця та письменника є чистота, точність та акуратність у веденні досліду. В ролі реактивів у творчій лабораторії літератора виступають слова й словосполучення; через «мікроскоп» він вивчає мікросвіт персонажів майбутнього твору та їхнього предметного довкілля; на «аналітичних вагах» старанно зважує кожне слово й образ.

«Спектрофотометр» – спостережливе мислення-чуття автора, здатного заглянути й в минуле, й в майбутнє, проникати в таємниці природного довкілля, бачити звук і чути колір. Взаємодія речовин у реакціях сполучення, розпаду, заміщення, обміну, каталізу або інших подібна до авторської правки тексту, вилучення або додавання певних компонентів [14, с. 14–15].

Практика Володимира Затуливітра показує, що впродовж свого шляху він був непогамовним експериментатором, творив високохудожні тексти. Певною мірою ризикованими видавалися його спроби вплинути на усталений хід «реакції» – подовжити або скоротити її тривалість, замінити один реагент іншим, збільшити або зменшити дозування реактивів, вести дослід у лабораторії або на відкритому повітрі... Проте письменник знайшов свою «золоту середину», не «скоотився» в гадану оригінальність і не застиг в епігонському наслідуванні класичних взірців.

Закликавши на «допомогу» суміжних Муз, запозичуючи певні структурно-композиційні й стилістичні ознаки й прийоми інших мистецтв, В. Затуливітер досягнув багатогранного зображення внутрішнього світу особистості, відтворення її емоційних спалахів і станів.

Прояв **музичного** елемента в поезії літературознавці характеризують такими чинниками: словесна музика (імітація музичного твору на словах); мовна музика (фоніка, ритміка, динаміка тощо); аналоги музичної техніки й структури в поезії [4, с. 10–12; 18, с. 232]. Синкоповані ритми, імпровізаційний характер розвитку заданої теми спільні для джазової музики й верлібру. У вірші «Швидкість часу» В. Затуливітер переносить джазові мотиви в український урбаністичний часопростір, аналогічно до попереднього взірця перетворюючи митця на архетип світотворця, Боголюдини:

ШВИДКІСТЬ ЧАСУ

Вилмає золотинки віршів

З глухого джазу урбаністики.

Остання електричка

висвистіла просяне-просяне:

спізнився.

Засновані на музичному першоелементі вірші, окрім того що оприявнюють вільну форму як першочергову співаної поезії та поетичної творчості загалом, стають свідченням плідності мистецького синтезу в будь-якому періоді розвитку літератури. Виявом такого синтезу в цитованому вірші стає олюднення міських реалій, зокрема проникливий фонопоетичний образ «просяного-просяного» голосу останньої електрички, й фонетична гра слів «джаз – час». Інтертекстуальність музичних символів, якими є музичні твори й інструменти, музичні напрями,

жанри й стилі, постаті відомих музикантів (реальних і міфічних), підносить і сам віршований твір, і його музичний прообраз на вищій рівень – «музика як символ, що творить верлібр» та «верлібр як символ, що творить музику».

Словесний код вірша постає як платонівська ідея музики, нерозривно пов'язана з означуванням – внутрішнім світом ліричного героя або героїв, які «чують» музику, відтворену в образах і картинах природного, міського, камерного часопросторів:

*Джазова швидкість часу!
Може, завтрашнього ранку,
Дарованого для піщини мого вірша,
Якось неіснуюча ще ракета
Підбере для нього заголовки:
Життя... [5, с. 14].*

Саме це дозволяє твердити про домінанту «постімпресіонізму» поезії Володимира Затулівітра, яку можливо порівняти з манерою музичного письма Клода Дебюссі (згідно зі спостереженнями Л. Ентеліса): «Застосовуючи нові гармонічні барви, прані, оксамитові, іскристі у всіх регістрах звукового спектра, Дебюссі стримує динаміку, наче боячись сполохати чар його музики. Якщо говорити про особливості його музики мовою граматичних термінів, слід сказати, що «іменники» переважають над «дієсловами», а «прикметники» розвертаються нескінченною гамою, забарвлюючи, затуманюючи, освітлюючи контури його «бездієслівних» побудов» [16, с. 69].

В образотворчому мистецтві імпресіонізму одна з найголовніших деталей – це мазок. Іноді грубий, наче недбало кинутий пензлем на полотно – та так, що в ньому чітко проглядаються вузькі доріжки від кожної окремої волосинки. Але в цьому свій шарм і витонченість: у різному освітленні, з різними відтінками, під різними кутами зору виникає особливий стереоефект, перебіг світлотіней, такий різний при кожному новому погляді [10, с. 184]. Усі ці концепти під пером майстерного музиканта гармонійно зводяться в одне естетичне ціле, що й визначається словосполученням «кольоровий слух».

У поезії «Завіса, погашено свічі...» Володимир Затулівітер портретує визначного драматурга, актора Жана-Батіста Мольєра, удаючись до франківського «вольного вірша» з домінантою трискладового розміру:

*<...> пора,
опівніч дорога безлюдна.
Змий нарешті із себе лице
і пропотілу шкіру зміи:
на вішалці
за припорошеними лаштунками
он скільки
блязенських личин
і таракатих лицедійських стрів <...> [5, с. 99].*

Доцільно звернутися до нотатників Всеволода Мейерхольда: «Актор приходить увечері до театру. Вішає пальто у шафу, і через годину – це вже інша людина. Він іще не Отелло, але він уже й не Іван Іванович, він на півдорозі до Отелло. Понад усе я люблю стежити за добрими акторами, коли вони на півдорозі до своїх образів: іще Іван Іванович, і водночас уже трошки Отелло <...>» [2, с. 326]. Перефразовуючи цитований вислів у контексті вірша Затулівітра, можна говорити, що «півдорога», яку проходить актор (у цьому разі Мольєр) уже

навпаки – від образу до самого себе, – це частина своєрідного паліндромного руху, під час якого різні персонажі одного й того ж артиста постійно обмінюються досвідом, і з самим артистом – зокрема.

Такий наднаціональний феномен мистецтва, як театр, попри своє античне коріння, набуває в наведеній поезії елементів первісного синкретизму – у музиці зливаються *natura naturans* (ніч) і *natura naturata* (сценічна гра) [11, с. 374]. Символіка ночі зумовлює нерівномірні синкоповані ритми, які, своєю чергою, пов'язують у моменті мовлення ліричного героя мистецтво актора й хресний шлях:

*Абищо
Нацуплюй на себе –
Однак
Тебе
Ніхто не втізнає:*

Опівночі шлях на Голгофу безлюдний [5, с. 99].

Неможливо в зіставленні євангельського епізоду з земного життя Спасителя та показаного Затулівітром хресного шляху Мольєра не згадати присвячений французькому митцеві романесе Михайла Булгакова, зокрема його епілог – «Прощання з бронзовим комедіантом». На перший погляд тут помітно чимало спільностей: руйнування могильної плити, зникнення мольєрового тіла – й воскресіння та вихід із могили Христа; загибель рукописів Мольєра – й передавання Христового вчення з уст в уста.

«На його могилу дружина поклала кам'яну плиту й звеліла привезти на кладовище сто в'язок дров, аби безпритульні могли зігрітися. Першої ж суворої зими на цій плиті розпалили неймовірне багаття. Від сильного жару плита тріснула й розкололася <...> Коли <...> з'явилися комісари, щоб відкопати тіло Жана-Батіста Мольєра й перенести в мавзолей, ніхто точно не зміг указати місце його поховання <...> Отож, мій герой відійшов у паризьку землю та в ній загинув. А потім, з плином часу, якимось дивом загинули всі до одного його рукописи й листи. Подейкували, ніби рукописи згоріли під час пожежі <...>» [1].

Водночас тут відлунує і засторога від «сакралізованої» метафоризації постаті письменника, так званої «забронзовілої»: «Але, навіть позбавлений і рукописів і листів, він покинув землю <...> і піднісся над висохлою чашею фонтана. Ось він! Це він – королівський комедіант із бронзовими бантами на черевиках! І я, котрому ніколи не судилося його побачити, посилаю йому свій прощальний привіт!» [1; довільний переклад фрагмента мій – Н.Н.].

Образ української духовності в Затулівітра твориться також із залученням мальовничого артефакту:

УЦІЛЛИЙ ФРАГМЕНТ

соборної фрески

багаттям осінньої шибки

нашить на холодній стіні <...> [5, с. 101].

Фреска – один із найтрудомісткіших видів живопису, який вимагає величезного творчого напруження та зосередженості. Цілком очевидна «фресковість» цитованої поезії підкреслюється кольористикою: найнадійнішим у фресці вважалося сполучення блакитного, жовтого й червоного кольорів. У цьому разі за тло правлять сенсорні асоціації – холодна стіна (символічний синонім синього), а за колір основного зображення – жовтизна й червіль, «багаття осінньої шибки».

Естетичне сприйняття фрески залежить не стільки від кольору, скільки від світла, яке падає на стіну, й саме цей ефект досягається поєднанням концептів «поезії мовленої» (молитви) й «поезії камінної» (архітектури). Камерність фрески як виду образотворчого мистецтва (її переважно виконують в інтер'єрі) суголосна з «камерністю» та лаконічністю поезії Затуливітра, що викладається в подальших рядках:

*Згоріли давно
тіло й очі,
печуть лиш
безлюдні руки,
судомно
зведені
в пригир <...>*

Інтонація вірша значною мірою й профетична (у мотивах вогню прозирає подальша доля самого письменника). Тому закономірні тут фігури недомовленості – риторичні запитання: «Що, крім часу, / стікає по них? / Що сочиться / крізь більма сивого тиньку?».

Є в «Пам'яті глини» низка насичених «вічними» образами й сучасними поетові реаліями рефлексій науково-публіцистичного змісту, ідеєю яких є усвідомлення неповоротності часу:

*ВСЕ ГУСТИШИ Й ГУСТИШИ У НАС ВІРШИ,
Все дрібніші – на шрифті,
Наче футурологічні романи.
До чого тут, справді, поезія?
Вона завше – усупереч,
Упоперек часу [5, с. 47].*

Риторичне запитання щодо применшення ролі поезії в останній третині ХХ століття за можливий шлях розв'язку має синтез наукових і культурологічних концептів у визначенні цього сакрального виду мистецтва: поезія – «нафтова сіль моря», але вона ж – і «конопляні мудрощі посполитого віршування», «кисень, перемарнований на слова».

Не випадково тому з верлібром зіставляється (можна сказати, що й ним написаний) останній пасаж вірша:

Фантаст Айзек Азімов – справжнісінька екологічна катастрофа! Знаєте, скільки він один змарнував дерев? Аби видати його писання, вже вирубано $7,7 \times 10^{16}$ мікрогектарів лісу <...> [5, с. 47].

Іронічну «верлібровість» наведених рядків зумовлюють чергування розповідної, окличної та питальної інтонацій; елемент діалогу із читачами («знаєте») й концептуальна символічна знахідка поета – оксиморонна одиниця виміру використаного паперу водночас із частковим і кратним префіксами: « $7,7 \times 10^{16}$ мікрогектарів лісу».

Визначальною в мистецькій лабораторії Володимира Затуливітра є сенсорика. Задля досягнення сугестивного впливу на читача розмаїті чуттєві образи вводяться в стан градації, одним із виразів якої є рух образу від природного об'єкта до священного символу:

*ЗІРЧАСТИЙ КВІТ
Японської айви
Зненацька викресав мені у пучці
Миттєвий сірниковий спалах <...>*

Неримований білий вірш (схожий до японського синтайсі) прилучає декілька інтертекстуальних мотивів – не лише алюзію до пушкінського «Цветка» («Цветок засохший, безуханный / Забытый в книге вижу я <...>»), а й образний вислів

Володимира Солоухіна, згідно з яким японець, пишучи про квітку, обмежився б лише цитованими вище рядками: «Можливо, японець і мав би на оці подальший розвиток вірша, проте обдумав би його про себе, надавши це саме право читачеві» [15, с. 268–269].

Відомо, що саме зворушення ставало поштовхом до творчості японських митців, які, слідуючи буддійському постулатові «Відчуття прекрасного в природі подібне до несподіваного осягнення істини, яка незримо присутня в усіх явищах буття», намагалися зафіксувати враження кількома місткими словами, перетворюючи твір на символ [8, с. 144]. Зворушення, викликане в душі ліричного героя В. Затуливітра квітом японської айви, спонукає його до роздумів про вічне й минуле, про праоснови людського буття, які він віднаходить у «першокольорах»:

*Минуці царства,
Славослів'я й марнославія.
А першоколір,
Астральна форма
Палкої рослинної крові...
Підпалює цю травню у душі
Безсмертні чари
Невічної землі [5, с. 79].*

Розмисли Затуливітра про «першоколір» та «астральну форму» суголосні з рефлексією Олеся Гончара (щоденниковий запис від 10 вересня 1988 р.), у якій садовий пейзаж також набуває рис наукової поезії:

«Рання осінь торкає першим багрянцем ліси. Наші кончівські квіти буяють. Осінні, а розкішню квіту чи не перевершують квітування весняне. Особливо виділяється висока, рожево розкошлана, з дитинства знайома нечесана бариня. Влучно! А на Чернігівщині, кажуть, зуть її українкою. І теж підходить: помічено в ній дівочість, поетичність... Який-таки наш народ мовотворець! Як і в пісні, так і в гуморі, він геній: і в цьому, творчості лінгвістичній <...>» [3, с. 198]. Читачам належить розгадати загадку, що саме мається на увазі під образною словосполучкою «нечесана бариня»: за першим наближенням це традиційно осіння квітка, за другим – одним вона видається хризантемою, другим – жоржиною, третім – айстрою. Істинна відповідь – у словнику діалектизмів.

За спостереженням В. Моренця, викладеним у Національній спілці письменників України під час роковин від дня смерті митця, 15 січня 2013 р., «поезія Володимира Затуливітра – суто інтелектуальна. Можна було б твердити, що вона й безпредметна, але це не так. Вона репрезентує предметність особливого гатунку – предметність, яка зумовлює тривалість впливу поетичної думки на реципієнта й сприяє її перетворенням у свідомості кожного. Це слова в усій повноті їхніх тонів і обертонів, як висловився Василь Герасим'юк, слова-метафори, самі собою високохудожні твори». Синтез мистецтв зумовив унікальність рядків, опублікованих у посмертній збірці Затуливітра «Чаша жертвна»:

*Вже не вберуся я в такі барвінки,
А в чорнобривці – й мрії дарма.
Останні, мабуть, чорно-білі знімки
Витискує мені з очей зима.
Видушує останні краплі срібла,
Що фотоплівку сріблить – не вмира.
Давним-давно нікому не потрібний,
А ступиш в кадр – триває мить, трива!.. [6, с. 345].*

«Чорно-біла» практично всяка, зокрема й вербалізована в ліриці «фотоверсія» зими (хрестоматійні «Зимові дерева» Василя Стуса – найкращий тому взірць). Проте білий, заломлений крізь призму, перетворюється на веселку, яка має не сім, а безліч відтінків, що може уквітчати найпохмурішу зиму; чорний же виступає підсилювачем кольорової гри – й, отже, каталізатором поетичної думки. І тут доцільно звернутися до поетичного доробку Лазаря Барановича:

*В небі веселка прегарно убрана
Від дорогого й високого Пана.
Тисячобарвно, промінячись, грає,
Землю торкає – чудово сіяє...
Малярі так би клали свої фарби,
Неба веселка хай з'явить їм барви!* [12, с. 73]

Лірика Володимира Затулівитра – хоч якими б подеколи «імажиністськими» видавалися її образи – є прямим свідченням навчання автора в природі, до чого закликав незабутній Лазарь.

Мальовані з натури поетичні крайобрази Затулівитра, озвучені джазовою музикою, з часом видозмінилися в «ненаписані пейзажі», які варто прочитувати як кантівські «речі-усоби». Традиційні вишні вибуяли новим цвітом, на який летять нові бджоли. Вписана в пейзаж людина розглядається не лише як частина природи, а і як цілісність набагато вищого гатунку, складена з почуттів і смислів: із граматичних категорій і найпотемніших виявів метемпсихозу – переселення душі. У цьому сенсі Затулівитер – безсумнівний послідовник Богдана-Ігоря Антонича, від якого успадкував він і довгі ямби – сув'язь ліричності й афористичності вислову, й сміливі асоціації рими, й палітру образів «Зеленої Євангелії» – хронотоп дому за зорею, товариство *звірят сумних і кучерявих*, і щире дружбу з духом Волта Вітмена й аполінерівську містику міста.

Висновки. Символіка суміжних мистецтв, ужита в образній системі словесного твору, дає авторові змогу показати складну панораму художнього явища, яка утворюється з інтерпретованих по-новому символів. Прийоми синтетичного письма й виведені завдяки їхньому застосуванню нові значення традиційних символічних образів є одним із чинників, які допомагають по-іншому поглянути на історично усталену концепцію індивідуального стилю Володимира Затулівитра, оцінити його рецепцію естетичних доктрин неоромантизму, імпресіонізму, експресіонізму початку ХХ століття та шляхи витворення нової стильової парадигми.

Аналіз збірки «Пам'ять глини» Володимира Затулівитра та її символічного (синестетичного) компонента в контексті інтерпретації життєвого шляху героя, його світогляду й взаємин зі світом приводить до такого висновку: *символіка як виражальний засіб художньої мови є тим чинником, який розширює мікросвіт твору до рівня макросвіту загальнокультурного явища.*

Подальше вивчення композиційної та образної своєрідності вірша-екфрази в індивідуальному стилі українських митців дозволить побачити: що глибше проникає автор у внутрішній вимір життя ліричного героя, то ширшає коло значень культурного концепту, образу, символу, введеного в простір мистецького синтезу й репрезентованому в словесному виразі. Завдяки цьому асоціативні поля, витворені традиційним образом із різноплановими за семантикою видозмінами, отримують спільну точку дотику, якою є їхнє архетипне синкретичне наповнення.

Література:

1. Булгаков М.А. Жизнь господина де Мольера. URL: <http://www.klassika.ru/read.html?proza/bulgakov/molier.txt&page=36> (дата звернення: 26.02.2020).
2. Гладков А.Г. Театр. Размышления и воспоминания. Москва : Искусство, 1987. 463 с.
3. Гончар О.Т. Щоденники: у 3-х томах. Т. 3 : 1984–1995. Київ : Веселка, 2004. 606 с.
4. Екфразис: вербальні образи мистецтва: монографія / за ред. Т.В. Бовсунівської; пер. з англ. І.Ю. Малішевської, з пол. та рос. Д.Е. Литовченка. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. 237 с.
5. Затулівитер В.І. Пам'ять глини : поезії. Київ : Рад. письменник, 1984. 182 с.
6. Затулівитер В.І. Чаша жертвона : поезії. Київ : Либідь, 2004. 368 с.
7. Керлот Х.Э. Словарь символов / пер. с исп. Москва : REFL-Book, 1994. 608 с.
8. Науменко Н.В. Элементы японской поэтики у «Щоденниках» Олеса Гончара. *Літературознавчі студії*. Вип. 1 (54). Київ : Вид-во КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. С. 140–152.
9. Науменко Н.В. Образ макросвіту у мікросвіті художнього твору : монографія. Київ : Видавництво «Сталь», 2013. 356 с.
10. Науменко Н.В. Образы його сердца... Формозмістові доміанти пісенної лірики Стінга : монографія. Київ : Видавництво «Сталь», 2019. 256 с.
11. Науменко Н.В. Серпантинні дороги поезії: природа та тенденції розвитку українського верлібру : монографія. Київ : Видавництво «Сталь», 2010. 518 с.
12. Нежива Л.Л. Українське літературне бароко: культурологічні і мистецтвознавчі аспекти вивчення: навчальний посібник. Луганськ : ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2011. 180 с.
13. Риска О.О. Мелодії і барви слова: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. : монографія. Луцьк : Надстир'я, 1996. 96 с.
14. Семенюк Г.Ф., Гуляк А.Б., Науменко Н.В. Літературна майстерність письменника : підручник. Київ : Видавництво «Сталь», 2015. 405 с.
15. Солоухин В.А. Камешки на ладони. Москва : Молодая гвардия, 1982. 271 с.
16. Энтелис Л.А. Силуэты композиторов XX века. Ленинград : Изд-во «Музыка», Ленинградское отделение, 1975. 248 с.
17. Яблуневий цвіт душі Володимира Затулівитра. URL: doc.osvita.ua/doc/files/news/147/14786/Zatuliviter.doc (дата звернення: 14.02.2018).
18. Bruzgiene R. Music and Literature: About the Conception of Modern Forms. *Літературна компаративістика*. Вип. III. Ч. II. Київ : ВД «Стилос», 2008. С. 230–241.
19. Rubins M. Crossroads of arts, crossroads of cultures: Ecphrasis in Russian and French poetry. New York : Palgrave, 2000. 302 p.

Naumenko N. Elements of artistic synthesis in Volodymyr Zatuliviter's works

Summary. The article gives an analysis of several poetic images – components of verse works by V. Zatuliviter, connected with artistic synthesis (“*Velocity of Time...*”, “*The Saved Fragment...*”, “*Thicker and Thicker Are Getting Our Verses...*”, “*The Star-Shaped Bloom*” etc.). There was shown that the key purpose accomplished by the author is to “poetize” the creative work of a versifier, an actor, a musician, a sculptor or an architect.

Literary work is not simply integrity of images, but actually an image itself, a result of symbiosis between Word, Color and Sound. The artistic synthesis gives a lyrical

narration the specific emotional color, immanent for the poetic worldview, and therefore reveals the author's intention to create a special versatile image of a surrounding world and a man within it. Scientifically or artistically oriented free verses immanent to V. Zatuliyviter's style are outstanding due to thick sequences of motifs and their gradation, short elliptic sentences, which results in dynamic and dramatic narrations. Laconism of poems is of immediate vicinity to dialogism opened towards the spacious philosophical thought; thanks to this, each of the verses analyzed has got an intention of a precept or an explanation of the array of phenomena to a recipient who is about to begin one's own meditation practice.

V. Zatuliyviter's interest to music and painting as well as his erudition in creativity of famous artists and composers, together with pantheistic attitude to nature inherited from Slavic predecessors, have made a great impact on his worldview to be further eloquently spoken to us in verse works. Sensory imagery, its initial content and latent culturological symbolism became the important elements of esthetical and philosophical doctrines by Ukrainian writers at the end of the 20th – the beginning of the 21st century. Therefore, the notion of creativity has concentrated the diverse associations which vary depending on the author's or the recipient's esthetic experience.

Key words: poetic art, lyrics, V. Zatuliyviter's works, free verse, image, symbol, artistic synthesis.

*Никольченко Т. М.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри славянської філології і перекладу
Мариупольського державного університету**Педченко Е. В.,**кандидат філологічних наук,
старший преподаватель кафедри славянської філології і перекладу
Мариупольського державного університету**Демченко Т. О.,**магістрант спеціальності «Філологія. Язык и литература (русский)»
Мариупольського державного університету*

ДИНАМИЧЕСКАЯ ПОЭТИКА ОБРАЗА ВОЛАНДА В ТЕКСТАХ М. БУЛГАКОВА

Анотація. Статтю присвячено розгляду образу Воланда у відомих попередніх редакціях роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита», що були опубліковані В. Лосєвим у книзі «Великий канцлер», та дефінітивному тексті. Актуальність такого дослідження пов'язана з відновленням інтересу до телеогенетичного методу у зв'язку з розвитком досліджень «нового історизму» у літературі. Сучасний погляд на достатньо вивчений аспект булгакознавства, яким є образ Воланда в романі, дозволяє не тільки визначити нові поетологічні особливості образу, прослідити етапи його розвитку, але й окреслити перспективи подальших розвідок літературного шедевра М. Булгакова. Динамічна поетика образу розкривається за зіставлення імен, портретної та мовленнєвої характеристики персонажу. Пошук автором фінального образу героя йшов від «чорного мага» й «інженера з копитом» до «Князя темряви», так Булгаков називає свого героя в чернетках і в неопублікованих редакціях. Воланд постає в усіх текстах і об'єктом і суб'єктом розповіді. Об'єктивізація його образу в усіх редакціях належить свідкам, які дають протилежні свідчення про його зовнішність, завдяки яким автор натякає на характерну для диявола розвагу являтися людям у різних обличчях. У розповідях його свити, Маргарити або Івана не йдеться про зовнішність Воланда, а лише натяки на його сутність. Як суб'єкт розповіді він постає у главі «Свангеліє від Воланда», де розповідає про ершалаїмські події як очевидець і учасник. У дефінітивному тексті автор відмовився від зазначеної назви глави, а починаючи із четвертої редакції новозавітну історію розповідає не тільки диявол. М. Булгаков робить суб'єктами цієї розповіді Майстра як автора роману про Понтія Пілата, Маргариту як читача цього роману. Не випадково ця тріада пов'язана графічно – з появою в романі образу Майстра й Маргарити в імені диявола літера “V” змінюється на “W”, що є перевертом літери «M». Протягом дванадцятирічної роботи над романом автор декілька разів переписував текст твору, кожного разу нові обставини впливали на трансформацію героя, який із лукавого «інженера», що веде себе досить нахабно та зухвало, перетворюється на величного Князя темряви.

Ключові слова: «Майстер і Маргарита», Воланд, Булгаков, телеогенетичний метод, динамічна поетика.

Постановка проблеми. Изучение творческой истории художественного произведения стало популярным еще век назад в работах круга М. Бахтина и М. Пиксанова, который писал: «Творческая история шедевра должна изучать эволюцию его языка, стиха, образов, сюжета, архитектоники» [1, с. 18]. Он предложил телеогенетический метод изучения рукописных и печатных текстов произведения, а также всех возможных метатекстовых источников, которые позволяют проследить развитие авторского замысла. «Творческая история произведения начинается, когда возникает первый его замысел, и заканчивается, когда поэт наложил последний штрих в его текст», – утверждает М. Пиксанов [1, с. 68]. В конце XX в. этот метод обретает новую жизнь в рамках исследований «генезиса литературного творчества» и «динамической поэтики», что также соотносится с основными интересами «нового историзма», который дает возможность современного понимания и подхода к литературе, взятой внутри культуры, а предметом исследования выступает интерпретация действительности в художественном произведении. Так, А. Эткин, сопоставляя свидетельства современников и дневники Е. Булгаковой, представляет прототипом Воланда американского дипломата Уильяма Буллита, утверждая, что до этой встречи «в тексте не было ни Мастера, ни Воланда» [2, с. 138]. Не подлежит сомнению тот факт, что общение М. Булгакова с послом повлияло на трансформацию образа Воланда в последующих редакциях, как и то, что посещение Фестиваля весны (1935 г.) в американском посольстве изменило сцену бала в романе, на этот факт обращают внимание многие исследователи. Однако следует уточнить, что к моменту знакомства М. Булгаков с послом в сентябре 1934 г. Воланд уже существовал в сохранившихся черновиках и в редакции «Великий Канцлер». Мировое булгаковедение знает достаточно много исследований реальных и литературных прототипов образа Воланда. Предположение А. Эткина – одно из многих, но оно еще раз подтверждает важность изучения динамической поэтики образа, которая позволяет избежать текстологических неточностей и объяснить существование разных гипотез о происхождении образа творческим поиском автора на протяжении двенадцати лет.

Анализ последних исследований и публикаций. История создания романа «Мастер и Маргарита» и генезис образа Воланда были исследованы еще в 1980–1990-х гг. И. Бэлзой, Л. Яновской, М. Чудаковой, В. Лакшиным, Б. Соколовым и др., труды которых стали основой современного дискурса, представленного работами В. Немцева, Е. Грудилыной, Л. Сорокиной, Е. Колышевой и др. От времени гипотез булгаковедения переходит к их обобщению, что следует из последних публикаций. О. Корниенко отмечает: «В многочисленных работах булгаковедов зачастую отражены прямо противоположные мнения по поводу философских и эстетических взглядов автора, расходятся взгляды и в оценке смыслового содержания и функций персонажей. Эта ситуация, вне сомнения, обусловлена самой спецификой романа. Обширное использование символики, апелляция к широкому мифологическому, историческому, литературному контексту, синтез различных литературных традиций и культурного материала отчасти обуславливают возможность появления различных интерпретаций и принципиальную незавершенность исследовательского поиска в данном направлении» [3, с. 91–92]. Расшифровка текста романа не может быть однозначной и главенствующей задачей, важнее «обозначить возникающие в нем ассоциативные ряды, выявить принципиальную многомерность текста, его открытость самым неожиданным сопоставлениям и интерпретациям» [4, с. 9], что продолжает оставаться одной из популярных тем исследований и интерпретаций романа «Мастер и Маргарита».

Цель исследования – проследить в динамике развитие образа Воланда на материале известных редакций романа «Мастер и Маргарита» М. Булгакова, которые были опубликованы в книге «Великий канцлер» [5].

Изложение основного материала. Художественная история романа, как известно, начинается в 1928 г. Количество редакций, созданных М. Булгаковым за двенадцать лет, до сих пор является предметом полемики текстологов. По мнению Л. Яновской, их было шесть, а М. Чудакова выделяет восемь. Существует разногласие и в названии первой редакции, так как в черновиках указано их несколько, поэтому В. Лосев настаивает на названии «Черный маг», а Л. Белозерская и Е. Булгакова – на «Копыто консультанта». Вторую редакцию принято называть «Копыто инженера» (1929–1930 гг.). Эти редакции, как известно, были уничтожены, но сохранились отрывки в тетрадях-черновиках. В 1932–1934 гг. М. Булгаков пишет третью редакцию «Великий канцлер», развивая в ней вторую сюжетную линию о Маргарите и поэте. Как принято считать, связано это с появлением в его жизни Елены Сергеевны, впоследствии третьей жены. Через два года М. Булгаков заканчивает четвертую редакцию, в которой поэт стал называть себя Мастером, пятая («Князь тьмы») осталась незавершенной, а шестую заканчивает уже под названием «Мастер и Маргарита» (1938 г.), которое закрепляется за романом. Седьмая редакция – результат корректировок при печати рукописи. Дальнейшая работа по редактированию привела к появлению восьмой редакции (1940 г.), которая стала дефинитивным текстом. Последние годы работы над романом были выполнены девиза, который М. Булгаков поставил эпитафией в начале четвертой редакции: «Дописать раньше, чем умереть!» [5, с. 265], что ему почти удалось исполнить.

До шестой редакции центральным образом произведения оставался Воланд, а общим названием для этих редакций было

определение «роман о дьяволе». Так М. Булгаков именует свою рукопись в письме правительству Союза Советских Социалистических Республик от 28 марта 1930 г.: «И лично я, своими руками бросил в печку черновик романа о дьяволе» [6, с. 448]. Это же определение мы встречаем в дневнике Е. Булгаковой от 27 сентября 1933 г.: «Миша читал Коле Л[яшину] новые главы романа о дьяволе» [7, с. 79].

Появление дьявола в Москве – завязка романа. В сохранившихся черновиках редакции «Черный маг» причиной серии чрезвычайных происшествий с денежными знаками стал дебют «м-е Воланда». В следующей редакции, появившись на Патриарших прудах, он представляется “D-г Theodor Voland”. В «Великом канцлере» Бездомный видит на карточке “professor” и первую букву его имени “W”, далее автор называет его Воландом. В дефинитивном тексте мы находим последний вариант с уточнением: «напечатанное иностранными буквами слово «профессор» и начальную букву фамилии – двойное «В» – “W” [6, с. 18]. Не случайно в редакции 1934 г. появление Маргариты и поэта, называемого Воландом Мастером, совпадает с появлением в его фамилии “W”, которая воспринимается как перевернутая «М», что очень символично, так как в итоге М. Булгаков назвал роман «Мастер и Маргарита».

Возникает правомерный вопрос: Что объединяет героев? Можно представить их как любовный треугольник в духе современной вольной интерпретации художественного текста. Но нам кажется более важным тот факт, что автор делает их рассказчиками Ершалаимских глав. Интересным наблюдением представляется мнение Л. Сорокиной, которая вслед за А. Кураевым отмечает, что в первых редакциях свита называет Воланда мастером, он приходит к Ивану в больницу рассказать о Пилате [8, с. 74], но М. Булгаков называет его рассказ не романом, а «Евангелием от дьявола». В последней редакции это название автор не использует, но оставляет апокрифическое изложение встречи Понтия Пилата с Иешуа и допроса Воланду, который там присутствовал. Продолжает повествование Мастер, пересказывая Ивану сцену казни Иешуа из своего романа, а заканчивает историю Маргарита, читая главу «Как прокуратор пытался спасти Иуду из Кариафа». Финал они дописывают вместе, завершая оба романа одновременно. Такое разделение нарративных функций может быть весьма интересным для интерпретации текста романа с точки зрения постструктуралистских теорий. Для нашего исследования достаточно констатации того, что Воланд является субъектом повествования, именно он задает стилистическую и фабульную основу роману Мастера, определяет его достоверность.

Воланд как языковая личность проходит путь от глумливого черта, который позволяет себе использовать бранную лексику и пародирование в первых редакциях, до степенного Князя тьмы в «Мастере и Маргарите». В первой редакции величественный Воланд юродствует в разговоре с буфетчиком, становится на колени и плаксиво говорит: «Не погубите сироту <...> Лучше я вам заплачу, чем в суд идти. Засудят меня, ох засудят, как пить дадут» [5, с. 206]. В редакции «Инженер с копытом» он играет немецким акцентом, а потом переходит на акцент черноморский, говоря: «Позвольте вам заявить, гражданин Бездомный, что вы – врун свинячий! Да, да! Да нечего на меня zenки тарашить!» [5, с. 239]. И продолжая в этой манере, называет Иванушку интеллигентом,

чем провоцирует его растоптать лик Христа, нарисованный на песке. Он то кокетливо прикрывает глаза, то становится деловитым, или предлагает дать «телеграммку» и клянется «подолом старой сводни» [5, с. 241]. В последующих редакциях его речь меняется на мягкую и дружелюбную. Неизменным остается низкий голос, который иногда переходит на бас, что характерно для «внушительного мужчины», каким он является буфетчику в «Черном маге», и для «замаскированного великана», которого в четвертой редакции встречают аплодисментами в варьете. В финальной редакции подчеркивается, что он «росту был не маленького и не громадного, а просто высокого» [6, с. 10].

Портрет Воланда вырисовался автору не сразу. В первой редакции у него кривая рожа с выбритой верхней губой и борода клинышком [5, с. 205]. Более подробное описание внешности герой получает в третьей редакции: «Росту был высокого, коронки с правой стороны у него были платиновые, а с левой – золотые. Одет он был так: серый дорогой костюм, серые туфли заграничные, на голове берет, заломленный на правое ухо, на руках серые перчатки. В руках нес трость с золотым набалдашником. Гладко выбрит. Рот кривой. Лицо загоревшее. Один глаз черный, другой зеленый. Один глаз выше другого. Брови черные. Словом – иностранец» [5, с. 28]. Если не брать во внимание детали, то можно утверждать, что данный портрет земной ипостаси героя сохраняется до последней редакции. Также от третьей редакции до последней сохраняется описание Воланда в последнем полете, когда он обретает внешность Князя тьмы.

Наибольший интерес представляет домашняя одежда Воланда. Автор надевает на него в первой редакции золотую парчовую рясу, «на коей были вышиты кресты, но только кверху ногами» [5, с. 204], а в третьей редакции переодевает в «засаленный и с заплатой на локте халат, из-под которого виднелась грязная ночная сорочка, на голых ногах истоптанные ночные туфли с изъеденной меховой оторочкой, на пальцах тяжелые перстни» [5, с. 151]. В «Мастере и Маргарите» Воланд выходит к гостям во время великого бала в той же грязной с заплатой сорочке и стоптанных туфлях, что очень удивило Маргариту, как и читателей. Если вернуться к предположению А. Эдкинда, что образ Воланда буквально списан с американского дипломата, а бал у Сатаны – копия Фестиваля весны в посольстве, то экипировка хозяина бала в романе явно не вписывается в данную теорию. Воланд на Патриарших прудах, где он представляется учтивым иностранцем в дорогом костюме, больше похож на Буллитла.

Ряса с перевернутыми крестами – наряд Антихриста, правящего черную мессу. Возможно, именно в этом наряде Воланд правил шабашем на страницах первой редакции, которые исчезли в огне. Однако она могла и символизировать подчинение «царства тьмы» «царству света», что характерно для первых редакций. Показателен диалог Воланда с поэтом в конце «Великого канцлера»:

– Да, что будет со мною, мессир?

– Я получил распоряжение относительно вас. Преприятное. Вообще могу вас поздравить – вы имели успех. Так вот, мне было велено <...>

– Разве вам можно велесть?

– О, да. Велено унести вас [5, с. 196].

Уже в четвертой редакции автор опустил эпизод прихода посланника из «царства света», но в 1936 г. восстановил его: «Вестник что-то сказал Воланду, на что тот ответил, улыбувшись: «Передай, что я с удовольствием это исполню» [5, с. 501]. В мае 1939 г. М. Булгаков изменил эпизод. Перед Воландом появился Левий Матвей, который, передавая просьбу Иешуа, выказал свое неуважение «повелителю теней», за что выслушал назидательную тираду о существовании теней, которая восходит к учению Г. Сковороды. Украинский философ отмечал парадоксальное свойство дьявола совмещать в себе ложь и истину, юродство и мудрость, злость и благо, добро и зло, что «в полной мере проявилось в булгаковском тексте» [9, с. 324]. Эту ипостась героя подчеркивает появившийся в шестой редакции древнеегипетский амулет со скарабеем на груди Воланда, который символизирует зло, порождавшее добро.

Выводы. Рассмотренные аспекты динамической поэтики образа Воланда позволяют сказать, что из наглого, лукавого черта он превращается в великого Князя тьмы через изменение речевой характеристики и внешнего облика. Главной особенностью истории развития образа становится тот факт, что он уступает свое главенство в тексте Мастеру и Маргарите. Таким образом, роман о дьяволе, который был задуман автором в 1928 г., превращается в роман с дьяволом, что подтверждается графически первыми буквами имен «W» – «M» и текстуально разделением между героями Ершалаимских глав. Модификация образа главного героя, как и всего романа, является зеркалом жизненных вызовов и творческих поисков М. Булгакова в 1930-х гг., что, несомненно, представляет огромный интерес для дальнейшего исследования.

Литература:

1. Пиксанов Н. Творческая история «Горя от ума» / сост. и коммент. А. Гришуниной. Москва : Наука, 1971. 400 с. URL: <http://feb-web.ru/feb/griboed/critics/tig/tig-001-.htm?cmd=p> (дата обращения: 03.04.2019).
2. Эдкинд А. Толкование путешествий. Россия и Америка в травелогах и интертекстах. Москва : НЛЮ, 2001. 483 с.
3. Корниенко О. Мифопоэтика inferнальной образности романа М. Булгакова «Мастер и Маргарита». *Вестник Московского университета. Серия 9 «Филология»*. 2016. № 3. С. 90–118. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mifopoetika-infernalnoy-obraznosti-romana-m-bulgakova-master-i-margarita> (дата обращения: 11.12.2019).
4. Лесскис Г., Атарова К. Путеводитель по роману Михаила Булгакова «Мастер и Маргарита». Москва : Б.С.Г.-пресс, 2016. 576 с.
5. Булгаков М. Великий канцлер: черновые редакции романа «Мастер и Маргарита». Москва : Новости, 1992. 540 с.
6. Булгаков М. Собрание сочинений : в 5-ти т. Москва : Художественная литература, 1990. Т. 5. 734 с.
7. Чудакова М. Архив М.А. Булгакова : материалы для творческой биографии писателя. *Записки отдела рукописей Государственной библиотеки имени В.И. Ленина*. Вып. 37. Москва, 1976. С. 25–151.
8. Сорокина Л. Мотив безумия в романе М.А. Булгакова «Мастер и Маргарита». *Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия «Гуманитарные и социальные науки»*. 2010. № 1. С. 73–77.
9. Урюпин И. Творчество М.А. Булгакова в национально-культурном контексте эпохи : монография. Елец : Елецкий государственный университет им. И.А. Бунина, 2015. 380 с.

Nikolchenko T., Pedchenko E., Devchenko T. Dynamic poetics of the Woland image in texts by M. Bulgakov

Summary. The article is devoted to the consideration of the image of Woland in the well-known early versions of M. Bulgakov's novel "The Master and Margarita", which were published by V. Losev in the book "The Grand Chancellor", and the definitive text. The relevance of such a study is associated with the renewal of interest in the teleogenetic method in connection with the development of research on "New Historicism" in the literature. The modern view of the rather studied aspect of Bulgakov's research – the image of Woland in the novel – allows you to find new characteristics of the hero, trace the stages of his development, determine the prospects for further study of M. Bulgakov's literary masterpiece. The dynamic poetics of the image is revealed when comparing the names, portrait and speech characteristics of the character. The search for the author of the final image of the hero has gone from the "black magician" and "engineer with a hoof" to the "Prince of Darkness", as Bulgakov calls his hero in draft copies and in unpublished manuscripts. Woland in all texts acts as an object and as a subject of narration. The objectification

of his image in all the texts belongs to witnesses who give opposite testimonies about his appearance, thanks to which the author hints at the devil's characteristic entertainment – to appear to people in different faces. The members of his retinue, Margarita and Ivan do not talk about Woland's appearance, but only hint at his essence. He appears in the chapter "The Gospel of the Devil" as the subject of the narrative, where he talks about Yershalaim events as an eyewitness and participant. This title of the chapter is missing in the definitive text, because the author makes the three main characters' narrators of biblical events: Woland, Master, as the author of the novel about Pontius Pilate, and Margarita, as the reader of this novel. It is no accident that this triad is connected graphically. When Master and Margarita appeared in the novel, the letter "V" in the name of the devil changes to "W", which is the inverted letter "M". The author several times rewrote the text over twelve years of work on the novel. Each time, new circumstances influenced the transformation of the hero, who from a crafty "engineer", an impudent demon, turns into a majestic Prince of Darkness.

Key words: "Meister and Margarita", Woland, Bulgakov, teleogenetic method, dynamic poetics.

Осьмак Н. Д.,

orcid.org/0000-0001-8041-0672

кандидат філологічних наук, професор,

професор кафедри української літератури

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ МІФООБРАЗУ ВОГНЮ У ТВОРАХ ГНАТА ХОТКЕВИЧА ТА СТАНІСЛАВА ВІНЦЕНЗА

Анотація. У статті подано характеристику міфологічного образу вогню в мистецьких творах Станіслава Вінценза «На високій полонині» й Гната Хоткевича «Камінна душа». Письменників представлено як найяскравіших митців літератури «гуцульської» школи. Зазначено, що кожен із літераторів гуцульської школи по-своєму контактував із цим краєм, зачаровувався його красою, неповторністю та екзотичністю, робив власний внесок у його популяризацію, доводив його унікальність і цінність в епоху тотального руйнування автентики й природного довкілля. Водночас можна констатувати, що подібне спілкування з культурою цього краю сприяло неповторності індивідуального стилю кожного з літераторів. Для письменників розповіді про гуцульський світ – це сповідь цілого життя горян із різноманітними фольклорними й етнографічними подробицями всіх звичаїв, ритуальних дій і обрядів Гуцульщини. Для них – це не етнографічна фіксація матеріалу, а внутрішнє міфопоетичне сприйняття краю, його міфологема, яка експонує гуцула і його край у природному й цивілізаційному ареалі, власне, в цілому Всесвіті, кожен елемент якого несе часточку інформації про автентичного мешканця.

Автори прагнули зрозуміти світогляд Гуцула, спостерігали близькість мешканців до світу природи, розкривали їхню гармонію почуттів. Етнографічні замальовки у вищезгаданих творах є своєрідним психологічним підґрунтям мотивації поведінки персонажів. Зроблено висновок про спільність творчої праці письменників у вмінні не записувати спогади, які вони залишили після відвідування чи проживання на Гуцульщині, а для опису живого спілкування з жителями Карпат. Звідси важлива спільнота – здатність надійно відтворювати всі елементи буття гуцула, включаючи його специфічне міфічне бачення світу.

Узагальнено, що міфопоетична образність вогню та живої ватри в романі Г. Хоткевича «Камінна душа» й С. Вінценза «На високій полонині» є багатогранною складовою частиною міфопоетичної символіки творів. Обидва письменники по-своєму створили «міф» про гуцульський край, наблизили його до розуміння пересічного читача, прагнули передати його внутрішній зміст.

Ключові слова: Гуцульщина, вогонь, індивідуальний стиль, символіка, міфопоетика.

Постановка проблеми. У другій половині XIX – на початку XX ст. в європейському культурологічному просторі була сформована унікальна літературна течія, представники якої або біографією, або творчістю, або тим і тим пов'язані з Гуцульщиною. Вона стала для них своєрідним етнокультурним «локусом пограниччя», адже знаходилась на перетині географічного кордону й цивілізаційних культур – української, польської, єврейської, словацької, румунської, угорської та інших.

Кожен із літераторів гуцульської школи по-своєму контактував із цим краєм, зачаровувався його красою, неповторністю та екзотичністю, робив власний внесок у його популяризацію, доводив його унікальність і цінність в епоху тотального руйнування автентики й природного довкілля. Водночас можна констатувати, що подібне спілкування з культурою цього краю сприяло неповторності індивідуального стилю кожного з літераторів.

Станіслава Вінценза, як і Гната Хоткевича, можна вважати найяскравішими представниками «гуцульської» школи в літературі. Кожен із них знайшов у цьому краї не лише натхнення для творчості, а й, власне, поєднався душею з Гуцульщиною. Так, Станіслав Вінценз зростав на Гуцульщині, дитячі роки провів у Криворівні (в дідуся), де під впливом виховання гуцулки-няньки Палагни поринув в атмосферу народної творчості, закохався в її мову, а пізніше намагався писати твори тільки «няниною» мовою. А Гнат Хоткевич, хоча й не був дитиною гір, адже народився та зростав на Слобожанщині, але за порадою фольклориста В. Гнатюка влітку відвідав Криворівню, підживився особливими враженнями від гір і життя горян, де потім знайшов притулок після поразки революції 1905 р. в Росії. Згодом у спогадах письменник підтверджував: «Як роззявив я рота від здивування, прибувши до Гуцульщини, то так і ходив шість літ». Саме в гуцульській Криворівні зароджувались твори Г. Хоткевича «Камінна душа» й С. Вінценза «На високій полонині», автори яких намагались збагнути світогляд гуцула-язичника, спостерігали близькість гуцулів до природи, гармонію почуттів, натхненню природою міфопоетичну уяву автохтонів. Етнографічні замальовки в згаданих творах є своєрідним психологічним тлом для вмотивування поведінки персонажів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наш час зацікавлення творчістю Гната Хоткевича й Станіслава Вінценза виявляли науковці Т. Бикова, М. Васильчук, І. Денисюк, В. Погребенник, Ф. Погребенник, О.Салій, С.Хороб та інші. У працях вони розкривали різні аспекти їхньої творчості на жанрово-стильовому й ідейно-тематичному рівнях, однак спеціального дослідження, яке б у компаративному напрямі розкрило зв'язок творчості С. Вінценза з його попередником Г. Хоткевичем, ще не було проведено.

Мета статті – схарактеризувати основне змістове наповнення міфообразу вогню у творах Г. Хоткевича «Камінна душа» й С. Вінценза «На високій полонині».

Виклад основного матеріалу. Філософському заглибленню в крайобраз Гуцульщини для обох письменників слугували різні обставини, та й час написання різнить ці твори. Так, можемо стверджувати, що багато в чому виходу тетралогії

С. Вінченза «На високій полонині» сприяло його поглиблене вивчення художнього й фольклорного матеріалу, зібраного й написаного Г. Хоткевичем свого часу, а також М. Коцюбинським. С. Вінченз глобальніше підійшов до опрацювання гуцульської культури й історії, маючи перед очима яскраві літературні зразки гуцульської автентики. Про ретельність його роботи свідчить власне висловлювання Вінченза, що в цьому творі – «праці цілого свого життя» – він прагнув відтворити «багатющу гуцульську традицію» як «геніальний міт». І далі: «Гуцульський епос – це один із небагатьох уже в Європі мітичних переказів, і я, виявляючи свої почуття до українського народу, не можу зробити нічого кращого, як офірувати йому свою книжку. Аби він повернув собі те, що є його власністю і що має тепер далеко не кожен із європейських народів». Однак єднає двох письменників – українського й польського – достатньо суттєвий момент – це вміння не фіксувати спогади, які вони залишили після відвідин чи проживання на Гуцульщині, а опис живого спілкування з людьми, автентичними мешканцями Карпат, тобто за мету створення літературних творів митці обирали бажання «показати своєрідний, досить екзотичний образ гуцульського краю, головним джерелом якого виступає безпосередньо глибоко пізнана й правдиво відтворена митцями гуцульська дійсність» [1, с. 326]. Це є свідченням глибокої закоріненості у фольклорно-етнографічному ґрунті, а також у народній міфопоетичній свідомості.

Письменники Г. Хоткевич і С. Вінченз по-філософськи опрацьовують питання міфологічного простору, що асоціюється з так званім «гірським» часом, де події розгортаються швидше не в часопросторі, а на трансцендентному рівні, де поняття «свого» часу уособлює вічне «споглядання» за часом і простором, без логічного зв'язку з поняттям «минуле», «теперішнє», «майбутнє». Момент споглядання для гуцулів – це ціле життя, зі «своїми» звичаями й традиціями, обміном інформацією, ритуальним розкурюванням гуцульської файки, гречним розпитуванням про самопочуття та маржину, докладний переказ легенд та інших «байок» тощо.

Для письменників розповіді про гуцульський світ – це сповідь цілого життя горян із різноманітними фольклорними й етнографічними подробицями всіх звичаїв, ритуальних дій та обрядів Гуцульщини. Для них – це не етнографічна фіксація матеріалу, а внутрішнє міфопоетичне сприйняття краю, його міфологема, яка експонує гуцула і його край у природному й цивілізаційному ареалі, власне, в цілому Всесвіті, кожен елемент якого несе часточку інформації про автентичного мешканця. Можна стверджувати про «карпатський варіант глобальної міфологеми «вертикаль – горизонталь»: смерека, сосна, бук – «дерево», Черемош, Бистриця – «вода», гуцульська ватра – «вогонь». Це розуміється, з одного боку, як міфопоетичний «код Гуцульщини», з іншого, – як локальна модель просторової структури цілого Всесвіту. Саме тому елементом міфопоетичної символіки Гуцульського краю на сторінках їхніх творів і стає образ-символ вогню.

Автори образно синтезують фольклорні й міфологічні мотиви, пропонуючи дифузю язичницького й християнського сприйняття світу горянами. Масмо розлогі картини відзначення гуцулами свята Юрія та виходу пастухів у гори, що є не просто реалістично перевіреною етнографічним матеріалом, а моделлю очищення людини з ключовою міфологемою живої ватри.

Міфологема вогню є одним із «вічних» загальнолюдських образів культури, що поєднує весь спектр понять, образів-символів, міфів, пов'язаних з універсумом «вогонь». Вогонь є первісним образом, архетипом, тож, відповідно, «не може сприйматися чуттєво й наочно, а в разі переходу до сфери свідомості перестає бути рефлексом колективного позасвідомого й архетипом» [10, с. 277], а отже, має зв'язок із позасвідомим.

Культ вогню в різноманітних виявах дожив до ХХ ст., наприклад, «живий вогонь», «ватра» в західних українців є найкращим оберегом [7, с. 289]. Справжній, найдієвіший, чистий вогонь – це той, що здобутий тертям, це «жива ватра», яку шанували насамперед як оберіг від нечистої сили, нещастя, це вогонь, який за своїми характеристиками нагадує «непечату» воду, той, що ще «не служив людським потребам» [8, с. 35], а отже має найбільшу силу. Ватра присутня у віруваннях гуцулів і демонструє спорідненість із давнім культом вогню. Звідси звичай палити ватру біля оселі напередодні великого свята.

Міфологема вогню представлена в літературі в трьох виявах – небесному (той, що не залежить від людини, має різне семантичне навантаження), земному (як символ родючості, родинного затишку тощо) й підземному (символ смерті). «Фізичні властивості вогню нагадували періоди розвитку людини, її життя: народження; досягнення найвищого розквіту; сили; поступове згасання; нарешті – смерть» [4, с. 70].

У світовій міфології образ вогню є одним із центральних, а його вшанування похідне від визнання його божественної очищувальної сили. В українській міфології вогонь і вода є початками творення світу. Проте походження вогню народ пов'язував із пекельними місцями, зокрема християнські легенди оповідають про те, як Архангел Гавриїл за розпорядженням Бога розпик кінець залізної палиці у вогнищі чорта, кинувся тікати, а випущена палиця впала й вдарилася об камінь, викресавши іскри. Так люди й дізналися про те, як видобувати вогонь [6]. Ця амбівалентність міфологеми вогню придалася авторам для передачі динаміки розвитку особистості героїв. Польський письменник роз'яснює поняття «ватра»: «Ватра – стара назва вогнища в усіх пастухів і горян на безмірних карпатських хребтах <...> Ватра – це найстарша матір пастуха й горянина» [2, с. 19]. Також С. Вінченз продовжує оповідь, включивши в текст елемент легенди: «Розповідає гуцульська коляда, що опісля народження Ісуса «Богородичка ватру скресала, над тов ватерков Христа зогривала» [2, с. 19]. Мальовничі картини стихії вогню в «Камінній душі» вперше бачимо очима головної героїні Марусі, яка, не знаючи особливостей обряду, лякається полум'я, а свекруха, заспокоюючи, пояснює: «Та то палять гуцули ватри глогові – від того маржині, кажуть, добре» [9, с. 88]. У сприйнятті героїні поява цього вогню асоційована з приходом весни, а відтак – із чуттєвим пробудженням та очікуванням змін паралельно з природою. Він сприймається нею лачно («Пожежа десь! Горить!»), містично («Як у казці... – прошепотіла Маруся»), захопливо («Як то красиво!»). У подібному захопленні перебуває й автор «На високій полонині», який опиняється поблизу гуцульської ватри: «<...> Здалека вже чути веселий тріскот ватри, а коли увійдеш досередини, чуєш, як неспокійно цілий час ватра співає, заводиться, мучається у горніні, вторує вітрові полонинському на ноті одвічної» [2, с. 19].

Вогонь класифікують на небесний, земний (асоційований із родючістю) та підземний (становить загрозу для людини).

Для головної героїні «Камінної душі» вогонь є символом віри в краще майбуття, в позитивні зміни, своєрідним народженням до справжнього життя: «Марусю обхоплювала урочистість хвилі, солодка близькість до тасного ритуалу; здавалося, що може вірити і вірить, як ці гуцули» [9, с. 89]. Проте вона ще не підозрює, що обернеться в майбутньому це справжньою трагедією, таким собі згасанням, яке символічно віщує читачу згасання вогню, відчуваючи майбутню трагедію: «Спалахнувши високо, мов одразу пожевши, вогонь почав поволі пригасати; десь в однім місці, на сухій гіллячці зможеться, лизне жвавіше – а потім жовкне, золотіє, поникає» [9, с. 90]. Таку знаковість можна вважати віщою в контексті витлумачення гуцулами усього обряду: «Все в першу весінню цю ніч мало значіння, було насичене чарівною силою віщування <...> Все говорило, все давало знаки, все ворожило – треба лиш було розуміти цю мову» [9, с. 92]. Відчуваючи інтуїтивно майбутні зміни, Маруся не розуміла, що це скоріше чуттєве пробудження, тотожне пробудженню природи.

Слов'яни-язичники обожнили силу вогню в образі Сварога, який викував світ. Вогонь був пов'язаний із сонцем, виступаючи небесним посланцем. Космологія українців подає його в чоловічій іпостасі, що з богинею Даною (вічно юна богиня води, дружина Вогню-Світла) породила Любов, Землю, Світ. У житті гуцулів вогонь присутній у вигляді ватри пастухів. Слово «ватра» має індоєвропейське походження, а його етимологію виводять з імені давньоіранського бога сонця та вогню – Атаг. Це відкритий вогонь, який добувають тертям деревини. Пастухи швидко обертали скалуш (шматок сухого дерева з частинками труту в загострених кінцях) між двома кілками, вбитими в землю. Цей вогонь, а також взятий від дерева, що зайнялося від блискавки, називали «живим». Його використовують карпатські вівчарі: запалюють на Юрія або в Чистий четвер, а гасять на покрову. Згасання його раніше віщувало біду [5, с. 281]. Ватра присутня у віруваннях гуцулів і демонструє спорідненість із давнім культом вогню. Звідси звичай палити ватру біля оселі напередодні великого свята. У «Камінній душі»: «У Димянчуків саме запалювали ватру, Штефан приніс давини з-під маржини, підкладав під гліг, а жінка тримала скіпку з вогнем» [9, с. 86]. Отже, вогонь має символічну святість, є компонентом полонинського життя. У С. Вінченза так само «живу» ватру розпалюють не кресалом і не сірниками, а іншим, правдивим способом. Таке «зачаття» та «народження» живого вогню позначає життя стаї, означає народження полонинського життя» [4, с. 24]. «Тільки один раз у році і тільки на полонині розпалюється жива ватра. <...> Вогонь живий є пульсом стаї, стая – тілесною оболонкою ватри» [2, с. 20].

У С. Вінченза вогонь — це ще й символ порозуміння, адже завдяки диму ватри людям вдалось порозумітися. Не випадково письменник називає гуцулів сонечковими дітьми, які дбають про вогонь і маржину як сенс свого буття: «І далі котився гомінкий та рухливий потік людей і маржини». Це триватиме допоки є світ, вони разом назавжди. Особливо виразною вдалася письменникові сповідь гуцула: «Почуй мій голос! Як мушки співанку, дзижчання бидека маленького. Навчи нас – твоїх дітей нерозумних, але вірних – твоїх дітей сонечкових. Мудрості долий!» [3, с. 13].

Г. Хоткевич також зумів передати віру в те, що людина й маржина на Гуцульщині – це єдине ціле, а вогонь здатен забезпечити плодючість господарства: «Штефан з Аницею шепотіли: – Аби тільки було маржини, кілька має бути попелу з цього курища <...> або жедні уроки маржинки нашої не ловили си, ек сего глогу нічого си не ловит <...> І їх голоси сплітали з димом, іскрами приоздоблювалися і летіли високо-високо, в чорне небо, до старого гуцульського бога» [9, с. 89].

У літературному цілому особливо значущим є опис вогнища-ватри, яка інтимізує оповідь ватага Юрчика, створює довірливу, теплу атмосферу затишку: «Величезний оберемок галуззя кинув черговий опришок до ватри. На секунду притьмився вогонь, а потім спалахнув, мов триста дзвонів одразу загуло, і далеко-далеко освітив пустиню, востромляючи мечі в темну діброву, лякаючи настороженого звіра» [9, с. 222]. Зрештою саме згасла ватра в бурдє Юрчика згодом є символом порятунку для Марусі-втікачки, сигналізуючи про людське обійстя. Самого обряду розпалювання ватри ватагами у творі Г.Хоткевича немає, ми лише знаємо, що Юрчик був гарним ватагом. Натомість у М. Коцюбинського, який також черпав натхнення з гір, вивчав місцеві традиції та особисто зазнався з Г. Хоткевичем, у його творі «Тіні забутих предків» маємо детальний опис священнодіяства розведення ватри біля худоби на полонині.

Виявом небесного вогню є блискавка. У Г. Хоткевича є сцена бурі й зливи з громом і блискавкою, в яку потрапила Маруся, залишена чекати на опришків. Вона перероджується та символізує різкі перетворення у свідомості героїні: «І знов смиснула ножем блискавиця, знов ударив грім над сусідньою горою. Огнений стовп піднявся на тім місці, де стояла суха, самітня ялиця» [9, с. 202]. Зміна ходу думок і мотивації існування Марусі була спричинена також усвідомленням нового життя, що зародилося в ній: «Так. От тепер уже цілком ясно, що треба не тільки жити, а й щось робити» [9, с. 203].

Свідченням молитовного обожнення живої ватри є звернення старшого чоловіка роду до ватри перед завершенням її горіння на полонині. У С. Вінченза головний герой Фока в молитві-зверненні промовляє: «Отче святий, позволь мені піти до хатів земних у спокої, хай вогонь твій святий не шкодить мені ніколи. А якби шкода з нього прийшла, зроби, аби в них не згасла віра, терпіння і відвага <...>» [2, с. 21]. Це стверджується філософська істина вічності буття, гуцульської впевненості в присутності Божого провидіння у всьому докільлі горян (водночас це є й елемент язичницького культу поклоніння вогню як однієї з першостихій буття).

Висновки. Таким чином, міфопоетична образність вогню та живої ватри в повісті Г. Хоткевича «Камінна душа» й С. Вінченза «На високій полонині» є багатоплановою складовою частиною міфопоетичної символіки творів. Обидва письменники по-своєму творили «міф» Гуцульського краю, наближали до його розуміння пересічного читача, прагнули донести його внутрішній зміст. Гуцульщина для письменників може сприйматися і як топологічний простір, однак насамперед як певний міфологічний простір, своєрідний «гуцульський світ», що має власний трансцендентний час. Міфопоетичне сприйняття краю має як фольклорно-етнографічне підґрунтя, закорінене в стародавній філософії буття мешканців, так і реалізується в «живому» спілкуванні верховинців.

Література:

1. Бикова Т. Національний колорит Гуцульщини в авторській інтерпретації українських та польських письменників першої третини ХХ ст. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: збірник наукових праць*. Київ : Університет «Україна», 2012. Вип. 25. С. 317–328.
2. Вінценз С. На високій полонині. Івано-Франківськ : Видавництво «Лілея-НВ», 2011. 640 с.
3. Вінценз С. На високій полонині. Правда старовіку / переклад з польської Б. Сенежан. Львів : Червона Калина, 1997. С. 453.
4. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. 100 найвідоміших образів української міфології. Київ : Орфей, 2002. № 745. Серія «Філологія». Вип. 49. 448 с.
5. Мусіхіна Л. Магія українців устами очевидця. Київ : ТОВ «Гамазин», 2012. 400 с.
6. Осьмак Н. Міфологема вогню (жива ватра в повісті Г. Хоткевича «Камінна душа»). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 8 : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. 2017. Вип. 8. С. 93–96.
7. Славянская мифология: Энциклопедический словарь. Москва : ЭЛЛИС ЛАК, 1995. 416 с.
8. Токарев С. Религиозные верования восточнославянских народов XIX – XX века. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1957. 164 с.
9. Хоткевич Г. Авірон; Камінна душа : повісті. Харків : Фоліо, 2009. 380 с.
10. Юнг К. Человек и его символы. Санкт-Петербург : Б.С.К., 1996. 454 с.

Osmak N. Artificial features of the myth image of fire in the works of Hnat Khotkevich and Stanislav Vintsenz

Summary. In the article the peculiarities of the art works of Stanislav Vintsenz and Hnat Hotkevich as the brightest representatives of the “Hutsul” school in literature are explored. With Hutsulshchyna, they united the soul, took inspiration from its landscapes and inhabitants. It is stated that each

of the writers of the Hutsul school contacted this region in its own way, fascinated by its beauty, uniqueness and exoticism, contributed to its popularization, proved its uniqueness and value in the era of total destruction of authenticity and natural environment. For writers, stories about the Hutsul world are confessions of a lifetime of highlanders with various folklore and ethnographic details of all customs, ritual actions and rituals of the Hutsul region. For them, it is not an ethnographic fixation of the material, the internal mythopoetic perception of the land, its mythologem, which exposes the Hutsul and its land in the natural and civilizational habitat, in fact, throughout the Universe, each element of which carries a piece of information about the authentic inhabitant.

In Kryvorivna the works of Hnat Khotkevich “Fireplace soul” and Stanislav Vintsenz “On a High Polonynya” were born. The authors wanted to understand the worldview of Hutsul, observed the proximity of inhabitants to the natural world, revealed their harmony of feelings. Ethnographic sketches in the above-mentioned works are a kind of psychological background for motivating the behavior of characters.

A conclusion is drawn about the commonality of the creative work of writers in the ability not to record the memories they left after visiting or living in Hutsulshchyna, but to describe living communication with the inhabitants of the Carpathians. Hence the important community – the ability to reliably reproduce all elements of being Hutsul, including its specific mythical vision of the world.

It is generalized that the mythopoetic imagery of fire and living wool in the novel by H. Hotkevich “Fireplace soul” and S. Vintsenz “On a High Polonynya” is a multifaceted component of the mythopoetic symbolism of works. Both writers in their own way created the «myth» of the Hutsul region, brought closer to his understanding of the average reader, sought to convey its inner meaning.

Key words: Hutsulshchyna, fire, individual style, symbolism, mythopoetics.

*Панченко О. И.,**доктор филологических наук, профессор,
заведующий кафедрой перевода и лингвистической подготовки иностранцев
Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара*

СЛОЖНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ КАК СПОСОБ КОМПРЕССИИ В СЖАТОМ ТЕКСТЕ

Анотація. Статтю присвячено проблемі дослідження одного з аспектів стислого тексту – його синтаксичної структури, актуальність чого зумовлена значною роллю стислих текстів у багатьох сферах діяльності людини. Метою статті є аналіз функціонування різних типів складних речень у стислому тексті (на прикладі такого сучасного жанру стислого тексту, як дайджест). Стислий текст – це повідомлення, об'єктивоване в письмовій формі, побудоване шляхом скорочення повного тексту або від початку стислою, призначене для подальшого розгортання в повний текст. Особливу роль у побудові стислою тексту відіграє такий лінгвістичний феномен, як лінгвістична компресія. Її результати можна простежити на багатьох рівнях мови, в тому числі на синтаксичному. Досліджуючи стислі тексти на цьому рівні, слід звернути увагу на розмір та основні типи речень у стислих текстах, ступінь їхньої поширеності, особливості функціонування членів речення та деякі інші характеристики.

Матеріалом дослідження стали 250 зразків дайджестів наукових і науково-популярних журналів. Серед синтаксичних особливостей зазначених стислих інформаційних повідомлень ми виділили такі: специфічне співвідношення різних типів складних речень; використання складних речень із розвиненою системою складнопідрядних частин; особливий порядок слів. Найявністю складних речень із розгалуженою системою підрядних частин викликана необхідністю передати якомога більше інформації, і це простіше зробити за допомогою складного речення, використовуючи також різні обороти й атрибутивні групи. Для отримання усереднених даних тексти були згруповані в 5 груп по 50 текстів у кожній, і по зазначених серіях були проведені певні кількісні підрахунки. Значний ступінь стиснення тексту забезпечується на синтаксичному рівні шляхом використання складних та ускладнених речень. Синтаксична структура науково-популярних дайджестів виявилася більш різноманітною, тоді як філологічні тексти побудовані за більш «класичною», стандартною схемою. Перспективою подальшого дослідження є аналіз семантичного стиснення сучасного стислою тексту.

Ключові слова: текст, стислий текст, компресія, речення, складне речення.

Постановка проблеми. В статті в загальному вигляді ставиться проблема дослідження одного з аспектів сжатого текста (далее – СТ) – его синтаксической структуры. Актуальность исследования обусловлена значительной ролью сжатых текстов во многих сферах деятельности человека (реферирование, аннотирование, сообщение новостей, SMS-переписка и другое). Сжатый текст, будучи широко распространенным в различных сферах человеческой деятельности способом общения, представляет собой своеобразное явление со своими устойчи-

выми параметрами и четкой прагматической направленностью, как в статике, так и в динамике.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследования краткости и компрессии текста ведут Б.П. Дюндик [1], М. Марло [2], Л. Хорн [3] и многие другие ученые, однако проблема, связанная с синтаксическим составом современного сжатого текста, еще остается нерешенной.

Целью статьи является анализ функционирования различных типов сложных предложений в сжатом тексте (на примере такого современного жанра СТ, как дайджест).

Изложение основного материала. В результате своеобразного сочетания лингвистических и экстралингвистических факторов в письменной коммуникации возникает такое особое речевое произведение, которое мы обозначаем термином «сжатый текст». Необходимость создания и широкого использования СТ в человеческой деятельности обусловлена постоянным увеличением накопленной информации на современном этапе развития языка, в связи с чем особое значение приобретают проблемы оптимизации процессов общения и передачи тех или иных сведений. Существует мнение, что сжатый текст позволяет воспринимать больший объем информации в единицу времени, осмыслять ее надлежащим образом, перерабатывать и использовать при реализации жизненно важных потребностей человека.

Мы определяем сжатый текст как сообщение, объективированное в письменной форме, построенное путем сокращения полного текста либо изначально краткое, предназначенное для дальнейшего развертывания в полный текст. Как правило, сжатый текст имеет повышенную информативную насыщенность по сравнению с первичным полным вариантом или текстом такого же объема, что достигается благодаря разнообразным обязательным и факультативным средствам всех уровней языка [4].

По нашим наблюдениям, существует две основных разновидности СТ: первичный сжатый текст, формирующийся до создания полного варианта, и вторичный сжатый текст, являющийся результатом переработки соответствующего развернутого текста. Первичный текст может быть потенциально развертываемым (словарная статья, телеграмма) или необходимо развертываемым (проспект издания, план сочинения).

Сжатие уже созданного текста наблюдается тогда, когда с целью достижения экономии времени или материальных затрат создается какое-либо речевое произведение, которое в более краткой форме передает содержание первичного документа (книги, статьи, лекции и тому подобное). К такому виду речевого творчества можно отнести рефераты, аннотации, формулы изобретений, таблицы, конспекты, оглавления, изложения и многое другое.

Другой разновидностью вторичного сжатого текста является текст, который существует как отдельное речевое произведение, хотя создается на основе первичного документа. Такими видами СТ можно считать, в первую очередь, реферат, аннотацию, а также некоторые другие жанры, в частности дайджест.

Особую роль в построении сжатого текста играет такой лингвистический феномен, как лингвистическая компрессия. Проблемам лингвистической компрессии посвящены многочисленные исследования, диссертационные работы и статьи, авторами которых являются Э.Я. Алянская [5], А.П. Василевский и Ю.М. Эмдина [6], Б.П. Дюндик [1], Л.А. Вакарюк [7], Н.Г. Калашник, Н.О. Гетьман [8], А.А. Мальченко [9], В.З. Санников [10] и другие.

В широком смысле термин «компрессия» понимается как сжатие под воздействием внешних сил для уменьшения объема, то есть в своем первоначальном значении компрессия является иноязычным синонимом слова «сжатие». Однако в дальнейшем значение термина «компрессия» по отношению к языку уточнялось и развивалось.

По мнению А.А. Мальченко, причиной компрессии является следующее: «Так или иначе понятие избыточности ассоциируют с различного рода повторениями, тавтологией <...> В связи с убыстряющимся темпом жизни становятся понятными поиски экономных языковых форм, облегчающих процесс коммуникации. Эта сложившаяся тенденция и предопределяет отрицательное отношение ко всему, что признается избыточным» [9, с. 38].

Компрессия может осуществляться либо с уменьшением содержащейся в тексте информации, либо с ее сохранением в полном объеме. Первый вид сжатия осуществляется поэтапно. На первом этапе происходит опущение тех подробностей, которые не являются абсолютно необходимыми для понимания текста, на втором этапе происходит обобщение оставшейся части с помощью различных способов сжатия.

Большинство исследователей, которые занимаются изучением лингвистической компрессии, придерживаются того мнения, что ее результаты можно проследить на многих уровнях языка, в том числе и на синтаксическом. Исследуя сжатые тексты на этом уровне, следует обратить внимание на размер и основные типы предложений в сжатых текстах, степень их распространенности, особенности функционирования членов предложения и некоторые другие характеристики. Характерным признаком сжатых текстов является их ограниченный объем, с чем тесно связано определенное количество предложений, используемых в СТ. По данным некоторых ученых, большинство сжатых текстов состоит из сложносочиненного бессоюзного предложения, включающего от двух до пяти частей.

По мнению Г.А. Риша, лингвистическая компрессия среди многочисленных проявлений включает, в частности, компрессию, возникающую «при переходе от вербального стиля к номинативному» (при переходе к номинативному стилю подчиненное предложение заменяется субстантивированным прилагательным). Такая компрессия возникает также за счет использования различных видов определений, при замене придаточного предложения на инфинитивную группу, при замене пассивных конструкций активными, сохраняя, однако, объективное отношение такой ситуации. Лингвистическая ком-

прессия включает также синтаксическое сокращение или так называемый вынос общего члена за скобку, обусловленный особым взаимодействием синтаксико-семантических средств» [11, с. 42–43].

Материалом исследования стали образцы такого своеобразного современного жанра, как дайджест (английское *digest* – краткое изложение). Этот термин определяется как:

- 1) тип журнала, перепечатающего материалы из других изданий в сокращенном и, как правило, упрощенном виде;
- 2) массовое издание, содержащее краткое адаптированное изложение популярных произведений художественной литературы [12].

Мы проанализировали 250 образцов дайджеста статей в научных и научно-популярных журналах «Русский язык за рубежом», «Вокруг света», «Химия и жизнь», «Техника молодежи» и «Наука и техника», которые были изданы в 2010–2018 гг.

Среди синтаксических особенностей указанных сжатых информационных сообщений мы выделили следующие:

- специфическое соотношение различных типов сложных предложений;
- использование сложных предложений с развитой системой сложноподчиненных частей;
- особый порядок слов.

Приведем образец исследованного нами текста. *Мобильное рабство. Яна Брагина беседует с Дэниелом Сибергом, официальным представителем Google и футурологом. Речь, как это ни выглядит странным, идет о новой реальности, с которой столкнулись люди с приходом в нашу жизнь электронных гаджетов и особенно смартфонов. Плюсы новых технологий, в общем, понятны, но при этом люди перестают общаться глаза в глаза. Что нас ждет дальше и что необходимо предпринять? Журнал «Вокруг света» <http://www.vokrugsveta.ru>.*

Типичный текст дайджеста статьи в научно-популярном издании состоит из 5 синтаксических единиц, первая из которых представляет собой заголовок, выраженный словосочетанием. Из 4 предложений в тексте одно является простым, одно сложноподчиненным, два сложносочиненными, то есть 75% единиц являются сложными.

Наличие сложных предложений с разветвленной системой придаточных частей вызвано необходимостью передать как можно больше информации и, очевидно, это проще сделать с помощью сложного предложения, используя также различные обороты и атрибутивные группы.

Для получения усредненных данных тексты были сгруппированы в 5 групп по 50 текстов в каждой, и по указанным сериям были проведены определенные количественные подсчеты. Проведение количественных подсчетов имело целью решение таких задач: определение соотношения количества простых, сложносочиненных и сложноподчиненных предложений в указанных жанрах сжатых текстов.

Необходимо дать пояснения к выборкам, результаты анализа которых представлены в таблице 1. В выборки 1–3 вошли тексты, представляющие собой дайджесты научных и научно-популярных текстов; выборки 4 и 5 включают тексты по филологическим проблемам (языкознанию и литературоведению). Результаты количественных подсчетов по приведенным выше текстам суммированы в таблице 1.

Соотношение типов предложений в дайджестах

№ выборки	Количество предложений	Количество простых предложений	% к 2	Количество сложноподчиненных предложений	% к 2	Количество сложносочиненных предложений	% к 2	Количество бессоюзных предложений	% к 2
1	230	50	22	100	43	97	42	83	36
2	250	10	4	240	96	-	-	-	-
3	263	52	20	175	67	36	13	-	-
4	300	100	33	200	67	-	-	-	-
5	293	67	23	206	70	8	3	12	4

Проиллюстрируем цифровое наполнение таблицы еще несколькими примерами. Наиболее объёмными и сравнительно развернутыми оказались тексты из выборок 4 и 5, в которые включены образцы филологической тематики, например:

Теория и практика лингвостилистического анализа. Современная методика, признавая целесообразность привлечения художественных текстов в качестве аутентичного учебного материала на занятиях по РКИ, сталкивается с проблемой отбора текстов и работы с ними. Специалисты отмечают, что иностранная филологическая аудитория предпочитает обсуждать произведения, относимые к так называемому трудному чтению: альтернативной, модернистской и постмодернистской литературе. В статье описываются приемы лингвостилистического комментирования, которое помогает студенту-инофону преодолеть различного рода трудности, возникающие при изучении подобных текстов. По мнению автора, занятия по лингвостилистическому анализу художественного текста должны сочетать 3 вида учебной деятельности: пред текстовую, при текстовую и после текстовую работу. В соответствии с таким делением в статье подробно рассматривается проблематика нормы / канона / эталона / девиантности, а также описываются теоретические знания, которые должны быть усвоены студентами. Соотношение канона / нормы и аномалии, традиции и новаторства иллюстрируется на примере лингвостилистического анализа фрагментов повести А. Битова «Ожидание обезьян» (gramota.ru > biblio > magazines > ruzy > rubric_353).

Этот дайджест состоит из 135 слов, 6 предложений и название как особый синтаксический фрагмент. Количество простых и сложных предложений в этом примере оказалось равным, по 3 образца того и другого типа. Простые предложения осложнены различными оборотами и вставными словами.

Наука и жизнь. Статья Б.Я. Бейнфеста рассказывает о палиндромах – этакой забаве, словесной конструкции, которая читается справа налево так же, как слева направо. В математике есть понятие палиндрома – это когда цифры в числе (в более общем случае, символы алфавита в некотором наборе) симметричны относительно середины. Палиндромные конструкции встречаются в молекулярной биологии, в «текстах» ДНК, а это уже серьёзно, поскольку такие конструкции обладают особыми свойствами. Существуют очень известные палиндромы типа: «нажал кабан на баклажан» и достаточно забавные: «ум за рамки и к маразму» (rk5-lib.bmstu.ru > lib > dig).

Приведенный выше дайджест научно-популярной статьи математического профиля несколько короче филологического текста, он включает в себя 80 слов, 4 предложения и название как особый синтаксический фрагмент. В этом примере нет про-

стых предложений, две синтаксические единицы представляют собой сложноподчиненные предложения, два имеют разветвленную структуру, включающую в себя сложноподчиненные и сложносочиненные компоненты.

Наука и техника. Полиэтиленовые пакеты. Вместо разумной утилизации – курс на запреты? К.х.н. Дмитрий Старокадомский и Алексей Мальшев рассказывают о проблеме полиэтиленовых пакетов (ПЭП). Корень проблемы заключается в том, что полиэтилен практически не разлагается за сколько-нибудь приемлемое время. Пакеты и бутылки, отслужив своё, попадают в основном на обочины дорог, в канализацию, в реки и в мировой океан, где мусор, состоящий в основном из пластика, образует огромные острова. Пока одни борются за запрет производства ПЭП, другие защищаются и тратят огромные ресурсы на лоббирование своих частных интересов. Надо сказать, что и производство бумаги – весьма экологически грязное, но всё же, если не остановить ПЭП, наши дети и внуки будут жить среди гор мусора (rk5-lib.bmstu.ru > lib > dig).

Этот дайджест включает в себя 110 слов, 6 предложений и название как особый синтаксический фрагмент, состоящее из двух частей. Количество простых предложений в этом примере свелось к одному, 5 предложений, то есть 83%, является сложноподчиненными.

Вокруг света. Город потерянных идей. Удивительные места появляются, когда приходит удивительный человек. Сорок лет назад бразильский архитектор, ставший мэром Куритибы, решил сделать идеальный город. Наталия Ермакова-Алиар в красочной статье рассказывает о том, как в 60-х годах прошлого века в институте исследований и планирования городской среды молодой архитектор-урбанист Лернер начал проектировать город нового типа. Спустя несколько лет проекты стали воплощаться в жизнь (k5-lib.bmstu.ru > lib > dig).

Этот текст является достаточно коротким и состоит из 60 слов, 4-х предложений и короткого названия, выраженного словосочетанием. Количество простых и сложных предложений в этом примере оказалось равным, по 2 образца того и другого типа. Простые предложения не осложнены теми или иными оборотами.

Выводы. Таким образом, мы можем сделать вывод о том, что значительная степень сжатия текста обеспечивается на синтаксическом уровне путем использования сложных и осложненных предложений. Синтаксическая структура научно-популярных дайджестов оказалась более разнообразной, тогда как филологические тексты построены по «классической», стандартной схеме.

Перспективы дальнейшего исследования мы видим в анализе семантической структуры современного сжатого текста, образцами которого можно считать дайджест, СМС-сообщение и другие.

Литература:

1. Дюндик Б.П. К вопросу об экономии в языке и речи. *Проблемы синтаксиса английского языка*. Москва, 1970. № 422. С.139–151.
2. Marlo Michael. Linguistic economy and evolution. URL: <http://www-personal.unich.edu/~mmarlo>.
3. Horn Laurence. Economy and Redundancy in Dualistic Model of Natural Language. URL: http://www.yale.edu/linguist/faculty/RTF_version_of_SKY_paper.rtf.
4. Панченко Е.И. Лингвистика сжатого текста : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02. Днепропетровск, 1998. С. 23.
5. Алянская Э.А. Свертки и терминологические субституты многокомпонентных определительных терминологических словосочетаний (к проблеме связности и компрессии английского технического текста) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Ленинград, 1977. 20 с.
6. Василевский А.П., Эмдина Ю.М. О компрессии речи на разных уровнях. Уровни языка и их взаимодействие. Москва, 1967. С. 67–68.
7. Вакарюк Л.А. Компрессия смысла в коммуникативном аспекте. *Studia Methodologica*. Тернопіль, 1997. Вып. 3. С.70–74.
8. Калашник Н.Г., Гетьман Н.О. Компресія тексту. Алгоритм реферату і анотації. Основи перекладацького реферування. Теорія та практика перекладу : навчальний посібник. Запоріжжя, 2004. С.103–122.
9. Мальченко А.А. К вопросу о компрессии и избыточности разговорной речи. *Теория и практика лингвистического описания разговорной речи*. Горький, 1976. С. 37–39.
10. Санников В.З. Синтаксическая компрессия. Русский язык в зеркале языковой игры. Москва, 1999. С.111–113.
11. Риш Г.А. К понятию компрессии в языке. *Труды Самарского университета. Вопросы семантики индоевропейских языков*. 1973. Вып. 24. С. 36–48.
12. Современная энциклопедия. 2000. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc1p/15370>.

Panchenko O. Complex sentence as a way of compression in concise text

Summary. The article deals with the problem of studying such aspect of a compressed text (CT) as its syntactic

structure, the relevance of which is due to the significant role of compressed texts in many areas of human activity. The purpose of this article is to analyze the functioning of various types of complex sentences in a compressed text (using the example of such a modern genre of CT as a digest). A compressed text is a message, objectified in writing, built by shortening the full text or being initially short, intended for further unfolding as a full text. A special role in the construction of a concise text is played by such a linguistic phenomenon as linguistic compression. Its results can be traced at many levels of the language, including syntactic one. When examining compressed texts at this level, one should pay attention to the size and main types of sentences in compressed texts, the degree of their prevalence, the functioning of the sentence members, and some other characteristics. The research material was 250 samples of the digest of scientific and popular science journals. Among the syntactic features of these compressed informational messages, we identified the following: a specific ratio of various types of complex sentences; the use of complex sentences with a developed system of complex parts; special order of words. The usage of complex sentences with an extensive system of subordinate parts is caused by the need to convey as much information as possible and, obviously, it is easier to do this using a complex sentence, with various additions and attributive groups. To obtain averaged data, the texts were grouped into five groups according to 50 texts in each and for the specified series; certain quantitative calculations were carried out. A significant degree of text compression is provided at the syntactic level by using complex and complicated sentences. The syntactic structure of popular science digests turned out to be more diverse, while philological texts were built according to a more “classical”, standard scheme. We see the prospects for further research in the analysis of the semantic structure of modern compressed text, the examples of which can be considered a digest, SMS message, etc.

Key words: text, compressed text, compression, sentence, complex sentence.

*Роздольська І. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка
Львівського національного університету імені Івана Франка*

УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ У РАДЯНОФІЛЬСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНО ІДЕОЛОГІЧНОМУ НАПРЯМІ

Анотація. У статті розглянуто літературні й біографічні колізії причетності й участі Українських Січових Стрільців до творення радянофільського літературно-ідеологічного напрямку в Галичині в міжвоєнні ХХ ст., результатом впливу якого постала потужна хвиля «зачарованих на схід» галичан, що не лише почали сприймати позитивно факт утворення радянської України, але й підтримувати цю структуру як українську й пропагувати її в галицьких медіа. Зі створенням прорадянського напрямку забрункуювалася трагедія всіх тих «зачарованих на схід», які покинули Галичину, вирушали за Збруч, і цілими родинами переїхали до радянської України назавжди. А там поступово були ліквідовані.

У трагедії «зачарованих на схід» власне місце мають і Українські січові Стрільці, серед яких особливо виокремлюється В. Бобинський як основний рушій напрямку, його промоутер, який намагався «посадити» у віз «руської трійки» своїх побратимів – О. Бабія, Р. Купчинського. Ю. Шкрумеляка, А. Бабюка. Цей процес був розтягнутий у часі, заціпаив утворення групи «Митуса», а на етапі остаточного «зняття масок» завершився різкою полемікою на сторінках прорадянських і націоналістичних видань, в яких виявлене остаточне розірвання дружніх взаємин і потрактування нових радянофілів як, з одного боку, зрадників, а з іншого – класово ворожих.

Для підтримки радянофільського напрямку в Галичині за радянського фінансування діяла мережа видань, до багатьох з яких долучився Василь Бобинський як співробітник, автор і згодом редактор. Особливо виокремлюється Місячник «Вікна» (1927–1932 роки), першим редактором якого він і був і фактично впливав на інтенсивність пропаганди цього видання. Тут січовий стрілець проявляє абсолютну іншу ідентичність – радянського критика, який обстоює принципи вульгарного соціологізму й класовий підхід до явищ літератури й мистецтва, прикладом чого є його статті «Як ми це бачимо? Очима Галичанина про літературу радянської України» й ««Аполітичність» літератури. Про західноукраїнські літературні угруповання», «Літературне життя по цей бік Збруча». Перехресний вогонь полеміки з О. Бабієм («Ідеологічні основи сучасної західноукраїнської літератури (марксизм і націоналізм)») спонукає остаточно утвердитися у відмові В. Бобинського від цінностей стрілецького покоління.

Ключові слова: Українські Січові Стрільці, радянофіли, націоналісти, полеміка, стрілецьке покоління. В. Бобинський.

Постановка проблеми. Вже в перших розвідках про літературне життя Галичини в 1920-х–1930-х роках, що вийшли після здобуття Україною незалежності, маємо артикулювання трагедії «зачарованих на схід» галичан, які піддалися радянській пропа-

ганді й виїхали на радянську Україну, як у розвідці М. Ільницького [9]. Окремо про цей літературно-ідеологічний напрямок говорить Р. Олійник-Рахманний [13], більше зупиняючись на полеміці прихильників руської трійки й націоналістів-прихильників «римської колісниці». Водночас системної уваги до вихідців зі стрілецької когорти немає, більшою увагою дослідника користуються діячі Крушельницькі як адоратори радянщини.

Тому **метою статті** є здійснення зрізу літературних і біографічних колізій українського січового стрілецтва, пов'язаних із формуванням і функціонуванням радянофільського літературно-ідеологічного напрямку.

Виклад основного матеріалу. Факт існування Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР) від 10 березня 1919 року, ілюзія її самостійності в міжнародній політиці були суттєвим фактором впливу на свідомість галицьких українців у міжвоєнний час, зазначає Р. Олійник-Рахманний, який посилювався завдяки хитрій та облудливій політиці більшовиків [13, с. 15–16]. Політика українізації, здійснювана в УСРР в освіті й загалом державно-соціальних структурах у період 1923–1929 років, викликала ще більші симпатії галицького громадянства, яке у власному щоденному житті зазнавало активної асиміляційної політики польської держави. Р. Олійник-Рахманний оцінює зазначені тенденції як цілком достатні для появи й оформлення в Галичині «сильного напрямку, зорієнтованого на «радянофільство»», наприкінці 20-х років [13, с. 16]. Не варто забувати й про інші ознаки російського впливу: галицькі москвофільські настрої до першої світової війни, а також більшовицьку пропаганду під час визвольних змагань, «червоні» настрої в Українській галицькій армії.

По суті, утвердження радянофільського напрямку відбувалося на ґрунті українізації в радянській Україні, але група «зникла, коли політика українізації припинилася, і західноукраїнські митці були змушені прийняти державну літературну доктрину. Західноукраїнські члени цієї групи, які емігрували на схід, невдовзі були там знищені як «буржуазні націоналісти»; це факт, який найбільше спричинився до того, щоб відтяти джерела радянофільської орієнтації у західній Україні» [13, с. 23]. Адже у формулі літератури радянофільської групи основною була теза окремішності Української Радянської держави, її українськості, а також теза пролетарської української літератури [13, с. 23].

Прорадянське ідеологічне просування в Галичині особливо посилювалося після увиразнення соборницьких тенденцій у літературному житті по обидва боки Збруча з відновленням «Літературно-наукового вісника» (далі – ЛНВ) й приходу журналу на територію Радянської України, й було здійснюване

власне в рамках прямого протиставлення націоналістичному напрямку. З 1927 року тема ЛНВ Донцова як ворожого ідеологічного центру звучала й в розпорядженнях Політбюро Компартії України, й у проблематиці Першого Всеукраїнського з'їзду пролетарських письменників 25–28 січня 1927 року [13, с. 67]. З 1927 року відбулося посилене входження «позагалицьких чинників» (часопис «Діло») у львівський літературно-ідеологічний контекст, зокрема навмисно було створено легальну комуністичну партію «Український Селянсько-Робітничий Союз» (СельРоб), на допомогу Комуністичній партії Західної України (далі – КПЗУ), ряд політичної та літературної періодики прорадянського напрямку, яку фінансував радянський консулат у Львові [13, с. 15]. Так постали літературні видання «Вікна» (1927–1932 роки), «Нові шляхи» (1929–1932 роки), група «Горно» як продовження вже наявних прокомуністичних видань «Воля народу» (1921–1924 роки), «Нова культура» (1923–1924 роки), «Культура (1924–1934 роки), «Світло» (1925–1928 роки) [13, с. 69], які сукупно трансливали в галицькому середовищі позитивний образ вільного радянського українського суспільства.

У середовищі національно свідомих галичан радянофіли були потрактовані не інакше як «поплентацьки-комуністична» група [14, с. 239], в якій меркантильний інтерес учасників переважає над ідейністю, так, зокрема, прочитусь ідейну постанову В. Бобинського Богдан Романенчук [14, с. 239].

Місячник «Вікна» (1927–1932 роки) виконував функцію радянського рупора в Галичині. Василь Бобинський став першим редактором новоутвореного журналу, видання громадсько-політичного й літературно-мистецького характеру, а з липня редакцію очолив Степан Тудор. З 1930 року журнал почав виконувати функції органу літературної групи західноукраїнських письменників «Горно». В авторському колективі видання зазначають П. Козланюка, Я. Галана, О. Гаврилюка, К. Ткача, М. Ірчана, Я. Кондру, І. Крушельницького, Н. Матулівну, С. Масляка, І. Михайлюка, В. Шаяна [11, с. 185].

Часопис був закритий польською владою через публікування постанови Центрального комітету Всесоюзної комуністичної партії більшовиків «Про перебудову літературно-критичних художніх організацій» [11, с. 185].

Естетичним маніфестом видання вважають статтю «Від редакції: завдання до виконання», в якій учасники окреслювали власний статус локально й глобально [13, с. 71]. Метафора вікон, які мають намір радянофіли прорубувати в простір радянської літератури й пролетарської літератури заходу, стає концептуальною «point of view», у підтексті якої й експансійна російська метафора прорубаного вікна до Європи від О. Пушкіна про Петра I постає трансляційною й експансійною: «Прорубаємо їх (вікна – *І.Р.*) на літературно-мистецький Схід, де в обставинах соціалістичного будівництва кладуться основи всепролетарського письменства й мистецтва майбутності. Прорубаємо їх на літературно-мистецький Захід, а саме, пролетарський Захід, де в обставинах боротьби з капіталізмом витріскують з низів червоні джерела пролетарського письменства й де поети-бійці складають свої співи під такт до ударів по старому світу» [7, с. 1]. Гасло пролетарської літератури увиразнено в передовиці «До нас, хто серцем кучерявий» і власного «ми» – «ми кість від кости й кров від крові пролетаріату!» – «борців за прекрасне майбутнє» [8, с. 1].

Хоч найбільшим ідеологом комуністичної групи вважають С. Тудора [13, с. 70], В. Бобинський часто персоналізував ідеологічні установки часопису у відповідних статтях, в яких не знайти й дрібки від колишнього В. Бобинського – січового стрільця та стрілецького автора. Особливо прикметними є його статті «Як ми це бачимо? Очима Галичанина про літературу радянської України» [5] й ««Аполітичність» літератури. Про західноукраїнські літературні угруповання» [3]. У першій статті звучить апологія радянському вектору наддніпрянського сучасного письменства, всі явища якого потрактовані відповідно до вульгарно-соціологічної тенденції з опертям на класовий підхід у застосуванні до естетичних аспектів, і генералізацією соціальної тематики й мотивації митців. Так само потрактовано й досвід української класичної літератури як «напівпролетарської». Тобто спостерігається «підтягування» фактів літератури під соцзамовлення. Цікаво, що й творчість Івана Франка вже покладено в прокрустове ложе вульгарно-соціологічного підходу – його представлено як першого митця-соціаліста, точніше – «митця – піонера соціалізму». Поема В. Бобинського «Смерть Франка» (Львів, 1927 рік), яку він написав під час ув'язнення, теж засвідчила його перехід на нові ідейні позиції. У презентації мистецьких поглядів І. Франка в наступній статті В. Бобинського тоталітарна радянська риторика увиразнюється ще більше, а сформований ідейно-естетичний образ І. Франка різко відрізняється від тієї загальної opinii про франковий феномен, яку сформулювало січове стрілецтво власною творчістю. Залучаючи творчість І. Франка до аргументів в обороні політичності літератури як неодмінної її властивості («Але ж цю легенду про аполітичність літератури розвіє найкраще саме життя» [3, с. 24], критик його ідейну еволюцію від соціалізму до націоналізму трактує брутально й без поваги – як «франкові хитання та відхід від політичного життя на старість» [3, с. 23–24].

У представленні західноукраїнських груп В. Бобинський дотримується дійсної структури літературно-ідеологічних напрямків, однак у наративі більше образ, ніж наукових оцінок та адекватних полемічних аргументів. Його опоненти погані, тому що не є прихильниками пролетарської літератури, водночас згадує «добрим словом» колишніх своїх побратимів – О. Назарука – «клерикала», О. Бабія – долученого до «фашистів», Р. Купчинського та Ю. Шкрумеляка – прихильників «чистого естетизму», «які не подумалися до своєї хоч би й поганенької ідеології – що ж ані під ідеологічним оглядом, ані формальним, ані щодо психологічного поглиблення не можна прирахувати ні до гарячих, ні до зимних» [3, с. 25].

Літературна реконструкція діяльності В. Бобинського дозволяє стверджувати, що в ситуації переходу на «нові», радянофільські шляхи В. Бобинський перебував давно. По суті його стаття в «Митусі» завершувала цю його світоглядну перемену. Появу збірки «Ніч кохання» Р. Олійник-Рахманний пов'язує з київським етапом його життя, коли В. Бобинський був в Україні, «і там опублікував свою першу збірку» «В притворі храму» (1919 рік) із «сильними впливами» Блока й Брюсова [13, с. 70]. В структурі збірки є вірші, які радянська критика виокремлювала як такі, що «написані в 1917 році у зв'язку з близькими подіями в Росії й Наддніпрянській Україні» (вірші «Буря», «Вий, буре!») [4, с. 583]. Про «затичиненість» не лише естетичну В. Бобинського після поїздки до Києва іронізує Б. Романенчук.

1920 роком датується його перехід з усусів «на бік Червоної Армії. Серед тих, хто став червоним усусом, був і В. Бобинський» – зазначає М. Дубина [4, с. 583]. Цього ж року у В. Бобинського на сторінках комуністичного видання «Галицький комуніст» було опубліковано поетичний твір «Воскресення. Легенда». [4, с. 583]. А перші публікації в комуністичних виданнях починаються від 1919 року, наприклад, поезія «Наш прапор», яку було написано цього ж року й «вперше надруковано в газеті «Сільська комуна» – органі виконавчого комітету Ради робітничих і селянських депутатів Київщини [4, с. 584]. Далі він систематично друкується в комуністичних виданнях – тижневику «Земля і воля» Української соціал-демократичної партії, яка з 1923 року стала однією з легальних організацій КПЗУ, виданнях «Сільська правда», «Галицький комуніст», «Червоний шлях», «Світло», щотижневій газеті неофіційному органі Центрального комітету КПЗУ, яку ще й редагував [4, с. 584–585]. Повість В. Бобинського «За Збручем сходило сонце» (1924 рік) яскраво представляє його політичні вподобання: «його «локус надії» – за Збручем, у радянській Україні» [12, с. 89].

Водночас друкувався також і у виданнях стрілецького впливу – ЛНВ, «Історичному календарі-альманасі» концерну Червоної Калини, зокрема в останньому було 1922 року вміщено його цикл ««Чорна стежка до сонця» [6], про що упоряднику його творів М. Дубині невідомо, водночас цикл частково було вміщено до збірки «Тайна танцю» та харківської збірки «Поезії 1920–1928» [4, с. 588], редактором якої став колишній стрілець і літератор-радянфіл Мирослав Ірчан, що виїхав до Радянської України.

У літературно-критичній «розправі» «Літературне життя по цей бік Збруча» 1923 року надзвичайно поляризовано представлений розріз літературно-мистецьких сил в галицькому письменстві з неприхованим вульгарно-соціологічним підходом до всіх складових, класовою ненавистю літературного пролетарія. Тут автор формулює власне ставлення до стрілецької генерації, до якої нещодавно належав, позначене грубою політичною заангажованістю та наміром знецінити національно-державницький внесок Легіону Українських Січових Стрільців, фальшиво представити його історичну місію, спотворити зв'язки Легіону з австрійським командуванням, опустивши його статус до рівня маріонетки, атмосферу в армії, виховне значення для молоді. Хоча у сфальшованих оцінках військової генерації пробиваються слова правди, якою колись жив і сам, однак знецінює минуле й національну історію в ім'я так званого «нового шляху». Автор визнає, що в стрілецтві гуртувалась еліта української Галичини, «найкращий елемент», однак її присутність там трактує як парадокс: «в рядах УРСС знайшлося майже те все, що щиро перейнялося парадоксом: служити визвольній ідеї шляхом служби австрійсько-німецькому деспотизмові проти царського самодержав'я» [4, с. 442], притемнюючи свідомо справжні наміри стрілецької мілітарної одиниці. Абсолютно знецінюється стрілецька літературно-ідеологічна творчість: «до голосу людей, позбавлених всякого глибшого духовного підкладу, й вони при звуках мандолін і гітар «творять» цю жалюгідну офіцерсько-шабельову пародію романтизму, цю ідеологію «царсько-королівського українського легіону», переповнену мріями про зірки на ковнірі й телячим захватом перед «їх величністю архікнязем Василем Вишиваним», ідеологію, яка ще й досі покутує в курячих

мізках східногалицького інтелігента» [4, с. 442]. М. Дубина підсумовує про нормативність вульгарно-соціологічної практики в літературно-ідеологічній концепції радянофілів В. Бобинського, Я. Галана й С.Тудора й інших: «Різка поляризація політичних і літературно-мистецьких сил вимагала відповідних форм і засобів вислову. Широком трудящим масам треба було говорити відверто – хто є хто. Тому пролетарські письменники послуговувалися інколи прийомами соціологічної критики» [4, с. 607–608].

Попри значні фінансові вливання з радянського боку, «неспортивну» полеміку, видання, за справедливим підсумком було «лише виразом поділу західноукраїнської літератури й ідеологічного життя кінця 20-х років» [13, с. 69, 73], оскільки у структурі не було «<...> жодного оригінального таланту, який міг змагатися з найкращими письменниками некомуністичного табору. А неухильне прийняття кожної зміни в політичній лінії Москви мобілізувало все західноукраїнське суспільство проти них» [13, с. 73].

Січове стрілецтво не залишилось осторонь, сприймаючи нешляхетні ескапади В. Бобинського як зрадництво. Олесь Бабій у 1929 році в статті «Ідеологічні основи сучасної західноукраїнської літератури (марксизм і націоналізм)» наголошує на національних цінностях письменства [2, с. 595], а не політичній кон'юктурі, «можливості жити ілюзіями й обманом» [2, с. 604]. Він опонує В. Бобинському у тому, що західноукраїнська література не опинилась на бездоріжжі чи в пустині, але на роздоріжжі, маючи перед собою різні шляхи, сам обґрунтовує шлях зв'язку літератури з національною екзистенцією, потребою становлення українського етносу як нації. Безнаціональні «пролетарські» ідеологічні ж установки радянофілів як мінімум не сприятимуть повноцінному творчому імпульсу, а в більшому – перетворюють твір на ялову агітку. Виростаючи з класово-економічного підходу, література перестає бути собою, вичерпується. Бабій не дивується, що тепер червоні колишні стрільці за десять років власної бурхливої діяльності не спромоглися на власну героїчну пісенність, як це змогло зробити «буржуазне» стрілецтво, натомість переробляючи прикметник «січовий» на «червоний», а в філіппіках поборюючи стрілецьку ідеологію та стрілецьку пісню як не народну. Його ображає більшовицька фальсифікація стрілецьких літературних здобутків, здійснювана руками галицьких митців: «Чому галицькі поети, що залишились на Великій Україні, видають для більшовиків наші націоналістичні стрілецькі пісні, переробляючи їх тільки на свій лад» [2, с. 810].

Він роздумує про світоглядні зміни й суспільну поведінку тих радянофілів, що вийшли з лона стрілецької генерації у стосунку власне до армії Української народної республіки й Січових стрільців, виокремлюючи два типи. Психіку обох «сформували ті події, яких творцями були самі Січові Стрільці», «кривава трагедія» їхнього чину. В. Бобинський, В. Атаманюк і М. Кічура потрактовані «продуктами стрілецької дійсності», водночас в одних присутня туга за стрілецьким часами, модус спомину. Як у М. Кічури, який не може позбутися стрілецьких споминів як буттєво значущих. Цікаво також, що до В. Атаманюка в новій якості О. Бабій має більше людського розуміння, аніж до інших радянофілів-стрільців. 1924 року О. Бабій все ще сприймає В. Атаманюка в стані стрілецької причетності» [1, с. 348].

Інші ж, як В. Бобинський, що видається О. Бабієві найціннішим, стерли незабутнє з власної пам'яті: «просто здавити й вбити в душі той зміст, яким жила їхня душа під прапорами жовто-синіми 1918 року. Ці поети дискретно мовчать у своїх віршах про свої давні жовто-блакитні ідеали, щоби, не дай Боже, більшовицька влада й критика не загнівалась на них і не зачислила до націоналістів: <...> можете прочитати всі вірші й статті в «Вікнах» колишнього Січового Стрільця В. Бобинського й ви не знайдете ані слова про його побут в галицькій армії. Ця група поетів пристосовується, за всяку ціну, хоче бути пролетарськими поетами, хоч більшовицька критика копає їх і розкриває індивідуалістичний, егоцентричний зміст їхньої душі» [2, с. 810].

Таке різке несприйняття В. Бобинського в радянських ідеологічних об'єктах позначене тривалим одночасним перебуванням Бобинського у двох ідеологічних контекстах – стрілецькому й радянському, які ціннісно заперечують одне одного. Як зрозуміти, слідом за стрілецьтвом, його перебування на сторінках «Історичного календаря» Червоної калини й «Літопису Червоної Калини» з 1922 року й спробу творення стрілецької групи «Митуса» 1922 року й революційний пафос поезії 1917–1919 років, а також появу 3 квітня 1920 року, тобто ще до «Літопису Червоної Калини» й «Митуси» переспіву поезії Л. Радіна «Смело, товарищи в ногу» – «Пісні стрільців-пролетрів» з артикуляцією ідеалу митця – радянського червоного стяга, яка засвідчує завершення політичної ініціації [4, с. 9], давно й ретельно підготовленої [4, с. 9]? М. Дубина, посилаючись на архівні матеріали, підсумовує про те, що вже «в червні 1920 року В. Бобинський повертається до Галичини досвідченим бійцем, поетом з чітко вираженим світоглядом і не менш чітким завданням – розгорнути «комуністично-пропагандистську діяльність на галицькому терені»» [4, с. 10].

У новому житті М. Ірчана наче й не було стрілецьких часів, про які нагадує лише пам'ять про власне «глибоко зранене серце» «першими краплями крові» з осені 1914 року [10, с. 14]. Він вступає в компартію, долучається до творення групи «Гарт», очолює «Західну Україну», інтереси класу домінують над інтересами нації, як сам підкреслював.

Василь Бобинський перехід А. Бабюка в червоний табір маркує появою нового імені, відзначаючи брак у збірці «Сміх Нірвани» нового мислення. «Плоду нових зусиль» «треба було ночіти крицеві звуки революції, щоб могли свій кволий голос зневіри», який «творив провідний мотив усієї збірки», «пустити навзаводи з ними й в могутнім шумі революційної грози скриплювати свої голосові органи, щоб не тільки знати зміст своїх слів, але й чути й другим дати чути. А разом із силою голосу, немов якими чарами, в Бабюка пробудилася і сила змісту. І від тої хвилини колишній Андрій Бабюк перестав у літературі існувати, поступаючись місцем М. Ірчанові, котрий незабаром розвиває живу, невсипущу літературну діяльність, яка одночасно є революційною діяльністю в буквальному смислі слова» [4, с. 445–446].

Найнебезпечнішими серед «комунізуючих поетів» Галичини О. Бабій вважає тих, які всю війну пересиділи в заплічку, а наприкінці приєдналися до тих, хто «побідив», адже такі «найбільш цинічно поборюють традиції та ідеали галицьких стрільців, і з найбільшою ненавистю накидаються на стрілецькі пісні й твори» [2, с. 811]. Прикладом такого типу для О. Бабія є С. Масляк, який свідомо фальшує «драму 1918» року,

малюючи «наш визвольний рух 1918 року як більшовицький інтернаціональний» у поемі «Пролом» [2, с. 811], чи комуніст Омелян Карашкевич, який «опльовує стрілецькі повісти Романа Купчинського за те, що вони – то культ мілітаризму, вояччини, буржуазно-національної легенди» [2, с. 813]. О. Бабія обурює загальний потяг всіх «комуністів-поетів» «зогидити нашу одинокую цінність, культ національних героїв, легенду стрільця, яка стає основою наших традицій взагалі» [2, с. 813]. О. Бабій виступає в обороні Івана Франка від більшовицької політизації його постаті, наголошуючи на глобальній тузі митця за державністю [2, с. 811], на його батьківській виховній ролі в становленні українських легіонів [2, с. 811]. Таку поведінку комунізуючих галичан стрільців і нестрільців О. Бабій трактує злочинною супроти національної історичної правди й не має для них жодного виправдання.

Таким чином, стрілецькі поети М. Ірчан, Ростислав Заклинський, Володимир Гадзінський склали «перше ядро пролетарських письменників Західної України» разом із К. Пелехатим, С. Масляком, С. Тудором, А. Чернецьким, М. Тарновським, І. Ткачуком ще від часу співпраці з прорадянським журналом «Нова культура» [4, с. 11]. В нових радянських умовах життя «червоним» стрільцям залишилось єдине зі стрілецьких часів – це дружба й підтримка одне одного в новому світі, яка проявлялася насамперед у взаємній літературно-критичній рецепції.

Висновки. Таким чином, участь В. Бобинського в різноманітних виданнях радянської ідеологічної орієнтації, а особливо у «Вікнах», спонукує сприймати його роль визначальною, лідерською. Водночас особливістю життєпису В. Бобинського є те, що він одночасно друкувався в комуністичних виданнях («Земля і воля» «Сільська правда», «Галицький комуніст», «Червоний шлях», «Світло») й стрілецького впливу (ЛНВ, «Історичному календарі-альманасі» концерну Червоної Калини), тобто тривало перебував у ситуації так званого «переходу» (1920–1923 роки), який умістив час творення та просування зовнішньо стрілецької групи «Митуса» Його стаття в «Митусі» «Від символізму – на нові шляхи» (1922 рік) є свідченням остаточної ідейної переїми. Напевно, через формат «Митуси» В. Бобинський не лише трансливав ідею нового життєвого шляху, але й мав надію поставити на нього й стрілецьтво групи.

Стаття «Літературне життя по цей бік Збруча» (1923 рік) викладає ставлення В. Бобинського до стрілецької генерації як літературного пролетарія в стані класової ненависті. Статтею-Антитезою виступив О. Бабій «Ідеологічні основи сучасної західноукраїнської літератури (марксизм і націоналізм)» із наголосом на національних цінностях літератури й життя, та особливо стрілецьких.

Таким чином, підтримка січовими стрільцями радянофільського літературно-ідеологічного напрямку засвідчила їхню втрату стрілецької генераційної ідентичності.

Література:

1. Бабій О. Василь Атаманюк: Нова єврейська поезія. Антологія. Вид. «Друкар». Київ, 1923, ст. 36, 8. *Літературно-Науковий Вісник*. Львів, 1924. Кн.3-4. С. 348.
2. Бабій О. Ідеологічні основи сучасної західноукраїнської літератури. *Літературно-Науковий Вісник*. Львів, 1929. Кн. 7-8. С. 595–560. Кн. 9. С. 809–814.
3. Бобинський В. «Аполітичність» літератури. Про західноукраїнські літературні угруповання. *Вікна. Література. Мистецтво*.

- Критика* / видавець і відповідальний редактор В. Бобинський. Львів, 1928. Ч. 4. С. 23–25.
4. Бобинський В. Гість із ночі: Поезія. Проза. Публіцистика. Літературна критика. Переклади / упоряд., передм., приміт. М. Дубини. Київ : Дніпро, 1990. 623 с.
 5. Бобинський В. Як ми це бачимо? Очима Галичанина про літературу радянської України. *Вікна. Література. Мистецтво. Критика* / видавець і відповідальний редактор В. Бобинський. Львів, 1928. Ч. 4. С. 21–22.
 6. Бобинський В. Чорна стежка до сонця. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1922 рік*. Львів, 1922. С. 78.
 7. Від редакції: завдання до виконання. *Вікна. Література. Мистецтво. Критика* / видавець і відповідальний редактор В. Бобинський. Львів, 1928. Ч. 7. С. 1.
 8. До нас, хто серцем кучерявий. *Вікна. Література. Мистецтво. Критика* / видавець і відповідальний редактор В. Бобинський. Львів, 1928. Ч. 4. С. 1.
 9. Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи». Львів : Інститут Українознавства НАН України, Львівський обласний методичний інститут освіти, 1995. 318 с.
 10. Ірчан М. Про себе. Харків-Київ : Література і мистецтво, 1932. 36 с.
 11. Літературознавча енциклопедія : у двох томах / авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т.1. 608 с.
 12. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20-30-х років ХХ століття: парадигма реконквісти : монографія. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. 356 с.
 13. Олійник-Рахманний Р. Літературно-ідеологічні напрямки в Західній Україні (1919–1939 роки). Київ : Четверта хвиля, 1999. 240 с.
 14. Романенчук Б. Західноукраїнська література між двома світовими війнами 1919–1941 роки. *Затиски НТШ. Т. ССХІІ. Філологічна секція : збірник праць і матеріалів на пошану Григорія Лужницького (1903–1990 роки)*. Львів – Нью Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1996. С. 232–255.

Rozdolska I. Ukrainian Sich Riflemen in soviet literature and ideological direction

Summary. The article deals with the literary and biographical conflicts of involvement and participation of Ukrainian Sich Riflemen in the creation of the Soviet-philosophical literary

and ideological direction in Galicia in the interwar twentieth century, whose influence resulted in big wave of “charmed to the east” galicians who not only started to perceive the creation of soviet Ukraine positively, but also to support the structure as ukrainian, and to propagandize it in galician media. With creation of pro-Soviet direction, started the tragedy of all those “charmed to the east”, who left the Galicia, went to Zbruch, and moved with whole families to Soviet Ukrain forever. And there they were gradually eliminated.

In the tragedy of the “charmed to the east” there are also Ukrainian Sich Riflemen, among whom V. Bobinsky is especially distinguished as the main driving force, his promoter, who tried to “put” in the cart of “russian troika” of his brothers – O. Babii, R. Kupchynskyi, Y. Shkrumelyak, A. Babiuk. This process was prolonged in time, affected the formation of the group “Mytusa”, and at the stage of the final “removal of the masks” ended with a sharp controversy on the pages of pro-Soviet and nationalist editions, which revealed the final tearing of friendly relations and the treatment of new soviets as traitors on one hand, and as the enemy class on the other.

In order to support the Soviet-philosophical direction in Galicia, a network of publications operated under Soviet funding, many of which were joined by Vasily Bobinsky as a collaborator, author, and later editor. Particularly prominent is the monthly edition of “Windows” (1927–1932), the first editor of which was and actually influenced the intensity of the propaganda of this publication. Here, the Sich Riflemen show a completely different identity – a Soviet critic who upholds the principles of vulgar sociology and a class approach to the phenomena of literature and art, as exemplified by his article “How Do We See It with the Eyes of Galician on the Literature of Soviet Ukraine?” and “Apoliticalism» of literature”.

“About Western Ukrainian Literary Groups”, “Literary Life on This Side of the Zbruch”. The cross-fire of controversy with A. Babiuk (“Ideological Foundations of Modern Western Ukrainian Literature (Marxism and Nationalism)”) prompts a definitive end to V. Bobinsky’s rejection of the values of the riflemen generation.

Key words: Ukrainian Sich Riflemen, soviet direction, Nationalists, Polemics, Riflemen Generation, V. Bobinsky.

*Росовецький С. С.,
магістр філології,
аспірант кафедри російської філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

МОТИВНОЕ СВОЕОБРАЗИЕ АВТОБИОГРАФИЙ РУССКОГО ФУТУРИЗМА

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі мотивного розмаїття кількох ключових текстів російського футуризму, які до того не були всебічно вивчені. Здійснюється спроба мотивного аналізу, що є одним із базових інструментів сучасного літературознавства. Предметом дослідження обрано наріжні тексти для розуміння поезики авторів, а саме літературні автобіографії російських футуристів «Его-Моя Биография Великого Футуриста» Василя Каменського, «Я Сам» Володимира Маяковського й «Полутораглазый стрелец» Бенедікта Лівшица як репрезентативні тексти для всього постсимволізму. Об'єктом обрано мотивну структуру автобіографій російського футуризму як окремого вияву постсимволізму.

Актуальність розвідки зумовлюється зростанням цікавості наукового середовища до російського футуризму як яскравого представника срібного віку російської літератури й універсальністю зіставного мотивного аналізу як методу дослідження.

На основі вивчення встановлено такі закономірності: в автобіографічних текстах літераторів домінує мотив творчості, адже він виступає зазвичай головним фактором, що викликає як створення тексту, так і цікавість до особистості автора, таким чином утворюється замкнене коло, в якому митець стимулює цікавість до себе як автора, створюючи текст про те, як він створює тексти. Доведено, що мотив шляху, магістральному в російській літературі, саме в постсимволістських автобіографіях розкривається повною мірою через життєтворчі настанови авторів, насамперед футуристів. Як його продовження розглянуто функціонування в текстах мотиву відлюдництва, через який кожен з авторів проходить так чи інакше як через частину становлення на шляху митця, і мотиву випробувань, який в текстах розкриває мотиватори для дорослішання авторів. Мотив дружби викладено, але його характеристики в кожному з текстів різняться занадто істотно для формування загальної тенденції.

Підтверджено домінування мотивів творчості, дружби, шляху, випробувань відлюдництва в усіх досліджуваних автобіографіях, а у В. Каменського також потужні мотиви двійництва й надприродного.

Ключові слова: автобіографія, мотив, поезика, футуризм, пост символізм.

Постановка проблеми. Незважаючи на стабільний інтерес к срібному веку, некоторые ключевые тексты русского футуризма всё ещё не были всесторонне изучены. Так, мотивному анализу, являющемуся одним из базовых инструментов современного литературоведения, не были подвергнуты краеугольные для понимания поэтики авторов тексты – их литературные автобиографии.

Мотивный анализ является классикой современного литературоведения, но даже он проявляет себя лучше в условиях

сопоставления, так как литературный контекст позволяет уловить мельчайшие подробности поэтики и сделать выводы более глобального толка. Однако, в отличие от принятого в сравнительно-историческом литературоведении сравнения проявлений мотива или лейтмотива в рамках творчества одного автора, мы обратимся к особенностям функционирования одинаковых мотивов в рамках одного жанра у футуристов.

Задачей исследования является обнаружение мотивной структуры трёх автобиографий русского постсимволизма, а именно «Его-Моя Биография Великого Футуриста» Василия Каменского, «Я Сам» Владимира Маяковского и «Полутораглазый стрелец» Бенедикта Лившица.

Актуальность сопоставительного мотивного анализа автобиографий русского футуризма обусловлена возрастающим интересом современного научного сообщества к автобиографическому жанру. Так, в 2016 году была проведена конференция «Автобиографические сочинения в междисциплинарном исследовательском поле: люди, тексты, практики» [1], собравшая более пятидесяти докладчиков. Русский футуризм также стабильно находится в актуальном научном дискурсе, и собирает на конференции десятки учёных, например, в 2012 году Российской Академией Наук была проведена международная научная конференция «Русский футуризм: К 100-летию альманаха «Пошечина общественному вкусу», собравшая более 40 исследователей.

Предметом изысканий выступают автобиографии русских футуристов «Его-Моя Биография Великого Футуриста» Василия Каменского, «Я Сам» Владимира Маяковского и «Полутораглазый стрелец» Бенедикта Лившица как репрезентативные тексты для всего постсимволизма. **Объектом** является мотивная структура автобиографий русского футуризма как частного проявления постсимволизма.

Анализ последних исследований и публикаций. Из работ последних лет на себя обращают внимание следующие когерентные исследования: «Автобиографизм и автобиография: самоконструирование и семиотизация субъекта» Е. Болдыревой [2], которая постулирует автобиографический жанр как квинт-эссенцию личного опыта. Описание життєтворческих моделей Кедр Митрея 1910–1917 годов Л. Дмитриевой [3], где автор проследивает особенно сильную связь автобиографии и жития в контексте русской литературы изучаемого периода. Исследование особенностей автобиографии как источника культурологического материала обнаруживается в статье Т. Фёдоровой [4], её же статья о диалоге с читателем противопоставляет предпочтения русских и американских авторов в подаче материала. Русская литература в этом противопоставлении тяготеет к псевдо-драматизации событий жизни автобиографа, тогда как

американские автобиографии «наполнены юмором и сарказмом до такой степени, что читатель не всегда может определить, какая информация об авторе является достоверной, а какая – юмором, сарказмом или самоиронией» [5, с. 141]. Обращает на себя внимание и обзорная статья П. Чекалова о синхроническом понимании наукой художественной автобиографии, апогеем которой является двенадцать основных характерных признаков художественной автобиографии [6].

Научная новизна обусловлена отсутствием исследований, посвященных анализу мотивной структуры автобиографий русского постсимволизма.

Изложение основного материала. Концепция мотивного анализа, предложенная Б. Гаспаровым, предлагает «принцип лейтмотивного построения повествования», при котором «некоторый мотив, раз возникнув, повторяется затем множество раз, выступая при этом каждый раз в новом варианте» [7, с. 30]. Ещё фольклористы, введшие понятие мотива, считали основным и непререкаемым его свойством повторяемость, но именно Б. Гаспаров утверждает первым «принцип вариативности (и лексической, и семантической)» [8].

Как утверждает Е. Волкова, в актуальных работах наблюдается всё более прагматический подход к пониманию мотива как изучаемой единицы, а значит должен измениться и мотивный анализ. Исследовательница возводит его в таком контексте к монографии И. Силантьева, который в своей работе опирается на методологию лингвистической прагматики [9, с. 63]. Основными положениями прагматического подхода, который наследуем и мы, являются наличие в «мотиве вариантного и инвариантного начал» [10, с. 6.] и, как исходящая из него, важность контекста для понимания мотивной структуры. Принципиальным является в связи с этим понимание того, что прагматический подход близок к концепции А. Жолковского – Ю. Щеглова [11], подчёркивающей важность поиска мотива не в отдельно взятом произведении, а полном контексте творчества автора, а значит, литературный контекст невозможно обсуждать без экскурсов в интертекстуальность. В. Тюпа еще двадцать лет назад указал на то, что мотив «предполагает тема-рематическое единство» [12, с. 53]. Но если мотив в своем значении сочетает оба компонента – значит, чтобы получить понимание более глобальной структуры текста, необходимо обратиться не к одному мотиву, но ко всем обнаруживаемым, так как «через мотивную структуру прочитывается смысл художественного целого литературного произведения» [13, с. 47].

В качестве рабочего определения мотива используем общепринятую формулировку А. Бема: «мотив – это предельная ступень художественного отвлечения от конкретного содержания произведения, закрепленная в простейшей словесной формуле» [14, с. 594].

Прежде всего, обращает на себя внимание доминирование мотивов *творчества, дружбы, пути, испытаний и пустынности* во всех рассматриваемых автобиографиях, а в автобиографии В. Каменского – особенно силён мотив *двойничества и сверхъестественного*.

В автобиографических книгах писателей ожидаемо будет доминировать мотив *творчества*, так как оно является не только главным фактором, мотивирующим их к созданию текста, но и первопричиной интереса читателя к личности автора в первую очередь. Таким образом, получается замкнутый круг, где автор стимулирует интерес к себе как к автору других

текстов, создавая текст о том, как он создавал другие тексты. Намного лаконичнее это выразил В. Маяковский: «Я Поэт. Этим и интересен» [15, с. 9]. Каждый из рассматриваемых текстов построен вокруг мотива творчества, поскольку именно эта тема стала главной причиной существования каждого из них – если бы авторы не добились успеха, автобиографии не были бы созданы.

Мотив *творчества* именно в футуристических автобиографиях, в отличие от имажинистской и акмеистской, обладает ярко выраженным личным оттенком, авторы почти не пишут о чужом творчестве, только о своём, не позволяя в тексте даже появиться сомнению насчёт его гениальности.

В. Каменский в автобиографии не просто рассказывает о своём творчестве, он распространяет своё видение на читателя в начале манифеста, обращаясь к разным типам своих последователей, симпатиков и «чудаков», и оставляя им заветы для исполнения и поклонения: «Эй, друзья писатели – гениальные головы – запомните» [16, с. 5]. О своём же творчестве он пишет не просто эксплицитно, не скрывая техник и фона создания конкретных произведений, не только приводит особенно любимые им строки из собственных текстов, но даже раскрывая на протяжении всей книги, начиная с тех самых «заветов» последователям и до последней страницы миф о себе именно как творце. В автобиографии его тексты подаются как плоды эмоциональной сферы намного больше, чем у прочих футуристов, например, В. Маяковского, ни в коем случае не теряя свойств мастерской работы. Наоборот, В. Каменский подчёркивает, что именно мастерство важнее всего в создании текста, ещё в «манифесте» акцентируя внимание читателя на том, что книгу можно спасти лишь «всем напряженьем своего мастерства».

Мотив *творчества* у В. Маяковского подан существенно рационализированнее по сравнению с другими футуристами, да и постсимволистами в целом. Он возводит даже начало своего творчества к сухой продуктивной соревновательности: «Другие пишут, а я не могу?!» [15, с. 16], не пытаясь создать поэтического флёра вокруг своей работы и в дальнейшем, зачастую описывая успешные истории создания текстов сухо и не делясь ни мотивациями, ни конкретными источниками вдохновения. Зачастую процесс творчества описывается как «пишу «Облако», «пишу киносценарии», скорее констатируя хронологическую привязку создания текста, чем то, как именно это происходило, несмотря на задекларированное в начале текста «Я – поэт. Этим и интересен. Об этом и пишу. Об остальном – только если это отстоялось словом» [15, с. 9].

В автобиографии Б. Лившица его личное творчество находится на самой слабой позиции по отношению к творчеству других авторов из всех футуристических автобиографий, что, вероятно, продиктовано наиболее сильной, из футуристических текстов, склонностью к мемуарному жанру. По той же причине, именно в этом тексте представлена наиболее чёткая характеристика творчества других творцов: В. Хлебникова, Д. Бурлюка, В. Маяковского, даже тщательно критикуемого Б. Лившицем Ф. Маринетти. В отличие от В. Каменского, он публикует лишь те поэтические наброски, что не были напечатаны ранее, так как являлись стихотворными письмами, раскрывающими терзания автора в ожидании публикации статьи в «Курьере», в поездках на Финский залив и так далее. Все эти особенности развёртывания мотива творчества в книге диктует

желание показательно разобраться в завершившейся давно эпохе футуризма.

Мотив *дружбы* в автобиографиях воплощается неоднородно. Так, в автобиографии В. Каменского он является магистральным, связывающим весь текст воедино. Этот мотив начинается с манифеста для друзей, потом рассказывается о дружбе В. Каменского чуть ли не со всем Миром так или иначе, в текст даже вставлено дружеское письмо, и завершается он призыванием ждать новых текстов, а главное встречи. Дружба в этом тексте полнокровная, без скрытых мотивов. В. Каменского до глубины души оскорбляют предположения пермяков о меркантильной подоплёке его женитьбы. Даже о врагах футурист вспоминает исключительно в контексте «друзей и врагов», которые будут читать его книги, стихи и помнить о нём, о чём в частности говорится во вступлении-манифесте.

У В. Маяковского мотив *дружбы* наиболее явно воплощается в описании знакомства и творческого взаимодействия с Д. Бурлюком, которому посвящено целых шесть главок, и это в тексте, что декларировался как написанный «исключительно о себе». Также о дружбе В. Маяковский вскользь упоминает в контексте одного из арестов, когда его спас Махмудбеков, друг отца и тогдашний помощник начальника «Крестов». Ну и, конечно же, невозможно было бы представить, что у В. Маяковского в 1928 году не было ни слова о товарищах-футуристах, которых он собирает в «коммуны. Приехали с Дальнего Востока Асеев, Третьяков и другие товарищи по дракам» [15, с. 26]. А о товарищах-большевиках и того больше, но все они появляются исключительно на заднем плане.

Иную картину видим при рассмотрении автобиографии Б. Лившица. С одной стороны, он ставит перед собой задачу описать свои переживания в контексте событий, наполненных иными персонажами, с другой, – не пытается изобразить свои отношения с окружающими какими-то сверхъестественными, как делает это В. Каменский. Лучше всего сложные отношения, перенесенные им на бумагу, передаёт фрагмент: «братались и грызлись еще в материнском чреве завтрашние друго-враги, будетляне и акмеисты» [17, с. 406].

Мотив *пути* очень силен во всех футуристических автобиографиях, но наиболее явно проявляется его доминирование в «Его-моей биографии...», так как в ней он относится ко всем локусам книги, кроме Каменки. Для В. Каменского на момент создания первой автобиографии вся его жизнь – история о путешествии домой. Начиная с детства, скитания с труппой в Крым, в Европу, даже описанное намеком на длительное пребывание в таком месте, как тюрьма, – все эти истории являются Путём в широком понимании. Все эти локусы для него беспокойны, непостоянны и противопоставлены Каменке – личному Раю В. Каменского. Вот восторженный пассаж о ней:

«В середине августа я выбрал желанное горное, сосновое место с речкой Каменкой, лугами, полями, недалеко от Перми.

И приобрел около 50 десятин (часть в долг).

Так сотворилась Каменка...

Каменка явилась чудом, спасеньем, нескончаемым праздником, сказочным гнездом.

Я восславлял стихийно, огненно, язычески привалившее счастье» [16, с. 117].

Ни разу В. Каменский не пишет о каком-либо месте, кроме Перми или Каменки, как о доме. О Перми – потому что вырос там, о Каменке – поскольку сам свил это «гнездо». О посёлке

Боровском на Урале автор не говорит как о доме, слово «дом» в описании его жизни до переезда в Пермь не употребляется, лишь единожды производное от него наречие, и то скорее для сохранения в составе устойчивого сочетания: «Опять помню: было много дома народу, мне сказали, что отец крепко спит, и надо разбудить его к чаю» [16, с. 37]. Если же учитывать намеренное искривление авторского стиля в описании детства в сторону «народности», можно даже пренебречь этим единственным отголоском. Домом В. Каменский называет уже дом своего дяди в Перми, а потом, много – Каменку.

Для В. Маяковского путь в первую очередь представляет собой способ жизни. Не как путь из одного места в другое, и даже не поиск дома, как это было у старейшего футуриста, а просто образ существования. Будь это гастроли по Кавказу, переезд в Россию в детстве или просто прогулки с отцом за первым впечатлением от электрически освещаемого города – вся жизнь для В. Маяковского – путь. Воплощением Пути является и его память («у Маяковского память, что дорога в Полтаве, – каждый галошу оставит» [15, с. 9]), и его стиль, полный предложений-действий: «Вышел», «Разговор», «Забрили».

В свою очередь, для Б. Лившица вся история – длинный Путь совершенствования, однако, как и для В. Маяковского, не привязанный к цели и отправной точке. Его цель – исповедь – задаёт рамки описания локусов как перевалочных станций – что Киева, где он жил подолгу, что поместья Бурлюков, что квартиры Александры Александровны Экстер – Б. Лившиц никогда не позволяет себе «осесть». О местах он чаще всего говорит в контексте занимаемых футуристами позиций, рангов, исполняемых функций на фрегате, воюющего с футуризмом Ф. Маринетти, и лишь потом в значении локусов.

Обращает на себя внимание, что лишь один раз в тексте было сказано, что кто-то чувствовал себя дома или как дома – в описании того, чем стала «Бродячая собака» для литературной и артистической молодёжи. И больше нигде.

Мотив *преодоления испытаний* неустанно предшествует победе в автобиографиях русского футуризма. В случае Василия Каменского, испытания предоставляются не врагом, не сказочными существами, а либо социумом, либо самим футуристом себе же. При этом социально обусловленные испытания, такие как политическое преследование, развал группы, злословие по поводу женитьбы выглядят намного более банально, чем те, что сам перед собой ставит старейший футурист. А именно попытки в детском возрасте летать с крыши, полёты и почти смертельное падение на самолёте во Франции, штурм литературы, преодоление цензуры и даже создания «храма Его», а именно Каменки – куда менее тривиальны, и тем слаще победа над препятствиями.

В «Я сам» испытания играют роль формирующего личность поэта фактора. Это самый сильный мотив в тексте В. Маяковского, так как в связи с испытаниями и их безоговорочным, а потому не нарочитым, преодолением ему бросают вызов («Серёжа долго смеялся: кишка тонка. Думаю всё-таки, что он недооценил мои кишки» [15, с. 18]), и он отвечает на него. Аналогично и с множественными задержаниями и даже «одинадцатью бутырскими месяцами». Как и с Революцией, старыми догмами искусства и экзаменом в гимназию в детстве. Если для В. Каменского испытания являются средством подчеркнуть следовавшую за ними победу, то в тексте В. Маяковского они занимают место мотиватора для развития конкретных

навыков. Особенно это интересно в связи с тем, что в тексте почти отсутствуют описания торжества по поводу преодоления испытаний, как только они закончились.

Что значат испытания для Б. Лившица? Они не более, чем декорация для развития личности, так как даже тяжелейшие условия «Медведя», тренировочного лагеря армии Российской Империи, он не характеризует как что-то, изменившее его взгляд на жизнь, обстановку, отношения его к людям. Всё, что изменяется, влияет, переменяется, в его автобиографии происходит между строк, на заднем плане. Например, таково принятие «Гилеей» и «Будетлянством» футуризма своим названием литературного направления, совершенном, по версии Б. Лившица, под предводительством Н. Бурлюка за время пребывания автора во всё том же тренировочном лагере «Медведь» в полнейшей изоляции от вестей о культурных событиях.

Мотив *пустынничества*, отшельничества непременно присутствует во всех футуристических автобиографиях, но у В. Каменского объясняется традиционно:

«Поэт – Мудрец Духа – предвидит ясно все концы и последствия человеческих дел и каждое движение мысли – Ему понятно и известно.

Поэт – спасающий Пророк.

Поэт – вездесущ, многогранен, океански широк и глубок.

Но Он все-таки в чем-то сознательно ошибается – иначе Он не был бы так Одинок – Одинок до обожествленья» [16, с. 30].

В. Маяковский же нигде ни разу не затворничает намеренно, кроме завершения главки «Так называемая дилемма»: «Я прервал партийную работу. Я сел учиться» [16, с. 18]. Здесь после принятого решения автор сидел на «голове» год. И на этом его умышленное отшельничество завершилось. Ненамеренных же было много, и все они были связаны с арестами, включая одиннадцать месяцев в Бутырском изоляторе, где в одиночной камере В. Маяковский вплотную занялся литературой.

Б. Лившиц снова рисует чаще чужое отшельничество, например, В. Хлебникова и К. Чуковского, о нежных ссорах с которым он пишет, что приезжали даже в Куоккалу навещать его и «доругиваться» [17, с. 439]. Сам же, намеренно, Б. Лившиц не отдаляется от суеты или общества, просто не может избавиться от отстраняющих уточнений, делающих его отшельником на пиру жизни. Так, один из Бурлюков пытается женить его на старшей сестре своей избранницы, В. Маяковский увозит на заброшенную дачу, где раскрывает недоумевающему другу сомнительное с литературной точки зрения открытие, а, отправляясь на фронт, Б. Лившиц получает в дорогу подарок от души, но без толики здравого смысла – тяжелую домашнюю газовую лампу.

Мотив *двойничества* наиболее ярко прослеживается в первой автобиографии В. Каменского. Возможно, этот мотив был для него магистральным, но бесспорно структурирующим, так как ещё во вступлении В. Каменский пишет, что двойником является Он, Поэт, Благодать:

«Я написал о Нем.

Я – это, как и Вы, вольный гражданин Мира.

Он – Единственный Василий Каменский, Великий Поэт, крыловейный Мудрец. Футурист-Песнебоец. Живой Памятник на глыбе Своего Творчества.

Он Автор 5 Книг: Стенька Разин, Землянка, Девушки босиком, Книга о Евреинове, Танго с коровами.

Он – Автор девяти неизданных еще Книг.

Он – Автор хоровода Лекций по России.

Ему ничего не надо.

Я – автор – Его Моя Биография Великого Футуриста.

Я – с помощью Его создал эту книгу» [16, с. 11].

Вместе с тем В. Каменский приземляет собственный образ живого и реального человека:

«Мне надо Все.

Моя жадность беспредельна: я хочу славы, денег, комфорта, здоровья, любви, вина, сигар, курортов, размаха, пьянства, молодости, красок, музыки, стихов, цирков, театров, друзей.

Хочу Всего что – вокруг.

И только не хочу ни Я, ни тем более Он – власти.

Он – тропическое растение, а Я – земля. Его Моя – Наша Жизнь – Звено пролетающей Птицы с песнями.

Я никого не учу – я только приглашаю к себе в гости» [16, с. 11].

Подобные рассуждения и объяснения занимают, в качестве основной описываемой проблемы, до одной пятой глав «Его-Моей биографии Великого Футуриста», что позволяет не просто отметить важность мотива *двойничества* для В. Каменского, но и говорить если не о его центральности, то об одном из главенствующих мест в структуре этого текста.

В автобиографии В. Маяковского мотив *двойничества* раскрывается только в одном эпизоде, в главках, посвященных знакомству с Давидом Бурлюком, апогеем двойничества выступает эпизод «В курилке»: «Благородное собрание. Концерт. Рахманинов. Остров мёртвых. Бежал от невыносимой мелодизированной скуки. Через минуту и Бурлюк. Расхохотались друг в друга. Вышли шляться вместе» [15, с. 19]. Более мотив *двойничества* не появляется.

В тексте Б. Лившица мотив *двойничества* представлен широко, но совершенно иначе, чем у В. Каменского. Автор замечает и строит парадигматические отношения между акантами событий своей книги даже если речь идёт и о нём самом. Он не обращает внимания на слишком очевидные сходства, иногда просто не считая нужным упомянуть о них, но различия выдвигает на первый план, так, что ни одного двойника не сыскать, лишь противоположностями наполнен сюжет. Так, своё различие с Д. Бурлюком он видит в способе восприятия мира, Н. Евреинова от А. Белого отталкивает восприятием футуризма, а описывая первую встречу с Е. Гуро, фиксирует нахлынувшее ощущение различий в основе видения творчества: «наметился водораздел между тяготением к потустороннему и любовью к земному: разверзлась пропасть, на одном краю которой агонизировал уже выдохшийся символизм, а на краю противоположном – братались и грызлись еще в материнском чреве завтрашние друго-враги, будетляне и акмеисты» [17, с. 406].

Кроме названных, привлекает внимание мотив *сверхъестественного*, который особенно интересно читается в контексте как «богооставленной» литературы символистов и их наследников, так и у «полубезбожных» футуристов. Парадоксальность сочетания безбожности и сверхъестественного выразительно демонстрируется сосуществованием в корпусе постсимволистских текстов с одной стороны «Победы над Солнцем» М. Матюшина и А. Крученых, а с другой – «Двенадцати» А. Блока и философской лирики В. Хлебникова.

В. Каменский постоянно обращается в автобиографии к символам христианства: рыбе, терновнику и так далее. Во вступительной же главе «Пятница» просто упоминает собственные стихи:

«И будьте дети. Христос воскрес.
И все сольемся в святом кругу
В кругу звучальном и венчальном
На черноморском берегу» [16, с. 15].

В. Маяковский однозначен в исследуемом тексте в своём отношении к религии и её символам, начиная с детства: «возненавидел сразу – всё древнее, всё церковное <...>» [15, с. 12]. Увлечённый компаративист мог бы попытаться провести параллель между фрагментом главы «18 год» «послал б ловить рыбу в Астрахань» [15, с. 25] и стихом девятнадцатым четвертой главы Евангелия от Матфея, где рыбакам предложили быть ловцами «человеков». Однако, учитывая общий тон автобиографии, как и всего творчества В. Маяковского, это не представляется уместным.

Автобиография Б. Лившица содержит имплицитные отсылки к христианству, например: «Моими были блеклые бумажные розы на молочно-белой, залитой пивом, клеенке буфетной стойки» [17, с. 318], которые можно было бы отнести к кощунственному ощущению материального обладания розами, символизирующими раны Христа. В другом случае: «В иконографии «короля времени» – и живописной, и поэтической – уже наметилась явная тенденция изображать его птицеподобным» [17, с. 407]. Речь идет о В. Хлебникове, в котором автор, возможно, хотел, чтобы читатель увидел христианский символ голубя – вестника с масличным листом, где обобщающим образом Ноя являются будетляне, а В. Хлебников несет им заумь как предтечу нового языка.

Наконец, в эпизоде «Давид нашел других издателей – Г.Л. Кузьмина и С.Д. Долинского, соблазнив их Хлебниковым и Возрождением» [17, с. 389] можно увидеть намек на то, что в последнем Б. Лившиц видит отражение умирающего и воскресающего бога, но более явных отсылок к Христу или его мотиву мы тут не найдем.

Мотив сверхъестественного наиболее широко раскрыт у В. Каменского в главе с описанием Каменки, где библиотека выступает священным местом-капищем-храмом, а леса, в которых В. Каменский пишет «Пугачева» и «Девушек босиком», – пустыней, куда удаляется отшельник.

Эта же традиция позволяет предположить ещё большую близость видения Мира В. Каменским и Б. Лившицем, несмотря на культурологическую пропасть между ними. У Б. Лившица мотив духа представлен только призраками, рядом с которыми идёт страсть, сравнимая с наваждением: «Он раздувал ноздри, порывисто дышал, борясь с ему одному представшим призраком» [17, с. 524]. Это призраки древности для Ф. Маринетти, вождельная дева для В. Хлебникова или дух Парижа для четы Пуни. Духи захватывают, и им либо отдаются, либо с ними борются. У В. Маяковского же мотив духов не представлен.

Выводы. В изучаемых текстах подтверждено доминирование мотивов *творчества, дружбы, пути, испытаний и пустынности* во всех рассматриваемых автобиографиях, а у В. Каменского сильны также мотивы *двойничества и сверхъестественного*. Перспективным представляется изучение мотивной структуры текстов различных направлений, периодов и жанров.

Література:

1. Автобиографические сочинения в междисциплинарном исследовательском поле: люди, тексты, практики : тезисы международной конференции / ред. и сост. Е.К. Карпенко. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. 126 с.
2. Болдырева Е.М. Автобиографизм и автобиография: самоконструирование и семиотизация субъекта. *Ярославский педагогический вестник*. 2017. № 4. С. 242–251.
3. Дмитриева Л.А., Зайцева Т.И. Жизнетворческие модели в произведениях удмуртского прозаика Кедр Митрея дореволюционного периода. *Ученые записки Петрозаводского государственного университета*. 2020. № 42 (1). С. 8–16.
4. Федорова Т.Ю. Автобиография как источник культурологического исследования. *Вестник Московского университета. Серия 19 «Лингвистика и межкультурная коммуникация»*. 2018. № 2. С. 136–142.
5. Федорова Т.Ю. Автобиографический жанр в XXI веке: стиль повествования и способ выстраивания диалога с читателем. *Вестник Московского университета. Серия 19 «Лингвистика и межкультурная коммуникация»*. 2016. № 2. С. 141–148.
6. Чекалов П.К. Осмысление жанра художественной автобиографии в научной литературе. *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2 «Филология и искусствоведение»*. 2012. № 1. С. 119–122.
7. Гаспаров Б.М. Литературные лейтмотивы. Очерки русской литературы XX века. Москва : Наука: Вост. лит., 1994. 304 с.
8. Волкова Е.В. Концепции мотива в современном литературоведении. *Преподаватель XXI век*. 2008. № 1. С. 89–94.
9. Силантьев И.В. Теория мотива в отечественном литературоведении и фольклористике: очерк историографии. Новосибирск : изд-во ИДМИ, 1999. 103 с.
10. Шатин Ю.В. Мотив и контекст. *Роль традиции в литературной жизни эпохи: Сюжеты и мотивы*. Новосибирск, 1995. С. 5–16.
11. Жолковский А.К., Щеглов Ю.К. *Ex ungue leonem*. Детские рассказы Л. Толстого и поэтика выразительности. Москва : Новое литературное обозрение, 2016. 288 с.
12. Тюпа В.И. Тезисы к проекту словаря мотивов. *Дискурс*. Новосибирск, 1996. № 2. С. 52–54.
13. Тюпа В.И., Фуксон Л.Ю., Дарвин М.Н. Литературное произведение: проблемы теории и анализа. Кемерово, 1997. 165 с.
14. Бем А. Л. Мотив. *Литературная энциклопедия терминов и понятий*. Москва : НП «Интелвак», 2001. 1598 с.
15. Маяковский В. Я Сам. *Полное собрание сочинений в тринадцати томах*. Москва, 1961. Т. 1. 455 с.
16. Каменский В. Его – моя биография Великого футуриста. Москва : Китоврас, 1918. 233 с.
17. Лившиц Б. Полутораглазый стрелец. Стихотворения, переводы, воспоминания. Ленинград : Советский писатель, 1989. 702 с.

Rosovetskyi S. Motive structure of the Russian futurism autobiographies

Summary. The article deals with the actual problem of the motive diversity of several key texts of Russian futurism, which have not been thoroughly studied before. The article is based on the motive analysis, which is one of the basic tools of modern literary studies. The subject of the study are the key texts for understanding the poetics of the authors, namely the literary autobiographies of the Russian futurists “His-My Biography of the Great Futurist” Vasily Kamensky, “I Myself” by Vladimir Mayakovsky and “The half-eyed shooter” by Benedict Livshits as representative of all postsymbolic literary autobiographies. The motive structure of autobiographies of Russian futurism as a separate manifestation of post-symbolism is chosen as an object of the study.

The relevance of the study is provided by the the growing interest of the scientific environment to Russian futurism as a representative of the silver age of Russian literature and the universality of comparative motive analysis as a method of research.

The following patterns are established in the article: the autobiographical texts of writers are dominated by the motif of creativity, because it is usually the main factor that causes both the creation of text and interest to the personality of the author, thus forming a closed circle in which the artist stimulates interest in himself as an author by creating text about how he creates texts. It is proved that the motif of the path, which is mainstream in Russian literature, is revealed in post-symbolic autobiographies due to realisation

of the “life-building” positions of the authors, first and foremost futurists. As a continuation of it, the functioning in the texts of the motive of reclusion, through which one way or another each of the authors goes through as part of becoming an artist, and the motive of testing that coordinates the motivators for the maturation of the authors. The motive of friendship is revealed, but its characteristics in each of the texts differ too significantly to form a general trend.

The domination of motives of creativity, friendship, path, trials of hermitage in all studied autobiographies is confirmed, and V. Kamensky also has strong motives of the doppelganger and the supernatural.

Key words: autobiography, motive, poetics, futurism, post-symbolism.

Четверик В. К.,

аспірант кафедри славянських мов

Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды

СОПОЛОЖЕНИЕ КАК СПОСОБ АКТУАЛИЗАЦИИ ФОРМ КОМПАРАТИВА В ПРОСТРАНСТВЕ РУССКОЯЗЫЧНОЙ ПОЭЗИИ

Анотація. Розвідка присвячена опису одного із засобів морфологічної актуалізації компаративних форм у віршованому творі – *співпозиції*. У роботі акцентується увага на тому, що морфологічні засоби експресивності тексту спільно із засобами виразності інших мовних рівнів відіграють важливу роль при формуванні смислів поетичного тексту.

Теоретичною базою дослідження стали класичні й сучасні праці в царині лінгвістики й лінгвопоетики як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Новизна роботи визначається тим, що *співпозиція* як один із продуктивних способів актуалізації компаративних форм у просторі поетичного тексту до цього часу не була предметом ґрунтовного комплексного дослідження.

Мета статті – опис *співпозиції* компаративної форми з похідною або співвідною лексичною одиницею як одного з найуживаніших способів актуалізації значення компаратива у структурі поетичного тексту, а також окреслення його виразно-зображального потенціалу.

Зазначено, що у віршованому тексті *співпозиція* форм компаратива й однокореневих грамем акцентує увагу на семантичній близькості одиниць, що знаходяться у співпозиції, їхній функціональній спільності. Наприклад, при *співпозиції* компаратив може: підкреслювати й актуалізувати семантику однокореневих одиниць у співпозиції; інтенсифікувати прояви ознаки; розширювати смислове поле слова; створювати художній ефект «надмірності», «накопичення»; посилювати експресивно-естетичну частину мовної категоризації світу і тому подібне.

Встановлено, що *співпозиція* виступає не тільки як засіб мовної виразності, а й засіб зображальності, формуючи й транслуючи глибинні поетичні смисли. *Співпозиція* компаративних форм використовується митцями для передачі ідеї найвищого ступеня насиченості прояву ознаки в об'єкті чи предметі, який наділений не просто ознакою, а в конкретному випадку найвищою точкою її інтенсифікації.

Ключові слова: співпозиція, морфологічна актуалізація, прикметник, прислівник, ступінь порівняння, компаратив, поетичний текст, морфологічна маркованість.

Введення. Язык поэзии – сложная художественная система, которая объединяет ряд разнотипных языковых элементов, находящихся в тесном взаимодействии, тем самым организуя гармоническое единство. Развитие поэтического языка в XX–XXI веках характеризуется усилением уровня «филологизации» текста. Язык поэзии интенсивно перевоплощается из средства трансляции смысла в независимый и самостоятельный объект интереса поэта (автора) и читателя. Одним из магистральных моментов современной поэтики становится рефлекс-

сия над словом, исследование функционирования языкового знака в стихотворном тексте, выражающее грамматическое значение и регулирующие логические закономерности формирования понятия о действительности [1, с. 6].

Постановка проблемы. В настоящий момент в отечественной и зарубежной лингвистике, в частности, в лингвопоэтике, заметно возрос интерес к проблемам поэтического языка и функционирования единиц различных грамматических разрядов и лексико-семантических групп. На современном этапе развития лингвистической мысли довольно тщательно исследованы такие ресурсы языка поэзии, как образность, звуковая организация, ритмика, интонация, синтаксический строй текста [2]. Приоритетным направлением лингвопоэтики является изучение общих и индивидуальных лингвистических приёмов выделения морфологических единиц разного типа в поэтических текстах, так как актуализация в структуре поэтического текста морфологических форм и значений является важным средством интенсификации поэтической (экспрессивной, эстетической и смысловой) выразительности стихотворного текста. Согласно теории Е.А. Скоробогатовой, «изучение функционирования морфологических единиц и их сочетаний в поэтическом тексте дает возможность описать грамматические единицы и их сочетания в аспекте лингвопоэтики» [3, с. 5]. Однако надлежит отметить тот факт, что в целом на нынешнем этапе развития филологической науки поэтический язык исследован довольно неравномерно, а его морфология остается одной из мало исследованных областей. Именно поэтому актуальной остается проблема характеристики способов актуализации морфологических значений в стихотворных текстах в условиях поэтической тесноты, непрерывности, грамматической и смысловой композиционности и стиховой симметрии. Нам представляется значимым продолжить работу в этом русле и рассмотреть один из продуктивных способов морфологической актуализации – *соположение* в контексте его функционирования в компаративных конструкциях внутри стихотворного пространства, что позволит заполнить определенные лакуны при составлении поэтической грамматики русского языка, которая была бы сопоставима с академической грамматикой [4, с. 132–135].

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема функционирования морфологических категорий в поэтическом тексте является достаточно актуальной и находится под пристальным вниманием многих исследователей. Этому вопросу в своих работах уделяли внимание такие ученые, как В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Я.И. Гин, А.К. Жолковский, И.А. Ионова, И.И. Ковтунова, О.Г. Ревзина, Л.В. Щерба и другие.

На нинешньому етапі особе увагу приділено вивченню морфологічних засобів створення виразливості в структурі поетических текстів в своїх дослідженнях укладають українські дослідники: Е.А. Скоробогатова, Н.С. Минина, Е.В. Буваець, О.Н. Голикова, Е.А. Олексенко, Н.І. Самсоненко, О.В. Халиман та інші, роботи яких присвячені, в тому числі, і стиховій актуалізації різних частин мови.

Цілью статті є описання одного з регулярних способів актуалізації значення компаратива в структурі поетического тексту: *соположення* компаративної форми з производячої або соотнесенної лексическої одиниці; а також виділення його виразливо-образовного потенціала.

Изложение основного материала. Одним из продуктивных способов грамматической актуализации и выделения выразительно-образовного потенциала является *соположение* морфологических значений и форм [5, с. 5]. Грамматическое соположение является одним из активных способов порождения «смысловых элементов, которые образуются из взаимодействия» [6, с. 35–36]. Морфологические категории репрезентированы в языке оппозициями, которые не реализуются в противопоставлении значений, однако язык поэзии активно использует потенциал не только лексики, но и грамматических возможностей для создания контраста, сравнения, создания экспрессии. Важно отметить, что локализация в пределах стихотворного текста (или его фрагмента) однородных морфологических форм и значений может послужить формированию морфологической доминанты конкретного произведения, а систематическое использование такого приема формирует доминанту идиостиля поэта [7]. Грамматическое *соположение* в языке поэзии является одним из активных способов формирования «смысловых элементов, которые образуются из взаимодействия» [8, с. 35–36]. Морфологическое соположение в поэзии реализуется путем авторского отбора и близкой локализации оппозитивных морфологических единиц и форм, однородных форм и единиц, оно может быть представлено внутрикатегориальным и межчлстеческим соположением грамматических единиц. Внутрикатегориальные однокоренные *соположения* направлены в одних случаях на выделение категориального противопоставления, а в других – на создание поетического «накопления» смыслов. Межчлстеческое *соположение* выполняет функцию актуализации внутренней формы слова. Е.А. Скоробогатова отмечает следующее: «выделяя грамму с помощью соположения, автор в каждой из них подчеркивает конкретный грамматический выбор, а сопоставлением либо актуализирует оппозицию, либо нейтрализует ее, объединяя оппозиции в грамматические комплексы» [9, с. 235]. Также исследовательницей отмечается, что «при межчлстеческом сопоставлении грамматические значения чаще объединяются и накапливаются, а при внутрикатегориальном – противопоставляются» [9, с. 235].

Морфологическое соположение в языке поэзии базируется на авторском отборе и близкой локализации оппозитивных морфологических единиц и форм, однородных форм и единиц и грамматической аттракции. Наиболее характерными и распространенными типами морфологического соположения являются:

- 1) грамматическое со- и противопоставление;
- 2) морфологическое сгущение однородных форм и единиц;
- 3) грамматическая аттракция.

В рамках исследования стихового функционирования компаратива важно отметить, что по своей природе имя прилагательное, которому традиционно присуща градуальность, и как результат этого – образование степеней сравнения, полифункциональная и многопризнаковая часть мови, призванная характеризовать и оценивать окружающий мир, благодаря чему оно способствует смысловому многообразию, выразительности, эластичности языка (особенно языка поэзии). Такие свойства имени прилагательного в организации поетического текста играют важную тексто- и смыслообразующую роль, их использование часто является отличительной чертой идиостиля поэта [10]. Используя в своих произведениях прилагательные, а в особенности компаративные и суперлативные их формы, которые обладают высоким выразительным потенциалом, поэт имеет возможность эмоционально и многогранно воссоздать картину действительности, подчеркнуть ключевую идею произведения, воздействовать на восприятие произведения читателем. Однако отметим, что поетический язык (и художественный язык в целом) допускают образование нестандартных компаративных форм на основе различных частей мови. Преобразованиям подвергаются имя существительное, имя числительное, местоимение и так далее. Благодаря таким компаративным формам, которые являются мощным средством акцентирования и привлечения внимания читателя, язык поэзии усиливает свою экспрессивную насыщенность.

Так, соположение в стихотворном тексте форм компаратива и однокоренных граммем выделяет семантическую близость сопологаемых единиц, их функциональную общность. Компаратив, например, может подчеркивать значение соотнесенного однокоренного существительного. Примером такого соположения, структура которого включает единицы в сравнительной степени и единицы другой части мови с общим для оппозитивов корнем, может послужить следующий отрывок: «Там будет *слизистее* слизь, / *влажнее* влага, тина гуще <...>» (В. Набоков «В полднечный час, ленивым летом...») [11, с. 499]. Члстеческим приемом является внутрчлстеческое соположение однокоренных единиц: «До чего ж *кровавая* война! Нет ее *кровавей* <...>» (Б. Окуджава. «Вот король уехал на войну. Он Москву покинул...») [12, с. 378]. Соположение однокоренных единиц, которые относятся к различным частям мови – значительное средство актуализации внутренней формы слов. Такое *соположение* актуализирует семантику корня при корневом повторе. При соположении однокоренных слов, относящихся к различным члстеческим разрядам, в языке поэзии актуализируется лексическое и грамматическое значение языковых единиц, что в свою очередь усиливает экспрессивно-эстетическую реализацию языковой члстеческой категоризации мира. Соположение (с различным количеством структурных элементов) межчлстеческих оппозитивов усиливает их корневое значение и выделяет соотнесенные или противоположные грамматические общекатегориальные значения. Кроме того, в ряде случаев наблюдаем актуализацию внутренней формы слова, так как достаточно часто сопологаются производящее слово и дериват. Соположение может участвовать в создании контраста или оксюморона. Иногда однокоренное соположение сочетается с паронимией, создавая эффект паронимической аттракции.

Также при формировании *соположения* сочетанием однокоренных межчлстеческих и внутрчлстеческих форм

создается художественный эффект «псевдоизбыточности», «накопления». Ярким примером могут послужить строки из стихотворения В. Набокова из романа «Дар»: «<...> *синеет, синего синей, / почти не уступая в сини / воспоминанию о ней <...>*» (В. Набоков «Синеет, синего синей...») [11, с. 519]. В этом примере соплагаются однокоренные единицы с общим корнем «син». Примечательным является то, что соплагается сравнительная конструкция, образованная соположением имени прилагательного в позитивной степени сравнения *синего* (р.п.) и маркированного имени прилагательного [13] в сравнительной степени *синей*, с глаголом настоящего времени *синеет*. Можно также говорить и о соположении данных единиц с существительным женского рода, которое локализуется во второй строке стихотворения – *синь*. Также в этом примере *синий* (как цвет) мыслится реципиентом текста как все то, что может быть синего цвета, а конструкция «*синеет синего*» воспринимается как суперлативная форма проявления такой цветовой гаммы, то есть «сверхсинее» – сверхвозможное. Подобное сгущение однокоренных единиц на небольшом стихотворном пространстве и их соположение актуализирует и усиливает семантику соплагаемых единиц и формирует эффект стилистической «избыточности», который служит средством усиления экспрессивного и эстетического потенциала сравнительных степеней имени прилагательного в языке русскоязычной поэзии.

Довольно часто конструкции, в которых контактно соплагается имя прилагательное в позитивной (нулевой) степени или отадективный субстантиват и его сравнительная форма воспринимаются реципиентом текста как суперлативная форма, что подчеркивает выразительность соплагаемых единиц. Ярким примером подобного соположения может послужить фрагмент из стихотворения «Губерния» Б. Окуджавы, который содержит подобную конструкцию: «*И были ему / золотей золотого / простые / медные те пятаки*» [12, с. 96]. В этом примере конструкция соположения однокоренных граммем «*золотей золотого*» воспринимается как максимальная (суперлативная) степень проявления такого признака, то есть «сверхзолотое». Соположение в художественном тексте может вступать во взаимодействие с другими способами выделения морфологических значений и формироваться как с нарушением языковых норм, так и в рамках этих норм. Например, актуализация такой конструкции усиливается также формированием сравнительной степени исходно относительного имени прилагательного. Окачествление относительных адективов является распространенной тенденцией поэтического языка, но в целом остается не характерным для русского языка в широком плане.

В некоторых случаях ряд маркированных форм имени прилагательного в сравнительных степенях, образованный повтором одной формы прилагательного, передает идею многократности или интенсивности: «*Вы слышите: грохочет барабан? / Солдат, прощайся с ней, прощайся с ней / Уходит взвод в туман-туман-туман... / А прошлое ясней-ясней-ясней*» (Б. Окуджава. «Песня о солдатских сапогах») [12, с. 142]. Ряд, образованный повторяющимся именем прилагательным в сравнительной степени, подчеркивает корневую семантику лексической единицы, интенсивность проявления признака, расширяет смысловое поле слова.

Современные поэты активно эксплуатируют такие приёмы, довольно часто в сочетании с другими средствами актуализации морфологического и экспрессивного потенциала. Напри-

мер, в следующем стихотворении мы можем отметить скопление подобного соположения: «*Люблю тебя сильнее сильного, / Нежнее нежного, страстнее страстно <...>*» (Катерина Расс. «Люблю тебя сильнее сильного») [14]. Локализация в пространстве одного стихотворения подобных конструкций соположения создает определенный грамматический фон, связанный с тематикой стихотворения, и позволяет говорить о «сгущении» форм одной части речи. Подобные приёмы использования соположения имени прилагательного в сравнительной степени с однокоренными субстантивами и локализация подобных конструкций в едином пространстве поэтического текста создают поэтические смыслы путем выделения доминантной для конкретного произведения грамматической формы.

Как уже было отмечено, поэтический текст допускает формирование окказиональных компаративных форм на основе частей речи, которым традиционно не свойственна градуальность. В таких случаях сравнительная степень единицы служит средством усиления дополнительного семантического признака, и обозначает усиление этого значения. Примером могут послужить строки из стихотворения Веры Полозковой «И катись бутылкой по автостраде...»: «*Я одна, как смертник или рыбак. / Я однее тех, кто лежит, застигнут <...>*» [15]. В этом фрагменте стихотворного текста наблюдаем соположение ненормативной компаративной формы имени числительного с «чистой» основой по схеме «*одна – однее*». Такой приём позволяет автору выразительнее описать внутреннее состояние одиночества лирического героя произведения.

Выводы. Морфологические средства национального языка, актуализированные в языке поэзии, выступают не только как средства языковой выразительности, но и как средства изобразительности, формируя и транслируя глубинные поэтические смыслы. Соположение систематически используется писателями в языке поэзии как один из продуктивных способов актуализации компаративных форм. Соположение компаративных форм используется поэтами для передачи идеи наиболее высокой степени насыщенности проявления признака в объекте, который является обладателем не просто признака, а высшей точки его интенсификации. Так, *соположение* регулярно «эксплуатируется» поэтами как один из способов актуализации грамматического и эстетического (экспрессивного) потенциала имен прилагательных и их компаративных форм. Разнообразные типы соположения маркированных форм имени прилагательного в сравнительных степенях способствуют их выделению в языке поэзии и поэтических текстах, однако необходимо отметить, что нередко соположение может усиливаться и другими способами актуализации (например, локализации в сильной позиции стиховой структуры, сгущение, повтор и так далее). В первую очередь, этот процесс обусловлен грамматическими свойствами этой части речи и проявляется в ее взаимодействии с другими частями речи, связан со способностью «подстраиваться» под языковое (грамматическое) окружение, историческим родством имени прилагательного и существительного. Активное использование поэтами XX–XXI веков приёма *соположения* указывает на осмысление поэтами этого приёма, поэтическое размышление о многогранности экспрессивного и эстетического потенциала языка, его возможностей и развития. Перспективой исследования является описание иных способов *соположения* на основе компаративных форм (в том числе и ненормативных их вариантов) и других средств морфологической актуализации в художественных текстах.

Література:

1. Зубова Л.В. Языки современной поэзии. Москва, 2010. 384 с.
2. Бабенко Л.Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа: учебник для вузов. Москва : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. 464 с.
3. Скоробогатова Е.А. Грамматические значения и поэтические смыслы: поэтически потенциал русской грамматики : монография. Харьков : НТМТ, 2012. 480 с.
4. Скоробогатова Е.А. Исследование имплицосферы морфологических категорий как задача современной поэтики. *Грамматичні студії: збірник наукових праць Донецького національного університету імені Василя Стуса* / наук. ред. А.Н. Загнітко. Вінниця : Дон НУ імені Василя Стуса, 2017. Вип. 3. С. 132–135.
5. Скоробогатова Е.А. Поэтическая морфология как направление лингвопоэтики и лингвокреативная практика филологического эксперимента. *Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды. Серия «Русская Филология»*. Харьков, 2018. № 4 (66). С. 3–10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1494848>.
6. Адмони В.Г. Грамматический строй как система построения и общая теория грамматики. Ленинград : Наука, 1988. 240 с.
7. Самсоненко Н.І. Морфологічна домінанта поетичного тексту (на матеріалі російськомовної поезії XIX – XXI століть): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 «Російська мова». Харків, 2018. 20 с.
8. Ларин Б.А. Эстетика слова и язык писателя. Избранные статьи. Ленинград : Художественная литература, 1974. 288 с.
9. Скоробогатова Е.А. Поэтический потенциал именных грамматических категорий (на материале русской поэзии XIX – XXI веков): дисс. ... доктора филолог. наук : 10.02.02. Харьков, 2015. 439 с.
10. Четверик В.К. Формы сравнительной степени в лирике Булата Шалвовича Окуджавы. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. № 39. Т. 1. С. 80–84. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.39.1.19>.
11. Набоков В.В. Стихотворения / подг. текста, сост., вступ. статья и примеч. М.Э. Маликовой. («Новая Библиотека поэта»). Санкт-Петербург : Гуманитарное агентство «Академический проект», 2002. 674 с.
12. Окуджав Б.Ш. Стихотворения / вступ. статьи А.С. Дубшана и В.Н. Сажина ; сост. В.Н. Сажина и Д.В. Сажина ; примеч. В.Н. Сажина. Санкт-Петербург : Академический проект, 2001. 712 с.
13. Четверик В.К. К вопросу о маркированности сравнительной степени имени прилагательного. *Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды. Серия «Русская филология»*. 2017. № 3 (62). С. 20–26. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1044286>.
14. Расса Катерина. Люблю тебя сильнее сильного. URL: <https://stihi.ru/2014/10/22/8017> (дата звернення: 20.02.2020).
15. Полозкова В.Н., Паволга О.А. Фотосинтез. И катись бутылкой по автостраде.... Москва : Livebook/Гаятри, 2015. 25 с.

Chetverik V. Juxtaposition as mean of actualization of comparative forms in Russian-language poetry

Summary. The presented article is devoted to the description of one of the means of morphological actualization of comparative forms in a poetic work – *juxtaposition*. The work focuses on the fact that the morphological means of text expressiveness, together with the means of expressiveness of other language levels, play an important role in the formation of the poetic text meanings.

The theoretical basis of the study was the classic and modern works in the field of linguistics and linguistic poetics of Ukrainian and foreign researchers.

The originality of the work is determined by the fact that *juxtaposition* as one of the productive ways of actualization of comparative forms in a poetic text has not yet been the subject of a substantial and complex study.

The purpose of the article is to describe the *juxtaposition* of a comparative form with a derivative or a correlated lexical unit, as one of the most used ways of actualization of a comparative degree form meaning in the structure of a poetic text, as well as determining its expressive potential.

It is noted that in the poetic text the *juxtaposition* of the comparative forms and cognate grammemes focuses on the semantic affinity of units in *juxtaposition*, their functional similarity. For example, in *juxtaposition* a comparative form can: emphasize and actualize the semantics of cognate units in a co-position; intensify the expression of feature; expand the semantic field of the word; create the artistic effect of “excessiveness” or “accumulation”; intensify the expressive and aesthetic categorization of the world etc.

It has been established that *juxtaposition* acts not only as means of linguistic expressiveness, but also as means of depiction, forming and conveying deep poetic meanings. The *juxtaposition* of comparative forms is used by poets to convey the idea of the highest degree of feature and its intensifying.

Key words: juxtaposition, morphological actualization, adjective, adverb, degree of comparison, comparative, poetic text, morphological markedness.

*Шевальє С. Б.,**викладач кафедри довузівської підготовки
Одеського національного морського університету**Дзинглюк О. С.,**старший викладач кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету*

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА (ЗА РОМАНОМ С. АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»)

Анотація. У статті розглянуто, як засобами лінгвостилістики репрезентується внутрішній світ героїв твору, відбивається їхній психоемоційний стан, душевні переживання. Наголошено на тих деталях, які інформують читача про душевний, емоційний стан, психологічні реакції персонажа на події, що відбуваються. Проаналізовано основні параметри портрета персонажа в художньому творі: опис зовнішності, внутрішнього світу, кінетичних характеристик. Встановлено й систематизовано найхарактерніші лексичні й образно-стилістичні засоби репрезентації психологічного портрета.

Оскільки головний інтерес до людини в літературі зосереджений не так на її зовнішньому вигляді, як на особливостях внутрішнього світу, то письменники мовними засобами намагаються створити психологічний портрет героя, проникнути в його душу, емоції. Психологічний портрет у художньому творі проходить дуже складний шлях розвитку. Від вузького розуміння – зовнішній вигляд, до широкого – характер, звички, емоції. У поступовому розвитку портрета відбувається безперервне зростання психологізму. Це зумовлює ускладнення структури портрета, він стає всебічним, комплексним, багатоглядним.

С. Андрухович використовує широкую палітру мовних засобів, за допомогою яких репрезентує психологічний портрет головної героїні. Деякі із цих засобів ми розглянемо у своєму доробку.

Щодо мовних засобів відтворення психологічного портрета в романі «Фелікс Австрія», то основним засобом психологізму є монолог головної героїні, який є щоденниковими записами. Авторка вдається до детальних портретних описів, які містять епітети й порівняння. Внутрішній монолог, в якому передаються внутрішні переживання персонажа замість опису зовнішніх реальних подій, ситуацій, що викликають ці переживання, дає змогу подивитись на героїв під новим кутом зору. Сновидіння в літературному творі завжди вказують на психологічну напруженість, важкий психологічний стан персонажів. Найчастіше це важка тривога, страх, передчуття неминучого, що власне й відчуває Стефа.

Психологічний портрет героїв розкривається не лише через характеристику зовнішності, а й за допомогою виокремлення рис та якостей, що допомагає відтворити повну картину внутрішнього світу.

Ключові слова: психологізм, психологічний портрет, лінгвостилістичні засоби, метафора, портретна репрезентація.

Постановка проблеми. Створення психологічного портрета літературного героя – це важлива складова будь-якого літературного твору, адже дає можливість створити цілісний образ героя. Метою нашої розвідки є аналіз найхарактерніших лінгвостилістичних засобів для створення психологічного портрета у романі С. Андрухович «Фелікс Австрія». Укладачі літературознавчого словника-довідника вважають, що психологічний портрет у літературі – це «один із засобів характеротворення, типізації та індивідуалізації персонажів» [7, с. 126]. Використовуючи психологічні деталі, письменник передає сутність людини, а за допомогою динамічного розвитку цих деталей показує внутрішній світ героя, в свою чергу, читач сприймає та «засвоює» письменникову візію людини і концепцію особистості – так відбувається естетично-духовна комунікація [7, с. 127].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проявам психологізму в українській літературі приділяється неабияка увага. Такі відомі українські дослідники як Л. Каневська, Н. Зборовська, Т. Гундорова, С. Павличко, В. Агеєва, В. Фашенко та інші своїми розробками значним чином вплинули на розвиток такого напрямку, як психоаналіз у літературі. Наприклад Л. Каневська подає дві форми вираження психологізму у літературному творі – інтервентна та екстервентна форми. Інтервентна форма психологічного зображення відтворює думки й емоції персонажів через мову міміки і жестів, зовнішній мовленнєвий дискурс тощо. Форма екстервентного психологізму втілюється в засобах засобів психологічного зображення, як-от: психологічний портрет, пейзаж, інтер'єр та екстер'єр, зовнішній дискурс мовлення персонажів [5, с. 5].

Особливість портрета як засобу вираження психологізму у творі досліджували Л. Гінзбург [2], Л. Каневська [5], І. Страхів [9]. Питанню мовно-стилістичних аспектів створення портрета літературного героя присвятили свої розробки О. Дудар «Лінгвостилістичні особливості портретизації персонажа (на матеріалі роману Теодора Драйзера «Оплог»)»; О. Куцик «Лексико-стилістичні засоби творення художньої виразності у пейзажних замальовках К. Паустовського», Б. Салюк «Психологічний портрет бешкетників дитячих оповідань В. Винниченка та повісті Н. Боден «Збігло Літо», О. Данько «Драматичний етюд І. Франка «Чи вдуріла?»: особливості психологічного портрету», І. Кривенець «Лексико-семантичні особливості творення психологічного портрету літературного героя (на матеріалі роману Франсуази Саган «Bonjour tristesse»)» та інші.

Мета статті – простежити, за допомогою яких мовних засобів та прийомів створюється психологічний портрет у романі С. Андрухович «Фелікс Австрія».

Виклад основного матеріалу. Однією з форм зображення характерів персонажів героїв через їх зовнішні ознаки є психологічний портрет. Дослідниця Л. Юркіна зазначає, що головною метою звичайного портрета є уявити людину, описати її зовнішність: обличчя, фігуру, одяг, зобразити видимі властивості поведінки: жести, міміку, ходу, манеру триматися [11, с. 252].

Психологічний портрет, на відміну від звичайного портрета, пов'язує зовнішність героя з особливостями його внутрішнього світу, вказує на стан душі героя, акцентує увагу читача на тих деталях зовнішнього вигляду людини, які несуть інформацію про думки, почуття, переживання та настрої персонажа.

Для лінгвістів психологічний портрет цікавий тим, як за допомогою елементів мовної структури розкриваються внутрішні порухи душі, різні переживання, емоції, як-от: любов, пристрасть, прив'язаність, ненависть, ревності, заздрість.

Лінгвостилістичні засоби відіграють важливу роль у створенні психологічного портрета літературного героя. Мовна виразність і яскравість висловлювань досягається не тільки за рахунок експресивно-стилістичних та оціночно-стилістичних компонентів, а й за рахунок того, що слова і словосполучення можуть набувати переносні значення, тобто ставати тропами, або входити до складу стилістичних фігур, які провокують створення образного значення. Для створення психологічного портрета використовуються різноманітні лінгвостилістичні засоби, наприклад, епітет, метафора, метонімія, оксюморон та інші, які допомагають розкрити сутність героїв, розпізнати їх внутрішній світ та хід думок [7, с. 205]. У створенні психологічного портрету героя важливу роль відіграє й гіпербола, яка використовується для явного і навмисного перебільшення, посилює виразність і підкреслює висловлену думку [7, с. 84].

Так, вивчаючи лексику портретних описів на матеріалі російської мови, Г.В. Старикова поділяє її на: 1) соматичну лексику, тобто лексеми на позначення частин тіла людини; 2) вестіальну лексику, тобто лексеми на позначення предметів одягу людини; 3) кінесичну лексику, тобто лексеми, які позначають міміку, пози, жести людини [8, с. 7].

У романі С. Андрухович «Фелікс Австрія» розповідь ведеться від імені Стефи – служниці спершу доктора Ангера, а згодом і його доньки з чоловіком. Все, написане на сторінках, – наче відображення світу через призму почуттів та емоцій Стефи. Просте, майже побутове стає барвистим, просякнутим фарбами життя і радості, чи злості і роздратування; кожна її дія супроводжується безліччю думок.

«Жіночим образам у романі приділено більше уваги, ніж чоловічим. Завдяки тому, що розповідь ведеться від першої особи, найглибше розкритий психологізм головної героїні. Та це ніяк не позначається на глибині інших персонажів. Кожен наділений індивідуальним характером: Стефа – натура з міцним внутрішнім стрижнем, Аделя – тендітна, малоприспосована до життя пані, Петро (чоловік Аделі) криє в собі значно багатший та бурхливіший внутрішній світ, аніж здається на перший погляд» [6].

Вже на початку твору головна героїня сама дає свою портретну характеристику «Я, Стефанія Чорненко – жилага, смаглява і бистра, міцна, як хлоп, зовсім негарна. Гарне у мене тільки волосся: лискуче, міцне і пряме, у тіні темне, як кора

дерева, на сонці спалахує мідними іскрами. Якщо я не заплетена, то волосся моє схоже на коштовну шовкову тканину або на водоспад з оливи...» [1, с. 28]. Наділяючи себе чоловічими рисами, Стефа саме цим звертає увагу на свою внутрішню стійкість, свій «внутрішній стрижень», міцний характер, міцну волю та певною мірою й жорсткість.

Під час виступів фоксника-ілюзіоніста Ернеста Торна авторка застосовує внутрішній монолог, щоб показати наявність критичного мислення у своєї героїні, незважаючи на її походження «... Я впевнена, що не вигадала це, що чітко бачила, як плавно зіслізала дотолу шовкова пелена – наче з повітря хтось здер верхній найтонший шар. Щоб розвіяти ілюзію, достатньо просто бути уважним. І визнавати чесно: ти бачиш саме те, що бачиш. Аделя заперечно крутить головою. Вона хоче вірити в чудеса, вічна дитина. Петро хитро примружує очі, по-змовницьки мені посміхається...» [1, с. 19-20].

Майстерним розкриттям внутрішнього стану Стефанії виступає сон, марення. Літературне сновидіння – це певна художня авторська стилізація (поетики, змісту, тощо) природного сну, що враховує основні закони сномислення та водночас суттєво відрізняється від нього. Насамперед слід зауважити, що літературне сновидіння є структурною одиницею тексту і відрізняється від природного сну насамперед своїм вербалізованим характером. Різницю вчені бачать у тому, що коли у природному сновидінні наша підсвідомість безпосередньо виявляється мовою символів, то у літературному сновидінні – певній художній стилізації природного – цей процес виявляється опосередковано, через слово, яке у міфологічному просторі сновидіння набуває значення символу [4, с. 60]. «Вже навіть сни віщували, що нічого доброго вчорашній день принести не зможе. Наснився єврейський юнак Велвеле, продавець риби... Але потім уночі снився-таки юнак Велвеле, і сни були неспокійні, як каламутна калюжа. Я навіть прокинулася серед розбурханої вологої постелі. Подушка – посеред покою, ковдра – на голові, у шлунку така важкість, ніби я цілу ніч їла вуджені ковбаси...» [1, с. 70]; «...Паде дощ. І я плачу, але гіркоти не меншає» [1, с. 69]. Неспокійні сни віщували Стефі якусь біду, яка і сталась – до їхньої домівки завітав отець Йосиф (Йосиф Рідний) давній знайомий Стефанії та «улюблений, найталановитіший студент доктора Ангера – не думала, що коли-небудь ми знову зустрінємось. Тим більше ніколи б не допустила, що він, з головою захоплений наукою, раптом виявиться слугою Господа... Але чого я геть не могла чекати – це тієї радості й слайливості, теплоти й інтимності, з якими він приймав мене. Мене! Після того, що сталося. Після того, що раніше було» [1, с. 83].

Метафора в уривку «**Важке безшля накрило мене темною рядниною, нудотно лоскотало в ямі від дурної ніжності, яка підступно вилізла невідь-звідки. Як я навіть подумати могла про щось подібне; хоч якою бездушною й інфантильною, себелюбною та марнославною була б ця жінка, я не дозволю й волосині впасти з цієї коханої голівоньки...**» [1, с. 75] звертає нашу увагу на те, що як би Стефа не ображалась на Аделю, як би та її не драгувала, якою б вона не була розлученою, Стефанія не залишить свою господиню та виконає заповіт доктора Ангера.

Розгалуженими та насиченими психологізмом у романі є описи того як Стефа пораяється на кухні «як не можу знайти спокою, то завше пораюсь біля кухні: щось ціджу і перетираю, пражу-смажу, варю, починаю. Коли шкварчить в оливі цибуля, на весь будинок пахне часником, а я наскрізь просякаю запахом готування, на серці відразу стає простіше – і вже дається

далі жити. Більше світла стає у тому приміщенні всередині мене...» [1, с. 106]. Кухня у тексті як вид сублімації [3]. Сучасний тлумачний психологічний словник дає таке визначення терміну «сублімація» «...один із механізмів психологічного захисту, що знімає напруження в ситуації конфлікту... за допомогою трансформації інстинктивних форм психіки в більш прийнятні для індивіда і суспільства. Забезпечує перенесення нереалізованої енергії в інші галузі – працю, творчість та ін...» [10, с. 513-514]. Пораючись на кухні Стефа забуває всі образи, важкі думки, які її мучать та заспокоюється, тобто вона займається творчістю – приготуванням їжі, за допомогою якої і висловлює свою любов мешканцям будинку. «...коли ж гоцу своїм їдженням Аделю й Петра чи ще кого – то й сама стаю ароматною, як смажений часник, соковитою і солоною, як полядвіця, гострою, як перець, делікатною, як молочний пудинг, жирною і ситною, як печена качка. Віддаю себе – і віддала б без лишку. Тільки б їли. Бо як не їдять, то стає тяжко й гірко: не хочуть мене, нехтують» [1, с. 106].

Щоб якомога детально передати психологічний портрет героїні авторка вдається до описів природних явищ «...Впродовж усього липня періцили зливи, лютували страшенні бурі з грозами та блискавками...» [1, с. 89-90], «...перед нами розкинувся старий фруктовий садок, який ще тільки частково обтрусив із себе листя і тому грав гарячими барвами. У цьому багрянці й золоті тлюка вже не здавалась такою нестерпною, навпаки – порошинки кружляли в розігрітому повітрі та іскрились, наче коштовності. Тут ми втрюх сіли навколо столу і, втопивши погляди в нерухоме жовтневе повітря саду, поволі їли скибки груш із медом. Навіть їмость замовкла і дала можливість зібратися з думками» [1, с. 199], «...такої пізньої осені парк, щоправда, наповнений якоюсь пронизливою печаллю, над мокрими чорними стовбурами, не припиняючись, лунає багатоголосе кракання ворон. Павільйон прозорий, зі скла і дерева. У ньому справді трохи зимно, він справляє враження незахищеного. Волога ззовні проникає досередини, і хоч дерево ще пахне свіжістю, але щось у цій оголеній простоті римується з забуттям і покинутістю...» [1, с. 261].

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що у романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович присутній глибокий психологізм. При вивченні психологічних характеристик, авторка використала засіб отожднення опису навколишнього середовища та емоцій героїв. Психологічний портрет героїв розкривається не лише через характеристику зовнішності, а й за допомогою виокремлення рис та якостей, що допомагає відтворити повну картину внутрішнього світу. У проведеному описі психологічних портретів головної героїні – Стефанії Чорненко, авторка вдається до художніх та лінгвостилістичних засобів створення психологічних портрету. Виявлено, що найбільш вживаними лінгвостилістичними засобами є порівняння, метафори, сні та марення, як символи, описи природи, внутрішній монолог.

Література:

1. Андрухович С.Ю. Фелікс Австрія : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 288 с.
2. Гинзбург Л.Я. О психологической прозе. Москва : Сов. писатель, 1971. 464 с.
3. Дзюбак А.О. Рецензія на книгу «Фелікс Австрія»: убивча дружба, кулінарія і трішки магічного реалізму. URL: <http://bukvoid.com.ua/digest/2014/11/10/094420.html> (дата звернення: 08.04.2020).
4. Жовновська Т.Б. Сон як художній інтенціонал. *Проблеми сучасного літературознавства* : збірник наукових праць. Вип. 5. Одеса : Маяк, 1999. С. 58–66.

5. Каневська Л.В. Психологізм романів Івана Франка середини 80–90-х років : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2004. 22 с.
6. Кардаш І.В. «Фелікс Австрія» Софії Андрухович: бестселер по-галицьки. URL: http://comma.com.ua/articles/feliks_avstriya_sofii_andruhovich/ (дата звернення: 08.04.2020).
7. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е, испр-е и дополн. Назрань : Пилигрим, 2010. 486 с.
8. Старикова Г.В. Лексика портретных описаний : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Ленинград, 1985. 21 с.
9. Страхов И.В. Психологический анализ в литературном творчестве: пособие для студентов педагогических институтов. Саратов : Изд-во Сарат. пед. ин-та, 1973–1976. С. 34–47.
10. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
11. Юркина Л.А. Портрет. *Введение в литературоведение* / под ред. Л.В. Чернец. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Высш. шк., 2006. 680 с.

Shevalie S., Dzynhliuk O. Linguostylistic means of creating a psychological portrait (based on novel S. Andrukhovych “Felix Austria”)

Summary. The article deals with how the means of linguistic stylistics represent the inner world of the heroes of the work, reflect their psychological and emotional state, emotional experiences. The authors emphasize those details that inform the reader about the emotional, emotional state, psychological reactions of the character to the events that take place. The basic parameters of a portrait of a character in a work of art are analyzed: description of appearance, inner world, kinetic characteristics. The most characteristic lexical and figurative and stylistic means of psychological portraiture have been established and systematized.

Since the main interest in the person in literature is focused not so much on its appearance as on the peculiarities of the inner world, writers try to create a psychological portrait of the hero, to penetrate into his soul, emotions. A psychological portrait in a work of art goes through a very difficult path of development. From a narrow understanding – appearance, to a broad – character, habits, emotions. In the gradual development of the portrait there is a continuous growth of psychology. This causes the complexity of the structure of the portrait, it becomes comprehensive, complex, multi-faceted.

The author uses a wide range of linguistic means to represent the psychological portrait of the protagonist, some of which we will consider in her work.

As for the linguistic means of reproducing a psychological portrait in the novel Felix Austria, the main means of psychology is the monologue of the protagonist, which is a diary entry. The author resorts to detailed portrait descriptions that include epithets and comparisons. An internal monologue in which the character's internal experiences are conveyed, instead of describing external real events, the situations that cause those experiences, it allows one to look at the characters from a new perspective. Dreams in a literary work always indicate the psychological tension, severe psychological state of the characters. Often, it is severe anxiety, fear, anticipation of the inevitable, which is actually and feels Steph.

The psychological portrait of the heroes is revealed not only through the characteristics of appearance, but also through the separation of features and qualities, which helps to recreate a complete picture of the inner world.

Key words: psychology, psychological portrait, linguistics, metaphor, portrait representation.

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

*Vysotska R. R.,**Enseignante du département des langues étrangères
de l'Université nationale Polytechnique de Lviv**Zalutska H. I.,**Enseignante du département des langues étrangères
de l'Université nationale Polytechnique de Lviv*

DON JUAN DE MOLIÈRE, PERSONNAGE À SUCCÈS DE LA TRAGI-COMÉDIE CLASSIQUE FRANÇAISE AU XVIIÈME SIÈCLE

Summary. The article has been devoted, first of all, to the question of the analysis of the term of tragicomedy in French classicistic literature. Particular attention has been paid to the characteristics of the comic character in the play. A detailed analysis of the structure of the work has been carried out. Special attention has been focused on the system of secondary, noble and sacred characters. We have presented the examples of conversion of places and characters into symbols. Molière came to literature during the day of the classicist tragedy. Comedies were seen by viewers as a frivolous spectacle that only entertained the audience. Molière provided comedy with a completely different content. His plays were not only entertaining but also instructive. Taking images and situations from his modern life, the play showed people their flaws, passions and mistakes. Molière combined the rules of classicism with the traditions of folk theater, which gave his works a special vitality those of dynamism. They became a manifestation of the very spirit of the people, the spirit of free thinking, disobedience, and protest against everything false and vicious. Molière proved that comedy can affect the viewer no less, and perhaps even more than tragedy. At the same time, the artist was a true innovator in the field of literature and theatrical activity, because he went beyond classicism and established new principles of dramaturgy. "Don Juan, or the Stone Guest" ("Don Juan, ou Le Festin de Pierre"), written in 1665, during the persecution of Tartuffe. Looking for a way out, Molière picked up a theme that has been repeatedly developed in French, Italian and Spanish theaters. Molière transformed the Seville Caballero into a Fratus nobleman. For the first time, there has been an image in the literature that cannot be evaluated unequivocally. Don Juan is the embodiment of depravity, cynicism, spiritual annoyance, immorality, but there are also positive qualities in him – reason, courage, free-thinking, common sense. However, the play again exposes the priesthood and hypocrisy: Don Juan becomes a kind of complement to Tartuffe's image. At the same time, the artist affirms the versatility of human nature. Molière modifies the theme of Don Juan. Don Juan is not so much a violator of social norms, but an embodiment of the negative sides of those norms. The viciousness of his behavior is only a peculiar manifestation of the viciousness of the ruling circles. But Molière made Don Juan not only the bearer of the vices of old society, but also the representative of new ideas. More precisely, not so much the ideas of the third state as the preachers of the negative attitude towards all the norms adopted by the old society, which had to be

developed as a result of the viciousness of the old regime. Don Juan's materialism and rationalism served to dismantle old masks and promote new values. In all of this lies the deeply humanistic nature of the comedy Molière.

Key words: master, human being, vocation, art of Molière, research, farce, play.

La farce est cette petite pièce comique, d'une centaine de vers ou de lignes seulement, qui a trouvé son succès populaire au XVIème et au XVIIème siècle, en faisant rire par tous les moyens : comique de mot, de situation, de geste. *Dom Juan*, pièce grave et parfois douloureuse, peut sembler aux antipodes de la farce. Pourtant, cette pièce s'inscrit encore dans cet héritage par deux aspects [1, p.106].

La définition du problème. Ensuite, la pièce touche au comique de farce par l'évocation crue des choses du corps et de l'argent. C'est Sganarelle qui est le porte-parole comique de ces questions d'intendance, lui qui, d'un bout à l'autre de la pièce, n'a de préoccupations que matérielles: éloge paradoxal du tabac au début et demande incongrue de ses "gages" à la fin de la pièce. L'acte III nous montre un personnage dont le raisonnement "à le nez cassé" alors qu'il essaie de s'élever vers l'abstraction (III, 1) ou qui invoque une excuse scatologique (le "purgatif") pour justifier la lâcheté de sa fuite (III, 5) [1, p.120]. **Notre objectif de recherche** est de désigner par "le terme comédie" une conception de la littérature selon laquelle l'écrivain doit chercher non pas à réaliser le réel, mais au contraire à le représenter fidèlement. Cette définition est cependant peu satisfaisante car elle convient à un très grand nombre d'oeuvres écrites à des époques totalement différentes et ne peut donc conduire à une étude intéressante **qui représente l'actualité du travail.**

Le matériel de base. La comédie de Molière s'inspire des modèles antérieurs. Elle reprend des éléments de la *comedia* espagnole, comédie romanesque, qui s'organise en "journées" (et qui se distribue en tableaux, dans des espaces successifs). La *comedia* fait intervenir tous les milieux sociaux, des aristocrates au peuple le *Dom Juan* de Molière également. Un personnage comme Sganarelle doit beaucoup au *gracioso* ou valet bouffon de la comédie espagnole [2, p. 159]. La *comedia* ne cherche pas exclusivement à être drôle mais intègre des scènes d'action : enlèvements, combats, duels, affrontements, et produit des effets dramatiques et pathétiques. Elle relève d'une esthétique baroque en ce qu'elle interroge le réel et l'imaginaire: elle présente, par là,

une visée morale et religieuse, la réflexion sur l'au-delà. Dans *Dom Juan*, la Statue du Commandeur renvoie aux lois divines et à la nécessité de s'y soumettre.

À côté de cette influence espagnole, il faut noter l'imprégnation de la commedia dell'arte, comédie italienne, largement improvisée et destinée à faire rire: les lazzi (ou mots d'esprit), les gesticulations de Sganarelle, ses volte-face subites sont aussi marqués par les mouvements bouffons de la comédie d'inspiration italienne et populaire. Le petit genre de la pastorale a eu son succès en France dans la première moitié du XVIIe siècle, où il correspondait à un divertissement de cour. Il met en scène une intrigue amoureuse dans une nature de convention [2, p. 168]. Tout l'acte II de *Dom Juan* détourne l'univers idyllique de la pastorale, entre bergers et bergères. Molière reprend ces amours dans un paysage naturel pour leur donner des accents plus franchement comiques.

La suite de la pièce relève davantage d'un autre genre, progressivement éclipsé à son tour, la tragi-comédie. La tragi-comédie est une pièce en cinq actes, en vers, mettant en scène des aventures nombreuses dans un univers noble : amours, rencontres, combats, tout semble placé sous le signe du hasard. Les pérégrinations et les rencontres dans la forêt à l'acte III, puis la venue de Dom Louis, le père de Dom Juan, à la scène 4 de l'acte IV, ont des accents de tragi-comédie. L'entre, vue avec Dom Louis semble même inspirée par des modèles de père noble cornélien, avec le ton solennel d'usage et les sentences frappées dans des alexandrins blancs : "La naissance n'est rien où la vertu n'est pas." [4, p. 96]. Mais en proposant un siège, le personnage de Dom Juan – et Molière avec lui – fait retomber la scène dans la trivialité de la franche comédie.

Molière fait ainsi de *Dom Juan* une comédie singulière: en cinq actes mais en prose. L'auteur sacrifie aussi à un goût de son époque, celui des machines – la statue qui bouge, qui marche, qui parle, les feux de Bengale, le bruitage tonitruant et la trappe qui s'ouvre à la fin. Molière hérite donc d'une tradition et s'en démarque. "Il met bien en scène des personnages de condition morale inférieure" – critère de la comédie – en particulier un grand seigneur vicieux et un valet bouffon. Mais le personnage répréhensible ne fait aucunement rire, contrairement à ce qui se passe dans ses autres comédies: Arnolphe, Orgon et même Tartuffe étaient par moments très comiques. "La pièce adopte bien aussi un niveau de – langage moyen" et des paroles diverses, et vise la correction des vices des hommes ici le libertinage et ses dégâts. Cependant, ce n'est pas, le héros vicieux qui est ridicule, mais son double bouffon, Sganarelle, qui doit, de surcroît, représenter la voix de la piété et du bon sens. Le message moral s'en trouve brouillé. Il n'est plus sûr que Dom Juan corrige vraiment le vice "par rire" [3, p. 176].

Il est bien difficile de définir un "registre" dans *Dom Juan*. Cela tient au langage différent de chaque personnage: Sganarelle et les paysans sont le plus souvent dans la tonalité comique, Done Elvire apporte une note pathétique et parfois lyrique, Dom Louis et les frères d'Elvire parlent un langage tragicomique, Dom Juan dessine sans cesse un contrepoint ironique; et la Statue du Commandeur donne à la pièce une dimension à la limite du tragique et du fantastique.

Il en résulte un changement constant de style: éloquence faussement didactique et tonalité héroï-comique – traitement décalé d'un sujet bas – chez Sganarelle (I,1); revirements burlesques du valet et éloquence ironique de Dom Juan (I, 2; II, 5, III, 1; IV, 5; V, 2); pathétique d'Elvire et ironie de Dom Juan (I, 3); comique de mots des paysans et scène émouvante de dépit amoureux (II, 1);

jeu ironique de la séduction et comique de mots avec les paysannes (II, 2 et II, 4); comique de geste soufflets – et pathétique de la situation de Pierrot (II, 3); pathétique du Pauvre et ironie de Dom Juan (III, 2); commentaires de tragi-comédie sur le duel, l'honneur, et ironie sourde de Dom Juan (III, 3; III, 4; V, 3); comique de mots et de situation avec M, Dimanche (IV, 2; IV, 3); éloquence tragique de Dom Louis et réponse ironique de Dom Juan (IV, 4); accents pathétiques et lyriques de Done Elvire et commentaires ironiques de Dom Juan (IV, 6); accents pathétiques et joyeux de Dom Louis, et lyrisme ironique de Dom Juan (V, 1); traitement burlesque, mais aussi tragique et fantastique, des confrontations avec le surnaturel et en particulier avec la Statue du Commandeur (III, 4; IV, 7; IV, 8; V, 4; V, 5; V, 6). Le héros n'a pas pris sur l'action, et la suit de manière apparemment désordonnée et arbitraire. On peut moins parler ici d'une "unité d'action que d'une unité de péril" (les dangers croissants courus par le héros). Contrairement à la tradition de la comédie, l'intrigue contrariée n'est pas un mariage puisque ce mariage a déjà eu lieu et qu'il est bafoué [6, p. 96]. Au nom de l'unité de péril – un héros de plus en plus menacé chaque acte semble engager une nouvelle intrigue: recherche par Dom Juan d'une nouvelle proie (acte I), improvisation devant les paysannes (acte II), rencontres fortuites au fond d'une forêt (acte III), retour pressant des obligations passées (acte IV), jeu extrême de l'hypocrisie et châtement final (acte V). L'action se passe, en principe, "en Sicile". C'est la seule indication de lieu explicite. La géographie italienne est démentie cependant par le nom et par le langage de bien des personnages. M. Dimanche, le créancier de l'acte IV, a un nom bien français, comme les paysans de l'acte II, à commencer par Pierrot, dont la parole emprunte largement au patois d'île-de-France. Le nom du grand personnage féminin qu'invente Molière, Elvire, appartient clairement à la dramaturgie française (Da Ponte et Mozart la transformeront en Elvira comme ils feront passer l'espagnol "Don Juan" dans l'italien "Don Giovanni"). On ne trouvera guère de consonances italiennes, puisque les autres personnages ont plutôt des noms espagnols (Dom Juan, Dom Louis, Dom Carlos...).

Pas plus qu'il n'y a de couleur locale italienne, il n'y a d'unité de lieu dans la pièce. L'ancienne unité de lieu était celle d'une ville et de ses environs. Molière en joue très librement dans *Dom Juan* [7, p. 100]. L'édition même du texte ne fixe pas l'endroit précis de l'action, mais on peut le déduire du dialogue et se référer aussi aux premières éditions "cartonnées" de la pièce, qui tenaient compte des représentations (d'où les indications en note pour les actes II, III, IV et V, marquant, chaque fois, un changement de lieu). A chaque acte correspond en effet un espace différent; on peut même considérer qu'il y a six décors distincts dans la pièce puisqu'un changement à vue intervient au cours de l'acte III : on passe d'un paysage extérieur à l'intérieur du mausolée où se trouve la Statue du Commandeur. On est donc très loin de l'unité rigoureuse de lieu qui imposerait à l'action un espace, et un seul. Et cette diversité d'endroits dit la mobilité physique et affective, l'"inconstance" structurelle du héros. On passe aussi d'un espace neutre de rencontre, les abords ou l'entrée d'un palais au premier acte, à un espace sauvage et solennel, plongé dans l'ombre, la forêt et le mausolée du dernier acte [9, p. 36]. Dans *Dom Juan*, on glisse ainsi d'un cadre diurne (acte I et II) à un cadre nocturne (forêt et lieux clos ou sombres des trois derniers actes), soit d'un paysage de vie à un paysage de mort. Pas plus qu'il n'y a d'unité d'action et d'unité d'espace, il n'y a d'unité de temps au sens strict dans *Dom Juan*.

La règle des vingt-quatre heures n'y est pas observée. L'action s'étend au moins sur deux journées. À la scène 8 de l'acte IV, la Statue invite le héros à dîner le lendemain – et l'on sait la Statue très ponctuelle lorsqu'on la retrouve à la fin de l'acte suivant. Et même, de l'acte I à l'acte IV, si c'est une seule journée qui s'écoule, elle serait remplie de tant d'événements qu'elle en paraîtrait invraisemblable. De fait, la seule "vraisemblance" temporelle est celle de la durée de la représentation. Le temps perçu par le spectateur pendant chaque acte doit coïncider avec celui de la représentation de chaque scène – et le temps ne peut s'accélérer qu'entre les actes. D'où les quelques ellipses, entre l'acte I et l'acte II. Le héros occupe donc presque toute la comédie qui porte son nom (il n'est absent que dans deux premières scènes de présentation, au début de l'acte I et de l'acte II). On suit le parcours d'un être à la fois désirant et traqué.

Le personnage se définit par son statut social prestigieux, entaché par son vice annoncé par Sganarelle: "un grand seigneur méchant homme". C'est un noble qui abuse de son pouvoir non seulement sur les femmes qu'il rencontre, mais aussi sur son valet. Personnage qui s'arroge les privilèges de sa caste, l'impunité présumée, mais qui ne reconnaît aucun de ses devoirs. Son père le lui reproche au nom des lois familiales, morales et humaines. Dom Juan reste simplement fidèle aux coutumes guerrières de sa caste et à ce code de l'honneur qui le pousse à accepter l'affrontement, dans un combat inégal à l'épée, à l'acte III, ou même face au surnaturel qu'il a défié, dans les dernières scènes.

"Son vice" est la recherche effrénée de la séduction des femmes – le "donjuanisme" vient de là [8, p. 21]. Le héros use, à cet effet, de toutes les ressources de la parole: virtuose de l'improvisation et du langage efficace, il sait déployer tous les trésors de l'éloquence, de la conversation, mais aussi faire parler les autres ou les réduire au silence. En ce sens, il apparaît aussi comme l'image même du comédien ou de l'ironiste – l'ironie est son registre de prédilection – au sens étymologique du mot. Il met en question toutes les autres paroles, et par là amène à se demander quelle parole il faut prendre au sérieux.

Aristocrate dévoyé et danger public, séducteur et virtuose ironique de l'improvisation, le personnage est placé sous le sceau de l'ambiguïté, puisqu'il est condamnable et condamné sans être ridicule [7, p. 28]. Le personnage, surtout, ne se réduit pas à sa caractéristique connue: les conquêtes féminines. Le libertin Dom Juan n'a d'existence que par son aspect d'incrédule et de profanateur. Il est celui qui transgresse non seulement les lois humaines mais aussi les lois divines, puisqu'il s'en prend ouvertement au Ciel en défiant le sacré. Le personnage prend sens par rapport au temps, à la mort et à l'au-delà. Il est celui qui parie sur la vie présente, qui refuse toute possibilité de salut après la mort. Et c'est le fondement même du mythe auquel il a donné lieu. L'ambiguïté de Dom Juan tient à la résistance qui lui est opposée par son valet. Il n'est guère possible de montrer au XVIIe siècle un valet supérieur à son maître [6, p. 206]. Et pourtant, c'est ce valet, Sganarelle, qui est le dépositaire des valeurs plus recommandables de la raison, de la religion et de la morale. Sganarelle joue dès lors un rôle complexe dans la pièce, d'autant qu'il est presque tout le temps présent (tout comme son maître, il n'est absent que dans deux scènes) et qu'il a déjà un passé dans d'autres pièces de Molière – d'homme du peuple, drôle, grossier, qui cherche à s'élever par un savoir incertain. Dans *Dom Juan*, il assure d'abord la fonction d'auxiliaire du héros – il doit le servir malgré lui dans ses entreprises -, de confident et de porte-parole – il doit donner la réplique à son maître (I, 2; III, 1; IV, 5; V, 2), et parfois s'exprimer

en son nom, devant Elvire ou la Statue (I, 3; III, 5; IV, 8). Il assure simultanément l'emploi du valet comique et constitue un contrepoint bouffon, par son langage ridicule, ses appétits ou ses revirements très lâches. Il a pour fonction théâtrale de faire rire.

Il s'agit enfin de la Statue du Commandeur. Contrairement à la tradition, Molière n'en fait pas le père tué d'une femme séduite (Anna), et le personnage, un peu mystérieux et arbitraire, surgit tardivement dans la pièce, à la fin de l'acte III. Cette utilisation d'une "machine" – statue qui bouge et qui parle – met la mort en scène, marque les grandes étapes attendues, le défi lancé à la Statue, l'invitation et la contre-invitation, l'entraînement en enfer.

Le premier fait preuve d'élégance, d'honnêteté, de lucidité aussi face aux faux-fuyants de Dom Juan, le second plus intransigent, paraît enfermé dans les codes aristocratiques d'autrefois et défend l'urgence du quel pour venger sa soeur.

Quelques personnages, plus épisodiques encore, ont un petit rôle dramatique et assurent aussi une détente comique dans la pièce. C'est le cas de Pierrot, sauveur de Dom Juan, et battu par son bienfaiteur ingrat et rival sans pitié [7, p. 106]. Le patois grossier du personnage, son amour sincère pour Charlotte l'injustice de sa situation inspirent pourtant de la compassion. Autour de lui, deux paysannes naïves, Charlotte et Mathurine, également éblouies par la cour de Dom Juan, permettent au séducteur de se montrer en action au deuxième acte auprès d'une caste sociale qui lui est inférieure, preuve que toutes les femmes l'intéressent, quel que soit leur milieu. Le dédoublement des paysannes favorise une situation comique de difficulté et de double langage (II, 4). "C'est une autre naïveté, celle de la bourgeoisie fascinée par la noblesse – quitte à se faire spolier – qu'incarne le créancier M. Dimanche au début de l'acte IV, preuve que la séduction de Dom Juan n'opère pas qu'auprès des femmes. On n'aurait garde enfin d'oublier quelques utilités", personnages fugitifs qui ne servent que l'action et le dialogue: le personnage muet de Gusman, auprès duquel Sganarelle a tout loisir de briller ridiculement dans la première scène; La Ramée, qui assure le rôle du messager à la fin de l'acte II; La Violette, qui annonce les arrivées au début de l'acte V; Ragotin, qui assure le service et l'intendance à la fin de l'acte IV. Ces personnages pittoresques, même lorsqu'ils ne parlent guère, redonnent tous ses droits à la comédie [7, p. 110].

Pour conclure. *Dom Juan* est un joueur – celui qui parie contre le Ciel, pour les plaisirs de la terre. Il fait partie de ces libertins à qui Pascal, dans ses *Pensées*, entend montrer qu'ils ont fait le mauvais pari, qu'ils ne peuvent que tout perdre. Le sujet est important. Mais la pièce disparaît vite dans l'affiche. Humiliation posthume: cette pièce est remplacée par une version affadée, une transcription en vers réalisée par Thomas Corneille en 1677 pour la Comédie Française [8, p. 87]. *Dom Juan* meurt foudroyé au XVIIe siècle; la pièce aussi, après quinze représentations. Mais depuis le milieu du XXe siècle, la comédie et son héros sont revenus plus vivants que jamais sur la scène du théâtre.

Liste des ouvrages consultés:

1. Bricka B. Molière. Panorama d'un auteur 10. Levallois-Perret : Jeunes Éditions – Studyrama, 2003. 156 p.
2. Dodeller S. Molière. Belles vies. Paris : L'école des loisirs, 2005. 189 p.
3. Faguet E. "Molière". Dans Dix-septième siècle : Etudes littéraires. Nouvelle bibliothèque littéraire. Paris : Ancienne librairie Furne, Boivin, 2009. 294 p.
4. Hutier J.-B. *Dom Juan* : Molière : 12 sujets corrigé. Profil littérature. Oral de français 168. Paris : Hatier, 1994. 205 p.

5. Ker W. P. "Molière and the Muse of Comedy". Dans The Art of Poetry : Seven Lectures. Oxford : Clarendon Press, 1923. 245 p.
6. Leplâtre O. Étude sur Molière : Dom Juan. Résonances. Paris : Ellipses-Marketing, 1998. 306 p.
7. Rojat P-H. Dom Juan: Molière. L'œuvre au clair 11. Paris : Bordas, 2003. 159 p.
8. Rolland J. Le petit Molière ou La naissance à la gloire d'un jeune prodige du théâtre : Michel Baron. Illustré par Xavier Christin. Paris : P. Têqui, 1999. 366 p.
9. Simon A. Molière par lui-même. Écrivains de toujours 40. [Paris] : Éditions du Seuil, 1957. 289 p.

Висоцька Р. Р., Залуцька Г. І. Дон Жуан Мольєра, успішний персонаж французької класицистичної трагікомедії 17-го століття

Анотація. Представлена робота присвячена насамперед питанню аналізу терміну трагікомедії у французькій літературі епохи класицизму. Особлива увага у п'єсі приділяється характеристикам комічного персонажа. Здійснено детальний аналіз структури роботи. Окрема увага зосереджена на системі другорядних, благородних та сакральних персонажів. Ми представили приклади перетворення місць та персонажів на символи. Мольєр прийшов у літературу в період розквіту класицистичної трагедії. Комедії сприймалися глядачами як несерйозне видовище, що мало лише розважати публіку. Мольєр надав комедії зовсім іншого змісту. Його п'єси були не тільки цікавими, а й повчальними. Беручи образи і ситуації із сучасного йому життя, драматург показував людям їхні вади, пристрасті й помилки. Мольєр поєднав правила класицизму з традиціями народного театру, що надало його творам особливої життєвості ті динамізму. Вони стали виявом самого духу народу, духу вільнодумства, непокори та протесту проти всього нищого, фальшивого, порочного. Мольєр довів, що комедія може впливати на глядача не менше, а, можливо, навіть і більше,

ніж трагедія. Водночас митець був справжнім новатором у галузі літератури й театральної діяльності, бо вийшов за межі класицизму й заклав нові принципи драматургії. «Дон Жуан, або Кам'яний гість» ("Don Juan, ou Le Festin de Pierre"), написаний в 1665 році, в період гоніння на «Тартюфа». Шукаючи вихід, Мольєр узяв тему, яка неодноразово розроблялася у французькому, італійському та іспанському театрах. Мольєр перетворив севільського кабальєро на французького шляхтича. Уперше в літературі з'явився образ, котрий не можна оцінити однозначно. Дон Жуан – втілення розбещеності, цинізму, духовної нищості, аморальності, але при цьому в ньому є і позитивні якості – розум, сміливість, вільнодумство, здоровий глузд. Мольєр поставив собі за мету дати критику розпусного суспільства, яке породжує таких героїв, як Дон Жуан. Разом з тим драматург знову викриває святенництво і лицемірство: Дон Жуан стає своєрідним доповненням образу Тартюфа. Водночас митець утверджує багатогранність людської натури. «Зображуючи сильні і слабкі сторони особистості, він закликав повернутися до моральних законів у житті людства». Мольєр змінює та поглиблює тему Дон Жуана. Дон Жуан не стільки порушник суспільних норм, скільки втілення негативних сторін цих норм. Сама порочність його поведінки являється лише своєрідним виявленням порочності правлячих кіл. Але Мольєр зробив Дон Жуана не тільки носієм пороків старого суспільства, але й представником нових ідей. Точніше кажучи, «не стільки ідей третього стану, скільки проповідників того негативного відношення до всіх прийнятих старим суспільством норм, яке повинне було виробитися в результаті усвідомлення порочності старого режиму». Матеріалізм та раціоналізм Дон Жуана слугували зриванню старих масок та утвердженню нових цінностей. У всьому цьому полягає глибоко гуманістичний характер комедії Мольєра.

Ключові слова: господар, людина, покликання, мистецтво Мольєра, фарс, гра.

*Мехман Г. А.,**доктор філософських наук,**ведучий науковий співробітник Інститута літератури імені Низами Гянджеві
Національної академії наук Азербайджана*

СТИЛИСТИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ В РОМАНЕ «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ»: ОТ БУРАННОГО К КОСМОСУ

Анотація. Мета статті – зробити аналіз подій, змальованих у романі Чингіза Айтматова «І триває довше століття», у просторово-часовому контексті, що охоплює широкі області від реальності до утопії. Провести паралелі з роботами інших письменників, розкрити особливості стилістичного устрою Чингіза Айтматова в контексті досліджуваної роботи.

У статті в основному використовуються методи порівняльного аналізу, метод аналогій і художній опис. Новизною у статті є те, що вперше в національній літературі аналізуються події, що змальовані в романі Чингіза Айтматова «І довше століття триває день», у просторово-часовому контексті, що охоплює широкі області від реальності до утопії. Підкреслюється, що роман «І довше століття триває день» відображає важливі моменти долі автора, які червоною лінією проходять через усю його творчу діяльність. У послідовній формі відзначається, що Ч. Айтматов успішно поєднав кордони, що розділяють час і простір, включивши в роман національні легенди, міфи, картини із життя і фантастичні сцени. Проводяться паралелі із творами інших письменників, розкриваються особливості стилістичного прийому Чингіза Айтматова в контексті досліджуваного твору, який ставити перед читачем завдання, що зачіпають глобальні проблеми людства.

Зазначено, що Чингіз Айтматов вдало поєднав кордони, що розділяють час і простір, зокрема національні легенди, міфи, картини із життя і фантастичні сцени, у романі.

Підсумовуючи вищевикладене, автор зазначає, що проблема манкуртизації зображена в цьому романі у три шари.

Перший шар показує трансформацію в жоламанській манкурт із боку чжуаньчжуанцев, а також сучасний тип манкурта в образі Сабіжана.

На другому рівні постановка завдання більш поширена. Автор ніби проводить аналогію між жоламановським мозком, стискає «широту», і колючим дротом навколишнього кладовища Ана-Бейит.

Нарешті, у третьому шарі манкуртизація має глобальний характер.

Після відвідування землянами планети Лісові Груді за допомогою космічної ракети планета Земля оточена магнітним кільцем. І це прояв манкуртизації з боку наддержав, які за поляризації з високорозвиненими і висококультурними мешканцями планети Лісові Груді прагнуть знищити людський чинник.

Ключові слова: і довше століття триває день, роман, Чингіз Айтматов, манкурт, бурані.

Постановка проблеми. Конечная точка, достигнутая земной цивилизацией за последнее столетие, резко отличается от предшествующей истории, длиной в миллионы лет. Даже

малейший прогресс в данном направлении, каждый маленький шаг увеличивает противоречие, существующее в корне этого процесса, в результате чего новое, репрезентируя старые понятия, позиционирует себя как универсальная категория, которой подвластны любые толкования. В содержании данного процесса есть такая особенность, будто человечество на протяжении миллионов лет подготавливало этот скачок и, проще говоря, существовало именно для него. Известно, что достигнутое в результате научных открытий развитие время от времени становится причиной ряда неприятностей. Во многих случаях наступает момент, когда открытия, как результат человеческого интеллекта, обращаются против самих себя. И это естественно, поскольку, как и в малом явлении, в сфере деятельности интеллекта время от времени бывают моменты, снижающие скорость достижения ожидаемого эффекта.

Цель статьи – проанализировать события, описанные в романе Чингіза Айтматова «И дольше века длится день», в пространственно-временном контексте, охватывающем широкие области от реальности до утопии. Провести параллели с произведениями других писателей, раскрыть особенности стилістического приема Чингіза Айтматова в контексте исследуемого произведения.

В статье в основном были использованы методы сравнительного анализа, метод аналогии и художественного описания.

Изложение основного материала. В XX в. произошли две мировые войны. В Первой мировой войне изобретенные ранее самолеты использовались для сбрасывания бомб на людей (в противоположность от миссии сказочных ковров-самолетов), во Второй мировой войне атомное оружие было использовано не для энергообеспечения, а в трагических целях массового уничтожения людей.

Серьезные перемены в мире, произошедшие в XX в., оказывали влияние на гуманитарную мысль. Создавались различные теоретические концепции, а в точке их перелома появлялись новые. Порой новая мысль была не продолжением прежней или ее видоизмененной формой, а ее прямой противоположностью.

Литературно-художественная мысль, чуткая к подобным проблемам, на фоне этих перемен находилась в поисках путей выхода из создавшегося положения. Контекст мировой литературы XX в. являлся многофункциональным, переменчивым и подвижным. В средние века литературно-художественная мысль была более статичной, резких изменений не наблюдалось. Порою та или иная традиция менялась постепенно, частично перерождаясь в течение веков, переходила в новую форму. Например, традиция «Лейли и Меджнун», заложенная

великим Низами Гянджеви и продолженная на протяжении веков и в эпоху Физули, несмотря на оригинальность каждого сочинения, эстетический принцип в произведениях на эту тему оставался неизменным.

В XIX в. эстетический канон, действовавший в мировой литературе на протяжении веков, пережил кризис на фоне научных открытий, возникла необходимость создания новой концепции. В мировой литературно-художественной мысли период от импрессионизма до театра абсурда, то есть примерно с конца XIX в. до 50-х гг. XX в., именуется эпохой модернизма (естественно, что определение данного отрезка времени является условным).

В формировании модернизма как течения важную роль сыграл ряд научных факторов. Например, изобретение фотографии, а несколько позже – кинематографии покрыло тенью необходимость точного отражения действительности традиционными эстетическими средствами. Литература должна была выразить себя в новом формате, и ей это удалось. Традиции прошлого, опыт накопленных знаний проходили испытания перед техникой новой эпохи, как бы сортировались ею. Что касается идеологических основ модернизма, то следует отметить, что именно с ними связаны коренные изменения в европейской философии. Можно сказать, что во всех областях, в том числе в гуманитарном сознании, в мире возникла необходимость оценки, дифференциации достижений человеческого разума. Открытия, продолжавшиеся с конца XIX в., усилили чувство новизны, появилась потребность в пересмотре традиций. Подъем в результате перемен и последовательных открытий позиционировал модернизм, выражаясь словами Ю. Хабермаса, как «проект современности». Данный проект в то же время мог означать разрушение одним ударом «залежей знаний», накопленных до настоящего времени. Д. Ольшанский пишет: «С одной стороны, мы имеем дело с совершенно новым принципом проектирования, который не был популярен в новоевропейской философии, с другой стороны, этот проект заведомо оказывается невыполнимым, ибо ориентируется на постоянно изменяющуюся современность, а значит, обречён всегда оставаться незавершённым» [4].

Мировая литература XX в., подобно самому столетию, отличается сложностью, изменчивостью и богатством. Не так-то просто очертить контуры огромного литературного массива, созданного в этот период, подвергнуть его анализу в пределах определенных рамок. В то же время эта трудность также повлияла на литературный процесс той эпохи. В литературе XX в. были созданы художественные произведения, выходящие за пределы «измов», ставшие своеобразным островом в океане привычных традиций. Например, проза Эрнеста Хэмингуэя своим специфическим стилем выходила за пределы модернистского повествования.

Чингиз Айтматов стал одним из писателей, сделавших свое творчество событием мировой прозы XX в., сумевшим в синкретической форме успешно на фоне судьбы небольшого народа выразить чаяния и будущность человечества. Писатель начал свое творчество с небольших рассказов, в которых отражалась его повседневная жизнь, он описал проблемы того времени. Например, в рассказе «Газетчик Дзюйдо» воспевалась вера в построение социализма в Японии, а в рассказе «Белый дождь» описывалось колхозное строительство. Друг писателя, казахский поэт Мухтар Шаханов, в их совместной

философской беседе «Луч зарницы» справедливо отмечал, что, если бы Чингиз Айтматов описал повседневно пережитое, он был бы одним из рядовых писателей своего времени. Специфическая особенность айтматовской прозы начала проявляться с вышедшей в 1957 г. повести «Лицом к лицу», и сам писатель неоднократно признавался, что его творчество началось с этого произведения.

Развитие и функциональность романного жанра имели исключительное значение для полноценного отражения сложной действительности XX в. Марсель Пруст в эссе «Сила романиста» писал: «Мы все стоим перед романистом как рабы перед императором: одним только словом он может дать нам свободу. Благодаря ему мы, ускользнув от своего старого социального статуса, познаем положение генерала, ткача, певца, сельского интеллигента, сельскую жизнь, картежный азарт, охоту, ненависть, любовь, войну» [5, с. 245].

Не случайно проза Чингиза Айтматова достигла своей вершины романом «И дольше века длится день». Одного этого романа было бы достаточно, чтоб остаться в истории мировой прозы, несмотря на то, что и другие романы и повести писателя имели достаточно счастливую судьбу. У. Фолкнер отмечал, что его современник Э. Хемингуэй повестью «Старик и море» нашел своего Бога, о котором мечтал всю жизнь. «До этого герои Э. Хемингуэя двигались в вакууме, они не имели прошлого. Однако вдруг в «Старик и море» Хемингуэй нашел своего Бога» [8, с. 4]. Сантьяго был логическим и совершенным завершением творческих поисков Э. Хемингуэя. Аналогичную параллель, в определенном смысле, можно провести относительно романа «И дольше века длится день». Едигей был выражением высшей точки внутренней энергии Ч. Айтматова, иными словами, он нашел своего Бога. Академик Иса Габибейли пишет о романе: «Роман Айтматова может считаться своеобразным величественным итогом мировой литературы последнего столетия и стартовой точкой призыва литературы современной эпохи к возвращению к истокам, национально-духовному самопознанию и возрождению» [3, с. 90].

Через весь роман проходят важные моменты жизни писателя, тревожащие его проблемы. Каждый, кто знаком с жизнью и судьбой Ч. Айтматова, узнает о присутствии его самого в каждой частичке книги. В произведении писатель объединяет в единую идею и контекст фрагменты и сюжеты, разительно отличающиеся друг от друга во временном и пространственном отношении. В романе с большим художественным мастерством отражены призывы писателя на уровне высокой миссии литературы, ими проникнуты все точки сюжетной линии, объединяющей судьбу всего человечества, начиная с рядового человека.

Средоточием произведения, главным пространством основных событий является Буранный разъезд, где проживает несколько семей. За день до смерти своего друга Казангапа и его похорон Едигей вспоминает всю историю своей жизни, историю Сары-Озека. Начиная свой роман с Буранного, писатель объединяет широкие контуры времени и пространства от легенды о превращении сына Найман-Аны Жоламана в манкурта до планеты Лесная Грудь, входящей в утопическое солнечное Притяжение. Все эти линии объединяет в течение одного дня Едигей Буранный. Хотя Едигей работает железнодорожником на станции Буранной, он обладает уникальной способностью осознания целого века в течение одного дня.

Цепочка памяти Едигея протянута от Найман-Аны к Казангапу, от полустанка Буранный к космосу.

С помощью образа Едигея писатель воссоздает образ труженика, деятельного человека. Он мог бы быть инженером, ученым либо другим специалистом. Едигей – трудящийся не только по своему занятию. Ч. Айтматов указывает: «Однако я далек от абсолютизации самого понятия «труженик» лишь потому, что он «простой, натуральный человек», усердно пашет землю или пасет скот. В столкновении вечного и текущего в жизни человек-труженик интересен и важен настолько, насколько он личность, насколько богат его духовный мир, насколько сконцентрировано в нем его время. Вот я и пытался поставить Буранного Едигея в центр современного мне миропорядка, в центр волнующих меня проблем» [1, с. 5].

Чингиз Айтматов является мастером создания произведения в произведении. Методом обращения к мифу, фольклору он органически вводил в произведение какую-либо легенду, сказку, строя связь сути этой легенды со своей эпохой, представляя параллельный сюжет. В романе «И дольше века длится день» таким сюжетом является легенда «Манкурт», заимствованная из дастана «Манас». Легенда о манкурте была услышана от известного манасца-сказителя Каралаева. Писатель вводит в свой роман легенду о превращении Жоламана, сына Найман-Аны, взятого в плен жуаньжуанами, в манкурта, утратившего память вследствие испытания невероятного физического насилия, когда голову заливали смолой. И сам Едигей родом из поколения найманов, и его верблюд Каранар – корнями из Акмая (верблюдов Найман-Аны). В романе ясно просматривается характерное для творчества Чингиза Айтматова органическое соединение мифического сюжета с процессами современной эпохи в контексте единой идеи. Писатель считает манкуртством отчуждение от национальных корней, исторического самоопределения. С первых лет советской империи одной из основ ее национальной политики была манкуртизация входящих в ее состав наций, утрата ими этногенетической памяти. Подобные имперские шаги успешно обыграны писателем в художественном плане. Очевидны цели известных репрессий 30-х гг. Возвышение человека до уровня личности является результатом развития его индивидуальных качеств. С самого создания советской империи ее основной целью было лишение людей личностных качеств, формирование стереотипа людей в угодных им идеологических рамках. В своем вступительном слове писатель пишет: «Люди могут быть терпимы друг к другу, но они не могут мыслить одинаково, оставаясь при этом людьми, сохраняя свои человеческие качества. Желание лишить человека его индивидуальности издревле и до наших дней сопровождало цели имперских, империалистических, гегемонистских притязаний» [1, с. 6–7].

Видный азербайджанский литератор Джейхун Гаджибеيلي, живший в эмиграции, в своей статье «Интеллигенция в СССР» метко выражает позицию сталинского режима по обезличиванию людей: «Большевики не только оказывали давление на нелояльных к ним ученых, некоммунистов и преследовали их, они даже не обращали внимания на эмпирические науки, дающие быстрый результат, а также большие теоретические открытия, имеющие ценнейшее практическое значение; мало того, их амбиции достигли притязаний на создание чисто большевистской науки» [7, с. 339].

В романе описан ужас, испытанный Найман-Аной при виде потерявшего память сына. После того, как она находит его, она делает все, что может, для пробуждения его памяти, напоминая сыну о матери, отце, роде, корнях. Однако все ее попытки не дают результата. Сын превращен в манкурта, и этот процесс необратим. Найман-Ана приходит в исступление от того, на какие цели используется накопленный человеком опыт за миллионы лет эволюции, перед лицом удручающей картины она возводит свой взор к небу и обращается к Богу: «← Можно отнять землю, можно отнять богатство, можно отнять и жизнь, – проговорила она вслух, – но кто придумал, кто смеет покушаться на память человека?! О господи, если ты есть, как внушил ты такое людям? Разве мало зла на земле и без этого?» [1, с. 156].

Жоламан по приказу хозяина насмерть поражает мать стрелой. Ветер возносит в небеса белый платок с головы матери и платок превращается в птицу Доненбай. Доненбай – это имя отца Жоламана: «С тех пор, говорят, стала летать в Сарозеках по ночам птица Доненбай. Встретив путника, птица Доненбай летит поблизости с возгласом: «Вспомни, чей ты? Чей ты? Как твое имя? Имя? Твой отец Доненбай! Доненбай, Доненбай, Доненбай, Доненбай! <...>» [1, с. 163].

Писатель сообщает о том, что эта идея, хранящаяся в истории, мифах народа, продолжает жить в современную эпоху в ином образе. Несмотря на то, что прошли века, сознание претендующих на гегемонию не изменилось, только обновились их методы проявления. Сын Казангапа Сабитжан – ни кто иной, как манкурт, порожденный временем. Ему внедрили в голову убеждения не физическим способом, а посредством идеологии. Он смотрит свысока на прошлое, историю народа, многовековой опыт, письменность, язык. И потому для него важнее всего карьера, даже реально не очень успешная, его дух и сущность всецело подчинены машине советской идеологии. «Человек без памяти прошлого, поставленный перед необходимостью заново определить свое место в мире, человек, лишенный исторического опыта своего народа и других народов, оказывается вне исторической перспективы и способен жить только сегодняшним днем», – подчеркивает Ч. Айтматов [1, с. 7].

Едигей, верный национальным традициям, желает выполнить последнюю волю своего покойного друга Казангапа, похоронить его на почитаемом святым кладбище Ана-Бейит. Но для единственного сына Казангапа Сабитжана нет ничего святого. Он считает, что место погребения отца неважно, усопший не имеет никакого значения. В ночь перед похоронами отца он выпивает, произносит перед людьми высокопарную речь. Для него ничего не значат мифы и легенды, связанные с кладбищем Ана-Бейит, завещание отца, даже сам усопший. Подобно Жоламану с помощью «шири» ставшему лучшим рабом своего хозяина, режим отделил Сабитжана от отца, под видом образования превратил его в рабское создание, то есть манкурта, который выполняет волю хозяев, выступает против своей нации. Отображенные в романе смены различных контекстов времени и пространства объединяются образом Едигея. Удивление Едигея по поводу поведения Сабитжана напоминает ужас матери Найман-Аны при виде неузнаваемого облика сына.

Едигея выводят из себя разговоры Сабитжана об управлении в будущем людьми из единого центра с помощью «биотиков». Ведь это против ценностных устоев человека, это означает выступать против главного закона человеческой природы.

И в других своих произведениях писатель касается этой проблемы. Этап, достигнутый развитием человеческого сознания, используется не в его пользу, напротив – во вред. Империалисты используют достигнутые научные результаты как ресурс для воплощения своих амбиций.

Одна из «космических» сюжетных линий романа связана с деятельностью международного космического корабля «Паритет», управляемого космонавтами двух мировых сверхдержав – Советского Союза и Соединенных Штатов Америки, посланного для совместных исследований на орбиту, условно называемую «Трамплин», куда стали поступать сигналы с другой орбиты. Писатель в качестве альтернативы реальному миру представляет читателю несколько утопическое пространство и общество. В результате поступающих на орбитальную станцию сигналов выясняется существование внеземной цивилизации. Автор сравнивает поведение населения Земли – манкуртизированное империалистическими силами общество, нежелательные в нем явления с вымышленным им утопическим обществом.

Это жители планеты Лесная Грудь, входящей в орбиту Притяжения, установившей связь со станцией «Паритет». Великий азербайджанский поэт Низами Гянджеви в своей поэме «Искендернаме», обращаясь к утопии, говорит об «идеальном обществе», стараясь дать урок людям своего времени. Так же и Чингиз Айтматов своей легендой о Найман-Ане обращается к прошлому, а галактикой Притяжение – к фантастике. Писатель так объясняет свое обращение к фантастической теме: «Фантастическое – это метафора жизни, позволяющая увидеть ее под новым, неожиданным углом зрения. Метафоры сделались особенно необходимыми в наш век не только из-за вторжения научно-технических свершений в область вчерашней фантастики, но скорее потому, что фантастичен мир, в котором мы живем, раздираемый противоречиями – экономическими, политическими, идеологическими, расовыми» [1, с. 8].

Становится известно, что население планеты Притяжение с точки зрения развития цивилизации в несколько раз превосходило представителей Земли. У них есть летательные аппараты, превосходящие скорость света. Обитатели этой планеты не ведут друг с другом войн, как земляне, у них вообще отсутствует понятие войны. Их занимают проблемы путей борьбы против опустынивания планеты, с которой они могут столкнуться через миллионы лет. Увидевшие это космонавты корабля «Паритет» приходят в изумление. Их заставляет задуматься беспокойство инопланетян о далеком будущем на фоне равнодушного отношения к глобальным экологическим проблемам Земли.

Роман «И дольше века длится день» отличается многоплановым сюжетом. Писатель впервые здесь касается проблемы, беспокоящей его на протяжении жизни. Еще до этого романа в его произведениях можно проследить мотив поисков отца. В целом ряде рассказов и повестей обращают на себя внимание образы детей, так или иначе пребывающих в поисках отцов. Известные кровавые репрессии 30-х гг. принесли в семью Чингиза Айтматова тяжелую трагедию. Писатель простился с отцом на московском вокзале, потом одной ночью увезли опекавшего их дядю Рыскулбека, который так и не вернулся. Бабушка писателя Аймхан умерла, не вынеся этого горя. Так же был убит двоюродный брат отца, Биримкул. Все эти события оставили неизгладимый след в судьбе Ч. Айтматова. Впервые эта его боль вылилась в романе «И дольше века длится день».

В романе Абуталип сражается на фронте, попадает в плен, присоединяется к югославским партизанам, и, в конце концов, целым и невредимым возвращается домой. Однако сомнения не отпускают его. Судьба, раздавив его, привела к разъезду Буранный в Сары-Озеках. Абуталип ночами не спит, записывает на бумагу народные сказки и легенды, песни об Арале. Это борьба за существование народа, его прошлое и настоящее. Абуталип является жертвой тех, кто пытается стереть прошлое народа, его устное творчество, мифы и легенды. Главное – не поражение Абуталипа, главное – продолжение жизни, то есть его народа в собранном и записанном им материале.

Перед расставанием Абуталип изыскивает возможность и завещает Едигею рассказывать детям об Арале: «– Рассказывай им про море! – шепнул Абуталип. То были его последние слова. Едигей понял. Отец просил рассказывать сыновьям про Аральское море» [1, с. 212].

Характерная для айтматовского творчества сюжетная линия, связанная с поисками детьми отца, и здесь находит ясное выражение. Дети Абуталипа Эрмек и Даул с того дня не могут найти успокоения. Независимо от темы разговора они связывают конец происшествий с отцом.

Писатель выбрал основной идеей произведения иерархический порядок: от индивида к обществу, затем манкуртство в глобальном масштабе и борьбу с ним. Едигей, согласно завещанию Казангапа, намерен похоронить его на кладбище, где погребена Найман-Ана. Что бы ни говорили, он стоит на своем. При приближении к кладбищу они упираются в колючую проволоку. Становится известно, что государство окружило кладбище изгородью и построило на его месте космодром. Писатель здесь поднимает тему, начатую с индивида, до общества посредством образа проволоки, протянутой вокруг кладбища Ана-Бейит: «Если в одном случае некий человек теряет память, то в другом – целое общество, народ, либо нация теряют память» [6, с. 13].

Между превращенным в манкурта Жоламаном и забывшим себя, сообразно условиям времени, Сабитжаном нет особой разницы. По мысли писателя, функцию жуаньжуанов в далеком прошлом теперь, в XX в., осуществляет советская империя. Подобно тому, как жуаньжуаны для лучшего управления людьми надевают им на головы «ширу», потерявший память, самоидентификацию человек живет как верный раб. Аналогично советское руководство, уничтожающее кладбище Ана-Бейит, тем самым стирает тысячелетнее прошлое, память людей. Чингиз Айтматов проводит параллель между исторической легендой и реализмами XX в.: «Целью писателя не является включение в сюжет произведения интересных легенд, прежде всего он стремится установить связь, сходство между проблемами человеческого существования в этих легендах с сегодняшним днем» [2, с. 102].

Наконец, находящийся далеко от Земли, Центр из «конвенции», информированной из планеты Лесная Грудь, входящей в галактику Притяжение, проводит экстренное совещание. На основе принятого решения вокруг Земли протягивается магнитное кольцо и прерывается всякий контакт с ней. Тем самым писатель указывает на опасность процесса глобальной манкуртизации. Магнитным окольцовыванием планеты осуществляется ограничение связей людей Земли с иными мирами. Потому что, если земляне добудут сведения о планете Лесная Грудь, они потребуют отчета у мировых руководителей. Магнитная

поверхность – это изображенное Чингизом Айтматовым выражение глобальной «шири», выражение манкуртизации в более глобальном плане.

Выводы. Таким образом, проблема манкуртизации изображается в романе в трех пластах. В первом пласте показано превращение в манкурта Жоламана жуаньжуанами, а также современный тип манкурта в образе Сабитжана. Во втором пласте постановка проблемы более масштабна. Писатель как бы проводит аналогию между сжимающей мозг Жоламана «шири» и колючей проволокой, ограждающей кладбище Ана-Бейит. Наконец, в третьем пласте манкуртизация носит глобальный характер. После контакта планеты Лесная Грудь с помощью космической ракеты с землянами планета Земля опоясывается магнитным кольцом. И это проявление манкуртизации супердержавами, которые, поляризуясь с высокоразвитыми и высококультурными жителями планеты Лесная Грудь, стремятся уничтожить человеческий фактор.

Литература:

1. Айтматов Ч. Полное собрание сочинений в десяти томах. Т. 3. Бишкек : Улу тоолар, 2018, 474 с.
2. Akmatliyev A. Cengiz Aytmatovu Dünyası. AKMB yayınları. Ankara, 1998. 102 s.
3. Габибейли И. Слово о Чингизе Айтматове. Баку : Elm və təhsil. 232 с.
4. Ольшанский Д. Основы идеологии модернизма. URL: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35968>.
5. Prust M. Romançının gücü. “Ədəbiyyatsız dünya” dünya yazarlarının esseləri. Bakı : Alatoran. 296 s.
6. Söylemez O. Cengiz Aytmatov: Tematik incelemeler. “Cengiz Aytmatovun ardından: Ata-Beyitten Ana-Beyite”. Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 2010. S. 7–14.
7. Hacıbəyli C. Seçilmiş əsərləri. SSRİ-də ziyalılar. Bakı : Elm, 2017. S. 333–353.
8. Hemenquey E. Qoca və dəniz. Bakı : Qanun nəşriyyatı, 2013. 105 s.

Mehman H. The stylistic context in the novel “And the day lasts longer than a century”: from Burannoy to space

Summary. The purpose of the article – an analysis of the events that took place in Chingiz Aitmatov’s novel “And Lasts Longer Than a Century”, in a spatio-temporal

context covering wide areas from reality to utopia. To draw parallels with the works of other writers, to reveal the features of the stylistic structure of Chingiz Aitmatov in the context of the work under study.

The article mainly uses methods of comparative analysis, the method of analogies and artistic description.

The novelty of the article is the first time in the national literature that analyzes the events that occurred in the novel by Chingiz Aitmatov “And the day lasts longer than a century” in a spatio-temporal context, covering wide areas from reality to utopia. It is emphasized that the novel “And the day lasts longer than a century” reflects important moments of the author’s fate, passing through his entire creative activity with a red line. It is noted in a consistent form that Ch. Aitmatov successfully combined the boundaries that separate time and space, incorporating national legends, myths, life pictures and fantastic scenes into the novel. Parallels are drawn with the works of other writers, features of the stylistic device of Chingiz Aitmatov are revealed in the context of the work being studied, which sets the reader with tasks that affect the global problems of mankind.

It is also noted that Chingiz Aitmatov successfully combined the boundaries that separate time and space, including national legends, myths, paintings from life and fantastic scenes in the novel.

Summing up the above, the author notes that the problem of mankurtization is depicted in this novel in three layers.

The first layer shows the transformation into the Zholaman mankurt by the Zhuangzhuans, as well as the modern type of mankurt in the image of Sabizhan.

At the second level, the statement of the problem is more common. The author, as it were, draws an analogy between the Zholaman brain that compresses the “latitude” and the barbed wire surrounding the Ana-Beyit cemetery.

Finally, in the third layer, mankurtization is global in nature.

After the contact of the planet Forest chest with the help of a space rocket with earthlings, planet Earth is surrounded by a magnetic ring. And this is a manifestation of mankurtization on the part of superpowers, which, by polarizing with the highly developed and highly cultured inhabitants of the planet Forest Chest, seek to destroy the human factor.

Key words: day lasts longer than century, romance, Chingiz Aitmatov, mankurt, Buranni.

Тагієва Н. М.,

orcid.org/0000-0002-9415-2026

доктор філософії по філології,

ведучий научний співробітник Інститута літератури імені Низами Гянджеві
Національної академії наук Азербайджана

АЛЬ-МУФАДДАЛ АД-ДАББИ КАК СОСТАВИТЕЛЬ ОДНОЙ ИЗ ПЕРВЫХ АНТОЛОГИЙ ДРЕВНЕЙ АРАБСКОЙ ПОЭЗИИ

Анотація. Мета дослідження: На знамениту арабську антологію «Іхтіяр ат аль Муфаддал» або «Аль Муфаддаліят» відомий азербайджанський учений Хатіб Табриза (1030–1109 роки життя) написав коментар, який став предметом дослідження автора статті. Історія створення «Аль Муфаддаліят» викликала розбіжності в середньовічних філологів, деякі з них брали під сумнів авторство аль Муфаддала ад-Даббі (718–780 / 787 роки життя). Цей відомий літератор і мовознавець створив антологію – одне з перших записаних зборів зразків древньої арабської поезії для викладання синові Халіфа аль Мансура (754–775 роки життя) Мухаммеду аль Махді (755–785 роки життя). Щоб внести ясність в походження збірника, до роботи були залучені середньовічні арабські джерела й твори сучасних критиків літератури. Аналіз стародавніх переказів показав, що аль Муфаддал володів великим авторитетом у вчених колах. Це викликало занепокоєння в деяких його сучасників, і суперники стали відносити заслуги в складанні збірника іншим людям: одному аль Муфаддала, Ібрагіму ібн Абдуллаху або учневі аль Муфаддала – аль Асман. У статті проводиться критичний розбір першоджерел і досліджень сходознавців і підтверджується загальноприйнята версія про історію походження антології, а також про те, що її упорядником був аль Муфаддал ад-Даббі. У статті також визначаються причини, через які аль Асман і Ібрагіму приписується велика роль у створенні збірки. Значення «Аль Муфаддаліят» як джерела стародавньої арабської літератури велике, тому що завдяки йому цінні зразки древньої арабської поезії були збережені до наших днів, антологія стала основою для створення збірок поезії та дала поштовх розвитку цього жанру арабами. Метою статті є на підставі середньовічних і сучасних праць простежити події, що передували появі збірника; дослідити процес його створення, зібрати переконливі факти, ґрунтуючись на перевірених джерелах, дати об'єктивне пояснення розбіжностей в питанні авторства й зробити обґрунтований висновок про творця антології.

Методологія дослідження. У роботі були застосовані методи текстологічного дослідження арабських джерел, порівняльно-історичний метод аналізу обраних матеріалів і метод критичного узагальнення.

Наукова новизна. Під час вивчення джерела коментаря «Шарх Іхтіяр ат аль Муфаддал» Хатіба Табриза виник ряд питань, пов'язаних з історією його складання. У книгах середньовічних арабських авторів містилася суперечлива інформація щодо походження збірника староарабських віршів «Іхтіяр ат аль Муфаддал». У працях сучасних вчених, а також ряду середньовічних авторів антологія зв'язується з ім'ям аль Муфаддала ад-Даббі, однак тема її походження не була предметом окремого дослідження. Новизна статті полягає в тому, що в ній відомості про історію створення

поетичної збірки вперше зібрані воедино, на підставі історичних фактів сформульовані причини розбіжностей у думках укладачів біографічних словників, відтворена картина, відповідна історичним реаліям. Стаття представляє дослідження по визначенню авторства антології «Іхтіяр ат аль Муфаддал» і містить наукові висновки, що підтверджують припущення авторитетних вчених про те, що її автором є аль Муфаддал ад-Даббі.

Висновки. Критичний аналіз середньовічних джерел і доводів сучасних дослідників арабської літератури показав, що деякі арабські біографи упереджено ставилися до аль Муфаддала ад-Даббі й надавали вигадані факти щодо історії створення антології. Вчені, які досліджували творчість аль Муфаддала, в тому числі й Хатіб Табриза, ґрунтувалися на перевірених джерелах, вивчення яких не залишає сумнівів з приводу того, що упорядником антології був аль Муфаддал ад-Даббі.

Ключові слова: Хатіб Табриза, аль Муфаддал ад-Даббі, поезія, антологія, «Іхтіяр ат аль Муфаддал», «аль Асмаїят», Хаммад.

Постановка проблеми. Исследование комментария азербайджанского ученого Хатиба Табриза «Шарх Ихтияр ат аль-Муфаддал» («Комментарий Избранного аль-Муфаддалом») (1093 год), посвященного ценному источнику древнеарабской поэзии – антологии «Ихтияр ат аль-Муфаддал», включало в себя изучение происхождения сборника, что было противоречиво представлено в средневековых источниках. По поводу создания сборника существуют заявления некоторых арабских биографов, отличающиеся от общепринятого в настоящее время предположения о том, что его составителем являлся аль-Муфаддал ад-Дабби. Эта поэтическая антология имела большой успех, противники аль-Муфаддала старались умалить его заслугу, представляя сомнительные доводы и приписывая авторство другим людям. В связи с этим, необходимо прояснить отношение этих биографов к Хаммаду – сопернику аль-Муфаддала. Подтверждение предположения об их симпатиях Хаммаду внесет ясность в причины предвзятого отношения к создателю «аль-Муфаддаліят» и будет доказательством преувеличения роли других людей в составлении антологии.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследуемая тема не имеет освещения в международных публикациях за последние годы. В трудах исторически близких нам ученых встречаются лишь краткие суждения по этому поводу. Так, И.Ю. Крачковский высказывал предположение о подлинности собранных аль-Муфаддалом стихов, Дж. Зейдан сообщал об уникальности антологии, Омар Фаррух пересказывал историю жизни аль-Муфаддала ад-Дабби. Исторические сведения,

связанные с «аль-Муфаддалийат», сообщает И.М. Фильштинский, подчеркивая достоверность антологии и авторитет аль-Муфаддала. Арабский исследователь и издатель комментария Хатиба Табризи «Шарх Ихтият аль-Муфаддал» Ф. Габава приводит ряд преданий из истории арабской литературы, касающиеся жизни и творчества аль-Муфаддала ад-Дабби и его соперников. Некоторые из них неправдоподобны. Арабский ученый подводит читателя к определению роли аль-Муфаддала ад-Дабби в создании антологии. Чтобы рассеять сомнения относительно авторства антологии «аль-Муфаддалийат», материалы современных авторов использованы в статье совокупно со сведениями средневековых арабских историков литературы и зарубежных ученых XIX в.

Цель статьи. Обратившись ко всем доступным источникам, проследить события, предшествовавшие появлению сборника; изучить процесс его создания, выделить недостоверные сообщения арабских биографов, выявить причины разногласий в вопросе определения авторства антологии «Ихтият аль-Муфаддал» и дать им объяснение.

Изложение основного материала. Историки арабской литературы, повествуя об аль-Муфаддале, перечисляли его почетные звания, величали его видным представителем средневековой арабской культуры [1, с. 51; 2, с. 297]. Аль-Муфаддал ад-Дабби имел авторитет добросовестного ученого и был автором и составителем оригинальных трудов. Хатиб аль-Багдади говорил о нем как об одном из самых знатных куфийских ученых по преданиям (ахбар), «Айяму ль-араб» («Дням арабов»), литературе, стихам, арабскому языку [3, с. 121]. Йакут аль-Хамави назвал его «бесспорным авторитетом» [4, с. 171]. Мухаммед аль-Джумахи признал его первым знатоком поэзии среди небасрийских филологов [5, с. 200]. Однако, в сообщениях таких средневековых филологов, как ас-Суюти, аль-Гыфти, Абу-ль-Фарадж аль-Исфахани, имеются сведения, которые бросают тень на заслуги аль-Муфаддала ад-Дабби. Правдивые версии сообщений были переданы такими средневековыми исследователями, как аль-Гали, Йакут аль-Хамави, ибн-ан-Надим, аль-Анбари и аль-Марзуки (ссылки на них можно встретить в трудах Хатиба Табризи).

Аль-Муфаддал ад-Дабби жил в очень сложное историческое время. После появления ислама на всем Ближнем Востоке разыгрались бурные события. Как член оппозиции аль-Муфаддал ад-Дабби вместе с крупным шиитским деятелем Ибрагимом ибн Абдуллахом в 762 году воевал против Аббасидов и был пленен [6, с. 11]. Создатель Аббасидского халифата Халиф аль-Мансур (754–775 годы жизни) освободил его и назначил наставником своему сыну Мухаммеду аль-Махди (755–785 годы жизни) [4, с. 445–446]. Для него аль-Муфаддал и создал поэтическую антологию. К. Брокельман сообщает, что первоначально сборник был назван автором «Китаб аль-ихтият» («Книга избранных стихов»), затем он стал называться по имени составителя «аль-Муфаддалийат» [7, с. 73]. Так, во второй половине VIII в. появилось одно из первых записанных собраний образцов древней арабской поэзии. Уникальность этой антологии заключается в том, что в нем собраны стихи как прославившихся, так и менее известных поэтов; приводятся они не в отрывках, а целиком; а главное то, что автор «слышал большинство из них непосредственно из уст» [8, с. 121]. Именно по этой причине антология считалась достоверным сборником. Стихи из книги декламировали передатчики, комментировали

ученые. Однако, большой успех сборника тревожил некоторых современников аль-Муфаддала ад-Дабби. Так, сторонники Хаммада (694/5–772/3 годы жизни) – автора сборника отборных доисламских стихов «аль-Му’аллакат» – распространяли слухи о том, что не все стихи антологии избраны аль-Муфаддалом. Многие средневековые источники указывали на то, что аль-Муфаддал и Хаммад были соперниками, и если Хаммад считался человеком, не заслуживающим доверия, то аль-Муфаддал ад-Дабби имел безупречный авторитет. Существуют свидетельства историков о честности аль-Муфаддала и его беспокойстве за судьбу поэзии, а также о недостоверной передаче поэзии Хаммадом. Йакут аль-Хамави (1179–1229 годы жизни) сообщает, что Хаммад «искажает истину и занимается приписками» [4, с. 141]. Он также рассказывает историю, согласно которой аль-Муфаддал разоблачил Хаммада, когда тот, декламируя свои стихи, выдал их за стихи Зухейра [4, с. 172]. «Репутация добросовестного филолога, которой пользовался аль-Муфаддал ад-Дабби, в какой-то мере гарантирует подлинность собранных им произведений», – пишет И.М. Фильштинский относительно «аль-Муфаддалийат» [9, с. 35].

Арабский библиограф Ибн ан-Надим (X в.) в справочнике «аль-Фихрист» упоминает, что аль-Муфаддал подготовил для аль-Махди 128 касыд, и что истинная версия истории аль-Муфаддала принадлежит ибн аль-А’раби – ученику аль-Муфаддала [10, с. 68]. В издании Ф. Габавы «Шарх Ихтият аль-Муфаддал» содержится 127 касыд и кыт’а 67 поэтов [11].

Одним из наиболее ранних источников, упоминающих аль-Муфаддала ад-Дабби, является произведение аль-Гали «Зейль аль-Амали» («Дополнение к диктантам»). В нем передается следующее сообщение Абу Акрама ад-Дабби: «Пришел Абу Джафар аль-Мансур с аль-Махди и стал расспрашивать аль-Муфаддала о касыде аль-Мусеййба <...> Ввиду того, что он не понимал его, он продолжал стоять, пока полностью не была получена гармония (касыды – *Н.Т.*) <...> Он сказал ему (аль-Муфаддалу – *Н.Т.*): «Если бы Вы приняли за стихи малописущих поэтов и выбрали лучшие (стихи – *Н.Т.*) каждого поэта, то это было бы благоразумным». И исполнил аль-Муфаддал» [12, с. 31]. Эта версия является более распространенной и достоверной. Вместе с тем в истории арабской литературы имели место попытки оклеветать аль-Муфаддала: это версии, подобные сообщаемой ас-Суюти и аль-Гыфти: «Сказал аль-Аббас ибн Бекар ад-Дабби (сказал я аль-Муфаддалу ад-Дабби – *Н.Т.*): «Как прекрасен избранный тобой сборник стихов...». И ответил он: «Клянусь Аллахом, это не мой выбор. Но Ибрагим ибн Абдуллах укрывался у меня <...> Пришлось мне однажды отлучиться в свою деревню, и он сказал мне: «Я оставлю твои книги у себя для того, чтобы спокойно рассмотреть их». Я оставил ему две котомки, и в них стихи и сообщения. После возвращения я нашел, что он сделал отметки в этих стихах – люди помнили эти стихи. Я собрал это и создал ее (книгу – *Н.Т.*). И сказали люди: «Избранное аль-Муфаддалом» [12, с. 316–317]. Вот что сообщает об аль-Муфаддале Абу-ль-Фарадж аль-Исфахани после длинной цепи передатчиков: «Ибрагим ибн Абдуллах аль-Хасан прятался у меня. Я (часто – *Н.Т.*) покидал его. И он сказал мне: «Когда ты уходишь, мне становится скучно, достань мне из твоих книг, чтобы я просмотрел их». И я вытащил ему книги со стихами. И он выбрал из них 70 касыд, из которых я исходил при выборе поэтов, затем я завершил остальную часть книги» [12, с. 317–318].

Известно, что к моменту создания антологии аль-Муфаддал ад-Дабби являлся авторитетным ученым, надо учесть, что в книгах, переданных Ибрагиму, содержались стихи, собранные им самим. Из преданий следует, что аль-Муфаддал часто отлучался, оставляя Ибрагиму книги со стихами, Ибрагим отмечал понравившиеся стихи, но его участие в сборнике могло быть незначительным, так как он был не филологом. Но, ссылаясь на этот факт, некоторые биографы старались преувеличить роль Ибрагима в создании антологии. Обратимся к трудам Хатиба Табризи, использовавшего только самые достоверные источники. В «Шарх Ихтият аль-Муфаддал» он ссылался на версии комментариев к антологии аль-Анбари и аль-Марзуки как дополняющие друг друга: Абу Мухаммед аль-Анбари (умер в 916 году) в своем «Комментарии к аль-Муфаддалият» указывает, что упомянутый нами Абу Акрама ад-Дабби продиктовал избранные касыды Абу Мухаммеду аль-Анбари, отметив, что он взял их у Абу Абдуллаха аль-А'раби, получившего их от самого аль-Муфаддала ад-Дабби. То есть, материал поступил к нему из вторых рук после автора. Абу Мухаммед аль-Анбари сообщает о создании сборника: «Мною передано, что Абу Джафар аль-Мансур обратился к аль-Муфаддалу по поводу избрания касыд для аль-Махди, и отобрал он для него эти касыды, и потому относят их к аль-Муфаддалу». У Абу Али Ахмеда аль-Марзуки (умер в 1030 году) повторяется предание аль-Гали. Опираясь на комментарий аль-Марзуки, немецкий востоковед В. Альвардт выразил предположение о том, что аль-Муфаддал собрал сборник в два приема – первый он создал между 140 и 150-ми годами, когда он выбрал 30 касыд, а второй – около 160-го года, когда он собрал другие 70 касыд, и стало их 100. Далее, по его мнению, сборник дополнялся из «аль-Асмайят» [12, с. 319–322]. Английский востоковед Чарльз Лайал в предисловии к изданию «Комментарий аль-Анбари на аль-Муфаддалият» подвергает сомнению сообщение аль-Ахфаша о том, что аль-Асмаи сделал дополнения в «аль-Муфаддалият», объясняя это тем, что аль-Ахфаш, как сторонник Хаммада, пытался обесславить аль-Муфаддала. Справедливо заключение Лайала о нелогичности сообщения аль-Ахфаша: аль-Асмаи не мог добавить отборные стихи к «аль-Муфаддалият», оставив свой сборник неполным [13, с. 17–21]. Позже стихи из «аль-Асмайят» были добавлены в антологию учениками аль-Асмаи. Доктор Му'зам Хусейн в предисловии книги «Ранние арабские оды» (Early arabic odes) пишет о связи аль-Асмаи с «аль-Муфаддалият»: «Аль-Асмайят» не достиг уровня отдельной книги. Он возник, когда «аль-Муфаддалият» был прочитан аль-Асмаи. Избранные стихи из «аль-Асмайят» влились в «аль-Муфаддалият» и произошло смешение. «Аль-Муфаддалият» превзошел своим высоким качеством, славой и точностью в определении имен поэтов и их связей» [14, с. 12–34].

Выводы. Аль-Муфаддал ад-Дабби – известный филолог, который при жизни прославился своей добросовестностью и образованностью. Халиф аль-Мансур назначил его учителем сыну, для которого и была создана антология «Ихтият аль-Муфаддал». Как передатчик и коллекционер древней арабской литературы, аль-Муфаддал обладал фактическими материалами, которые были собраны им самим, и самые достоверные источники относят происхождение антологии именно ему. Что касается аль-Асмаи, которому некоторые биографы пытаются отвести заслугу в создании части антологии, то, учитывая, что он являлся учеником аль-Муфаддала, и учился на

его трудах, эти домыслы безосновательны, а лучшие стихи из «аль-Асмайят» позже были внесены в антологию для большей полноты собрания. Сторонники Хаммада – главного соперника аль-Муфаддала, преувеличив этот факт, стали приписывать авторство большей части «аль-Муфаддалият» аль-Асмаи и его ученикам или относить Ибрагиму заслугу в создании антологии. Но помощь Ибрагима ибн Абдуллаха в составлении сборника могла быть незначительной, так как он не был специалистом в этой области. Исследование показало, что главная роль в составлении одной из первых арабских поэтических антологий принадлежит аль-Муфаддалу ад-Дабби, позже лучшие стихи из «аль-Асмайят» перешли в «аль-Муфаддалият», что сделало сборник еще более ценным.

Литература:

1. ابن الأنباري، ابو البركات كمال الدين. نزهة الألباء في طبقات الأديباء (تحقيق الدكتور ابراهيم السامرائي). بغداد: مكتبة الأندلسي، 1971، 371 ص.
2. السيوطي جلال الدين. كتاب بغية الوعات في طبقات اللغويين و النحاة. القاهرة: مطبعة عيسى البابي الحلبي و شركاه. الجزء 1، 1964، 605 ص.
3. البغدادي الخطيب. تاريخ بغداد. بيروت: دار الكتاب العربي. الجلد 13.
4. الحموي ياقوت. كتاب ارشاد الأريب الى معرفة الأديب المعروف بمعجم الأديباء او طبقات الأديباء. مصر، الجزء 5، 1925.
5. Крачковский И.Ю. Избранные сочинения : в 6 т. Т. II. Москва–Ленинград : Изд. АН СССР, 1956, 702 с.
6. فروخ عمر. تاريخ الادب العربي. بيروت: دار العلم للملايين. الجزء II، 1968.
7. بروكلمان كارل. تاريخ الادب العربي. القاهرة: دار المعارف، بمصر، 360 ص، 1968. I الجلد.
8. زيدان جرجي. تاريخ اداب اللغة العربية، القاهرة: دار الهلال، الجزء 2، 1957.
9. Фильштинский И.М. Арабская литература в средние века. Москва : Наука, 1977. 291 с.
10. 1964.
11. الأتريزي الخطيب. شرح اختيارات المفضل دمشق: مجمعة اللغة العربية. ص. 1123، 1972، III ص. ، الجلد 563، 1971، II ص. ، الجلد 565، 1971، I الجلد.
12. قيادة فخر الدين. منهج التبريزي في شروحه و القيمة التاريخية للمفضليات. حلب: المكتبة العربية. 1974، 570 ص.
13. Lyall Ch.J. The Mufaddaliyat an antholoyj of ancient Arabian odes compiled by al-Mufaddal son of Muhammad. London : Oxford. 1921. 930 p.
14. Husayn S.M. Early arabic odes. Delhi : The University of Dacca. 1938.

Taghiyeva N. Al-Mufaddal ad-Dabbi as the composer of one of the first anthologies of ancient Arabic poetry

Summary. The aim of the study: The famous Azerbaijani scholar Khatib Tabrizi (1030–1109) wrote the comment on the famous Arabic anthology “Ihtiyarat al-Mufaddal” or “Al-Mufaddaliyat”, this comment was the subject of the author’s research. The history of the creation of “Al-Mufaddaliyat” was controversial among medieval philologists, some of whom questioned the authorship of al-Mufaddal al-Dabbi (718–780/787). This prominent philologist and grammarian taught the son of Khalifa al-Mansur (754–775) Muhammad al-Mahdi (755–785). An anthology, one of the first recorded collections of ancient Arabic poetry, was created for educational purposes. In order to clarify the origin of the collection, works by medieval authors as well as contemporary critics were brought to work. An analysis of the sources showed that al-Mufaddal al-Dabbi had great authority in academic circles. This caused concern among some of his contemporaries, and the rivals began to attribute the merits in compiling the collection to other people, for example, his friend Ibrahim ibn Abdullah or al-Mufaddal’s disciple al-Asmai. The article provides a critical analysis of the original sources and studies of orientologists and confirms the generally accepted version

of the history of the anthology, as well as the fact that its author was al-Mufaddal al-Dabbi. The article also identifies the reasons why al-Asmai and Ibrahim are credited with a large role in the creation of the compilation. The importance of “Al-Mufaddaliyat” as a source of ancient Arab literature is great thanks to it valuable samples of ancient Arabic poetry were preserved till nowadays, the anthology laid the foundation for the creation of poetry collections and gave impetus to the development of this genre by Arabs. The purpose of the article is: on the basis of medieval and modern sources to trace the events preceding the appearance of the collection; to investigate the process of its creation according to descriptions of reliable authors, to give an objective explanation of the disagreements on the issue of authorship of a poetical collection, and to draw a reasonable conclusion about the creator of the anthology.

Research methodology. In the work, the method of textological research of Arabic sources, the comparative-historical method of analysis selected materials and the method of critical generalization were applied.

Scientific novelty. While studying the source of the commentary “Sharh Ikhtiyarat al-Mufaddal” by Khatib Tabrizi, several questions arose concerning the history of its compilation. The books of medieval Arab authors contained contradictory information regarding the origin of the collection of ancient

Arabic poems “Ikhtiyarat al-Mufaddal”. In the works of modern scholars, as well as some medieval authors, the anthology is associated with the name al-Mufaddal ad-Dabbi, but the theme of its origin was not the subject of a separate study. The novelty of the article lies in the fact that in it information about the history of the creation of the poetry collection was first brought together, based on historical facts, the reasons for the differences of opinion of the compilers of biographical dictionaries are formulated, a picture corresponding to historical realities is recreated. The article presents a study on the definition of the authorship of the anthology “Ikhtiyarat al-Mufaddal” and contains scientific findings confirming the assumptions of authoritative scholars that its author was al-Mufaddal al-Dabbi.

Conclusions. The critical analysis of the medieval sources and arguments of contemporary researchers of Arabic literature showed that some Arab biographers were biased against al-Mufaddal ad-Dabbi and presented fictional facts about the history of the anthology. Scientists who have studied the work of al-Mufaddal, including Khatib Tabrizi, based on reliable sources, the study of which leaves no doubt that the compiler of the anthology was al-Mufaddal ad-Dabbi.

Key words: Khatib Tabrizi, al-Mufaddal ad-Dabbi, poetry, the anthology, “Ikhtiyarat al-Mufaddal”, “al-Asmaiyyat”, Hammad.

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ
ТА ІНШІ МОВИ

*Андрійченко Ю. В.,**доктор філологічних наук,**професор кафедри романської філології**Інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЛІНГВІСТИЦІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Анотація. Аналіз стану гендерних студій у сучасній лінгвістиці виразно демонструє, що лише незначну кількість робіт присвячено кроскультурним дослідженням. Практично немає фундаментальних комплексних досліджень з метою систематизації проблеми, пов'язаної з особливостями прояву гендерних змін в іспанській мові. Процеси конструювання гендеру зазвичай вивчаються з огляду на номінативні ресурси мови; роль семіотичних засобів і глибинних (структурних) механізмів мови та дискурсу враховується меншою мірою. На сучасному етапі гендер є важливим, але не єдиним параметром, який бере участь у конструюванні соціальної ідентичності мовця. Під гендером ми розуміємо сукупність соціально зумовлених і соціально значущих аспектів поведінки чоловіків і жінок, у т. ч. і мовної, які конструюються і виражаються в межах культури певного суспільства. Картина світу – це система образів, знань, уявлень про предмети і явища навколишнього світу того або іншого народу; на формування цієї системи впливає значною мірою процес когніції, оскільки в когнітивній антропології вважається, що у кожного народу система сприйняття і мислення є різною, і також на формування картини світу впливають мова, традиції, природа, виховання та інші соціальні фактори, що стосуються народу. В іспаномовній картині світу стереотиповані уявлення про чоловіка як про голову своєї родини і про жінку як про покірну домогосподарку зазнали суттєвих змін, що відображено в появі великої кількості лексем у формі жіночого роду, які називають професії, що раніше вважались суто чоловічими. Взаємопов'язані категорії роду, статі та гендеру є експонентами лінгвістичного знання (рід) і позамовного знання (стать, гендер), що пояснює їхню неоднорідну репрезентацію і неоднакову роль у мові та комунікації.

Статтю присвячено аналізу нової дослідницької парадигми, яка спирається на принцип антропоцентризму у вивченні мовних явищ. Важливого значення набувають індивідуальні характеристики мовної особистості. До однієї з найважливіших належить гендер, котрий визначає соціальну, культурну та когнітивну орієнтацію індивіда у світі. Гендерні дослідження в мовознавстві з'явилися нещодавно, у 70–80-ті рр. минулого століття. Сьогодні можемо можна стверджувати про становлення гендерної лінгвістики.

Ключові слова: гендер, гендерні стереотипи, комунікація, лінгвістичний сексизм, мовні стереотипи.

Мета статті – проаналізувати сучасну методологію гендерних досліджень у сучасній іспанській мові.

Завдання дослідження вбачаємо в аналізі становлення сучасної гендерної лінгвістики в контексті загального розвитку

науки про мову, в розгляді ступеня й особливості впливу категорії «гендер» на мовну діяльність індивіда; також вважаємо за потрібне дослідити методологію та різні підходи до інтерпретації результатів гендерних досліджень у лінгвістиці й обґрунтувати принципи сучасного підходу до цієї проблеми.

Предметом дослідження є гендерно маркована лексика: гендерні стереотипи, реалізовані в мові, гендерно марковані метафоричні одиниці з гендерним компонентом як основні функціональні одиниці гендерної мовної картини світу.

Об'єктом дослідження цієї статті обрані мовні явища в сучасній іспанській мові, в яких простежується асиметрія за гендерними ознаками.

Актуальність статі визначається належністю її теми до одного із перспективних напрямів андроорієнтованого дослідження мови лінгвістичної гендерології і та з необхідністю теоретичного обґрунтування певної низки проблем, які, незважаючи на інтенсивний розвиток гендерних студій, недостатньо висвітлені.

Виклад основного матеріалу. Гендерні дослідження з'явилися з метою встановлення розбіжностей між біологічними чинниками, що роблять різними чоловіків і жінок, і гендерними чинниками, які є продуктом культури. Базовим постулатом слугує твердження, що вся соціальна організація людства збудована за гендерними розбіжностями, в основі яких є певна ієрархія, де маскуліне превалює над фемінним. Зміни в гендерних проявах залежать від часу і типу культур, в яких вони розвиваються. У кожному суспільстві існують генералізовані моделі, як жіночі, так і чоловічі, зі сталими варіантами за соціальними класами, расою, релігією, національністю і сексуальними уподобаннями. Хоча слід зазначити, що гендерні дослідження мають за мету не лише пояснення відносин, які встановилися між обома статями, а і їхнє трансформування.

Сьогодні фокус аналізу досліджень статі зазнав суттєвих змін: вже не йдеться про те, яким чином біологічна стать впливає на використання мови і комунікативну поведінку. Важливим є те, якими засобами оперує мова для конструювання гендера, в яких комунікативних ситуаціях він відбувається, як мовні та позамовні фактори впливають на цей процес. У центрі всіх теоретичних постулатів, пов'язаних із вивченням ключової лінгвістичної проблеми – мова в людині та людина в мові – знаходиться культура, маркована національними особливостями. У зв'язку із сучасним розумінням гендеру як компоненту колективної та індивідуальної свідомості, що був створений мовними засобами, існує необхідність усвідомлення цього феномену з позиції когнітивної науки.

Вивчення гендерних відносин набуває особливої актуальності у зв'язку з істотними змінами в соціальному житті людей різних країн. Гендерні дослідження в лінгвістиці виникли завдяки до XX ст. та сягають своїм корінням античності – часів, коли виникла символіко-семантична концепція категорії роду (genus), що розглядалася у зв'язку з наявністю людей і осіб різної статі. Аристотель протиставляв чоловічий рід, який асоціюється з дією й енергією, жіночому – пасивному [1]. Великі німецькі лінгвісти кінця XVIII – початку XIX ст. В. Гумбольдт, І. Гердер вважали, що відмінності між статями в мові пов'язані з відмінностями статей у природі [2, с. 225–250].

Сучасні феміністські течії розкритикували деякі теоретичні аспекти гендерної теорії, оскільки вони охоплюють як питання, що стосуються жінок, так і ті, які стосуються чоловіків, що, на їхню думку, веде до нейтральної позиції дослідження. Дослідники ж маскуліності навпаки стверджують, що саме загальногендерні дослідження надали їм поштовх для подальших студій. Галузі дослідження, у яких працюють психологи, лінгвісти, антропологи і соціологи, пов'язані з темами сексуальності, мачизму та ін. Дослідження маскуліності усе ще знаходяться на початковому етапі і мають на меті визначення конфлікту, в якому опиняються чоловіки за зміни чоловічої особистості. У своїй роботі А. Гарсія Месегер надає пояснення того, що через не повне визначення фемінності, зміну традиційних гендерних ролей і відносин у парі маскуліна ідентифікація змушує чоловіків розпочати перегляд своїх цінностей, стереотипів і підштовхує до зміни соціальної поведінки [3].

Гендерні дослідження можна поділити на три етапи. Перший охоплював усе XIX та перші роки XX ст. Тодішні теорії визначають, що біологічні відмінності між статями повністю виправдовують існування соціальної нерівності. Так само аргументується, що роль жінки, яку вона повинна виконувати в суспільстві – це вторинна роль спостерігача. Тому галузь, де вона себе може проявити – це виключно домашнє господарство.

Другий етап досліджень розпочався на Заході після закінчення Другої світової війни. Дослідники відкинули біологічні аспекти та сконцентрували свою увагу на соціальних чинниках. Феміністські теорії того періоду зупинилися на процесі соціалізації, який був відповідальний за статеві розбіжності. Гендер починає розглядатися вже як соціальна конструкція.

Останній третій етап розпочався в 70-х рр. минулого століття, коли гендер став предметом дослідження науковців. Академічний англосаксонський фемінізм надав поштовх вживанню цього концепту, наполягаючи на постулаті про те, що гендерні розбіжності збудовані соціально, а не біологічно.

У зарубіжній лінгвістиці 70–90 рр. XX ст. гендерні дослідження проводилися у межах чотирьох основних напрямів: теорії дефіцитності жіночої мови, домінантної теорії, диферентної теорії та теорії перформативності [4].

У перших двох напрямках, представниками якого є П. Фішман, Р. Лакофф, Б. Торн, Н. Хенлі, К. Вест, Д. Зіммерман, як базове використовується поняття домінуюча мужність, внаслідок чого жінки розглядаються як загнoblена соціальна група, а мовні відмінності інтерпретуються в термінах владна «чоловіча мова» та «безвладна жіноча мова» [4].

Представники диферентної теорії, серед яких були Д. Таннен та ін., пояснюють гендерні відмінності існуванням комунікативно протилежних субкультур: жіночої та чоловічої, що сягають корінням у глибоке дитинство, де створюються та роз-

виваються різні культурні світи – світ хлопчиків і дівчаток. Ця модель слугує прикладом того, як теоретична орієнтація дослідників щодо гендеру впливає на його визначення і варіативність мови. Їхнє дослідження також ґрунтується на припущеннях статевої біологічної теорії: модель передбачає, що конфлікт самців має орієнтацію на правосуддя. За цією теорією під час конфлікту чоловік підтримує універсальну думку і використовує мову, щоб викликати повагу до себе. Чоловіки використовують логіку та раціональність у спробі вирішити конфлікт [5, с. 145–238].

Із 80-х рр. минулого століття поняття гендеру розпочали використовувати у різних соціальних дисциплінах, оскільки це виявилось корисним для пояснення, яким чином біологічні відмінності перетворюються на економічні, соціальні та політичні між чоловіками і жінками, розмістивши детермінантів статевої нерівності на символічній, культурній, історичній площині. У цьому сенсі сприйняття гендеру як категорії для аналізу мало значення важливого епістемологічного переривання за останні десятиліття у науці, оскільки ввело визнання соціальної нерівності, яке доти знаходилося виключно в економічній площині як за класовою теорією, так і за теорією соціальної стратифікації.

З погляду антропологічної науки гендер визначається як культурна та історична інтерпретація, яку кожне суспільство виробляє щодо статевої диференціації. Ця інтерпретація дає місце комплексу соціальних репрезентацій, практикам, дискурсам, нормам, цінностям і відносинам, іншими словами – системі стать / гендер, що надає сигнали моделям поведінки осіб відповідно до їхньої статі. Внаслідок цього гендер структурує як сприйняття, так і конкретну і символічну організацію всього соціального життя. Найважливішою дискусійною проблемою гендерних досліджень у сучасному мовознавстві залишається питання про співвідношення біологічних, психологічних, соціальних і культурних чинників, які впливають на гендерні відмінності у мові та мовленні.

Біодетерміністська теорія заснована на значному впливі відмінностей у гормональних системах і міжпівкулевій асиметрії мозку у чоловіків і жінок на їхню мовну поведінку, внаслідок чого розрізняють когнітивні, емоційні та фізичні параметри статевої диференціації. Соціодетерміністські теорії, до яких належать феміністська та маскуліна лінгвістика, виявляють домінуючий вплив суспільства і культури, тобто динамічних і рухливих соціальних чинників на формування гендерних відмінностей, що підтверджується аналізом комунікативної поведінки чоловіків і жінок у різних культурах у процесі соціалізації. Не заперечуючи існування біологічних, психологічних і соціальних відмінностей у представників соціуму, гендерні дослідження демонструють, що важливою є не стільки констатація відмінностей, скільки їхня соціокультурна оцінка та інтерпретація, що лежить в основі системи гендерного домінування, прийнятого в суспільстві.

Гендерні дослідження охоплюють дві великі галузі:

- 1) Мова: прояви сексизму, тобто гнoblення за статевою ознакою (за аналогією з расизмом) у системі мови та її функціонуванні.
- 2) Мовлення: зумовлені статтю особливості мовної поведінки чоловіків і жінок.

Дослідження у першій галузі зародилися в межах критичної лінгвістики, яка має на меті аналіз як неявних, так і прозорих структурних відносин домінування, дискримінації, влади

і контролю, виражених у мові. Ціла низка лінгвістів поділяє думку Ю. Габермаса з приводу того, що мова є також засобом домінування і соціальної сили [6]. Вона слугує для законодавчого закріплення відносин організованою владою. Наскільки законодавчо закріплені (легітимні) відносини влади, настільки мова є ідеологізованою [7].

Дослідження в іншій галузі пов'язані із соціолінгвістикою, яка вивчає вплив окремих соціальних і соціально-демографічних ознак (віку, статі, рівня освіти) на функціональне використання мови у процесі мовної комунікації. Недоліком сучасної соціолінгвістики деякі вчені вважають той факт, що вона не відповідає аргументовано на запитання, чи існують відмінності в мові, а якщо існують, то які вони між двома основними групами людей – чоловіками та жінками [7].

Інтерес до гендерного аспекту комунікації в останні десятиріччя зростає. У переліку робіт відображається специфіка взаємодії соціальних процесів і гендерних відносин [7; 8]. Дослідження механізмів гендерної комунікації, її структури та ролі в сучасному суспільстві дозволяє зробити висновок: чим вищий рівень соціального розвитку суспільства, тим менше виявляється диференціювання за статевою належністю в мові, яка її обслуговує [9, с. 125–127].

Статева належність накладає відбиток на усю сутність людини, вона визначає не тільки соціальну статевою роль, яку виконує людина, але і її свідому модель світу, її взаємини зі світом, мотиви дій і вчинків, стиль поведінки. Людина, змінюючи своє мовлення, може змінювати своє мислення і звільнитися від гендерних стереотипів, що вкоренилися у суспільстві. В аналізі проблеми мовної репрезентації гендеру основним, на нашу думку, є розуміння гендеру як безперервного процесу продукування суспільством відмінностей у чоловічих і жіночих ролях, ментальних і емоційних характеристиках у мовній поведінці. Гендерні норми і ролі не мають універсального змісту і тому варіюються у різних суспільствах.

А.В. Кириліна в своїх дослідженнях системно описала мову з огляду на гендерний фактор і систематизувала методологічні підходи до дослідження цієї проблеми в лінгвістиці [8; 9]. Якщо розглядати сучасний стан гендерних досліджень, то існують три фундаментальні підходи. Перший із них охоплює виключно соціальне трактування мови представників обох статей і має за мету дослідити ті мовні розбіжності в сучасному суспільстві, які можна пояснити соціальними змінами. Чоловіча або жіноча мова визначається як певна функціональна похідна від основної мови та використовується у тих випадках, коли комуніканти перебувають на різних ступенях соціальної ієрархії. Другий підхід має назву соціопсихолінгвістичного і науково редукує чоловічу і жіночу мову до особливостей мовної поведінки обох статей.

Прихильники третього напрямку наполягають на когнітивному аспекті розбіжностей у мовній поведінці чоловіків і жінок. Важливу роль відіграють не лише визначення кількості розбіжностей і оперування його показниками, але і створення цілісних лінгвістичних моделей когнітивного підґрунтя мовних категорій [10]. У сучасній лінгвістиці усі три підходи вважаються важливими. А.В. Кириліна відокремлює шість основних напрямів, які можуть бути диференційовані як концептуально, так і з погляду методології та характеру матеріалу, що досліджується:

- 1) Соціолінгвістичні гендерні дослідження.
- 2) Феміністська лінгвістика.

3) Дослідження мовної поведінки обох статей.

4) Дослідження маскулітності.

5) Психолінгвістичні дослідження. До цього напрямку належать дослідження когнітивних особливостей і відмінностей між чоловіками і жінками та їхні прояви в мовленні у межах біодетерміністського підходу.

6) Кроскультурні, лінгвокультурологічні дослідження, які включають у себе гіпотезу гендерних субкультур [8].

Однак А.В. Кириліна вважає, що вищезазначена класифікація є умовною: усі шість напрямів мають багато спільного між собою, оскільки вони характеризуються спільною проблематикою й об'єктом дослідження [7]. Зазвичай об'єктом дослідження стає взаємозв'язок мови і статі, тобто питання про те, яким чином стать виражається у мові. Основною метою цих студій є опис і пояснення появи статі в мові, оцінкам чоловіка і жінки, і в яких саме семантичних галузях вони найчастіше вживаються.

Перспективами дослідження вважаємо продовження вивчення гендерної ідеології, яка є системою вірувань, за допомогою яких люди пояснюють і виправдовують свою поведінку. Вона також інформує і спрямовує інтерпретацію та оцінку поведінки інших, встановлюючи норми, що регулюють участь у гендерному порядку, і за допомогою яких пояснюють і виправдовують свою участь. Мова є ключовим інструментом, за яким поширюється гендерна ідеологія, що розрізняється за природою чоловічого і жіночого.

Література:

1. Аристотель. История животных / перевод В.П. Карпова, под ред. Б.А. Старостина. Москва : РГУ, 1996. 528 с.
2. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 2000. С. 225–250.
3. Meseguer García Álvaro. Es sexista la lengua española? Madrid : Ed. Paidós, 1994. 254 p.
4. Лакофф Р. Язык и место женщины. Введение в гендерные исследования, часть II : Хрестоматия, под ред. С.В. Жеребкина. Харьков : ХЦГИ, 2001. 798 с.
5. Таннен Д. Ты меня не понимаешь! Почему женщины и мужчины не понимают друг друга. Москва : РГГУ, 1995. С. 144–238.
6. Habermas J. Knowledge and Human Interests. London : Heinemann, 1990. 363 p.
7. Горошко Е.И. Языковое сознание: гендерная парадигма. Текст. Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2003. 440 с.
8. Кириліна А.В. Гендерные стереотипы в языке. Словарь гендерных терминов / под ред. А.А. Денисовой. Москва : Информация – XXI век, 2002. 256 с.
9. Кириллова А.В. Гендерные различия в коммуникации. Тула : Знание, язык, культура, 2007. С. 125–127.
10. Molina García B. Morfosintaxis funcional española. Madrid : Ed. SURCO, 2006. 353 p.

Andriichenko Yu. Peculiarities of gender research in linguistics at the actual moment

Summary. The article has been devoted to the analysis of the state of gender studies in modern linguistics and clearly shows that only a small number of works are devoted to cross-cultural studies. There is virtually no fundamental comprehensive research to systematize the problem of gender-specific changes in Spanish. Gender processes are usually studied in terms of the language's nominative resources; the role of semiotic means and profound (structural) mechanisms of language and discourse is less taken into account.

At the present, gender is an important but it isn't the only parameter that is involved in the construction of the social identity of the speaker. By gender we mean a set of socially conditioned and socially significant aspects of the behavior of men and women, including language, which are constructed and expressed within the culture of a particular society. The picture of the world is a system of images, knowledge, ideas about objects and phenomena of the world around the world; the formation of this system is influenced, to a large extent, by the process of cognition, since in cognitive anthropology it is believed that in each nation the system of perception and thinking is different, and also the formation of the picture of the world is influenced by language, traditions, nature, education and other social factors, relevant to this people. In the Spanish-speaking world, stereotypical perceptions of a man as head of his family and a woman as a humble housewife have undergone significant changes, which are reflected in the emergence of a large number of feminine-style

tokens, called professions that were previously considered purely masculine. The interrelated categories of gender, biological sex are exponents of linguistic knowledge (gender) and linguistic knowledge (biological sex), which explains their heterogeneous representation and unequal role in language and communication.

The article is devoted to the analysis of a new research paradigm based on the principle of anthropocentrism in the study of linguistic phenomena. Individual characteristics of the linguistic personality are of great importance. One of the most important is gender, which determines the social, cultural and cognitive orientation of an individual in the world. Gender studies in linguistics have emerged recently, in the 1970s and 1980s. Today we can say about the development of gender linguistics.

Key words: gender, gender stereotypes, spanish world paintings, communication, language stereotypes.

*Baadzhy N. A.,**Lecturer at the Department of Foreign Language Competence
Odessa State University of Internal Affairs**Chychian O. O.,**Lecturer at the Department of Foreign Language Competence
Odessa State University of Internal Affairs*

WRITING A SCIENTIFIC ARTICLE LIKE A NATIVE ENGLISH SPEAKER: USEFUL TIPS FOR UKRAINIAN AUTHORS

Summary. The article is devoted to the problem of writing a scientific article in English for Ukrainian-speaking academics and researchers. It gives a clearer understanding for Ukrainian scientists of the key linguistic mistakes authors usually make while writing a scientific article, as well as the ways of avoiding these mistakes.

Conducting scientific research the non-English-speaking authors are supposed to be comprehensible and persuasive in the clarity of their language. In order for the results of research to be accessible to other professionals and have a potential effect on the greater scientific community, the scientific research must be explicitly written and published. Barriers to effective writing include lack of experience, poor writing habits, and unfamiliarity with the requirements of scholarly writing in English, lack of confidence in writing ability, fear of failure, and resistance to feedback.

Having an understanding of the scientific language and structure used to produce a peer reviewed publication will surely improve the likelihood that a submitted manuscript will result in a successful publication.

Such an effort can be maximized by following a few simple suggestions when composing/creating the product for submission. By following some suggested guidelines and avoiding common errors, the process can be streamlined and success realized for even beginning/novice authors as they negotiate the publication process. The purpose of this invited commentary is to offer practical suggestions for achieving success when writing and submitting manuscripts to professional peer-reviewed journals.

Writing a scientific article for publication can be a challenging yet satisfying undertaking. The ability to examine, relate, and interlink evidence, as well as to provide a peer reviewed, dispersed product of your research labors can be rewarding. A few suggestions have been offered in this commentary that may assist the novice or the developing writer to attempt, polish, and perfect their approach to scholarly writing.

Key words: tenses, scientific language, scientific research, scientific writing, article.

Successful production of a written product for submission to a peer reviewed scientific journal requires substantial effort. Since nowadays English dominates the world of science. According to various sources up to 96% of the world's academic literature is published in English. The number of English-language articles as indexed by the Scopus abstracts database is higher than the number of publications in all other national languages combined.

Problem statement. There is no reason to doubt that the proportion of English-language journals will continue to grow and unfortunately as they do so, displace the periodicals published in national languages. Successful production of a written product requires from researchers substantial effort.

The main goal of the article is to give some practical suggestions in achieving success when writing and submitting manuscripts to scientific journals. By following some suggested guidelines and avoiding common mistakes, the result paper can be competitive for English-speaking world and success realized for even beginning authors.

The research papers has passed a long historical way from scientific journals that were the mean of sharing knowledge, discoveries and inventions among the scientists to strictly structured articles with clear logical presentation of information in a form of experimental report. It was purely descriptive, and events were often presented in chronological order [4]. Later on this pre-article evolved to a more structured form in which methods and results were incipiently described and interpreted [1].

Method of description increasingly developed during the second half of the nineteenth century, and an overall organization known as “theory–experiment–discussion” appeared [1].

Method of description increasingly developed during the second half of the nineteenth century, and an overall organization known as “theory–experiment–discussion” appeared [1]. In the early twentieth century, contemporary norms began to be standardized with a decreasing use of the literary style. Gradually, in the course of the twentieth century, the formal established introduction, methods, results, and discussion (IMRaD) structure was adopted.

The logic of IMRAD can be defined in question form: What question (problem) was studied? The answer is the Introduction. How was the problem studied? The answer is the Methods. What were the findings? The answer is the Results. What do these findings mean? The answer is the Discussion [2, p. 7].

The truth is, just like it is one thing to write in Ukrainian and another to write well in Ukrainian, the same applies to writing well in English. Furthermore, not every native English speaker who writes well in English can write well for the scientific literature. Scientific English writing has its own style and rhythm.

The key characteristic of scientific writing is clarity. Successful scientific experimentation is the result of a clear mind attacking a clearly stated problem and producing clearly stated conclusions. In addition to organization, the second principal

ingredient of a scientific paper should be appropriate language. But at the same time English need not be difficult. The idea is to relate the sense in the fewest short words. Literary devices, metaphors and the like, divert attention from the substance to the style. [2, p. 1–2]. Translating articles from Ukrainian to English brings us to the problem of direct translation of the ideas stated in the article. Thus we omit the principle of clarity and simplicity. Ukrainian language is abundant with various literary devices that simply impossible to translate into English.

Also watch for **misuse of words** such as: “young juveniles” or “authentic replicas”. If there is any expression that is dumber than “7 a.m. in the morning” it is “viable alternative” (If an alternative is not viable, it is not an alternative). This principle is applicable both in English and Ukrainian.

Certain words are wrongly used thousands of times in scientific writing. Some of the worst offenders are the following:

like. Often used incorrectly as a conjunction. Should be used only as a preposition. When a conjunction is needed, substitute “as” Like I just said, this sentence should have started with “As”

amount. Use this word when you refer to a mass or aggregate. Use number when units are involved. “An amount of cash” is all right. “An amount of coins” is wrong.

case. This is the most common word in the language of jargon. Better and shorter usage should be substituted: “in this case” means “here”; “in most cases” means “usually”; “in all cases” means “always”; “in no case” means “never”.

Proper Choice of Tense?

In the typical paper, you will normally go back and forth between the past and present tenses. Abstract should be in the past tense, when you are referring to your own present results. Likewise, the Materials and Methods and the Results sections should be in the past tense, as you describe what you did and what you found. On the other hand, much of the Introduction and much of the Discussion should be in the present tense, because these sections often emphasize previously established knowledge [2; p. 3].

Some researchers think that Passive voice is considered poor English. It is poor indeed but in any form of writing (news, novels, blogs, etc.) outside of science. The most recent version of Microsoft Office Word will even highlight passive voice as poor grammar and ask you if you want to rephrase. However, the use of passive voice is acceptable and even encouraged in some scientific writing.

There are also some mistakes in writing that not always refer to incorrect English, but rather to poor English, and they are not necessarily absolute rules. Most of these are common mistakes or poor writing habits affect even native English speakers, so correcting them before submitting your manuscript can give you an advantage with the reviewers. It may even help you to avoid the dreaded “needs to be reviewed by a native English speaker”.

Avoid beginning sentences with “It is...”.

In Ukrainian, phrases meant to give emphasis commonly begin as:

“Важливо, що...”, “Також вважається...”, “Мало / багато уваги приділяється...”

Many people directly translate these phrases as:

“It is important...”, “Also, it is considered...”, “There is little/much attention...”

Although these sentences are grammatically correct, they are weak and somewhat juvenile in structure. One or two per section

may be fine, but repeatedly using this sentence structure can diminish the perceived maturity of your work.

These phrases can almost always be strengthened by rephrasing (or even directly reversing):

Example 1:

Ukrainian: “Важливо відмітити сучасні наукові праці...”

Weak English: “It is important to highlight the most recent scientific works that...”

Strong English: “The most recent works that (...) are important to highlight.”

Example 2:

Ukrainian: “Мало уваги приділяється”

Weak English: “There is little attention given to ...”

Strong English: “Little attention is given to ...”

Learn when to use “the”; try to remove it from the beginning of the sentence and to only include it when referring to specific events/objects/people.

The sentence in Ukrainian beginning with: «Положення закону України про адміністративні порушення передбачає...»

Which means the English translation would be:

“*The provisions of the Law of Ukraine on Administrative Offences...*”

Specifically for scientific writing, “the” can be removed to sound more professional.

“*Provisions of the Law of Ukraine on Administrative Offences...*”

Remove “that”!

This is a very common style issue made by native English speakers and is a quick way to not only write in English but also to write well in English. “That” should only be used at the beginning of a dependent clause or when describing a subject/noun:

“*Результати досліджень демонструють, що багато людей порушують закон*”.

Directly translated, Ukrainian speakers normally feel more comfortable leaving the word “that” in the sentence. Even some editors add “that” after it was “omitted”.

“*The results demonstrate that many people break law.*”

If you remove the “that”, the meaning of the phrase does not change, and the phrase is not broken by a breath when you read the sentence aloud:

“*The results demonstrate many people break law.*”

Read both aloud. Can you hear how “that” can break up a sentence and not flow as nicely?

Here are some words that are frequently used in the scientific literature that commonly do not need to be followed by “that”:

Suggest or suggested (запропоновано)

Observed (спостерігається)

Found or was found (було виявлено)

Show or shown (було вказано)

Is important (важливо, що)

Highlight (підкреслено/наголошено)

Attempt to place adjectives, including possessive adjectives, in front of nouns when possible (adjective-noun rather than noun-“of”-adjective). You may need to remove the “s” from a plural adjective.

“*Характеристики закону*”:

“*Law characteristics*” instead of “*characteristics of law*”

“*Думка автора*”:

“*Author’s opinion*” instead of “*opinion of the author*”.

An extra note on the usage of “of”, here is another very common mistake:

“У 2010 мало місце 8.8 мільйонів нових справ по даному виду правопорушення у всьому світі.”

Incorrect: “In 2010 there were 8.8 millions of new cases on this offence around the world.”

Incorrect: “In 2010, there were 8.8 millions new cases on this offence around the world.”

Correct: “In 2010, there were 8.8 million new cases on this offence around the world.”

In Ukrainian, it is common to use an “assumed” subject if you have already mentioned the topic in the previous sentence; however, in English, you need to continue to explain what you are referring to throughout the phrase.

“В даному дослідженні включено 74 правопорушника. Серед них 7 (9.5%) були жінки”.

Directly translated:

“The study includes 74 offenders. Of them 7 (9.5%) were female”.

However, it is important to restate your subject. The importance of this practice will become more apparent in longer, more descriptive phrases. Otherwise, in English, it sometimes becomes difficult to tell which subject you are referring to in the subsequent phrase.

“The study includes 74 patients. Of them, 7 (9.5%) offenders were female”.

Remember, it is more important to be parallel when writing in English than to not be repetitive.

What about punctuation?

Prepositional phrases, transitions and adverbs in the beginning of sentences should be followed by a comma:

However,

Therefore,

Currently,

As previously reported,

Try to read the phrase aloud. If you take a breath or pause when reading the sentence, then you likely need a comma there. If a sentence contains more than two commas (not including lists), it should be split into more than one sentence.

Writing for publication can be a challenging yet satisfying endeavor. The ability to examine, relate, and interlink evidence, as well as to provide a peer reviewed, structured product of your research labors can be rewarding. A few suggestions have been offered that may assist the novice or the developing writer to attempt, polish, and perfect their approach to scholarly writing.

Above all, remember that the underlying principle in scientific writing in English is “less is more”. This concept varies greatly from the principle underlying most formal Ukrainian writing, in which you must be elaborate to be understood. Consider preparing an outline before you begin writing, and try to avoid deviating from it. An outline will help you to be more objective and rational about the Who, What, When, Why and How of your research, which will be reflected in the quality of your work in English. Even if an idea is related to the topic of your research, if the idea does not add to the rationale of why you conducted the study or why you obtained your results, cut it out. Another strategy is to find a similar paper

from the same journal to which you will submit your manuscript and try to mimic its style, structure and content.

References:

1. Atkinson D. Scientific discourse in sociohistorical context: the Philosophical Transactions of the Royal Society of London, 1675–1975. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1999;
2. Day RA. How to write & publish a scientific paper. 5th ed. Phoenix, AZ: Oryx, 1998;
3. Eriksson P, Altermann W, Catuneanu O. Editorial: Some general advice for writing a scientific paper. J African Earth Sci. 2005;
4. Kronick D. A history of scientific and technical periodicals: the origins and development of the scientific and technical press 1665–1790. 2nd ed. Metuchen, NJ: Scarecrow, 1976;
5. Pierson DJ. The top 10 reasons why manuscripts are not accepted for publication. Respir Care. 2004;
6. Robert C. Manske, Barbara J. Hoogenboom. How to write a scientific article: Int. J Sports Phys Ther. 2012 Oct; 7(5): 512–517.

Бааджи Н. А., Чичян О. О. Щодо написання наукової статті як від носія англійської мови: корисні поради для україномовних авторів

Анотація. Стаття присвячена проблемі написання наукової статті англійською мовою для україномовних науковців та дослідників. Вона надає українським науковцям можливість чіткіше зрозуміти найбільш ймовірні помилки, яких зазвичай припускає україномовний автор; а також висвітлює основні моменти щодо уникнення цих помилок.

У наукових дослідженнях мова неангломовних авторів повинна бути зрозумілою та переконливою. Для того щоб результати досліджень були доступні для інших фахівців і мали потенційний вплив на наукову спільноту, наукові дослідження повинні бути чітко викладені та подані у статті. Перешкодами для ефективного написання статті англійською мовою є відсутність досвіду у використанні наукової лексики та необізнаність із вимогами наукового письма англійською мовою, відсутність впевненості у здатності до письма, а також страх перед невдачею.

Розуміння наукової мови та структури, що використовується для створення рецензованої публікації, безумовно, підвищить ймовірність того, що поданий рукопис призведе до успішної публікації.

Таких результатів можна досягти, дотримуючись кількох простих пропозицій щодо складання / створення продукту для подання до публікації. Використовуючи запропоновані рекомендації та намагаючись уникнути поширених помилок, можна досягти успіху навіть авторам-початківцям. Мета цієї роботи – запропонувати практичні пропозиції щодо успішного написання наукової статті англійською мовою для професійних журналів, що рецензуються. Написання наукової статті для подальшої міжнародної публікації може бути складним, але приємним завданням. Можливість досліджувати, зіставляти та взаємопов'язувати докази, а також надавати рецензований та якісний продукт може бути корисною. Наступні декілька пропозицій можуть допомогти спробувати відшліфувати та вдосконалити свій підхід до наукового письма англійською мовою.

Ключові слова: часи, наукова мова, наукове дослідження, наукове письмо, стаття.

*Borysova T. S.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Translation and Applied Linguistics Department
Kherson State University*

ALLUSIVE TITLES IN STEPHEN KING'S LITERARY WORKS

Summary. The article deals with the stylistic potential of allusive paratextual elements in fiction works by Stephen King. It is known, that most of literary texts have a certain structure and specific communicative-pragmatic content, so in our paper we study not the text itself in its pure form, but the textual periphery which has specific meaning and influences the reader in further understanding of the story. In the thesis we have made an attempt to identify the communicative potential of paratextual elements and the ways of their language implementation, as well as to establish their functional significance on the material of S. King's stories, novels and essays. It was determined that the allusive title is a basic paratextual unit, which carries factual, conceptual and subtextual information in the literary works under analysis, as well as introduces a significant layer of cultural data into the artistic space. In order to set the reader to a certain course of events in a text S. King often uses intertextual titles, thus linking a new story with so called cultural realities. This connection is established through the submission of straightforward and transformative quotes and the involvement of well-known literary characters or other famous figures – allusions, which are very effective in strong positions. Being closely related to the subtext of a story, the allusive title promotes a coherent reading of a literary work since headings bear an exact semantic projection of the content of the corresponding text and act as an element of the “author – reader” dialogue. Paratext was found to be an invariable element of S. King's works, comprising the title, epigraphs, short prefaces and dedications, and playing an important role in artistic and semantic comprehension of the fiction. Paratext is closely associated with the further text and serves as a clearly deliberate projection of its content and a reader's guide.

Key words: paratext, paratextual element, title, allusion, projection of content.

Introduction. Our work is devoted to the consideration of the relationship between paratextual elements (an allusive title in particular) and the text of the literary works by Stephen King. We have made an attempt to review how the paratext, especially the pretext, interprets the following story and prepares the reader for its perception. The importance of the information contained in the paratext is determined by its ability to disclose the overall meaningful plan of the work. At the same time, the general background knowledge allows the author intentionally influence the reader through the purposeful selection of language units: the audience is expected to solve the puzzle of inklings contained in the allusive paratextual elements in order to perceive the whole story. The relevance of the research is substantiated by the specific role that paratext, the concept of which has appeared relatively recently in literary criticism and textology, plays a very important role in the interpretation of the author's intention. **The goal** is to identify the communicative potential of an allusive paratextual

element and the ways of its language implementation, as well as to establish its functional significance on the material of S. King's stories, novels and essays.

Recent research and publications. In modern literary studies the interest in elements that do not fully belong to the text of a literary work but, nevertheless, constitute a whole with it, arose after the investigation of a famous French researcher Gerard Genette (1982, 1991, 1997). By paratext he understands some elements of a work of art that not only partially belong to the text itself, but, at the same time, constitute a single whole with it. In his opinion, paratext actually allows a text to become a book [6]. His ideas were later continued by C. Ashley (2001), P. Burke (2007), S. Brown (2007) and others. The linguist subdivides all paratextual elements into two broad categories: peritext and epitext. The title and subtitle, chapter headings, preface, notes, etc. belong to the peritext. The epitext is more correlated with interviews with the author, advertisements, critical reviews, etc. [8]. Paratextual elements take a strong position in the structure, since they are separated from the main text and communicatively completed. In the terminology of N. Kuzmina, such elements are extremely powerful signs, in which the presence of the author is always noticeable. In her opinion, the most important function of paratextual elements is informative, as they introduce some information about the text following them: set the theme, outline the leitmotifs of individual parts, reveal the concept, update the semantic dominant of the text, or enter some subtext information, while indicating the author's attitude to it. Paratext is a mask behind which the author hides, indirectly determining his/ her attitude to the events depicted. So, paratextual elements, “on the one hand, reveal the author's intention, on the other hand, form the reader's presupposition, create pragmatic conditions for understanding the text as a metatext” [10, p. 151].

Findings and discussions. The interpretation of the compositional structure of an artistic text traditionally begins with its name. The title of the work forms an image of the text, and the headings of the sections, being a textual supplement, are intended to help the reader to identify the meanings that are within its intentional structure. The reader retrospectively comprehends the title in relation to the whole text, as the title in full, or in a modified form participates in the semantic organization of the text. The title is interpreted as a relatively independent functional, structural, and semantic unit that can exist separately from the main body of the text and, at the same time, interpret the theme and idea of the work. L. Sakharnyy considers the name of the literary work as a special category of texts – primitive ones, which are a kind of convolution of an artistic text, which subsequently reveals all the inner potential of the name [9, p. 221]. So, our task is to see their functional workload, which will bring us closer to an adequate interpretation of the plot.

Title words can implicitly or explicitly characterize the subject or the object that are described in the literary work. Having analyzed the structural-semantic peculiarities of S. King's headings, we have distinguished a number of options. A title may contain: a) the name of the character (*Christine, Dolores Claiborne*); b) the attribute, the object or some sign that should make the character closer to the reader, tell about his/her, or its age, status, etc. In this case, self-centeredness involves the subjective assessment of the main characters by the writer (*Blind Willie, Gwendy's Button Box, Dolan's Cadillac*); c) the name and some motive of the life or events and actions of the character. Such titles usually imply the dynamics of the story (*Gerald's Game, Harvey's Dream, L.T's Theory of Pet*); d) the genre type (*The Chronicles of Harris Burdick, The Ballad of the Flexible Bullet, The Tale of Gray Dick*); e) the protagonist's social or professional status (*The Library Policeman, Big Driver, Doctor Sleep, The Lawnmower Man, The Secretary of Dreams, The Turbulence Expert*); f) the place of action that not only models the space of the artistic world, but also introduces the main symbol of the work (*Castle Rock, Crouch End*). In addition to direct names of location, S. King often uses indirect, descriptive titles, bringing some mystery to the perception of the work (*The Way Station, Under the Dome, A Very Tight Place, In the Tall Grass*). Titles often reflect the author's desire for intrigue (*Drunken Fireworks, I Was a Teenage Grave Robber, Riding the Bullet*). For this very purpose abbreviations, capitalization, additional "non-letter" symbols may be included in the title of the works (*1408, The 43rd Dream, From a Buick 8, N, Mile 8, Shadows 4, Squad D*).

In order to set the reader to a certain course of events in a text S. King often uses intertextuality in the title, linking a new story with so called cultural realities. This connection is established through the submission of straightforward and transformative quotes and the involvement of well-known literary characters or other famous figures – that is – allusions, which are very effective in strong positions. The pragmatic content of allusive headings is revealed retrospectively after reading the literary works. At the same time, the general background knowledge of the writer and readers is supposed to be relevant; therefore the author deliberately influences the recipient through the purposeful selection of language units for titles. For example, in the following title the words from a popular song by The Platters "Twilight Time" are used in order to draw attention to the text: *Heavenly shades of night are falling*. In the story *Five to One, One in Five* the title words from the song of Jim Morrison and the Doors band has become a sinister element in the plot. This phrase performs a prognostic pragmatic function implying the events of the fiction work: *Five to one, baby, one in Five, No one here gets out alive now*. So, the examples given above demonstrate the fact that the reader with specific background knowledge can build a certain logical chain about the plot of the work and foresee how exactly events will unfold.

Another peculiar feature of allusive paratext is the use of well-known proper names in the heading. They bring to life specific potentialities, which enhance the expressiveness of the titles of the literary works, e.g. the headline *Cain Rose Up* appeals to the Bible, the title *Batman and Robin Have An Altercation* refers to the famous book of comics and superhero movie series, *The Gingerbread Girl* hints at the scary fairy tale of brothers Grimm about Gretel and Hansel, *the New Tales of Cthulhu Mythos* collection almost duplicates the title of a famous work about Cthulhu of a horror classic writer H. P. Lovecraft *The Call*

of Cthulhu (1928). *The Reaper's Image* is an allusion to the Grim Reaper – "Sorrowful Reaper", as Death is often portrayed in European culture as a skeleton with a scythe, dressed in a black sweatshirt with a hood. In the novel *Rita Hayworth and Shawshank Redemption* the writer uses the name of a famous Hollywood actress of the 1940s, a poster with the image of which helped the protagonist to escape from prison.

Among allusive paratextual elements of S. King's works we have also registered headings denoting time and space. In addition to the cyclic coordinates (*Four Past Midnight, Strawberry Spring, The night of the Tiger, The Ten O'Clock People, Graduation Afternoon*), the time of action may be indicated by a date which is correlated with a well-known historical event, e.g. *11/22/63* (November 22, 63 is the date of the assassination of the USA President John Kennedy). Titles which contain toponyms, real or belonging to the fictional worlds, also create associations important for the plot understanding. In this case the headers have a dual function: attributive and circumstantial, clearly and accurately naming the venue. For example, the title *Hearts in Atlantis* contains the allusion to the name of a mythological country and hints at the mystery of the events of the work. According to the plot, the main character Riley compares the era of his youth to Atlantis, which disappeared into the depths of the sea and will no longer return. The toponym in the heading *Battle of Jericho Hill* is strongly associated with the Biblical story of the Israeli leader Joshua who ended his people's 40-year wander through the desert by invading Jericho, defeating it when a blow from the priests' ceremonial horns tumbled the great walls. As for the title *Lunch at the Gotham Café* we should mention, that Gotham is not only a well-known nickname for New York and a name for Batman's fictional city, but it is also a village in Nottinghamshire, England, which is associated in folklore with insanity [11]. This fact explains the author's choice of the café with such a name as the background for the rampage behavior of the protagonist.

Names of mythological, historical, literary characters, denoting such concepts, which stand out for their definiteness, durability and popularity, are stable lexical units with significant suggestive and associative capacity: *American Vampire, Cycle of the Werewolf, The Boogeyman, The Demons, Johnathan and the Witches, The Eyes of the Dragon, The Leprechaun, The Tommyknockers* ("Tommyknocker" is the American variant and a Tocker is a Welsh name of the Irish Leprechaun [12], but S. King's creatures have nothing in common with this folklore character). As we can see, these titles contain tokens that denote well-known Western mythological creatures. It makes the headlines especially attractive and interesting for a reader, as they create the fairy tale atmosphere. The title *I Am the Doorway* is actually the statement contained in John's Gospel 10:7 and is the third of the seven statements "I am" of Jesus. These proclamations are supposed to indicate his unique, divine identity and purpose. In this statement Jesus clearly points to the exceptional nature of salvation. In S. King's work this phrase has a more direct meaning, because the main character considers himself "the door" to alien invasions and horrific murders. Titles *Suffer Little Children* (Matthew 19:14) and *If Thy Right Hand Offend Thee, Cut It Off* (Matthew 5:30) also belong to the direct Biblical allusions.

Some titles of S. King's works represent literary allusions. For example, the heading of the storybook *He Is Legend* is inking to Richard Matheson's book *I am a Legend* (1954) to which this anthology was devoted. The next paratextual element –

Here Be Tygers – is the tribute to the novel written by Ray Bradbury (1951). It is thought that this phrase comes from the ancient times of the first geographical findings, when maps of uncharted areas often contained Latin phrases like “Hic sunt leones” (“here may be lions”), so the word “tygers” is written in English in archaic form [14]. The allusive name of the story *The Pit and the Pendulum* also duplicates the title of another literary text. This is a direct allusion to the work of the father of horror literature Edgar Poe with the same title (1842). In the story *Sleeping Beauties* women go to sleep in a sticky white cocoon, so, we see a hint on the famous Ch. Perrault’s tale *Sleeping Beauty (La Belle au bois dormant, 1697)*. According to the plot, when women fall asleep, they find themselves in a different, better place, where harmony reigns and conflicts are extremely rare, but if the shell covering their heads gets damaged or broken and wakes them up, they become wild and incredibly violent.

In the course of our analysis of paratextual elements in S. King’s literary works we have also distinguished titles with idiomatic components. For example, the heading *Monster in the Closet* refers to the English idiom “skeleton in the closet”, used to describe secret shameful facts about someone, but in this literary work a true “skeleton” (monster) appears in a real closet. The idiomatic title *One for the Road* reflects the expression that appears in the beginning of the story in its main meaning – characters are having one last drink before going home. Nevertheless, in the course of the story this phrase takes on a more specific meaning – “one, alone on the road, on the way”, as the main characters meet vampires on a deserted road and are forced to fight them all alone. The following headings also represent idiomatic allusive paratext: *Deep Water* (it is a part of the idiom “deep waters run deep”), *Under Weather*, *Dreaded X*, *Finders Keepers*, *Bag of Bones*. It is remarkable that the former phrase is used in the denotative meaning of its components as the story isn’t connected with anybody skinny or extremely thin, but with real bones, remnants of victims in a bag.

As we’ve already mentioned, the task of the title of a literary work is to attract the reader’s attention, to hint at the main object of the work and the important role here is played by the background knowledge of the reader. To this end, modern writers often use specific terminological or borrowed vocabulary in the headlines, demonstrating their intellectual level. Naming his essay *The Nightmare in the Sky: Gargoyles and Grotesques*, S. King may suppose, that a reader knows, that a gargoyle is a stone-cut extended sculptural figure in the form of a head of fantastic beasts, monsters, men etc., in the Middle Ages it was a characteristic element of Romanesque and Gothic architecture. The word “grotesque” usually means “weird, fantastic, eccentric, or ugly”, and is often used to describe ancient distorted forms, such as Halloween masks or gargoyles on cathedrals. Thus, the author assumes that the reader has some certain knowledge on the terminology related to the world of art and ancient architecture. The title *Turning the Thumbscrews on the Reader* also presumes that the audience is acquainted with medieval methods of torture. The thumbscrew is an instrument of torture for crushing the thumbs used during the times of Spanish Inquisition. As for usage of foreignisms, we should point out the following titles: *New Terror Omnibus* and *Danse Macabre*. “Omnibus” (French) is not just a collection of literary works, but also this word in Latin means “all”, so we have a play on words – “New horrors for all”. The heading in the second example (French for “The Dance of Death”) verbalizes the terminological concept of the Dancing Death in the History of the Art – a widespread story

in Western European culture, originally in mottoes and literature, later in frescoes, paintings and series of engravings from the 14th to the 20th centuries, as well as in music and theater. Frequency of the usage of such types of titles can obviously be explained by their informative brevity, limited content capacity, and, therefore, the ability to attract readers’ attention, their curiosity. The polysemantic titles, that make associations unambiguous in the reader’s mind and predict the content of the story, are also predictably controversial. These are headlines like: *Rose Madder*. “Madder” stands for “the madder staining plant”. The English name of the plant is in tune with the word “mad” – “crazy”.

The name-phrase in *In the Tall Grass* comes from the sports jargon. This collocation means scoring the ball outside the golf field, which causes difficulties for the player. The expression is used figuratively, because the protagonists do not play golf but are in a difficult position. The heading *One Drop of Blood* represents an allusion to the “One drop rule”, which is an unofficial household and cultural setting that existed until the mid-20th century, especially in the US, and consisted in the strict observance of the theory of “purity of race”, according to which a person with the smallest percentage of another race blood should be considered “black” [15]. The heading *Flight or Fright* represents a paraphrase, a hint on the medical term “Fight or Flight”, which stands for “physiological changes in the body (such as increased heart rate or bronchial enlargement) in response to stress” [5]. The title *Sun Dog* is also pragmatically attractive as it has an ambiguous allusive meaning. The reader may suppose that the writer means “phantom suns” – patches of light that sometimes appear beside the sun and are called “sundogs” (Gr. parheliion). These phenomena are called so because they follow the sun like a dog follows its master [16]. However, the story tells about a monster dog which appears every time as the Polaroid camera named Sun 660 is used.

Conclusions. Thus, as we can see from the examples given above, the technique of allusion in the paratext is very productive; it is used for compression and promotes the function of influence. With the help of idioms, pun and other expressive means the author created original attractive headlines that are well-remembered and catch the attention of the reader. Headings in S. King’s works are not just phrases prefaced to the entire text, they are the artistic means of creating meaningful completeness. Directing the reader with paratext to a particular set of events, the writer creates an internal subtext that prepares for the perception of the book. The analysis revealed that allusive, artistically conditioned and significant paratextual elements hint to the idea of the story, the turning points of the plot, to the main characters and prepare the reader for the proper understanding of the message. **The prospects for future investigation** are seen in the possibility of analyzing functions of allusive epigraphs in S. King’s stories.

References:

1. Ashley K. The Miroir des bonnes femmes: not for women only? *Medieval conduct*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2001. P. 86–105.
2. Brown C. J. Paratextual Performances in the Early Parisian Book Trade: Antoine Verard’s Edition of Boccaccio’s Nobles et cleres dames (1493). *Cultural Performances in Medieval France: Essays in Honor of Nancy Freeman Regalado*. Cambridge : D. S. Brewer, 2007. P. 255–264.
3. Burke P. Cultures of translation in Early Modern Europe. *Cultural Translation in Early Modern Europe* / [eds. Burke P., Pochia Hsia R.]. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. P. 7–38.

4. Complete library of Stephen King works. URL: https://www.stephenking.com/the_library.html.
5. Flight-or-Fright. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/flight-or-flight>.
6. Genette G., Maclean M. Introduction to the Paratext. *New Literary History*. 1991. № 22 (2). P. 261–272. URL: <https://www.jstor.org/stable/469037>.
7. Genette G. *Palimpsestes: La littérature au second degré*. Paris : Éditions du Seuil, 1982. 512 p.
8. Genette G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 427 p.
9. Kubryakova E.S., Shakhnarovich A.M., Sakharnyj L.V. Chelovecheskyj faktor v jazyke. Jazyk y porozhdenye rechy [Human factor in language. Language and the birth of speech]. Moscow : Nauka, 1991. 240 p.
10. Kuzmina N. A. Intertekst i yego rol' v protsessakh evolyutsii poeticheskogo yazyka [Intertext and its role in processes of evolution of poetic language]. Moscow : Komkniga, 2007. 272 p.
11. Lowbridge C. The real Gotham: The village behind the Batman stories. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-england-nottinghamshire-24760791>.
12. McIntyre E. The Faeries of the Cornish Tin Mines – Cousin Jack and the TommyKnockers. URL: <https://www.transceltic.com/cornish/faeries-of-cornish-tin-mines-cousin-jack-and-tommyknockers>.
13. Monaghan P. *The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore*. New York : Facts on File, 2004. 512 p.
14. Shapiro M. Language Lore. URL: <https://languagelore.net/2013/01/30/hic-sunt-leones>.
15. Wright L. One Drop of Blood. *The New Yorker*. 17 July 1994. URL: <https://www.newyorker.com/magazine/1994/07/25/one-drop-of-blood>.
16. Zimmermann K. Ann Sundogs: Spots of Color beside the Sun. *Planet Earth*. 18 January 2013. URL: <https://www.livescience.com/26402-sundogs.html>.

Борисова Т. С. Алюзивний заголовок у творах С. Кінга

Анотація. У статті розглядається стилістичний потенціал алюзивних паратекстуальних елементів у художніх творах американського письменника Стівена Кінга. Опи-

совий та порівняльний методи, а також структурно-семантичний та контекстуальний аналіз дозволили виявити основні засоби концептуалізації паратекстуальних елементів та визначити їх функції на матеріалі з 620 літературних текстів С. Кінга. Оскільки більшість літературних текстів мають певну структуру та специфічний комунікативно-прагматичний зміст, у нашій роботі ми досліджуємо не тільки сам художній текст, а й текстову периферію, яка має специфічне значення та значно впливає на читача у подальшому розумінні сюжету твору. У нашій розвідці ми зробили спробу визначити комунікативний потенціал паратекстуальних елементів та шляхи їх мовної реалізації, а також встановити їх функціональне значення на матеріалі оповідань, романів та есе С. Кінга. Було визначено, що алюзивна назва є базовою паратекстуальною одиницею, яка несе фактичну, концептуальну та підтекстову інформацію в аналізованих літературних творах, а також вносить у художній простір значний шар культурних даних. Для того, щоб налаштувати читача на певний перебіг подій у тексті, С. Кінг часто використовує інтертекстуальні заголовки, пов'язуючи таким чином нову історію з так званими культурними реаліями. Цей зв'язок встановлюється через подання прямих та непрямих цитат та залучення відомих літературних персонажів чи інших відомих постатей – алюзій, які є дуже ефективними у сильних позиціях тексту. Алюзивний заголовок, який зазвичай близько пов'язаний з підтекстом всього оповідання або роману, сприяє цілісному розумінню літературного твору, оскільки назви несуть точну семантичну проекцію змісту відповідного тексту та виступають елементом діалогу «автор – читач». У процесі нашого дослідження паратекст, що містить заголовок, епіграфи, короткі передмови та присвячення та відіграє важливу роль у художньому та семантичному осмисленні художньої літератури, був визнаний незмінним елементом творів С. Кінга. Паратекст тісно пов'язаний з подальшим текстом і слугує чітко продуманою проекцією його змісту та путівником для читача.

Ключові слова: паратекст, паратекстуальний елемент, назва, алюзія, проекція змісту.

*Бухінська Т. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

РОЗМІР І ДОВЖИНА РЕЧЕНЬ ЯК ОДИН ЗІ СКЛАДНИКІВ СКЛАДНОСТІ СПРИЙНЯТТЯ МЕДИЧНИХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ

Анотація. Дослідження присвячено вивченню розміру та довжини різних типів речень і їх впливу на розуміння адресатами фахових медичних текстів. Мірою довжини речення вважаємо, як і більшість дослідників, кількість слів. Самі слова беруться без розбиття на розряди, не враховується їх довжина. Залишається поза увагою співвідношення синтаксичних груп і конструкцій усередині речення.

У статті проаналізовано залежність розміру різних типів речень від різних галузей медичного дискурсу. Вивчаючи особливості професійної мови, ми вивчали різні галузі медицини, такі як кардіологія, онкологія, судинна медицина, психосоматика, акушерство, а також реєстри пацієнтів. Досліджені фахові тексти були опубліковані в медичних наукових журналах, і частина з них спрямовані на розуміння не тільки фахівцями чи то студентами-першокурсниками, а й пацієнтами-непрофесіоналами. Більшість дослідників вважає, що труднощі при читанні фахових текстів виникають переважно на рівні слова. Все ж детально проаналізувавши текст, можна стверджувати, що, крім лексичних одиниць, у написаних фахових текстах беруть участь також синтаксичні структури, тому розмір і довжина вжитих типів речень може ускладнити розуміння змісту.

Всі речення поділено за розміром на короткі, середні, довгі та наддовгі. Довжина речень досліджувалася за допомогою статистики.

Можна припустити, що сучасні німецькі фахові тексти уникають довгих речень. Таким чином, дослідження, яке проводиться, має на меті довести або спростувати вищезначену гіпотезу, встановивши розмір різних типів речень у фахових медичних текстах.

Результати дослідження показали, що медичні тексти складаються здебільшого з коротких і середніх речень, що дозволяє легко їх зрозуміти, і підтверджує отримані раніше іншими дослідниками дані про спрощення складності фахових текстів. Отже, це свідчить про необхідність врахування довжини та розміру різних типів речень при написанні фахових статей.

Ключові слова: фахові тексти, адресати, типи речень, розмір, довжина.

Постановка проблеми. Комунікація є провідним чинником будь-якої людської діяльності, і саме вона може впливати на сприйняття та розуміння вербального повідомлення. Найбільш розповсюдженою формою передачі інформації через комунікацію є текстова форма. Пріоритетним у нашому дослідженні обрано комунікативно-прагматичний аспект дискурсу, що базується на аналізі комунікативних параметрів синтаксичної організації речення, які впливають на підсвідомість пацієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню цього питання присвячена низка праць сучасних лінгвістів. Складність розуміння будь-якого тексту в німецькій мові досліджували: Міхаель Гевусзт, Анке Ферінг, Марк Шелоске, Філіп Альварес де Соуза Соарес.

Довжина речення, як показав Г. Альтманн [10, с. 149], може вимірюватися різними одиницями – фонемами, морфемами, словами і т. п. Частина зарубіжних лінгвістів визначають довжину речення за кількістю clause, тобто частин речення, до складу яких входить відмінюване дієслово [10, с. 157]. В основі всіх досліджень лежить гіпотеза, що довжина речень у текстах розподіляється закономірно, а не хаотично.

Вивченню медичних фахових текстів саме з погляду складності їх сприйняття непрофесіоналами присвячено роботи А. Боцмана, Г.К. Макєєва, Т. Горпінч, О. Бурдіної, Г. Бурової та ін. Однак невивченим залишається питання впливу розміру та довжини синтаксичних структур на складність розуміння фахового медичного тексту.

Мета статті. Наше дослідження спирається на наявний досвід наукового аналізу медичного дискурсу. Тема даного дослідження виникла із загального інтересу до проблематики розуміння фахового тексту, однак існує низка «прогалін» у вивченні та сприйнятті таких текстів. Метою нашої статті є вивчення та аналіз розміру та довжини різних типів речень у різних галузях медичного дискурсу, а також їх вплив на складність розуміння тексту.

Актуальність дослідження зумовлена не лише зростанням наукового інтересу до вивчення різних типів дискурсу, а й необхідністю системного підходу до лінгвістичної реконструкції медичного дискурсу як активного специфічного складника сугесто-дискурсивного простору. У сучасній лінгвістичній літературі довжину речення розглядають по-різному. Інтерес до її вивчення особливо збільшився з проникненням методів кількісного аналізу в практику лінгвістичних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Фахову мову багато читачів характеризують як щось незрозуміле і невинувато складне. Створити текст таким чином, щоб його можна було зрозуміти без труднощів великою групою адресатів, видається зазедве можливим через незнання потенційної читачької аудиторії. Розуміння тексту є не абсолютною, а відносною величиною, тобто текст є зрозумілим чи незрозумілим для кожного окремого читача. Причиною труднощів у сприйнятті тексту для неспеціаліста є те, що текст передбачає фактичні попередні знання й оволодіння типовими мовними структурами. Це відразу видно з класичного визначення терміну «фахова мова». Фахова мова – це набір всіх

мовних засобів, які використовуються у фахово обмеженому колі спілкування, щоб сприяти розумінню даної теми між особами, задіяними у цій сфері [11]. На перший погляд, труднощі виникають переважно на рівні слова. Термінологія насамперед спрямована до осіб, які є частиною обмеженої сфери спілкування. Тому очевидно, що той, хто не є задіяним у цій сфері, не є адресатом текстів у цьому професійному мовленні.

Переважно ступінь зрозумілості фахових термінів залежить від усвідомлення явища в повсякденному житті та поширення знань у суспільстві. Оскільки кожен хворіє, можна припустити, що деякі медичні терміни – але часто в їх перекладі рідною мовою – є більш відомими, ніж ті з дисциплін, із якими середньостатистична людина ніколи не була в контакті.

При ближчому розгляді, однак, можна стверджувати, що, крім лексичних одиниць, у написаних текстах беруть участь також синтаксичні структури, а отже, використання різних типів речень і їх довжина також може ускладнити розуміння змісту.

Речення є головною синтаксичною одиницею тексту. Саме в його розмірі, структурі, завершеності, довжині виявляється основна відмінність між усною та письмовою мовою. Тому не тільки фахові терміни та іноземні слова, але й особливості структури речень можуть заважати розумінню фахових текстів.

Речення у письмових текстах порівняно з повсякденною мовою є часто довгими. Прості речення, речення з лише одним дієсловом можуть подовжуватися й ускладнюватися, розширюючи окремі фрази за рахунок означень.

Зв'язок кількісних параметрів із якісним аспектом структури речення відображає у плані розвитку мови загальну картину структурних перетворень і тенденцій на рівні синтаксису. Одним із таких мовних фактів визнається скорочення довжини речення, за кількісною стороною якого приховані, безумовно, складні якісні перетворення. У багатьох дослідженнях, присвячених характеристиці тенденцій розвитку синтаксису німецької мови, процес зміни довжини речення називається серед найбільш характерних прикмет. Абсолютна довжина речення залежить від його наповнення – емоційна реакція, безпосереднє вираження почуттів пов'язане зі зменшенням довжини; медитації, ремінісценції – навпаки, з її збільшенням.

Весь масив речень ми поділили на прості, складносурядні, складнопідрядні та речення ускладненого типу. Ми поділяємо погляди деяких вчених стосовно того, що довжина речення безпосередньо пов'язана зі змістом тексту, дистрибуцією та стилістичною функцією у тексті. Середня довжина речення в нашому дослідженні визначалася за кількістю слів у проаналізованому тексті, групі текстів або фрагменті тексту, поділеному на загальну кількість речень у цьому масиві тексту. Отримані дані показано в табл. 1.

Попередній аналіз даних, поданих у табл. 1, свідчить, що середня довжина різних типів речень розподіляється в цій таблиці нерівномірно. Найкоротшими виявилися всі типи речень у текстах із психосоматики, найдовшими – у кардіології. Спробуємо визначити, чи істотно відрізняється довжина речення у текстах різних галузей медицини. Відповідь на це питання можна одержати за допомогою критерію χ^2 та коефіцієнта К. Оскільки використання χ^2 може бути коректним лише в тому разі, коли в таблиці наведені деякі частоти, а не абсолютні величини, дані про довжину речення необхідно подати в іншому вигляді – як деякі підкласи.

Досліджуючи особливості мови у текстах із різних галузей медицини – кардіології, онкології, судинної медицини, психосоматики, гінекології, журналів для пацієнтів, – ми поділили всі речення на короткі (КР – до 10 слів), середні (СР – від 11 до 30 слів), довгі (ДР – від 31 до 60 слів) та наддовгі речення (НДР – більше 60 слів). Дані про частоту вживання різних підтипів речень наведені в табл. 2.

У нашому дослідженні ми спробуємо з'ясувати, наскільки статистично значущими є величини вживання підтипів речень, чим зумовлена їх різна кількість у окремих текстах. Спочатку вирахуємо середню довжину різних підкласів речень (див. табл. 3).

Найдовші речення виявилися у текстах із кардіології, а найкоротшими – у текстах із психосоматики. Однак середня довжина досліджуваних типів речень має деякі відхилення: найдовшою вона є у текстах не лише з кардіології, а й судинної медицини. Подані в табл. 3 показники середньої довжини речення є абсолютними величинами і не можуть показати,

Таблиця 1

Довжина структурних типів речень у текстах різних галузей медицини

	ПР	ССР	СПР	ПУТ	Середня довжина
кардіологія	20,95	31,5	29	34	23,9
онкологія	18,5	28,85	26,8	41,1	22,2
судинна медицина	21,7	26,8	30,3	32,75	24,4
гінекологія	16,5	26,8	21,2	37,8	19,7
психосоматика	12,5	18,65	18,6	27,9	15,4
журнали для пацієнтів	13,3	22,3	20,1	27,5	16,8

Таблиця 2

Розподіл різних типів підкласів речень у досліджуваних текстах

	КР	СР	ДР	НДР	Всього
Кардіологія	162	918	309	30	1 419
Онкологія	72	561	120	12	765
Судинна медицина	9	159	54		222
Гінекологія	36	213	30		279
Психосоматика	345	543	72		960
Журнали для пацієнтів	279	903	96		1 278
	903	3 297	681	42	4 923

наскільки значущі відхилення між ними, а також речення якого розміру переважають у різних галузях медицини.

Попередній аналіз даних, поданих у табл. 3, свідчить, що середня довжина різних типів речень розподіляється в цих таблицях нерівномірно. Спробуємо визначити, чи істотно відрізняється довжина речення в окремих галузях медичних текстів. Відповідь на це питання можна одержати за допомогою критерію χ^2 та коефіцієнта К.

У табл. 3 наведені абсолютні величини довжини різних підкласів речень. Тому розрахунки щодо відповідності (чи відмінності) вживання синтаксичних структур різного розміру та довжини у різних текстах проведено за допомогою критерію χ^2 (див. табл. 4).

Значно детальніші результати про спряженість між ознаками «Тип тексту» та «Розмір речення» можна отримати за коефіцієнтом спряженості К, але оскільки застосування χ^2 та коефіцієнта К, як зазначено раніше, може бути ефективним і коректним лише у випадках, коли в таблиці наведені певні частоти, а не абсолютні величини, дані про довжину речень у таблиці необхідно подати в іншому вигляді – як підкласи. Провівши певні обчислення, ми виявили позитивний статистичний зв'язок між ознаками, які піддавалися аналізу.

Обчисливши значення χ^2 для довжини речень у досліджуваних текстових масивах, ми виявили, що в деяких із них існують певні відхилення у вживанні різних за розміром речень в окремих галузях медицини. Для інтерпретації отриманих даних необхідно визначити значущість суми χ^2 , яка значно перевищує критичну величину (при $df = 3$ і $P = 0,05$ для наших таблиць критичною та значущою буде сума $\chi^2 = 7,81$, а для $P = 0,01$ – $\chi^2 = 11,34$). У нашому дослідженні $df = 15$, значення $\Sigma \chi^2 = 473,72$. Якщо сума χ^2 перевищує критичну

величину, це означає, що між ознаками, частоти яких були піддані аналізу, існує взаємозв'язок. Зв'язок виявили ознаки [Кардіологія] та [ДР] і [НДР]; [Психосоматика] і [КР]; [Журнали для пацієнтів] та [КР]; [Онкологія] та [СР]; [Судинна медицина] та [ДР]. При порівнянні розміру речень інших досліджуваних ознак не встановлено статистично значущих величин, оскільки сума χ^2 виявилася нижчою від критичної величини.

Однак сума χ^2 дає змогу встановити лише наявність або відсутність зв'язку, але не її міру. Остання може бути визначена з допомогою коефіцієнта взаємної спряженості К.

Коефіцієнт К показав сильну спряженість ознак «КР» і «Психосоматика», «ДР» і «НДР» і «Кардіологія», «ДР» і «Судинна медицина», а також «СР» та «Онкологія». Інші зв'язки виявилися несуттєвими.

Для встановлення глибших відмінностей у досліджуваних текстах дослідимо також коефіцієнт складності М (співвідношення простих і складних речень) у текстових масивах за формулою:

$$M = \frac{\text{к-сть цілісних речень}}{\text{к-сть коротких речень}};$$

Провівши певні обчислення, ми отримали такі результати: коефіцієнт складності склав у текстах із кардіології – 8,76; онкології – 10,6; судинної медицини – 24,7; психосоматики – 2,78; гінекології – 7,75; у журналах для пацієнтів – 4,58.

Мінімальний коефіцієнт складності речень виявився у текстах із психосоматики – він становить лише 2,78; максимальний – у текстах із судинної медицини (24,7). Загальний коефіцієнт складності досліджених нами текстів складає 5,45, що підтверджує отримані іншими дослідниками дані про спрощення складності фахових текстів порівняно з минулими

Таблиця 3

Середня довжина різних підкласів речень у досліджуваних текстах

	КР	СР	ДР	НДР	Середня довжина
Кардіологія	8,4	21	39	65,1	24,5
Онкологія	8,7	18,4	40	68	22,2
Судинна медицина	7,5	20	38	-	24,5
Гінекологія	7,5	18,2	38,3	-	19,7
Психосоматика	7,08	17,9	35,8	-	15,3
Журнали для пацієнтів	7,8	17,7	34,6	-	16,8

Таблиця 4

Значення χ^2 (для табл. 3)

Тип тексту	Кардіологія χ^2	Онкологія χ^2	Судинна медицина χ^2	Психо-соматика χ^2	Гінекологія χ^2	Журнали для пацієнтів χ
КР				246,49		14,02
СР		16,57	2,27		11,75	10,6
ДР	105,52	2,61	21,47			
НДР	37,48	5,48				

Таблиця 5

Значення коефіцієнта К (для табл. 3)

Тип тексту	Кардіологія К	Онкологія К	Судинна медицина К	Психосоматика К	Гінекологія К	Журнали для пацієнтів К
КР				0,22		0,05
СР		0,06			0,05	0,05
ДР	0,15		0,07			
НДР	0,09	0,03				

століттями. Тенденція до скорочення тексту та частин речення є динамічною характеристикою медичних типів тексту, яка стає більш зрозумілою у процесі еволюції від наукового до популярного жанру тексту. Отже, при написанні фахових текстів важливим є не тільки відповідність критеріям ясності, чіткості, економічності, але й зрозумілості.

Висновки. Проведене нами дослідження виявило наявність у фахових медичних текстах більшої кількості коротких, середніх і довгих речень та мізерну кількість наддовгих речень, що спрощує розуміння цих текстів всіма зацікавленими. Довгі та наддовгі речення вживаються рідше від коротких, однак навіть їх одноразова поява впливає на середню довжину речення. Складність побудови тексту ніби відображає складність і заплутаність змісту. Подібними структурами нерідко оформлюються положення, дуже важливі для змісту (для розуміння тексту). Намагаючись розібратися в багатоярусному утворенні, адресат особливо уважний і нерідко повторно повертається до нього, краще розуміючи у такий спосіб і зміст. Отже, довжина речення відіграє суттєву роль у розумінні фахового тексту. Отримані дані підтверджують здогадки про необхідність врахування розміру різних типів речень при написанні фахових статей.

Література:

1. Боцман А.В. Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі англомовних інструкцій до вживання лікарських препаратів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2006. 20 с.
2. Бурдина О.Б. Моделирование терминологической вариативности в фармацевтическом дискурсе : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19. Пермь, 2013. 20 с.
3. Бурова Г.П. Фармацевтический дискурс как культурный код: семиотические, прагматические и концептуальные основания : автореф. дис. ... докт. філол. наук. Ставрополь, 2008. 49 с.
4. Горпініч Т.І. Рецепт та інструкція лікарського препарату як основні жанри фармацевтичного дискурсу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 40 (1). С. 74–83.
5. Левицький В.В. Квантитативные методы в лингвистике. Черновцы : Рута, 2004. 190 с.
6. Литвиненко Н. Дослідження медичного дискурсу у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : збірник наукових праць : 10-річчю кафедри українознавства присвячується. Київ : Нац. авіаційний ун-т, 2009. Вип. 17. С. 143–152.
7. Макеев К.С. Жанрові особливості українського перекладу німецьких фармацевтичних текстів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. / Київ. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2010. 19 с.
8. Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів. Вінниця : Нова Книга, 2001. 168 с.
9. Перхач Р.-Ю.Т. Термінологія в інструкціях до медичних препаратів: лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, польської та німецької мов) : дис... канд. філол. наук : 10.02.15 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 272 с.
10. Altmann, G. Verteilungen der Satzlangen. *Schulz, K.-P. Glottometrika*. Bochum : Brockmeyer, 1988. S. 147–169.

11. Anke Fehring. Textverständlichkeit. vom 12/2017. URL: https://www.uni-due.de/imperia/md/images/schreibwerkstatt/sprachstipp_4_textversta%CC%88ndlichkeit_endversion.pdf.
12. Michael Hewuszt. Textverständlichkeit messen. vom 27.02.2019. URL: <https://www.socialmediacontent.guru/textverstaendlichkeit-messen/>.
13. Marc Scheloske. Wissenschaftssprache: Zwischen Verständlichkeit und Fachterminologie. URL: <https://www.wissenswerkstatt.net/2012/wissenschaftssprache-zwischen-verstaendlichkeit-und-fachterminologie/>
14. Philipp Alvares de Souza Soares: Wissenschaftssprache – Unverständlich schreiben, FAZ, 2.11.2012. URL: <https://www.faz.net/aktuell/beruf-chance/campus/wissenschaftssprache-unverstaendlich-schreiben-11938775.html>.

Bukhinska T. Sentence size and length as one of the components of comprehension complexity of German professional medical texts

Summary. The study looks at the size and length of different types of sentences and their effect on the recipients' understanding of professional medical texts. As most researchers, we consider the number of words as a measure of sentence length. In this case, the words themselves are considered without breaking into digits and their length is not taken into account. The relation between syntactic groups and constructions within the sentence remains unaccounted for.

The article analyzes the dependence of the size of different types of sentences on different branches of medical discourse. Studying the features of the professional language, we studied various fields of medicine, such as cardiology, oncology, vascular medicine, psychosomatics, obstetrics, as well as patient registries. The researched professional texts have been published in medical scientific journals and some of them are aimed at understanding not only by specialists or first-year students, but also by non-professional patients. Most researchers believe that difficulties in reading professional texts occur mainly at the word level. Nevertheless, having analyzed the text in detail, we can argue that, in addition to lexical units, syntactic structures are also involved in the written professional texts, so the size and length of the types of sentences used can make it difficult to understand the content.

All sentences are divided into short, medium, long and very long sentences. The length of sentences was investigated using statistics.

It can be assumed that modern German professional texts tend to avoid long sentences. Thus, the research being conducted aims to prove or refute the above hypothesis by establishing the size of different types of sentences in professional medical texts.

The results of the study showed that medical texts consist mainly of short and medium sentences, which makes them easy to understand and confirms the data obtained by other researchers about the simplification of the complexity of professional texts.

The results obtained indicate the need to consider the length and size of different types of sentences when writing professional articles.

Key words: professional texts, addressee, types of sentences, size, length.

*Допіряк Б. П.,**магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**Бялик В. Д.,**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ Й ОСНОВНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ УРБАНІСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню англomовних урбаністичних термінів. У статті встановлюється походження та надається визначення понять «урбаністика», «урбаністичний термін», з'ясовуються структурно-семантичні особливості англomовних термінів галузі урбаністики та характеризуються ключові способи їх творення.

Урбаністика як галузь наукового знання спрямована на вивчення особливостей розвитку міст і різноманітних міських систем, що забезпечують їх життєдіяльність. Урбаністичний термін є словом чи словосполученням на позначення поняття, пов'язаного з формуванням і розвитком міст, їх економічною, екологічною, географічною та іншими системами.

За своїми структурними особливостями урбаністичні терміни англійської мови поділяються на прості, складні та терміни-словосполучення із кількома компонентами. Залежно від компонентного складу англomовні терміни галузі урбаністики поділяються також на однокомпонентні, двоконпонентні, трикомпонентні та багатоконпонентні. Найбільш продуктивним способом творення англomовних термінів галузі урбаністики є афіксальний, що виявляється в додаванні префіксів і суфіксів до їх основи. До продуктивних способів творення цих термінів слід віднести також конверсію й основоскладання, а також семантичний спосіб, що базується на спеціалізації та трансспеціалізації значення мовних одиниць, а також метафоричного та метонімічного перенесення їх значення.

Основними тематичними групами англomовних термінів галузі урбаністики є терміни на позначення особливостей будівництва та функціонування міст (суто урбаністичні терміни); терміни, які описують екологічні процеси, що відбуваються в містах; терміни на позначення соціального устрою міст; терміни, що позначають їх економічні поняття; терміни демографічної сфери; етнологічні терміни. Розмаїття визначених груп термінів вказує на міждисциплінарний характер галузі, до якої вони належать, і різноманітність понять, які вона включає.

Ключові слова: англійська мова, афіксація, урбаністика, структурно-семантичні особливості, спосіб творення, тематична група.

Постановка проблеми. Підвищений інтерес до проблем дослідження галузевої термінології зумовлений не тільки її домінуючою роллю в репродукуванні фахових знань, але й важливістю наукової та науково-технічної інформації для життя

та розвитку людства. Незважаючи на велику увагу лінгвістів до англomовної галузевої термінології [3; 6; 7], ще й донині недостатньо вивченими є терміни галузі урбаністики англійської мови. Цей факт зумовлено тим, що означену термінологію не є усталеною, вона постійно поповнюється новими одиницями у зв'язку з розвитком градобудування та інфраструктури міст. **Метою** наукової розвідки є дослідження англomовних термінів галузі урбаністики, а завдання полягають у встановленні походження та наданні визначення понять «урбаністика», «урбаністичний термін», з'ясуванні структурно-семантичних особливостей англomовних термінів галузі урбаністики, а також ключових способів їх творення.

Людство почало будувати міста задовго до нової ери, а саме у 8000 р. до н. е. Проектування та будівництво міст включало різні види діяльності, в т. ч. управління, дослідження, реконструкцію, експлуатацію міста і багато іншого. Походження та формування найдавніших міст розглядається як початок урбанізації.

Зазначимо, що саме історики почали бачити в урбанізації закономірний історичний процес, вивчати його рушійні сили і різноманіття форм. Так, А.С. Ахієзер підкреслює, що «зрозуміти, що таке урбанізація – значить відповісти на запитання: чому у процесі свого розвитку суспільство породжує таку особливу форму, як місто; чому значущість міста і пов'язаних з ним форм життєдіяльності, культури постійно зростає; чому суспільство має тенденцію до перетворення в міське, урбаністичне суспільство тощо» [1, с. 43]. На думку Л.П. Репіної, весь розвиток суспільства у світлі нового знання є історією «поглинання традиційних соціальних форм урбаністичними або урбанізованими» [8, с. 29]. Погоджуємось також із Л.П. Репіною, яка пропонує визначити урбаністику «як науку про утворення, функціонування та розвиток міських поселень і їх систем, а також про управління містами та їх системами в економічному, соціально-демографічному, екологічному, культурному, політико-адміністративному, інженерно-технічному аспектах» [8, с. 13].

З цього погляду урбанізація – це процес підвищення ролі міст у розвитку суспільств. Головний соціальний зміст урбанізації полягає в особливих «міських відносинах», що охоплюють соціально-професійну і демографічну структуру населення, його спосіб життя, культуру, розміщення продуктивних сил, розселення.

70-ті рр. XX ст. стали періодом інтенсивного розвитку міських досліджень, але їхнє соціально-економічне, геополітичне й етнографічне розмаїття спричинило певну плутанину в визначенні термінів «урбаністичний» «урбаністичність» та «урбанізація». Урбаністичність визначалася за допомогою поняття щільності населення або залежно від його професійної зайнятості у містах [2, с. 26]. Передумовою урбанізації вважається зростання індустрії, розвиток культурних і політичних функцій, поглиблення територіального розподілу праці [2, с. 27].

Крім того, для урбанізації характерний приплив сільського населення в міста та їх укрупнення (найближчі дрібні міста поступово входять до складу великих). Так, на початку XIX ст. в містах світу проживало 29,3 млн осіб (3% населення світу). До 1900 р. – 224,4 млн осіб (13,6%), до 1950 р. – 706,4 млн осіб (29,2%), до 1970 р. – 1 399 млн осіб (38,6%) [8, с. 27]. Темпи урбанізації мають тенденцію до прискорення, проте її масштаби, рушійні сили та наслідки залежать від соціально-економічних умов. За даними академіка В.Л. Глазичева, у 2008 р. «вперше в історії людства чисельність міського населення в світі вже зрівнялася з чисельністю сільських жителів. У європейських країнах частка міського населення перевищує три чверті і продовжує зростати» [2, с. 28].

З урбанізацією тісно пов'язані ще два поняття, різні змістом, але досить взаємозалежні: урбанізм та урбаністика.

Урбанізм трактується як багатозначний термін, що має три основні визначення:

1) «напряму у містобудуванні XX ст., який наголошує на необхідності створення і розвитку великих міст»;

2) «тематика в мистецтві XIX ст., зображення життя великих міст»;

3) «одна з андеграундних течій, що включає в себе проникнення на закриті території міста чи відвідання «міст-примар» або окремих занедбаних будівель із метою отримання естетичного задоволення» [2, с. 25].

Під терміном «урбанізм» розуміють також «напряму у містобудуванні XX ст., представники якого стверджували ідею про чільну і безумовно позитивну роль міст у сучасній цивілізації і, в зв'язку з цим, приділяли основну увагу проектній розробці максимально укрупнених містобудівних структур, розрахованих на значну концентрацію населення» [8, с. 25].

Німецько-американський соціолог Л. Вірт використовує термін «урбанізм» задля виявлення відмінних характеристик міського соціального життя, таких як, наприклад, знеособленість. Крім цього, науковець зазначає, що урбанізм може виступати способом життя (*urbanism as a way of life*). Л. Вірт вважає подібну рису «яскравішою, ніж індустріалізм або капіталізм, оскільки розвиток великих і малих міст змінив «природне положення суспільства». Процес урбанізації зробив родинні зв'язки менш важливими, замінив їх відносинами інструментального та поверхневого характеру. Міські поселення характеризуються розмірами, щільністю і різноманітністю, які в поєднанні забезпечують основу для складного поділу праці та фундаментальних змін у природі соціальних відносин» [цит. за 8, с. 24].

Урбаністика є наукою, присвяченою вивченню особливостей розвитку міст і різноманітних міських систем, що забезпечують їх життєдіяльність (наприклад, транспортної, пішохідної, екологічної та ін.) [2, с. 26]. Розвиток урбаністики розпочався у Великій Британії та Сполучених Штатах Америки, поширившись згодом на увесь світ.

Під урбаністичним терміном розуміємо слово чи словосполучення на позначення поняття, пов'язаного з формуванням і розвитком міст, їх економічною, екологічною, географічною та іншими системами. Згідно з класифікацією А.Я. Коваленко [4, с. 258] всі терміни за будовою поділяємо на:

1) прості, які складаються з одного слова (наприклад, *resilience* – *життєстійкість*, *burning* – *спалювання*, *urbanization* – *урбанізація*);

2) складні, що містять два слова та пишуться разом або через дефіс (наприклад, *vulnerability* – *уразливість*, *fossil-fuel* – *викопні види палива*, *shortcoming* – *недолік*, *gender-based* – *гендерний*, *socioeconomic* – *соціально-економічний*);

3) терміни-словосполучення із кількома компонентами (наприклад, *sustainable urbanization* – *стійка урбанізація*, *women's empowerment* – *розширення прав і можливостей жінок*, *urban policy* – *міська політика*, *urban agglomeration* – *міська агломерація*, *developing country* – *країна, що розвивається*, *climate change* – *зміна клімату*).

Залежно від компонентного складу англійські терміни галузі урбаністики можна розподілити на:

– однокомпонентні: (*globalization* – *глобалізація*, *unemployment* – *безробіття*, *urbanization* – *урбанізація*, *urban* – *міський*, *poverty* – *бідність*, *inequality* – *нерівність*, *city* – *місто*);

– двокомпонентні (*sustainable development* – *сталий розвиток*, *financial flow* – *фінансовий потік*, *soaring unemployment* – *зростання безробіття*, *ecological footprints* – *екологічні «сліди»*, *urban area* – *міський район*);

– трикомпонентні: (*urbanization sustainable pattern* – *стійка модель урбанізації*, *regional economic growth* – *економічне зростання на регіональному рівні*, *rural-urban migration* – *міграція сільського населення в міста*);

– багатокомпонентні (*ever-growing proportion of the global population* – *постійно зростаючий сегмент населення в світі*, *small-scale agriculture-oriented setting* – *поселення з дрібномасштабним сільськогосподарським виробництвом*).

До простих англійських термінів галузі урбаністики відносимо:

1) слова загальноживаної лексики, що використовуються для позначення вузькоспеціальних понять (*income* – *рівень доходу*, *city* – *місто*, *poverty* – *бідність*, *shift* – *зсув*, *housing* – *житло*, *design* – *проекування*);

2) слова, які вживають переважно як терміни (*migration* – *міграція*, *agglomeration* – *агломерація*, *decentralization* – *децентралізація*, *segregation* – *сегрегація*, *sprawl* – *розростання*, *urbanization* – *урбанізація*, *dweller* – *мешканець*).

Найбільш продуктивним способом творення аналізованих термінів є афіксація, що здійснюється шляхом додавання афікса (префікса, суфікса) до основи терміна [5, с. 32]. Продуктивними засобами творення англійських термінів галузі урбаністики є префікси *de-*; *heter(o)-*; *multi-*; *non-*; *omni-*; *over-*; *peri-*; *sub-* та інші (наприклад, *decentralization* – *децентралізація*, *deregulation* – *дерегулювання*, *periurban* – *пригородний*; *suburbanization* – *розселення в передмістя*), суфікси *-er*, *-or*; *-ing*, *-ism* (наприклад, *dweller*, *urbanization*, *housing*, *urbanism*).

Прості терміни утворюють шляхом конверсії. Конверсія належить до морфолого-синтаксичного типу словотворення. Конверсія є таким типом словотворення, коли власна парадигма слова є його засобом [5, с. 36], наприклад: *grow* (v) – *рости*, *growth* (n) – *зростання, збільшення*. Вказаний тип словотворення

визначається тим, «що в ньому шляхом спеціального грамати-ко-лексичного переосмислення того чи іншого слова відбувається його перехід з одного розряду слів у інший, тобто перехід слова з розряду однієї частини мови в іншу» [5, с. 37].

Складні терміни утворюються складанням двох або більше основ. Їх називають також термінами-композиціями. До складу цих термінів можуть входити корені слів або цілі слова (*waterway* – водний шлях, *stakeholders* – зацікавлені сторони) і похідні слова (*well-designed* – правильно спроектований, *well-located* – зручно розташований, *land-use* – землекористування, *middle-income* – із середнім рівнем доходу, *human-caused* – антропогенного характеру).

Основними способами творення англійських термінів галузі урбаністики є не тільки а) афіксальний, осново-складання та конверсія, але й семантичний, що здійснюється шляхом спеціалізації та трансспеціалізації значення мовних одиниць на основі їх метафоричного та метонімічного перенесень, наприклад: *design* – заг. задум, план, намір, проект, планування; урб. проектування; б) афіксальний, наприклад: *displace* – переміщення; в) безафіксний (шляхом конверсії), наприклад: *sprawl* – розростання; г) осново-складання, наприклад: *availability* – доступність.

Англійська урбаністична термінологія є міждисциплінарною: вона включає й одиниці галузей міської антропології, екології, соціології, географії, економіки, політики – тобто всі царини знання, здатні якомога повніше схарактеризувати такий складний і багатовимірний об'єкт, як місто. Аналіз термінологічної лексики вказаної галузі дозволяє класифікувати її за такими групами:

– терміни, пов'язані з будівництвом і функціонуванням міст (суто урбаністичні терміни): *building resilience strategy* – стратегія забезпечення життєздатності міст, *sustainable urbanization* – стала урбанізація, *urban development* – розвиток міста, *global urban agenda* – порядок денний щодо розвитку міст, *urban resident* – міський житель, *urban finance* – міське фінансування, *urban services* – міські послуги, *urban growth* – зростання міст, *urban policy* – міська політика, *urban agglomeration* – міська агломерація, *interdependence between rural and urban areas* – взаємозалежність між сільськими і міськими районами, *local governments* – місцеві органи влади, *buildable plot* – ділянка, придатна для забудови, *urban design* – містобудівне проектування, *suburbanization* – розселення в передмістя, *urban fabric* – міська структура, *urban expansion* – зростання міст, *traffic congestion and road safety* – затори на дорогах і низький рівень безпеки дорожнього руху;

– терміни, що описують екологічне становище міст: *carbon dioxide emission* – викид двоокису вуглецю, *fossil-fuel burning* – спалювання викопних видів палива, *cement production* – виробництво цементу, *natural hazard* – стихійне лихо, *climate change* – зміна клімату, *ecosystem* – екосистема, *water pollution* – забруднення води, *air pollution* – забруднення повітря, *sea-level rise* – підвищення рівня моря, *tropical cyclones and storms* – тропічні циклони і шторми, *inland flooding and drought* – внутрішні повині і посуха, *drinking water source* – джерело питної води, *solid waste disposal services* – послуги з видалення твердих відходів, *air pollution* – забруднення повітря, *environmental health risk* – ризик для санітарного стану навколишнього середовища;

– терміни на позначення соціальних понять, пов'язаних із містами та їх мешканцями: *social conflict* – соціальний конфлікт, *insecurity* – відсутність безпеки, *human rights* – права людини, *rights to shelter, water and sanitation, health care and education* – права на житло, воду і санітарію, послуги охорони здоров'я та освіти, *inequality* – нерівність, *adequate housing* – належне житло, *affordable housing* – прийнятне за вартістю житло, *slum dweller* – мешканець хаців, *youth bulge* – переважна чисельність молоді, *poorest population* – найбільш вразливі верстви населення, *quality of life* – якість життя, *United Nations* – Організація Об'єднаних Націй, *social deprivation* – соціальні нестатки;

– терміни на позначення понять, пов'язаних із економікою міста: *economic development* – економічний розвиток, *gross domestic product (GDP)* – валовий внутрішній продукт (ВВП), *unemployment* – безробіття, *developed country* – розвинена країна, *developing country* – країна, що розвивається, *investment* – інвестиції, *poverty reduction* – скорочення масштабів бідності, *crisis* – кризові ситуації, *fiscal decentralization* – фінансова децентралізація;

– демографічні терміни: *refugee* – біженець, *migrant* – мігрант, *internal migration* – внутрішня міграція, *rural-urban migration* – міграція сільського населення в міста, *demographic dominance* – демографічне домінування, *demographic shift* – демографічний зсув;

– етнологічні терміни: *ethnicity* – етнічність, *gender* – стать, *age* – вік, *race* – расова приналежність, *migratory status* – міграційний статус, *disability* – інвалідність;

– юридична термінологія: *rule of law* – верховенство права, *implementation* – здійснення, *national legislation* – національне законодавство, *institutional and regulatory* – інституційний і нормативний;

– терміни політичної галузі: *human-rights-based* – заснований на дотриманні прав людини, *to make possible significant progress in the realization of rights* – дозволити домогтися значного прогресу в реалізації прав, *contribute to the realization of rights* – сприяти реалізації прав, *Habitat* – Хабітам, *decision makers* – політики.

Висновки. Таким чином, урбаністичні терміни слугують засобами номінації спеціальних понять, явищ, об'єктів відповідної галузі. За своєю будовою англійські терміни галузі урбаністики поділяються на прості, складні та словосполучення. Прості терміни та терміни-словосполучення перебільшують кількість термінів-складних слів у визначеній термінології. Прості терміни творяться переважно шляхом афіксації, конверсії семантичної деривації (шляхом метафоричного й метонімічного перенесень, шляхом конкретизації чи звуження значення загальноживаного слова). Аналіз англійських термінів галузі урбаністики дозволив розподілити їх на такі групи: терміни, пов'язані з будівництвом і функціонуванням міст (суто урбаністичні терміни); терміни, що описують екологічні процеси в містах; терміни, які пояснюють соціальний устрій міст; терміни на позначення понять, пов'язаних із економікою міст; терміни демографічної сфери; етнологічні терміни. Розмаїття груп термінів вказує на міждисциплінарний характер самої галузі, до якої вони належать, і понять, які вони позначають. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні способів перекладу англійських термінів галузі урбаністики залежно від їх структурних і семантичних особливостей.

Література:

1. Ахиезер А.С., Коган Л.Б., Яницкий О.Н. Урбанизация, общество и научно-техническая революция. *Вопросы философии*. 1969. № 2. С. 43–44.
2. Глазычев В.Л. Урбанистика. Москва : Европа, 2008. 220 с.
3. Иващишин О.М. Принципи диференціації термінологічних та нетермінологічних одиниць англomовного науково-технічного дискурсу. *Мова і культура. Культурологічний підхід до викладання мови і літератури*. 2004. Вип. 7. С. 170–176.
4. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. Київ : ІНКОС, 2002. 317 с.
5. Ковалик І.І. Вчення про словотвір. Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 1961. 251 с.
6. Кришталь С.М. Внутренняя форма метафорических терминов (на материале английских и украинских терминов подъязыка финансов). *Типология мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2004. Вип. 10. С. 177–183.
7. Кияк Т.Р. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць. *Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка*. 2008. № 38. С. 77–80.
8. Репина Л.П. Город, общество, цивилизация: историческая урбанистика в поисках синтеза. Москва : Наука, 2008. 349 с.

Dopiriak B., Byalyk V. Structural-semantic characteristics and main ways of forming of English-language urbanistic terms

Summary. The article is devoted to the study of English-language urban terms. The origin and definitions of the notions «urbanism» and «urbanistic term» are clarified in the article, structural and semantic features of English-language urbanistic terms are characterized, key ways of their forming are determined in it.

Urbanism as a field of scientific knowledge aimed at studying peculiarities of development of cities and those systems that ensure their existence. An urban term is a word or word combination used for designation of a notion related to the formation and development of cities as well as to their economic, environmental, geographical, and other systems.

According to their structural characteristics, urbanistic terms of the English language are subdivided into simple, complex, and word combinations which have several components. Depending on their components, English-language urbanistic terms are also subdivided into one-component, two-component, three-component and multi-component ones. The most productive way of their forming is affixal, revealed in adding of prefixes and suffixed to the stems of terminological units. Conversion and composition, as well as the semantic method based on specialization and transpecialization of meanings and their metaphorical and metonymic transfer are also productive ways of their forming.

Main thematic groups of English-language urbanistic terms are those that designate peculiarities of construction and functioning of cities (pure urban terms); terms describing ecological processes of cities; terms denoting their social structure; terms used for designation of their economic systems; terms of demographic sphere; ethnological terms. Semantic and thematic diversity of terms reveal the interdisciplinary nature of the sphere to which they belong, and variety of notions it includes.

Key words: English language, affixation, urbanism, structural and semantic characteristic, way of forming, thematic group.

Кисилиця Ю. І.,
магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Бялик В. Д.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню термінів англійської мови галузі туризму. У статті надається визначення понять «туристичний термін», «туристична термінологія», з'ясовуються структурні та семантичні особливості англомовних термінів галузі туризму.

Туристичний термін є засобом номінації фахового поняття відповідної галузі, а її термінологія представлена сукупністю подібних одиниць. Англомовні терміни галузі туризму є різнорідними за структурою. Вони представлені однокомпонентними та багатокомпонентними одиницями. Однокомпонентні терміни є іменниками, дієсловами, прикметниками та прислівниками. Багатокомпонентні одиниці переважають над однокомпонентними. Найбільш поширеними серед них є дво- та трикомпонентні словосполучення, утворені за структурними моделями N + N; Adj + N; Part I + N; Part II + N; Num + N; N + N + N, Adj + N + N. До складу аналізованої термінології входять також аббревіатури, утворені шляхом скорочення окремих чи всіх слів багатокомпонентних термінів, а також їхніх частин чи літер.

Англомовна термінологія галузі туризму не є однорідною за своїм семантичним складом, оскільки до неї входять не тільки суто туристичні терміни, але й терміни з економічної, юридичної, комп'ютерної, транспортної, спортивної, медичної та інших галузей. Це зумовлено своєрідністю самої галузі туризму, а також розмаїттям понять, що належать не тільки до неї, але й до інших галузей і сфер життя та діяльності людства.

У зв'язку із цим англомовна термінологія галузі туризму є складним, багатограничним системно-структурним утворенням, актуалізованим лексико-семантичними мікрополлями, одиниці яких є засобами позначення видів туризму та подорожей; особливостей і місць розташування туристів; видів транспорту, що забезпечують їх доставку та перевезення; видів відпочинку та розваг для туристів; устаткування для туристів; інвентарю туристів; харчування для туристів; суб'єктів галузі; процесів, що відбуваються в ній; її тарифів і оплат; документів; видів туристичних компаній і організацій; сезонних особливостей туризму; хвороб, пов'язаних із подорожуванням. Окремі із вказаних лексико-семантичних полів поділяються на менші лексико-семантичні групи.

Ключові слова: англійська мова, лексико-семантичний склад, мікрополе, структурні особливості, туристичний термін.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток науки та техніки, процеси глобалізації та міжнародної кооперації зумовили інтенсифікацію досліджень термінологій різних сфер і галузей.

Незважаючи на те, що термінознавство початку XXI ст. характеризується активізацією їх теоретико-практичних досліджень [див., напр., 2–5; 8], недостатню увагу приділено, на нашу думку, вивченню термінології галузі туризму. Означена галузь постійно розвивається, а з нею розвивається і її термінологія. Історичний розвиток туризму та загальні глобалізаційні процеси закріпили англійську мову як основну мову міжнародного туризму.

Мета статті полягає у вивченні англомовних термінів галузі туризму, а її завдання – визначення поняття «термін галузі туризму», з'ясування структурних і семантичних характеристик англомовних термінів галузі туризму.

Виклад основного матеріалу. Оскільки термін є засобом фіксації спеціального поняття тієї чи іншої сфери професійного знання чи діяльності [6, с. 7], під терміном галузі туризму розуміємо слово чи словосполучення, що вживається на позначення спеціальних понять галузі туризму. До таких понять можуть бути віднесені предмети, явища, об'єкти, суб'єкти галузі туризму. Сукупність термінів означеної галузі являє собою її термінологію, вивчення якої потребує, зокрема, аналізу її структурних, частиномовних і семантичних особливостей.

Термінологія галузі туризму англійської мови представлена термінами-словами та термінами-словосполученнями або одно- та багатокомпонентними терміноодинамиціями. Дослідження однокомпонентних термінів дозволило з'ясувати, що вони представлені:

- іменниками (*motel, occupancy, package, reconfirmation, resort*);
- дієсловами (*cancel, abort, detour, re-route*);
- прикметниками (*allocentric, non-transferable, duitable*);
- прислівниками (*aboard, ashore*).

Аналіз термінології англійської мови галузі туризму дозволив також визначити, що в ній переважають багатокомпонентні одиниці, які налічують два та більше компоненти. Такі одиниці здатні позначати більш складні поняття означеної галузі. До них належать словосполучення, представлені структурними моделями:

- N + N (*departure tax, hospitality suite, export tourism, travel sickness*);
- Adj + N (*false booking, promotional fare, intercontinental flight, green tourism*);
- Part I + N (*flying boat, handling fee, landing card, overriding commission*);

- Part II + N (*graded hotel, unrestricted fare, guided tour*);
- Num + N (*first-class, one way*).

Варто зазначити, що графічна форма складних термінів англійської мови галузі туризму ще й дотепер не встановилася. Такі одиниці пишуться і через дефіс, і разом, і окремо, зокрема: *doorkeeper, door-keeper*. Окрім вказаних словоформ, спостерігаються й інші варіанти комбінацій написання складних термінів, наприклад: *airhostess, air hostess; guidebook, guide book*. Варто відзначити і триваріантне написання окремих одиниць, наприклад: *custom house, custom-house, customhouse*. Наявність таких варіантів формально підтверджує існування в англійській мові тенденції переходу словосполучень у складні слова [8, с. 34].

Поряд із двокомпонентними терміноодинацями, які є основним видом термінів-словосполучень в аналізованій галузі, її термінологія представлена також значною кількістю трикомпонентних термінів, утворених за допомогою таких частин мови:

- N + N + N (*family table services, hotel occupancy rate, king size bed*);
- Adj + N + N (*frequent flyer program, global distribution system, inbound tour operator*).

Інші структурні моделі аналізованої термінології, що не можна вважати частотними, представлені моделями:

- N + P I + N (*tour basing fare, tourism generating areas*);
- N + P II + N (*tour-based fare*);
- N + Adj + N (*group inclusive tour*);
- Adj + Adj + N (*foreign independent tour*);
- Adj + Part I + N (*physical carrying capacity*);
- Adj + Part II + N (*domestic escorted tour*);
- Num + N + N (*one-way ticket*);
- P I + N + N (*incoming tour operator*);
- P II + N + N (*escorted group tour*);
- P II + Adj + N (*modified American plan*).

Англомовна термінологія галузі туризму представлена також чотирикомпонентними одиницями, що є менш поширеними та представленими моделями:

- Adj + N + N + N (*instant purchase excursion fare*);
- Adj + Adj + N + N (*domestic same-day visitor*);
- Adj + P II + N + N (*mileage-based fare system*).

Аналіз англомовної термінології означеної галузі дозволив виявити також п'ятикомпонентний термін із такою частини-мовною формулою, як Adj + N + Adj + N + N: *special group inclusive tour fare*.

Значна кількість одиниць аналізованої термінології англійської мови представлені абрєвіатурами, що були утворені шляхом:

1) редуції словосполучення до перших букв кожного слова чи перших двох букв початкового слова та перших літер наступних слів словосполучення (*RevPAR – revenue per available room*);

2) редуції першого слова словосполучення до початкової літери чи складу (*FAMtour – familiarization tour*);

3) редуції кожного слова словосполучення до початкової літери (*WTO – World Travel Organization*);

4) редуції кожного слова словосполучення до початкової літери зі збереженням сполучника (*B&B – bedand breakfast*);

5) редуції слова чи словосполучення до першого складу (*comsat – communication satellite*);

6) збереженні абрєвіатури мовою оригіналу (*ITB – Internationale Tourismusbörse*);

7) редуції шляхом опускання частини слова – початку, кінця, середини чи окремих (переважно голосних) звуків і літер, що їх позначають (*dbl – double room*);

8) редуція кожного слова із словосполучення до одного складу (*TEDQUAL – Tourism Educational Quality*).

Загалом початкові літери коротких службових слів (*and, or, of, to*) не включають до абрєвіатури, за винятком необхідності покращення їх вимови. Деякі абрєвіатури із часом асимілюються у звичайні слова, пишуться з маленької літери та вже не є абрєвіатурами, наприклад: *scuba – self-contained under water breathing apparatus*.

Оскільки жодна сфера, жодна професійна галузь не створює всі свої терміни заново, то цілком природно, що багато термінів запозичуються із суміжних галузей знання. Термінологія англійської мови галузі туризму також взаємодіє з термінологіями інших галузей і поповнюється їхніми одиницями. В одних випадках термінологічні одиниці не піддаються переосмисленню, тобто запозичуються разом із залученням понять (*avalanche, coral reefs* (географія); *acrophobia, seasickness* (медицина); *waterskiing, bungee-jumping* (спорт)); в інших – повністю чи частково змінюють своє значення відповідно до потреб термінології, що запозичує їх (*to downgrade* (економ.) – *to give smth, a lower grade, value or status*; *to downgrade* (турист.) – *to move to a lower grade or quality of services or accommodations*).

До складу термінології англійської мови галузі туризму належать також загальнонаукові терміни великої семантичної ємності, що зазвичай позначають категоріальні та класифікуючі наукові поняття, які функціонують у різних галузях. У складі термінів-словосполучень вони суттєво звужують і конкретизують своє значення, зокрема: *in direct route principle, attendance factor, time series analysis*.

За нашими спостереженнями, міжгалузева лексика англійської мови галузі туризму містить у своєму складі терміни з таких сфер:

1) економічної (*tariff, base fare, BBDtax – bed, board, beverage tax*), юридичної (*cancellation clause, force majeure*);

2) комп'ютерної (*electronic ticketing, metered Internet access*);

3) транспортної (*bareboat charter, car rental*);

4) спортивної (*windsurfing canyoneering, cross-country skiing*);

5) медичної (*motion sickness, bilharzias*);

6) географічної (*coral reefs, geyser*);

7) харчування (*table d'hote menu*).

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що англомовна термінологія галузі туризму є складним, багатограним системним утворенням, структура якого включає окремі підсистеми. Системність лексики будь-якої фахової мови відзеркалюється в системності її понятійних полів. Значення будь-якої лексичної одиниці існує не ізольовано, а в певному співвідношенні із значеннями інших слів того поля, до якого вона належить. Під термінологічним полем розуміють своєрідну, штучно окреслену сферу існування терміна, у межах якої він володіє всіма ознаками, що властиві цій одиниці (терміну) [5, с. 48]. Поле для термінологічного поняття є системою понять, до якої воно належить, а для терміна-слова полем є та сукупність інших термінів-слів, з якими він взаємодіє в межах даної фахової мови, на базі якої формується сам і на які впливає своєю мовною нормою [5, с. 49].

Застосування семантичних полів як методу опису термінологічної лексики пов'язано з розподілом термінологічних лексичних одиниць на певні лексико-семантичні групи. Терміни, що входять до однієї групи, становлять відносно самостійну лексичну мікросистему з огляду на її внутрішні смислові відношення [4, с. 32]. Такі групи представляють мікрополя, що належать до певного спільного поля. Усе вищезазначене дозволяє стверджувати, що термінологія англійської мови сфери туризму складається з мікрополів, до яких ми відносимо ті, що позначають:

- 1) види туризму та подорожей (*agricultural tourism, adventure holiday, green tourism*);
- 2) особливості та місця для розміщення туристів (*floatel, boutique hotel, honeymoon room*);
- 3) транспорт, що забезпечує доставку та перевезення туристів (*canoe, courtesy bus, motorcoach*);
- 4) види відпочинку та розваг для туристів (*coral reefs, theme park, wine testing*);
- 5) устаткування для туристів (*backscatter, baggage locker, berth, sleeperette*);
- 6) інвентар туристів (*trunk, backpack, cabin bag*);
- 7) харчування (місць, видів та ін.) для туристів (*coffee shop, bistro, continental breakfast*);
- 8) суб'єктів галузі (*bell hop, day visitor*);
- 9) процесів, що відбуваються в ній (*advance reservation, cancellation*);
- 10) її тарифів і оплат (*bereavement fare, booking charge*);
- 11) документів (*baggage check, accident insurance, hotel voucher*);
- 12) видів туристичних компаній і організацій (*cruise-only agency, World Tourism Organization*);
- 13) сезонність туризму (*busy season, dead season*);
- 14) хвороби, пов'язані з подорожуванням (*altitude sickness, breakbone fever*).

Як бачимо, англійська термінологія галузі туризму має широкі та розгалужені зв'язки із суміжними термінологіями, тому чітку межу між нею й іншими провести не можна. Окремі з визначених лексико-семантичних полів англійської термінології галузі туризму можна поділити на менші лексико-семантичні групи. Так, наприклад, до мікрополя «види туризму та подорожей» можна віднести такі лексико-семантичні групи, як «види туризму» (*religious tourism, educational tourism, export tourism*) та «види подорожей» (*coastal cruise, familiarization trip*). Мікрополе «розміщення туристів» містить такі лексико-семантичні групи, як: «засоби розміщення» (*capsule hotel, boatel*), «типи розміщення» (*European plan, continental plan*), «типи приміщення» (*honeymoon suite, function room*).

У мікрополі «транспорт» можна виокремити такі лексико-семантичні групи одиниць, як «наземний транспорт» (*campervan, boat train*), «водний транспорт» (*coaster, catamaran*), «повітряний транспорт» (*charter plane, flying boat*), «види доріг» (*autobahn, clearway*), «класи транспортного сервісу» (*business class, tourist class*). До структури мікрополя «відпочинок та розваги» входять лексико-семантичні групи «види спорту» (*ballooning, cave tubing*), «туристичні об'єкти» (*canyon, marine park, safari park*). Мікрополе «харчування» поділяється на такі лексико-семантичні групи, як «заклади харчування» (*speciality restaurant, bodega*) «типи ресторанного сервісу» (*American service, family-style service*).

У структурі мікрополя «суб'єкти сфери туризму» можна виокремити такі дві лексико-семантичні групи, як «службовці» (*incoming tour operator, bellhop*) та «гості» (*late arriver, domestic visitor*). Процеси, що відбуваються в індустрії туризму, можна поділити на ті, що супроводжують бронювання (*overbooking, cancellation*), супроводжують розміщення туристів (*check-in procedure, check-out*), пов'язані з використанням транспортних засобів (*baggage check, clearance*). Кожне з виокремлених мікрополів і лексико-семантичних груп термінів не є ізольованим одне від одного. Це відкриті мікросистеми, члени яких вступають у певні зв'язки один з одним, про що, зокрема, говорить Ю. Апресян, який зазначає, що «<...> з будь-якого семантичного поля через більш чи менш довгий ланцюжок опосередкованих ланок можна потрапити у будь-яке інше поле» [1, с. 251–252].

Висновки. Отже, туристичний термін є одиницею позначення фахового поняття відповідної галузі, а її термінологією є сукупність таких одиниць. Англійська термінологія галузі туризму не є однорідною ані за своїми структурними параметрами, ані за семантикою. Вона представлена одно- та багатокомпонентними терміноодинамиціями, тобто термінами-словами та термінами-словосполученнями.

Однокомпонентні терміни є іменниками, дієсловами, прикметниками та прислівниками. Найбільш частотні серед багатокомпонентних термінів дво- та трикомпонентні словосполучення, утворені за структурними моделями N + N; Adj + N; PartI + N; PartII + N; Num + N; N + N + N, Adj + N + N. Аналізована термінологія представлена також чотирикомпонентними одиницями, що не є частотними, а також аббревіатурами, утвореними шляхом скорочення окремих чи всіх слів багатокомпонентних термінів, а також їхніх частин чи літер.

Водночас англійська термінологія галузі туризму є складним, багатограним системно-структурним утворенням, актуалізованим лексико-семантичними мікрополлями, одиниці яких є засобами позначення видів туризму та подорожей, особливостей і місць розташування туристів; видів транспорту, що забезпечують доставку та перевезення туристів; видів відпочинку та розваг для туристів; устаткування для туристів; інвентарю туристів; харчування для туристів; суб'єктів галузі; процесів, що відбуваються в ній; її тарифів та оплат; документів; видів туристичних компаній і організацій; сезонних особливостей туризму; хвороб, пов'язаних із подорожуванням. Окремі з визначених лексико-семантичних полів англійської термінології галузі туризму поділяються на менші лексико-семантичні групи. Зазначене дозволяє стверджувати, що англійська термінологія галузі туризму взаємодіє та запозичує одиниці з інших термінологій, що зумовлено розмаїттям понять галузі туризму. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі способів перекладу термінів англійської мови галузі туризму в залежності від їхніх структурних і семантичних особливостей.

Література:

1. Апресян Ю. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва : Наука, 1974. 367 с.
2. Біян Н. Лексико-семантична та структурна класифікація термінів в англійській мові. *Іноземна філологія*. 2009. Вип. 121. С. 142–149.
3. Івашишин О. Принципи диференціації термінологічних та нетермінологічних одиниць англійської науково-технічної дискурсу. *Мова і культура. Культурологічний підхід до викладання мови і літератури*. 2004. Вип. 7. С. 170–176.

4. Литвинко О. Словотвірні та семантичні характеристики англійської термінологічної підсистеми машинобудування : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Суми, 2007. 211 с.
5. Морозова Л. Теория и практика построения терминологических полей. *Терминоведение*. 1996. № 1–3. С. 49–54.
6. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство. Львів : Освіта, 1994. 216 с.
7. Beaver A. A Dictionary of Travel and Tourism Terminology. Wallingford : CABI Publishing, 2005. 409 p.
8. Faber P. Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language. Berlin ; Boston : De Gruyter, 2012. 307 p.
9. Meldik S. Dictionary of Leisure, Travel and Tourism. London : Bloomsbury Publishing Place, 2003. 273 p.
10. Sharpley R. Travel and Tourism. London : SAGE Publications Ltd, 2006. 232 p.

Kysylytsia Y., Byalyk V. Structural and semantic features of English-language terms in the field of tourism

Summary. The article is devoted to the study of English language terms in the field of tourism. The definitions of the notions of “tourist term”, “tourist terminology”, are given in the article, as well as structural and semantic features of English-language tourist terms are analysed in it.

The tourist term is a means of designating of the professional notion of the field, and its terminology is represented by a set of such units. English-language tourist terms are heterogeneous by their structure. They are represented by single-component and multi-component units. Single-component terms are nouns,

verbs, adjectives, and adverbs. Multicomponent units prevail over single-component ones. The most common terms among them are word combinations with two and three components formed on the structural models N + N; Adj + N; Part I + N; Part II + N; Num + N; N + N + N, Adj + N + N. The analyzed terminology also includes abbreviations formed by shortening of some or all words of multicomponent terms, as well as their parts or letters.

The English-language tourist terminology is not homogeneous by its semantics. It includes terms from economic, legal, computer, transport, sport, medical and other fields. This is stipulated by the originality of the field of tourism industry itself, as well as by variety of its notions related not only to it, but also to other fields and spheres of life and activity of mankind.

In view of this the English-language terminology of tourism is a complex, multifaceted system and structural formation, actualized by lexico-semantic microfields units of which denote types of tourism and trips; features and places of tourist accommodation; types of transport, with the help of which tourists are transported; types of rest and entertainment for tourists, equipment for tourists; food for tourists; people engaged in the field; its processes; tariffs and payments; documents; types of tourist companies and organizations; seasonal variations of tourism; diseases related to travelling. Some of these lexical-semantic fields are divided into smaller lexical-semantic groups.

Key words: the English language, lexical and semantic composition, microfield, structural features, tourist field.

Ніколаєску Е. В.,

старший викладач кафедри східноєвропейських мов
Національної академії Служби безпеки України

ЯВИЩЕ ЕНАНТІОСЕМІЇ В ДЕТЕКТИВНОМУ ЖАНРІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

*Детективи домінують серед книг, які вийшли у світ
протягом більшої частини ХХ століття.*

М. Коен

Анотація. У статті стисло розкривається історичний розвиток детективного жанру, подається його типологія в контексті світової літератури. Особливу увагу приділено специфіці французького детективного роману та висвітлено його головні ознаки: емоційну напругу сюжету, розгадку таємниці злочину тощо. На основі композиції роману Ж. Сіменона «Ціна голови» простежено особливості побудови типового твору цього жанру. Визначено, що сюжет детективного роману складається із 4-х елементів, як-от: постановка проблеми; поява даних, необхідних для розв'язки сюжету; вияв істини; пояснення, яким шляхом детектив дійшов до такого висновку.

Серед лінгвістичних аспектів дослідження французького детективу перспективним виявився аналіз явища енантіосемії, яку ідентифіковано як «поляризацію значень у межах однієї мовної одиниці» [3].

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці В. Шерця, К. Абея, І. Смуцинської, І. Якунченкової та інших мовознавців.

У статті обумовлюються причини актуальності й популярності детективного жанру та явища енантіосемії. Проведений аналіз засвідчив, що енантіосемічних лексем, зафіксованих у словниках французької мови, небагато. Значно частіше ці лексеми трапляються в жанрах масової літератури, зокрема в детективних творах, оскільки енантіосемія передусім розвивається у слові, коли поряд зі старою семантикою в ньому з'являється нова, протилежна. Часто денотативне значення лексеми залишається тим самим, а змінюється оцінна або емоційно-експресивна конотація.

Результатом аналізу творів Ж. Сіменона є висновок про те, що енантіосемія стає регулярним мовним явищем для французького детективного роману й реалізується в межах різних частиномовних належностей. Реципієнтів приваблює не тільки гострота сюжету, стрімка фабула і несподіваний фінал у детективних творах, а й естетична насолода від сприйняття лектури, зокрема й від оригінальної енантіосемії.

Ключові слова: детективний роман, масова література, семантика, лексема, енантіосемія.

Постановка проблеми. Детективний роман є одним із жанрів масової літератури, у якому розкривається певна таємниця, пов'язана зі злочиним, і належить сьогодні до найбільш затребуваних сучасним суспільством. Вітчизняні читачі, як і американські, англійські, німецькі, французькі, польські та російські, віддають перевагу розважальним жанрам: детективам, бойовикам, пригодницьким і любовним романам, фентезі й науковій фантастиці. Як наслідок, кожна четверта книга, написана на Заході, – це детектив. Він став предметом вивчення багатьох наук, як-от літературознав-

ство, семіотика, семіологія, лінгвістика, культурологія. У сучасній лінгвістиці простежується значний інтерес до дослідження мовних одиниць, їхньої семантики, функцій серед жанрів масової культури, зокрема детективу. Відсутність наукових праць, присвячених дослідженню енантіосемії у французькому детективному романі ставить перед нами завдання її розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими письменниками детективного жанру були Е. По, Г. Честертон, А. Конан-Дойл, М. Леру, Е. Уоллес, С. Ван Дайн, Д. Хамметт, Е. Куїн та ін. Серед сучасних дослідників детективного роману варто назвати А. Адамова, Г. Анджапаридзе, Н. Берковського, А. Вуліса, В. Руднева.

Незважаючи на те, що в останнє десятиліття в Україні побачили світ кілька навчальних посібників із зарубіжної літератури, присвячених аналізу західноєвропейської, зокрема й французької, літератури [1; 2], у контексті якої проаналізовані й детективні твори, серед специфічних маркерів детективних творів енантіосемія залишається найменш осмисленою.

Отже, актуальність статті спричинена гострою потребою заповнити лакуни в аналізі енантіосемії як мовної одиниці французького детективного роману, а також відсутністю публікацій на цю тему.

Мета статті – розглянути явище енантіосемії у французькому детективному романі.

Виклад основного матеріалу. Детективний жанр існує у світовому письменстві вже приблизно двісті років, є чи не єдиним у системі літературних жанрів, який має конкретний день народження, – 20 квітня 1841 р. Це дата публікації оповідання Е. По «Вбивства на вулиці Морґ» (англ. *“The Murders in the Rue Morgue”*) – першого детективного твору в історії світової літератури. Щоправда, дослідники художнього письменства першим великим детективом у світовій літературі вважають героя китайських детективних історій легендарного суддю Ді, справжнє ім'я якого Ті Женчі (630–700 рр. н. е.).

Основоположником, «батьком» жанру детективу є американський письменник-романтик Едгар Аллан По. До засновників детективного жанру відносять і французького письменника Еміля Габорію, проте саме в новелах Е. По було закладено ідеї, що лягли в основу принципів сучасного детективу.

Історія детективного жанру сягає глибокої давнини. Його елементи виявляють у Біблії (перша людина здійснила і перший злочин – первородний гріх; історія Каїна й Авеля; історія царя Соломона).

Про злочини і злочинців писали Софокл і Евріпід, Данте та В. Шекспір, Ф. Рабле і Мігель де Сервантес, Ч. Діккенс, В. Гюго, Ф. Достоевський та інші.

У різних культурних традиціях детективний роман мав різну термінологію: у французькій літературі (друга половина XIX ст.) частіше вживали термін «поліцейський роман», в американській – «детективна історія», в англійській – «кримінальна історія».

Засновником трьох головних напрямів у детективі – романтичного (власне сенсаційний), класичного (власне інтелектуальний) та готичного (жахливий, страшний) став Е. По.

Розрізняють багато видів детективної літератури: американський «крутий» детектив (Р. Чандлер, Е. Мейн); французький «м'який» соціально-психологічний (Ж. Сіменон); побутово-таємничий (Ч. Діккенс), авантюрно-поліцейський (М. Леблан); французький і американський «чорний» детектив (Дж. Чейз, К. Браун); радянський міліцейський (О. Марініна); суворопроцесуальний і адвокатський (Е. Гарднер, Дж. Грішем); іронічний чи пародійний (І. Морен); інтелектуальний (логічний, дедуктивний) (Е. По, А. Крісті, А. Конан Дойл, Г. Честерсон, Р. Стаут, Дж. Гедлі Чейз) [1, с. 67; 2, с. 93].

У французькій літературі інтерес до детективу виник у 60-ті рр. XIX ст. Основоположником французького детективного роману став Е. Габоріо з романом «Знамениті балерини» / «Les cotillons célèbres», 1860 р. Іншими відомими посталями є М. Леблан, Г. Леру, П. Буало, Т. Насержак, Ж. Сіменон, С. Жапрізо, Ф. Варгас, Ф. Тілье, М. Шаттам, В. Мюссо.

Французький детектив найчастіше пов'язують із комісаром Мегре, але це вже класика XX ст. Сучасні ж французькі детективи насичені подіями, часто дуже жорстокими та кривавими, але не без шарму.

Гостросюжетними є детективи Ж.-К. Гранже («Багряні ріки», 1999 р.; «Пасажир», 2011 р.; «Лонтано», 2015 р.; «Конго. Реквієм», 2016 р.; «Земля мертвих», 2018 р.). Автор часто висвітлює важкі теми міжнародного тероризму, політичного екстремізму, сумнівної діяльності окультичних організацій.

Для М. Бюссі характерні заплутані сюжети, яскраві герої, детальні описи французьких регіонів, автор уміє тримати інтригу. Розв'язка в його творах далеко не ординарна. Основні твори М. Бюссі: «Чорні водяні лілії», 2011 р.; «Літак без неї», 2012 р.; «Не відпускай мою руку», 2013 р.; «Ніколи не забути», 2014 р.; «Поки ти спиш», 2015 р.; «Час-вбивця», 2016 р.; «І все ж таки вона красуня», 2017 р.

Отже, детектив (лат. *detectio* – «розкриття») – це жанр прози, у якому сюжет побудований навколо кримінальної загадки, а головним персонажем є слідчий – представник поліції або приватний нишпорка. Жанр детективу поєднав у собі два досить протилежні принципи: математичну загадку та героїчну поему. У центрі твору – протистояння світу норми, що його захищала поліція чи приватний нишпорка, та злочинного світу.

На ранньому етапі розвитку детективної літератури особлива увага зосереджувалася на тому, хто вчинив злочин. У розповіді був персонаж, у якого не було жодного мотиву здійснити злочин, і якого не підозрювали у скоєнні злочину до вирішальної частини. Також у детективі відсутнє зображення людини та її долі. У своїй сьогодишній формі твори цього жанру відрізняються чіткою логічністю і деякою абстрактністю.

Головні ознаки детективного жанру: 1) насолода красою аргументу – задоволення інтелектуального характеру; 2) емоційна

напряга сюжету – відсутність довгих описів, ліричних відступів, побічних тем; цікаві характери, обставини, що легко запам'ятовуються; 3) розгадка таємниці злочину – це не омана читача; ні детектив, ні хто-небудь з офіційних слідчих не міг опинитися злочинцем; злочин розкривається дедуктивним шляхом, а не випадковістю; 4) злочинець – лише один; він не може бути слугою, а тільки людиною з певними перевагами, які зазвичай не наводили на підозру [1, с. 69].

У детективі все підкорене сюжету, який складається із 4-х елементів. Простежимо це на основі роману Ж. Сіменона «Ціна голови», 1931 р. (фр. «*La Tête d'un homme*»; друкувався і під заголовком «*L'Homme de la Tour Eiffel*»):

1) *постановка проблеми* (вбивство багаті американки та її покоївки в їхньому будинку);

2) *поява даних, необхідних для розв'язки сюжету* (відбитки пальців і відбитки взуття тощо);

3) *вияв істини, тобто завершення розслідування детективом* (вбивцею виявився 25-річний громадянин Чехословаччини, студент медичного факультету Жан Радек, якому за вбивство заплатили 100 000 франків);

4) *пояснення, яким шляхом детектив дійшов такого висновку* (пояснення Жуля Мегре).

У детективі всі події зазвичай відбуваються в першій частині, а потім слідчий рухається вперед, поки остаточно не розгадає загадку. Детективний твір має свої правила: коли виключені всі варіанти, крім одного, то останній якраз і буде правильним, за всієї його, здавалося б, неймовірності; чим складніша і заплутаніша справа, тим її простіше розв'язати.

Детективний жанр цікавий для лінгвістів із багатьох причин, зокрема з погляду семантики. Малодосліджене і явище *енантіосемії*. Мовознавці звернули на неї увагу на початку XIX ст. Уперше це явище описав В. Шерцль у 1883–1884 рр. у праці «Про слова із протилежними значеннями (або про так звану енантіосемію)». Він дав і назву цьому явищу: від грец. «*enantios*» – «протилежний» і «*sema*» – «знак». Пізніше до означеної проблеми зверталися як іноземні, так і вітчизняні мовознавці, зокрема: К. Абель, Л. Безсонова, Л. Булаховський, Б. Ганєєв, І. Горєлов, Л. Дронова, М. Піменова, В. Прохорова, І. Смушинська, О. Соколов, В. Червоножка, О. Шмельов, І. Якунченкова й ін.

Тривалий час енантіосемія розглядалась як психологічний феномен, як існування «психічної» амбівалентності: наявності в людини протилежних бажань, про що писав З. Фрейд. Проте сьогодні мовознавці розглядають енантіосемію як «співприсутність» у межах слова протилежних значень (Клод Ажеж) через наявність «суперечливого позначеного» (Ролан Барт), як «поляризацію значень у межах однієї мовної одиниці» [3, с. 441].

Лексика є одним із найбільш рухливих компонентів словникового складу мови, і функціонування мовної системи багато в чому пов'язане зі зникненням одних слів, появою інших, або зі зрушеннями у значенні самого слова. Французька мова є складною динамічною системою, що перебуває в постійному розвитку, зокрема, їй притаманна здатність збагачувати свою лексику новою семантикою. Енантіосемія, за походженням, є явищем старим, успадкованим, однак сучасне французьке мовлення демонструє широкі можливості контекстуального збагачення в межах опозиції протилежності.

Як свідчить наш аналіз, енантіосемічних лексем, зафіксованих у словниках французької мови, небагато. Значно частіше

ці лексеми трапляються у детективних творах, оскільки енантіосемія передусім розвивається у слові, коли поряд зі старою семантикою в ньому з'являється нова, протилежна. Часто денотативне значення лексеми залишається тим самим, а змінюється оцінна або емоційно-експресивна конотація.

Лексикологи розмежовують *інгерентну* (мовну, узуальну) *енантіосемію*, яка реалізується в поєднанні протилежних значень у слові і знаходить відображення у словниках, і *адгерентну енантіосемію*, яка не фіксується у словниках, проявляється в конситуативно обумовлених контрастних конотаціях і зазвичай супроводжується іронічною інтонацією. Явище лексичної енантіосемії більш притаманне розмовному, художньому та публіцистичному стилям. Антонімічність значення енантіосемічної лексичної одиниці виражається за допомогою контексту, однак і знімається теж завдяки йому. Часто коментар, ремарка, слова автора, що вводить пряму мову, уточнюють значення слова, отже, енантіосемія не є серйозною проблемою для комунікації, адже всі лексичні одиниці нейтралізуються мовною ситуацією або контекстом: *Amène tes os!* – 1) *йди-но сюди*; 2) *пішов геть, вали звідси*.

Більшість дослідників вважають енантіосемію регулярним мовним явищем, стверджуючи, що це явище не вимирає, а навпаки, нові приклади цього феномену постійно утворюються, про що свідчать сучасні європейські мови, зокрема й французька.

У результаті аналізу творів Ж. Сіменона ми виявили такі випадки енантіосемії, характерні для іменників, займенників, прикметників, дієслів, вигуків тощо:

1) *hôte* – 1) **хазяїн** (*Maigret se dirigea vers le palier, comme un hôte qui accueille des invités, prononça dès que la porte dubas fut ouverte: – Parici <...>*) [4, с. 82], 2) **гість**;

2) *personne* – 1) **хтось**, 2) **ніхто** (*Et personne ne lui avait adressé la parole? – Personne!* [4, с. 10]; *Personne sur le banc? – Personne* [4, с. 11]; *Qui aurait pu prévoir que Mostaguens arrêterait sur le seuil pour allumer son cigare? Poursuivait la voix sonore de Servières. Personne, n'est-cepas?* [5, с. 14]; *Personne nes aïd'ou il sort <...>* [5, с. 15]; *Et personne ne pense à manger! <...>* [5, с. 22]; *C'était la remise du marchand de cordages. Elle communiquait avec le magasin, où, à cette heure, il n'y avait personne* [5, с. 107]; *Vous remarquerez tout d'abord que personne, pas même la victime, ne pouvait savoir qu'à un moment donné M. Mostaguen aurait l'idée des' abriter sur un seuil pour allumer son cigare <...>* [5, с. 119]; *Est-ce que jen'oublie personne? <...>* [5, с. 139]; *Jen'ai pris que deux hommes avec moi, par prudence, et jen'ai parlé de l'affaire à personne, sauf à Emma, qui était sur la jetée la nuit du départ <...>* [5, с. 154]; *Je ne crains personne <...>*) [5, с. 155];

3) *aucun* – 1) **жоден** (*Dans quelle direction? – Plutôt dans aucune* [4, с. 10]; *Allô? Notre homme? – Dort <...> – Aucun suspect à signaler? – Rien! <...>* [4, с. 12]; *Les médecins aliénistes mirent Heurtinen observation pendant sept jours, déclarèrent: – Aucune dégénérescence!* [4, с. 22]; *Sa seule distraction était d'aller au cinéma! – affirmait sa logeuse. Mais aucun rapport visible entre lui et la villade Saint Cloud!*) [4, с. 23], 2) **якийсь**;

4) *certain* – 1) **достовірний, визначений** (*Une chose est certaine: l'expéditeur est un intellectuel, et jeju rerais qu'il parle et écrit couramment plusieurs langues* [4, с. 38]; *Je me demande encore comment ça a pu se produire <...> Surtout que je suis certain qu'il n'avait pas remarqué ma présence <...>* [4, с. 60];

Vous êtes certain, commissaire, que vous n'avez pas cessé devoir votre vagabond pendant toute la soirée? <...> [5, с. 113]; *A un certain âge, on n'a plus besoin de beaucoup de sommeil <...>* [5, с. 125]; *Eh bien! Il est certain que vous n'avez pas pu matériellement tirer cette nuit sur le do uanier, ce qui pourrait suffire à vous mettrehors decause <...>*) [5, с. 143]; 2) **невизначений** (*Maigret comprenait tant bien que mal qu'il était question d'un certain Joséqui, au Ritz, avait fait lacour à la jeune fille et qui lui avait proposé de la cocaïne* [4, с. 47]; *Lorsque le commissaire traversa les couloirs de la Préfecture, il perçut nettement, chez ses collègues qu'il rencontrait, chez les inspecteurs et même chez les garçons de bureau necuriosité mêlée à une certaine admiration, peut-être à un rien de commisération* [4, с. 57]; *Non pas! <...> A moins que vous ne connaissiez un certain Radek <...>* [4, с. 58]; *Mme Crosby, en effet, sortait de l'ascenseur, frileusement serrée dans une cape d'hermine, regardaitle policier avec un certain étonnement <...>* [4, с. 59]; *Certaines lampes n'avaient plus d'ampoules. Mais la plupart, contre toute attente, marchaient encore* [4, с. 81]; *Des fenêtres étaient éclairées, par-ci, par-là. Certaines avaient des stores sur les quelsse jouaient comme de spiècesd'ombres chinoises* [5, с. 99]; *Vous ignorez ce que c'est d'administrer une population de pêcheurs tou tentenant compte des susceptibilités des patrons et enfind'une certaine bourgeoisie qui <...>* [5, с. 125]; *Elle pleurait. Elle pleurait comme certaines femmes savent pleurer, à grand renfort de larmes fluide squirou laient sur ses joues, coulaient jusqu'à son menton tandis que samainpressaitunse incharnu* [5, с. 125]; *Il appartenait à un certain Le Glen, ou Le Glerec, qui passait pour un excellent marinmais pour une tête chaude <...>*) [5, с. 151];

5) *saluer* – 1) **вітати** (*Il y avait deux femmes que chacun connaissait, que chacun saluait, et en l'une d'elles, Maigret reconnut <...>* [4, с. 48]; *Les gens les saluaient! <...>*) [5, с. 159]; 2) **прощатися** (*Il salua le fonctionnaire d'un geste de la main, lança un regard dans la rue déserte, tourn a l'angle de larue Jean-Dolent*) [4, с. 7]; *Le commissaire salua, longea les couloirs qui lui étaient familiers* [4, с. 37]; *Là-dessus il salua le barman, enfonça ses mains dans ses poches et sortit* [4, с. 68]; *Je vous salue!* <...> *Il voulut sortir parlaporte quis'ouvrait directement sur le quai et la trouvafermée*) [5, с. 39];

6) *bonjour* – 1) **добрий день** (*Bonjour, docteur! <...> Vous avez bien dormi, au moins? <...>*) [5, с. 140]; 2) **до побачення**;

7) *bonsoir* – 1) **добрий вечір**, 2) **до побачення** (*Il se leva, hésita, dit assez vite: – Bonsoir <...>*) [5, с. 24];

8) *ah!* – виражає: 1) **щастя**; 2) **захоплення**; 3) **біль**; 4) **здивування**; 5) **іронію**; 6) **нову ідею** (*Ah! J'oubliais un détail <...> Il y avait des taches sur le papier! <...>*) [4, с. 39].

Зрозуміло, що інтерпретація таких висловлювань значною мірою залежить від контексту, тому часто енантіосемія має не мовний, а радше мовленнєвий характер. Також було помічено, що багато французьких прикметників і прислівників, як-от: *bon, mauvais, beau, jolie, terrible, méchant, magnifique*, можуть у контексті набувати протилежного значення (С. Ульманн): *Un beau crime!* <...> [4, с. 97]; *Qui sont ces messieurs? – Des journalistes de Paris <...> Le maire était à cran. – Magnifique! Si bien que demain c'est dans toute la France qu'on parlera de cette stupide histoire!* <...> [4, с. 56].

Висновки. Упродовж тривалого розвитку детективний жанр виборів належне йому місце в жанровій системі світової літератури і нині популярний серед читачького загалу. На основі франкомовного детективу, біля витоків якого стояв Е. Габоріо,

з'явилися твори, написані в цьому жанрі іншими французькими письменниками. У наші дні французький детективний роман став одним із найпопулярніших світових бестселерів.

Водночас детективна література дає багатий матеріал для мовознавчих студій. Серед лінгвістичних аспектів дослідження французького детективу перспективним виявився аналіз явища енантіосемії. У результаті проведеного дослідження можна стверджувати, що енантіосемія стає регулярним мовним явищем для французького детективного роману й реалізується в межах різних частиномовних належностей. Реципієнтів приваблює не тільки гострота сюжету, стрімка фабула і несподіваний фінал у детективних творах, а й естетична насолода від сприйняття лектури, зокрема й від оригінальної енантіосемії.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні особливостей енантіосемії, розкритті цього лінгвістичного феномену в інших жанрах літератури.

Література:

1. Давиденко Г., Чайка О. Історія зарубіжної літератури XIX – початку XX ст. : навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 400 с.
2. Історія зарубіжної літератури XX ст. : навчальний посібник / В. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Кузьменка. 2-ге вид., стереотип. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 432 с.
3. Смуциньська І., Бойко О. Енантіосемія у сучасній французькій мові: основні проблеми. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2012. Вип. 21. С. 440–453.
4. Simenon G. *La Tête d'un Homme*. Lelivre de poche, 2003. 127 p.
5. Simenon G. *Le Chien jaune*. Lelivre de poche, 2003. 189 p.

Nikolaiesku E. The phenomenon of the enantiosemy in the detective genre (based on the French language)

Summary. The article briefly reveals the historical evolution of the detective genre and presents its typology in the context of the world literature. Particular attention is paid to the specifics of the French detective novel and its

main features are highlighted: plot emotional tension, solving the key to a mystery of the crime and so forth. On the basis of the G. Simenon novel “A Battle of Nerves” also known as “A Man’s Head” framework the specificity of typical work for this genre was traced. It is determined that the plot of the detective novel consists of 4 elements: the statement of the problem; the appearance of the data is needed to the plot’s resolution; the manifestation of truth; an explanation of how the detective came to this conclusion.

Among the linguistic aspects of the French detective investigation, the analysis of the enantiosemy phenomenon, which had been identified as “polarization of meanings within the same linguistic unit” (I. Smushchynska) was found to be promising.

The theoretical foundation of the investigation was based on the works of K. Abel, V. Shertsl, I. Smushchynska, I. Yakunchenkova, and other linguists.

The article explains the reasons for the relevance and popularity of the detective genre and the phenomenon of enantiosemy. The conducted analysis showed that there were few enantiosemic lexemes recorded in the French dictionaries. These lexemes are much more common in genres of the mass literature, including detective works, since the enantiosemy firstly developed in a word, when along with the old semantics, a new, opposite one is emerged. Often the denotative meaning of the lexemes remains the same, but the evaluative or emotionally expressive connotation changes.

The result of the G. Simenon works analysis is our conclusion about enantiosemy that has become a regular linguistic phenomenon for the French detective novel and is implemented within different parts of the language.

The recipients are attracted not only by the suspenseful plot, fast-moving storyline, and unexpected end of the detective works but also by the aesthetic enjoyment of the proofreading perception including the distinctive enantiosemy.

Key words: detective novel, mass literature, semantics, lexeme, enantiosemy.

*Radzievska O. V.,**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Foreign Languages**Donbass State Pedagogical University*

THE LEXICAL AND SEMANTIC PROBLEMS OF TRANSLATION AND THE WAYS OF THEIR SOLVING

Summary. The article analyzes the main features and problems of translating lexical units from a foreign language. The author emphasizes the importance of this process and points out the difficulties that may arise during translation. It is separately noted that the personality of the translator must be comprehensively developed and have a high overall intelligence. The basic approaches to text translation are considered: cognitive, global and special approaches. The author also defines the main task of translation – the transfer of the basic idea and meaning from one language to another, while preserving all the linguistic and cultural features of the text. Translators – like all professionals, must undergo continuous training and refinement of their skills through experience, self-examination and self-correction. Their “production” potential should not always be measured in terms of translated pages or words, but rather, to evaluate the quality of the finished work, which requires a set of standards and rules. The main task of translation is to transfer the basic idea and meaning from a foreign language to the native language, taking into account all linguistic and cultural features.

Finding dilemmas is an ongoing process in translator work. This includes dealing with such problematic phenomena as: linguistic or cultural “non-translation”, the ability to manage the disadvantages and benefits of translation, the solution of lexical ambiguity, and so on. These problems are solved through the use of various mechanisms, such as explanatory notes, adaptation, equivalence, paraphrase, analogy, etc.

Translators should also understand that the meaning of what is said is not just words. Therefore, adequate decoding and re-encoding of figures, tables and diagrams; standardized terms, acronyms, metonymy, place names, etc. are elements that should be given particular attention. A professional translator should identify some significant anchor points to maximize the approximation of the text to be translated, for example: the purpose of the text, its readership, the specific standards used by the author, the message that carries the text, the type of discourse, the translator, and the reader.

Key words: translation, transformation, efficiency, mother tongue, culture.

Formulation of the problem. Translation activities have several specific goals, depending on the specific situation and field of activity. The main purpose of translation is to serve as an intercultural multilingual means of communication between peoples. In the last few decades, this activity has evolved in the context of increased international trade, increased migration, globalization, recognition of linguistic minorities and the expansion of the media. In this regard, the translator plays an important role as a multilingual transmitter of culture and information, who tries to interpret the concepts and content of different statements as accurately as possible.

The relevance of the study is undeniable. The consequences of incorrect translations can be catastrophic, especially if done by non-professionals, and mistakes made in the performance of these activities can be fatal. This is especially true in cases of serious misconduct in the fields of medicine, legal matters or technology.

It is quite obvious that poor translation can not only lead to minor confusion, but can also be a matter of life and death. Therefore, the purpose of translator training lies not only in the acquisition of orientation skills in languages, translation and its technologies, but also in specific areas of knowledge and, equally importantly, in professional ethics.

The subject of the study is the problem of translation from a foreign language into a native language.

The object of the research is the process of translation of lexical units from foreign into their native language.

The purpose of the study is to analyze the features of the translation process, its problems and ways of solving them.

Analysis of research and publications. Many domestic and foreign scholars have considered the laws, principles, and problems of the translation process, including: V. Karaban, J. Retzker, V. Komissar, P. Newmark, R. Bell, and others.

Most translation practice theorists agree that translation is understood as a process of transmitting information from a foreign language into their native language. However, market demands are increasingly demanding that translators translate texts into a language that is not their native language. P. Newmark calls this phenomenon “service translation”. The scientist also stated: “I assume that most translators learn to translate into their usual language of use, as this is the only way they can translate naturally, accurately, and with maximum efficiency. Thus, most translators make translations based on their native language” [3, p. 25].

This fact makes the translation process more difficult, sometimes leading to mediocre translations, which no doubt have to be reviewed and edited before being published.

Main material. If translation is a discursive operation between language and thought, we must recognize that in the art or skill of translation, we will inevitably face many obstacles.

D. Delisle emphasizes how thin the translation process is: “Translation is hard work that, from time to time, leads you to despair, but at the same time it constantly enriches us with new skills and knowledge” [1, p. 101].

There are many obstacles that can arise during the translation process, regardless of the nature of the text we are working with. The first problem is related to the ability to read and understand the original language. Once the interpreter has dealt with this obstacle, further translation difficulties will have a semantic and cultural character [5].

Very often we come across such a phenomenon as “linguistic non-translation”, which includes related and similar words, tracing books and its forms, standardized terms, neologisms, aphorisms, etc.

Another obstacle for the translator is the “cultural impossibility of translation”, which includes idioms, sayings, jokes, puns, etc. Care should be taken with regard to such words or expressions in order to avoid incorrectness and abuse of language [2].

Similarly, we often come across special terms for which even a dictionary or native speaker cannot provide a solution for conveying the exact meaning. In such cases, it should be noted that one of the best qualities of a translator is “contextualizing intuition”, that is, the ability to quickly find the closest interpretation of the meaning of an unknown element in its context.

Whatever the difficulties during the translation process, it should be focused on the essence of the message and the fidelity to the value of the source text transmitted in the language of the translation. According to E. Nida and C. Taber: “Translation consists of reproducing the closest equivalent of the message from the source to the language of translation with all the semantic and stylistic aspects” [4, p. 68].

To a large extent, the quality of the translation will depend on the personal qualities of the translator himself, that is, on his knowledge, skills, level of study, cultural background, experience and even mood. M. Newmark highlights some of the essential characteristics that any professional translator should have: the ability to recognize texts in a foreign language, knowledge and sensitivity to the language (both native and foreign), competence in oral and written language [3].

In addition, M. Trikas refers to intuition or common sense as the most important of all the qualities of a translator. In other words, in the process of translation it is very important to use a combination of intelligence, sensitivity and intuition: “The translation process is a complex mechanism of choice of approaches in which all intellectual abilities, skills and intuition must be used” [5, p. 98].

There are several approaches to improving translation skills:

1. The cognitive approach is applied to the process of transferring ideas from one language to another, which obviously means much more than a simple model of reproduction. In the preparatory phase of translation, cognition in the form of self-awareness and self-confidence plays a very important role, since this period involves conscious mental activity in which problems with translation are identified and analyzed [2].

It should be noted that, from a psychological and social point of view, an interpreter who is an employee of an intellectual field with special professional characteristics will be more successful if special attention is paid to his socio-affective development. In this case, he or she may be better prepared to work with people, and to achieve a higher level of tolerance, exhibiting self-criticism and sensitivity.

2. Global approach. Considering the basic approaches to translation, it should be noted that the most famous translation theorists agree on the following aspects:

First, there are certain rules for understanding and interpreting texts, which mean managing the principles of special approaches to different types of texts, taking into account their individual characteristics. This competence includes reading comprehension and interpreting messages (encoding and decoding).

Secondly, reformulation is also an important aspect. This means applying different strategies to the process of message restitution (recoding), by selecting the appropriate methods and techniques. The most commonly used techniques for conveying the main

idea contained in the translation units that a translator can use are: transferring the cultural or functional equivalent, synonymy, transposition, modulation; reducing and expanding the meaning of a word, as well as enhancing its meaning [3].

These elements form the essence of translation and are part of the translator’s competence. They should be most clearly marked when preparing future translators. Different types of literature should also be used for these purposes: concurrent texts, monolingual and bilingual dictionaries, encyclopedias, terminology databases, and other sources.

Third, translation theorists attach great importance to the evaluation of the result, that is, to prove the meaning of the translated text and its original. In this case, the translator has the ability to adequately evaluate the translation, mark its shortcomings, demonstrating the ability to self-correct. Viewing the result of a failed translation will always lead to a higher quality final translation.

3. Special approaches. Most translation theorists believe that specific approaches to text translation are generally similar. On the one hand, one or more translation approaches or models must be used. On the other hand, there is always a way to approach the text of the target language, regardless of whether the translator chooses certain types of models: author-oriented, structurally-oriented, text-oriented, cognitive or reader-oriented. Depending on the situation, translators will use a particular model, but many are prone to eclectic integration of all models.

Translators should understand that misinterpretation of the text significantly reduces the quality of the translation. Therefore, reading comprehension strategies for translation (word selection, translation difficulty, contextualization of lexical elements, adaptation, analysis, etc.) should be used.

Finding dilemmas is an ongoing process in translator work. This includes dealing with such problematic phenomena as: linguistic or cultural “non-translation”, the ability to manage the disadvantages and benefits of translation, the solution of lexical ambiguity, and so on. These problems are solved through the use of various mechanisms, such as explanatory notes, adaptation, equivalence, paraphrase, analogy, etc.

Translators should also understand that the meaning of what is said is not just words. Therefore, adequate decoding and re-encoding of figures, tables and diagrams; standardized terms, acronyms, metonymy, place names, etc. are elements that should be given particular attention.

A professional translator should identify some significant anchor points to maximize the approximation of the text to be translated, for example: the purpose of the text, its readership, the specific standards used by the author, the message that carries the text, the type of discourse, the translator, and the reader.

Another important aspect is pre-editing the source text to identify possible inaccuracies on the one hand, and post-editing the translated text to test the use of the most appropriate syntactic, semantic units, on the other.

Among the formal questions, translators must know and control the sound effect and cadence of the translated text to avoid incorrect phonetic combinations and tracing in the original language.

It should also be noted that translators must constantly make the choice of a translation strategy in each paragraph to decide which ones are most useful for correctly communicating the ideas of a particular text. This means adapting the most effective strategies and methods to the requirements of the text, rather than applying only one specific technique to all types of text.

Another important aspect is that translators should always retain the style, essence, meaning of the source text, as well as its format: paragraphs, indentations of the table, references to sources. By adhering to all these forms, we will maximize the approximation of the original text.

Conclusion. Translators – like all professionals, must undergo continuous training and refinement of their skills through experience, self-examination and self-correction. Their “production” potential should not always be measured in terms of translated pages or words, but rather, to evaluate the quality of the finished work, which requires a set of standards and rules. The main task of translation is to transfer the basic idea and meaning from a foreign language to the native language, taking into account all linguistic and cultural features.

To solve translation problems, the translator must use all his or her mind, creativity, intuition, and ingenuity. In this matter, the overall level of the translator’s intelligence and his / her professional training is very important. An analysis of translation problems with certain linguistic units may be a prospect for further research.

References:

1. Delisle J. L'Enseignement de l'interprétation et de la traduction. Ottawa : Editions de l'Université d'Ottawa, 1981. 321 p.
2. Kussmaul P. Training the Translator. L. : John Benjamins Publishing Co, 1995. 145 p.
3. Newmark P. A Textbook of Translation. C. : Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 1995. 457 p.
4. Nida E. The Theory and Practice of Translating. N.Y. : Brill, Leiden, 1974. 195 p.
5. Tricás M. Manual de traducción francés-castellano. B. : Gedisa S.A, 1995. 430 p.

Радзівська О. В. Лексичні та семантичні проблеми процесу перекладу та шляхи їх вирішення

Анотація. У статті аналізуються основні особливості та проблеми перекладу лексичних одиниць з іноземної мови. Автор підкреслює важливість цього процесу,

а також вказує на труднощі, які можуть виникнути під час перекладу. Окремо відзначено, що особистість перекладача повинна бути всебічно розвинена і мати високий загальний інтелект. Розглянуто основні підходи до перекладу текстів: когнітивний, глобальний та спеціальні підходи. Автор також визначає основну задачу перекладу – передача основної ідеї та сенсу з однієї мови на іншу, при цьому зберігаючи всі лінгвістичні та культурні особливості тексту. Перекладачі, як і всі професіонали, повинні проходити постійне навчання та вдосконалення своїх навичок шляхом набуття досвіду, самоаналізу і самокорекції. Їхній «виробничий» потенціал не завжди слід вимірювати з точки зору переведених сторінок або слів, а скоріше оцінювати якість готової роботи, яка вимагає дотримання безлічі стандартів і правил. Головне завдання перекладу – це передача основної ідеї і сенсу з іноземної мови на рідну, при цьому враховуючи всі лінгвістичні та культурні особливості

Пошук рішень дилем є постійним процесом у роботі перекладача. Це включає в себе роботу з такими проблемними явищами, як: лінгвістична або культурна «нетрансльованість», здатність управління недоліками і перевагами перекладу, рішення лексичної двозначності і ін. Ці проблеми вирішуються шляхом використання різних механізмів: пояснювальних приміток, адаптації, еквівалентності, перефразування, аналогії і т.п.

Перекладачі також повинні розуміти, що сенс сказаного передається не тільки словами. Отже, адекватне декодування і повторне кодування малюнків, таблиць та діаграм; стандартизовані терміни, акроніми, метонімія, топоніми і т. п. – це елементи, яким має бути приділена особлива увага. Професійний перекладач повинен визначити деякі суттєві опорні точки для максимального наближення до тексту, які потрібно перекласти, наприклад: мета тексту, його читачка аудиторія, особливі стандарти, використувані автором, послання, яке несе в собі текст, вид дискурсу, перекладача і читача.

Ключові слова: переклад, трансформація, ефективність, рідна мова, культура.

*Ryzhkova S. V.,**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Donbas State Pedagogical University*

THE LEXICAL PARTS IN THE PROCESS OF FORMING SLANG IN THE ENGLISH LANGUAGE

Summary. The article describes the lexical components of English slang. The author emphasizes the continuity of two concepts – “culture” and “slang phenomenon” in English. In the author’s opinion, a special place is occupied by the mentality and culture of the people in the process of forming such a phenomenon as slang. Slang, in turn, can characterize the character and behavior of the people. Separately, the notion of a “culturally significant component” in the use of slang is disclosed. The communicative function is one of the most important, basic functions of a language. This function includes, in particular, “the function of preserving and transmitting national consciousness, traditions of culture and history of the people”. In terms of the correlation between language and culture in our study, there is great interest in the transmission of cultural information by the linguistic unit.

The special science of linguoculturology examines the influence of cultural information of linguistic units on the mentality of native speakers. It should be noted that the following principles are characteristic for the culture of the USA, for the Americans – members of the linguistic and cultural community: emphasis on material values, actions, changes, progress; focus on the future; short-term plans; emphasis on personality autonomy; the desire for independent decision-making; focus on immediate rewards.

The author emphasizes that the mentality is reflected in the behavior of people, their clothes, way of life, culture, way of life, etc. To gain a better understanding of the foreign language and culture, one must try to understand the community’s mentality.

Due to the fact that one of the tasks of linguocultural studies is to highlight the cultural importance of linguistic units, the examples of English slang show the functioning of the cultural connotation of slangisms and culturally relevant information transmitted by lexical and phraseological slang units. This function of slang units comes from the purpose of the sign itself – to transmit information, since the sign is conditioned by the communicative need of native speakers. Culture, cultural information is indisputably present in the system of values of expressive lexical and phraseological units of English slang.

Key words: slang, culture, community, mentality, information.

Formulation of the problem. The basic lexical composition, as well as the phonetic and grammatical structure of English slang, is of great vitality: a great many tokens of modern slang and a number of its grammatical and phonetic features existed long before the emergence of the literary standard.

Existing side-by-side with other social dialects and literary standards and interacting closely with them, slang has always acted and acted as a distinct language system, although, like other links, it is constantly evolving, replenished with new words and new

meanings of words., the basic basis of its lexical, grammatical and phonetic composition, originating in elements of English territorial dialects, remains unchanged.

The subject of the study is the cultural component of English linguistics.

The object of the study is slang, as an integral component of English.

The relevance of the study is not in doubt, as the issue of the connection between slang and the culture of the people is one of the most important in the context of the general study of the phenomenon of slang.

Analysis of research and publications. English slang has been the subject of research by foreign and domestic researchers such as: A. Bo, G. Bradley, O. Espersen, J. Greenock, K.I. Kittridge, G.L. Mencken, J. Murray, W. Labov, V. Khomyakov.

Main material. The communicative function is one of the most important, basic functions of a language. This function includes, in particular, “the function of preserving and transmitting national consciousness, traditions of culture and history of the people” [3, p. 563]. In terms of the correlation between language and culture in our study, there is great interest in the transmission of cultural information by the linguistic unit.

The special science of linguoculturology examines the influence of cultural information of linguistic units on the mentality of native speakers. It should be noted that the following principles are characteristic for the culture of the USA, for the Americans – members of the linguistic and cultural community: emphasis on material values, actions, changes, progress; focus on the future; short-term plans; emphasis on personality autonomy; the desire for independent decision-making; focus on immediate rewards. At the heart of such principles is the idea that time is money; it cannot be spent on little things and more. [2, p. 169]. All of the above aspects are reflected in the language and culture of Americans.

Here are some examples of transmitting culturally meaningful information through slang units, for example: culturally meaningful slang information “Kangaroo court” that means unlawful trial, neglect of the principles of justice; is embodied in denotative aspect of meaning: in this expression it is emphasized that the “court” bypasses the law as easily as the kangaroo jumps over obstacles, for example:

“The judge held Fred in contempt for calling the proceedings in Kangaroo court” [4, p. 209].

The sentence means as follows: “The judge punished Fred for contempt of court, calling the hearing a “kangaroo court”.

The slang of “Mickey Mouse” has several meanings, of which there are two: “senseless or boring activity”; “A small, timid, not important person”:

“The Army is also seeking to make military life more attractive by eliminating regulations that are sometimes called “Mickey Mouse” – rules likely to cause more irritation than they are worth №” [5, p. 6].

The cultural connotation of such a unit comes from the name of the cartoon character W. Disney. “In a sense, Mickey Mouse is a symbol of America, one of the most original creations of American culture” [4, p. 594].

The lexical slang unit of groovy – “pleasant, calm, excellent, exhilarating”, usually dates back to the 1960s. and the hippie movement. In fact, this unit originated in the mid-1930s among black jazz musicians, making the culturally meaningful information of the word easily established according to the expression in the groove – calm; nice, lovely, in great shape. This unit can also make a difference – stylish, trendy, for example:

This was surely the grooviest moment I’d had in many years. What a groovy family we’re going to have!

Thus, the above slang units carry some specific information, including cultural ones, thus reaffirming the already well-known thesis of the close connection between language and culture.

Equally important to our study is the phenomenon of linguocultural studies as a slang place name. They also carry some cultural information. As an example we take the slang unit “podunk” – an imaginary rural village where everything is old-fashioned and bad (used in language since the 1900’s). This expression comes from an Algonquin place-name with the meaning “corner of the earth”, which was used to nominate several settlements in New England:

“I do not want a job in Podunk” [4, p. 287].

Knowledge of a foreign language implies knowledge of the culture, life and life of the people who are native speakers of that language. For example, in the US, Americans are passionate about baseball, it is a national sport, a favorite entertainment game of the country.

Baseball has many but a thousand slang expressions associated with it (knocking out a thousand / reaching the pinnacle of success); in baseball (special player achievements). It should be noted that “knocking out a thousand” is absolutely impossible, purely theoretical achievement in baseball [4, p. 77].

For example: bat zero to be completely & chronically unsuccessful, bat five hundred to be halway successful achieve half success.

Equally interesting is the slang expression “grandstand play” – a “spectator game” that also comes from baseball: that’s what they say about a player trying to get the viewer’s attention and break the applause.

When learning a language, particular attention should be paid to the specifics of communicative behavior at the verbal level in different languages, reflecting the particularities of the culture of the people concerned. As an example, some phrase-reflexes can be cited, according to VG terminology. Hooks [1], such as “Delicious!”, “Easy Steam!”, Which are not in English, and the American “Break a leg!” – “No fluff, no feathers!” (literally: “Break your leg!”) (the traditional wish of good luck to a theater actor before going on stage, as using the phrase “Good luck!”) is considered a bad omen.

Plenty of slang that gained instant popularity at the time of its use has since disappeared. Trends in language often work in the same way all trends do: some stick around and flourish into new norms, while some do not. These words and phrases come into existence because they mark a significant cultural change in their time.

There are countless examples of slang terms that could have been at the height of fashion in the 1920s but would earn some odd looks when used in conversation today. In the early 20th century, for example, someone might tell you to “23-skidoo,” meaning they would like you to leave.

Telling someone that today would likely be met with confusion. Other slang terms have carried enough weight throughout history that they remain easily understood in the modern world, although they are not necessarily still in popular use.

An American in the 1950s could call his friend a “square” for refusing to go out on a Saturday night; while that word’s definition is more or less common knowledge, using the same term colloquially today would certainly strike many as odd or antiquated.

In English, “Dutch” comes from “Deutsch” (German). This is due to the fact that much of the population of Pennsylvania in the colonization years were colonists from Germany. Thus, this unit in English not only retained the nuances and corresponding phraseology of the English language, but also created new phraseological units such as:

1) to beat the Dutch – do something wonderful. Widespread use in the XIX-XX centuries. That beats the Dutch, that beats everything (it’s incredible, it’s terrific, it’s hard to believe);

2) to do a Dutch – to desert; escape, leave;

3) to talk Dutch or talk double Dutch – speak foreign or speak unclear; nonsense;

4) Dutch auction or sale – an imaginary auction or sale at face value, especially after the goods have been offered at a high price;

5) Dutch or wet bargain – an agreement concluded with a bottle of wine;

6) Dutch comfort – “Thank God it is no worse” ; – weak comfort;

7) Dutch concert – “cat concert”, who is in the wood, who is on firewood;

8) Dutch feast – a party where the host gets drunk before the guests;

9) Dutch treat – a treat for which everyone pays for himself;

10) talk to a person like a Dutch uncle – “to command”, “to dispose of”, to speak sharply and from above;

11) I’m a Dutchman if I do – Never in my life!;

12) in Dutch (with) – to be in a difficult situation; in disgrace.

Some of the FDs listed above have a humorous and slightly derogatory tone: It beats the Dutch, It’s all Dutch to me, and so on.

In the above American slang expressions, there is a culturally meaningful meaning for a given linguocultural community – they carry information about unhappiness, dislike, dislike, meanness, cheapness, insincerity, etc.

In these examples we can observe the influence of a cultural factor in English on the mentality of the people of the United States - the native speaker of this language. Therefore, we can state the inextricable link between the mentality of the people and their culture and language. Therefore, we agree with the researchers’ assertion that “language is a mirror of mentality, as well as culture is a mirror of language. The mentality of the people is reflected in the word” [4, p. 106].

Conclusion. So, based on the above, we can say that the mentality is reflected in the behavior of people, their clothes, way of life, culture, lifestyle, etc. For a better understanding foreign language and culture should be sought to understand the mentality of the community.

Due to the fact that one of the tasks of linguocultural studies is to highlight the cultural importance of linguistic units, the examples of English slang show the functioning of the cultural connotation of slangisms and culturally relevant information transmitted by lexical and phraseological slang units. This function of slang units comes from the purpose of the sign itself – to transmit information, since the sign is conditioned by the communicative need of native speakers. Culture, cultural information is indisputably present in the system of values of expressive lexical and phraseological units of English slang.

References:

1. Delisle J. L'Enseignement de l'interprétation et de la traduction. Ottawa : Editions de l'Université d'Ottawa., 1981. 321 p.
2. Kussmaul P. Training the Translator. L. : John Benjamins Publishing Co, 1995. 145 p.
3. Newmark P. A Textbook of Translation. C. : Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 1995. 457 p.
4. Nida E. The Theory and Practice of Translating. C. Taber. N.Y. : Brill, Leiden, 1974. 195 p.
5. Tricás M. Manual de traducción francés-castellano. B. : Gedisa S.A, 1995. 430 p.

Рижкова С. В. Лексичні складові частини у процесі формування сленгу в англійській мові

Анотація. У статті характеризуються лексичні складові частини англійського сленгу. Автором підкреслена нерозривність двох понять – «культура» та «феномен сленгу» в англійській мові. Особливе місце, на думку автора, займає менталітет та культура народу у процесі формування такого явища як сленг. У свою чергу, сленг, може характеризувати характер та поведінку народу. Окремо розкри-

то поняття «культурно-значущої складової частини» під час використання сленгу. Комунікативна функція є однією з найголовніших, базових функцій мови. До цієї функції належить, зокрема, і «функція збереження і передачі національної самосвідомості, традицій культури та історії народу». У плані співвідношення мови і культури в рамках нашого дослідження великий інтерес викликає питання передачі мовною одиницею культурної інформації.

Спеціальна наука лінгвокультурологія розглядає вплив культурної інформації мовних одиниць на менталітет носіїв мови. Зазначимо, що для культури США, для американців – членів лінгвокультурної спільноти характерні такі засади: акцент на матеріальних цінностях, дії, зміни, прогрес; орієнтація на майбутнє; короткострокові плани; акцент на автономії особистості; прагнення до самостійного прийняття рішень; орієнтація на негайну винагороду.

Автор наголошує на тому, що менталітет відзеркалюється в поведінці людей, їхньому одязі, побуті, культурі, укладі життя і т. д. Для кращого розуміння іноземної мови і культури треба намагатися зрозуміти менталітет спільноти.

У зв'язку з тим, що одним із завдань лінгвокультурології є виділення культурної значущості мовних одиниць, наведені в роботі приклади англійського сленгу показують функціонування культурної конотації сленгізмів і культурно значимої інформації, передану лексичними і фразеологічними одиницями сленгу. Ця функція сленгових одиниць походить із призначення самого знаку – передавати інформацію, оскільки знак зумовлений комунікативною потребою носіїв мови. Культура, культурна інформація безперечно присутня в системі значень експресивних лексичних і фразеологічних одиниць англійської сленгу.

Ключові слова: сленг, культура, спільнота, менталітет, інформація.

*Семенова О. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри французької та іспанської мов
Горлівського інституту іноземних мов
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»*

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ГЛЮТОНІЧНОГО ДИСКУРСУ ФРАНКОМОВНИХ КРАЇН

Анотація. Статтю присвячено розвідці лінгвокультурних особливостей глютонічного (гастрономічного) дискурсу франкомовних країн. Франкомовна кухня як невіддільна складова частина французької національної кухні є продуктом багатвікового надбання народу, який відбиває глютонічні номінації. Володіння глютонічною спеціалізованою термінологією, сталими словосполученнями, вербальними, невербальними семіотичними підказками з боку комунікантів сприяє розумінню соціально-культурного контенту, зниженню мовного бар'єра між співрозмовниками й помилкового взаєморозуміння. Визначено певні глютонічні номінації франкомовної комунікації, етнокультурні відмінності термінологічної лексики, місцеві пріоритетні страви, висловлювання, які містять виразливо-зображувальну конотацію та встановлюють територіально-культурне ототожнення представника франкомовної країни. Досліджені мовні одиниці імпліцитно й експліцитно відбивають ідентичні й несхожі етнокультурні особливості франкомовних народів. Окремо взята франкомовна локація відрізняється від іншої продуктами й стравами, що пояснюється рельєфно-кліматичними, ресурсно-економічними факторами. На етнокультурному рівні франкомовна глютонія відрізняється термінологічною лексикою від американської чи європейської кухні. Такі номінації, як-то «пасерувати», «бланшувати», «фламбировати» мають національний характер і символізують виключну технологію приготування та споживання їжі. Проаналізувавши гастрономічні пристрасті франкомовних країн, досліджено, що низка мовних одиниць характеризує як окремих етнос, так і декілька націй, не зважаючи на територіальну відстань і популяційну неоднорідність. Система відповідних найменувань охоплює лексичне поле, до якого входять мовні одиниці, що вербально й невербально характеризують етнокультурні особливості. Встановлено, що найпоширенішими лексемами, які зустрічаються в художніх висловлюваннях, вважаються «хліб», «м'ясо», «шоколад», «пиво».

Ключові слова: глютонічний дискурс, інституціональний характер дискурсу, етнокультурний рівень, хронос, топос, франкомовна країна.

Постановка проблеми. Дослідження глютонічного дискурсу й засобів національної самоідентифікації викликає зацікавленість із боку дослідників різних галузей науки, які прагнуть виділити й описати певні аспекти такого виду дискурсу з метою встановлення персональної ідентифікації, суб'єктивного відношення (смаку), гендерних і соціальних (класових) характеристик. Актуальність зумовлена необхідністю викласти франкомовний глютонічний дискурс у світі лінгвістичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням концептуальних, дискурсивних, лінгвсеміотичних, етнолінгвокультурологічних особливостей глютонічного дискурсу займалися І.О. Державецька, Т.В. Феліпас, Ю.М. Половинчак, В.І. Дмитренко, В.Г. Куликова, М.В. Ковальчук, А.В. Олянич, М.В. Ундріцова, П.П. Буркова, А.Ю. Земська, Н.Н. Данілова, Н.П. Головицька, Ю.Ю. Бахмат та інші, однак низка питань залишилася недослідженою, зокрема поза увагою залишилося питання встановлення лінгвокультурних характеристик франкомовних гастрономічних текстів, які досі не були предметом розвідки, що є важливим для розуміння функціонування інституціонального характеру глютонічної комунікації.

Метою статті є встановлення специфічного інвентарю франкомовної глютонічної комунікації.

Виклад основного матеріалу. А.В. Олянич вказує на те, що гастрономічні номінації кожної з країн увібрали в себе культуру й традиції етносу, що дозволяє зазвичай здогадатися про назву країни за переліком найуживаніших продуктів на її території (наприклад, якщо страву насичена пахощами численних спецій, то ми припускаємо, що вона індійська; рис, сира риба, локшина, імбир і васабі властиві японській кулінарії й тому подібне) [3, с. 42]. Проте для того, щоб зробити відповідні висновки, людина повинна володіти мінімальною інформацією, або, щоб розшифрувати соціально-культурний контент, необхідно вміти аналізувати семіотичний простір, що містить вербальні й невербальні підказки (символи, позначки, зображення, надписи тощо) [1, с. 5]. Глютонічний дискурс вимагає від комунікантів знання спеціалізованої термінології та сталих словосполучень, бо в протилежному випадку співрозмовникам загрожує бар'єр, що призводить до помилкового взаєморозуміння. Наприклад, якщо людина, не маючи жодного уявлення про кондитерські тонкості французьких десертів, побачивши тістечко, схоже на «безе», скоріше за все дослівно його перекладе, що спричинить непорозуміння у французів, бо вони мають власну назву для нього («la meringue»).

Як будь-який інший вид дискурсу, гастрономічний дискурс спрямований на налагодження комунікації між учасниками процесу, враховуючи специфіку теми бесіди. Проте не всі лінгвісти-дослідники схильні до єдиного визначення основної мети глютонічного дискурсу, між ними існують розбіжності, що пов'язані насамперед з підходом до вивчення цього питання.

Гастрономічний дискурс є інституційним, що охоплює значно ширший спектр підтипів залежно від соціальної ролі, яку виконує комунікант на цей момент. На сучасному етапі розвитку суспільства ми можемо виокремити наступні сфери

існування інституційного дискурсу, а відповідно і його види: політичний, військовий, масово-інформаційний, рекламний, науковий, педагогічний, релігійний, спортивний, юридичний, медичний та інші. Мета й учасники спілкування є основоположними ознаками інституційного дискурсу. Окрім зазначених основних критеріїв будь-якого типу інституційного дискурсу, В.І. Карасик додає ще сім компонентів, що в сукупності складають схему його поетапного детального аналізу: мета; учасники; хронотоп (який охоплює часові й просторові чинники); цінності; стратегії; тематика (або матеріал акту взаємодії); різновид і жанр; прецедентні (або культурогенні) тексти; дискурсивні формули [2, с. 7].

Франкомовна кухня як невіддільна складова французької національної кухні натеper є продуктом багатівікового надбання народу, який відбиває глотонічні номінації. Вони описують сировину, методи вирощування овочів та обробки м'яса, кулінарні процеси, технології подачі страв тощо. Система відповідних найменувань охоплює лексичне поле, до якого входять мовні одиниці, що вербально й не вербально характеризують етнокультурні особливості добування, обробки й приготування їжі на територіях материкової Франції та на її островах, Бельгії, Швейцарії. Подібне порівняння дозволить прослідити схожі й відмінні риси кулінарних переваг франкомовних етносів.

Одразу доцільно зазначити, що окремо взята місцевість має пріоритетні продукти, які відрізняють її від інших. Це спричинено наступними чинниками:

- кліматичні (на півдні Франції, а особливо в південно-східному регіоні Провансу переважає теплий середземноморський клімат, який сприяє вирощуванню зернових культур. Врахування кліматичних особливостей і налаштування відповідного господарства зробила країну одним з передових експортерів сільськогосподарської промисловості у світі);

- рельєфні (гірські райони Франції створюють сприятливі умови для вівчарства, свинарства й розведення великої рогатої худоби, тоді як більшість садів розташована на рівнинній поверхні Нижньої Нормандії);

- забезпечення водними ресурсами (якщо порівняти меню ресторанів міста Тур та одного з приморських міст (наприклад, Марсель, Брест, Ніцца), то не можна бути впевненим, що в першому випадку риба, ракоподібні, мідії, устриці є свіжими й заздалегідь не підлягали заморожуванню. «Рибу, яку я збираюся приготувати й подати на обід, ми виловили п'ять годин тому. Вона, в моєму розумінні, свіжа. А коли я чую «вчора в Парижі я куштував живу рибу», я посміхаюся, бо не розумію звідки жива риба там взялася», – Тома д'Арканжело, шеф-кухар корсиканського закладу «La Signoria» в Кальвії [8]);

- економічні взаємозв'язки з регіонами або країнами, що можуть стати партнером на харчовому ринку (для французьких рестораторів дуже важливо співпрацювати з виноробами, які своєю чергою зацікавлені забезпечувати заклади харчування своїми напоями з метою підтвердити власну репутацію. Шеф-кухар повинен ретельно підбирати сорти вин, вони мають слугувати додатком до страв і не перенасичувати їх зайвим присмаком) і тому подібне.

На етнокультурному рівні франкомовна глютонія відрізняється термінологічною лексикою від американської чи країн, орієнтованих на європейську кухню. Ряд номінацій має національний характер і символізує виключну технологію приготування та споживання їжі. Варто згадати, що такі поняття як

«*пасерувати*» (від фр. *passer* – провести певний час; обсмажити, зазвичай, овочі на маленькому вогні, щоб вони стали м'якими, але не засмаженими з хрусткою скоринкою), «*бланшувати*» (від фр. *blanchir* – ставати білого кольору; піддати продукт тепловій обробці, в результаті якої він змінює колір, стає світлішим), «*фламбірувати*» (від фр. *flamber* – палати; приготувати їжу на природному вогні) й інші були введені у вжиток і розповсюджені на світовому рівні саме французькими кухарями.

Кулінарні пристрасті франкомовних країн можна дослідити, проаналізувавши найрозповсюдженіші номінації. Як результат, низка мовних одиниць, що як характеризують окремі етноси, так і притаманні декільком націям, не зважаючи на територіальні розбіжності й популяційну неоднорідність, і мають диктувати різні потреби.

На специфіку бельгійської глютонії національної кухні вплинули сусідні країни: Франція, Нідерланди й Німеччина. Тому не варто дивуватися, якщо бельгійці після ситної вечері забажає випити бокал вина й склянку пива, тим самим ніби шануючи сплетене коріння своїх пращурів. Ресторани здебільшого віддають перевагу французьких традиційних страв. Свого часу «*De Karmeliet*» та «*Hof van Cleve*» були відзначені трьохзірковою оцінкою, що свідчить про бездоганну працю шеф-кухара та його команди, найбільш впливовим сьогочасним світовим рейтингом «*Michelin*» [7]. Як і у Франції, в Бельгії віддають перевагу сезонним продуктам, тому через вищезазначені чинники Фламандська й Валлонська кухні різняться своїми регіональними стравами.

Лексема «*viande*» є однією з найуживаніших: як основну страву подають м'ясо зі смаженою картоплею та салатом. До речі, особливістю національної кухні вважається поєднання, на перший погляд, не комбінаторних продуктів: солоне й солодке чи солоне й кислувате (наприклад, *lapin aux pruneaux*; *roggons de veaux à la Liégoise*; *la Liégoise* – це міцний спиртний напій, який виробляють тільки в Бельгії та Голландії, основним інгредієнтом якого є ягоди ялівцю; *lapin à la Gueuze*, *la Gueuze* – це назва брюссельського пива: в ньому маринують і тушкують м'ясо, й зазвичай відвідувачам пропонують випити келих гозе, для того щоб не зіпсувати аромат страви іншим напоєм) [9].

Колорит бельгійських містечок створюють шоколадні лавки, при кожній з яких працює маленька приватна кондитерська, де виготовляється найсмачніший шоколад у світі. На полицях приватних магазинів можна знайти традиційний чорний і білий шоколад різних форм, численні праліне (*praliné ou bonbon au chocolat*) із широким асортиментом начинки: з лікером, шматочками фруктів, лісовим горіхом (*gianduja*), ганашем, карамеллю та шоколадом (*masselpain*, *truffe au chocolat*) [7]. А для тих, хто полюбляє експериментувати й не вередливий щодо незвичної суміші різних за смаковими якостями інгредієнтів, то в бельгійських ресторанах Вам можуть запропонувати рибу з шоколадним соусом або гусячий паштет у винно-шоколадному соусі (*fondue*). Слово «*chocolat*» є асоціативним символом країни, цей продукт відбиває специфіку саме національної кухні, а не запозичених кулінарних традицій сусідніх етносів. Існує жартівливе повір'я: якщо спробувати переконати бельгійця в тому, що швейцарський шоколад смачніше, то останній серйозно відріже, що їхні корови пасуться на рівнинних лугах, тоді як сусідні «нишпорять» по горах у пошуку трави. Саме це робить їх шоколадом таким ніжним, легким і насиченим.

Подібне ставлення бельгійців до шоколаду знайшло своє відбиття на лінгвoseміотичному рівні мови й сприяло виникненню наступних художніх висловлювань:

– *et la marmotte, elle met le chocolat dans le papier d'aluminium – maintenant ça signifie que la personne ne croit pas qu'on la dit (l'histoire de cette expression est assez amusante et était racontée par un homme: en 1998 il observait à la dérobée quand on adaptait la réclame du chocolat de la marque Milka, il a vu que la marmotte a pris le chocolat et l'a mis dans le papier d'aluminium. Il s'est empressé de décrire cette scène à sa femme. Elle ne l'écoutait avec attention et, ayant entendu la dernière phrase, a répondu d'un air désabusé: "Mais bien sûr! C'est normal!")*;

– *être chocolat* – (має два значення):

1) *c'est-à-dire être ôté, frustré de quelque chose qu'on voulait or sur lequel on comptait;*

2) *être trompé, cette expression prend son origine du jeu de cartes: il y avait trois cartes et "le bonneteur devait faire le chocolat" (faire apparaître la personne qui était "le chocolat")* [4].

Що стосується виробів із тіста й солодких десертів, то їм, здебільшого, притаманне регіональне розповсюдження (наприклад, *mattentaart* de la Flandre orientale, *liers vlaaike* de Lier, *dentelles de Bruges*, *Antzerpse handjes*, *cougnon* de la Wallonie). Мовна одиниця "*pain*" зустрічається в усіх місцевостях, тому як символ добробуту народу має національний семантичний простір (*pain d'épices*, *pain perdu*, *pain à la grecque*, etc) [6].

Інший концепт, на якому слід акцентувати увагу, це "*bière*". Щоб пізнати всі тонкощі приготування справжнього бельгійського пива (з гирким присмаком), потрібно бути не меншим професіоналом за кондитера. Пивоварінню тут спеціально навчають: в католицькому університеті в місті Левен на інженерному факультеті студенти відвідують кафедру, де вивчають систему технічного обладнання та механізм виробництва напою [9]. В Бельгії існує багато видів пива, кожний з яких надає певній страві особливий присмак (кухарі використовують його не тільки для приготування національних маринадів, а також при випіканні хлібобулочних виробів): наприклад, *moules frites à la bière* (картопля-фрі й мідії, що подаються в пивному соусі, – національна страва країни незалежно від регіонального розташування). Глютонічна номінація "*bière*" використовується в прислів'ях і фразеологічних висловлюваннях, що передають переносну конотацію:

– *ce n'est pas de la petite bière* – *c'est-à-dire il faut résoudre un problème important;*

– *aujourd'hui en chair, demain en bière* – *il existe nombreuses variantes de l'explication du sens de ce proverbe: l'idée générale est qu'il faut apprécier la vie et dont profiter, demain pourrait être trop tard* [4].

Топос використання слова "*bière*" в Бельгії не обмежується конкретними закладами, цей напій давно став об'єктом розмов і дискусій, навіть серед представників керівних посад. Кожна марка пива має спеціальний кухоль власного дизайну, форма якого дозволяє найкраще відчути всі тонкощі присмаку напою, що можливе завдяки поєднанню смаку й ароматів. До національних свят можна віднести пивні фестивалі, ярмарки та виставки, що організуються щорічно (Belgian Beer Weekend à Bruxelles, Fête de la Bière à Jurbise, Festibière à Gembloux, La Cité de la Bière à Liège, Weekend des Bières Spéciales à Sohier, etc) [7]. В дні їхнього проведення подивитися на дійства з'їжджаються з Франції, Люксембургу, Голландії та інших країн.

Хронос, пов'язаний із процесами прийому їжі, не відрізняється від інших франкомовних країн: вони харчуються три рази на день, що зумовлено трудовою активністю бельгійців. В колі сім'ї тем гастрономічного характеру торкаються під час сніданку й вечері, бо обідає кожний член родини залежно від свого суспільного статусу (на роботі, в університеті, в школі, в дитячому садочку тощо).

Приймаючи точку зору французьких дослідників В. Райт та А. Аннес щодо харчових «кордонів», харчових звичок як символічних маркерів культури, факторів формування індивідуальної та колективної ідентичності [10, с. 390], вважаємо, що культурна глютонічна символізація має етнічно-локальний, позиційно-релігійний або інший характер і вимагає дослідження глютонічного дискурсу в парадигмі ідентичностей, окреслюючи культурно-національні кордони й водночас етнічну ідентичність.

Отже, нами було виокремлено наступні гастрономічні одиниці: *pain*, *chocolat*, *bière*, *viande*, які постійно фігурують в номінаціях традиційних франкомовних страв та охоплюють основні лексичні поля в публіцистичному, художньому й розмовному стилях мовлення.

Висновки. Лінгвістичні знаки гастрономічного дискурсу формують значення, котрі утворюють особливу семантичну систему й можуть розчленовуватися мовленнєвою свідомістю, зберігаються у вигляді специфічних директивних повідомлень (рецепти, меню, естетичні уявлення страв, правила поведінки за столом, ритуали споживання страв тощо). Зважаючи на розвиток глобалізації, Україна все більш відкривається до нової інформації, тому перспективним вбачаємо розглянути особливості перекладу франкомовних глютонічних текстів із боку культурології, а також розвідки в галузі культурної антропології, тобто вивчення взаємозв'язку страв і пам'яті.

Література:

1. Буркова П.П. Кулинарный рецепт как особый тип текста (на материале русского и немецкого языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 01, 10. 02. 01. Ставрополь, 2004. 29 с.
2. Карасик В.И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс* : сборник научных трудов. Волгоград : Перемена, 2000. С. 5–20. URL: rus-lang.isu.ru/education/discipline/philology/disrurs/material/material2/.
3. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2004. 602 с. URL: www.twirpx.com/file/66500.
4. Expressions idiomatiques sur la nourriture. *Apprendre le français et fiches pédagogiques FLE*. URL: apprendre.over-blog.fr/article-15290403/html.
5. Gault & Millau. URL: www.gaultmillau.fr.
6. Habitudes alimentaires: l'assiette des Flamands et des Wallons. *E-santé. be*. URL: www.e-sante.be/habitudes-alimentaires-assiette-flamands-wallons/actualite/337.
7. Les Belges se moquent de leurs (mauvaises) habitudes alimentaires. *Le vif*. URL: www.levif.be/actualite/sante/les-belges-se-moquent-de-leurs-mauvaises-habitudes-alimentaires/article-normal-50395.html.
8. Le chef.com. URL: www.lechef.com.
9. Les habitudes alimentaires en Belgique. *Vive la Francophonie*. URL: www.peda.net/verkkolehti/iitti/15/tarja?m=content&a_id=3.
10. Wright W., Annes A. Halal on the menu? Contested food politics and French identity in fast-food. *Journal of Rural Studies*. 2013. Vol. 32. P. 388–399.

Semenova O. Linguo-cultural aspect of gluttonic discourse of French-speaking countries

Summary. The article deals with the investigation of linguo-cultural features of the gluttonic (gastronomic) discourse of French-speaking countries. French-language cuisine, as an integral part of French national cuisine, is a product of the centuries-old heritage of the nation that reflects gluttonic nominations. Knowledge of gluttonic specialized terminology, set expression, verbal, non-verbal semiotic cues by communicators promotes understanding of socio-cultural content and lowering the language barrier between the interlocutors and misunderstanding. Certain gluttonic nominations of French-speaking communication, ethno-cultural differences of terminological vocabulary, local priority dishes, expressions containing expressive-depicting connotation and establishing territorial-cultural identity of the French-speaking country representative have been defined. The linguistic units studied implicitly and explicitly reflect the identical and dissimilar ethno-cultural features

of French-speaking peoples. Separately taken French-speaking location differs from others in products and dishes, which is explained by the relief-climatic, resource-economic factors. At the ethnocultural level, French-language gluttonia differs in terminological vocabulary from American or European cuisine. Such nominations as “sauté”, “blanch”, “flambe” have a national character and symbolize exceptional cooking and food consumption technology. As follows from the analysis of the gastronomic cravings of the French-speaking countries, a number of linguistic units characterize both individual ethnicities and several nations, regardless of territorial distance and population heterogeneity. The system of appropriate names covers a lexical field including linguistic units that verbally and non-verbally characterize ethnocultural peculiarities. It has been established that the most common lexemes found in literary expressions are “bread”, “meat”, “chocolate”, “beer”.

Key words: gluttonic discourse, institutional character of discourse, ethno-cultural level, chronos, topos, French-speaking country.

Солошенко-Задніпровська Н. К.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії і практики англійської мови

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

КОНВЕРСІЯ ЯК ПРОДУКТИВНИЙ СПОСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ)

Анотація. Стаття присвячена опису *конверсії* як продуктивного способу словотворення в системі сучасного англійського простору (зокрема на матеріалі медійних і рекламних текстів). Актуальність розвідки зумовлена потребою вивчення особливостей *конверсії* як провідного й унікального способу творення слів сучасної англійської мови й уточнення термінологічного апарату.

У статті розглядаються наявні в сучасній лінгвістиці способи інтерпретації терміна «конверсія» в морфології, визначається її місце в системі способів словотвору. Теоретичною базою дослідження стали класичні й сучасні праці з мовознавства як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників-лінгвістів, серед яких варто виділити таких, як І. Арнольд, Н. Арутюнова, І. Балтіро, М. Бізе, М. Блох, О. Бортничук, В. Виноградов, Д. Дубравська, Ю. Жлукненко, Д. Мазурик, Г. Марчанд, А. Нелюба, Н. Одинокова, М. Павесі, О. Сенько, П. Стекауер, О. Стишов, М. Федина, Б. Фостер та інші.

У роботі встановлено й розглянуто основні різновиди *конверсії* за належністю компонентів до певних частин мови. Зазначено, що відповідно до розуміння частини мовної приналежності мотиваційної лексеми дослідники по-різному трактують різновиди *конверсії*, наприклад: *вербалізація, субстантивізація, ад'єктивізація, адвербіалізація*. Детально розглянуто основні види *конверсії*, які виокремлюють сучасні мовознавці.

Також у розвідці коротко схарактеризовані поняття «реклама» й «реklamний текст». На конкретних прикладах рекламних текстів показано функціонування та продуктивність досліджуваного явища. Встановлено, що конверсія відіграє важливу роль у процесі вилучення імпліцитної інформації в рекламних текстах, а точніше, підкреслює й вказує на актуальні характеристики рекламованого товару або послуги, а подібні лексичні одиниці слугують засобом інтенсифікації та актуалізації всього рекламного гасла в цілому.

Вивчення способів словотворення в їхньому взаємозв'язку й взаємодії істотно доповнюють вчення про розвиток словотворчої системи англійської мови й поглиблюють дидактичну складову методики навчання словотвору.

Ключові слова: конверсія, словотвір, субстантивізація, реклама, конверсійна реклама, медійний текст.

Вступ. Для кожного історичного періоду характерні свої особливості й знакові явища, кожний такий період залишив свій відбиток як у суспільстві, так і в мові. Англійська мова як одна із найпоширеніших зазнає на сучасному етапі певних змін, що пов'язані з певною низкою соціально-культурних чинників. Однією з особливостей сьогочасного розвитку англійського

простого є його активна «неологізація». Варто зазначити, що кожного року до словників включається близько тисячі нових лексичних одиниць і виразів, які приходять у мову з різних сфер суспільного життя. Нові лексичні одиниці поповнюють мову різними шляхами: від запозичень з інших мов до трансформаційних процесів всередині самої англійської мови. Одним із найпродуктивніших способів словотвору на сучасному етапі є *конверсія*. Тому дослідження та вивчення словотвірних процесів, нових лексичних одиниць є однією з нагальних проблем сучасного мовознавства.

Постановка проблеми. Функціонування мовної системи та її генеза головним чином зумовлено розвитком словотвірної парадигми, зміною наявних типів словотворення, збільшенням або зменшенням частки їхньої продуктивності. Необхідність вивчення *конверсії* полягає в тому, що на сучасному етапі це мовне явище, зокрема на рівні англійських медійних і рекламних текстів, розглядається як один із найпродуктивніших і найпродуктивніших засобів мовної економії; а розуміння *конверсії* може допомогти пояснити деякі важливі питання морфології, лексики й словотворення, особливо під час вивчення здобувачами вищої освіти складних випадків лексикології та словотвору в царині іноземної мови.

Метою розвідки є вивчення *конверсії* як одного із найпродуктивніших способів деривації, її загальних характеристик, зокрема на матеріалі англійських медійних і рекламних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна лінгвістична наука активно цікавиться дослідженням *конверсії* як характерного явища для багатьох функціональних стилів мови, тож не дивно, що одним із провідних завдань є вивчення функціонування мовних одиниць різних граматичних розрядів і лексико-семантичних груп під впливом *конверсії*. Дослідженням цього питання у своїх наукових роботах займалися видатні науковці-лінгвісти, серед вітчизняних – О. Бортничук, Д. Дубравська, Ю. Жлукненко, Д. Мазурик, А. Нелюба, О. Стишов, М. Федина; з-поміж зарубіжних – І. Арнольд, Н. Арутюнова, І. Балтіро, М. Бізе, М. Блох, В. Виноградов, Г. Марчанд, Н. Одинокова, М. Павесі, О. Сенько, П. Стекауер, Б. Фостер та інші.

На основі аналізу наукових джерел та ряду прикладів *конверсії* передбачається розв'язання таких завдань:

- визначення феномена *конверсії* в сучасній англійській мові;
- розуміння її місця в системі способів словотвору;
- виокремлення провідних моделей *конверсії*;
- виявлення її універсальних властивостей та особливостей на матеріалі рекламних текстів.

Методи дослідження: метод лінгвістичного опису, словотвірний й граматичний аналіз, теоретичний аналіз літератури з досліджуваної теми.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку філологічної науки термін «конверсія» тлумачиться як «спосіб словотворення без використання спеціальних словотвірних афіксів; різновид транспозиції, за якої перехід слова з однієї частини мови в іншу відбувається так, що називна форма слова однієї частини мови використовується без будь-якої матеріальної зміни як представника іншої частини мови» (переклад наш – Н.С.-З.) [7, с. 33]. На позначення цього явища в наукових розвідках дослідники-лінгвісти використовують також такі терміни, як *безафіксний* або *кореневий* спосіб словотворення.

Конверсія як мовне явище потрапила в поле зору мовознавців ще в першій половині XIX століття (пригадати хоча б спробу дослідити цей спосіб словотворення в роботах Дж. Грінвуда й Г. Суїта). Питання «конверсії» неодноразово привертало увагу багатьох дослідників, що й пояснює наявність часто протилежних трактувань цього явища. Так, прихильники однієї версії пропонують вважати слово-основу й утворену від нього конверсією одиницю однією і тією ж лексемою, але в різних синтаксичних функціях. Натомість прихильники іншої – дотримуються протилежної думки, згідно з якою конверсія – це один з найпродуктивніших способів словотворення мови, в тому числі й сучасної англійської.

Є. Кубрякова називає конверсію «морфологічною транспозицією, що має словотвірний характер» [6, с. 70]. На думку дослідниці Т. Арбекової, *конверсія* – це безафіксальний спосіб словотвору, результатом якого є оформлення цілком нового за своєю семантикою слова, яке збігається в певних формах із похідним словом [3, с. 41].

Н. Амосова у своїх дослідженнях тлумачить суть поняття *конверсії* як утворення з лексичної одиниці, що належить до певного класу слів, які об'єднані загальним граматичним значенням і його формальними показниками, нової одиниці, що буде належати до іншої частини мови без її дериваційної перебудови [1, с. 83]. Натомість Г. Антрушина наголошує, що *конверсію* можна трактувати як морфологічно-синтаксичний спосіб деривації [2, с. 87–88].

З-поміж безлічі трактувань поняття «конверсія» в роботі за висхідне нами обирається «безафіксне словотворення, яке базується на зміні парадигми слова без зміни його зовнішнього вигляду» [11, с. 71].

На нашу думку, цікавим є не лише питання тлумачення поняття «конверсія», а й класифікація конверсійних компонентів. Сучасна лексикологія виділяє чотири основні різновиди конверсії за приналежністю компонентів до певних частин мови й, відповідно, чотири конверсійні моделі:

1. Вербалізація (формування дієслівної форми). Цей тип репрезентує семантичну трансформацію «предмет» – «дія, пов'язана з цим предметом»:

- *water* (вода) – *to water* (поливати, зрошувати);
- *plant* (рослина) – *to plant* (виросувати);
- *bill* (рахунок) – *to bill* (давати рахунок);
- *drum* (барабан) – *to drum* (грати на барабані);
- *flower* (квітка) – *to flower* (розквітати);
- *iron* (праска) – *to iron* (прасувати).

2. Субстантивізація (формування іменників). Здійснюється семантична трансформація, наприклад: «дія» – «предмет як результат дії», «ознака» – «предмет, наділений ознакою»:

- *to look* (дивитися) – *look* (погляд);
- *to sleep* (спати) – *sleep* (сон);
- *to cry* (кричати, плакати) – *cry* (крик, плач);
- *to find* (знаходити) – *find* (знахідка).

3. Ад'єктивізація (формування прикметників). Згідно з такою моделлю семантична трансформація відбувається за схемою «предмет» – «ознака явища або предмета»:

- *christian* (християнин) – *christian* (християнський);
- *granny* (бабуся) – *granny* (в старовинному стилі).

4. Адвербіалізація (утворення прислівників). На сучасному рівні розвитку мовної системи цей тип не продуктивний з огляду на наявність у мові суфікса *-ly*.

Найпродуктивнішим різновидом конверсії є субстантивізація, причому утворення іменників від прикметників зустрічається набагато частіше, ніж їхнє утворення від дієслів. Менш вживаною є вербалізація за схемою «іменник – дієслово». Найменш продуктивними конверсійними типами є ад'єктивізація та адвербіалізація.

Основна ознака конверсії як процесу словотворення – це утворення нової лексеми з новим лексико-граматичним змістом. Прикметною ознакою цього явища є те, що відбувається своєрідне переосмислення, «поворот» значення слова-основи (вихідне) й розгляд його в іншому аспекті. Однак цікавим є той факт, що слово, яке з'явилося в результаті конверсії, містить якусь частину семантичного значення вихідного слова-основи (саме тому більшість конверсійних слів легко відновити зі змісту й контексту).

«Реклама» як явище сучасного медійного простору й «рекламний текст» як одна з її найголовніших складових протягом останніх років є об'єктом пильної уваги вітчизняних і зарубіжних учених. Водночас дослідники відзначають зростаючий вплив реклами на свідомість і діяльність широких верств населення [10; 5]. «Рекламний текст» як різновид масової інформації містить вербальний, аудіальний і візуальний ряди. Такі тексти мають на меті повідомити й надати коротку інформацію реальним і потенційним споживачам і глядачам про певний товар, послугу й тому подібне; а також вплинути на свідомість реципієнта рекламного тексту, наполегливо закликати його (реципієнта) здійснити покупку або скористатися послугою і так далі. [4; 9].

Своєрідність рекламної мови й тексту полягає в тому, що вони (мова реклами, вербальний текст) часто знаходяться у співвідношенні й тісній взаємодії з візуальним рядом (друкована реклама – в газетах, журналах; зовнішня реклама – рекламні бігборди, «розтяжки», плакати, афіші тощо); з аудіальним рядом (на радіо); з візуальним та аудіальним рядом (телевізійний ролик, кліп тощо) [8]. Прикметною рисою «рекламного тексту» є те, що в ньому містяться не тільки власне лінгвістичні характеристики й особливості, але й сукупність усіх екстралінгвістичних компонентів: графіки, образи, звуковий супровід і тому подібне.

Рекламний текст – це текст, в якому наявні всі основоположні ознаки тексту, але водночас він має додаткові характеристики, які якісно відрізняють його від інших текстів, що й робить його об'єктом дослідження мовознавців. Такий текст характеризується мінімумом мовних засобів при передачі максимуму інформації, прихованої в ньому. Дослідники рекламних текстів (Д. Беклешов, Л. Винарська, Н. Гурська, М. Кохтев, Б. Розумовський, Т. Пядишева й інші) до таких зараховують:

- певний вибір мовних засобів;
- використання своєрідних композицій та образів;
- особливість комунікативної функції;
- вагома роль екстралінгвістичних факторів;
- неоднозначність інтерпретації рекламного тексту [9].

Рекламним текстам не властива багатозначність і складність зворотів і речень, адже їхня головна мета – бути динамічними, привертати до себе увагу, бути легкими для запам'ятовування. Як правило, в текстовій рекламі переважають прості речення, здатні підвищити рівень усвідомлення реклами, щоб досягти максимального ефекту запам'ятовування в споживачів. Такі речення повинні містити стилістично й морфологічно марковані одиниці, які також будуть сприяти загальній тенденції рекламного тексту до експресії. Такого ефекту можна досягти, зосереджуючи увагу на виборі мовних засобів для створення подібних текстів. За таких умов конверсія є одним із найефективніших способів продукування яскравого, цікавого тексту, який приверне увагу споживача. У сфері потенційного словотворення в рекламних текстах конверсійні одиниці репрезентують рухливу й багату стилістичними можливостями частину. Основи, що слугують базою конверсійного формування, можуть бути найрізноманітнішими – від односкладових слів до синтагм і речень, від іменників до вигуків та аббревіатур. Саме тому рекламне поле стало продуктивним для розвитку такого мовного явища, як *конверсія*, адже завдяки йому посилюється експресія тексту й відбувається інтенсифікація його семантики.

Як приклад використання конверсії в рекламному тексті розглянемо та проаналізуємо рекламний слоган спортивного харчування «SCIMX» – **BOSS IT. It's time to show the gym who's boss. Walk in. Tear it up. Walk away.** У представленому рекламному слогані використовується конверсійна модель *Noun – Verb (boss (n) – to boss (v))*, як результат конверсії відбувається посилення значення характеристики дії суб'єкта реклами – верховенства й контролю.

Аналогічним прикладом конверсії є рекламний текст – «Brightday **Super** the way you want it. Self-directed, super, now simple», де шляхом конверсії (*super (adj.) – to super (v)*) акцентується інтенція рекламного повідомлення поліпшити життя свого потенційного реципієнта.

Активним видом конверсії в рекламних текстах є субстантивізація. Спостерігаються випадки субстантивізації *прикметників* у найвищому ступені, які переходять у розряд іменників (*adj.*) – (*n*) при збереженні функції гіперболізації властивостей рекламованого товару й створення позитивної атмосфери. Так, наприклад, у текстах сучасної англомовної реклами продуктивно використовується субстантив *the best (найкращий)*. Ось приміром: «Style a new you everyday. The new formula from the Wella experts ensures you get **the best** out of heat styling tools while protecting your hair».

Доволі часто в рекламних текстах можна зустріти лексичні одиниці в нетиповій для них синтаксичній ролі, як-от у цьому прикладі: «Don't throw anything away, there is no **away** (Shell)».

У наступному прикладі конверсійна модель побудована на основі переходу лексичної одиниці з однієї частини мови до іншої: *Adverb – Adjective (adv. – adj.)* – «Don't be **maybe**, be Marlboro (Marlboro cigarettes)». Завдяки своєрідній побудові таке гасло набуває імперативної конотації та звучить як заклик до потенційного покупця товару. Така структура рекламного тексту однозначно звертає на себе увагу й актуалізує внутріш-

ній потенціал такого прийому, як конверсія, та самої лексичної одиниці в нестандартній для неї синтаксичній ролі, адже подібна оказіональна модель змушує поміркувати й мимоволі запам'ятати прочитане.

Отже, згідно з поданим вище аналізом рекламних слоганів і текстів, можна засвідчити, що словотвір відіграє важливу роль у процесі вилучення імпліцитної інформації в рекламних текстах, а точніше, підкреслює й вказує на актуальні характеристики рекламованого товару або послуги.

Висновки. Дослідження різних прикладів конверсій дозволяє зробити висновок про зростання обсягу лексичних одиниць, створених на основі конверсійних моделей. Отже, нами було розглянуто різні підходи в сучасній лінгвістиці щодо інтерпретації поняття «конверсія», яка загалом тлумачиться як безафіксне словотворення, що ґрунтується на зміні парадигми слова без зміни його матеріального вираження. Встановлено, що дослідниками-мовознавцями виокремлено чотири основні різновиди конверсії: *вербалізація, субстантивізація, ад'єктивізація, адвербіалізація*. Також було розглянуто поняття «реklamний текст» і визначено, що це текст, в якому вдало поєднано не лише основоположні ознаки тексту, але й додаткові характеристики, що якісно відрізняють його від загальноприйнятого поняття «тексту». Однією з таких прикметних рис є активне використання конверсії, функціонування якої в рекламному тексті створює додаткові інтенції привертання уваги до таких текстів та якісно підвищує їхню експресивність. У проаналізованих рекламних текстах не було виявлено відхилень від мовних норм. Навпаки, було встановлено, що використання конверсії відповідає прийнятим граматичним нормам сучасної англійської мови. Разом із тим важливо наголосити, що за допомогою конверсії в рекламних текстах актуалізується імпліцитно виражена інформація. Тому явище конверсії вимагає пильного спостереження та фіксування особливостей свого функціонування, оскільки цей процес є одним із найпродуктивніших способів словотворення натеper в англійській мові. Варто також зазначити, що на відміну від більшості європейських мов, в англомовному просторі явище *конверсії* активнішим, оскільки сама англійська мова належить до аналітичних мов, тобто майже не має морфологічних показників частин мови. Також можемо зауважити, що використання конверсії викликано й необхідністю мовної економії.

Література:

1. Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1956. 220 с.
2. Антрушина Г.Б., Афанасьева О.В., Морозова Н.Н. Лексикология английского языка. Москва : Дрофа, 2001. 288 с.
3. Арбекова Т.И. Лексикология английского языка. Москва : Высшая школа, 1977. 240 с.
4. Елина Е.А. Семиотика рекламы: учебное пособие. Дашков, 2009. 136 с.
5. Зазыкин В.Г., Зазыкина Е.В., Мельников А.П. Психология рекламы и рекламной деятельности. Москва : Элит, 2009. 224 с.
6. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: семантика производного слова. Москва : URSS, 2009. 200 с.
7. Кубрякова Е.С., Гиреев В.А. Конверсия в современном английском языке. Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». 2002. № 2. С. 33–38.
8. Медведева Е.В. Рекламная коммуникация. Киев : Эдиториал УРСС, 2004. 280 с.

9. Пядышева Т.Г. Рекламный текст в сфере массовой коммуникации. *Современные рекламные технологии: теория и практика*. Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2012. С. 136–148.
10. Сидоров С.А. Психология дизайна и рекламы. Москва : Современная школа, 2009. 256 с.
11. Смирницкий А.И. Морфология английского языка. Москва : Изд-во лит. на иностр. яз., 1959. 440 с.

Soloshenko-Zadniprovska N. Conversion as productive way of word-formation in Modern English (on the material of advertising texts)

Summary. The presented article is devoted to the description of *conversion* as a productive way of word-formation in the system of modern English-speaking space (in particular, on the material of media and advertising texts). The relevance of the article is due to the need to study the features of *conversion* as a leading and unique way of words building in modern English and clarifying the terminological base.

The article studies the methods of interpreting the term “conversion” in morphology that exist in modern linguistics, and its place in the system of word formation methods is determined. The theoretical base of the study was the classic and modern works on linguistics of both domestic and foreign linguistic researchers, among which it is worth highlighting such as: I. Arnold, N. Arutiunova, I. Baltiro, M. Bize, M. Blokh, E. Bortnichuk, V. Vynohradov, D. Dubravska, Yu. Zhluknenko, D. Mazuryk, H. Marchand, A. Neliuba,

N. Odinkova, M. Pavesi, O. Senko, P. Stekauer, O. Styshov, M. Fedyna, B. Foster et al.

The paper establishes and considers the main types of conversion according to the components belonging to certain parts of speech. It is noted that, in accordance with the motivating lexeme, the researchers give different definitions for the types of *conversion*, for example, *verbalization*, *substantivation*, *adjectivization*, *adverbialization*. The main types of *conversion* that modern linguists distinguish are examined in detail.

The concepts of “*advertising*” and “*advertising text*” are briefly described. The functioning and productivity of *conversion* on the material of advertising texts were shown on specific examples; and it was found that *conversion* plays an important role in the process of extracting implicit information in advertising texts, or rather, emphasizes and points to the relevant characteristics of the advertised product or service, and such lexical units serve as means of intensification and actualization the entire advertising slogan as a whole.

The study of word-formation methods in their interconnection and interaction substantially complements the study field about development of the word-formation system of the English language and deepens the didactic component of word-formation teaching methods.

Key words: conversion, word-formation, substantivation, advertising, conversion advertising, media text.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Ткаченко А. О.,

доктор філології, професор,

професор кафедри історії української літератури,
теорії літератури та літературної критики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЛІТЕРАТУРНА ЖАНРИСТИКА: СПРОБА НОВІТНЬОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

Анотація. Поняття жанру в сучасному літературознавстві, хоч як це парадоксально, дедалі більше втрачає чітку окресленість у генологічній макросистемі. Французьке слово *genre* вживається в значенні «тексти такого то типу, роду, кшталту, гатунку». Це, з одного боку, ніби й зручно – називати жанрами тексти, що охоплюють ледь не весь спектр літературної генерики – поезію та прозу як форму письма (а також художній оксиморон, що з часом став катарезою, а з погляду чіткості визначень є науковим нонсенсом, – «поезія в прозі»), утопію та антиутопію, фантастику, детектив (кожна з цих дефініцій залучає власні традиційні жанри), автокоментар тощо. Але з іншого боку дедалі актуальнішою стає об'єктивна наукова потреба в генологічній диференціації та ієрархізації, яка й змушує вдаватися до нових поняттєво-термінологічних пошуків. Це своєю чергою спричинило появу таких термінів, як метажанр, суб-метажанр, мегажанр тощо. І це, на думку автора статті, нічим не ліпше й навіть громіздкіше від класичного поділу на літературні роди, види, різновиди та їхні подальшої диференціації. Тому постає нагальна потреба надати нового дихання класичному родо-видо-різновидовому поділу літератури, схрестивши його з ідеями структуралізму й постструктуралізму. Таке завдання і є метою цієї статті, в якій обґрунтовано авторську модель-схему літературної генерики (жанристики). При збереженні спадкоємності з класичним – від Платона й Арістотеля – поділом на літературні роди (епос, лірика, драма), автор переосмислює поняття виду не як жанру, а як типу чи форми письма (проза, поезія, драматургія); на кожен зі щаблів генологічної ієрархії поширює поняття різновидів (родових, видових, жанрових). Так здійснюється перехід від лінійних вимірів до об'ємних та увиразнюється єдність змісту (вертикальна вісь літературних родів, парадигматика) й форми (горизонтальна вісь літературних видів, синтагматика).

Ключові слова: літературна жанристика, генологія, структурна модель-схема, парадигматика, синтагматика, рід, вид, різновид, жанр.

Постановка проблеми. Поштовхом до класичного розмежування літератури на роди вважають «Поетику» Арістотеля. А втім, найменування **епос, лірика, драма** застосовували й до, й після нього. Щоправда, без чітко окресленого термінологічного закріплення. Та й поняття *мімезису* теж відкрив не Арістотель, адже ще Сократ на століття раніше вів мову про уподібнення в малярстві. Далі в діалогах Платона «Держава» зустрічаємо висловлене теж від імені Сократа міркування: один рід «поезії та міфотворчості» (сучасною мовою – літератури й фольклору) «цілком складається з наслідування – це, як ти кажеш, трагедія і комедія; другий рід складається з висловлювань самого поета – це ти знайдеш

переважно в дифірамбах; а в епічній поезії та в багатьох інших видах – обидва ці способи» [1, с. 51; шрифтові увиразнення тут і далі – мої. – А. Т.]. Цікаво, що в цьому діалозі поняття *мімезис* застосовано лише до тих *жанрів* (кажучи теперішнім терміном), які пізніше було названо *трагедією* та *комедією* (та й спільної назви роду, яка б ці жанри об'єднувала, – **драма** – ще немає). Так само й щодо іншого роду – **лірика**: насправді фігурує лише один з її жанрів, *дифірамб*. Але його (отже й весь неназваний рід) пов'язано тут не з наслідуванням чужого, а з висловленням свого. А третій рід, **епос** (епічна поезія) поєднує **вираження** свого й **зображення** (наслідування) чужого.

Натомість Арістотель абсолютизує наслідування як спільну платформу поезії (тобто мистецтва) й розрізняє три грані *мімезису*: 1) *що* наслідувати; 2) *чим* наслідувати; 3) *як* наслідувати (відповідно – *предмети, засоби й способи* наслідування).

1) *Що* наслідувати. *Предмети мімезису* – люди. За допомогою цього критерію означено початковий поділ **драми** як роду на *жанри*. Кращих, ніж сучасники, наслідують у *трагедії*, гірших – у *комедії*. Теоретичне обґрунтування *власне драми* як проміжного жанру постало згодом. Проте не виключено, що для Арістотеля та його слухачів наявність цього «проміжного» жанру була самозрозумілою, адже коли йдеться про наслідування таких, «як ми», то що там обґрунтовувати, а тим паче – конспектувати за вчителем?

2) *Чим* наслідувати. За допомогою *засобів мімезису* (слово, ритм, метр, гармонія) античний філософ розмежує види мистецтва взагалі, а в мистецтві слова зокрема – ті його роди, що послуговуються цими засобами, або всіма, або частию. Актуальним видається й увиразнення різниці між мистецьким і науковим: не можна називати *поезією* медичні рецепти, навіть подані в метризованій формі.

3) *Як* наслідувати. *Способи мімезису* – це водночас і Арістотелів критерій розмежування літератури й фольклору на **роди**. Абсолютизація поняття *мімезису* дала змогу якісно переосмислити диференціацію Сократа-Платона, формально ніби й не відходячи від неї далеко. Порівняймо: «<...> можна наслідувати одне й те саме одними й тими самими засобами, але так, що або [а] автор] то веде розповідь [збоку], то стає в ній чимось іншим, як Гомер, або [б] весь час лишається] самим собою і не змінюється, або [в] виводить] усіх наслідуваних [як осіб] дійових і діяльних» [1, с. 115). Як бачимо, Арістотель нібито просто переставив місцями першу й третю позиції в наведеній вище цитаті з Платона. Але не «просто переставив», бо там із *мімезисом* цілком пов'язано лише **драму** як рід. А тут – усі три роди, хоча їх теж іще не названо. Для того, щоб надати

більшої чіткості цьому розмежуванню, перекладач «Поетики» на російську мову М. Гаспаров зробив у тексті щойно наведеної цитати вставки, які увиразнюють пізніший поділ на а) епос; б) лірику; в) драму. І все ж повної чіткості не досягнуто й завдяки цим вставкам. Так, у позиції а), яку пов'язуємо з епосом (і не в останню чергу завдяки згадці про Гомера), саме ота згадка не дуже надається до однозначних витлумачень: епічний Гомер – і раптом стає «чимось іншим». Чим саме? Можливо, Арістотель мав на увазі, що Гомер не був цілковито (епічно) безпристрасним: співчував і грекам, і троянцям, оплакував смерті героїв з обох сторін. А це вже – царина лірики. Епічною ж лишалася його, сучасною мовою кажучи, політична незаангажованість, піднесення над сутичкою. А як же пояснити те, що мімесис застосовано й до **лірики**? Кого наслідує автор у ній, лишаячись до того ж самим собою і не змінюючись? Отже – імітує самого себе, тобто свій внутрішній світ, виражаючи, оприявнюючи його спільними для всіх родів *засобами* – слово, ритм, метр, гармонія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від античних часів і аж до середини ХХ ст. «три кити» літературних родів лишалися незмінними. Не піддаючи їх сумніву, вчені шукали лиш нових ракурсів для їх характеристик та зіставлень чи протиставлень. Так, Й.-В. Гете і Ф. Шиллер співвідносили **епос і драму**, відповідно, із *минулим і теперішнім часом*; Ф. Шеллінг обрав критеріями характеристик категорії *свободи / необхідності*, Гегель – *суб'єктивності / об'єктивності*. Поділивши види мистецтва на *зображувальні та експресивні*, Г. Поспелов зарховує до перших живопис, скульптуру, пантоміму, а в межах мистецтва слова – епос і драму; до других – музику, художній танець, архітектуру, а в межах мистецтва слова – ліричну словесність (поезію) [див.: 5, 294]. Отже, шукаючи нових підходів до родових уподібнень, науковці дедалі більше вдаються до віддалених міжмистецьких аналогій та розмежувань, часом образних, як-от «музика – це застигла архітектура» тощо.

А тим часом триступеневу ієрархізацію всередині роду – **рід – вид – різновид** (підвид) – поступово розвиває термін *жанр*, який, починаючи з 20-х років ХХ ст., починає фігурувати в усіх трьох позиціях. Це згодом помітив, зокрема, Степан Крижанівський. У статті «Рід, вид, різновид» він спочатку схиляється до ототожнення *жанру* і *виду*, а в доопрацьованому варіанті цієї ж статті пропонує компромісний підхід: залишити *жанр* для повсякденного вжитку, як робочий термін, «а в наукових розвідках повернутися до старої термінології – рід, вид і різновид» [3, с. 153]. Інакше кажучи, те, що зручніше, запропоновано брати на повсякдень, а класичне – для наукових парадів.

Згадує також С. Крижанівський інші варіанти генологічної ієрархізації, зокрема чотириступеневий поділ: 1. **Рід**. 2. **Вид**. 3. **Жанр**. 4. **Різновид**. Наприклад: 1. **Епос**. 2. **Роман**. 3. **Історичний роман**. 4. **Історичний роман**: а) з реальними історичними особами (один різновид); б) без реальних історичних осіб (другий різновид) [3, с. 151]. Однак ця схема не є універсальною й не завжди підходить до інших літературних родів.

Нонна Копистянська веде мову не про щаблі чи ступені, а про чотири сфери жанрової спіралі – від найабстрактнішого (наприклад, жанр оповідання взагалі) до найбільш конкретного (оповідання такого-то письменника) [2, с. 32] За цієї пропозицією, в центрі жанрової спіралі (*сфера 4*) перебуває те, що мало би бути розсіяним у найширших колах спіралі, бо містить найбільше емпірики й розмаїтості. На мій погляд, варто йти від розділеної емпірики розмаїтих явищ до згущеної матерії центру,

де відсіяно відцентрові риси. Тобто розташувати в ядрі спіралі *сферу 1*, що містить конденсоване розуміння жанру, аж до ключового слова. Це й буде *аксіоматизацією*, найпершою операцією будь-якого структурування, що пов'язана з *уподібненням (асоціацією)*. А вже далі – *дисоціація (розподібнення)*, *ієрархізація* та інші операції структурування наших знань про об'єкт.

Так чи інакше, але термін *жанр* опиняється ніби поза шкалою чи то ступенів, чи то сфер, означаючи і **рід**, і **вид**, і **різновид**. Це можна пояснити й походженням французького *genre* через латинське *genus* від того ж грецького кореня γένος (рід).

Активізація процесів жанрової дифузії призвела до того, що і в генології (жанрології) посилюється дифузія (чи навіть розмивання) теоретичних уявлень про жанр. Так, Марко Павлишин стверджує правомірність запровадження терміна «чорнобильський жанр», відносячи до нього і *вірші*, й *поему*, і *роман*, і *документальну повість*. Обгрунтовується такий підхід із позицій постструктуралізму: «У сучасному, лінгвістично поінформованому, літературознавстві категорія жанру гнучка і не обмежена традиційними поняттями про три ряди (епічний, ліричний, драматичний) та їхні під- і підпідкатегорії. Жанр становить будь-яка група текстів чи актів мовлення, котра, на думку якоїсь громади сприймачів, має визначальні риси» [4, с. 27]. А що ж то за «визначальні риси»? У даному разі відповідь очевидна, її винесено і в назву статті: тема чорнобильської катастрофи. Відтак *жанр* стає синонімом *теми*. Але навіщо потрібна така синонімізація? Адже вона призводить до ігнорування найголовнішого для мистецтва поняття – *художності*. Його, між іншим, немає і в словниках постмодернізму. Отож «відпадає» потреба в аналізі текстів саме з цього погляду з урахуванням жанрової специфіки тексту: одна річ – поема і зовсім інша – документальна, тобто нехудожня чи «напівхудожня» повість. Відтак «лінгвістично поінформованому» літературознавцеві не лишається нічого іншого, як поєднати ці тексти *темою* (але вже під вивіскою *жанр*) та – що дуже дивно для постмодернізму – розмовою про моральність / аморальність їхніх авторів. Таким нехитрим чином, підміна поняття *жанру* поняттям *теми* призводить до підміни естетики етикою. А це вже аж ніяк не *іманентна* інтерпретація тексту, яку постулюють дослідники з префіксом «пост».

Значно раніше провідний теоретик німецько-швейцарської школи саме *іманентної* інтерпретації Еміль Штайгер (1908–1987 роки життя), повністю заперечуючи родовий поділ літератури, пропонував визначати лише певні психологічні начала і тони, що формують загальну тональність творів. Ці начала, як і людину взагалі, неможливо цілком досягнути, але взагалі вони зводяться до *ліричної, епічної та драматичної* джерел стилю. Концепція Штайгера у багатьох аспектах була суголосна з поглядами літературознавців, близьких до російського формалізму (Г. Винокур, В. Жирмунський). Схожу проблематику, як зазначає дослідник іманентної поетики Е. Штайгера О. Радченко, порушували й прихильники формального методу в українському літературознавстві (М. Йогансен, Ю. Меженко, М. Гнатишак, Б. І. Антонич): це «ювелірний» підхід до форми слова, її аналіз на мікрорівні, прагнення сягнути первісної чистоти поезії, визнання мистецтва автономною сферою, а *художності* твору – його найвищою цінністю [6].

На теорію Е. Штайгера в радянському літературознавстві начіпляли наліпки «антиісторизм», «суб'єктивізм», «ідеалізм», «формалізм» тощо. Але водночас (чи й не без латентного діалогу з ідеями Штайгера) також почали відрізняти **епос**, **лірику**

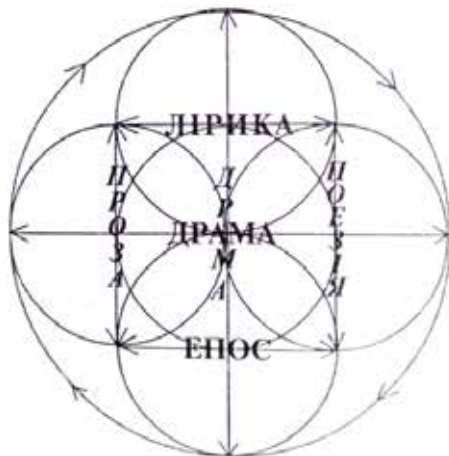
і драму як літературні роди від *епічності*, *ліричності* й *драматизму* як видів емоційної тональності, що можуть співіснувати і в межах одного твору.

Італійський неогегельянець Бенедетто Кроче (1866–1952) відмовився від родового поділу взагалі, визнаючи лише *поезію* як незацікавлене споглядання в чистій, або «ліричній» інтуїції, вільній од будь-яких логічних чи моральних завдань, і *прозу*, «літературу», що виражає інтелектуальні, моральні та інші культурні цінності.

Метою статті є спроба систематизації літературної жанристики з огляду на її історичний розвиток та сучасний стан генологічних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Нині не тільки видавці, а й інтерпретатори художньої літератури неохоче приймають рубрикацію текстів за родами, схилившись до простішого і зрозумілішого «для читача» «практичного» підходу – *проза, поезія, драматургія*. Схоже – і в академічних історіях літератури. То чи не є сенс назавжди відмовитись від теоретичного «родового устрою», полегшивши життя не тільки студентам, а й викладачам? А в такому разі потрібно відмовитись і від наведених вище характеристик літературних родів. Так, щось у тому «устрої» застаріло, щось видозмінилось, але критерії поділу верифіковано тисячоліттями: і міметичний підхід, і часовий, і з погляду свободи / необхідності, суб'єктно-об'єктних співвідношень тощо. Віддати все це історії, лишивши тільки «універсальний» термін *текст*? Але тоді ризикуємо знову відкривати велосипед, називаючи *жанром* – *тему*. Та й за термінами *метажанр-мегажанр* при глибшому розгляді теж постає *тема* [обґрунтування див.: 7].

Свого часу в підручнику «Мистецтво слова» я запропонував об'ємне розуміння художньої літератури як, образно кажучи, планети, що тримається всередині себе і в космосі мистецтва силами притягування / відштовхування [див.: 8, 66, 74, 81, 124]. У цій статті деякі твердження піддано уточненню та конкретизації. Для переходу від лінійних вимірів до об'ємних досить перетнути два ряди, які досі існували паралельно. Обидва вони фіксують найістотніші параметри художнього тексту. Якщо «теоретичний» ряд (*епос, драма, лірика*) більше стосується *змістових* характеристик твору, то «практичний» (*проза, драматургія, поезія*) – *формальних*. Звичайно, при глибшому розгляді відмінностей між *поезією, прозою і драматургією* як типами (способами) письма виявиться, що вони – теж не лише зовнішньо-формальні, але то буде далі, в осягненні другого, третього і т. д. порядків. А для початкових вихідних позицій структурування, скориставшись обома термінологічними рядами як осями ординат і абсцис, дістаємо таку *модель-схему літературної генерики*.

Вертикальну вісь у структуралізмі називають *віссю вибору* або *парадигматикою* (стисло кажучи – розмаїття єдиного), горизонтальну – *віссю поєднання* або *синтагматикою* (єдність розмаїтого). Але тут вертикаль і горизонталь – умовні, оскільки це – схема середохрестя, яке треба вписати в кулю як *систему систем*, що постійно обертається і містить менші кулі – літературних **родів** та **видів**.

За парадигматичним виміром (вертикальна вісь) на схемі можна зберігати й традиційну назву. Хай це буде вісь літературних **родів**. Синтагматичну горизонталь можна іменувати й віссю літературних **видів**, адже термін *вид* давно дозрів для такого переосмислення, оскільки на його місці переважно фігурує *жанр*. Тож літературними *видами* логічно називати *прозу, поезію і драматургію* як типи чи способи письма, що більше пов'язані з *формою*.

Розрізняють три значення слова *драматургія*. Перше – синонім *драми*. Друге – сукупність драматичних творів якогось автора, періоду тощо. Третє – сюжетно-композиційна основа спектаклю, кіно- або телефільму, загалом будь-якого видовища – термін мистецтвознавчий. Спираючись на перше значення, лишаємо базовий термін *драма* в обох вимірах – вертикальному (**РІД**) і горизонтальному (**ВИД**, тип письма). Тому для унаочнення єдності *змістоформи* (чи *родо-видо-жанрових* розмежувань і співвідношень) застосовуємо і шрифтову візуалізацію. Двоєдиний феномен **ДРАМА / ДРАМА [ТУРГІЯ]** творить ядро літературної кулі як середохрестя-зародок не лише колишньої синкретичності, а й майбутнього синтезу різних видів мистецтва. За допомогою шрифтового увиразнення показую, що по вертикалі маємо **ДРАМУ** як **РІД (зміст)**, а по горизонталі – **ДРАМУ** як **ВИД** або ж тип письма (розбивка тексту на діалоги, монологи, ремарки, поділ на яви, сцени тощо).

Уже на першому, *родовому* щаблі поділу **ДРАМА** може мати суто обсягові різновиди (великі, середні та малі драматичні форми); на другому (**ВИД**) буває *прозовою, віршованою* та *змішаною* (із різноманітними діалоговими та синхронними різновидами); на третьому (*драма-як-жанр*) зберігається основна *жанрова* опозиція *трагедія / комедія* та проміжна позиція – *власне драма й трагікомедія*; ще одну опозицію можуть у певному сенсі скласти *мелодрама / трагікомедія (трагіфарс)*. У такому разі площинна генологічна схема *драми-як-роду* матиме вигляд:

Шрифтовими увиразненнями подано єдність **ДРАМИ-як-роду** і **драми-як-виду**, або ж **драматургії** як типу письма. Що ж до жанрових різновидів **драми-як-жанру**, то їх найбільше у власне драми і комедії. Так, у власне драми (**драми-як-жанру**) можна також вирізнити різновиди у вертикальній, діахронній проекції та горизонтальній, синхронній. У вертикальній (парадигматичній) – за назвами історично перейдених літературних **стилів**: *антична, класицистична, просвітницька, сентименталістська, романтична, реалістична, символістська, модерністська, постмодерністська, метамодерністська...* У горизонтальній (синтагматичній) – за найбільш поширеним **тематичним** критерієм. Наприклад, стосовно реалістичної драми: *соціально-побутова, родинно-побутова, філософська, історична, драма ідей* тощо. Звичайно, йдеться про домінуючі ознаки, адже в «чистому» вигляді кожен із цих різновидів навряд чи існує. І в діахронному плані не все так жорстко. Часто зустрічаються межові жанрові різновиди, що сполучають, наприклад, риси *романтизму* та *символізму*. Так, *неоромантична* «драма-феєрія» Лесі Українки «Лісова пісня» має водночас і *символістське* звучання. А деякі новіші жанрові утворення, як-от *постмодерністська драма абсурду*, можуть утворювати бінарні опозиції з давнішими, скажімо з *драмою ідей*.

Подібні різновиди можна вирізнити й щодо інших видів **драми-як-жанру** – *комедії, трагедії, трагікомедії, мелодрами*.

У пошуках критеріїв для структурування наших уявлень про підсистему **ЕПОСУ** виходимо на такі дві пари опозицій:

1) за ступенем авторської участі у викладі (від суто зовнішньої «присутності» автора-оповідача до його «відсутності» чи, за М. Бахтіним, *зовніперебування*);

2) за ступенем авторської нейтральності (від зовнішньої об'єктивності до неприхованої суб'єктивної позиції).

Схрестивши ці пари, дістаємо структурну модель-схему епосу:

Ще раз наголошу, що в цій моделі поняття «верху» і «низу», «лівого» та «правого» боків – умовні. Але якщо ми вже так умовилися, то в нашу макромодель літературної генерики вона вписується знизу, тяжіючи своїм драматичним началом («саморозвиток» дії) до драми, яка там – у центрі, а епічними (монофонія, оповідь від автора, об'єктивність) – до епосу і прози.

Можна вирізнити й інші опозиції у підсистемі **ЕПОСУ**, наприклад, за наявністю чи відсутністю психоаналітичного письма; за незвичністю чи буденністю сюжету; за чіткістю чи розмитістю композиції; за різкою антагоністичністю чи

завуальованістю конфлікту; його зовнішнім чи внутрішнім розгортанням; за інтуїтивістським чи позитивістським типом художнього мислення-відчуття; за способами оповіді, видами емоційної тональності тощо.

В історії літератури **ЕПОС-як вид** (синтагматична горизонталь) поставав спочатку як **поетичний, віршований**. І тільки згодом викристалізувався інший його вид – **прозовий**. Нині існує і третій вид, **драматизований**. Це та спільна сфера **епосу** і **драми**, що перебуває на їх межі. Подібні суміжні зони є у **лірики** і **драми** (*ліро-драма*) та в **лірики** і **епосу** (*ліро-епос*). Поки що найбільш звичним із цих поєднань є *ліро-епос*, унаслідок чого його навіть виділяють в окремий рід. Незвичнішою буде запропонована тут назва третього помежів'я – **епо-драма** (найпоширеніший жанр – «лезедрама»).

На третій, основній для **ЕПОСУ** ієрархічній сходинці – жанровій – протягом тисячоліть відбулася значна еволюція, і все ж багато давніх епічних жанрів досі зберігають свої основні характеристики та місце в літературному процесі. Це – *казка, байка, притча, оповідання, повість, роман, нарис, подорож*. Усі вони існують у прозовому і поетичному (віршованому) та драматизованому видах, легко надаються до інсценізації, перенесення на кіно- і телеекрани.

У статті докладніше розглянемо найменш структуровану в порівнянні з іншими родами підсистему **ЛІРИКИ**. Найголовніше для неї – згадаймо названі раніше критерії – аспект **вираження** (автор наслідує самого себе, за Платоном і Арістотелем), суб'єктивність (за Гегелем), експресивність (за Г. Поспеловим), чиста інтуїція (за Б. Кроче). Виходячи з цих критеріїв, із погляду **виражального** можна запропонувати таку площинну модель-схему:

Площинна хрестовина «кулі» чи сфери лірики перебуває у верхній половині генетичної макромоделі. Хоч варто ще раз повторити: тут горизонталь та вертикаль теж умовні.

У поетапному осягненні підсистеми лірики можна запропонувати таку послідовність:

1. Літературний **РІД** – **ЛІРИКА**.

1.1. Різновиди **РОДУ**:

1.1.1. З погляду **виражального** (*автопсихологічна / рольова; медитативна / сугестивна*);

1.1.2. З погляду **емоційної тональності** (*мінорна / мажорна; героїчна / комічна; драматична / ідилічна*); *експресивна / роздумлива* та ін.);

1.1.3. З погляду *тематики* (пейзажна / урбаністична; інтимна / соціальна, міфологічна / культуральна; інтелектуальна, або ж лірика роздуму чи «лірика голови» / почуттєва, або ж кардіо центрична, «лірика серця»; аскетична / гедоністична та ін.).

2. ВИД:

2.1. **ВІРШОВАНА**, або ж **ПОЕЗІЯ**;

2.1.1. **Різновиди ВИДУ**:

2.1.1.1. З погляду *систем віршування*;

2.1.1.2. З погляду *стилю*.

2.2. **ДРАМАТИЗОВАНА**, або ж **РОЛЬОВА**;

2.2.1. **Різновиди ВИДУ**:

2.2.1.1. З погляду опозиції *автор / персонаж*;

2.2.1.2. З погляду *стилю*.

2.3. **ПРОЗОВА** (мініатюри та більші форми);

2.3.1. **Різновиди ВИДУ**:

2.3.1.1. З погляду опозиції *автор / персонаж*;

2.3.1.2. З погляду *стилю*.

3. **ЖАНР** (ода, пісня, романс, гімн, пеан, панегірик, мадригал, дифіраб, проповідь, молитва, псалма / пародія, гумореска, сатира, епіграма; ідилія, елегія, пастораль / памфлет, послання; епіталама / епітафія; етюд, спогад, монолог, портрет і т. д.).

3.1. **Різновиди ЖАНРУ**:

3.1.1. Загальнолітературні (гумористична ода, дружня епіграма, гімн-пародія; жартівливі панегірик, ідилія, пастораль, епітафія тощо);

3.1.2. Національні (ті ж такі жанри та їх різновиди, але з погляду розмаїття їх різнонаціональних модифікацій);

3.1.3. Стильові (те ж саме з погляду стильової парадигматики / синтагматики, синхронної та діахронної);

3.1.4. Індивідуально-авторські – те ж саме стосовно окремого творця; напр., сатирична «низка епітафій» В. Симоненка, «Балади буднів» І. Драча, «білі» (неримовані) сонети Д. Павличка, «гратовані сонети» (насправді – сонетино) «камерної лірики» І. Світличного, тюремні коломийки Т. Мельничука.

Отже, кожна з трьох основних позицій (щаблів) у запропонованій ієрархії може мати свої різновиди. На всіх трьох щаблях перші визначення мають містити лише одне слово (наприклад: **рід** – лірика, **вид** – проза, **жанр** – етюд). Коли ж додається якесь означення – то вже буде **різновид** (чи то **роду**, чи то **виду**, чи то **жанру**). Очевидно, можливе виділення різновидів і за іншими параметрами (наприклад, **лірика тенденційна / нетенденційна, метафорична / неметафорична (автологічна)**; національні та регіональні різновиди виду; унікальні жанрові нововведення тощо).

Певна річ, остаточної структурної довершеності й системності ніколи не буде досягнуто, адже теоретичні узагальнення завжди відстають од художньої практики, та й не можуть охопити всіх її нюансів. Але ж і структуруємо не художню творчість як об'єкт дослідження, а наші теоретичні узагальнення щодо неї. Водночас кожна нова позиція ніби втягується в «ланцюгову реакцію» подальшого аналітичного розщеплення.

Візьмімо, наприклад, одну зі щойно виділених емоційних тональностей (у різновиді роду 1.1.3) – **комічну**. Вона розщеплюється, як мінімум, на три різновиди: **гумористична, іронічна, сатирична**. Далі, вичленувавши звідси лише **іронічну** тональність, побачимо, що вона може бути **поблажливою, легкою іронією (і автоіронією), глузливою, скептичною, сардонічною, саркастичною** тощо.

У різновиді б) можна побудувати такий ієрархічний ланцюжок: **лірика інтимна** з поділом на підвиди – **любовна й еротична** (духовний і плотський аспекти), тоді як за **власне інтимною** лишаються почуття дружби, приязні, родинного затишку тощо.

Певними ракурсами в опозиційне структурування можуть увиходити всі названі й неназвані позиції. Так, опонуючою парою до тієї ж **інтимної** лірики може бути **пейзажна**, навіть за умови їх взаємопроникнення (за вісь проти-зі-ставлення беремо внутрішнє і зовнішнє споглядання); парою до **соціальної** (громадянської, публіцистичної) – **ігрова**, гедоністична, розважальна і т. п.

Третій основний щабель поділу – **жанр**. Тут називаємо усталені в історії лірики жанри, додаючи як їх різновиди **ліричну поему** (віршовану й прозову), так звані «вірші в прозі», тобто все розмаїття жанрів **прозової лірики**, подібне до розмаїття жанрів **віршованої лірики**. Чимало їх уже, справді, належить історії. А ті, що функціонують, незрідка знаходять пародійне переосмислення (*ода, дифіраб*); крім того, тут зустрічаються випадки різного найменування схожих явищ (*дифіраб – панегірик*; сюди ж можна долучити й *гімн та пеан* у їхніх первинних значеннях).

Розводячи по структуротвірних полюсах-антиподах ті жанри, що й досі лишаються більш-менш продуктивними, можна знову ж таки дисоціювати (розподілити) їх за принципом серйозне / смішне, піднесене / приземлене. З другого боку, можна розглядати *пародію, памфлет, епіграму* як підвиди *сатири, гумористичну епітафію* – як підвид *епіграми* тощо.

Натомість майже універсального, а відтак і досить розповсюдженого застосування набули терміни *вірш* (або ліричний вірш) і *поезія* (а також у множині – *поезії*). Якщо в художній практиці співіснують обидва ці терміни, то в теорії їх або зовсім не визнають, або не надають їм жанророзрізнального статусу. **Поезію** розумію як опозицію **прозі**, в інших значеннях не вживаю. А *вірш* – як завершений поетичний твір, що набув тепер ознак **мегажанру**. Таким теоретичним коригуванням терміна **визнаємо** його фактичне побутування в українськомовному загальнокультурному середовищі. Що ж до первинного значення, то його доцільніше пов'язувати і з первинним звучанням – *верс (versus)*. Український відповідник – *рядок*.

Отже, на третьому основному щаблі систематизація категорій лірики ще більше ускладнюється – як історичною плінністю жанрових найменувань, так і процесами термінологічного новотворення. Останнє, зокрема, відбувається переважно за рахунок запозичень з інших видів мистецтва: *етюд, акварель, естамп, фреска, барельєф, сюїта, симфонія* та ін. Усі ці авторські визначення покликані підкреслити особливості конкретних творів і мають переважно образний характер, тоді як самі твори здебільшого надаються і до традиційних жанрових визначень. Загалом, коли до традиційної назви жанру (скажімо, *інвектива, елегія, епітафія*) додається якесь уточнення (напр., «сердита елегія», «дружня інвектива», «гумористична епітафія» тощо), то воно може до невпізнаності змінювати жанрову природу конкретного твору, і в такому разі слід вести мову про той чи той **жанровий різновид**.

Висновки. Запропонована схема систематизації літературної генерики (жанристики) та структурування наших знань про неї дає змогу переходити, образно кажучи, від уявлення про «трьох китів» (**епос, лірика, драма**), чи «трьох слонів»

(*проза, поезія, драматургія*), на яких тримається площинна «тарілка» *літератури*, до космогонічної моделі художньої словесності як планети, котра тримається у космосі мистецтва і всередині себе силами протягування / відштовхування. Завдяки цьому постає багатоступенева об'ємна структура, система систем, яка може розгортатися, виопуклюватися, вдосконалюватися і водночас зберігати наступність із теоретично верифікованими здобутками класичної філології. Дві центральні осі – *родова* (парадигматика) і *видова* (синтагматика) – то лише хрестовина кулі мистецтва слова. Саме оці перехрестя – наші питомо літературознавчі координати, до яких маємо час від часу повертатися, збагатившись знаннями з суміжних та віддалених наук. А *генологія* – наш родовий хрест, од якого навряд чи відхрестимося універсально-аморфними визначеннями *тексту, жанру, метажанру, субметажанру* тощо.

Кожна з позицій моделі розщеплюється на бінарні опозиції, причому не лише у площинних, а й в об'ємних вимірах. Куля, утворена обертанням площинного круга довкола будь-якої з осей *великого генологічного хреста*, буде ніби витканою меншими й меншими хрестиками, довкола яких так само розгортаються, взаємопроникають, народжуються й відмирають під- і підсистеми та форми.

Між схемно площинним хрестом і опуклим тілом кулі – опозиція *статики / динаміки*. Прирівнюючи до *моделі* будь-який твір, одержуємо його найзагальніші формозмістові характеристики, зумовлені так званним *жанровим імперативом*, а відштовхуючись од них, можна провадити подальший аналіз на різних рівнях.

Отже, структурна модель-схема літературної генерики допоможе переходити від лінійних або площинних до об'ємних вимірів при з'ясуванні як *синхронної картини* родо-видо-жанрового *стану* світової чи окремої літератури (і вужче – доробку письменника), так і *діахронної динаміки руху* тексту від давнини до сучасності.

Література:

1. Аристотель и античная литература / под. ред. М. Гаспарова. Москва : Наука, 1978. 232 с.
2. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Львів : ПАІС, 2005. 368 с.
3. Крижанівський С. Художні відкриття і літературний процес: Огляди, статті, роздуми. Київ : Рад. письменник, 1979. 240 с.
4. Павлишин М. Чорнобильська тема і проблеми жанру. *Слово і час*. 1991. № 4. С. 27–32.
5. Поспелов Г. Эстетическое и художественное. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1965. 360 с.
6. Радченко О. Іманентна поетика Еміля Штайгера у контексті проблематики сучасного літературознавства : автореф. ... канд. філол. наук : 10. 01. 06. Донецьк, 2011. 20 с.

7. Ткаченко А. Из полевичных нотаток: жанр / стиль; метажанр / тема. *Теорія літератури: концепції, інтерпретації* : науковий збірник Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філології, Каф. теорії л-ри, компаративістики і літ. творчості. Київ, 2013. С. 160–169.
8. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства : підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. 2-е вид., випр. і доповн. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.

Tkachenko A. Literary genre: an attempt of modern structuring

Summary. The concept of genre in modern literary criticism, paradoxically, is increasingly losing its precision within the genological macrosystem. The French word genre is now used with the meaning of a text of this type, kind, sort. On the one hand, it might be convenient to use the name “genre” for texts embracing almost the entire spectrum of literary generics – poetry and prose as a form of writing (as well as the fancy oxymoron “poetry in prose”, in fact being scholarly nonsense), utopia and dystopia, fantasy, detective fiction (each of these definitions involves its own traditional genres), auto-comment, etc. But on the other hand, an objective need for genological differentiation and hierarchy is becoming more and more relevant, which forces us to engage in new conceptual and terminological searches. In its turn it has led to the emergence of such terms as meta-genre, sub-meta-genre, mega-genre, etc. And this in the author’s opinion, is no better and even more cumbersome than the classical division into literary genera, species, varieties, and their subsequent differentiation. Therefore, there is an urgent need to give a new approach to the classical division of literary genres into genera, types and categories combining it with the ideas of structuralism and post-structuralism. The paper aims at presenting and substantiating the author’s own model and scheme of literary generics. While maintaining continuity with the classical division into literary genera (epic, lyric, drama) dating back to Plato and Aristotle, the author reinterprets the notion of species as not a genre, but a type of writing (prose, poetry, drama) and extends the concept of varieties (within a genus, species, genre) to all the levels of the genological hierarchy. It provides the transition from linear presentation to multi-dimensional one and clarifies the unity of content (the vertical axis of genera, paradigmatics) and form (the horizontal axis of kinds, syntagmatics). The article reflects the theoretical postulates of the author’s textbook “Mystetstvo Slova” (“The Art of the Word”) (1998, 2003) presented in a condensed and corrected form.

Key words: literary genres, genology, structural model, paradigmatics, syntagmatics, genus, type, category, species, genre.

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

*Бикова Т. В.,
<https://orcid.org/0000-0002-8028-3535>
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української літератури
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

ВНЕСОК НАУКОВОЇ ДОНЖУАНИ У РОЗРОБКУ ТРАДИЦІЙНИХ СЮЖЕТІВ ТА ОБРАЗІВ

Анотація. Статтю присвячено науковому аналізу теоретичних і методологічних основ дослідження трансформації традиційного образу та сюжету про Дон Жуана.

У роботі зазначено, що сюжет, мотив і образ є поняттями взаємопов'язаними та структурно зумовленими компонентами художнього (ліричного, епічного чи драматичного) твору. Тому часто в літературознавстві зустрічаються їх поєднання: йдеться про сюжетно-образний матеріал чи сюжетно-образну єдність. Водночас вони є цілком автономними. У статті подано класифікацію традиційних сюжетів та образів за їх етимологією, також охарактеризовано критерії співвідношення в одному художньому творі традиційного сюжету та традиційного образу. Пошук і класифікація за походженням традиційних сюжетів, мотивів та образів є умовним, адже інколи участь у ньому беруть різні компоненти.

Літературознавчі дослідження функціонування легендарного образу поділено на три категорії: це спеціальні праці, зорієнтовані на історико-літературне висвітлення якоїсь однієї певної варіації донжуанської історії; праці фрагментарно-порівняльного характеру, в яких пропонується порівняння різних версій сюжету про Дон Жуана відповідно до міри засвоєння їх у тій чи іншій національній літературі; дослідження більш фундаментальні у розкритті всього процесу розвитку донжуани у світовій літературі. Це різноманітні тлумачення традиційного образу і сюжету у літературознавстві демонструють ступінь зацікавленості цією проблемою, який не зникає й нині у зв'язку з варіативністю тлумачення змісту дискурсу донжуани.

Зроблено висновок, що у світовій літературі є різні трактування понять «вічні», «мандрівні» та «традиційні» сюжети, мотиви й образи. Більшість науковців вважають саме термін «традиційний» універсальною характеристикою. На прикладі аналізу літературно-критичних праць, присвячених вивченню функціонування у європейській літературі легендарного донжуанівського сюжету й образу, доведено зацікавленість науковців процесом трансформації традиційного сюжету й образу. Класифікація ступеня взаємодії у художньому творі традиційного сюжету з образом дала змогу визначити перспективи у трактуванні образу Дон Жуана у сучасному літературному процесі.

Ключові слова: Дон Жуан, традиційний сюжет, традиційний образ, традиційний мотив, дискурс, трансформація, поетика.

Постановка проблеми. У світовій літературі існує чимало прикладів використання безсмертних образів чи мотивів, які «мігрують» із однієї національної літератури в іншу, трансформуються, набувають нових ознак, але мають спільну основу. Для історії та теорії літератури такі вічні образи та сюжети ста-

ють певною моделлю, а науковці, у свою чергу, намагаються скоригувати арсенал наявних понять і термінологій щодо таких сюжетів і образів.

У теоретичному просторі літературознавства зустрічаються ще й поняття «мандрівних» сюжетів, мотивів та образів. Науковці вважають, що це поняття є більш широким і точним, бо «стосується не лише образів і сюжетів, повторюваних упродовж тривалого часу, а й таких, що здійснили одно- (чи кілька-) разовий перехід від однієї національної словесності до іншої, але не творять власної традиції» [11, с. 57]. Водночас такі «мандрівні» сюжети можуть бути інтерпретовані по-різному у межах однієї національної літератури, зазначаючи відповідних змін внаслідок «різного авторського спілкування з мандрівним джерелом» [9, с. 48].

Звісно, термінологічно поняття мотиву, сюжету й образу теж різні. Класичним визначенням поняття «мотив» є тлумачення його змісту О. Веселовського: «Це найпростіша змістовна оповідна одиниця, що образно відповіла на різні запитання первісного розуму чи побутового спостереження» [4, с. 32]. Тобто мотив логічно пов'язаний із образом, а сюжет становить поєднання декількох мотивів, є «складною комбінацією» мотивів. Отже, сюжет, мотив і образ є поняттями взаємопов'язаними та структурно зумовленими компонентами художнього (ліричного, епічного чи драматичного) твору. Тому часто в літературознавстві зустрічаються їх поєднання: йдеться про сюжетно-образний матеріал чи сюжетно-образну єдність. Водночас вони є цілком автономними.

Мета статті – систематизувати й охарактеризувати наукову рецепцію функціонування понять «традиційний» сюжет, «традиційний» образ і «традиційний» мотив на прикладі аналізу літературознавчих досліджень, присвячених вивченню дискурсу донжуани у світовій літературі.

Виклад основного матеріалу. Літературознавці найчастіше у працях порівняльного характеру вживають терміносполуки «традиційний» сюжет, «традиційний» мотив і «традиційний» образ. Під час їх характеристики варто розуміти, що вони «є складними утвореннями, які виникли внаслідок генетичних і контактних зв'язків, типологічних збігів та інтертекстуальних перегуків, й тому вимагають комплексного підходу, адже належать водночас до сфери тематології, імагології, інтертекстуального та міфопоетикального дослідження, міжмистецьких (мистецтвознавчих) і культуральних студій» [3, с. 164]. Пошук і класифікація за походженням традиційних сюжетів, мотивів та образів є умовним, адже інколи участь у ньому беруть різні компоненти. Однак дотримуємося «традиційної» класифікації,

запропонованої А. Волковим, а пізніше удосконаленої В. Будним і М. Ільницьким.

Найдавнішими вважаються за етимологічним критерієм *міфологічні* сюжети й образи. Наприклад, це сюжети античного циклу Гомера, образи Прометея, Іфігенії, а також біблійна міфологія (Адам і Єва, Каїн і Авель) тощо, адже «у міфах відбивались у нерозчленованому релігійно-науково-художньому зв'язку і без певного словесно-образного, стилістичного оформлення найзагальніші ситуації» [5, с. 90]. Надалі такі варіації традиційних сюжетів: *фольклорні* (вони зафіксовані у народних піснях, баладах), прикладами яких є сюжети про Агасфена, Вічного Жида, Робіна Гуда та ін.; *біблійні* (сюжети про героїв із біблійного циклу, які знаходяться на межі поєднання міфологічного, історичного та літературного начал, використані у творах «Божественна комедія» Данте, «Втрачений рай» Мільтона, «Марія» Т. Шевченка, «Одержима» Лесі Українки, «Мойсей» І. Франка). Окрему групу становлять *легендарні сюжети й образи* (у своїй основі мають давні перекази про відомих осіб): Фауст, Дон Жуан, Маруся Чурай тощо; *історичні сюжети й образи* (вони зберігають не цілком історичне підґрунтя, спочатку в літературі сприймалися як історичні, з часом міфологізувалися. «Цей процес міфологізації історичних традиційних сюжетів та образів ускладнюється фольклорною та літературною традицією сприйняття і трактування певних осіб і подій. Надто важко відмежувати історично-достовірне від літературної традиції в сюжетах про Троянську війну, Юлія Цезаря, Антонія і Клеопатру, короля Артура, Жанну Д'арк» [5, с. 90]. Насамкінець літературознавці виділяють *літературні традиційні сюжети й образи* (створені письменником, вони мігрують у різні твори мистецтва), до яких належать Дон Кіхот, Ярославна, Швейк, Остап Бендер та ін. Більш удосконаленої класифікації зробити неможливо через синтетичність багатьох сюжетів і образів, як і з'ясувати точну кількість їх функціонування і трансформації у літературі та інших видах мистецтва. Водночас неперечним є факт продовження появи нових художніх дискурсів у силу філософської багатозначності образів і сюжетів, звідси й бере початок термінологія на кшталт філософського наповнення понять «донжуанство», «дон-кіхотство», «гамлетизм» або «синдром Мюнхаузена».

Саме у трактуванні цих літературних дискурсів і існують певні варіативні моменти, адже окремий образ в одному творі може поставати як образ-деталь, образ-ім'я, образ-згадка, а сюжет може перетворюватися суто на алюзію, асоціацію чи ремінісценцію. «Ім'я традиційного персонажа або інша деталь сюжету перебирає роль метафорично-символічного елементу і є проявом інтертекстуальності та культурного силового поля. Часто ці ледь вловимі заховані натяки, дрібні елементи знакових систем, вихідні схеми уявлень, що лягають в основу найскладніших художніх структур» [1, с. 135].

Проблематичним залишається визначення прототипів традиційних образів. Адже лише у першій групі міфологічних сюжетів та образів їх визначити неможливо, натомість більшість із них – особистості, котрі реально колись існували. Це могла бути визначна особистість у своїй державі або достатньо суперечлива у світовому контексті. Наприклад, Наполеон, Клеопатра, Цезар, Моцарт чи Мазепа. Так, традиційний образ Мазеви по-різному трактується у західноєвропейській та українській літературах. У західноєвропейській це яскравий

приклад «українського Дон Жуана» (М. Рудницький), натомість у національній літературі він відомий як героїчний образ, приклад національної відданості своїй державі.

Окрему групу становлять особистості, які у історичному житті епохи не відіграли значної ролі, запам'яталися своїми вчинками. Таких героїв треба було швидко «олітературнити», аби вони «не загубилися» в історії, створити сюжет про їх вчинки чи риси характеру. До таких прототипів належать доктор Фауст, барон Мюнхаузен, Дон Жуан і Дон Кіхот. Їх історії наділялися як правдивими реальними сюжетами, так і вражали неймовірною вигадкою.

Третю групу прототипів, на думку науковців, становлять реальні особи, котрі своїми вчинками є типовими для великої кількості людей, вони не вражають своєю унікальністю чи відомістю. Інколи їх дуже важко встановити, тому що в одному персонажеві можуть поєднуватися риси декількох прототипів. Такими є образи Швейка, Тартюфа, Холмса та ін.

Цікавими є міркування щодо співвідношення у структурі тексту традиційного сюжету та традиційного образу. А. Волков класифікує такі співвідношення на вісім позицій:

1. Характеристика традиційного образу є інваріантною складовою частиною традиційного сюжету: у сприйнятті такого співвідношення зберігається стале розуміння як фабули, так і образу без змін, незважаючи на певний історичний проміжок між творами. Це – образ Геракла, Прометея, Пігмаліона, Іуди Іскаріота, Ромео і Джульєти, Роксолани та ін.

2. Традиційний образ може бути ширшим за традиційний сюжет: він може бути складником різних кардинально протилежних сюжетів. Це – образи Мазеви, Цезаря, Христа.

3. Літературний образ героя, котрий допомагає зрозуміти різні політичні, соціальні або психологічні закономірності епохи, в якій він жив. Такий герой «мігрує» з однієї національної літератури в іншу, зберігаючи ідейно-жанрову сутність художнього твору. Це – Швейк, містер Бін.

4. В основі концепції художнього твору лежать образи-персонажі, на яких «тримається» каркас сюжету. Так, проблема протистояння добра і зла традиційно тлумачиться крізь призму співвідношення образів Мефістофеля та Фауста, однак твори, що обрали їх за головних героїв, мають різні сюжетні колізії.

5. Традиційні образи, навколо яких можуть розгортатися різні сюжетні колізії, які сприймаються на рівні «фабульної мікроконструкції», виникають багатоваріантні у сюжетному плані твори, котрі мають спільного героя. Це може бути цикл творів із різними версіями пригод, наприклад, Шерлока Холмса, Іллі Муромця чи Мюнхаузена.

6. Співвідношення між сюжетом і образом складається на користь сюжету: відтворюється традиційна сюжетна модель, якою передбачено двоваріативність – або довгий шлях додому із численними випробуваннями, або вимушена пролонгована у часі ізоляція від світу з метою самопізнання. Це т. зв. «одіссеї», «робінзонади», що залежно від авторської концепції мають різне ідейно-сміслові наповнення.

7. У цьому типі співвідношення образ-персонаж відіграє номінативну функцію, на фоні традиційного сюжету відбувається незначний ступінь впливу характеру героя, котрий навіть може сприйматися саркастично у творі (наприклад, втрата характеристик Гулівера під час використання традиційного сюжету у творах Р. Каранті «Подорож до Фа-ре-мі-до», Е. Манова «Подорож до Уїробії»).

8. Традиційний сюжет зберігає свої позиції, однак тільки у формі обрамлення, не пов'язаного з певними персонажами (сюжет подорожі в Пекло, відображений у «Енеїді» Вергілія, «Божественній комедії» Данте чи «Ходінні Богородиці во муках»). Місце і час дії детерміноване фабульною основою, натомість дійові особи різні [5, с. 91].

Якщо тлумачити співвідношення понять традиційного сюжету й образу у тлумаченні дискурсу донжуанства, то відповідно до попередньої класифікації його можна віднести до другого і частково третього типів, у яких однозначно перевагу надано функціонуванню в літературному полі образу Дона Жуана, який своїми трансформованими з часом характеристиками у різних творах є ширшим за традиційне сприйняття сюжету про героя-коханця.

До тлумачення традиційного образу Дон Жуана свого часу зверталася велика кількість науковців, що говорить про велику популярність цього образу у світовій літературі. Відповідно до класифікації Т. Івашиної існує три категорії таких літературознавчих досліджень. Насамперед, це спеціальні праці, зорієнтовані на історико-літературне висвітлення якоїсь однієї певної варіації донжуанської історії (В. Агеева, А. Ахматова, Н. Балашов, Н. Громова, Л. Демська, А. Минакова, Х. Пирсон, Я. Поліщук, Н. Томашевський та ін.). Другу категорію становлять роботи фрагментарно-порівняльного характеру, в яких пропонуються порівняння різних версій сюжету про Дон Жуана відповідно до міри засвоєння їх у тій чи іншій національній літературі (праці Л. Агапової, Н. Кузякіної, Н. Курагіної, Д. Наливайка, Й. Томана, С. Чорнія та ін.). Третю категорію становлять дослідження більш фундаментальні у розкритті всього процесу розвитку донжуани у світовій літературі (Е. Браун, О. Влизько, А. Дейч, А. Нямцу) [7, с. 7]. Це різнопланові тлумачення традиційного образу і сюжету у літературознавстві демонструють ступінь зацікавлення цією проблемою, який не зникає й нині, у зв'язку із варіативністю тлумачення змісту дискурсу донжуани.

Чимало науковців розглядають сюжет про Дон Жуана, сприймаючи його як унікальне явище загалом світової культури, що поєднує у собі вікові традиції, національні риси й авторську свідомість: «Дон Хуан не даремно виник саме в Іспанії – у європейській і мавританській культурі. Тільки в ньому природний принцип статистичного існування в гаремі змінюється на європейський фаустіанський принцип: часу, послідовності та зміни. Жінки Дон Жуана не одна поряд із іншою, а одна – слід за іншою; він сам поводить, як жінка: змінюється та зраджує» [6]. Здебільшого дослідники наголошують на характеристиках сприйняття образу спокусника, а вже надалі звертають увагу на сюжетні колізії. Причому радять ділити такі сюжети на дві категорії – сюжети-фабули та сюжети-ситуації. «Сюжети-фабули» містять фольклорно-міфологічні характеристики, які мають розроблену сюжетну схему, що виступає певним творчим орієнтиром письменників із різних часових і культурних просторів. У «сюжетах-ситуаціях» використано лише образ легендарного героя, водночас «ні в одному з творів, споріднених Дон Жуану, не повторюються усі попередні мотиви» [10, с. 68]. Тобто такого твору, який би узагальнив всі наявні сюжетні характеристики, що стосувалися розробки образу Дон Жуана, не існують. Кожен автор по-своєму оригінально інтерпретував легендарні сюжет і образ, водночас трансформуючи, видозмінюючи його бачення в літературі. Схожі тенден-

ції наявні у тлумаченні образів Прометея, Дон Кіхота, Фауста. Дон Жуан змінює аксіологічні доміанти своєї характеристики, і кожна культурно-історична епоха висуває своє тлумачення його поведінкового статусу. Саме цим і пояснюється семантична рухливість таких понять, як «гамлетизм», «фаустіанство», «донжуанство», «донкіхотство» і т. п. [8, с. 75]. Водночас видозмінюючись, образ не цілком міняє свої характеристики на протилежні: певні риси характеру завжди залишаються незмінними у Дон Жуана. Це мінлива любов до жінок, зухвалість, сміливість, відчайдушність тощо. Осібне місце у характеристиці всіх інтерпретаційних варіантів образу Дон Жуана належить його любові, це та ознака його характеру, що є незмінною, як і у всього людства: «Наш потяг до Дон Жуана корениться в самій технології любові... Ми завжди бажаємо нової краси і нової любові. В кожному з нас більшою чи меншою мірою є те тривожне занепокоєння, яке зробило з Дон Жуана Вічного Жида любові. Ми заперечуємо це, але це так. Ми ненавидимо і водночас переховуємо в нашій душі Дон Жуана. Плакаємо, тому що душа наша, торкаючись любові, не насичується нею і вічно жадає любові. І ненавидимо, тощо смутно відчуваємо, що в цьому потязі, що руйнує межі земного, криється трагічна сила. Але, якщо ми віддамося йому цілком, ми неминуче повинні загинути» [2, с. 42]. Тобто логічно, що кожна людина, маючи у душі такого Дон Жуана, співпереживає його почуття і водночас засуджує аморальні вчинки. Також дослідником тонко «підмічена» риса, що традиційний образ Дон Жуана у певних характеристиках наближається до іншого образу Вічного Жида. Така думка взаємовпливі традиційних образів не поодинокі у літературознавстві. Науковець Л. Юлленстен також стверджував: «Чи не є, скажімо, апокриф про Робінзона Крузо історією про Дон Хуана зі щасливим фіналом? Легенда про Дон Хуана – легенда про пихатість, і в цьому плані вона має паралелі з легендою про Орфея. І Орфей терпить фіаско, викриває себе, і він покараний, коли сила, над якою не владний, перемагає його. Казанова – сибарит, щасливий ласун і спокусник жінок, зовсім інший тип Дон Хуана» [13, с. 277]. Представлена позиція розкриває широкий спектр взаємовпливів традиційних сюжетів і образів, пов'язаних із закономірностями розвитку літературного процесу загалом. Взаємодія літератур дає змогу говорити про творчу спорідненість різних авторських систем, насамперед про вміння авторів до творчих експериментів.

Приклад творчого опрацювання автором традиційного сюжету і розуміння характеру традиційного образу представлений у висловленні І. Франка щодо написання поеми «Похорон» за донжуанським напрямом: «Легенда про великого грішника, що навертається на праведний шлях візією свого власного похорону, зустрічається часто в життях святих та пришипилася в Іспанії до оповідань про грішне життя Дон-Жуана де-Теноріо. Може, закинуть мені, що я позбавив сю легенду аскетично-релігійних мотивів і переніс її на чисто світський ґрунт, – але й се й значній мірі зроблено вже в оповіданні про Дон Жуана. На сій старій основі я спробував виткати нові візрі, я позволив собі трохи змодернізувати стару легенду, лишаючи, зрештою, її основу незмінною з усіма її алегоріями і символами. Може, стріне мені закид, що все тут занадто темне і невмотивоване. Що ж такий закид буде потроху і оправданий, та я думаю, що, вглибившись трохи і прочитавши поему другий раз, кожний побачить, що вона не так-то дуже й темна» [12, с. 54]. Тож масмо доказ цілком специфічної інтерпретації сюжету

про Дон Жуана, авторські роздуми цілком окреслюють не тільки власне бачення образу Дон Жуана, а й констатують національні особливості трактування легендарного дискурсу в літературі. На таких особливостях наголошував у наукових дослідженнях й А. Нямцу. Вчений на прикладі дослідження творчої інтерпретації образу Дон Жуана у п'єсі Ж.-Б. Мольєра зазначав, що це достатньо перспективний матеріал для світового літературного процесу: «Драматург не ставив перед собою завдання розвінчати героя, довести його моральну неспроможність. Його персонаж є породженням свого часу, тому він – носій його стереотипів мислення, спонування і загальноприйнятих норм поведінки. У героя є ряд ситуативно-смыслових аспектів традиційного сюжету, які отримають подальший структурно-семантичний розвиток і морально-психологічну аргументацію в літературі ХХ – ХХІ ст.» [8, с. 340]. Тож як множитиметься інтерпретаційний матеріал, так і у пропорційній послідовності зростатиме кількість наукових візій художнього матеріалу, нові способи класифікації чи трактування сюжету, образу та мотиву.

Висновки. Отже, у світовій літературі є різні трактування понять «вічні», «мандрівні» та «традиційні» сюжети, мотиви й образи. Більшість науковців вважають саме термін «традиційний» універсальною характеристикою. Під час з'ясування змісту, який вкладається у тлумачення понять «мотив», «сюжет» і «образ», встановлено генетичний зв'язок між цими термінологічними сполуками, водночас зазначено, що кожен із них має свої автономні характерні ознаки. На прикладі аналізу літературно-критичних праць, присвячених вивченню функціонування у європейській літературі легендарного донжуанівського сюжету й образу, доведено зацікавленість науковців процесом трансформації традиційного сюжету й образу. Класифікація ступеня взаємодії у художньому творі традиційного сюжету з образом дала змогу визначити перспективи у трактуванні образу Дон Жуана у сучасному літературному процесі, враховуючи національні особливості кожної з європейських літератур.

Література:

1. Аверинцев С.С. «Аналитическая психология» К.Г. Юнга и закономерности творческой фантазии. *Вопросы литературы*. 1970. № 3. С. 130–144.
2. Бальмонт К. Тип Дон Жуана в мировой литературе. *Новое литературное обозрение*. 2003. № 5. С. 39–42.
3. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
4. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. Ленинград, 1940. 648 с.
5. Волков А.Р. Традиційні сюжети та образи (нарис теорії ТСО). *Бібліотека тижневика «Зарубіжна література»*. 1998. № 25–28. С. 89–92.
6. Гачев Г. Русский Эрос. «Роман». Мысли з жизнью. Москва : Интерпринт, 1994. 297 с. URL: <http://philologos.narod.ru/texts/gacheveros.htm>.
7. Івашина Т. Закономірності еволюції образу Дож Жуана в європейській літературі ХVI – ХХ ст. : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.05 / Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2002. 18 с.

8. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература. Черновцы : Рута, 2007. 520 с.
9. Онищенко Т. Філіації спорідненого мандрівного сюжету в українській поезії кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Сучасний погляд на літературу*. Вип. 4. 2000. С. 38–48. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7939/1/Onishchenko.pdf>.
10. Пинский Л. Реализм эпохи Возрождения. Москва : Государственное издательство художественной литературы, 1961. 368 с.
11. Традиційні сюжети та образи / Керівник проекту та упоряд. А. Волков. Чернівці : Місто, 2004. 445 с.
12. Франко І.Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 5. С. 54–89.
13. Юлестен Л. Смерть Сократа. В тени Дон Хуана. Москва : Радуга, 1984. 384 с.

Bykova T. The contribution of the scientific donjuana in the development of traditional landscapes and images

Summary. The article is devoted to the scientific analysis of the theoretical and methodological foundations of the study of the transformation of the traditional image and story of Don Juan. The work states that story, motive and image are concepts of interrelated and structurally determined components of artistic (lyric, epic or dramatic) work. Therefore, in literature, they are often combined: it is a story-shaped material or a story-shaped unity. At the same time, they are completely autonomous. The article presents the classification of traditional subjects and images according to their etymology, and describes the criteria of correlation in one artistic work of traditional subjects and traditional images. Literary studies of the functioning of the legendary image are divided into three categories: these are special studies focused on the historical and literary coverage of some one particular variation of Don Juan's history; works of fragmentary and comparative nature, which offer comparisons of different versions of the story of Don Juan according to the extent of their assimilation in one or another national literature; research is more fundamental in unraveling the whole process of the development of Don Juan in the world literature. These heterogeneous interpretations of the traditional image and story in literary criticism demonstrate the degree of interest in this problem, which does not disappear today, due to the variability in the interpretation of the content of the Don Juan.

It is concluded that in the world literature there are different interpretations of the concepts of “eternal”, “wandering” and “traditional” subjects, motives and images. Most scientists consider the term “traditional” universal characteristic. The analysis of literary-critical works devoted to the study of functioning in the European literature of the legendary of Don Juan's story and image proved the interest of scientists in the process of transformation of the traditional story and image. The classification of the degree of interaction in the artwork of the traditional story with the image made it possible to determine perspectives in the interpretation of Don Juan's image in the contemporary literary process.

Key words: Don Juan, traditional story, traditional image, traditional motive, discourse, transformation, poetics.

*Медвідь Н. О.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики їх викладання
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

ВІДЛУННЯ ТРАДИЦІЙ Е. ПО У ТВОРЧОСТІ Ш. БОДЛЕРА

Анотація. У статті здійснено спробу виявити та підтвердити вплив естетики поета Е. По на світогляд і творчість Ш. Бодлера. На основі порівняльного аналізу творів виявляються схожість і відмінності в інтерпретації образів, провідних ідей, мотивів, символів, простежуються спільні стилізові доміанти поетичного світу американського і французького поетів.

На початку дослідження розміщений матеріал про поетичні досягнення й оцінку постаті та творчості Е. По. Далі визначені образно-змістові, мотивні характеристики ряду його віршів, які знайшли своє відлуння в поетичній збірці «Квіти зла» Ш. Бодлера. Доведено, що вірші обох поетів, з одного боку, відзначаються романтичним наповненням, а з іншого – відкривають нове світобачення, шлях до пізнання вищих духовних цінностей. Зокрема відзначено, що єднає двох поетів неприйняття буденності, спільність прагнень у досягненні ідеалу, який пов'язаний із пошуками гармонії, Краси. Це доведено на прикладі аналізу «жіночого» циклу віршів Е. По і поезії «Гімн краси» Ш. Бодлера. Джерелом прекрасного для поетів є різні складові частини життя. У центрі їхньої уваги – також духовне буття людини, яка прагне пізнати таємницю світу. Вона зазвичай зашифрована в символах. Символіка поетичних творів обох авторів багатогранна. Також простежені спільності і на поетикальному рівні: пропорційність, повтор, ритмічність структури.

У статті представлені цитати поетичних рядків обох поетів. На прикладах доведено, що Е. По і Ш. Бодлер оспівували природу, мистецтво, світ людських стосунків, духовне буття. Також зазначено, що Ш. Бодлер, на відміну від свого попередника, силою поетичної уяви намагався створити ідеальну картину світу. Тим самим засвідчив появу в літературі нових модерністських тенденцій, якими й характеризується його збірка «Квіти зла».

У висновках зроблені узагальнення щодо впливу поетичної творчості Е. По на поезію Ш. Бодлера. Усю поетичну спадщину американського поета визнано феноменом у світовій літературі.

Ключові слова: модерністське мистецтво, романтичне світобачення, культ Краси, музикальність, сугестивність, символ.

Постановка проблеми. Едгар По – один із найвизначніших класиків світової літератури. Його творчість справила надзвичайно потужний вплив на неї. Не безпідставно відомий англо-американський поет Т. Еліот уважав, що без Е. По неможливо уявити цивілізацію XIX і XX ст. Його слушно вважають батьком детективу та наукової фантастики, які у XX і XXI ст. набули величезної популярності. Можливо саме через це ім'я Е. По-поета дещо відійшло на другий план, хоча натеper існує низка цікавих напрацювань у цьому напрямі. Заслужують на

увагу дослідження В. Цюрупи, В. Пахомової, Т. Венедиктової, Д. Жаткіна, Г. Рябової та ін. про образні доміанти, стилізові особливості лірики Е. По, її мотиви тощо. У дослідженнях науковців указано й на вплив його творчості на творчість поетів різних народів світу, але ця тема, на нашу думку, ще не знайшла свого належного висвітлення в літературознавстві, хоча й посідає важливе місце у творчій спадщині митця. Ми робимо спробу долучитись до вивчення скарбниці поетичного слова Е. По, а також простежити процес впливу його поетичного таланту на світогляд і творчість Ш. Бодлера.

Метою статті є аналіз поетичної спадщини Е. По, дослідження її впливу на світогляд і творчість французького поета-символіста Ш. Бодлера.

Виклад основного матеріалу. Свою творчість Е. По починав як поет, а не прозаїк, автор знаменитих детективних оповідань, які принесли йому світову славу. Це засвідчують біографічні записи періоду навчання у військовій академії Вест-Пойнт: «<...> Ночами, після відбою, коли товариші забудуться у важкому, позбавленому сновидінь сні <...>, він піднімався з ліжка і сів за стіл у холодній голій кімнаті, щоб при світлі ретельно затіненої свічі віддати паперу горді рядки «Ізрафіла». Чи могли знати його друзі <...>, що серед них живе поет, чия ліра звучить чистіше і солодше, ніж співи божих архангелів!» [1, с. 115]. До видання прози Е. По написав і видав три книжечки поезії, які, на жаль, не принесли йому ні статків, ні слави. Загалом поетична спадщина американського класика досить невелика і складає трохи більше півсотні творів. Це збірки «Тамерлан та інші вірші» (1827 р.), «Аль Аафааф, Тамерлан та інші вірші» (1829 р.), «Вірші» (1831 р.), «Ворон і інші вірші» (1845 р.). Але за силою звучання, впливу на читача поетичний доробок Е. По являє собою багату скарбницю самобутнього таланту майстра художнього слова.

Оскільки поет жив і творив в епоху розвитку романтизму, то цілком зрозумілими є романтичні тенденції в його творах. Особливо це стосується його першої збірки «Тамерлан та інші вірші». У душі традицій англійської романтичної поезії байронічного типу в ранній ліриці Е. По потужними є мотиви самотності, розчарування, «світової скорботи», смерті. У низці творів поет постає великим ліриком і водночас філософом, як-от у вірші «Тамерлану», присвяченому великому завойовнику, чій гордість, злість і прагнення слави не принесли щастя.

У багатьох віршах поет створював абстрактні образи, які були покликани не викликати певні картинки дійсності, а збуджувати асоціації. Реальність у поезіях «Сон», «Сни», «Сон у сні», «Вечірня зірка», «Озеро» та ін. поступається уяві, мріям і фантазії, почуттям і відчуттям. А це вже засвідчує новаторські

тенденції в літературі, які розвинулися пізніше, на межі XIX – XX ст. Їхнім провісником стане великий французький поет-символіст Ш. Бодлер, який вважається першим популяризатором творчості Е. По. Себе ж він прямо називатиме учнем американського поета, докладно вивчаючи його біографію і творчість, здійснюючи переклади: «Розмірковувати мене навчили де Местр і Едгар По» [2, с. 471]. Творчу біографію свого вчителя Ш. Бодлер сприйняв як розбіжність між ідеалом і дійсністю, поетом і духовно ницим суспільством, на кшталт протиставлення свого альбатроса і юрби у вірші «Альбатрос». Ш. Бодлер настільки любив поезію Е. По, як і всю його творчість, що уподібнював майстра слова навіть самому Богу: «Я сказав би про нього <...> ті слова, що наводяться в катехізисі про нашого Господа: «Він багато страждав за нас» <...> Моліться за нього <...>, бо він стане вашим заступником» [2, с. 236]. Ш. Бодлер бачить Е. По святим. У написаній ним біографії американського поета він прямо вживає це слово: «Сьогодні <...> я приношу нову легенду, додаю нового святого до мартиролога мучеників <...>» [2, с. 162]. Звичайно, говорити про прямий вплив поезії Е. По на творчість Ш. Бодлера досить важко, адже французький поет познайомився з поезією американського митця, будучи вже цілком сформованою творчою особистістю. Радше йдеться про духовний вплив. Е. По допоміг Ш. Бодлеру максимально розкрити його здібності, ніби «санкціонував» бунтарські настрої французького поета, утвердив його сміливість, рішучість і чесність у суспільстві та творчості. Е. По і Ш. Бодлер і є тими альбатросами, про яких писав французький поет:

Поет як альбатрос – володар гроз та грому,
Глузує з блискавиць, жадає висоти,
Та, вигнаний з небес, на падолі земному
Крилатий велетень не має змоги йти [4, с. 38].

Єдність духу, спільність прагнень і була визначальною. Та все ж простежуємо спільності безпосередньо і у творчості. Думається, що французькому поету імпонували втаємничення змісту поезії Е. По, її здатність навіювати читачеві певні настрої, натяки на смисли, асоціації. Саме вони пізніше стануть важливими складовими частинами його власних естетичних переконань. Рання поезія Е. По і являє собою синтез роздумів і емоцій, втілених у форму снів, мрій, видінь, які належить читачу розшифрувати, досягнути недоказане, як-от у згаданому «сновидійному» циклі віршів, насиченому уявою. Бодлерівські «Квіти зла» засвідчують блаженні поривання автора показати небачені глибини людського духу, велич особистості, її напружене внутрішнє буття, не менш важливе, ніж сама дійсність. Ліричний герой збірки силою уяви творить новий світ власних бажань, марень і почуттів. Цей світ багатограний у своїх проявах і до кінця непізнаний. Тут вчувається певна спорідненість естетичних настанов двох поетів.

Споріднює двох великих митців і їхній романтичний потяг до високого ідеалу – Краси. Обидва не прийняли сучасної їм дійсності з її ницими інтересами, намагались створювати стан емоційного піднесення, у якому можливе прозріння прекрасного. Такі романтичні настрої із загостреним відчуттям краси і потягом до ідеалу відчутні в «жіночому» циклі віршів Е. По («Ліно», «Улялю», «Аннабель Лі»), де у смерті коханої бачиться набуття нею раю, позбавленого земних страждань. Ліричний герой вірить у те, що все одно вони будуть разом: «Ні ангели неба, ні демони п'їтьми розлучити ніколи не змо-

жуть» [3, с. 71] їхні душі. Людські стосунки для поета є джерелом прекрасного, як і природа, мистецтво. У цих і низці інших віршів прекрасне є продуктом уяви митця. Він любить не конкретну жінку, а якийсь ідеальний образ, омріяний і створений ним інтуїтивно.

Ш. Бодлер, розробляючи принципи нового модерністського мистецтва, також утверджував культ Краси, наголошуючи на надзвичайній її ролі у світі: «Це благо, чарівний напій, що дарує свіжість і тепло, підтримуючи тіло й дух у природній рівновазі» [2, с. 21]. Свого ж кумира Е. По французький поет цінував насамперед за любов до прекрасного, що засвідчує його зізнання: «Він завоював захоплення усіх мислячих людей своєю любов'ю до Прекрасного, своїм проникненням у закони гармонії, без яких немає Краси <...>» [2, с. 182]. Але на відміну від романтика Е. По, який вірив у загальні ідеї, Ш. Бодлер вірив тільки у власну картину світу, побудовану за законами Краси силою його уяви, таїну якої ніхто й ніколи до кінця так і не досягнув. За його визначенням, прекрасне – «<...> це щось полум'яне й печальне, щось ледь розпливчасте, що залишає місце для здогаду <...>» [2, с. 22]. Його Краса була пов'язана з Добром і Злом, Богом і Дияволом, Життям і Смертю. На думку поета, увіковічнити Красу здатне тільки мистецтво, яке протиставлялося швидкоплинності й тлінності земного існування. Така ідея вірша «Гімн красі», який став естетичним кредо Ш. Бодлера. Автор розмірковує про сутність і роль Краси у світі. Вона є багатогранною і суперечливою, бо в ній утілені протилежні начала: небо й безодня, світло й темрява, добро й зло, життя і смерть. Поет утверджує думку про те, що все це може бути джерелом прекрасного, якби тільки оберталось на добро:

Це байдуже, хто ти, чи Діва, чи Сирена,
Чи Бог, чи Сатана, чи ніжний Херувим,
Щоб лиш тягар життя, о владарко натхненна,
Зробила легшим ти, а всесвіт – менш гидким! [4, с. 61].

Розуміючи життя як синтез протилежних начал (добро і зло, радість і горе, високе й низьке тощо), Е. По і Ш. Бодлер намагались естетизувати всі його складники. Ідеали прекрасного створювались в уяві поетів. Так, наприклад, у знаменитій поемі Е. По «Крук» ліричний герой переживає прекрасні й трагічні почуття: прекрасне пов'язане зі спогадами про кохану дівчину Ленор, а трагічне – з усвідомленням її втрати й неможливістю повернути до життя. Останнє підсилюється повтором крука “Nevermore”, що призводить до божевілля й смерті чоловіка. Містичний сюжет дозволяє передати всю глибину почуттів і переживань ліричного героя. Смерть тут – філософська складова бчастина уття, як і в інших поетичних творах митця.

Тема смерті наявна і в поезіях Ш. Бодлера, але він намагався змалювати її якомога потворнішою: трупи розкладаються, ми відчуваємо їхній сморід, чуємо, як «над гнилизною мошок дзижчать мільйони», навіть можемо спробувати на смак:

За камінням стурбована сука стояла
Та злим оком дивилась на нас
І, смакуючи падло, усе пильнувала,
Чи до нього вернутись не час («Сплін та ідеал») [4, с. 302].

Така естетизація потворного не характерна для Е. По-поета, хоча в нього ми також знаходимо невід'ємні атрибути смерті: гроби, могили, склепи тощо. Трапляються в нього також черв'яки, хробаки (вірш «Улялю»), але увага на них не зосереджується. У вірші ж «Хробак-переможець» хробак набуває символічного значення. Ангели спускаються з неба подивитися

на життєву виставу і бачать «акторів марну метушню», «фарс блазеньський», а закінчується все тим, що

<...> повзе серед юрми
Акторської – дивись –
Червоне щось, повзе з п'їтьми,
Змїється з-за куліс.
Повзе потворище, жере
Акторів і актрис <...>
«Людина» – назва драмі цїй,
Герой її – Хробак!» [5, с. 129].

Тодї як у Ш. Бодлера хробаки виступають цілком конкретними образами, як-от у віршах «Падло», «Посмертний докір», «Веселий мрець»:

О хробаки! Мої товариші й брати,
Погляньте, як до вас приходить мрець щасливий!
Скажіть мені, сини гниття і темноти,
Філософи гробниць, нікчемні плюгаші <...> [4, с. 128].

Ріднить двох поетів і чи не найяскравіша особливість романтизму і водночас модернізму – сугестивність їхнього мистецтва, тобто його здатність навіювати читачеві певні настрої, натяки на смисли, які той може зрозуміти по-своєму. Саме тому поезія Е. По і Ш. Бодлера покликана була знайти своє продовження в душі читача, викликати в нього певні переживання, почуття. Художнє враження від вірша в обох поетів повинно було допомогти читачеві осягнути щось невимовне, недоказане. За приклад може слугувати вже згадувана поема «Крук», вірші «Мовчання», «Імітація», «Мрії» Е. По, а також уся збірка «Квіти зла» Ш. Бодлера. У центрі уваги авторів – напружене духовне буття людини, яка шукає себе і прагне осягнути непізнану таїну світу. Скажімо, в останньому вірші збірки французького класика «Подорож» душа ліричного героя порівнюється з кораблем, що «в край Ікара лине». І навіть смерть не спинить людину в її пориві до «Незаного, щоб осягти нове» [4, с. 230].

Невідоме, туманне, незбагненне в поезії Е. По і Ш. Бодлера часто зашифроване в символах. Американський поет навіть вдається до складної подвійної, а то й потрійної символіки в межах одного твору, як-от у поемі «Крук». Семантика образу-символу крука змінюється із плином сюжету. На початку твору це просто зловісний птах, далі він стає символом скорботних спогадів, долі, року. Символіка є художньою домінантою і збірки «Квіти зла» Ш. Бодлера. Скажімо, у вірші «Альбатрос» значення символів набувають образи альбатроса і юрби, які протиставляються одне одному. В образі альбатроса втілений ідеал поета – вільного, величюного й недосяжного. Небо ж є символом творчої волі митця. Птах у небі втілює безмежну владу митця у створюваному ним світі. Незважаючи на глузування юрби (духовно нищого суспільства), поет (альбатрос) завжди залишається вільним у світі своєї уяви.

У IV циклі збірки «Квіти зла» поширені образи смерті, трупів, черепів, які символізують духовне спустошення людства, яке віддаляється від Бога, падає в безодню. Земля ж перетворюється на пекло:

Я чую – стогне череп скрушно:
«Чи не прийшла пора?
Коли скінчиться ця бездушна
І сміховинна гра? («Амур і череп») [4, с. 211].

Одним із вагомих засобів вираження поетичного світовідчуття Е. По і Ш. Бодлера є музикальність, що також споріднює їх. За допомогою музикальності поети прагнули вплинути на настрої, почуття читача, викликати в нього певні емоції, тобто

досягти сугестії. Під музикальність у поетів розумілась уся звукова організація вірша в органічній єдності з образно-символічним змістом. Скажімо, вірш «Дзвони» Е. По витриманий у музичній тональності. Автор не просто називає реалії (срібні дзвіночки саней, весільні дзвони, набат, похоронний дзвін), що сприймає читач, а підкреслює ті асоціації та враження, які вони викликають у нього. Масамо не просто порівняння світу природи з людськими переживаннями, а їх органічну єдність, яку й покликаний передати «спів» поезії. Ш. Бодлер також насичує свої вірші розмаїттям звуків, а також барв, асоціацій, як-от «Відповідності»:

Всі барви й кольори, всі аромати й тони
Зливаються в можуть єдиного єства.
І зрівноважують їх вимір і права
Взаємного зв'язку невидимі закони [4, с. 40].

Музика Ш. Бодлера досягається завдяки поєднанню гармонійних звукосполучень, наявності вдало підібраних алітерацій та асонансів, але, що найголовніше, завдяки дивовижному поєднанню звуків із почуттями й емоціями. Слово і музика, слово і колір тісно зливаються в поезії митця. Через це його вірші читач буквально бачить, чує, відчуває. Таким чином французький поет прагнув передати й утвердити в житті велику силу Краси.

Музикальність є невід'ємною ознакою творчості і ще одного відомого французького поета-символіста – П. Верлена, який також зазнав великого впливу творчості Е. По. Особливо це відчутно в першій збірці поета «Сатурнічні вірші» (1866 р.). Для досягнення милозвучності, як і Е. По, автор використовує асонанси, алітерації, експериментує з ритмом, зі строфами. Яскравим прикладом таких пошуків є такий уривок з вірша «Забуті арієти»:

О, цей шелест, шемріт, шепіт,
Воркіт, туркіт, цвіріт, щебет,
Журкіт, шуркіт, свист і писк,
Трав розмайних шевеління,
Шум води по моховинню <...> [6, с. 68].

До того ж у П. Верлена є два вірші з назвою «Nevermore». Перший з них – це сонет, основною темою якого, як і у «Круці» Е. По, є розпач через втрачене минуле. Назва «Nevermore», вигук крука з поеми Е. По підсилюють загальну експресію сонета П. Верлена. У другому ж його вірші з однойменною назвою містяться щонайменше три яскраві ремінісценції з таких поезій Е. По, як «Замок із привидами», «Дзвони», «Хробак-переможець».

Висновки. Е. По поклав початок новій поезії, представленій у творчості французького класика Ш. Бодлера, який, у свою чергу, визначив перспективи й шляхи модерністської європейської поезії кінця XIX – початку XX ст. Продовжуючи романтичні традиції Е. По, Ш. Бодлер значно розширив діапазон його естетичних і художніх принципів – у його поезії відбиті пошуки митця-новатора, який прагне досягнення одвічного Ідеалу. Отже, Е. По можна вважати предтечею модернізму. Його поетичну спадщину цілком слушно визнавати феноменальним явищем у світовій літературі, оскільки вона (невелика за обсягом) справила такий потужний вплив на її подальший розвиток.

Матеріал пропонованої статті здатний знайти продовження у подальших літературознавчих дослідженнях як в аспекті поглиблення, деталізації викладених положень, так і із залученням до аналізу творів, скажімо, російських поетів-символістів Д. Мережковського, К. Бальмонта, В. Брюсова й ін., на чий творчості також позначилися впливи американського поета.

Література:

1. Аллен Г. Эдгар По. Москва, 1984. 334 с.
2. Бодлер Ш. Проза. Харьков, 2001. 527 с.
3. По Э. Избранные произведения : в 2-х т. Москва, 1972. Т. 1. 416 с.
4. Бодлер Ш. Поезії. Пер. із фр. Передм. Д. Наливайка. Київ : Дніпро, 1989. 357 с.
5. По Е. Поезії. *Всесвіт*. 1998. № 7. С. 121–131.
6. Денисова Т., Сиваченко Г. Зарубіжна література ХХ ст. : хрестоматія-посібник : підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Генеза, 2000. 768 с.

Medvid N. Exclusion of E. Poe traditions in the creative works of Charles Baudelaire

Summary. The article attempts to identify and confirm the influence of E. Poe's aesthetics on the worldview and creativity of Charles Baudelaire. On the basis of the comparative analysis of the works, the similarities and differences in the interpretation of images, leading ideas, motives, symbols are revealed, the common style dominants of the poetic world of the American and French poets are traced.

At the beginning of the study, a material on the poetic achievements and evaluation of the figure and creativity of E. Poe is published. The following step is the figurative-semantic, motive characteristics of a number of his poems, which found their echo in the poetic collection "Flowers of Evil" by Charles Baudelaire. It is proved that the poems of both poets, on the one hand, are marked by romantic content, and on the other –

open a new worldview, the path to the knowledge of higher spiritual values. In particular, it is noted that the thing that unites two poets is the rejection of everyday life, a community of aspirations to achieve the ideal associated with the search for harmony, Beauty. This is proved by the example of the analysis of the "feminine" cycle of poems by E. Poe and the poetry "The Anthem of Beauty" by Charles Baudelaire. The source of beauty for the poets is the various components of life. They also focus on the spiritual being of a person who strives for knowing the mystery of the world. It is usually encrypted in characters. The symbolism of the poetic works of both authors is multifaceted. The similarities on the poetic level are also traced: proportionality, repetition, rhythm of structure.

The article presents quotations of the poetic lines of both poets. The examples show that E. Poe and Charles Baudelaire sang nature, art, the world of human relations, and spiritual existence. It is also noted that, as opposed to his predecessor, Charles Baudelaire sought to create an ideal picture of the world by the power of his poetic imagination. Thus, he witnessed the emergence of new modernist tendencies in literature, which characterize his collection "Flowers of Evil".

The conclusions summarize the influence of E. Poe's poetic work on the poetry of Charles Baudelaire. The entire poetic heritage of the American poet is recognized as a phenomenon in world literature.

Key words: modernist art, romantic outlook, cult of beauty, musicality, suggestiveness, symbol.

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Ахмедова С. И.,
педагог

Азербайджанского государственного педагогического университета

КОНЦЕПТ «СЕМЬЯ» В АНГЛИЙСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

Анотація. Представлена стаття присвячена цікавою й актуальною темою. Серед різних концептів, що становлять основу для численних статей із мовознавства, обрана «Сім'я». На початку статті автор спирається на цілий ряд російських і англійських словників, в яких дано визначення проблеми. У статті з'ясується, що у цього концепту є деякі значення, які тематично не перетинаються. Це дало можливість автору застосувати до обраної теми т. зв. когнітивно-семасіологічний підхід. З одного боку, відбувається відділення термінів концепт від поняття. З іншого – «Сім'я (Family)» диференціюється залежно від сфери свого вживання. Так, із матеріалів статті стає зрозумілим, що концепт «Сім'я» в англійській мовній картині світу може бути застосований не лише до людей (родичів, власне членів сімей), а й до флори, фауни і т. д. Справжня парадигма виникла відносно недавно і, поряд із лінгвістикою функціональною, стала результатом вдумливого творчого переосмислення деяких теоретико-методологічних установок, які займали міцне місце в лінгвістиці протягом більшої частини ХХ ст. Сучасні лінгвістичні методи, які в центр досліджень ставлять людину, свідчать про гуманістичну переорієнтацію мовознавства. Концепт визначає той чи інший фрагмент мовної картини світу. Саме він стає носієм мови й одночасно – суб'єктом комунікації. У заслугу автора статті слід також поставити той факт що він активно підтверджує ті чи інші теоретичні положення прикладами з художніх творів англійських письменників різних часів.

Ключові слова: концепт, сім'я, когнітивна лінгвістика, англійська мова, мовна картина світу, лінгвокультурний спільність, термін.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики в Азербайджані когнітивістика представляє собою одно з найбільш популярних і продуктивних напрямків в изучении языков, в первую очередь включая английский как международный.

Что же представляет собой концепт в его строго научном измерении? Помимо русских и европейских учёных, и азербайджанские лингвисты внесли свою скромную лепту в этот вопрос. Например, Г.Т. Аллахвердиева в одной из своих статей подвергает разумному сомнению общепринятое русскими и европейскими учёными положение об отождествлении концепта с элементарным понятием. Она пишет по данному поводу: «Концепт – это более широкое понятие, прежде всего включающее в себя пространственно-временные характеристики. <...> Это своего рода мост, который органично воссоединяет обычное лингвистическое мышление, составляющее семантическую систему языка, с когнитивным» [1, с. 30–31]. С Г.Т. Аллахвердиевой солидарны многие отечественные учёные. Так, проф. А.О. Осман-заде уточняет и одновременно

обобщает: «Концепт – это, бесспорно, базовое понятие для когнитивной лингвистики. А, с точки зрения фрагмента языковой картины мира, обозначает то содержание понятия, синонима центральной мысли, который симптоматично отражает большой ассоциативный ряд различных значений, порождает в среднем статистическом носителе языка (включая английский и другие) то или иное слово / понятие» [10, с. 254].

Именно к такому фонду, на наш взгляд, и принадлежит концепт «Семья». Он может найти своё выражение в языковой картине разных наций и народностей мира. Более того, эта картина отражает многочисленные культурные запросы личности. С.А. Магеррамова по этому поводу фиксирует: «Любой концепт, главным образом, отражает этнический характер и больших групп людей. Сущность его заключается прежде всего в определённой реакции на окружающий мир...» [7, с. 9].

Это мнение целиком и полностью подтверждает также и видный современный лингвист Н.Б. Мечковская. Она пишет: «Концепты семьи и другие – это орудие строгого научного исследования, единица, в первую очередь призванная воедино и накрепко связывать научные изыскания в сферах сознания, культуры и языка...» [8, с. 51–52]. Цель настоящей статьи – рассмотреть данный концепт на примере английской языковой картины.

Изложение основного материала. Однако прежде, чем приступить к выполнению поставленной цели, считаем целесообразным указать на основные значения данного концепта, зафиксированного в различных толковых словарях. Итак, первое значение – номинативное, основное. Настоящий концепт составляет группу близких по крови людей (родственников). В этом значении БСЭ определяет семью как группу людей, связанных между собою брачными отношениями или основанными на кровном родстве, а также общностью бытовых отношений, взаимопомощью и взаимной ответственностью друг перед другом» [3, т. 38, с. 324]. В прямом, то есть буквальном значении, это супруг, супруга, дети, родители и т. п. Другими словами, концепт «Семья» объединяет людей по родственной линии, которые проживают совместно. В переносном смысле слова «Семья» состоит из группы либо организации людей, которые объединены общими интересами, спаяны чувством любви или дружбы. Это семья *школьная / вузовская, семья из друзей, коллег*. Второе значение – зоологическое. Так, в «Семью» входит группа зверей, птиц, пресмыкающихся, насекомых, состоящих из самцов, самок и их детенышей (*семья соловьев; семья слонов*). Этот пункт может заинтересовать нас по той причине, что в английских или англоязычных толковых словарях этой пометки нет. Третье значение – собственно языковое. Речь идёт о группе близкородственных языков, которые объединены

общностью своего происхождения. Например, *семья романо-германских языков*. Четвёртое значение – это родовое. Имеется в виду поколение (*семья / династия царей Романовых*). Это значение нам в особенности важно в свете избранной статьи, так как оно отчасти «декларирует родство поколений между родителями и детьми, чаще – отцами и детьми» [11, с. 637–638]. А этот аспект, в свою очередь, составляет сущность концепта «Семья», весьма распространённого в художественных произведениях мировой литературы. Сравним: роман Тургенева «Отцы и дети»; в английской литературе – Дж. Голсуорси «Сага о Форсайтах».

Небезынтересно отметить, что В. Даль вообще лексему «Семья» в своём словаре не зафиксировал, а в соответствующее гнездо под этот концепт помещает слово «семейство» [5, т. 1, с. 244]. К примеру, «*кошачье семейство*», «*собачье семейство*» и т. п. Теперь по аналогии с вышеприведённой градацией значений лексем «семья» или «семейство» укажем на их употребление в английской языковой картине мира. Так, лексема «family» в одном из национальных словарей трактуется следующим образом: *parents and children; a group of persons related by blood or marriage* [12, т. 1, с. 254]. Показательно, что по аналогии со вторым вышеназванным нами значением в русских словарях с пометой зоологическое, концепт «Family» в американском словаре обозначен с приоритетом не столько на зоологические, сколько именно на биологические виды. Для иллюстрации: «*A group of related plants, a genus and an order*» [12, с. 255–256].

В английской языковой картине значительно меньше внимания уделяется группе людей (хотя и связанных кровными узами, что в принципе очевидно и вполне естественно для любого языка), отмеченных общностью интересов, желаний, запросов и т. д. На первое место выходит «сообщество» не в значении содружества людей по социальным признакам, но исключительно по прямой кровной преемственности поколений.

Приведём характерный пример: «*The unit consisting of parents and children*. Или: «*Persons related by blood or marriage*» [13, с. 554]. Из вышеприведённых примеров ясно, что в английской языковой картине мира в концепте «семья» преобладает «родословная по крови». Смеем предположить, что это значение напрямую связано в Великобритании с понятием дома как неприступной крепости. В национальной языковой картине очень силен элемент рода как племени, клана. К тому же, кастовость английских семей (графство, королевство, обитель лордов и т. п.) несколько уводит от ядерного значения сообществ, состоящих из родителей и детей, в сторону периферии. На этой периферии преимущество отдаётся знатным потомкам конкретного прародителя (*men who is descendants of a common progenitor in the clan*). Поэтому и современных лингвистов по большей части интересует знать в английских семьях (*noble or distinguished lineage*). Разумеется, даже с учётом общеизвестного английского снобизма (характерной черты нации) никоим образом нельзя сбрасывать со счетов и рядовые семьи. Однако обобщённая языковая картина мира как в науке, так и в художественной литературе оказывается более пёстрой и разношёрстной именно при анализе генеалогического древа знатных семейств, нежели группы родственников, которые живут под одной крышей. Происхождение знатных семей играет здесь гораздо большую роль.

По изложенной причине концепт «Family» целесообразнее рассматривать по восходящему вертикальному родству. Так, в длинной цепочке схемы **family (семья) – (нация)** первое название английской семьи является фундаментом для всех других её членов. Группа родственников распределяется по возрастающей по значимости линии в иерархической лестнице семьи. И настоящий концепт есть отражением пути становления сложных и неординарных отношений от ячейки английского общества до государства в целом. Характерно, что в начальной части этой иерархической цепочки фигурирует, главным образом, термин «концепт», но в её конечной части – семья как нация, часть государства (акмеологический пик понятия) чаще применяется усложнённый термин – гипер-концепт. Р.Н. Мирзафарова считает, что он в особенности эффективен и продуктивен при лингвистическом анализе языковой картины мира в современных романах, включая и англоязычную литературу. Только наш учёный трактует его шире – как «концептосферу», попутно отделяя от неологизма «персоносфера» [9, с. 227]. Правда, могут иногда всё же наблюдаться небольшие различия при восприятии вышеупомянутых нами групп или лексем в английском культурно-ментальном пространстве, однако они всё-таки не нарушают общей идеи уникальности в вертикальном родстве.

Концепт **Family** в национальной языковой картине мира можно разделить на четыре части: А). Тип прямого кровного родства; В). ... не прямого; С). Брачного родства; D). Тип неродственных отношений. Но симптоматично, что, несмотря на тот факт, что каждый из вышеприведённых пунктов по сути противоречит другим, все они входят в разряд отношений семейных.

Перечисленные типы родства позволили учёным сублимировать их по содержанию, сократив до двух центральных разновидностей данного концепта. Они имеют интернациональный характер, но являются также составной частью современной английской семьи: А). Нуклеарный тип семьи (включает в себя одну семейную пару с детьми); В). Сложный тип семьи (включает всех других родственников). Однако в английской языковой картине мира базовой является именно первый тип, то есть семья нуклеарная. Такое положение принято по той основной причине, что именно этот тип продуцирует функцию продолжения рода. Очевидно, что эта функция связана с передачей богатства и титулов по наследству (в Великобритании испокон веков, как правило, это происходит по мужской линии).

Это несложно доказать, обратившись к фабуле некоторых выдающихся произведений английской литературы. Так, в колоссальной по объёму эпопее Голсуорси «Сага о Форсайтах» красной нитью проходит мысль о центральном герое – Сомсе, для которого чувство собственности было превыше всего. Когда Сомс держит в руках новорожденного, в его глазах светится не радость рождения ребёнка с принятием будущих забот и хлопот отцовства, но именно ожидание наследника. Нуклеарный характер английской семьи в данном случае налицо. Или, возьмём, к примеру, нашумевший в последние годы современный роман-бестселлер английской писательницы Пенни Винченци «Греховные радости». Произведение получило немалое количество наград и престижных премий. Здесь нередко в размышлениях центральных героев присутствует пресловутый снобизм (об этой «семейной» черте характера англичан мы уже сказали в статье), выражающийся в том, что ради наследника-сына можно закрыть глаза

на откровенный обман, пренебречь любыми нравственными принципами, пожертвовать и любовью. Таково, скажем, кредо главного героя этого романа – лорда Александра Кейтерхема. Добавим, что спецификой этого типа семьи являются её главные члены (*husband and wife*), которые в процессе перехода от родства по крови трансформируются соответственно в «*father*» и «*mother*».

Так, на примере двух названных произведений концепт «Семья» («*Family*»), опирающийся здесь на хозяев семьи – *Husband*, по своей этимологии выражает самый дух собственности. Е. Кострубина в своей кандидатской диссертации указывает, что «в таких случаях нуклеарный тип концепта «Семья» в английской языковой картине мира нередко фиксируется фактором безраздельного владения каким-либо домом или земельным участком, имеющим солидную стоимость. Причём, *Husband* как раз и является тем самым хозяином дома-поместья, который подключается к соответствующей концепто-сфере. Тем самым концепт «Отец» / «*Father*» дублирует признак, так как *Father* по традиционным законам английской семьи в особенности отдалён от своих детей» [6, с. 7–8].

Несложно видеть, что слова лингвиста Е. Кострубиной словно подтверждают те взаимоотношения, которые сложились в двух семьях из приведённых нами английских романов. Вместе с тем мы обязаны отметить, что лингвистический статус концепта *Family* может быть обусловлен различными художественными оттенками, в т. ч. и вторым, обозначенным учёными как сложный, то есть не нуклеарный, тип семьи. В нём концепт «Семья» в английской языковой картине мира выражен по-другому. То есть, это тот тип, при котором полнее и ярче раскрываются характеры действующих лиц в художественном отношении. В нём намечается диаметрально противоположная тенденция: концепт «Семья» / «*Family*» раскрывает перед читателями не дистанцию между детьми и родителями. Речь идёт о том, что вторые (родители) смотрят на первых исключительно как на новое приобретение богатства. Как метко заметила С.Г. Бабазаде, языковая картина мира проявляет себя посредством сближения детей и родителей. В этом случае концепт «Семья» несёт на себе философскую нагрузку воспитательной направленности.

В качестве примера азербайджанский учёный приводит известный английский роман Мари Мейпс Доджа «Серебряные коньки». «В нём всё внимание автора, – подчёркивает С. Бабазаде, – сосредоточено на уважении к родителям и взаимопонимании в семье. В книге ярко описана большая и беззаветная любовь сестрёнки Ханса к родному брату Гретелу, а также их переживания из-за болезни отца и примирения с крайней бедностью. Концепт «Семья» в этом произведении как бы учит трудолюбию, уважению, дружбе, осуждает высокомерие, непомерную гордость, тщеславие. Читатель также может ознакомиться с главными детскими персонажами – Хилдой, Катрин, Карлом, Петром, с доктором Букманом – доброжелательным, добрым и отзывчивым человеком, которого не интересует богатство. Английский роман благодаря названному архетипу рассказывает о жизни бедной семьи, о нравах её членов, о том, как бедные с трудом зарабатывают себе на хлеб и о дружбе этих детей» [2, с. 20]. Из отмеченного очевидно, как резко контрастируют два указанных нами концепта «Семья».

В заключение нашей статьи непременно хочется провести тематический мост между заявленным концептом и логически вытекающими из него фактами, терминами, понятиями, яв-

лениями и т. д. Так, наблюдается прямая и последовательная связь между концептом «*Family*» и «*Home*». Связь очевидна, семья – это не только хрестоматийная «ячейка общества», но и родимое домашнее «гнездышко». С научной же точки зрения в английской языковой картине мира концепт «*Home*» есть основополагающее, гипермасштабное и всеобъемлющее понятие, вмещающее в себя концепт «*Family*» с длительной этногеографической историей. Ясно без комментариев, что дом – это семейное жилище, если рассматривать концепт «*Family*» в пространственно-временной плоскости. С этнической же позиции – это группа людей с определёнными гастрономическими потребностями. Семье нужен кров. Значит, некое здание пригодно для проживания с учётом вселения в него людей. Вместе с тем у нас уже была возможность в статье подчеркнуть, что отношение к семье и дому в Великобритании особое. Специфика его заключается в предельной замкнутости пространства, гипертрофии герметизации. В традиционной английской семье не любят принимать гостей, и уж тем более никогда не впускают в него (равно как и ограждают от тайн) отдалённую родню или посторонних. Это качество находит своё выражение и в языковой картине мира.

Итак, лексема *home* становится внутренней составной частью более общего понятия – *Family*. По сравнению с русским или иным европейским фрагментом мироздания, *home* в английском языкознании персонифицируется в большем объёме. Сам же концепт «*Home*» по отношению к «*Family*» становится прямым репрезентантом людей, которые проживают в нём. Иными словами, «*Home*» становится лексическим синонимом концепта «*Family*». И с точки зрения развития коммуникативного процесса эти лексемы-концепты конкретно в речи нейтрализуются. Вот почему как в русском, так и английском языках есть расхожее идиоматическое выражение – «дружить домами», синонимичное «дружить семьями». Характерно, что М.М. Влюбчак в одной из своих статей называет эти идиоматические выражения «гиперконцептами, так как они представляют собой самостоятельные сущности, кодирующие фрагменты национальных и ментальных пространств» [4, с. 59].

Действительно, концептуальные признаки лексемы «*Family*» существенно расширяются благодаря определённому местонахождению людей в доме (концепту «*Home*»). Легче всего подтвердить это положение, конечно же, на примере английских произведений. Так, в вышеуказанной эпопее Голсуорси лексема «*Father*», помимо своего номинативного значения, осложнена ещё и его авторитетом. Ведь отец – глава семейства – является хозяином большого родового дома-поместья. Более того, дом поглощает его лучшие человеческие качества, поэтому автор намеренно уводит своего героя от каких-либо забот и беспокойств по отношению к детям. *The latter greeted his father with a curt good-morning, and, taking an envelope from his pocket, said...*

Правда, мы должны констатировать, что Голсуорси уделяет не очень большое внимание концепту «*Home*» с психологических позиций. С сугубо литературоведческой точки зрения автор обозначает дом как место рождения или место проживания в нём героев со своими семьями. Тем не менее, с точки зрения лингвистики, здесь реально присутствуют темы и мотивы несчастья, экзистенциальной отверженности, неодобрения светским английским обществом поведения главных действующих лиц романа. Вот почему так силен здесь и мотив потери дома и временных разлук. Последнее обстоятельство свидетельствует о ещё более тесной спаянности концептов «*Family*» и «*Home*».

Література:

1. Аллахвердиева Г.Т. Понятие «концепт» в изучении семантических систем национальных языков. *Материалы международной научно-практической конференции*. Баку : БСУ, 19–20 мая, 2017 года. С. 30–31.
2. Баба-заде С.Г. К адаптиванию произведения Мири Мейпс Доджа «Серебряные коньки». *Тезисы докладов ежегодной научной конференции, посвящённой итогам плановых научных работ сотрудников Бакинского Славянского Университета*. Баку : БСУ, 2003. С. 19–20.
3. Большая Советская Энциклопедия. Москва : Российская Энциклопедия, 1995.
4. Влюбчак М.М. Особенности репрезентации концепта «СЕМЬЯ» FAMILY в языковом сознании русскоязычных и англоязычных респондентов. *Учёные записки Хакасского государственного университета им. Н.Ф. Катанова. Серия : Язык и литература*. 2014. № 3. С. 55–62.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 4. Москва : Советская энциклопедия, 1980.
6. Кострубина Е.С. Гипер-концепт «Семья / Дом» – Family / Home в русской и английской лингво-культурах : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2001. 28 с.
7. Магеррамова С.А. Концепт «насекомое». *Русский язык и литература в Азербайджане*. 2014. № 3. С. 9–12.
8. Мечковская Н.Б. Семиотика. Язык. Природа. Культура. Москва : Наука, 2004.
9. Мирзафарова Р.Н. Концепто-сфера и персоно-сфера в романе XXI века. *Материалы международной научно-практической конференции*. Баку : БСУ, 19–20 мая, 2017 года. С. 227.
10. Осман-заде А.О. Компаративный подход к изучению языковых концептов в разных языках: дидактические возможности. *Материалы международной научно-практической конференции*. Баку : БСУ, 19–20 мая, 2017 года. С. 254–255.
11. Словарь современного русского литературного языка : в 17 т. Москва : АН СССР, 1954, Т. 13.
12. The American Heritage Dictionary. New York, 1987.
13. New Webster's Dictionary of the English Language 1988.

Ahmedova S. Concept “Family” in the English language picture of the world

Summary. The presented article is devoted to an interesting and relevant topic. Among the various concepts that form the basis for numerous articles on linguistics, “Family” was chosen. At the beginning of the article, the author relies on a number of Russian and English dictionaries, in which a definition of the desired problem is given. In the course of the article, it turns out that this concept has some meanings, which essentially do not intersect thematically. This made it possible for the author of the work to apply the so-called cognitive-semasiological approach to the chosen topic. The author reveals, explains, comments and confirms with specific examples. Figuratively speaking, “two birds with one stone are killed with one shot”. On the one hand, there is a separation of the terms concept from concept. On the other hand, the family (Family) differentiates depending on the scope of its use. So, from the materials of the article it becomes clear that the concept of a family in the English language picture of the world can be applied not only to people (relatives, actually family members), but also to flora, fauna, etc. It is noteworthy that the work relies on the opinion of some leading Russian and Azerbaijani linguists. The present paradigm has emerged relatively recently and, along with functional and other linguistics, has been the result of thoughtful creative rethinking of some theoretical and methodological settings that have taken a strong place in linguistics for much of the 20th century. Modern linguistic methods that place human beings at the center of research are the summaries of the humanistic reorientation of linguistics. The concept defines a particular fragment of the linguistic picture of the world. He becomes the native speaker and at the same time the subject of communication. The author of the article should also be credited with the fact that he actively confirms certain theoretical principles with examples from the literary works of English writers of different times. In this, you can watch some novelty.

Key words: concept, family, cognitive linguistics, English, linguistic picture of the world, linguistic and cultural community, term.

Ahmedova A. A.,

Ph.D. in Philology,

Senior Teacher of the Department of the Azerbaijani Language
Ganja State University

MEANING PATTERNS OF THE POSTPOSITION “İLƏ” (WITH) IN AZERBAIJANI LANGUAGE

Summary. Postpositions are auxiliary parts of the speech that have historically formed independent words. The transformation of independent words into auxiliary words is accompanied by the emergence of new categorical meanings. Converting one unit into another in a constantly evolving language is a product of natural development, and as a result, the language becomes enriched and more functional. The formation of auxiliary parts of the main parts of the speech is also part of this process.

The emergence of auxiliary parts of the speech is, of course, related to the emergence of abstractions, the greater motivation of language material in the later development of the language. The auxiliary parts of the speech do not only function as a combination of words in a sentence, but also to form different grammatical meanings, and to add lexical and semantic content to the structure they enter. This is directly related to their initial position and destination.

The same postposition within a function can express different meanings. In this case, postposition is associated with the same event and performs the same functional-grammatical function and is the leading content in its relation to any word. At the same time, the meaning of the shades within the overall content is also apparent. From this point of view, postposition “with” is more attractive.

Postposition “with” can express many meanings depending on the context: 1. It expresses the context of co-existence. 2. Provides the content of the method with the word combined. 3. Some words used in postposition “with” have the accompanied content. 4. One of the meanings expressed by the postposition “with” combined with the word is the meaning of cause. 5. Provides “time object content”. 6. When dealing with words with spatial context, different shades of meaning emerge, most importantly, refers to the concept of space in which movement occurs.

Key words: grammatical meaning, semantic features, accompanying, time content.

Introduction. The postpositions are part of auxiliary parts of speech that has historically been derived from independent words. The transformation of independent words to auxiliary words is accompanied by the emergence of a new categorical meaning [1, p. 162]. Converting a unit into another unit in a constantly evolving language is a product of the natural process of development and, as a result of this process, the language becomes enriched and becomes more effectively functional. The creation of auxiliary speech parts from the main parts of speech is also part of this process.

Creation of auxiliary speech parts, of course, is related to the formation of abstracts during the subsequent development of language, and more motivation of the language material. Abstracting is accompanied not by the release of lexical-semantic

load, but rather a compression and ability to concentrate different functions through this compression. We can also observe it in the process of emerging of auxiliary parts of speech. Thus, auxiliary speaking parts do not only combine the words in the sentence, perform functions of formation of different grammatical meanings, but also incorporate lexical-semantic content, pattern in the structure, in which it included. This is directly related to their initial condition, purpose. There is enough information on this in the linguistic literature.

Within the functional context, the same postposition can express different meanings. At that the postposition is linked to the same case and performs the same functional-grammatical task and becomes a leading content in its link with any word. In addition, the pattern meanings are also reflected within the overall content. From this point of view, “ilə” (with) postposition draws more attention.

Main material. As is well known “ilə” (with) postposition has a different meaning, which is directly related to the meaning of the word that it attached to. Linguistics works shows that this postposition creates several patterns: togetherness, accompaniment, medium, space, time and so on. [2, p. 415; 3, p. 86]. A. Shukurov has noted that this postposition historically express work, quantity of movement, quality, exchange and so on, in addition to accompaniment, togetherness context. [4, p. 25].

The “ilə” (with) postposition is used with different words and participates in the appearance of colorful meaning patterns. However, regardless of with what word they are used, all of the examples have potentially togetherness content, and it is not accidental that in all the relevant works this postposition is shown as “togetherness” postposition. Thus, in the expressions formed with participation of this postposition the active or non-active union of several subjects or the union of subject and object in different ways are indicated.

The combination of subjects with the participation of this postposition also has different characteristics. In some cases, subjects will have a functionally equal load. At this point, the postposition performs the function of “ilə” (with) postposition functionally. However, if at this position the “ilə” (with) is ignored, then the wrong idea will appear. It should be noted that the word “ilə” (with) used at this point is presented as an postposition by some linguists, despite different functionality [4, p. 25]. A. Shukurov notes: “The “ilə” (with) postposition at the same time also fulfilled the task of uniting conjunction in the medieval Azerbaijani language: *Bu səval ilə bu cavab nədir?*”(orada)(What is this answer for this question?” (there). At this point it would be wrong to call the “ilə” (with) morpheme as a postposition. The same postposition

with conjunction is very similar to each other; the binding function of their components is also appropriate. But it should be taken into consideration that the words that create connection with the postpositions are subordinate to each other; so that the word with attached postposition is dependent on the word that is attached with: the dependent component in the word combination, the secondary in the sentence, i.e. the dependent member (object or adverbial modifier). In the example above, we observe another scene. Here the morpheme “*ilə*” (with) has been used between equal rights words and has served to their closer binding. It is no coincidence that although it is impossible to separate the postposition from the word attached, it is not difficult to remove the conjunction from its place of attribution, it can be removed and replaced with comma, and in the pronunciation the enumeration inflexion is used.

It should also be mentioned here that the using of “*ilə*” (with) as postposition or conjunction is directly influenced by the conforming of subject to predicate. Let’s compare two facts: 1. *Adil ilə mən kitabxanaya gedirdik*; 2. *Adil mənimlə kitabxanaya gedirdi*. (1. I was going to the library with Adil; 2. Adil was going to the library with me.) In the first sentence, the words “Adil” and “I” are homogenous. Therefore, the predicate was conformed to them by persons and quantity and used in the plural of the first person. Since the second sentence does not have any homogenous subjects (here Adil is subject and the word “*mənimlə*” (with me) is indirect object), the predicate is conformed to word “Adil”, which is the only subject of the sentence, for person and quantity, and was used in the singular of the third person. From this point of view, it is necessary to speak not only about the word “*ilə*” (with) acting as conjunction, while being a postposition, also being as postposition and conjunction being homonym.

It should be noted that at both moments a subject may not be used, but the fact of the word with postposition being joint subject (homogenous subject) or object is understood from the personal suffix of predicate in the sentence. Thus if the predicate is in plural of the first person, the missed member is the homogenous subject, i.e. the joint subject, because if there are pronouns of the first person within the homogenous subjects, the predicate will be in the plural of the first person. If the predicate is in singular in this sentence, the missed member is a indirect object, that is, object, because since the word with postposition is object, the restored word “*mən*”(I) is subject in singular, and therefore the predicate is conformed to it and is in singular of first person. Let’s compare: 1. *Dostumla yarışa qatıldım*; 2. *Dostumla yarışa qatıldım*. (We participated in the competition with my friend; 2. I joined the competition with my friend). In the first of these examples the restored word “*mən*”(I) is homogenous subject (joint subject), and in the second it is indirect object (object).

Let’s also say that, in this case, “*ilə*” (with) postposition has two types of using, which is related to the location of word with postposition in the sentence, or more precisely, with the actualization. In the first case, the word with postposition comes near the subject having the subject function and at that the degree of conformity between the subject and object is very close: *Cavad əmisi ilə kəndə getdi* (Javad went to the village with his uncle). In the latter case, the word with postposition comes not near the immediate subject, but it is relatively far and at that the conformity to the subject becomes weakened: *Cavad kəndə əmisi ilə getdi* (Javad went to the village with his uncle). In these examples with same lexical, even grammatical view, the semantic pattern of words with postposition

is different. Thus, in the first sentence, the content of the joint action of subject and the object with postposition is in the foreground and in the second sentence the content is in back, here the medium content is stronger, because in the latter moving of word with postposition to the end is related to its actualization. That word, which is actualized, is essentially different from the subject.

Certainly, the main meaning patterns given to word by “*ilə*” (with) postposition, to which it is attached is togetherness; This is due to the semantics of the word that is derived from that particular postposition, although from time to time the new meaning patterns resultant from abstraction are formed, the initial meaning is also preserved. Therefore, regardless of what patterns express this postposition in addition, the togetherness content here is expressed in some degree. However, other patterns, depending on the lexical-semantic nature of the word it attached to, also show itself. We will try to explain the other patterns of this postposition by concrete examples.

1. *Gülgəz bu kiçik balası ilə çox xoşbəxt həyat yaşayırdı*. (M.İbrahimov) (Gulgaz lived a very happy life with this little child. (M. Ibrahimov))

Here “*ilə*” (with) postposition expresses the content of the togetherness, but this does not mean that this togetherness is execution of any work by two subjects on equal rights; the mother related action is active, and the child related action is inactive. More precisely, the mother is the subject and the child is the object in that idea.

In this type of connection, different content patterns manifest itself in other samples. For example: *Cavid Solmaz ilə xoşbəxt idi* (Javid was happy with Solmaz). The togetherness here is different from the first sentence; as though the work relates directly to the fact that the first person is an active subject, but the object, on the contrary, has no link with inactive action. In the first sentence, the subject is associated with object more than the predicate (*Gülgəz kiçik balası ilə* – Gulgez with the little child). That is why the word “*birlikdə*” (together) can be used in the first sentence: *Gülgəz bu kiçik balası ilə birlikdə xoşbəxt yaşayırdı*. (Gulgaz was happy with this little baby).

In the next sentence, the subject is associated with a feature of predicate function rather than object (*Cavid xoşbəxt idi* (Javid was happy)). That’s why it seems unreasonable to add the word “*birlikdə*”(together) here. This is related to the fact that in the first sentence, the content of the togetherness between the subject and the object is stronger and closer to equitable subjects. It cannot be said about the second sentence.

The connection between the subject and the object in such type of sentences may be in the aspect of approval and denial; in the aspect of denial, the content of togetherness is weakened more. For example: *Bu məsələdə mən səninlə razılığa bilmərəm* (In this matter, I cannot agree with you). Here’s the word “*səninlə*” (with you) in the exact sense is of the object nature, and the content of the togetherness does not draw attention.

2. *Firidun əlindəki çəkilə mismarı taxtaya vurmaq istəyirdi ki, küçədən tükürpədicə qışqırtı eşitdi* (S.Əhmədov). (Firidun wanted to nail to the wood in his hand suddenly a spitting shout came from the street (S.Ahmadov)).

In this example, the postposition gave a content of tool, medium to word, to which it is attached. Here, it would not be right to look for togetherness content in the real sense of the word. Thus, the work with postposition attached to it has a function of lifeless object in the sentence, in this sense it cannot be equal to the subject having the human content.

There is a need to distinguish between these similar examples. That is, at first glance, there are sentences that give the impression of the medium, the content of the tool, but actually they have other content. For example: *İki nəfərin arxa qapıdan çıxdığını öz gözlərimlə gördüm.* (I saw two people coming out from the back door with my own eyes). The expression “*öz gözlərimlə*” (with my own eyes) is, of course, seems unusual for the semantics of sentence, unnatural, abnormal in terms of literary language, the logic of use of the word in the sentence has been violated. This sentence actually should have been used without this expression: *İki nəfərin arxa qapıdan çıxdığını gördüm* (I saw two men coming out the back door). In this sentence with predicate in past indefinite tense, the expression “*öz gözlərimlə*” (my own eyes) with content of witnessing further strengthens the absoluteness. Hence, these words should be regarded as “empty words” in lexical-semantic terms.

Which pattern means this expression, used with postposition, is defined by these two positions. So, the visibility of fact shows the content of the tool, medium, but since the content of vision itself related to eye, it does not have a separate content load for the sentence. This indicates that in the same sentence this word does not fulfill the content of the tool, medium.

The use of this expression serves to enhance emotionally-expressive pattern, to increase the sentence’s credibility, rather than width of the information. From this point of view, it is not possible to mention that “*-lə*” (with) postposition means the tool or medium. The lack of this function is not related to the postposition, but the position of the expression it attached to in the sentence and the degree of necessity.

The words and phrases with attached to them “*ilə*” (with) postposition are colorful in content; their attachment with postposition creates a large number of associated patterns within a general context. For example, the word “*çəkiclə*” (with hammer) in the example “*mismarı çəkiclə vurdu*” (nailing with hammer) and word “*maşınla*” (with a car) in the example “*kəndə maşınla getdi*” (went to village with a car) means a tool, a medium. However, these tools are substantially different from each other. Although both are objects, the latter has an active position in terms of relevance. So the hammer is tool and the medium and the car is a tool, but a medium.

3. Some words used with the “*ilə*” (with) postposition have the content of an object with medium. At this time, the word with postposition must be static in relation to the associated word. For example: *Stəkan su ilə dolu idi; Rəflər köhnə kitablar ilə doludur* (The glass was full of water; Shelves are full of old books).

Words with postpositions that have indirect object content are sometimes associated with an abstract concept. For example: *Mən Vətənimlə fəxr edirəm* (I am proud of my Motherland). Here, instead of the word “*Vətənimlə*” (with Motherland), it is possible to use different words: *atamla, qələbələrimlə və s.* (with my father, with my victories and so on). Apparently, the manifestation of the indirect object content in this type of words with postposition depends largely on the word that it is attached to, in particular the verb.

4. There is such a famous saying in our language: “*Azərbaycan iri addımlarla irəliləyir*”. (“Azerbaijan is moving forward with great steps”). Although the word “*addımlarla*” (with steps) here means the content of the tool, medium, this content is not concrete but abstract. It is necessary to note that this sentence is necessary for

the sentence and it is impossible to formulate the sentence without it. However, this expression is more of a manner content than object feature. As you can see from the example, though the word “*addım*” (step) is an object, but its relation to the word “*irə*” (big) changes the character of the object and transforms to manner content. It is no coincidence that the word, which is an object, cannot be used without attribute, so the unity of these two words occurs.

Part of this type of expression, formulated with the participation of this postposition and having the manner content, does not seem to be logical, even if the tool does not appear to contain the content. For example: *Bu işin nə nəticə verəcəyini ağılla düşünmək lazımdır* (It is wise to consider the consequences of this work). In fact, reasoning is linked to brains, there is no thinking without brains. Within the content of this sentence there is not “*ağılla düşünmək*” (thinking intelligently) but there is a conception of “*yaxşı düşünmək*” (“thinking well”), and in the simplest case, generally “*düşünmək*” (to think). Hence, the word with postposition “brains” have not been used in its full lexical meaning, but served to create an emotionally-expressive pattern.

Having a tool or manner content of expression of this type is related to their situational position. This means that there are expressions which are used with so-called postposition, having at one point a medium and at other manner content. For example: 1. *Xəyal ilə ciddi uğurlara nail olmaq mümkün deyil*; 2. *Xəyal ilə yaşamaq zəiflik, iradəsizlik əlamətidir*. It is impossible to achieve serious successes with the dream; 2. Living with a dream is a sign of weakness, lack of will.

In the first example, the expression “*xəyal ilə*” (with the dream) has a tool, medium meaning and requires a question *nə ilə?* (what with). It also shows itself in the general context of the sentence; it shows the means of achieving something, so it is possible to present this phrase as “*xəyal vasitəsilə*” (through dream). In the second sentence that expression does not require the question *nə ilə* (what with), but *necə?* (how) question may be asked. So if there is manner context, we cannot speak about the tool, medium content.

The latter idea can be strongly stated in regard of the following sentence: *Bu cür sualın veriləcəyini gözləməyən Cəvahir qərribə ifadə ilə cavab verdi* (H.İbrahimov). (Jawahir, who did not expect such a question, responded with strange expression (H. Ibrahimov)). In this sentence, the phrase “*qərribə ifadə ilə*” (with strange expression) only expresses the content of the manner. This is interesting in terms of reflecting the evolution of “*ilə*” (with) postposition. More precisely, this postposition has grown to the meaning of the manner from tool, medium meaning. Today the suffix *-la, -lə*, which create manner-action adverb is the product of this development, that is, it has been formed from postposition.

One issue draws attention. In some of the works, the adverbs formed using *-la, -lə* suffixes are also presented as a postposition. A.Hasanov writes about the means of expression of adverb: “When abstract nouns are used with this and secondary kind of defining word combinations with (*-la, -lə*) postpositions, they become adverbial modifier of action manner. For example: *Araz dağlar yarıb qayalar dəlir; Zamanın fikri tək axır sürətlə* (S.Vurğun); *Ana onları öz uşaqları kimi mehribanlıqla qarşıladı* (M.İbrahimov)” [5, p. 151]. (The Araz cleaves the mountains and hit the rocks; The idea of time flows alone with speed (S. Vurgun); The mother welcomed them kindly as her own children (M. Ibrahimov)” [5, p. 151].

As you can see, the words in both examples (*sürətlə, mehribanlıqla*- fast, kind) are adverbs formed morphologically,

that is, with the suffixes *-la*, *-lə*. One of the main arguments for the accuracy of this idea is the questions that are asked to them. The postposition serving the expression of grammatical suffix or grammatical expression remains in the question asked. For example, *atamla* (with my father) – *kim ilə?* (with whom?) *maşın ilə* (with the car) – *nə ilə?* (with what?). In the given examples, the question is the question of the lexical unit, since *ilə* (*-la*, *-lə*) in question, it is clear that it is not a grammatical category and that it fulfills the function of a lexical suffix. So, in those words, *-la*, *-lə* are not postpositions but lexical suffixes forming the adverb. It should be noted that almost in all works related to the adverb, *-la*, *-lə* in this position are presented as adverb making suffix.

Though “*ilə*” (with) postposition sometimes has a medium content, it cannot be at tool level. This case, in particular, shows itself when dealing with postposition, which is used with infinitive- non-conjugated form of verb. As it is well known, being of the medium at tool level for any deal is related with item, any action may be a medium for another action or process, but this cannot be named as a tool. For example: *Yalnız gecə-gündüz oxumaqla istədiyinə nail ola bilərsiniz.* (You can only get what you want by reading day and night). Here the “*oxumaqla*” (by reading) is a medium that ensures the realization of the “*nəticəni əldə etmək olar*” (achievement of the result). This function is created with the help of postposition.

There are expressions such as those that show more content than the medium itself. For example: *Bu cür çalışmaqla istənilən nəticəni əldə etmək olmaz* (With this kind of work, you cannot achieve the desired result.) The expression “*bu cür çalışmaqla*” (with this kind of work) in this sentence, the expression “*gecə-gündüz oxumaqla*” (reading day and night) in the previous sentence have the same feature formally, that is, from a grammatical point of view, that is, it both has infinitive composition and used with “*ilə*” (with) postposition. But if in the first sentence, the medium content comes forefront, in the second the manner content is dominant. Let’s also say that the formation of these different contents is related to the meaning of the word that these infinitives attach to self. In this case, the inner accent of the combination has a different characteristic; because in the first sentence the inner accent has fallen on the infinitive, the tool, medium content is stronger here, and in the second sentence, since the accent falls on the dependent component – word “*bu cür*” (this kind), the manner meaning passed to dominating position.

Let us note that in some works, *-la*, *-lə* suffixes in the structure of originally adverb words are presented as a postposition [6, 9]. For example: *Biz əziyyətlə, zümlə yaşamışıq.* (We have lived with hardship, oppression.) Words “*əziyyətlə, zümlə*” (with hardship, oppression) should not be called as noun with postposition. So, there is no concept of object here, on the other hand, the question that is asked on the words shows that there is no such content. The word with postposition requires the questions of *kim ilə?*, *nə ilə?* (with whom, with what). We do not observe it in these words. But these words can also be used as nouns with postpositions: *Əziyyət ilə, zülm ilə çox şeyə nail olmaq olar* (through hardship, oppression many things can be achieved). Although the lexical meaning in the compared words is the same, the grammatical meaning is different; the manner is essential in the first, and the object content in the second.

5. One of the meanings expressed by the phrase “*ilə*” (with) together with the word it attached to, is meaning of cause. At this point, it is synonymous with postpositions of the cause

and objective. It is necessary to say that the initial potential content of this postposition is to express togetherness. There is no such word, phrase that this postposition is attached to, which does not contain content of togetherness. However, depending on the semantics of the words that this postposition applies to, as well as the lexical environment in which it encounters, other patterns are added, too. At that in one case the content of the togetherness acts as stabilized one- that is, the content of togetherness in one direction of development remains the main, leading content. In the second case, the development of new directions shows that we have the same manner meaning as one of them. Another semantic evolution is the occurrence and formation of the cause content in some cases. We come across this type of phrase in Kitabi-Dede Gorgut:

...*Allah-taala xalqın alqışı ilə ona bir oğul verdi.*(.. Almighty Allah gave him a son with the welcoming of the people.)

Here the phrase “*xalqın alqışı ilə*” (with the welcoming of the people) is the adverb of cause of the sentence, and requires “*niyə?*, *nə üçün?* (why?) question, however, the medium and the tool content are potentially self-manifested. The moving of tool, medium content backside is related with coming of cause content foreword.

It is possible to see this position of “*ilə*” (with) postposition in the modern spoken language. For example: *Mən buraya sənin sözlənlə gəlmişəm* (I came here with your word). In this sentence, the word “*sözlənlə*” (with your word) can be thought of forming the cause-objective content at first glance: *nə üçün gəlmişəm?* (why did I come?) However, the question is not logical because the cause-objective pattern here is potentially, and the tool, medium pattern is in the forefront.

6. In some works, it is shown that “*ilə*” (with) postposition indicates “time object content”. For example: *İmran kişi ürəyindən keçənləri bilki vaxtilə tutuşdururdu* [7, p. 298]. (Imran compared whatever were in his heart with this year time [7, p. 298].) As can be seen from the example, here although “*ilə*” (with) postposition is used with word of time meaning (*vaxtilə*), it does not express time meaning in the sentence with this expression, and express the object concept which we observed in other words. However, we also face the fact that this postposition expresses time concept in the spoken language. For example, *Zamanı ilə əmim də mənə bu yoldan çəkəndirməyə çalışmışdı.* (Once my uncle tried to get me out of this way). The expression “*zamanı ilə*” (with time) is also used in the forms of “*zamanla*”, or “*zamanında*”.

It should be noted that the phrase “*vaxtı ilə*” (“with time”) is also used instead of that expression. But the latter expression has also been formed in our modern language like an adverb: *vaxtilə* (once). Interestingly, in the last edition of the “Spelling dictionary of the Azerbaijani language”, whereas the words “*vaxtilə, vaxtında*” (in time, timely) were recorded as independent lexical units, but words “*zamanla, zamanında*” (in time, timely) were not given [8, p. 714]. In our opinion, these expressions, which were first formulated as words with postpositions, have now come into our vocabulary as independent words, so they should be included into the dictionary.

Let us note that it is clearly seen that this type of word in the poetic language of the great Azerbaijani poet I.Nasimi, who created his works in XIV – XV centuries, has a time conception: *Mən bu gün səbr əyləsəm, danla fəqanı neylərəm?!* (When I endure today, why I need a dawn with cry? There the word “*danla*” used to explain “*sabah*” (tomorrow). The fact that these words with “*ilə*”(with) postposition expresses the concept of time is also observed in our modern dialects.

7. When the “*ilə*” (with) postposition is used with spatial words, different meanings emerge, most importantly, it expresses the place where the action takes place. For example: *Meşə ilə gedərkən ətrafdan anlaşılmaz səslər eşidirdik* (H.Mirələmov). (When we went through the forest, we heard unclear sounds around (H.Mirələmov)). The expression “*meşə ilə*”(through forest) in the example can also be replaced with the word “*meşədə*” (in forest). Researchers have noted that when dealing with situations involving interconnection of cases and postpositions, in addition to passage of one of them to another, it draws attention that sometimes they perform the same function [9, p. 25].

It should be noted that the expression of a word with postposition the space context of action is directly related to the content of the action involved. In the example above, the phrase “*meşə ilə*” (through the forest) since is related to the word “*getmək*”(go) of action context, the space is clearly manifested. This idea can be confirmed in other examples, too. For example: *Axşam vaxtı yol ilə gedirdim* (In the evening, I was walking on the road).

Conclusions. From the studies we have carried out, we can come to the conclusion that “*ilə*” (with) postposition with a grammatical meaning creates many meaning patterns, which are:

1. Potentially forms the togetherness pattern.
2. “*ilə*” (with) postposition may give tool, medium content to the word it attached to.
3. Some words that are used with the “*ilə*” (with) postposition have the content of indirect object.
4. Sometimes, the manner can create a content pattern.
5. Can give a cause pattern to words it attached to.
6. In some works, it is indicated that “*ilə*” (with) postposition means “time object content”.
7. Expresses the concept of space, in which the action takes place.

References:

1. Migirin V.N. Essays on the theory of transitivity in the Russian language. Balti, 1971, p.162
2. Huseynzadeh M. Modern Azerbaijani language. Part III, Morphology, Baku : East-West, 2007, 280 pp.
3. Zeynalov F. Auxiliary speech parts in modern Turkish languages. Baku: Maarif 1971, 312 p.
4. Shukurov A. Historical grammar of Azerbaijani language. Baku: API publication, 1981, 100 p.
5. Abdullayev A., Seyidov Y., Hasanov A. Modern Azerbaijani language. Part IV, Syntax. Baku: East-West, 2007, 424 p.

6. Manafov N.R., Behbudov J.M. Auxiliary speech parts in Azerbaijani language dialects and accents. Baku, 1992, 85 p.
7. Khalilov B. Morphology of modern Azerbaijani language. Part II, Baku: Adiloglu, 2003, 353 p.
8. Spelling dictionary of Azerbaijani language. Baku: East-West, 2013, 840 p.
9. Maitinskaya K.E. Official words in finno-ugric languages. Nauka, 1982, 186 p.

Ахмедова А. А. Граматичні особливості постпозиції «з» в азербайджанській мові

Анотація. Постпозиції – це допоміжні частини мови, які історично склали самостійні слова. Перетворення самостійних слів на допоміжні слова супроводжується появою нових категоріальних значень. Перетворення однієї одиниці на іншу в мові, що постійно розвивається, є продуктом природного розвитку, і як результат, мова стає збагаченою та функціональнішою. Утворення допоміжних частин основних частин мови також є частиною цього процесу.

Допоміжні частини мови не мають лексичного значення і не відповідають на запитання. Але воно має граматичне значення. Не бере участі у творенні слів.

Виникнення допоміжних частин мови, безумовно, пов'язане з виникненням абстракцій, більшою мотивацією мовного матеріалу в подальшому розвитку мови. Допоміжні частини мови виступають не лише як поєднання слів у реченні, але й утворюють різні граматичні значення, а також додають лексичному та семантичному змісту структурі, яку вони вводять. Це безпосередньо пов'язане з їх початковим положенням і призначенням.

Один і той же пост у функції може виражати різні значення. У цьому разі постпозиція пов'язана з тією ж подією і виконує ту ж функціонально-граматичну функцію і є провідним змістом у своєму відношенні до будь-якого слова. У той же час значення відтінків у межах загального змісту також очевидно. З цього погляду розміщення «з» є більш привабливим.

Постпозиція «з» може виражати багато значень залежно від контексту: 1. Це виражає контекст співіснування. 2. Забезпечує зміст методу зі словом у поєднанні. 3. Деякі слова, що вживаються у відміні «с», мають супровідний зміст. 4. Одним із значень, виражених постпозицією «з» у поєднанні зі словом, є значення причини. 5. Забезпечує «зміст об'єкта часу». 6. Обмінюючись словами з просторовим контекстом, виникають різні відтінки значення, головне – це поняття простору, в якому відбувається рух.

Ключові слова: граматичне значення, смислові ознаки, супровід, зміст часу.

Максимоць О. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОТВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ ІЗ ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (УТВОРЕННЯ З НУЛЬОВИМ СУФІКСОМ ЖІНОЧОГО РОДУ)

Анотація. Деривати із загальним словотвірним значенням предметної дії становлять значну групу лексикони в українській мові. Систему формантів, що беруть участь у творенні таких іменників, складають праслов'янські, власне українські та запозичені суфіксальні морфеми. У роботі ми визначаємо лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників жіночого роду з нульовою флексією, простежуємо їх динаміку та сферу функціонування.

Нульовий суфікс продукує віддієслівні іменники жіночого роду з нульовим закінченням і флексією **-а**. Розглядані похідні є репрезентантами розгорнутих у часі дії або стану і здавна відомі українській мові. У їх межах кількісно домінує ЛСГ іменників на позначення стосунків між людьми: *наруга, замога, неповага, докора, захохта*. Дещо поступається їй за чисельністю ЛСГ субстантивів, що є назвами проявів волі людини, її вчинків: *загроза, віддяка, поруга, непокора, покара*. Динаміка продуктивності розглядає словотвірної моделі для іменників обох груп однаково позитивна до початку ХХ століття. Проте якщо в цей період продуктивність творення іменників на позначення стосунків між людьми з названих вище ЛСГ сягає піку, а в першій половині ХХ ст. відбувається спад її активності, то для дериватів, що є назвами проявів волі людини, її вчинків перша половина ХХ століття є періодом подальшого активного поповнення. У другій половині ХХ століття склад обох ЛСГ не зазнає суттєвих кількісних змін. Не набуває помітної продуктивності модель ДО + **-О(а)** у віддієслівних іменниках зі значенням комунікативної діяльності (*промова, співа, об'ява, відозва*), психічного й емоційного стану людини, її почуттів (*задумка, знемога, втома, змога*), похідних зі значенням переміщення, пересування (*втеча, втека, їзда, переправа*), назвах природних явищ (*залива, злива*). Навіть більше, коло таких дериватів протягом ХХ століття поступово зростає, оскільки окремі з них виходять з активного вжитку.

Ключові слова: словотвір, предметна дія, іменник, суфікс, історія, розвиток.

Постановка проблеми. Значну частину лексики сучасної української мови становлять віддієслівні іменники. Такі утворення є наслідком транспозиції дієслівної основи в іменникову, водночас віддієслівна субстантивна транспозиція дістає морфологічне завершення. За своєю природою і механізмом утворення словотвірна категорія предметних значень дієслівних предикатів належить до словотвірних категорій особливого типу.

За структурними ознаками такі іменники утворюють багату і складну систему лексико-словотвірних типів, що формувалася протягом тривалого історичного періоду. Віддієслівні субстантивні утворення із значенням предметної дії формуються за

допомогою питомих суфіксів (**-нн(я), -тт(я), -Ø, -б(а), -ок, -от, -нин(а), -н-я**) та суфіксів іншомовного походження (**-аці(ї), -аж, -ур(а)**). Кожний словотвірний тип на позначення предметної дії характеризується певними семантичними особливостями. Саме цим і зумовлюється активність ужитку іменників кожного словотвірного типу та сфера їх стилістичного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві дослідженню віддієслівних іменників присвятили свої праці Л. Гумецька, І. Ковалик, А. Кримський, М. Наконечний, Г. Ращинська, П. Білоусенко й інші вчені. Мовознавці відзначають, що дослідження словотвірної структури віддієслівних іменників сучасної української літературної мови як мікросистеми взаємозалежних елементів, що склалася у процесі еволюції мови та формування її літературного різновиду, має значний теоретико-пізнавальний і практичний інтерес [9, с. 35]. У вітчизняному мовознавстві предметом розгляду стали походження, склад і продуктивність транспозиційних формантів, що беруть участь у творенні згаданих похідних, їх мотивувальна база тощо [1, с. 128; 10, с. 111–113].

Дериваційний аспект вивчення віддієслівних похідних дав підстави для вибудови концепції словотвірної категорії предметної дії [3, с. 143–144; 4, с. 22–28] або категорії предметних значень дієслівних предикатів [8, с. 207]. В. Олексенко підкреслює, що «за своєю природою і механізмом утворення словотвірна категорія предметних значень дієслівних предикатів належить до словотвірних категорій особливого типу» [там само].

Мета статті полягає в тому, щоб визначити лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників жіночого роду з нульовою флексією, простежити їхню динаміку та встановити сферу функціонування.

Виклад основного матеріалу. На думку вчених, нульові словотвірні засоби давньосхіднослов'янської мови XI–XIII ст. виникли на основі матеріально виражених тематичних суфіксів індоєвропейської епохи [11, с. 286]. Саме тому слова, утворені таким способом, спочатку мали у своєму складі кореневу, суфіксальну і флексійну морфеми, напр.: *ходь - *cho - d - o - s* [7, с. 38]. Такі назви належали до тематичних утворень. Учені також вказують, що значний вплив на відповідні іменники мали їхні дериваційні зв'язки з вербативами. Спочатку іменники й дієслова «перебували в паратактичних словотвірних відношеннях», згодом, уже у праслов'янській мові, вони стали сприйматися як похідні, і, урешті-решт, це стимулювало творення нових віддієслівних іменників [2, с. 21].

Нульовий суфікс продукує девербативи з різними граматичними показниками роду й числа, зокрема: іменники чоловічого

роду з нульовою флексією (на кшталт *виклад, напад, хід*), жіночого роду з нульовим закінченням і флексією -а (*біль, відповідь, перемога*) та множинні іменники із флексією -и (*вибори, мандри*) [5, с. 115]. Більшість таких дериватів утворено на базі префіксальних дієслів, отже, є підстави вважати, що префіксація деякою мірою стимулює процеси нульсуфіксального девербативного творення іменників із граматичним значенням предметності [6, с. 6].

У моделі нульсуфіксальних утворень жіночого роду функціонують як безпрефіксні, так і префіксальні основи, проте префіксація вважається додатковим стимулом для творення слова. Підтвердженням цієї думки є численні приклади утворень від префіксальних основ, коли паралельні безпрефіксні деривати в мові відсутні (*нажива, пожива*). До особливостей словотвору за цією моделлю можна віднести й наявність у деяких випадках зворотного чергування: *вистуга – вистужитись, віддяка – віддячити*.

Зазначені похідні є репрезентантами розгорнутих у часі дії або стану і здавна відомі українській мові, наприклад: *Прудко таковий почуєть поправу живота своего* (МагТим, 1699, II, 171); *Перше на ~~врендѣ~~ миргородской близко пятитисячъ утратилъ* (ДНРМ, 1713, 62), *для ратушиной роздачи употребилъ* (ДДГ, 1719, 212), *видачи ат естата* (1763, 97). Маємо кілька таких утворень і в першій половині XIX ст., наприклад: *послуга* (К-О, II, 612) – «служіння», *потрата* (629) – «розтрата», *пожива* (СМШ, II, 100). Проте протягом другої половини XIX ст. процес творення девербативів розгляданого типу значно активізується, наприклад: *игра* (Б-Н, 105), *муштра* (Зак, 401), *одбава* (Писк, 78), *одміна* (79), *вибава* (124) – «винищення», *виява* (127) – «відкриття», *виміна* (Ж, 79), *зміна* (306), *кужба* (387) від *кужбити*, *позбава* (681), *проява* (784), *розжива* (818), *розроба* (830). Досліджені джерела першої половини XX ст. також засвідчують появу значної кількості відповідних новотворів, наприклад: *атака* (ЛексФр, 13), *відправа* (36), *освята* (155), *затина* (УміСп, 272), *охолода* (614), *виява* (835), *будова* (Гр, I, 106), *вистуга* (187), *оброба* (III, 25), *передача* (116), *переплата* (132), *піджива* (165), *потрава* (381) – «їжа», *потрата* (381) – «витрата», *пристача* (442) – «доставка», *проміна* (472) та ін.

Продовжує істотно зростати чисельність таких утворень й у другій половині XX ст.: *випроба* (СУМ, I, 461) – «дія за зн. випробувати», «навчання, тренування мисливських псів»; *виуча* (524) – «дія за зн. виучувати, виучити»; *доплата* (II, 372), *забудова* (III, 32), *підміна* (VI, 456), *посвята* (VII, 313) та ін. Кілька таких утворень реєструють діалектні словники XX ст., наприклад: *забудова* (Он, I, 260) – «будування», *клада* (355) – «риштування», *служба* (Гриц, 350) – «наймитування».

Практично повністю збережені сучасною українською мовою давні іменники, що вказують на стосунки між людьми. У писемних пам'ятках кінця XVII–XVIII ст. кількість таких девербативів є досить обмеженою: *Зрадою людъ кололи* (МагТим, 1656–1771, I, 338); *Почалемъ мститися кривды римскихъ жолитровъ* (1656–1771, 384); *никакихъ обидъ и налоговъ не чинит* (ДДГ, 1724, 43); *Претонетре бажданой имъ даватъ зневаги: бо от людѣи честныхъ годны они поваги* (Зин, 156); *І гды б теж, котра в год по двоераждала: такойбыла б от всякихъ козаковъ похвала* (110). Протягом першої половини XIX ст. коло таких утворень дещо розширюється: *завада* (Б-Н, 142) – «шкода»; *змага* (157) – «сварка», *наруга* (К-О, II, 214). Позитивна динаміка зазначеного ЛСТ спостерігається у другій половині XIX ст., наприклад: *згода* (Зак, 343), *омана* (429) – «зачарування», *подмога* (460), *шана* (Писк, 39), *втовага* (130), *запомога* (Ж, 264), *верхола* (Голов, 384) «сварка, ворожнеча», *дорада* (523) – «порада».

Досліджені джерела кінця XIX – початку XX ст. засвідчують найвищу продуктивність розгляданого лексико-словотвірного типу: *пощада* (СЛУкр, 66), *догода* (ЛФр, 63), *помога* (181), *привина* (196), *наруга* (135), *хвала* (УміСп, 116), *заплата* (273) – «віддяка», *спокуса* (328), *образа* (582), *осуда* (587), *допомога* (720), *підспора* (720), *підсоба* (720), *оберега* (769), *докора* (Гр, I, 414), *заохота* (II, 74), *запомога* (83), *зваба* (127), *зневѣра* (172), *лагода* (339), *ласка* (345), *нагана* (475), *невѣра* (540), *недогода* (544), *незгода* (547), *обмова* (III, 19), *образа* (24), *опіка* (57), *осоруга* (70), *охорона* (80), *перемога* (128), *підкуса* (169), *підмога* (172), *повага* (207), *подуга* (247) – «перемога», *покута* (280), *помога* (299), *порада* (341), *поруга* (355) – «образа», *пособа* (365), *приваба* (408), *свара* (IV, 103), *скарга* (132) та ін. У першій половині XX ст. спостерігається спад активності у продукуванні відповідних похідних: *засторога* (К, II, 129), *непошана* (726), *охорона* (III, 189), *послуга* (IV, 231), *пошана* (296), *пощада* (303). У другій половині XX ст. деривати, що належать до розгляданого ЛСТ, продовжують активно функціонувати, проте не спостерігається суттєвих змін у їхньому складі. «Словник української мови» в 11-ти томах фіксує кілька новотворів зазначеної групи, наприклад: *довѣра* (СУМ, II, 355), *недовѣра* (V, 289).

Тематично більш виразною стала група іменників, що є навами результатів проявів волі людини, її вчинків, наприклад: *[Протопопа нѣжинскій Симеонъ] змову мѣльзънѣ которими о здорovia гетманское* (МагТим, I, 327) – «таємний зговір»; *чимъ далей, то барзѣтая покуса розмножалася* (1656–1771, II, 156); *учинити управу и в убыткахъ сатисфакцію* (ДДГ, 1722, 268); *Жеєдному вѣмъ можетъ досаждати: и виєлякую распу о томъ справовати* (Зин, 116). Кількість їх дещо зростає протягом XIX ст. Так, «Словник <...>» Ф. Пискунова містить поодинокі утворення зазначеного типу: *підмова* (Писк, 88), *помста* (93), *вивага* – «рятування» (127). У «Малоруско-німецькому словарі» Є. Желєхівського і С. Недільського подано теж кілька таких утворень, зокрема: *вимога* (Ж, 79), *відплата* (101), *оборона* (546). У «Словнику української мови» Я. Головацького (1856 р.) зафіксовано 2 деривати, що належать до розгляданого ЛСТ: *гроза* (Голов, 492) – «погрожування», *злуда* (601) – «обман».

Чисельність іменників аналізованого ЛСТ продовжує зростати в кінці XIX – на початку XX ст.: *загроза* (ЛексФр, 75), *перемога* (163), *віддяка* (УміСп, 105), *підмана* (685), *покуса* (710) – «замах», *поруга* (739), *зомства* (Яв, 311) – «помста», *відборона* (Гр, I, 204), *заслона* (II, 97) – «захист», *кривда* (303), *намова* (504), *обмова* (III, 19), *оборона* (21), *погроза* (236), *подяка* (248), *розрада* (IV, 54) – «незгода», *страта* (213), *умова* (IV, 339). Кілька новотворів зазначеного типу зафіксовано і у джерелах першої половини XX ст., наприклад: *відборона* (К, I, 218), *непокора* (II, 723), *розплата* (V, 162), *омана* (III, 122) – «обман», *покара* (IV, 58), *попора* (71), *пощада* (303), *ухвала* (VI, 255). Протягом другої половини XX ст. кількісний склад іменників цього ЛСТ залишається практично незмінним. Так, «Словник української мови» в 11-ти томах містить деривати зазначеного типу, які вже реєструвалися в досліджених джерелах попередніх періодів.

У новій українській мові відбулося й формування лексико-словотвірного типу іменників на позначення комунікативної діяльності людей. У досліджених джерелах кінця XVII – XVIII ст. зафіксовано лише поодинокі утворення зазначеного типу: *По томъ уже и великимъгды Мосей уросль, не мѣль достаточной вымовы* (МагТим, 1656–1771, I, 144), *яко между нами будучи в беседу с Тамарою* (ДДГ, 60), *заразъ итць городничий помалой розмовѣ началъ ей ругати* (1723, 178). Протягом XIX ст.

коло відповідних девербативів дещо розширюється: *замова* (К-О, I, 499), *перемова* (Писк, 86), *вмова* (129), *недомова* (Ж, 508), *помова* (697) та ін. Досить обмеженою залишається група розглянутих іменників і в пам'ятках першої половини ХХ ст., наприклад: *примова* (ЛФр, 193), *промова* (УміСп, 45), *відмова* (Гр, I, 220), *перемова* (Ш, 127), *співа* – «спів» (IV, 176), *обрада* – «обговорення» (К, III, 43), *об'ява* (79). Не набув помітної продуктивності цей ЛСТ у другій половині ХХ ст. «Словник української мови» в 11-ти томах містить кілька дериватів окресленого типу, з яких лише окремі в досліджених джерелах попереднього періоду не фіксуються: *відозва* (СУМ, I, 614), *перезва* – «перегук» (VI, 183).

Низка розглянутих іменників є назвами психічного й емоційного стану людини, її почуттів, наприклад: *втіха* (К-О, I, 239), *потіха* (II, 626), *жага* (Зак, 322), *турба* (Писк, 117) – «хлопоти, безпокоєство», *загиба* (Лев, 25), *задума* (Ж, 243), *знемога* (310), *спромога* (911), *відрада* (ЛексФр, 36), *втома* (46), *жажда* (76) – «бажання», *змога* (92), *осолода* (УміСп, 500) – «втіха», *ослаба* (742) – «полегкість», *віддиха* (Гр, I, 211), *жура* (492), *застуда* (II, 102), *злоба* (159), *недуга* (546), *нудьга* (572), *обида* (III, 9), *притуга* (447), *туга* (IV, 293), *угоноба* (315) – «удовольствие, удовлетвореніє», *захолада* (К, II, 152) – «простуда», *змора* (245), *насолода* (654), *наснага* (654), *розгуба* (V, 104), *розрада* (175), *усолода* (VI, 231) та ін.

Нечисленні похідні належать до ЛСТ іменників на позначення переміщення, пересування: *Виправа* *Константинана* *Максентія* (МагТим, 1656–1771, I, 150), *Іаковъ* <...> *просиль о отправу у Лавана до отчизны своей* (II, 69), *догоня* – «дія за зн. догнати» (К-О, I, 387), *втеча* (Ж, 129), *достава* – від «доставити» (200), *втека* – від «втєкти» (ЛФр, 45), *ізда* (Гр, II, 197), *переправа* (III, 133), *утеча* (К, VI, 242).

Лише поодинокі іменники розглянутої структури є назвами природних явищ: *залива* (Лев, 65), *злива* (Гр, II, 157).

Малою продуктивністю відзначається тип віддієслівних іменників жіночого роду з **кінцевим м'яким приголосним**, як-от: *падь* (Гр, III, 86), *заметь* (Лис, 78), *недобудь* (ЛСІ, 2014) тощо. М'якість цього приголосного в таких девербативах має різну природу: це може бути відтворювання м'якого приголосного дієслівної основи (*хотіти* – *хить*) або ж м'якість, набута у словотвірному процесі (*розповідати* – *розповідь*) [9, с. 55].

Згадані девербативи жіночого роду формують ЛСТ іменників на позначення комунікативної діяльності людини, наприклад: *висповідь* (Гр, I, 189), *відповідь* (224), *заповідь* (II, 82), *оповідь* (III, 59), *проповідь* (476), *сповідь* (IV, 181), *одповідь* (К, III, 100), *розповідь* (V, 165).

В обстежених джерелах нової української мови реєструється також кілька девербативів, що вказують на внутрішній стан людини, наприклад: *хить* (Гр, III, 400) – «бажання», *пожаль* / обл. / (К, IV) – «жаль, співчуття».

Іменники, що вказують на стосунки між людьми, досить поширені в усному мовленні, у мові художніх творів, епістолярному та публіцистичному стилях, наприклад: *Дивились на мене із підозрою, відходили вбік і перешіптувались, показуючи на нас із Ольгою довгими худими пальцями* (Жадан, 120); *Було ясно, що Тис просто хоче хильнути, але аргумент про зміцнення довіри подівав* (Любка, 37); *Утім, поки величезна більшість театрів вірно викрикувала свою партійну місію, деякі почали висловлювати незгоду* (КЮ, 1998, січень, 20); *Тис залишився сидіти з бутлем: «побудова довіри» за посередництвом алкоголю відкладалася до часу отримання попередньої згоди Генія Карпат* (Любка, 44) тощо.

Деривати на означення комунікативної діяльності людей і утворення на позначення переміщення, пересування вживаються переважно в уснорозмовному мовленні, у мові художніх творів і зрідка – в окремих різновидах публіцистичного стилю, наприклад: *Десь за сотні, тисячу верств невідомі люди на своїх прийомних станціях слухають промову й усоложують себе музикою* (Зоря, 1925, червень, 25); *Двері розчахнулись, і назустріч Гнату Юровичу висипав гурт пацієнтів, котрі, схоже, підслуховували нашу бесіду* <...> (Жадан, 125); *Відповідно, це означало, що Ічі зник раптово сам для себе – не зібравши речей, не запланувавши виїзду чи втечі, не підготувавшись, одне слово, задалегідь* (Любка, 186).

Утворення, що є назвами психічного й емоційного стану людини, обслуговують майже всі стилі української мови, крім офіційно-ділового, наприклад: *Розважав свою нудьгу Шевченко інколи тим, що ходив в Раїм* (Записки, I, XV, 1866, 30); *Ви для них бажали, не співом соловейків, але людським голосом, людською тугою* (Лукр, XII, 16); *Цей князь – політик і полководець – уміє цінити й насолоду життя й сластолюбних утіх, так само, як насолоду боротьби й перемоги* (УК, 323); *Розгнівавшись, він згярячу відважив три ляпаси Ічі, вклав у них усю свою лють, втому і злість на цього дебелого телепня, огрядного холопа, через якого весь проект і все майбутнє України може закінчитися викриттям, поразкою, провалом* (Любка, 109); *Обличчя їхні світилися утіхою, радість поєднувала їх цієї пізньої години* (Жадан, 228).

Потрібно зазначити, що і в українській науковій мові останнім часом спостерігається намагання ширше використовувати віддієслівні іменники з нульовим суфіксом, причому нерідко замість співвідносних віддієслівних іменників на **-ння**, пор.: *охолода* замість *охолодження*, *зміц* замість *зміцнення* й под.

Висновки. Отже, нульовий суфікс продукує віддієслівні іменники жіночого роду з нульовим закінченням і флексією **-а**. Розглядані похідні є репрезентантами розгорнутих у часі дії або стану і здавна відомі українській мові. У їхніх межах кількісно домінує ЛСГ іменників на позначення стосунків між людьми: *наруга, запомога, неповага, докора, захоота*. Дещо поступається їй за чисельністю ЛСГ субстантивів, що є назвами проявів волі людини, її вчинків: *загроза, віддяка, поруга, непокора, покара*. Динаміка продуктивності розглянутої словотвірної моделі для іменників обох груп однаково позитивна до початку ХХ ст. Проте якщо в цей період продуктивність творення іменників на позначення стосунків між людьми з назвних вище ЛСГ сягає піку, а в п. пол. ХХ ст. відбувається спад її активності, то для дериватів, що є назвами проявів волі людини, її вчинків перша половина ХХ ст. є періодом подальшого активного поповнення. У др. пол. ХХ ст. склад обох ЛСГ не зазнає суттєвих кількісних змін. Не набуває помітної продуктивності модель ДО + **-О(а)** у віддієслівних іменниках зі значенням комунікативної діяльності (*промова, співа, відозва*), психічного й емоційного стану людини, її почуттів (*задума, втома, змога*), похідних зі значенням переміщення, пересування (*втеча, ізда, переправа*), назвах природних явищ (*залива, злива*). Навіть більше, коло таких дериватів протягом ХХ ст. поступово звукується, оскільки окремі з них виходять з активного вжитку.

Література:

1. Бевзенко С. Історична морфологія української мови. *Нариси із словозміни та словотвору*. Ужгород : Закарпат. вид-во, 1960. 416 с.
2. Білоусенко П. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду). Київ : Київ. держ. пед. ін-т ім. М.П. Драгоманова, 1993. 214 с.

3. Вихованець І. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.
4. Городенська К. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 22–28.
5. Максимець О. Розвиток суфіксальної словотвірної підсистеми іменників із транспозиційним значенням опредметненої дії (утворення із нульовим суфіксом чоловічого роду). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Філологія». С. 115–120.
6. Максимець О. Формування словотвірної структури іменників зі значенням опредметненої дії в новій українській мові (кінець XVII – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2008. 20 с.
7. Николаев Г. Русское историческое словообразование. Теоретические проблемы. Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1987. 152 с.
8. Олексенко В. Словотвірні категорії іменника : монографія. Херсон : Айлант, 2001. 240 с.
9. Пінчук О. Словотвірна структура віддієслівних іменників в сучасній українській мові. *Морфологічна будова сучасної української мови*. Київ : Наукова думка, 1975. С. 35–82.
10. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1979. 405 с.
11. Шанский Н. Очерки по русскому словообразованию. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1968. 310 с.
20. ЛСІ 2014 – Лексико-словотвірні інновації : словник / за заг ред. А. Нелюби. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2015. 220 с.
21. ЛУкр – Українка Леся. Твори : у 12-ти т. Київ : Наукова думка, 1979.
22. Любка – Любка А. Карбід : роман. Чернівці : Книги – XXI ; Meridian Czernowitz, 2015. 288 с.
23. МатТим – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2-х т. / підгот. до вид. В. Німчук, І. Лиса. Київ ; Нью-Йорк, 2003.
24. Он – Онишкевич М. Словник бойківських говірок : у 2-х ч. Київ : Наукова думка, 1984. 495 с.
25. Писк – Словникъ: Живоінародней, письменной і актовой мови руських югівцанъ Російської і Австрійсько-Вендерської цесарії / сост. Фортунать Пискуновъ. Київ, 1882. 310 с.
26. СЛУкр – Бойко М. Словопоказчик драматичних творів Лесі Українки. Київ : Наукова думка, 1985. 94 с.
27. СМШ – Словник мови Шевченка. Київ : Наукова думка, 1964.
28. СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
29. УК – Попович М. Нарис історії культури України. Київ : АртЕк, 2001. 726 с.
30. УміСп – Уманець М., Спілка А. Русско-украинский словарь. Берлін, 1924. 1149 с.

Список скорочень джерел:

1. Б-Н – Білецький-Носенко П. Словник української мови / підготував до видання В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1966. 424 с.
2. Голов – Головацький Я. Словник української мови. *Науковий збірник музею української культури у Свиднику*. 1982. № 10. С. 311–612.
3. Гр – Словарь української мови : в 4-х т. / зібран. ред. журн. «Києв. старина» ; упорядкував, з дод. власн. матер. Б. Грінченко. Київ, 1907–1909.
4. Гриц – Словник говірки села Бродина. *Гуцульські говірки / ред. колегія : Я. Закревська та ін.* Львів, 2000.
5. ДДГ – Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1993. 392 с.
6. ДНРМ – Ділова і народнорозмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України). Київ : Наукова думка, 1976. 415 с.
7. Ж – Малорусско-немецкий словарь : в 2 т. Львів, 1886. 1117 с.
8. Жадан – Жадан С. Інтернат: роман. Чернівці : Меридіан Чернівці, 2007. 306 с.
9. Зак – Закревський М. Старосветский пандуриста. Кн. 3. Словарь малороссійских идиомовъ. Москва, 1861. С. 247–628.
10. Записки – Записки Наукового товариства імені Шевченка. Наукова часопись. Виходить у Львові щодва місяці. 1827–1910.
11. Зин – Зіновійв Кліментій. Вірші. Приповіді посполиті. Київ : Наукова думка, 1971. 387 с.
12. Зоря – Зоря : літературно-науковий та політично-громадський ілюстрований журнал. Дніпропетровськ, 1925–1930.
13. К – Українсько-російський словник : у 6-ти т. / за заг. ред. І. Кириченка. Київ : Наукова думка, 1953–1963.
14. К-О – Словник мови творів Г. Квітки-Осноров'яненка : у 3-х т. Харків, 1978–1979.
15. Костенко – Костенко Ліна. Записки українського самашедшого. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. 416 с.
16. КЮ – Кур'єр Юнеско : україномовний журнал, видається під егідою Національної комісії України у справах Юнеско. 1992–1999.
17. Левч – Опыт русско-украинского Словаря / составил Мих. Левченко. Київ, 1879. 190 с.
18. Лис – Словник поліських говорів / П. Лисенко ; АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1974. 259 с.
19. ЛФр – Лексика поетичних творів Івана Франка: Методичні вказівки з розвитку лексики / укладачі : І. Ковалик, І. Ощипко, Л. Полюга. Львів : ЛГУ, 1990. 264 с.

Maksymets O. Development of the suffixal word formation subsystem of nouns with transpositional meaning of objectified action (formation with zero suffix of feminine gender)

Summary. Derivatives with a generic word-forming meaning of the subject action constitute a significant group of vocabulary in the Ukrainian language. The formant system involved in the creation of such nouns consists of Slavic, proper Ukrainian, and borrowed suffix morphemes. In this work we define lexical and word-forming groups of verbal nouns of feminine gender with zero flexion; follow their dynamics and the sphere of functioning.

The zero suffix produces the verbal nouns of feminine gender with zero endings and flexion *-a*. The derivatives under consideration are representatives, expanded in time actions or states and have long been known in Ukrainian. Within their limits, the number of lexical semantic groups (LSG) nouns dominates on denoting of relationships between people: «*наруга*», «*докора*», «*заохота*». It is somewhat inferior in number of LSG substantives, which are the names of human will expressions and his actions: «*віддяка*», «*поруга*», «*покара*». The productivity dynamics of the considered word-forming model for nouns of both groups is equally positive to the beginning of the XX century. However, during this period, the productivity of nouns on denoting of relations between people from the above mentioned LSG peaks, and in the first half of the XX century, there is a decline in its activity, then for the derivatives, which are the names of human will expressions and his actions, the first half of the XX century is a period of further active replenishment. In the second half of the XX century, the composition of both LSGs did not undergo significant quantitative changes. The verbal basis (VB) +*-Ø(a)* model does not gain noticeable productivity in the verbal nouns with the meaning of communicative activity («*снів*», «*об'ява*», «*відозва*»), human mental and emotional state, his feelings («*задума*», «*втома*», «*змога*»), in the derivatives with the value of displacement, movement («*втеча*», «*ізда*»), in the natural phenomena names («*залива*», «*злива*»). Moreover, the range of such derivatives has gradually narrowed during the XX century as some of them are out of active use.

Key words: word formation, object action, noun, suffix, history, development.

*Maslova S. B.,**Candidate of Philological Sciences,**Associate Professor of the Department of Foreign Languages № 2
National University "Odesa Law Academy"*

PREDICATE SIGN OF ENGLISH PROPOSITION

Summary. The article provides the results of linguistic analysis of English Proposition Predicate revealing its semantic meanings as the basic concept of the English-language discourse explicit Proposition and as the most adequate and capable sign to code any human's thought/idea/image. The deductive, inductive, discovery, heuristic methods have resulted in deducing the key three generalized in their meanings Main Verbs "TO DO"/ "TO BE"/ "TO HAVE", which are the basis of all the Predicate Verb Patterns/Models. Heuristics (greek *heurisko* – to find, to discover) is the science that studies the creative activity, the methods used in the process of discovery of the new ideas and in teaching. Heuristic methods allow speeding up the process of solving a problem. The purpose of Heuristics is to build models of the process of solving a new task. The generalized meanings of all the Main Verbs are Action and State: "TO DO" means Action; "TO BE" – State and "TO HAVE" has got two meanings – Action/State. It's just the Predicate Verb Pattern/Model that is in the basis of any Proposition (Sentence) and that is the basic code of reproducing any human's thought/idea/image. The article reveals the actual minimum basic constructive sign of coding any person's thought and that is the explicit Predicate Verb Pattern and Predicate Verb Model according to the idea that a person cannot think a thought without the Predicate. And this minimum code corresponds to Combination of Words as one of the formal elements of the English-language discourse hierarchy. Any Predicate Verb Pattern and any Predicate Verb Model is built on the basis of the Infinitive construction, which is known as "Infinitivization". The Infinitivization goes back to the Infinitive in its simple and compound forms (Verb, Phrasal Verb and Complementation Structure) and it may be regarded as "nucleus" of the potential Predicate Verb Pattern and Predicate Verb Model of the potential explicit Proposition. For instance, such constructions as Infinitivizations are widely presented in legal terminology and they represent the main part of its enormous database. Any legal term in the quality of the Infinitivization corresponds to a combination of words as a minimum sign/code of the English-language discourse. Infinitivization can be regarded as Real Sign of reproducing any person's Mind Images/Ideas/Thoughts in the forms of Predicate Verb Pattern and Predicate Verb Model as their adequate Mind Forms of the English-language discourse.

Key words: proposition predicate, predicate "atomic" verbs, homonym, predicate verb patterns, predicate verb models, infinitivization.

Problem statement. English Proposition Predicate has always been in the center of linguists' attention. A lot of linguistic discoveries and researches in the spheres of grammar, lexicology, semantics, pragmatics, cognitive linguistics involving Predicate have been made. Thus, the picture of functioning the English Proposition Predicate has been successfully determined and interpreted.

For instance, the nature of the semantic concept Proposition (the equivalent of the grammatical concept Sentence) containing its basic constituents – "Subject+Predicate" has been acknowledged as the basic integral explicit (S+P) unity, which is the major means of any human's reflection of the knowledge about the world in the English-language discourse. But the notion Predicate in the frames of the English Proposition needs further clarifications and generalizations as the essential Proposition constituent or component creating any human's thought.

Predicate – it's Pattern and Model – is a real sign of revealing any sense and any meaning of any human's thought. Thus, the Subject of the work is the Proposition Predicate as the index of direct link between thinking and discourse in the process of recreating the reality with propositional signs/codes. The Object of the article is the description of the structural and semantic organization of the Proposition Predicate – Predicate Verb Patterns and Predicate Verb Models expressed by English three generalized "Atomic" Main Verbs "TO DO"/"TO BE"/"TO HAVE", which are used in their generalized meaning and sense in any kind of the English-language discourse Proposition, and which are absolutely meaningless at the same time being in the quality of Auxiliary Verbs.

Analysis of recent research and publications. The notion "Predicate" of English Proposition (Sentence) is widely investigated in modern linguistic researches such as "Code-blending with depicting signs" (R.M. Quadros, K Davidson, D. Lillo-Martin, 2019), "Building a single proposition from imagistic and categorical components" (K. Davidson, 2017), "Raising turn out in Late Modern English: The rise of a mirative predicate" (M. Serrano-Losada, 2017), "Complex predicate formation via voice incorporation" (S. Wurmbrand, 2016), "The development of the as-Secondary Predicate Construction: Constructionalization and internalization" (F. D'hoedt, H. Cuyckens, 2017) and some others. Basic Predicate Verb Models together with Predicate Complementation Structures are stated, but the Atomic Generalized Predicate Verb Patterns aren't deduced by contemporary scientists. According to the idea that a person cannot think a thought without the Predicate the concept the "Atomic" Generalized Predicate Main Verb Patterns is essential for understanding the Basic Sign of recreating and coding any human's thought in the English-language discourse.

The purpose of the article. The Purpose or Target of our research is to establish the Basic Sign of the English-language discourse Proposition, which is capable and adequate to recreate any human's thought.

Research. Predicate serves to assert something about its Subject denoting either an Action performed or undergone by the Subject or the State in which the Subject is/was/will be/etc. Predicate appears as the main principal basic link and it occupies the central position

in any English Proposition according to its Word Order Algorithm: I Subject + II Predicate + III Complement (Object). According to most linguistic investigations all the Predicates fall under two main divisions: simple (verbal) predicates and compound (nominal/verbal) ones. All the Simple and Compound Verbal Predicates denote Action or State; all the Compound Nominal Predicates denote State.

Predicate is regarded as a central element of a propositional structure (Proposition), it determines the structure of Proposition, and it holds within itself, contains the essence of state of affairs. [1, p. 120] And in this sense Predicate is defined as a propositional function, that is the form of judgement or Proposition, and this form is equivalent to the content of Predicate or Sentence. Thus, the concept of Predicate is defined as a special semantic essence of the English language, which is typified in the form of propositional functions (not in the form of vocabulary units) and the semantic structures of the Proposition (Sentence), which correspond to these functions. Predicate occupies a dominant position in the hierarchical system of "Predicate – Arguments". Predicate stands out as the peculiar constructive nucleus specifying its environment composition, which can consist of a certain number of its members (arguments). Arguments or non-Predicate signs include Subject and Complement (Object) expressed not only by nouns (common nouns and proper nouns) and substantival pronouns (substantival – from Latin substantivum – noun), but also by almost all the parts of speech in the English language. That's why Predicativity is interpreted as functional, not as a substantival category of words. [1, p. 77–78, 81]

The Proposition itself is understood as a certain element of thought, that is to say a relevant predicate, which "places" are filled with signs, and the mental (mind) process (the process of thinking) shown, displayed in the Propositions is that which psychologists call our inner speech. Thus, the Predicate or Predicate code (sign or symbol) may be regarded as a central, main, basic component of any English Proposition as the basic code recreating our thoughts in the form of the Predicate expressing Predicativity, which is the key concept of reconstructing the human's thoughts by the variety of the appropriate codes.

In the English-language discourse any Predicate as the Code is expressed by the Main Verb first and foremost. The Verb is a word or phrase that tells what someone or something is, does, or experiences. There are two types of verbs: Main Verbs and Auxiliary Verbs.

According to linguistic deductions the most generalized picture of all the Predicate Main Verbs may be represented and reduced to two basic general lexical meanings: Action and State. In fact these generalized meanings: Action and State are presented or expressed by three generalized, basic, key Main verbs: "TO DO"/"TO BE"/"TO HAVE" that may be considered to be the basis of all the existing Real English Predicate Main Verbs constituting three basic generalized Predicate Verb Patterns: "TO DO" Predicate Verb Pattern/ "TO BE" Predicate Verb Pattern/ "TO HAVE" Predicate Verb Pattern.

A human can never think a thought, which wouldn't have Predicate and its referring element Subject. Thus, the fact of the availability of mental predicativity (a propositional structure) is irrefutable as "somebody's Action/State" or "Action/State of something". The concept "Action/State" goes back to the generalized, "latent" or "atomic" predicate verbs, which point out either the presence of connection ("copula"), or the most generalized and abstract type of connection, which isn't in need of its being concretized. The "atomic" predicate verbs don't call the concrete type

of connection as the real verbs do that. The predicates of such type as "TO BE/TO DO/TO HAVE" can be regarded as "atomic" Predicate Main Verbs. [2, p. 119]

The generalized meanings (Action/State) of the mentioned generalized "Atomic" Predicate Main Verbs are as follows: 1. "TO DO" means Action: to speak, to know, to dance, to build, etc.; 2. "TO BE" means State: to be young, to be polite, to be a dentist, to be happy, etc.; 3. "TO HAVE" possesses or takes in two meanings: a) Action: to have a talk, to have dinner, to have a baby, etc.; b) State: to have a sister, to have a car, to have a cold, to have time, etc.

Since all the Subjects preceding Predicates strictly may be reduced to the set of the so-called "Atomic" Subjects "I"/"We"/"You"/"He"/"She"/ "It"/"They"/"There" (by analogy with the "Atomic" Predicate Verbs).

It is just the Predicate that reproduces, reflects any person's thoughts. According to the deduced generalized meanings of all the English Main Verbs – Action/State – it is essential to single out three English generalized Predicate Verb Patterns. They are as follows:

I "TO DO" Predicate Verb Pattern (Action) / II "TO BE" Predicate Verb Pattern (State) / III "TO HAVE" Predicate Verb Pattern (Action/State).

For instance, the presented above two deduced Predicate Verb Patterns "TO DO"/ "TO BE" are wide-spread, characteristic and typical for most legal terms in legal terminology. The most widely-used Predicate Verb Patterns ("TO DO"/"TO BE") as legal terms are as follows:

I "TO DO" (generalized meanings): to bring an action; to bring a case before the court; to bring a charge against smb.; to bring an accusation against; to enter a plea; to enter a protest; to enter the satisfaction; to take an affidavit; to take an appeal; to take the blame upon oneself; to take criminal proceedings; to take evidence; to take into custody; to take judicial notice of; to take legal advice; etc.

II "TO BE" – to be under an accusation of ...; to be against; to be accounted to be guilty; to be at the bar; to be under ban; to be bound to; to be charged with; to be convinced of; to be in council; to be out of court; to be in custody; to be guilty; to be innocent; to be liable; to be sued; to be tried at the bar; etc.

III All the meanings of the Main Verb "TO HAVE" are rather specific, definite, limited, and they are characteristic only to the Main Verb "TO HAVE" itself.

1. Have+Object=States. The meanings are as follows: possession; ownership; illnesses; family relationships: "He's got a power."; "She's got time."; "We've got a car."; "He has got a bad cold."; "He's got two sisters and three brothers."

2. Have+Object=Actions. The meanings are various: to experience; to enjoy (of food, drink, etc.); to receive or obtain; to give birth to; to wish; etc.: "Do you have lectures every day?"; "Does he have a good time in Odessa?"; "Did you have a good holiday?"; "They are having a walk now."; "We were having a really interesting chat when John arrived."; "I have lunch at 12.30 most days."; "I'd like to have coffee."

Complementation Structures include a lot of terms from different scientific fields and a lot of other expressions. The tendency of appearing Complementation Structures is rather progressive in modern English.

There is an important fact in English Grammar: the singled out three generalized "Atomic" Predicate Main Verbs ("TO DO"/"TO BE"/"TO HAVE") correspond to the same three Auxiliary

Verbs: “DO”, “BE”, “HAVE”. Auxiliary verbs have no lexical meanings. They are meaningless. They are called “helping” verbs and they are used together with the main verbs in order to “help” them to express particular grammatical functions and meanings (for instance, to make questions, negatives, or to form tenses, voices, etc.) There are two groups of Auxiliary Verbs. The first group includes Verb Forms “DO”/“BE”/“HAVE”: 1) “DO” is used for making up Interrogative and Negative Propositions in the Present/Past Simple Tenses: “We don’t know the facts, but he doesn’t notice that.” “He didn’t read the book, did he?”; 2) “BE” is used in all the Propositions in the Continuous (Progressive) Tenses (Present, Past, Future) and Passive Voice: “She is dancing now.” “She was crying at that moment.” “She will be having a bath at 7 o’clock a.m. tomorrow.” He is known as a great scientist.” “They will be invited to the party tomorrow”; 3) “HAVE” is used in: a) Propositions in all the Tenses of the aspect or group “Perfect” (the Perfect Tenses): “He has already passed his exams.” “We have been discussing that for a week”; b) Propositions including Perfect Verb-Forms (Perfect Gerund/Perfect Infinitive): “I’m proud of having met such people” (Perfect Gerund). “You could have done it last week.” (Perfect Infinitive). The second group of Auxiliary Verbs includes so-called “modal auxiliaries” (modal verbs): can/could/may/might/must/will/would/shall/should/ought to/need.

The fact of full coincidence of three identical words (“DO”/“BE”/“HAVE”) in the quality of the Verb (Main/Auxiliary) gives the possibility to confirm not only their “Atomic” status, but also their straightforward belonging to the category of Homonyms, that is quite natural for many English words as formal elements of the English-language discourse. Thus, the “Atomic” English Verbs corresponding to the words – Verb Forms “DO”/“BE”/“HAVE” are homonyms because they are both Main Verbs and Auxiliary Verbs. [3, p. 81–118; 4] These verbs constitute the essence of most Predicate Structures in the English-language discourse.

The fact of availability of verbs-homonyms in the structures of their Predicate Verb Patterns in cases of using one and the same form of the first predicate verb is obvious, for instance in the examples of using Subjunctive II independently of other clauses to express “advice”: “had better do something”, “had better not do something”; “preference”: “would rather (sooner) do something”, “would rather (sooner) have”, “would rather (sooner) not do something”; “wish”: “if only/somebody could do something” (could have done something/did something/had done something). For example: “You’d better, switch on the light.” (advice); “I would rather stay at home.” (preference); “If only I could help you!” (wish).

Thus, the Verb-Forms: “TO DO” (main/auxiliary); “TO BE” (main/auxiliary); “TO HAVE” (main/auxiliary); “Will” (modal verb/auxiliary verb denoting Future); “Would” (modal verb/conditional/future-in-the-past) are homonyms but the meaning of any Proposition Verb Predicate as a Mind Form is absolutely clear: “What do you do?” (“What are you?” – old English) “He said, he would come tomorrow.” “Would/Will you help me?” “He will arrive tomorrow.” “He would do it if you asked him about it.” “You may laugh if you will...” “I would have been glad if he had arrived yesterday.” “I would call on him on my way home.” “I asked him to give up smoking but he wouldn’t.” “He is a good student, isn’t he?” “He is to go there this afternoon.” “Does he do his morning exercises?”

The notion “homonym” is regarded as one and the same Verb Form either having absolutely completely different meanings

(Main Verb) or even being meaningless (Auxiliary Verb). Verbs Homonyms constitute the essence and the whole picture of all the appropriate Predicate Verb Models.

The above-mentioned fact gives the opportunity to establish and single out some definite Predicate Verb Models, which are characteristic of all the Proposition Verb Predicates. All the Predicate Verb Models have been defined according to the First Verb in the structure of any Predicate Verb Model.

Thus, Predicate Verb Patterns include three generalized Atomic Main Verbs: “TO DO”/“TO BE”/“TO HAVE”. Predicate Verb Models involve Main Verbs and Auxiliary Verbs revealing some exact person’s thought – so-called Mind Form – owing to its lexical and grammar representation.

The Predicate Verb Patterns and Models can be represented by the following Mind Forms:

1. “TO DO” Predicate Verb Pattern:

a) Main Verb “TO DO” (Predicate Verb Model): the first verb is Main Verb meaning Action (generalized “atomic” verb “TO DO”); all the propositions are affirmative sentences in the Present/Past Simple Tenses (Active Voice): “He listens to the news every day.” “We played the guitar yesterday.”;

b) Auxiliary Verb “TO DO” (Predicate Verb Model): the first auxiliary verb “do” is meaningless; all the propositions are interrogative and negative sentences in the Present/Past Simple Tenses (Active Voice): “Does he listen to the news every day?” “We didn’t play the guitar yesterday.”;

2. “TO BE” Predicate Verb Pattern:

a) Main Verb “TO BE” (Predicate Verb Model): the first verb is Main Verb meaning State (generalized “atomic” verb “TO BE”); all the propositions are affirmative/interrogative/negative sentences in the Present/Past Simple Tenses (Active Voice): “She is a good dentist.” “Is she a good dentist?” “She isn’t a good dentist”. “He was polite yesterday.” “Was he polite yesterday?” “He wasn’t polite yesterday.”; all the constructions “There is/are (Present); There was/were (Past)”: “There is some meat in the fridge.” “There was no meat in the fridge yesterday”; all the Impersonal sentences (propositions) containing “TO BE”: “It is winter now.” “It was cold yesterday”; all the propositions are Passive structures in all the tenses of using the predicates of the sentences in Passive Voice (except Perfect/Future Tenses): “He is admired by his friends.” “The girl was loved.” “They are blamed for having done such a thing”;

b) Auxiliary Verb “TO BE” (Predicate Verb Model): the first auxiliary verb “TO BE” is meaningless; all the propositions are affirmative/interrogative/negative sentences in the Present/Past Continuous Tenses (Active Voice): “He is listening to the news now.” “We were playing the guitar when he called us.” “I am having a rest now.”; all the propositions are in the Future Simple Tense (Pure Future and Present-Future expressed by the predicate construction “to be going to”): “He is going to join us in a week.” “We are going to spend our holidays in Spain”.

3. “TO HAVE” Predicate Verb Pattern (State):

a) Main Verb “TO HAVE” (Predicate Verb Model): the first verb is Main Verb meaning State (generalized “atomic” verb “TO HAVE”); meanings of illnesses/ownership/family relationships; the form “got” can be used only in the Present Simple Tense (British English); propositions are affirmative/interrogative/negative sentences in the Present Simple Tense (Active Voice): “He’s got a cold/a car/a brother (Br.E.)”. “Has he got a cold/a car/a brother? He hasn’t got a cold/a car/a brother.” Continuous Tenses are not used;

b) Auxiliary Verb “TO DO” (Predicate Verb Model): the form “got” isn’t used in the Past Tense (Active Voice) in British English and in the Present/Past Tenses (Active Voice) in American English; all the interrogative/negative sentences (propositions) are made up with the predicate first auxiliary verb “TO DO”: “He has a cold (Am. E.)” “Does he have a cold?” “We doesn’t have a cold.” “We had a car last year.” “Did we have a car last year?” “We didn’t have a car last year.” “He had a lot of time yesterday.” “Did he have a lot of time yesterday?” “He didn’t have a lot of time yesterday.”

4. “TO HAVE” Predicate Verb Pattern (Action):

a) Main Verb “TO HAVE” (Predicate Verb Model): the first verb is Main Verb meaning Action (generalized “atomic” verb “TO HAVE”); the form “got” isn’t used; all the propositions are affirmative sentences in the Present/Past Simple Tenses (Active Voice): “She has breakfast every day.” “We had a quarrel yesterday.”

b) Auxiliary Verbs “TO DO”/ “TO BE” (Predicate Verb Model): the first auxiliary verb “TO DO”/ “TO BE” is meaningless. All the interrogative/negative sentences (propositions) are made up with the predicate first auxiliary verb “TO DO” (Present/Past Simple Tense) or “TO BE” (all the Continuous Tenses): “Does she have breakfast every day? She doesn’t have breakfast every day.” “Did we have a quarrel yesterday? We didn’t have a quarrel yesterday.” “She is having a baby now.” “We were having a talk at that moment” “He will be having dinner at 5 o’clock tomorrow.”

5. “TO DO”/ “TO BE” Predicate Verb Pattern:

a) Auxiliary Verb “TO HAVE” (Predicate Verb Model): the first auxiliary verb “TO HAVE” is meaningless; all the propositions are affirmative/interrogative/negative sentences in all the Perfect Tenses (Active/Passive Voices) except Future Perfect: “He has just left. Has he just left? He hasn’t just left.” “She has been known for a long time. Has she been known for a long time? She hasn’t been known for a long time. I had been asked about that before”;

6. “TO DO” / “TO BE” / “TO HAVE” Predicate Verb Pattern:

a) Auxiliary Verbs/Modal Auxiliaries (Predicate Verb Model): the predicate first auxiliary verb is a modal verb, which is used as a helping verb with the other main verb to change its meaning in some way. The verbs “can”, “could”, “may”, “might”, “must”, “ought to”, “shall”, “should”, “will”, “would”, “dare”, “need” are called modal verbs. They denote neither Actions nor States, but only the attitude of the speaker towards the Action or State expressed by the infinitive, which always follows the modal verb. Thus, a modal verb is never used alone as the predicate of a sentence (proposition), but it is always combined with an Indefinite/Perfect infinitive forming a modal compound verbal predicate. The infinitive expresses the main idea of the predication, the modal verb has only modal function, that is, it indicates that the action denoted by the infinitive is considered as desirable, possible, doubtful, etc. The infinitive which is associated with the modal verb is used without the particle “to”, except the modal verb “ought to”: “I can translate this text.” (Mental ability); “You must write the letter at once.” (Obligation); “It must be very late.” (Supposition); “You ought to help him.” (Admonition); “You could have done it yesterday.” (Possibility) = “There was a possibility but you didn’t do it yesterday.” Some modal verbs (“can”, “may”, “must”) can be followed by a) Continuous Infinitive: “Hurry up! They must be waiting for us already.”; b) Perfect Continuous Infinitive: “I must have been reading for 3 hours.” Modal verbs can be used with the forms of the Infinitive in Passive Voice: “The letter should be sent off at once.”; all the propositions are affirmative/interrogative/negative sentences can

be made up in Present/Past/Future. The first element (modal verb) of the predicate structure depends on the meaning of the modal verb itself, for instance one of the meanings of “can” is ability: “He can translate this text (Present/Future) Can he translate this text? (Present/Future)” “He cannot (can’t) translate this text (Present/Future)” “He could translate this text (Past)” “Could he translate this text? (Past)” “He couldn’t translate this text.” (Past);

b) Auxiliary Verb “Will”/“Would” (Predicate Verb Model): the predicate first auxiliary verb is “will” (homonym of the modal verb “will”), which is used in the Future Simple Tense (Pure Future) with all the persons (“shall” with the first person singular is old English). All the propositions are affirmative/interrogative/negative sentences in all the Future Tenses Aspects (Simple/Continuous/Perfect): “He will tell the truth. Will he tell the truth? He won’t tell the truth.” (Future Simple) “This time tomorrow he will be telling the truth.” (Future Continuous) “He will have told the truth by Tuesday.” (Future Perfect) “He will have been telling the truth for 5 years this summer.” (Future Perfect Continuous) “There will be some questions tomorrow. There will be fish in the fridge tomorrow.” (The constructions “There is/are”) “It will be spring in a month.” (Impersonal sentences); the predicate first auxiliary verb is “would” (homonym of the modal verb “would”), which is used in the Future-in-the-Past. In English the tense of the verb in a subordinate clause (mainly object clause) depends on that of the verb in the principal clause. This adjustment of the tense of the subordinate clause to the tense of the principal clause is called the Sequence of Tenses. A past tense in the principal clause must be followed by a past tense in the subordinate clause, for instance Future-in-the-Past, Future-Perfect-in-the-Past: “She was sure that they would come./He said that he would have been a lawyer by next year”;

c) Modal Equivalent (Predicate Verb Model): the predicate first verb involves modal equivalents “dare”/“need”/“be to”/“used to”/“be able to”/“be going to”/“have to”. Modal Equivalent is another example of the fact that the “atomic” verbs “TO DO”/“TO BE”/“TO HAVE” are homonyms: “He is to go to Kyiv.” (necessity according to the plan); “He had to post the document yesterday.” (necessity in the Past tense); “Do you have to go? Have you to go?” (necessity in the Present tense); “Did you used to work there? Used you to work there?” (“used” in the Past tense only to show that something happened always or regularly); the predicate first verb is Conditional “would” (homonym of modal verb “would” and the form “would” in the Future-in-the-Past) in the Main clauses/Subjunctive II two forms: 1) “non-perfect» (were, went) and 2) “perfect” (had been, had gone) in the Subordinate clauses in the Conditional sentences of the second and third types representing the action/state as unreal, as contrary to reality (The Subjunctive Mood): “If he called I would (should) be glad.” (non-Perfect forms: general time) “If he had called I had been glad.” (Perfect forms, Past time) “I would have told you if I’d realized you didn’t know.” (Perfect forms, Past time) “You’d be invited to more parties if you smiled more often.” (Passive forms: general time).

Note: the Subjunctive I forms are: a) to be (present tense): I be, you be, he be, we be, they be; b) other verbs (past tense): I were, you were, he were, we were, they were.

The Subjunctive I is not very common in modern British English/American English, and is used mostly in formal style. The ideas of talking about events which are not certain to happen – which we hope will happen, or imagine might happen, or want to happen are usually expressed in other ways.

All the examples of the Predicate Main Verbs shown above correspond to the combination of words – one of the formal elements of the English-language discourse hierarchy. The represented word combinations go back in their forms to one of the five Verb forms – the Infinitive. The Infinitive Structure/Construction is considered to be the combination of words: a) the Finite Verb Infinitive – particle “to” plus Base Form of the Verb: “to issue”, “to serve”, etc.; b) the Phrasal Verb Infinitive – particle “to” plus Base Form of the Phrasal Verb plus an Adverb and/or (a) Preposition(s): “to set down/aside”, “to be against”, “to run out”; “to use up”, “to give up”, “to look after”, “to put up with”, etc.; c) the Complementation Infinitive Structure (V+C) – particle “to” plus Base Form of the Verb plus Complement (Object): “to take criminal proceeding”, “to enter a protest”, etc. Complementation Structure is a result of merging the Predicate with its Complement (Object) strictly following it into the Integral Unity having its appropriate, common, indivisible meaning: “to do good”; “to do harm”; “to do business”; “to make an offer”; “to make arrangements”; “to make a phone call”; etc. [5, p. 170].

Any Infinitive Structure could be a potential Predicate Structure (in all its possible Patterns and Models) of any Proposition. As potential explicit Predicate all the Infinitive Structures mentioned above may be called Infinitivization. Thus, any Infinitivization can be explicit Predicate Verb Pattern/Model of any possible Proposition in the English-language discourse.

Owing to the fact of existing the set of implicit “Atomic” Subjects in any human’s consciousness, according to their availability any appropriate explicit Predicate Verb Structure (Pattern and Model) may be regarded as Implicit Proposition Structure of any appropriate Explicit Proposition Structure (Subject plus Predicate). Thus, any Infinitivization could be easily transformed into a Proposition (Sentence) recreating any human’s Thought/Idea/Image.

For example, “to be found guilty” (He was found guilty last year.); “to bring a case before the court” (We have just brought a case before the court.); “to take criminal proceedings” (They will take criminal proceedings next month.)

Infinitivizations represent the basic database of the English-language discourse. Any Infinitivization in the quality of any potential Predicate is English Implicit Propositional Structure – Sign/Code reflecting our Thought/Idea/Image.

Thus, Predicate Structure is the essential part of any English Proposition (Subject+Predicate Pattern). Predicate Structure is expressed by certain Predicate Verb Patterns and Predicate Verb Models.

The Basis of all the Predicate Verb Patterns and Models is the notion of Infinitivization.

It is just the Predicate, which is the Proposition summit and the main Proposition Code, the minimum Proposition Sign of close, direct, spontaneous connection between the process of thinking and discourse. Predicate is the backbone of any Proposition (Sentence). The quality of being the Backbone is most essential for Predicate. That means that Predicate is the major constructive element, the essence of any human’s Thought, Idea and more precisely any person’s Code or Real Sign recreating our Ideas, namely our Mind Images.

Conclusions. The Basic Code/Sign of recreating any human’s Thought (Idea) is Proposition corresponding to Sentence as a central formal element of the English-language discourse hierarchy. But potential new Propositions may be easily constructed

on the basis of their Predicate Main Verb Patterns (“TO DO”/“TO BE”/“TO HAVE”) with the help of any Subject in any human’s consciousness since nobody can think a thought without Predicate and its Referring Element. We suggest the idea that in general a referring element is the Subject (any person or thing). The stated fact about Predicate may be confirmed by the availability of the Impersonal Sentences and the Constructions “There is/are”, where their Subjects such as “It” and “There” are meaningless. It’s just the Predicate Verb Pattern/Model that is the actual minimum Code or Sign reproducing any human’s thought. Any Predicate Verb Pattern/Model in isolation corresponds to the Combination of Words, which is known as so-called “Infinitivization” going back to the Infinitive Construction in its simple and compound forms, that is, Verb, Phrasal Verb and Complementation Structure (V+C) as the example of merging Predicate with its Complement (Object) into the indivisible integral semantic unity. The Infinitivization may be regarded as a “nucleus” of the potential Predicate Verb Pattern /Model of the new potential Proposition. Such constructions as Infinitivizations – Combinations of Words – are widely presented in the sphere of terminology and they represent the main part of its enormous database. Any term in the quality of Infinitivization in different scientific and social spheres (the potential Predicate) corresponds to a combination of words as the minimum formal element of the English-language discourse hierarchy, which is capable to express any person’s thought.

Thus, Predicate is the minimum, the most important and valid Code/Mind Form – the Basic Real Sign recreating and verbalizing our Ideas, our Mind Images and our Thoughts.

References:

1. Nikitin M. *Fundamentals of the linguistic theory of meaning*, [Osnovy lingvisticheskoy teorii znachenija]. Moscow : Higher education. Sch., 1998. 165 p.
2. Kubrjakova E., Serebrennikov B. *Nominative aspect of speech activity*. Moscow : Science, 1986. 156 p.
3. Boyarskaya E., Zabotkina V. “Development of the methodology of cognitive analysis of a multi-valued word”, *Methods of cognitive analysis of word semantics: computer-hull approach*. Moscow : Languages of Slavic Culture. 2015. P. 81–118.
4. Cameron D., Vovk Yu. *Spoken discourse. Interpretations and practices. Trans. from Eng. [Razgovornyj discours. Interpretacii i praktiki]*. H. : publishing house “Humanitarian Center”, 2015. 316 p.
5. Dombrovan, T. *Language in the context of synergetics*, Odessa : KP OGT, 2013. 345 p.

Маслова С. Б. Предикатний знак англійської пропозиції

Анотація. У статті наведено результати лінгвістично-го аналізу предикату англійської пропозиції, який розкриває її семантичні значення у якості основного концепту експліцитної пропозиції англійського дискурсу, а також у якості найбільш адекватного та спроможного знаку кодування людської думки / ідеї / образу. Дедуктивні, індуктивні та евристичні методи дослідження призвели до виведення трьох ключових базових, узагальнених за їх значеннями, головних дієслів “TO DO”/“TO BE”/“TO HAVE”, які є основою всіх патернів/моделей дієслова предикату. Евристика (грец. *Heurisko* – знаходити, відкривати) – це наука, яка вивчає творчу діяльність та методи, що використовуються в процесі розкриття нових ідей та у викладанні. Евристичні методи дозволяють прискорити процес вирішення проблеми, оскільки метою евристики

є побудова моделей процесу розв'язання нової задачі. Узагальненими значеннями всіх головних дієслів є Дія та Стан: "TO DO" означає Дію; "TO BE" – Стан, а дієслово "TO HAVE" має два значення: Дія/Стан. Саме паттерн/модель дієслова предикату, що лежить в основі будь-якої пропозиції (речення), і є основним кодом для відтворення думки/ідеї/образу будь-якої людини. У статті розкривається фактичний мінімальний основний конструктивний знак кодування думки будь-якої людини, яким є експліцитний паттерн дієслова предикату та модель дієслова предикату у відповідності до ідеї, що людина не здатна утворити думку без предиката. Цей мінімальний код відповідає словосполученню як одному з формальних елементів ієрархії англomовного дискурсу. Будь-який паттерн дієслова предикату та будь-яка модель дієслова предикату побудовані на основі інфінітивної конструкції, відомої під назвою «інфінітивізація». Інфінітивізація звертається до

інфінітиву в його простих та складних формах (дієслово, фразове дієслово та комплементативна структура) і може розглядатися як «ядро» потенційного паттерну дієслова предикату та моделі дієслова предикату потенційної експліцитної пропозиції. Наприклад, такі конструкції, як інфінітивізація, широко представлені в юридичній термінології та є основною частиною її величезної бази даних. Будь-який юридичний термін у якості інфінітивізації відповідає словосполученню як мінімальному знаку/коду англomовного дискурсу. Інфінітивізація може розглядатися як реальний знак відтворення образів/думок/ідей будь-якої людини. Адекватною формою думки англomовного дискурсу є паттерн дієслова предикату та модель дієслова предикату.

Ключові слова: предикат пропозиції, «атомарні» дієслова предикату, омонім, паттерни дієслів предикату, моделі дієслів предикату, інфінітивізація.

Мірошник В. В.,*викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного торговельно-економічного університету***Власенко Л. В.,***викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного торговельно-економічного університету***Титаренко А. М.,***викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного торговельно-економічного університету*

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація. Сучасний світ відповідає сучасним вимогам. Якщо кілька років тому знання незнайомої мови було радше примхою або потребою тільки для вузького кола фахівців (учителі або перекладачі), то сьогодні все змінюється. Багато людей (фахівці) мають вагомні переваги, які надають їм можливість вивчати одну з незнайомих мов. Знання мови передбачає не лише читання і переклад.

Потреба у знанні іноземної мови перетворилася на вимогу володіння (використання) мовою. Швидкий соціальний, економічний і технічний розвиток суспільства ставить нові завдання перед системою вищої освіти. Недостатньо дати студентові належні знання, які можна отримати із книги. Необхідно розвивати незалежне, гнучке, критичне мислення у студента. Телефонні застосування (applications) і вебсайти – найбільш потужне джерело пізнавальної діяльності студентів, розвитку їхніх творчих здібностей, інтересів, навичок та інших інтелектуальних чинників.

З інтернет-технологіями ми маємо можливість не лише економити час і гроші, але й отримати необхідні матеріали та послуги, які потрібні нам, просто сидючи за комп'ютером. Необхідно взяти до уваги той факт щодо безкоштовного інтернет-застосування для вивчення мови, що існують деякі ресурси, які є недоцільними для користування ними на різних рівнях вивчення іноземної мови. Якщо ми говоримо про самостійне вивчення студентами іноземної мови або підтримку відповідного рівня мови, необхідно зазначити, що варто відшукати саме ті застосування, які якнайкраще підходять вашій меті та рівню знань.

Це означає, що, вибираючи будь-який метод навчання, учитель повинен ясно розуміти його мету й очікувані результати, зважаючи на психологічні характеристики студентів цієї групи. Якщо правильно підібрати застосування, ви можете дуже поліпшити ефективність вивчення іноземних мов.

Є необхідність випробувати на собі запропоновані методи вивчення мови для того, щоб зрозуміти, чи є вони прогресивними та доцільними у використанні.

Ключові слова: інтернет-ресурси, вебсайти, мультимедійні технології, навички аудіювання, англійська мова.

Постановка проблеми. Ще декілька десятиріч тому знання іноземної мови було радше забавкою чи необхідністю тільки для вузького кола спеціалістів (викладачі або перекладачі),

а сьогодні все змінилось. Багато людей стикаються з вагомими перевагами, що їм дає знання хоча б однієї іноземної мови. Знання мови вийшло за межі тільки читання та перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інформаційних технологій цікавляться такі дослідники, як: Н. Басова, С. Ветров, М. Кларін, І. Підласий, Ж. Поплавська, Д. Стетченко, В. Тинний, В. Шукшунов. Застосування в педагогіці нових інформаційних технологій розглядали у своїх дослідженнях В. Безпалько, А. Нісімчук, І. Підласий, О. Шиян та інші. Однак недостатньо уваги приділяється застосуванню комп'ютерів у вивченні іноземної мови з метою розвитку навичок комунікативної компетенції студентів. Проте сучасна молодь обирає більш зручні технології, тобто планшети, а здебільшого телефони, які завжди поруч.

Мета статті – розглянути можливість застосування інтернет-ресурсів у процесі викладання дисципліни «Іноземна мова».

Виклад основного матеріалу. Відомо, що володіння іноземною мовою вимагає від людини наполегливості та практики. Мовні школи, курси, інститути й університети пропонують різні види та форми вправ, які спрямовані на покращення та вдосконалення тих чи інших умінь і навичок.

Для більшості людей вивчення мови є важкою справою. Іноді для студентів виявляється дуже непросто підтримувати належний рівень мотивації, який необхідний для вже набутого рівня володіння мовою. Основні труднощі, з якими стикаються студенти, такі: неможливість перенести вивчений граматичний матеріал із підручника в реальне життя, напруга, пов'язана з постійним намаганням уникнути незручних становищ, унаслідок недостатнього рівня лінгвістичною компетенції, спілкування іноземною мовою з незнайомими людьми, з іншими уподобаннями та культурними реаліями життя. Ще б хотілося згадати про так званий період «застою» у вивченні мови. Він трапляється тоді, коли людина, що вивчає мову вже деякий час, стикається з тим, що, незважаючи на докладені зусилля, не досягає такого успіху, якого вона очікує. Отже, мотивація знижується, інтерес до вивчення мови зникає.

Сучасний світ загалом і освіта зокрема зазнали великих змін за останні роки. Поява інтернету перевернула уяву людей про кордони та можливості. Однією з вагомих проблем під час вивчення

та навчання мов було раціональне поєднання теорії та практики. Якщо подання теоретичних матеріалів майже не викликало питань, то практичні аспекти завжди «додавали клопоту».

Користування студентами інтернетом, та використання інтернет-мереж дозволило урізноманітнити вправи і завдання.

Водночас збереглися різноплановість і різнорівневість матеріалів.

Отже, інтернет-вправи (on-line) є частиною навчального процесу. Для багатьох – це новий вид діяльності, який потребує певних ресурсів та навичок [1], а саме:

- наявність інтернет-зв'язку, зараз це не є проблемою, адже кожен студент має телефон із доступом до інтернету;
- навички для роботи із програмами й інтернет-ресурсами;
- уміння підібрати та «перетворити» матеріали для використання on-line;
- наявність того чи іншого виду оцінювання та контролю.

Використання онлайн-вправ, як говорять дослідники, пов'язане з низкою проблем, на які варто зважати [2]. Проблеми та труднощі, що виникають, можуть мати різні передумови, наслідки та прояви.

З появою інтернет-технологій у нашому столітті в нас з'явилась можливість не тільки заощаджувати свій час і гроші, але й отримувати необхідні матеріали і послуги просто сидячи біля комп'ютера. Обираючи безкоштовний інтернет-контент для вивчення мови, треба брати до уваги, що деякі ресурси не є доцільними для використання на тому чи іншому етапі навчання. Якщо говорити про самостійну роботу студентів над підтриманням належного рівня володіння мовою, варто зазначити, що це є пошуково-аналітичний і особистісно орієнтований процес. Є необхідність випробувати на собі запропоновані методи вивчення мови для того, щоб зрозуміти, чи є вони прогресивними та доцільними у використанні.

Взаємодія студента з комп'ютером, таким чином, із простого обміну інформацією або виконання команд перетворюється на багатогранну діяльність у цьому середовищі, завдяки чому перед студентом відкриваються справді необмежені можливості [3].

Комп'ютеризоване навчання іноземних мов (далі – КНІМ) має цілу низку переваг [4]:

- варіативність застосування на різних етапах навчання;
- можливість застосування на будь-якому етапі роботи на практичному занятті;
- навчальний матеріал краще сприймається і легше запам'ятовується студентами;
- економне використання навчального часу;
- індивідуалізація навчання, визначення глибини і послідовності засвоєння, темпу роботи;
- реєстрація даних про студента;
- збір і обробка статистичних даних про індивідуальну навчальну діяльність студентів;
- скорочення видів роботи, що втомлюють студента;
- використання різних аудіовізуальних засобів навчання (графіки, звук) для збагачення і мотивації навчання, наочного та динамічного подання матеріалу;
- розгалуження послідовності навчання на основі аналізу помилок студента;
- адаптація існуючих навчальних матеріалів до комп'ютеризованих умов навчання;

- створення комфортного середовища навчання;
- упровадження експериментальних досліджень;
- активізація навчальної діяльності студента;
- інтенсифікація навчання та підвищення рівня мотивації;
- формування самооцінки студентів і створення умов для самостійної роботи.

Варто зазначити, що, крім переваг, які допомагають у вивченні іноземних мов, можна назвати такі основні проблеми (недоліки):

1) проблеми технічного характеру – вони характерні як для викладачів (людей, що створюють вправи-тести), так і для студентів (користувачів, на яких вправи розраховані);

2) неякісний інтернет-зв'язок, різні версії програмного забезпечення й інше;

3) проблеми індивідуального характеру – деякі люди просто не можуть (не вміють або не хочуть) працювати самостійно. Проблеми можуть виникати через індивідуальні особливості людини, відчуття тривоги, страх працювати з новими технологіями тощо;

4) проблеми організаційного характеру – не всі види (форми) вправ чи тестів «працюють» однаково на папері й on-line, тому треба обов'язково враховувати ці ситуації. Чітке розуміння мети та призначення вправ може допомогти;

5) проблеми методичного характеру – іноді важко не захопитися гарною новинкою, отже, зберегти баланс між «цікаво» та «корисно». Сюди ж можна віднести відносні обмеження креативності через необхідність встановлення певних рамок;

6) проблеми через брак часу – час, необхідний для створення та завантаження вправ чи тестів, часто є суттєвим чинником, аргументом для повернення до паперових варіантів.

Незважаючи на недоліки, які можна здолати, якщо грамотно організувати роботу викладачів і студентів [5], переваги, які пропонують нам вправи та тести on-line, допомагають їм (вправам) набувати популярності.

До переваг можна віднести таке:

1) багаторазове використання – хоча створення онлайн-вправ і тестів є кропіткою працею, але, створивши їх раз, можна відносно легко їх копіювати та переносити на різні ресурси або платформи; також є платформи, які полегшують роботу викладачів, перевіряючи тести студентів on-line;

2) широке коло користувачів – сучасна молодь є вмілим користувачем будь-яких інтернет-ресурсів і техніки. Наявність вправ і тестів on-line значно збільшує кількість користувачів;

3) доступність – з будь-якого пристрою, у будь-який зручний час, скільки завгодно разів користувач може виконувати вправи чи тести (якщо, звісно, не встановлені обмеження). Такі вправи і тести також є зручними та корисними для людей із певними вадами здоров'я;

4) варіативність – різні види роботи, які обмежуються тільки фантазією викладача (чи людини, яка створює вправи чи тести), можливостями технічних приладів і бажанням користувача;

5) об'єктивність – оцінювання відбувається автоматично за певними, наперед обумовленими, критеріями, що унеможливує суб'єктивний вплив на оцінку;

6) самостійність – у зв'язку зі збільшенням годин для самостійної роботи користувачів (студентів) у навчальних закладах, вправи та тести on-line є гарною альтернативою паперовим роботам;

7) зацікавленість – покоління молоді «після появи комп'ютера» надає перевагу саме технологічним методам і засобом навчання.

Отже, розглянемо деякі безкоштовні ресурси для вивчення іноземної мови.

Quizlet.com. Безкоштовний сервіс. Є також додаткова платна послуга Quizlet PLUS, що дозволяє мати більш розширений мультимедійний контент та необмежену кількість груп для спілкування. Після стандартної процедури реєстрації користувач має власний профіль. Для реєстрації потрібно вказати логін, пароль, електронну адресу. Цей сайт стане у пригоді тим, хто хоче розширити свій словниковий запас. Користувачі можуть самостійно обирати запропоновану тематику (медицина, наука, гуманітарні дисципліни), використовувати вже готові добірки слів із підручників або створювати власний словник за обраною тематикою. Щоб ефективно засвоїти мовленнєвий матеріал, розробники сайту пропонують використовувати флешкартки (flashcard mode). Матеріал із карток швидко відображається на екрані, є можливість перемішувати картки, слухати їх з аудіо.

Learn Mode – опція для роботи зі словами. Цей вид карток пропонує більш розширені можливості: він відображає правильні/неправильні відповіді, пропущені відповіді. Test Mode – вид карток, що сприяє закріпленню нових слів. Дозволяє вибрати типи питань: вписування відповідей, вибір відповіді, зіставлення, правда / неправда. Створення ігор сприяє автоматизації набутого матеріалу. Scatter – логічна гра на час. Ваші терміни та визначення безладно розкидані по сторінці, і ви повинні перетягувати їх. Space Race – гра, де слова з'являються на екрані у вигляді метеоритів, ви маєте вибрати правильне визначення, перш ніж вони потраплять на іншу сторону. Хотілося б також зазначити, що цей онлайн-сервіс має мобільний додаток, що дуже оптимізує процес навчання.

Як відомо, говоріння є найголовнішою навичкою для людей, що вивчають іноземну мову. Саме тому запорукою успіху у вивченні, як і раніше, є практика, і найкращим варіантом у цьому разі залишається спілкування з носієм мови. Далі оглянемо безкоштовні інтернет-ресурси, які можна віднести до групи мовної соціальної мережі. У цих мережах кожний, хто бажає, може знайти собі друга, виходячи зі своїх інтересів і уподобань, попрактикуватися у знанні мови.

My language exchange – соціальна мережа, де можна вибрати собі партнера для спілкування з будь-якої країни світу. Потрібно зазначити такі параметри, як вік партнера, його рідну мову та сферу інтересів спілкування.

Interpals – листування між друзями. Спільнота, що будується за принципом соціальної мережі, але з упором на вивчення мови.

English baby – готові добірки уроків. Тут можна обирати форму вивчення мови: можна спілкуватися в режимі отримання повідомлень на форумі або в особистих повідомленнях, розбирати граматику у вигляді цікавих завдань і прослуховувати аудіозаписи.

Tests.com – цей вебсайт пропонує нескладний іспит з англійської граматики. Ви відразу побачите свої прогалини у граматиці.

GrammarBook.com – пропонує декілька діалогових контрольних опитувань, від загальних випробувань граматики до

більш специфічних тем. Сайт надає доступ не лише до безкоштовного, але й до платного матеріалу, ви можете створити рахунок і мати доступ до більшої кількості тестів із граматики. Вебсайт навіть забезпечує поглиблене пояснення для кожного питання.

Listen English Daily Practice. Якщо ви шукаєте хороші звукові записи, щоб практикувати навички аудіювання, можете скористатися цим додатком. Вебсайт містить матеріал для кожного рівня знань студента.

Більшість матеріалу подано у формі розповідей, новел і щоденних тем, так ви зможете дізнатися багато корисного, розширити свій словниковий запас. Після кожного звукового файлу ви матимете можливість перевірити своє розуміння прослуханого. Вебсайт пропонує велику кількість матеріалу.

English Listening Step by Step – IELTS Listening. Багато хто вивчає англійську мову для складання певних іспитів. Іспит IELTS з англійської мови, наприклад, – випробування, яке перевіряє знання, майстерність і має інтернаціональне застосування. Якщо ви готуєтеся для іспиту IELTS, цей вебсайт допоможе у розвитку аудіювання.

Матеріал вебсайту підбирається дуже ретельно, аудіоматеріали подібні до тих, що є на екзамені. Навіть більше, звуковий вміст поділений не лише на рівні, але і за темами, є понад 1 000 матеріалів. Ви можете стежити за своїм прогресом і бачити свої помилки.

English Listening and Speaking. Як і передбачає назва вебсайту, цей додаток призначений для тих, хто хоче практикувати навички аудіювання та говоріння. Різноманітні ресурси містять вправи на фразові дієслова, ідіоми, допоможуть покращити вимову та слухання.

Також матеріал корисний для тих, хто готується скласти іспити IELTS і TOEFL, оскільки матеріал підібраний із розрахунку на ці іспити.

VOA News. Характерною особливістю даного вебсайту є те, що цей додаток містить величезну кількість аудіоматеріалів-новин, які оновлюються кожного дня. Ті, хто користується цим ресурсом, підтвердять, що це сучасний сайт новин, за допомогою якого ви будете стежити за тим, що відбувається у світі, та ще й практикувати навички аудіювання.

Listen Audio Books. Цей ресурс стане у пригоді всім, хто захоплюється художньою літературою. Історії не лише допоможуть вдосконалити навички слухання, а й дозволять більше дізнатися про культуру, історію країни.

Сайт має велику кількість корисного матеріалу. Містить матеріали для підготовки до екзаменів. Дуже зручний додаток для будь-якого віку та на будь-який смак.

Learn English Podcasts. Цей додаток створений Британською Радою і дуже популярний серед людей, які вивчають мову.

Додаток містить 60 епізодів, 20 годин звуку, отже, якщо ви будете слухати впродовж години щодня, вам вистачить на місяць. Багато з тем, що обговорюються в підкастах, корисні для щоденних бесід.

6 Minute English. Якщо ви обмежені в часі та шукаєте універсальний додаток із вивчення іноземної мови, можете звернутися до 6 Minute English. Присвячуючи тільки шість хвилин іноземній мові щодня із цим застосуванням, ви можете розвивати свої слухові навички, покращити знання з англійської граматики і розширити свій словниковий запас.

Висновки. Переваги та недоліки вправ і тестів on-line не є постійною величиною. Те, що вважає недоліком одна людина (необхідність вивчати нове, наявність навичок володіння комп'ютером та інше), може бути привабливою перевагою для іншої. Саме через такі суперечності вивчення цієї теми завжди буде доречним і актуальним. Особливо стосовно вивчення іноземних мов. Вправи та тести on-line відкривають для людини (студент, користувач) нові горизонти та можливості, якими не варто нехтувати.

Отже, не слід зволікати із вивченням мови, адже для молодого покоління – це виклик майбутнього. У наші дні не є проблемою вивчення іноземних мов, було б бажання.

Література:

1. Ніколаєва С. Основи сучасної методики викладання іноземних мов. Київ : Ленвіт, 2008. 285 с.
2. Stowe L., Tanenhaus M., Carlson G. Filling gaps on-line: Use of lexical and semantic information in sentence processing. *Language and Speech*. 1991. № 34 (4). P. 319–340.
3. Сердюков П. Технологія розробки комп'ютерних програм з іноземних мов. Київ : Ленвіт, 1996. 111 с.
4. Кужель О., Коваль Т. Використання персонального комп'ютера у вивченні іноземних мов. *Нові інформаційні технології навчання в навчальних закладах України : науково-методичний збірник*. Вип. 8 : Педагогіка / редкол. : І. Мархель (гол.ред.) та ін. Одеса : Друк, 2001. 242 с.
5. Teodoros Marinis. Using on-line processing methods in language acquisition research. *Language Learning and Language Teaching*. 2010 (27). P. 139–162. URL: http://www.personal.rdg.ac.uk/~lls05tm/papers/Marinis_EMLAR_book.pdf.
6. URL: <https://www.quizlet.com>.
7. URL: <http://www.zhyvo.in.ua/najkrashhi-servisi-dlya-vivchennya-inozemnih-mov.html>.
8. URL: https://www.fluentu.com/blog/english/english-grammar-test/?utm_source=ActiveCampaign&utm_medium=email&utm_content=Apps+to+Practice+Your+Listening+Skills&utm_campaign=English+Learner+Weekly+01_12_2020.

Mirochnyk V., Vlasenko L., Tytarenko A. Internet resources and their usage on language learning

Summary. Modern world meets modern requirements. If some years ago knowledge of foreign language was rather the whim or necessity only for the narrow circle of specialists (teachers or translators), then everything is changing today.

Many people (specialists) have ponderable advantages that give them opportunity to study one of foreign language. Knowledge of language is not only reading and translation.

The necessity of knowledge grew into a requirement in possessing (use) language. Swift social, economic and technical development of society puts new tasks before the system of higher education. It appears insufficient to give the student the certain sum of knowledge that can be given in standards, course-books, and others. It is necessary to develop the independent, flexible, variant, critical thinking for in the student. Telephone applications and websites are the most powerful source of students' cognitive activity, development of their creative capabilities, interests, abilities and skills and other intellectual factors.

With the internet technologies, we have possibility not only to save time and money but also get necessary materials and services which are necessary for us, simply sitting at the computer. It is necessary to take into account, that choosing free Internet-content for language studying some resources are not expedient for using it on different levels of studies. If we talk about the independent students' language learning and supporting the appropriate level of language possessing it is necessary to mark that there are searching and analytical, personality-oriented processes.

It is necessary to mention interactive learning of foreign languages that involves rational use of all possible educational tools (methods, techniques and forms of teaching) in complex. The purpose of such training is to achieve a certain level of foreign language competence, and the ways of its implementation are selected in accordance with the learning objectives, age and individual characteristics of students.

This means that when choosing any interactive method of teaching, the teacher must clearly understand its purpose and present the expected results, taking into account the psychological characteristics of the students of this group and anticipate how emotionally perceived they will be. If calculated correctly, you can greatly improve the effectiveness of foreign lessons, and in the case of incorrect calculation – lose contact with the audience and impair relationships and learning outcomes.

There is necessity to test offered methods of language studying by your own in order to understand if they are progressive and expedient in use.

Key words: Internet resources, website, multinational technologies, listening skills, English language.

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ,
ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Коцюба З. Г.,

доктор філологічних наук,

професор кафедри германських мов і перекладознавства

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК «ЗАКОН – СПРАВЕДЛИВІСТЬ» У ПОБУТОВІЙ СВІДОМОСТІ СЛОВ'ЯН, ГЕРМАНЦІВ І РОМАНЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРЕМІЙ)

Анотація. У статті проаналізовано особливості вербалізації колективних уявлень про взаємозв'язок «закон – справедливість» у пареміях слов'янських, германських і романських мов. Дослідження проводиться в межах пошуку універсального та національного в паремійних фондах мов європейського ареалу, що дає можливість глибше зрозуміти специфіку національного світогляду, особливо в тих випадках, коли аналізуються не лише паремійні зразки, які мають яскраво виражену національну самобутність, культурно-побутову чи історичну віднесеність, а й народні сентенції, які ретранслюють спільні для всіх європейських культур глибинні світоглядні настанови.

У паремійних корпусах європейських мов вербалізовано діаметрально протилежні уявлення про закон, а також засвідчено конфлікт між правом і справедливістю, що не суперечить специфіці паремійного жанру з його тенденцією до акумуляції різних (часто протилежних) поглядів на світ і людину в ньому. Прислів'я і приказки однієї групи (як ті, що запозичені з латинської мови, сформовані в часи Античності, Середньовіччя, Відродження, Просвітництва, підкріплені християнською вірою в непорушність Закону Божого, так і сформовані на національному ґрунті) передають віру у правдивість законів – основи суспільного устрою. Паремії іншої групи, які також виникли в різні епохи, передають негативне ставлення своїх творців до закону й судочинства. Універсальною є думка про вирішальне значення сили у трактуванні закону.

Ставлення до суддів і адвокатів не в усіх лінгвокультурах однозначно різко негативне. Найнижчу оцінку вони отримують у колективній свідомості носіїв української, російської й англійської мов, що реалізується в десятках багатоваріантних паремій, причому в російській побутовій свідомості існує чітко поляризована оцінка слуг закону і самих законів. У польському і французькому паремійному корпусах такі прислів'я поодинокі.

Контрастивний аналіз проведено з урахуванням історичного чинника аналізу прислів'їв і приказок, а також чинників варіативності, локальності й етнокультурної маркованості ключового слова паремії. У праці виявлено взаємовпливи і шляхи формування досліджуваних мовних одиниць аналізованої групи; диференційовано універсальні та національно зумовлені характеристики цих паремій у різних лінгвокультурах. Емпіричний матеріал для дослідження відібрано за допомогою методу суцільної вибірки з паремійних словників української, російської, польської, англійської, німецької, французької, латинської мов.

Ключові слова: прислів'я, приказки, побутова свідомість, закон (право), справедливість, універсальне, національне.

Постановка проблеми. Аналіз особливостей об'єктивності співвідношення «закон – справедливість» у паремійних корпусах мов європейського ареалу вимагає різноаспектного підходу, з одного боку, з огляду на природу прислів'їв і приказок, які репрезентують різночасову інформацію, що є результатом тривалої культурно-ціннісної обробки, а із другого – вербалізують динаміку і суперечності процесу становлення правової свідомості в європейських державах. Характерно також, що самі «прислів'я часто характеризували певне правове переконання ще до того, як воно набуло форми закону писаного» (докладніше див.: [1, с. 102]), тобто звичаєве право є джерелом сучасних законів. Тож зіставний аналіз специфіки паремійної реалізації колективних уявлень носіїв слов'янських, германських і романських мов про закон у його взаємозв'язках зі складною морально-філософською та правовою категорією справедливості дає змогу простежити лінгвокультурні аспекти народного сприйняття й осмислення універсальних понять і категорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти вербалізації побутових уявлень носіїв різних мов про закон (право) були предметом розгляду в мовознавчих працях як на матеріалі окремих мов (Ю. Ісаєва [2], Б. Юськів [3], Г. Лупарев [4], А. Осіпова [5]), так і в міжмовному зіставленні (І. Палашевська [6], Н. Кузнєцова [7]). Предметом комплексного зіставного дослідження на матеріалі українських, російських, польських, англійських та французьких прислів'їв і приказок побутові уявлення про закон і справедливість ще не були.

Мета статті – проаналізувати лінгвокультурні особливості побутових уявлень носіїв слов'янських, германських і романських мов про закон і справедливість, репрезентовані в паремійних корпусах цих мов.

Виклад основного матеріалу. Проводячи зіставне міжмовне моделювання культурного концепту «закон» у побутовій та правовій свідомості на матеріалі прислів'їв і приказок англійської та російської мов, І. Палашевська однозначно стверджує, що саме розуміння закону як гаранта свободи в англійській культурі та межі в російській визначає ставлення до нього, що виражається в англійських пареміях у позитивних конотаціях, у російських – у негативних [6, с. 73]. На її думку, російські прислів'я *Закон, что дышло: куда повернешь, туда и вышло; Суди не по закону, а по совести; Закон, что паутина – шмель увязнет, муха проскочит* підтверджують правдивість думки

М. Салтикова-Щедрина про те, що «найгірші закони – у Росії, але цей недолік компенсується тим, що ніхто їх не виконує» [6, с. 72]. Подібні переконання висловлює й А. Мельникова, уважаючи, що специфіку російського національного характеру легко зрозуміти, порівнявши дві приказки – латинську *Dura lex, sed lex* (Суворий закон, але це закон) і російську *Закон – что дышло, куда повернешь – туда и вышло* [8, с. 135]. Така однотайність висновків російських дослідників, очевидно, спонукала українського вченого А. Приходька, довірившись С. Воркачову, стверджувати, що в російських пареміях передано вкрай негативне ставлення до закону та чиновників, протиставлено правосуддя і суд совісті, формальне право і право-справедливість: *Где суд, там и неправда; В суд пойдешь, правды не найдешь; Все бы законы потонули да и судей бы перетопили* [9, с. 78].

Історія становлення правових систем європейських держав споконвіків йшла пліч-о-пліч із намаганням розв'язати проблему «право – справедливість». Ще в античні часи тогочасні нормативні акти творили досить високий (щоб не сказати недоторканий) рівень права у свідомості громадян; вони не підлягали буденній політичній дискусії і могли бути змінені лише за особливих обставин. Хоч, з іншого боку, у суспільстві засуджувався правовий позитивізм. Так, Цицерон уважав найбезглуздішим припущення про справедливість усього, що записане в законах і взагалі у праві народів. Гострою була також проблема зневаження закону, свавілля сильних у ставленні до слабших, про що свідчать уже ранні твори грецької літератури, зокрема «Теогонія» і «Труди і дні» Гесіода (докладніше див. [10, с. 539–604]). У десятках латинських прислів'їв і афоризмів, що дійшли до нас з античних часів, а також із доби Середньовіччя, Відродження і Просвітництва (див.: [11, с. 335–337]) (серед них і прислів'я, цитоване А. Мельниковою), висловлено панівну в цей час віру в силу і справедливість закону, хоча тоді ж побутували також паремії, у яких відображено негативне ставлення до закону і правосуддя. Упровадження християнства з його догматичним шануванням святості і непорушності Закону Божого (пор. трактування закону в біблійних текстах і латиномовних пареміях й афоризмах [11, с. 114, 337]), з одного боку, закріпило віру у правдивість суспільних законів, оскільки «уявлення про правовий процес як шлях здійснення правосуддя відповідало християнському розумінню порядку та права» [10, с. 572], а із другого – проклало спершу непомітну (з огляду на суттєвий вплив язичництва), а згодом – чітко окреслену світоглядну межу між справедливим Божим законом і судом та суб'єктивним судом людським (докладніше про формування народних уявлень про Божий закон і суд, відображених у пареміях, див.: [12, с. 125–141]).

Діаметрально протилежні уявлення про закон були перенесені і в нові часи, що відбилося в паремійних корпусах більшості європейських мов. Паремії, що становлять тематичний блок «Закон і правосуддя» у зіставлюваних мовах (і російська мова не виняток), за характером оцінки законів можна умовно поділити на дві групи. Перша група прислів'їв і приказок передає віру у правдивість законів – основи суспільного устрою: *Law governs man, reason the law* [13, с. 152]; *No man is above the law* [14, с. 219]; *Recht bleibt allzeit Recht* [15, с. 169]; *Zle czy dobre, prawo jest zawsze prawem* [16, т. 2, с. 1077]; *Kto bez prawa (zakonu) żyje, ten bez prawa (zakonu) ginie* [16, т. 2, с. 1074]; *Закон державу держить; Закон – не огонь, водою не заллєши; Закону грошима*

не зламаши [17, с. 246]; *Закон – не игрушка; Ряда (закон) города держит; Где тверд закон, там всяк умен; На что и (всё) законы писать, если (когда) их не исполняют* [18, с. 39]; *Недолго той земле стоять, где учнут уставы ломать* [19, т. 1, с. 192]. Свідченням того, що в російській колективній свідомості первісно закони вважалися втіленням правди, є дані лексичного і фразеологічного рівнів: початкове значення лексеми *правда* в російській мові – звід законів, а фразеологізм *стать на правду* у старовину означав «йти на суд» [20, т. 3, с. 379]. Прикметно, що лише у французькому паремійному корпусі не знаходимо власне французьких паремій цієї групи. Паремійні словники подають тільки відповідні скальковані латинські висловлювання [21, с. 306], а вже найдавніші власне французькі прислів'я і приказки (наприклад, відома з рукописних джерел XIII ст. паремія *Si veut le roi, si veut la loi* [21, с. 307]) свідчать про суспільно встановлене верховенство людини над законом.

Другу (більш репрезентативну) групу паремій слов'янських, германських і романських мов становлять прислів'я і приказки, що передають негативне ставлення різних народів до закону й судочинства. Так, у всіх зіставлюваних мовах прижилося прислів'я грецького походження, що часто приписують афінському мудрецеві Солону (VII ст. до н. е.) або його сучасникові Анархису [13, с. 153], в основі образної побудови якого – порівняння закону з павутиною (латинські відповідники – *Irretit muscas, transmittit aranea vespas* [22, с. 174]; *Aranearum telis leges compares* [16, т. 2, с. 1077]): *Закон – павутина, в котрій муха путається, а чміль пролітає* [17, с. 246] – *Закон, что паутина: имель проскочит, а муха увязнет* [19, т. 1, с. 191] – *Prawo jak pajęczyna: bąk się przebiję, mucha uwięźnie* [16, т. 2, с. 1076] – *Laws catch flies but let hornets go free* [23, с. 446] – *Geschriebenes Recht ist ein breites dünnes Netz: die Mücken bleiben drin hangen, die Hummeln brechen hindurch – Où la guêpe a passé le moucheron demeure* [24, с. 31]. В українській, російській, німецькій та англійській мовах побутують також різноманітні еквіваленти цього загальновідомого прислів'я: *Ловить яструб безкарно кури, а голуба і за просо б'ють* [25, с. 224]; *Алтынного вора веишают, полтинного чествуют* [19, т. 1, с. 146]; *Kleine Diebe hängt man und vor großen zieht man den Hut ab; Ein kleiner Dieb an Galgen muß, vom großen nimmt man Pfennigbuß* [24, с. 1]; *Die kleinen Diebe hängt man, die großen lässt man laufen* [15, с. 71] – *Little thieves are hanged, but great ones escape* [13, с. 42]. Ця ж сама думка висловлена в безобразній латинській паремії *Sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur* – За малі злочини карають, а за великі прославляють [22, с. 307], що має відповідники в англійській і французькій мовах: *Petty crimes are punished; great ones are rewarded* [14, с. 71]; *Justice punit petits cas* [21, с. 297].

До цієї самої групи паремій належить і відоме всім східнослов'янським мовам прислів'я *Закон – что дышло, куда повернешь – туда и вышло*, що, на думку А. Мельникової, передає особливості саме російського національного характеру, хоч уявлення про змінність, суперечливість законів є універсальними й об'єктивуються в пареміях більшості європейських мов. Загалом випадки трактування російських паремій, які мають аналоги в інших, передусім східнослов'янських, мовах як таких, що є виразниками власне російського національного характеру, у працях російських дослідників не поодинокі. Див., наприклад, спостереження над паремійною репрезентацією концептів «правда» і «брехня» (з посиланням на А. Вежбицьку) у розвідці

Н. Панченко [26, с. 134]. Спільним для побутової свідомості носіїв німецької, французької, а також деяких західнослов'янських мов, і невідоме носіям англійської, є особливе уявлення про восковий ніс закону. Паремійні словники подають суперечливу інформацію про походження міжмовних паремійних аналогів *Das Recht hat eine wächserne Nase – Les lois ont le nez de cire – Woskowy nos prawa*: Ю. Кшижановський вважає польський варіант цієї паремії запозиченням, відомим уже із джерел 2-ї половини XVI ст. [16, т. 2, с. 1078]; В. Мідер фіксує його як французьке прислів'я [EWP: 269], а М. Малю – як чеське [21, с. 307]. Такі свідчення пареміографів дають підстави припустити, що назване прислів'я є середньовічним західноєвропейським паремійним утворенням. В англійській мові зазначена логема реалізується на національному ґрунті: *A coach and four may be driven through any Act of Parliament* [13, с. 153]; *The law is not the same at morning and at night* [23, с. 446]; *Every law has a loophole* [13, с. 153]. Знаходимо також і власне польські паремії, які передають подібне ставлення до законів *W prawie tyle wybiegów, ile dziur w przetaku* [16, т. 2, с. 1078]; *Nie każde prawo, nie dla każdego i nie wszędzie sprawiedliwe będzie* [16, т. 2, с. 1075].

Цікаво, що судження М. Салтикова-Щедріна про російські закони не оригінальне. Подібні міркування (але вже про американські закони) у 2-ій половині XX ст. висловлював американський співак і пісняр Франк Зеппе, який уважав американців нацією законів – погано написаних і невдало впроваджених у дію [14, с. 208]. Можна припустити, що схожу оцінку законам своєї держави могли давати в усі часи більше чи менше відомі представники різних націй.

Універсальною є думка про вирішальне значення сили у трактуванні закону, що, репрезентована як мовна формула, була принесена в сучасні мови з латини – *Violentia praecedit jus* [16, т. 2, с. 1078]; *Де сила, там і закон* [П-90: 490] – *Сила закон переступає* [18, с. 43] – *Tam prawo, gdzie sila* [16, т. 2, с. 1077] – *Might is right* [13, с. 250] – *Gewalt geht vor Recht* [15, с. 115] – *La raison du plus fort est toujours la meilleure* [21, с. 215]. Тривалість побутування цих паремій, а також їхня багатоваріантність у всіх зіставлюваних мовах (докладніше див.: [12, с. 159–161]) свідчать про незмінну актуальність вербалізованої логемі. Частковою її реалізацією є відображена в пареміях багатьох мов перевага сили грошей у тлумаченні закону: *De groisii судять, там право в кут* [17, с. 249]; *С богатым не тягайся, с сильным не дерись* [19, т. 1, с. 132]; *Prawa na pana nie masz* [16, т. 2, с. 1075]; *Possession is nine points of the law* [23, с. 640]; *Jamais vassal ne gagne à plaider à son seigneur* [21, с. 237].

У російській побутовій свідомості існує чітко поляризована оцінка слуг закону і самих законів, що виявляється у прислів'ях і приказках, побудованих на основі прийому контрасту: *Закони святі, да законники (судьи) супостаты; Закони – миротворцы, да законники – крочкотворцы* [19, т. 1, с. 191]; *Суд прямой, да судья кривой* [19, т. 1, с. 131] тощо. Такий підхід до аксіологічного структурування дійсності в російській культурі не випадковий. Тенденція до дихотомного сприйняття світу і себе в ньому, будучи універсальною, водночас має певну національно-історичну специфіку. Російська культура Середніх віків, на відміну від західної, характеризувалася принципово полярно-дуальною структурою: основні культурні цінності (ідеологічні, політичні, релігійні) у системі російського Середньовіччя були розміщені у двополюсній ціннісній сфері, що була чітко розмежованою

і позбавленою нейтральної аксіологічної зони [29, с. 8]. Ця особливість, цілком імовірно, відобразилася і у способі організації думки та структурі російських прислів'їв і приказок, у яких стилістичні прийоми контрасту домінують (на що вказує дослідження Т. Бочиної). Свідченням того, що протиставлення святості законів неправдивості суддів типове для російської побутової свідомості, є указ Петра I від 17 квітня 1722 р., у якому сказано: «Понеже ничто такъ къ управленію государствомъ нужно есть, какъ крѣпкое хранение правъ гражданскихъ, понеже всеу законы писать, когда ихъ не хранить, или ими играть, какъ въ карты, прибирая масть къ масти, чего нигдѣ въ свѣтѣ такъ нѣтъ, какъ у насъ было, а отчасти и еще есть, и збло тщатся всякія мины чинить подъ фортецію правды» [18, с. 39]. Саме в силі і сваволі виконавців убачає І. Іллюстров причини бездіяльності закону, оскільки, структуруючи прислів'я і приказки тематичного блоку «закон», він так коментує одну з паремійних груп, що включає і вказані російські паремії: «Оскільки посадові особи у виконанні і застосуванні законів інколи чинять довільно, то російський народ, який зазнав цього свавілля, з гіркою посмішкою визначає, що закон не діє при силі і сваволі виконавців» [18, с. 43].

Характерно, що в інших мовах цитовані вище російські паремії еквівалентів не мають, за винятком німецького прислів'я: *Das Recht ist wohl ein guter Mann, aber nicht immer der Richter* [24, с. 57], а ставлення до суддів і адвокатів не в усіх лінгвокультурах однозначно різко негативне. Найнижчу оцінку, що реалізується в десятках багатоваріантних паремій, вони отримують у колективній свідомості носіїв української, російської й англійської мов: *Кожен адвокат – крутій* [17, с. 245]; *З кого суддя взяв, той і правий став* [17, с. 249]; *Судья – що брюхо: і мовчить, а все просить* [17, с. 251]; *Судья – что плотник: что захочет, то и вырубит* [19, т. 1, с. 131]; *Судьям то и полезно, что в карман полезло* [19, т. 1, с. 132]; *Судью подаришь, все победишь* [19, т. 1, с. 133]; *A good lawyer must be a great liar* [13, с. 154]; *The devil makes his Christmas-pies of lawyers' tongues and clerks' fingers* [13, с. 42]; *A lawyer's opinion is worth nothing unless paid for* [23, с. 447]. Звідси – паремії про неправдивість правосуддя: *У суді правди не шукають* [17, с. 248]; *В суд поїдеши – правди не найдеши* [19, т. 1, с. 132]; *Much law, but little justice* [13, с. 153]. У польському і французькому паремійному корпусі такі прислів'я поодинокі: *Adwokaty łowią dukaty; Adwokat to kat* [16, т. 1, с. 8]; *Celui qui agit par procureur est souvent trompé en personne* [21, с. 12], хоч у польській, як і в німецькій, колективній свідомості побутує думка про залежність результату справи від моральних та професійних якостей судді чи адвоката: *Jaki sędzia, taki wyrok; Sędzia, co dary bierze, urzędnik, co się z chłopu brata, niepewni są* [16, т. 3, с. 167]; *Wie der Richter, so das Urteil* [15, с. 240].

Висновки. Аналіз паремій тематичного блоку «Закон і правосуддя» української, російської, польської, англійської, німецької та французької мов свідчить про те, що в усіх зіставлюваних лінгвокультурах співіснує двояке ставлення до закону, що зумовлено історично, а також універсальними тенденціями розвитку суспільної свідомості, і не суперечить специфіці паремійного жанру з його тенденцією до акумуляції різних (часто протилежних) поглядів на світ і людину в ньому. Однозначно негативне ставлення до слуг закону в російській побутовій свідомості, на що вказує аналіз паремій, не екстраполюється на самі закони, які в уявленнях росіян здебільшого є об'єктивною (іноді навіть сакралізованою) реальністю, що суб'єктивується у процесі застосування.

Ця особливість, можливо, зумовлена тим, що в російській культурі традиційно закон юридичний і Закон Божий органічно поєднуються в узагальненому цілому, що відображено в російських лексикографічних джерелах [30, с. 434]. Очевидний дуалізм у трактуванні права, характерний для російської ментальності, Є. Фаріно виводить із загального культурного та релігійного дуалізму Росії, який виник у результаті прискореного процесу прийняття християнства, що оминув довготривалий період пристосування. Це призвело до дефіциту опосередковуючих адаптаційних механізмів [31, с. 66–67]. Унікальною особливістю російської колективної свідомості, яка простежується за міжмовного зіставного аналізу, є певна диспропорція у трактуванні ціннісних концептів «свобода» і «справедливість» (докладніше див.: [12, с. 44–47], ознака «законність» у яких не реалізується або реалізується спорадично.

Перспективними є подальші різномовні дослідження специфіки побутових уявлень про закон (право) у їхніх взаємозв'язках з іншими правовими, моральними та філософськими категоріями.

Література:

- Коцюба З. Паремійні фонди мов як контамінація різночасових міжкультурних світоглядних нашарувань. *Мовознавство*. 2008. № № 4–5. С. 101–118.
- Исаева Ю. Репрезентация концептов «закон» и «справедливость» в немецких пословицах. *Вестник московского государственного лингвистического университета*. 2014. № 5 (691). С. 61–71.
- Юськів Б. Вербалізація правосвідомості українців в українському паремійному фонді. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2011. Т. 24 (63). № 4. Ч. 1. С. 519–523.
- Лупарев Г. Юридические пословицы и поговорки как форма правосознания. *Государство и право*. 2018. № 11. С. 65–78.
- Осипова А. Соотношение закона и справедливости в профессиональном и быденном языковом сознании. *Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология»*. 2011. № 24 (239). Вып. 57. С. 102–103.
- Палашевская И. Закон. *Антология концептов*. Москва : Гнозис, 2007. С. 69–81.
- Кузнецова Н. Когнитивное пространство «право» в паремииологии немецкого и русского языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Челябинск, 2004. 23 с.
- Мельникова А. Язык и национальный характер. Взаимосвязь структуры языка и ментальности. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 320 с.
- Приходько А. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
- Історія європейської ментальності / за ред. П. Дінцельбахера. Пер. з нім. В. Кам'янець. Львів : Літопис, 2004. 720 с.
- Біблійна мудрість у латинських афоризмах українською та англійською мовами : науково-навчальний посібник / Ю. Цимбалюк та ін. Вінниця : Нова книга, 2003. 410 с.
- Коцюба З. Рефлексія побутової свідомості в різномовному вербальному просторі (від універсального до національного) : монографія. Львів : ДП «Видавничий дім «Укрпол»», 2010. 472 с.
- The Penguin Dictionary of Proverbs / ed. by R. Fergusson & J. Law. 2nd ed. Penguin Books, 2000. 365 p.
- Proverb wit & wisdom. A treasury of proverbs, parodies, quips, quotes, clichés, catchwords, epigrams and aphorisms / comp. by L. Berman ; with assist. by D. Berman. New York : Berkley Publ. Group, 1997. 522 p.
- Кудіна О., Пророченко О. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки. Вінниця : Нова книга, 2005. 320 с.
- Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich : W IV t. / red. J. Krzyżanowski. Warszawa : Instytut Wydawniczy, 1969–1972. T. I–III.
- Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / упоряд. М. Пазяк. Київ : Наук. думка, 1991. 440 с.
- Иллюстровь І. Жизнь русского народа въ его пословицахъ и поговоркахъ. Изд. 2-е, испр. и доп. Санкт-Петербург : Губерн. типогр., 1910. 469 с.
- Даль В. Пословицы русского народа : сборник : в 2-х т. Москва : Худож. лит., 1984. Т. 1–2.
- Даль В. Пословицы русского народа : сборник : в 2-х т. Москва : Худож. лит., 1984. Т. 1–2.
- Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes par M. Maloux. Paris : Librairie Larousse, 2001. 628 p.
- Цимбалюк Ю. Латинські прислів'я і приказки. Київ : Вища школа, 1990. 436 с.
- The Oxford Dictionary of English Proverbs. / ed. by F. Wilson. 3rd ed. Oxford : Clarendon Press, 1992. 930 p.
- Гольдгардт-Ландау Г. Русскія пословицы, поговорки, прибаутки и притчи въ переводе на соответствующіе имъ галлицизмы и германизмы. Одесса : Тип. Л. Нитче, 1888. 180 с.
- Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / упоряд. М. Пазяк. Київ : Наук. думка, 1989. 480 с.
- Панченко Н. Обман. *Антология концептов*. Москва : Гнозис, 2007. С. 129–142.
- Mieder W. The Prentice-Hall Encyclopedia of world proverbs. A Treasury of Wit and Wisdom through the Ages. New Jersey : Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1986. 582 p.
- Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / упоряд. М. Пазяк. Київ : Наук. думка, 1990. 528 с.
- Бочина Т. Стилистика контраста: Очерки по языку русских пословиц. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2002. 196 с.
- Степанов Ю. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.
- Mentalność rosyjska. Słownik / opr. i zred. A. Lazari. Katowice : Wyd-wo Naukowe Śląsk, 1995. 119 s.

Kotsiuba Z. Interrelation “law – justice” in the common consciousness of the Slavs, Germans and Romans (as based on paroemias)

Summary. The article sets out to provide an analysis of the verbalization peculiarities of collective ideas about the interrelation “law – justice” in Slavonic, Germanic and Romance paroemias. The research is carried out within the study of the problem of national and universal in proverbs and sayings of European proverbial corpora, which gives the opportunity for the deeper penetration into the specific features of the national outlook especially in cases when not only the proverbial samples with the vividly represented national originality, cultural or historical impute undergo analysis, but also the folk maxims which represent basic outlook settings common for all European cultures.

Diametrically opposed images of law have been verbalized in the proverbial corpora of European languages, as well as the conflict between law and justice. This fact does not contradict the specificity of the proverbial genre with its tendency to accumulate different (often opposite) views of the world and a man in it. The proverbs and sayings of one group (those borrowed from Latin, formed in antiquity, the Middle Ages, the Renaissance, and the Enlightenment, backed by Christian faith in the inviolability of the Law of God, and those formed on the national ground) convey faith in the truth of the laws – the basis of social system. Paroemias of another group, which

have also arisen in different epochs, convey the negative attitude of their creators to the law and the legal proceedings. Universal is the idea of the decisive importance of force in the interpretation of the law.

The attitude to judges and lawyers in all cultures is definitely very negative. They get the lowest rating in the collective consciousness of native speakers of Ukrainian, Russian and English, which is implemented in dozens of multivariate paroemias, with a clearly polarized assessment of lawyers and the laws themselves in the Russian common consciousness. In the Polish and French proverbial corpora such proverbs are rare.

The contrastive analysis has been carried out on the basis of the historical factor of proverb analysis as well as the factors of variability, locality and ethnocultural marking of the proverb key word. The paper reveals mutual influences and ways of formation of the group of lingual units under analysis; differentiates national and universal characteristics of these paroemias in different lingual cultures. The empirical data for the research have been collected with the help of the continuous sampling method from the Ukrainian, Russian, Polish, English, German, French and Latin proverbial dictionaries.

Key words: proverbs, sayings, common consciousness, law, justice, universal, national.

*Nagaitseva N. I.,
Candidate of Philology, Professor,
Professor at the Department of Humanities
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*

*Romanov Yu. O.,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*

PARTICIPLES AND ADVERBIAL PARTICIPLES IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary. This article considers participles and adverbial participles, the extremely complex and specific phenomena, though scarcely highlighted in programs on teaching Russian as a foreign language (RFL). It is quite clear that an immersion in participles and adverbial participles cannot be superficial; they require non-standard approaches to their presentation.

In RFL teaching, it is important to follow the theoretical foundations according to which participles and adverbial participles are understood as special hybrid parts of speech that synthesize some of semantic, morphological, and syntactic features of a verb and adjective (participles), verb and adverb (adverbial participles).

The features of adverbial participles to be taken into account are followings: "second predicate" role, i.e. ability to express additional action of the same subject; irregular way of formation; influence of verbal aspectual and temporal factors exerted on the grammatical meaning; adverbial participial phrase peculiarities; obsolete forms of perfect adverbial participles; occasional adverbial participle formation.

The peculiarities of participles to be placed the emphasis on are: they receive the category of transitivity / intransitivity and voice meanings from the productive verbs (but the forms for expressing voices (active and passive) in verbs and participles are different), and the features expressed by participles are temporary in contrast to the permanent features expressed by adjectives; there are full and short forms of participles; participle clauses (participles with dependent words) are easily replaced by synonymous definitive subordinate clauses with connective word *который*; in a system of participles, loss of affiliation with verb may occur; occasional participles, often present in literary texts, require special learners' attention.

Thus, adverbial participles and participles are to be considered living and promising parts of speech of modern Russian language widely used both in artistic works and in the language of science.

Key words: participles, adverbial participles, parts of speech, Russian as a foreign language, L2 learning and teaching.

Introduction. Russian participles and adverbial participles can be referred to extremely complex and specific phenomena though scarcely highlighted in programs on RFL [7]. This may be due not only to a shortage of study time caused by the late arrival of students, but also to so called "methodological expediency" giving priority

consideration to studying other content words because their higher frequency of use compared to participles and adverbial participles.

However, by virtue of this approach, gaps violating the integrity of the Russian language system itself, where necessary and obligatory segments are the participles and adverbial participles, will inevitably form. It is necessary to take into account their originality and fluctuations in the frequency of use according to the style, as well as the fact that participles and adverbial participles with dependent words are semi-predictive units which are potentially capable of becoming predicative, i.e. sentences.

Despite fundamental differences between participles and adverbial participles (in meaning, form, functioning), they have a single etymological core that goes back to the verb and, on the other hand, possess properties of the second part of speech (participle – properties of the adjective, adverbial participles – properties of the adverb). In this regard, an immersion in participles and adverbial participles cannot be superficial (quick formation of skills only for their reception and correct production); they require non-standard approaches to their presentation.

Review of literature. In RFL teaching, we follow the theoretical foundations according to which participles and adverbial participles are understood as special hybrid parts of speech that synthesize some of semantic, morphological, and syntactic features of a verb and adjective (participle), verb and adverb (adverbial participles) [4]; Russian adverbial participles are considered to be an independent grammatical category (part of speech) characterized by a pronounced syntactic function, unity of the grammatical form and grammatical meaning made up as a result of a long historical development [1].

In A Reference Grammar of Russian (Cambridge University Press), participles in "the usual sense of participles" are called "adjectival" and *депричастия* are called "adverbial" [9, p. 95].

Offering learners a number of exercises aimed at training their skills in participle formation, English-speaking authors try to use equivalent explanations ("present active participle", "past active participle", "imperfective passive participle", "perfective passive participle", "long-form (attributive) participle", "short-form participle") [10], however it should be noted that although the solution to the issue of providing students with comparative information (i.e., comparison of the Russian-language picture with the pictures of the native language of students in a monolingual group, as well as information about other languages they know)

is the prerogative of the teacher, in some cases, this kind of information is not useful when studying the topics “Russian verb Aspects” and “Participles and Adverbial Participles” [3].

A study of the prosaic texts by A. Pushkin shows that usage of active and passive participles, adverbial participles in indefinite-personal sentences create detachment and objectivity characteristic of a scientific text. The use of finite verbs and participles builds a dynamic picture in prose influencing the reader. All this demonstrates the selection of language tools to perform a pragmatic task in accordance with the needs of society in creating texts of different genres [8].

In particular, it is known that participles are one of the most common verb forms in the written language of science. Experience in creating a dictionary of Russian verbs and verbal forms on the text material of disciplines of engineering profile (mathematics, physics, theoretical mechanics, electrical engineering, descriptive geometry, theory of structural materials, etc.) showed that the total number of participles in sublanguages of these disciplines amounted to 1483 lexical units. [2].

The purpose of this study is to provide guidance on what to be taken into account to prepare learning materials [5–6] aiming at development of learners’ skills in participle and adverbial participle acquisition.

Main body of the research. Adverbial participle is a specific verbal formation which also has the property of an adverb.

From the verb, adverbial participle borrowed: common lexical meaning; verbal aspect and active voice; verb government of the same case-form and compatibility with the same adverbs as the motivating verb.

Adverbial properties are the absence of inflection and functioning in the sentence as an attribute of predicate.

It is important to learn the followings.

1. Adverbial participle is the “second predicate”, i.e. expresses additional action of the same subject.

2. Formation of adverbial participles from verbs is irregular, therefore it is necessary to know that adverbial participles are not made from imperfective verbs as follows: 1) with suffix *-ну* (*сохнуть*); 2) not having sonants in the stem of present tense (*ньют*); 3) having sounds [з], [ц], [ч], [х] in the stem of infinitive, and at the end of the stem of present tense – hissing sounds (*писать* – *пишут*, *махать* – *машут*); 4) with the infinitive in *-чь* (*мочь*).

3. It is necessary to take into account the influence of verbal aspectual and temporal factors exerted on the grammatical meaning. Thus, from imperfective verbs, adverbial participles of present tense are formed, and from perfect verbs, adverbial participles of past tense are formed. In the sentence itself, the main verb in the form of the past tense provides adverbial participles additional meaning of cause, and the verb in the form of the future tense – additional meaning of condition.

We also focus on the semantics, indicating the simultaneity or sequence of actions of the first and “second” predicates in one sentence, depending on the type.

4. Adverbial participle with dependent words forms an adverbial participial phrase the specificity of which is in the synthesis of the main and secondary parts (predicate and adverbial modifier) making it capacious and expressive, capable to transform into a full-fledged predicative unit (subordinate clause). However, the degree of predicativity of adverbial participial phrases is different. So, adverbial participial phrases with the meaning of time,

concession, condition, and reason are more predictive than the ones with the meaning of manner and are easily replaced by subordinate clauses with corresponding meanings. Learners’ practical skills related to implementing such a syntactic substitution should be automated.

5. For humanities majors, knowledge about obsolete forms of perfect adverbial participles may be useful. There are: 1) adverbial participles ending in *-а / -я* (instead of *-в*), now peculiar to the imperfect adverbial participles. From the etymological point of view, this indicates a later formation of perfect participles. Cf.: *услышиа суд, погубя покой, заглушиа ужас* instead of *услышав, погубив, заглушив*. On the other hand, in fiction texts, there are also imperfect adverbial participles with suffix *-в* (instead of *-а / -я*): *Но Ленский, не имев, конечно, Охотыузы брака несть, С Онегиньим желал сердечно Знакомство покороче свесть* (Пушкин); 2) quite obsolete and nowadays excessive suffix of perfect adverbial participles *-иши* introducing an undertone of colloquiality; 3) archaic suffixes of imperfect adverbial participles *-учи / -ючи* also colloquial; 4) remaining verb suffix *-ну* in perfect adverbial participles: *остынувши* (cf.: *остыв*); 5) such forms as *ушед, бывши* (cf.: *уйдя, будучи*); 6) adverbial participles from archaic verbs: *браздя, изрываю, зря* (*В полях кровавых Марс страшился, Свой меч в Петровых зря руках* (Лермонтов)); 7) adverbial participles derived from verbs potentially incapable, nowadays, of providing such formation: *петь – поя, ждать – ждя, есть – еши, едя*; 8) adverbial participles derived from verbs which lost part of their lexical meaning: *дети <...> Братъ дань богатею задумали с морей, Не рыбой, – жемчугами; И, зная плавать и нырять, Ту подать доправлять Пустились сами* (Крылов) (cf.: *умея плавать и нырять*).

6. Occasional adverbial participles in poetry are quite frequent, and they are perceived as lexical findings by talented authors since they help not only color the text, but also make it semantically unique, requiring mandatory penetration into the essence of associations constructed by the author.

Here are just a few literary illustrations of this phenomenon from poetic texts: *Жили, жря и ржа. Лишь наживая, жря и спя, капитализм разбух и обдряб. Себя с врагом померте, дорогу кровью рдя; до самой небей тверди коммуу утвердя* (Маяковский) (occasional adverbial participle formation from verbs non-productive to derivation of adverbial participles); *Народы, живише, вьямься в нужду* (Маяковский) (cf.: *находясь в яме нужды*) (occasional adverbial participle formation from verbs derived from nouns); *В винницкой глуши тъмутараканься, так я рисовал, так мне представлялся стопроцентный американец* (Маяковский) (occasional adverbial participle formation from verbs derived from proper names); *А на завтра днём меж домов пятиярусных К магазину «Ювелир М. Гуревич и сын» Подкатил. Грузовик. Содрогаюсь. Яростно. Волоча. Потроха. У мускулистых. Шин* (Сельвинский) (parceled use of single adverbial participles).

In literary texts of the 20th century, occasional is the use of adverbial participles with obsolete suffixes *-а / -я -иши, -учи / ючи*: *тиранит ревностью всякий пустяк и мерит любовь на калибр револьверный, неверной в затылок пулю пустя* (Маяковский) (cf.: *пустив*); *Стоит буржуй, как пес голодный, Стоит безмольный, как вопрос. И старый мир, как пес безродный, Стоит за ним, поджавши хвост* (Блок) (cf.: *поджав*); *Любить – это значит <...> рубить дрова, силой своей играючи* (Маяковский) (cf.: *играя*).

Participle is a verb form found in different languages (for example, in Romance and Germanic Languages), but in Russian it differs sharply from similar forms in other tongues. Therefore, when studying participles, a foreign learner may experience some difficulties that should be prevented.

1. Russian participles are connected with the narrative of hybridity, i.e. they have grammatical properties of verb and nomen. From the verb, participles inherit same lexical meanings and grammatical properties – aspect, tense, voice (but aspectual and tense paradigms of participles do not coincide with the verbs'). Participles receive the category of transitivity / intransitivity and voice meanings from the productive verbs (but the forms for expressing voices (active and passive) in verbs and participles are different).

Participles borrowed from adjectives variability by gender, number, and case, as well as ability to show agreement with nouns. Moreover, the features expressed by participles are temporary in contrast to the permanent features expressed by adjectives (cf.: *читающий / читавший студент – новый студент*).

2. Participles, like adjectives, have full and short forms. Full active participles change similar to adjectives with the stem ending in the hissing consonant (stress on the stem), and passive participles change similar to adjectives with the stem ending in the paired-solid consonant (cf.: *читающий, читавший – читаемый, прочитанный*). Short forms are made almost exclusively from past passive participles. At the same time, in the sentence, full and short forms function differently.

3. Participle with dependent words forms participial phrase – a semi-predicative unit (with its own word hierarchy) which has a relative semantic independence. Therefore, participle clauses are easily replaced by synonymous definitive subordinate clauses with connective word *который, какой* taking the form of Nominative / Accusative case depending on whether the active or passive participle is the main one in the participial phrase. Participles of participle phrases agree with the nouns to which they relate.

4. In a system of participles, loss of affiliation with verb may occur, as well as formation of homonyms-adjectives, which is marked in spelling (cf.: *Мысли студентов были сосредоточены на экзамене. – Студенты были серьезны и сосредоточены*). Adjectivization also develops when participle appears to have a figurative meaning (cf.: *блестящий металл – блестящий учёный*). Substantivization is frequent too: *Вспомним с нами отступавших, Воевавших год иль час, Павших, без вести пропавших, С кем видались мы хоть раз, Провожавших, вновь встречающих, Нам попить воды подавших, Помолившись за нас (Твардовский)*.

Humanities majors learning classical Russian literature may encounter obsolete forms of participles: 1) participles which don't agree with the nouns: *Нигде я ничего не вмешаю, Кроме ревуция волны (Державин)* (inflection *-ия* (Genitive case, feminine gender, singular) in the Church Slavonic language corresponds to modern inflection *-ей*: cf.: *кроме ревуцией волны*); 2) arosopic participles (similar to short forms) which are attributes of nouns: *Люблю я пышное природы увяданье <...> И мглой волнистою покрыты небеса (Пушкин)* (cf.: *покрытые*); 3) participles formed from obsolete verbs: *О ты, чьей памятью кровавой Мир долго, долго будет полн, Приосенён твоею славой <...> (Пушкин), И вот, бессмертные на время, Мы к лику сосен причтены И от болей и эпидемий И смерти освобождены (Пастернак)*.

5. Occasional participles, often present in literary texts, require special learners' attention: *колыбелные тилью шоссе; Вы себе*

представляет парижских женщин с шеей разжемчуженной, разбриллиантенной рукой... ; выжиревший лакей; глаза наслезнённые; Каждый дюйм бытия земного профамилен и разыменован (Маяковский).

These unique words and word forms are created with the help of: 1) word-building: *громокопящий кубок (Северянин), звонко-бегающие ручьи (Лермонтов)*; 2) word combinations creating an unexpected effect: *шарханутые бунта венком лавочки, непрожёванный крик, Слушайте ж, забывшие, что небо голубо, выщетилившиеся, звери точно! (Маяковский)*; 3) grammatical means (formation of a short form from present active participles): *Человек непонятен В поступках своих: Он прекрасен, Ужасен, Грохочущ И тих (Дмитриев)*.

Conclusions. Thus, adverbial participles and participles are to be considered living and promising parts of speech of modern Russian language. Successful teaching and learning Russian adverbial participles and participles will require the support of the following: 1) consideration of their creative properties; 2) formation of necessary skills in their word formation associated with aspect and tense system; 3) acquisition of paradigms of full and short participles, as well as their functioning in the sentence; 4) automation of transformations of active structures with participles in passive and vice versa; 5) skills in replacements of semi-predicative units with predicatives (subordinate clauses); 6) optional presentation of obsolete and occasional adverbial participles and participles, as well as associated extension of work with them; 7) finally, a comparative study of adverbial participles and participles with a probable delayed effect.

References:

1. Абдулхакова Л.Р. Русское деепричастие: часть речи или форма глагола? *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия: Языкознание*. 2010. № 2. С. 67–72.
2. Васильева Т.В. Опыт создания словаря русских глаголов и глагольных форм на материале текстов дисциплин инженерного профиля. *Научный Вестник Московского государственного технического университета гражданской авиации. Серия: Международная деятельность высшей школы*. 2006. № 102. С. 82–90.
3. Грекова О.К. Презентация темы «Виды глагола и отглагольные формы» в тестах ТРКИ (A1–A2–B2). *Мир русского слова*. 2016. № 4. С. 97–104.
4. Киров Е.Ф. Части речи русского языка. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Филология*. 1999. № 1. С. 31–58.
5. Нагайцева Н.И. Деепричастие: Учебное пособие по русскому языку для иностранных студентов. Харьков : НТУ «ХПИ», 2019. 124 с.
6. Нагайцева Н.И. Причастие : Учебное пособие по русскому языку для иностранных студентов. Харьков : НТУ «ХПИ», 2020. 140 с.
7. Программа по русскому языку для студентов-иностранцев основных факультетов высших учебных заведений Украины III–IV уровня аккредитации / сост. Н.И. Нагайцева, Т.А. Снегурова, С.Н. Чернявская и др. 3-е изд., доп. Харьков, 2014. 60 с.
8. Пушкарева Н.В. Семантика и прагматика глагольных форм в прозаических текстах А.С. Пушкина. *Ученые записки Петрозаводского государственного университета. Серия: Языкознание*. 2020. Т. 42. № 1. С. 92–96. DOI: 10.15393/uchz.art.2020.438.
9. Timberlake A. A Reference Grammar of Russian. New York : Cambridge University Press, 2004. 503 p.
10. Wade T. Russian Grammar Workbook. Hoboken: John Wiley & Sons, Incorporated, 2013. 254 p.

Нагайцева Н. І., Романов Ю. О. Дісприкметники і дісприслівники у викладанні російської мови як іноземної

Анотація. У статті розглянуто дісприкметники та дісприслівники – надзвичайно складні та специфічні явища, недостатньо висвітлені у програмах викладання російської мови як іноземної (РЯІ). Цілком зрозуміло, що занурення у вивчення дісприкметників та дісприслівників не може бути поверхневим; вони вимагають нестандартних підходів до їхнього викладання.

У викладанні РЯІ важливо дотримуватися теоретичних уявлень, згідно з якими дісприкметники та дісприслівники вважають особливими гібридними частинами мови, що синтезують деякі семантичні, морфологічні та синтаксичні особливості дієслова та прикметника (дісприкметники) і дієслова та прислівника (дісприслівники).

Особливості дісприслівників, які слід враховувати під час викладання, є такими: роль дісприслівника як «другого предиката», тобто його здатність відбивати додаткові дії того самого підмета; нерегулярний спосіб формування; вплив дієслівних видових та часових факторів на граматичне значення; особливості дісприслівникових зворотів; застарілі форми дісприслівників доконаного виду; утворення оказіональних дісприслівників.

Особливості дісприкметників, на які слід акцентувати увагу, полягають у тому, що: вони отримують категорію транзитивності / інтранзитивності та станові значення від продуктивних дієслів (але форми вираження стану (активного та пасивного) у дієсловах та дісприкметників різні), і ознаки, виражені дісприкметниками, є тимчасовими, на відміну від постійних ознак, виражених прикметниками; існують повні та короткі форми дісприкметників; дісприкметникові звороти (дісприкметники із залежними словами) легко замінюються синонімічними підрядними реченнями зі сполучним словом *который*; у системі дісприкметників може статися втрата приналежності до дієслова; оказіональні дісприкметники, що часто присутні в літературних текстах, потребують особливої уваги.

Таким чином, дісприслівники та дісприкметники слід вважати живими та перспективними частинами сучасної російської мови, що широко використовуються як у художніх творах, так і в науковому мовленні.

Ключові слова: дісприкметники, дісприслівники, частини мови, російська мова як іноземна, вивчення і викладання другої мови.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

*Бабятинська Ю. О.,**викладач кафедри іноземних мов № 1
Національного університету «Одеська юридична академія»**Гусейнова К. С.,**викладач кафедри іноземних мов № 1
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглянуті основні передумови та причини обрання англійською мовою міжнародної комунікації в юридичній сфері. Досліджені сфери поширення юридичної термінології англійською мовою в різних країнах з урахуванням особливостей вживання мови залежно від регіональних особливостей. Проаналізований історичний процес становлення юридичних термінів англійською міжнародно прийнятними. Проведено семантичний аналіз англійських термінів. Розглянуті переваги та недоліки у розумінні не носіями англійської юридичних термінів цієї мовою. Охарактеризовано, як відмінності у правових системах України та Америки впливають на розуміння юридичних термінів. Проведено аналіз у виявленні можливих помилок у перекладі та наслідків, до яких це може привести у правильному чи хибному розумінні юридичних термінів англійською мовою.

Доведено, що юридична англійська термінологія взята за основу у всіх країнах світу незалежно від вузької спрямованої галузі юридичного права. Проаналізовано, як англійська термінологія у зв'язку з неможливістю досконалого перекладу мовою країни корегується лінгвістичними та синтаксичними правилами. Проаналізовані приклади, де вживання англійських юридичних термінів можуть призвести до смислової помилки та проаналізовано, як їх можна уникати.

Розглянуті сфери вживання юридичної англійської в різних галузях комунікації з урахуванням стилістичних і синтаксичних відмінностей. Досліджені логічні правила, за якими формуються юридичні терміни англійською. Розглянуті різні види та жанри використання юридичного письма з урахуванням поставленої перед мовою мети.

У статті викладений шлях наукового пошуку засобів для запобігання смислових помилок внаслідок помилки в перекладі. Доведено, що одним із найкращих методів є повернення до референтів із метою дослідження лінгвістичних джерел юридичного терміна англійської мови. Визначено, що найчастіше за основу беруться терміни латиною. Проаналізовано, що для запобігання помилки важливо розглядати конкретний юридичний термін у контексті з урахуванням правових традицій країни, про яку йдеться.

Ключові слова: юридична термінологія, англійська мова, семантичний аналіз, юридичне письмо, термін.

Постановка проблеми. У доісторичній Британії традиційне загальне право обговорювалося у розмовній мові. Правова мова та юридична традиція змінювалися хвилями завойовників протягом наступних століть. Римська Британія

дотримувалася римської юридичної традиції, а її юридичною мовою була латинська. Після римського від'їзду з Британії близько 410 р. та англосаксонської навали на Британію домінуючою традицією став англосаксонський закон, про який ішлося в німецькій мові (давньоанглійській мові), що писався старою англійською мовою близько 600 років, починаючи із Закону Ельберхта. Після вторгнення норманів до Англії в 1066 р. англо-нормандська французька стала офіційною мовою судового розгляду в Англії протягом майже 300 років, тоді як середньовічна латинська мова використовувалася для письмових записів понад 650 років. Однак деякі технічні терміни в Англії були збережені. У юридичних судженнях англо-нормандська перетворилася на юридичну французьку мову, з якої походить багато слів у сучасній юридичній англійській мові. До них належать «майно», «оренда», «виконавець» та «орендар». Використання юридичної французької мови в цей період мало постійний вплив на загальний мовний реєстр сучасної юридичної англійської мови. Це використання також пояснює деякі складні мовні структури, що використовуються в юридичній писемності. У 1362 р. набрав чинності Статут про ухвалення, який зазначав, що всі судові процеси повинні вестися англійською мовою (але фіксуватися латиною). Це поклало початок офіційній юридичній англійській мові. Юридична французька мова продовжувала використовуватися в деяких формах до XVII ст., хоча закон французької мови дедалі більше вироджувався. З 1066 р. латинська мова була мовою офіційних записів і статутів, її замінили англійською мовою в Законі про судочинство 1730 р. Однак, оскільки тільки вчені особи вільно володіли латиною, вона ніколи не стала мовою судових дебатів. Вплив латинської мови можна побачити в ряді слів і фраз, таких як *ad hoc*, *de facto*, які залишаються в сучасному використанні в юридичному написанні.

В останні десятиліття різко зріс інтерес лінгвістів і фахівців різних галузей науки і техніки до проблем приватно-галузевих терміносистем, що пояснюється зростаючим потоком наукової та технічної інформації, процесами інтеграції, посиленням процесів термінотворчості. Останній фактор особливо важливий для правової термінології у зв'язку зі створенням і прийняттям останнім часом великої кількості нових законів. Проблема вивчення термінів дуже важлива і з позицій перекладу іншомовних текстів, оскільки, на наше переконання, саме термінологія є найбільшою проблемою, з якою стикається перекладач у роботі з юридичними текстами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про специфіку термінів і способи їх перекладу завжди займало особливе місце в порівняльному мовознавстві: його розглядали в своїх роботах із теорії перекладу В.М. Комісарів, Я.І. Рецкер, І.В. Арнольд; він є об'єктом дедалі більш пильної уваги сучасних вчених.

Метою статті є аналіз лінгвістичних методів творення юридичних термінів в англійській мові й особливостей їх перекладу українською, виявлення основних помилок у перекладі та віднаходження ефективних лінгвістичних методів для термінотворення англійською мовою у сфері юриспруденції, аналіз структурно-семантичних характеристик юридичної термінології.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що структури і стройові елементи складають основу мови незалежно від сфери її вживання. Різні підмови, будучи частиною єдиного мовного організму, можуть володіти певною специфікою на різних мовних рівнях, наприклад, на рівні граматики або лексико-граматичних засобів зв'язку елементів тексту. Подібні особливості присутні і в текстах юридичного характеру, проте не вони визначають їх специфіку. Якщо завдання перекладу – забезпечення еквівалентності як спільності змісту текстів оригіналу і перекладу, то у перекладі спеціальних юридичних текстів термінам слід приділяти особливу увагу: саме вони визначають інформаційний зміст юридичного тексту, організують, структурують і кодують спеціальну інформацію [2, с. 324]. Отже, саме стосовно термінів найбільш гостро постає питання про можливість досягнення еквівалентності в існуванні відмінності кодових одиниць. Можливість абсолютно повної та точної передачі змісту оригіналу при перекладі юридичних текстів обмежена насамперед відмінностями в мовних системах; крім того, їй перешкоджають різні традиції номінації понять, що склалися в кожній із мов, а також відмінності явищ самої дійсності. Однак що б не висувалося як кінцева мета перекладу, і якою б не була його базова одиниця, саме вибір термінології визначає досягнення кінцевого результату. У 2004 р. Девід Кристал запропонував стилістичний вплив на англійську юридичну мову. У середньовічний період юристи вживали суміш латини, французької та англійської мов. Щоб уникнути двозначності, юристи часто пропонували пари слів із різних мов. Іноді розв'язання було мало, і пари просто надавали більше уваги, перетворюючись на стилістичну звичку. Це особливість правового стилю, яка триває і донині. Прикладами змішаних мовних дублів є: «розбиття та входження» (англійська та французька), «придатне та належне» (англійська та французька), «землі та житла» (англійська та французька) та «воля та заповіт» (англійська та латинська). Прикладами дублів лише для англійської мови є «let and hindind» і «have and hold» [5, с. 42]. Юридична термінологія широко використовується не тільки у професійному середовищі, а й у інших сферах мовної комунікації, тому існує велика потреба у вивченні мови права для спеціальних цілей. Юридична термінологія є унікальним об'єктом дослідження, оскільки характеризується великою різноманітністю сфер застосування порівняно з іншими терміносистемами.

Проводити порівняльне дослідження систем юридичних термінів і понять в англійській і українській мовах досить складно, оскільки зіставляються не так самі терміни, як різні правові системи. Словникова відповідність часто не дає правильного уявлення про лексичні одиниці, адже за аналогічними термінами у двох мовах стоять різні поняття або різний обсяг значення близьких за змістом понять. Наприклад, «prosecutor»

перекладається «прокурор», проте функції цих фігур у системах американського й українського права не збігаються, і американець, почувши слово «prosecutor», уявляє собі щось інше порівняно з тим, що вкладає у слово «прокурор» носій української мови. Юридична англійська – це тип англійської мови, який використовується в юридичній писемності [3, с. 52]. Взагалі, юридична мова – це формалізована мова, заснована на логічних правилах, яка відрізняється від звичайної природної мови лексикою, морфологією, синтаксисом і семантикою, а також іншими мовними особливостями, спрямована на досягнення послідовності, обґрунтованості, повноти, зберігаючи переваги такої людської мови, як інтуїтивне виконання, повний зміст і відкрите оновлення. Однак юридичну англійську мову називають «підмовою», оскільки вона відрізняється від звичайної англійської. Спеціалізоване використання певних термінів і мовних зразків регулює викладання юридичної мови. Таким чином, «ми вивчаємо юридичну мову як різновид другої мови, спеціалізоване використання лексики, фраз і синтаксису, що допомагає нам легше спілкуватися один з одним». Термін легаліз, з іншого боку, – це термін, пов'язаний із традиційним стилем юридичного письма, що є частиною цього спеціалізованого дискурсу юристів: спілкування, яке «непрофесійні читачі не можуть легко зрозуміти» [6, с. 61]. Цей термін описує юридичну письмову форму, що може бути безладною, багатослівною, непрямую та містити непотрібні технічні слова чи фрази. Історично юридична мова – це мова, яку адвокат може використовувати у складанні договору, але не використовує її у звичайній розмові. З цієї причини традиційний стиль юридичного письма був не націлений на читачів. Прихильники простої мови стверджують, що юридичний «стиль письма не повинен змінюватись від завдання до завдання чи аудиторії до аудиторії; те, що пишуть адвокати, повинно бути чітким, правильним, стислим і повним» [8, с. 42]. Існують різні види (жанри) юридичного письма: наприклад, академічне юридичне письмо, як у юридичних журналах, юридичне письмове право, як у судових рішеннях, і законодавче письмове законодавство, як у законах, положеннях, договорах. Ще одним різновидом є мова, якою користуються адвокати для спілкування з клієнтами, що вимагає більш «читацького» стилю письмового спілкування, ніж той, який використовується з юристами [7, с. 34].

Для юристів, котрі працюють на міжнародному рівні, спілкування з клієнтами та іншими професіоналами різних культур вимагає необхідності транснаціональної правової обізнаності та транскультурної мовної обізнаності. Незалежно від форми юридичного письма, юридичні та мовні навички становлять важливу частину вищої освіти та професійної підготовки.

Висновки. Юридична англійська мова має особливе значення, коли застосовується в юридичному написанні та складанні письмового матеріалу, включаючи: юридичні документи: договори, ліцензії, судові засідання, повістки, резюме, вироки, закони, акти парламенту та підзаконні нормативно-правові акти, звіти про справи, юридичне листування. Юридична англійська мова традиційно використовується юристами з англійськомовних країн (особливо США, Великої Британії, Ірландії, Канади, Австралії, Нової Зеландії, Кенії та Південної Африки), які мають спільні традиції права. Однак через поширення юридичної англійської мови як переважаючої мови міжнародного бізнесу, а також її ролі як юридичної мови в межах Європейського Союзу юридична англійська мова зараз є глобальним явищем.

Література:

1. Дармиштадтер Г. Підробка фальшивості. *Невдача складних документів та деяких рекомендованих засобів правового захисту адвоката з бізнесу*. Американська колегія адвокатів. 2010. 129 с.
2. Крістал Д. Книги пінгвінів. *Історія англійської мови*. Ч. 7.4. 2009. 423 с.
3. Уайт Д.Р. Англійська мова для студентів юридичних наук. *Офіційний посібник для юристів*. Неаполь, 1991. 174 с.
4. Батлер Б. Стратегії ясності в юридичній писемності. Видавництво Aspen. Нью-Йорк, 2013. 412 с.
5. Годдард, С. Дидактичні аспекти юридичної англійської мови: Динаміка підготовки курсу / У.М. Готті та К. Вільямс (ред.), ESP у різних культурах [Спеціальний випуск]: Юридична англійська культура. 62 с.
6. Рамсфілд, Дж. Культура до культури. *Посібник з юридичної писемності США*. Дарем, Північна Кароліна: Академічна преса Кароліни. 2012. 43 с.
7. Видік Р. Звичайна англійська мова для юристів : посібник. Дарем, Північна Кароліна: Академічна преса Кароліни, 2005. 523 с.
8. Проберт А., Вальтер Р. Закон та переконання: поведінка мов адвокатів. *Огляд права університету Пенсільванії*. Вип. 108. 1959. 36 с.

Babyatinskaya Yu., Guseinova K. Structural-semantic characteristics of legal terminology in English

Summary. The article deals with the basic prerequisites and reasons for choosing English as an international language in the legal field. The areas of legal terminology in English in different countries have been investigated, taking into account the peculiarities of the use of the language depending on regional subdivisions. The historical process of legal terms becoming English internationally acceptable has been

analyzed. A semantic analysis of English-speaking terms is conducted. The advantages and disadvantages of non-native English speakers in this language are considered. Described as differences in the legal systems of Ukraine and America affect the understanding of legal terms. An analysis has been made to identify possible translation errors and the consequences that this could lead to in the correct or incorrect understanding of legal terms in English.

It has been proven that legal English terminology is taken as a basis in all countries of the world, regardless of the narrow field of legal law. Analyzed how English terminology is corrected by linguistic and syntactic rules due to the impossibility of perfect translation into the language of the country.

Examples are given where the use of English legal terms can lead to a meaningful error and analyze how they can be avoided.

Areas of application of legal English in various fields of communication are considered, taking into account stylistic and syntactic differences. The logical rules under which legal terms in English are formed are investigated. The different types and genres of the use of a legal letter are considered with regard to the goal set in the language.

The article describes the way to find a scientific way to prevent semantic errors due to a translation error. It has been proven that one of the best methods is to refer back to referents in order to explore the linguistic sources of the English legal term. It is determined that Latin terms are most often used as a basis. It is analyzed that it is important to prevent a mistake by considering a specific legal term in the context of the legal traditions of the country in question.

Key words: legal terminology, English, semantic analysis, legal writing, term.

*Борисова О. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови**Інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Рекламний текст є одним із важливих джерел донесення інформації, тому його вивчення цікавить багатьох дослідників різних галузей науки. Щодо перекладознавства, то рекламний текст із погляду перекладу давно вже привертає увагу науковців, адже він кидає виклик перекладачам як своїми мовними, так і соціокультурними особливостями, які відрізняються в мові оригіналу та в мові перекладу. Метою пропонованої статті є визначення мовних особливостей перекладу англійських рекламних текстів і їх прагматичної адаптації у перекладі українською мовою. Під лінгвокультурними проблемами маються на увазі мовно-стилістичні особливості перекладу текстів реклами та соціокультурна специфіка англійських рекламних текстів, у зв'язку з чим виникає необхідність їх прагматичної адаптації в перекладі.

До мовно-стилістичних особливостей перекладу рекламних текстів належать проблеми відтворення таких стилістичних прийомів у мові перекладу: епітету, порівняння, метафори, гіперболи, синекдохи, анафори, епіфори, оксюморона, іронії та ін.

Інша проблема перекладу полягає в тому, що немає двох культур, у яких були б ідентичними значення відповідних символів і способи їх організації, тому перекладач звертається до прагматичної адаптації повідомлення. Вона, у свою чергу, також має свої різновиди залежно від того, що саме виходить на перший план: необхідність відтворити емоційний вплив на реципієнта чи доповнити повідомлення додатковими фоновими знаннями та ін.

Отже, результати дослідження показують, що основна складність, яка виникає при перекладі рекламних текстів – це збереження оригінального задуму, вкладеного у вихідний текст. Також було встановлено, що при перекладі рекламних текстів українською мовою особлива увага приділяється відтворенню емоційно-стилістичних і культурних аспектів. Через прагматичні та мовно-стилістичні аспекти перекладений рекламний текст часто стає абсолютно вільною інтерпретацією оригінального тексту і не має з ним нічого спільного, окрім емоційності й естетичності. Саме з цим пов'язане широке використання прагматичної адаптації при перекладі рекламних текстів і її спрямування на конкретну лінгвокультурну ситуацію та на певну цільову аудиторію, що супроводжується суттєвими відхиленнями від вихідного повідомлення. Рекламні тексти, що націлені на більш широку аудиторію, зберігають форму оригінального текстового повідомлення.

Ключові слова: переклад, рекламний текст, прагматична адаптація, мовно-стилістичні прийоми.

Постановка проблеми. Нині реклама стала невід'ємною частиною життя кожної людини. У сучасному суспіль-

стві реклама займає важливе місце у багатьох сферах життя. Вона справедливо визначається як частина загальнолюдської культури, яка розвивається за своїми внутрішніми законами. Рекламний текст є одним із важливих джерел донесення інформації, тому його вивчення цікавить багатьох дослідників різних галузей науки. Щодо перекладознавства, то рекламний текст із погляду перекладу давно вже привертає увагу науковців, адже він кидає виклик перекладачам як своїми мовними, так і соціокультурними особливостями, які звичайно відрізняються в мові оригіналу та в мові перекладу. Крім того, мови змінюються постійно, разом з інтересами цільової аудиторії, на яку спрямоване рекламне повідомлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до рекламних текстів загалом і зокрема до їх перекладу продовжує зростати, про це свідчить велика кількість наукових робіт, де пропонуються визначення, класифікації та способи перекладу рекламних текстів, різні підходи і методи дослідження проблеми. Не вщухає інтерес до перекладу рекламних текстів, який вони викликають і продовжують викликати у вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких: С. Ковалев, Ю. Латов, О.А. Ксензенко, Є.М. Сердобінцева, С.Ю. Тюріна, Л.В. Ухова, Ч. Едвардс, М. Вітцель, Н.А. Батюкова, Л.В. Гарська, В.В. Демецька, В.Н. Комісаров, Л.В. Молчкова, Ю.А. Найда, Л.Л. Нелюбин, Ю.Н. Пинягин, І.А. Фененко, А.Д. Швейцер та ін.

За визначенням Ч. Едвардса, реклама – це інформація, яка поширюється у певній формі про послуги, товари чи ідеї та яка призначається для групи осіб (цільової аудиторії) і оплачується певним спонсором [1, с. 5]. О.А. Ксензенко звертає увагу на те, що нині виділилися дві основні концепції реклами: культурологічна (або історико-культурологічна) і маркетингова (або конкретно-прагматична). Найбільш конструктивним представляється такий підхід, який дозволив би об'єднати обидві концепції та відобразити як економічну, маркетингову природу реклами, так і її культурологічні особливості [2, с. 23–25]. У своєму дослідженні перекладу рекламних слоганів А.О. Малишенко вважає, що при перекладі рекламних текстів необхідно враховувати не тільки мету, характер потенційного покупця, але й особливості тексту оригіналу, культурні й індивідуальні можливості мови та інші екстралінгвістичні фактори. У процесі перекладу рекламних текстів також неабияку роль грають характерні ознаки рекламного слогану та синтаксичних особливостей його побудови [3, с. 192]. Отже, попередні дослідження показують різнобічність підходів до аналізу рекламних текстів і їх перекладу.

Метою пропонованої статті є визначення мовних особливостей перекладу англomовних рекламних текстів і способи їх прагматичної адаптації у перекладі українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Під лінгвокультурними проблемами маються на увазі мовно-стилістичні особливості перекладу текстів реклами та соціокультурна специфіка англійських рекламних текстів, у зв'язку з чим виникає необхідність їх прагматичної адаптації в перекладі. Розглянемо спочатку мовностилістичні особливості англійських рекламних текстів і перекладацькі труднощі, що виникають при їх перекладі.

Вдале вживання стилістичних рекламних засобів робить рекламний текст наочним, оскільки здійснює образний вплив, тобто надає зорову, слухову, нюхову, смакову і тактильну інформацію. Емоційна, експресивна мова сприймається швидше, знаходить більш глибокий емоційний відгук, викликає співпереживання і краще зберігається у пам'яті споживачів. Реклама використовує широкий спектр засобів виразності на всіх рівнях мови, що дозволяє досягти інтенсивного концентрованого впливу на людину. Виразні засоби, або фігури мови, не створюють образ, а підвищують виразність мови, а також підсилюють її емоційність.

Отже, англomовний рекламний текст містить багато різних засобів художньої виразності, як індивідуально-авторські, так і загальноприйняті. Найбільш частотним у рекламних текстах є вживання епітетів, що виражають у реченні означення і підкреслюють якості предмета або особи. Наприклад: *Vibrant colors (mini L'Oreal Paris) / Яскраві кольори; For lustrous hair and radiant skin (Richfeel) / Для сяючого волосся і випромінюючої шкіри.* У зазначених прикладах епітети надають текстам оціночної конотації, допомагають слову набути барвистості, насиченості. Найбільша частотність епітетів спостерігається у рекламі косметичних засобів для жінок, що, швидше за все, зумовлено психологічними особливостями жіночого мислення.

Порівняння зставляє два або більше предмета з метою виявлення невідповідності та розбіжності. У реченні цей стилістичний прийом характеризується лексичними одиницями типу *like, as though, as, such as, as like, as ... as.* Наприклад: *Legs like pure silk (Реклама крему Pure silk) / Ніжки, як чистий шовк; Hair like silk, just smoother (Pantene PRO-V) / Волосся, як шовк, і навіть гладкіше.*

Метафору наразі вважають одним із найпотужніших засобів додання образності та виразності рекламному тексту. У рекламному тексті це ситуація, коли особі або предмету надаються абсолютно нехарактерні для нього властивості дані йому на підставі порівняння. Наприклад: *The butterfly effect (L'Oreal Paris) / Ефект метелика; The winged eye (L'Oreal Paris) / Вії як крила.*

В англomовній рекламі нерідко можна зустріти такий стилістичний прийом, як уособлення, тобто перенесення властивостей живих предметів на неживі. Це означає, що слова, в яких властивості людини перенесені на абстрактні поняття і неживі предмети, можуть вживатися у формі присвійного відмінка і поєднуватися з дієсловами мовлення, мислення, бажання й іншими позначеннями дій і станів, властивих людям. Наприклад: *Dramatic, seductive and captivating. Your eyes speak volumes (муш Lancome) / Драматичні, спокусливі і захоплюючі. Ваші вії говорять багато про що. So smart, it knows what your skin needs (крем Estee Lauder) / Такий розумний, що знає, що потрібно вашій шкірі.*

Гіпербола – перебільшення розміру, сили, значення, посилення ознаки, властивості щодо розмірів, які зазвичай не властиві предмету, явищу. Такий стилістичний прийом часто зустрічається в рекламних текстах, особливо в рекламі, націленій на жінок. Наприклад: *The gift of kings. (Парфум Amouage Honour) / Дар царів. It's the next era in color care. (Засіб для волосся Nexxus) / Нова ера у догляді за фарбованим волоссям (Засіб для волосся Nexxus).*

До стилістичних рекламних засобів також належить синекдоха (вживання слова у переносному значенні, а саме – заміна слова, що позначає відомий предмет або групу предметів, словом, що позначає частину зазначеного предмета або одиничний предмет). Наприклад: *Apple for a smothed and plum-red skin! (Docteur Renaud) / Яблуко для гладкої і рум'яної шкіри!; All eyes on you (засоби для волосся Got2b) / Всі очі дивляться на тебе.*

Анафора широко застосовується з метою підсилення мовного повідомлення, підвищення емоціонального напруження. Наприклад: *New hair. New you (Pantene Pro-V) / Нове волосся. Нова ти. You'll know when your family is complete. You'll know when it's time for Essure (Essure-permanent birth control) / Ви будете знати, коли ваша сім'я буде повною. Ви будете знати, коли настав час для Essure.* Як бачимо, в перекладі цей прийом легко відтворюється, його стилістичний ефект також зберігається.

Як і анафора, епіфора використовується для інтонаційного виділення елементів, посилення ефекту і ритмічної організації мовлення. Наприклад: *You were born with it. Battled with it. Learnt to live with it. Until now ... (засіб для укладання волосся Frizz Ease) / Ви народилися з ним. Ви боролися з ним. Ви навчилися жити з ним. До цих пір ...*

Для посилення виразності мови також використовується стилістичний прийом замовчування, за якого думка залишається незакінченою, обмежується натяком на продовження думки. Наприклад: *The secret is out ... (Pelactiv mineral powder foundation) / Секрет у тому, що ... Open and say Ahhh ... (Old Spice) / Відкрийте і зітхніть «Аххх...».*

Наступний засіб посилення рекламного тексту – оксюморон (стилістична фігура або стилістична помилка – поєднання слів із протилежним значенням). Наприклад: *The Luxury of Dirt (Diesel Jeans) / Розкіш бруду.*

Також у рекламних текстах широко вживається іронія (прийом створення образної та виразної мови на основі отождоження предметів за контрастом, а не за подібністю ознак, у якому справжній зміст прихований або суперечить (протиставляється) реальному змісту). Наприклад: *Nothing comes between me and my Calvins (Calvin Klein jeans) / Ніщо не стане на заваді між мною і моїми Кельвінами.*

Отже, сучасні англomовні рекламні тексти, які в останні роки є предметом значної кількості досліджень, виявляють риси, властиві сучасним змінам, що відбуваються у мові, в числі яких також спостерігається порушення традиційного співвідношення форм існування мови та її норм. Як можна побачити, вищенаведені приклади характеризуються переважно мовно-стилістичними труднощами перекладу, які з успіхом подолав перекладач. Щодо прагматичної адаптації, то в ній у вище наведених прикладах переважно не має необхідності, але так буває не завжди. Наступна частина статті присвячена саме прагматичній адаптації та причинам, які її зумовлюють.

Що є причиною виникнення необхідності прагматичної адаптації? Якщо розглядати переклад як заміну репрезентації тексту в одній мові його репрезентацією в іншій, то проблема буде полягати в тому, що немає двох культур, у яких були б ідентичні значення відповідних символів і способи їх організації. А отже, у процесі адаптації між культурою оригіналу і перекладом повинна бути досягнута певна ступінь відповідності за допомогою перенесення смислів і знаків з першої в останню. Деякі деталі оригіналу можуть бути втрачені, але ефект перекладеного повідомлення повинен бути еквівалентним ефекту, який створює на реципієнта текст оригіналу [4, с. 180].

Також частиною прагматичної складової частини реклами є її естетична функція. Для англійської мови важлива форма рекламного повідомлення, що надає естетичний вплив на адресата. Естетична функція реклами переходить з допоміжної у домінуючу, забезпечуючи маніпулятивний вплив на споживача. При перекладі прагматика текстового повідомлення повинна бути передана у повному обсязі та бути спрямованою на створення експресивного рекламного повідомлення, що необхідно для виконання одних із найголовніших функцій реклами – привернути увагу адресата і спонукати його до певних дій.

Одна з основних особливостей перекладу рекламних текстів виражається у змістовому співвідношенні між оригіналом і перекладом, а також у передачі соціолінгвістичних аспектів англійського тексту. Для досягнення адекватності нерідко необхідним буває адаптування як змістової частини тексту, так і її форми. Під адаптацією мається на увазі прагматична адаптація тексту до соціально-культурних умов суспільної дійсності цільової аудиторії.

Часто при перекладі рекламних текстів виникає необхідність забезпечити адекватне розуміння повідомлення реципієнтами перекладу. Орієнтуючись на середнього реципієнта, перекладач враховує, що повідомлення, цілком зрозуміле читачам оригіналу, може викликати труднощі розуміння для читачів перекладу внаслідок відсутності у них необхідних фонових знань. У таких випадках перекладач вводить до тексту додаткову інформацію з метою поповнення відсутніх знань. Наприклад: *Carlsberg – probably the best lager in the world / Carlsberg – мабуть, найкраще пиво у світі (пиво Carlsberg)*. У цьому прикладі збережена форма рекламного тексту, але іменник «лагер» було замінено на іменник «пиво», оскільки «лагер» (назва, яку використовують англійці для позначення світлого пива) у нашій країні зустрічається досить рідко, і не кожен знає зміст цього слова, також є ризик неправильного розуміння цього слова цільовою аудиторією. Також розглянемо: *At Hampton, We Love Having You Here / Поки Ви перебуваєте у готелі Хемптон, ми піклуємося про Вас*. Переклад тексту повністю відрізняється від оригіналу, оскільки перекладач застосував цілісне перетворення для повної адаптації тексту для українськомовної аудиторії та додав пояснення, що це саме готель, тому що ці готелі тільки планують працювати на українському ринку.

Також слід звернути увагу на те, що при перекладі рекламних текстів нерідко на перший план виходить відтворення емоційного впливу вихідного тексту. Необхідність такої адаптації виникає тому, що у кожній мові існують назви певних об'єктів або ситуацій, які мають для носіїв вихідної мови певні асоціації. Якщо подібні асоціації не передаються або спотворюються

у перекладі, то прагматичні потенціали текстів перекладу й оригіналу не збігаються. У цьому разі перекладач може використувати концептуальний відповідник для того, щоб викликати у реципієнтів перекладу такі самі асоціації, що і у реципієнтів оригіналу, наприклад: *Some guys just can not handle Vegas / Деяким Vegas просто не по зубах (текст до фільму The Hangover / Похмілля у Vegas)*. Вихідний текст не містить фразеологічної одиниці, проте його було перекладено з використанням ідіоми *бути не по зубах* у значенні *бути не під силу*. Зазначена ідіома має семантичну схожість із дієслівною конструкцією *can not handle*, що входить до складу оригінального тексту, а її використання у процесі перекладу зробило текст українською мовою більш виразним, що краще передає настрій та емоційний вплив на реципієнтів.

У процесі перекладу рекламних текстів також бувають випадки, коли перекладач орієнтується не на середнього, а на конкретного реципієнта і конкретну ситуацію. Тому така адаптація зазвичай супроводжується суттєвими відхиленнями від вихідного повідомлення. У наступному прикладі цільова аудиторія – підлітки: *Hungry? Grab a Snickers! / Зголоднів? Сникерсни!* Перекладач підсилює виразність значення виразу неологізмом «сникерсни», пов'язаним з ефектом, отриманим від вживання шоколаду. У цьому разі використовується граматична заміна, оскільки в англійському варіанті бачимо словосполучення *grab a Snickers*, а в українській мові воно перетворилося в одне відмінникове дієслово «сникерсни», тобто тим самим перекладач вирішив посилити виразність фрази для залучення молодіжної цільової аудиторії, а також привертає її увагу незвичним неологізмом, спосіб утворення якого дуже розповсюджений в англійській мові, на відміну від української.

Ще один приклад: *Coca-Cola: The Coke side of life / Все буде кока-кола*.

За задумом автору тексту, відштовхуватися потрібно від того, що Кока-Кола – це «добре», «щось хороше». У тексті явно звучить стара американська приказка *«sunny side of the road»*, яка пізніше перетворилася у вираз *«sunny side of life»*. В українській мові також є схожий вираз – *«світла сторона життя»* і *«все буде добре»*. Як результат, спостерігаємо розрив ідіоми, в яку предмет мовлення вставляється на місце чогось позитивного.

Нерідко текст оригіналу може бути викликом для перекладача. Це переклад, коли перекладач намагається відтворити формальні особливості мови оригіналу, навіть якщо тим самим він порушує норми мови перекладу, наприклад: *The orangemostest drink in the world / Найапелсиновіший наний у світі (наний Mitz Paz)*. Відповідно до правил сучасної української мови утворення форми найвишого ступеня відносного прикметника «апелсиновий» неможливо, але оказіоналізм дозволяє передати рекламну ідею найбільш адекватним чином. Інший приклад: *Self-defense is not murder / Найкращий захист – напад (текст до фільму Enough / З мене вистачить)*. Переклад оригінального англійського тексту було реалізовано за допомогою прислів'я: «Найкращий захист – напад». Незважаючи на те, що вихідний текст не містить фразеологічної одиниці, його було перекладено з використанням прислів'я, що має аналог в англійській мові: *The best defense is a good offense*, завдяки чому текст українською мовою став звучати більш експресивно. А також такий приклад: *Range Rover: GO BEYOND / Range Rover: З висоти становища*. Це приклад адаптації без прив'язки до оригіналу. Рейндж Ровер у культурі

мови перекладу є однозначною ознакою статусу, тому акцент на цю характеристику повинен бути більш виграшним, ніж експлуатація «вседорожних» можливостей, що було використано в оригінальному тексті.

Висновки. Отже, результати дослідження показують, що основна складність, яка виникає у перекладі рекламних текстів – це збереження оригінального задуму, вкладеного у вихідний текст. Стилистичні особливості рекламного тексту і формат друкованої реклами зумовлюють необхідність такого перекладу, за якого можливим є збереження експресивності та прагматичної цінності вихідного тексту.

У результаті дослідження рекламних текстів було встановлено, що при їх перекладі українською мовою особлива увага приділяється передачі емоційно-стилістичних і культурних аспектів. Через прагматичні та мовно-стилістичні аспекти перекладений рекламний текст часто стає абсолютно вільною інтерпретацією оригінального тексту і не має з ним нічого спільного, окрім емоційності й естетичності. Саме з цим пов'язане широке використання прагматичної адаптації при перекладі рекламних текстів, її спрямування на конкретну лінгвокультурну ситуацію та на певну цільову аудиторію, що супроводжується суттєвими відхиленнями від вихідного повідомлення. Рекламні тексти, націлені на більш широку аудиторію, зберігають форму оригінального текстового повідомлення.

Література:

1. Edwards Ch.M. Retail Advertising and Sales Promotion. New York : Prentice-Hall inc., 1981. 531 p.
2. Ксензенко О.А. Как создается рекламный текст: функционально-экспрессивные аспекты рекламного текста. Москва : Диалог-МГУ, 1998. 167 с.
3. Малишенко А.О. Переклад слоганів в англomовному рекламному дискурсі. *Вісник ХНУ*. 2011. № 793. С. 188–192.
4. Молчкова Л.В., Шевырина Н.А. Рекламные тексты: перевод и прагматическая адаптация. *Вестник Международного института рынка*. 2015. № 2. С. 176–183.

Borysova O. Linguistic and cultural problems of advertising texts rendering from English into Ukrainian

Summary. Advertising text is one of the important sources of information communication, so its study is of interest to many researchers in various fields of science. As for translation

studies, advertising text has long attracted the attention of scholars in terms of translation, as it challenges translators with both its linguistic and sociocultural features, which usually differ in the language of the original and the language of translation. The purpose of the proposed article is to determine the linguistic features of the translation of English-language advertising texts and ways of their pragmatic adaptation in the translation into Ukrainian.

Linguistic and cultural problems mean the linguistic and stylistic features of the translation of advertising texts and the socio-cultural specificity of English advertising texts, which makes it necessary to adapt them pragmatically in translation.

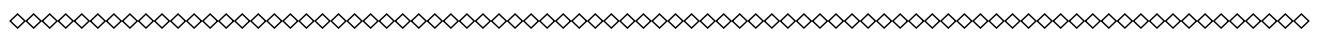
The linguistic and stylistic features of the advertising texts translation include the problems of rendering the following stylistic means into the language of translation: epithet, comparison, metaphor, hyperbole, synecdoche, anaphora, epiphora, oxymoron, irony, etc.

Another problem in the process of translation is that there are no two cultures in which the meanings of the corresponding characters and the ways in which they are organized are identical, so the translator has to implement the pragmatic adaptation of the message. It, in its turn, also has its varieties, depending on the main intention of the message: the need to recreate the emotional impact on the recipient, or to supplement additional background knowledge, etc.

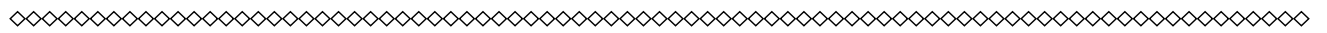
Thus, the results of the study show that the main difficulty that arises when translating advertising texts is the preservation of the original idea embedded in the source text. The process of rendering emotional, stylistic and cultural aspects comes to the fore when translating advertising texts from English into Ukrainian.

Due to its pragmatic, linguistic, and stylistic aspects, the translated advertising text often becomes a completely free interpretation of the original text and has nothing to do with it except emotionality and aesthetics. This is due to the widespread use of pragmatic adaptation in the translation of advertising texts, and its targeting to a specific linguistic cultural situation and to a specific target audience, accompanied by significant deviations from the original message. Advertising texts that target a wider and more average audience tend to retain the original text message form.

Key words: translation, advertising text, pragmatic adaptation, stylistic techniques.

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Зирка В. В.,*доктор филологических наук, профессор,
заведующая Днепропетровским отделением**Центра научных исследований и преподавания иностранных языков
Национальной академии наук Украины*

РОЛЬ ЭМОТИВНО-ОЦЕНОЧНОЙ ЛЕКСИКИ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ: РЕКЛАМНЫЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено питанням функціонування оцінної та емотивної лексики у стислому інтелектуальному рекламному тексті як засіб мовного переконання потенційного читача. Відзначено, що емотивна лексика займає в таких текстах найважливіше місце. Розглядаються теоретичні питання оцінки й оцінності. Реклама як ніякий інший тип комунікації повинна рясніти такою лексикою, яка виділяла би позитивні властивості товару, розхвалювала цей товар, просувала його на ринку збуту і викликала не просто позитивні емоції щодо рекламованого товару або послуги, але сприяла б до його моментальному придбанню. Оцінка, як відомо, є невід'ємною частиною загального побудови рекламного тексту; вона взаємодіє і тісно пов'язана з описовою стороною реклами. Серед мовних одиниць, які використовуються рекламистами задля характеристики рекламованого об'єкта, безсумнівно, переважають прикметники і прислівники. Саме ці розряди слів співвідносяться в мові з оцінною лексикою і відрізняються величезною різноманітністю оцінної семантики. Ієрархія цінностей є важливим компонентом моделі світу, саме вони визначають систему уявлень людини. Використання ціннісних категорій, ціннісного аргументування значимі в мові реклами. Дослідження стверджує, що особлива роль у просуванні літературного твору або фільму на ринку збуту належить емотивам – лексичним одиницям експресивно-оцінного характеру, які емоційно заряджають, позитивно впливають на споживача та змушують його задуматися придбати твір або переглянути фільм. Реклама має кінцеву мету: спонукати адресата до дії. Різноманітні мовні елементи допомагають досягнути цієї мети. Використання емоційно-забарвленої лексики – стійкого професійного словника рекламиста – демонструє, як ефективно задіяти експресивний інструментарій будь-якої мови для залучення уваги споживача.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, реклама, вплив, оцінка, емотивна лексика, смарт-текст.

Постановка проблеми. Язык публицистического дискурса отличается от других дискурсов прежде всего скрытой или открытой оценочностью, которая зависит от шкалы ценностей и автора, и издания, и времени. Публицистический дискурс в наше время является, пожалуй, одним из наиболее часто используемых и распространенных дискурсов. Публицистика стремится удовлетворить как интеллектуальные, так и эстетические потребности читателей. Выдающийся французский лингвист Ш. Балли в своей работе «Французская лингвистика» писал: «научный язык – это язык идей, а художественная речь –

язык чувств» [1, с. 281]. Публицистика – это язык мыслей через чувства. Для передачи важности того, что освещается в СМИ, необходимо выражение авторского отношения к событиям, что невозможно без использования эмоциональных средств языка.

Анализ последних исследований и публикаций, среди которых труды зарубежных и украинских лингвистов (Е.Н. Ремчукова, О.С. Иссерс, Е.В. Медведева, В.С. Григорьева, И.С. Шевченко, В. Бугрим, Ф. Бацевич, В.И. Карасик, Г. Почепцов, В. Зирка, Н. Слухай, Т. Хазагеров, Ю. Прохоров, Г.Я. Солганик, А.Н. Григорьева, Т.С. Дроняева, Н.И. Клущина, А. Аугер, Ch.L. Stevenson и др.) свидетельствуют о том, что посредством слов, проявляющихся в виде ЭМОЦИЙ: радости, страха, удовольствия, – эмотивно-оценочной лексики, – реклама апеллирует к главной задаче – продвижению товара на рынке сбыта.

Публицистический дискурс является одним из наиболее распространенных дискурсов современности, так как реализуется в газетных, телевизионных, ораторских, коммуникативных и рекламных жанрах, то есть в том, чему сейчас люди уделяют наибольшее внимание – в поиске информации, стремлении знать о том, что происходит вокруг. Поэтому изучение дискурса относительно рекламного текста и его особенностей представляет особый интерес, так как самыми главными функциями публицистического дискурса является информативная и влияющая, равно как и для рекламного дискурса. Несмотря на стремление к краткости в публицистике, авторы стремятся сделать информацию более *экспрессивной*. Экспрессивность публицистического дискурса достигается с помощью различных функциональных и семантико-экспрессивных элементов.

Цель статьи. Наш интерес заключается в исследовании рекламного жанра публицистического дискурса, объединяющего рекламные сообщения в виде очерков и статей, прикличных рекламных резюме, направленных на продвижение рекламируемого товара. Это короткие интеллектуальные тексты, рекламирующие фильмы или литературные произведения на рынке сбыта, помещенные на страницах журналов, газет и иной печатной продукции. Цель статьи – изучение эмотивно-оценочной лексики, ее роль и влияние на формирование конечной цели копирайтера у потенциального читателя.

Изложение основного материала. Интеллектуальный рекламный текст (ИРТ) как разновидность вторичного текста и объект изучения данной статьи, рассматривается нами в виде *короткого, но качественного рекламного текста* – краткая реклама/резюме к художественному произведению, краткое объявление о предстоящем фильме, спектакле, концерте,

гастролях, лекции и т. п. Термин *résumé* восходит к французскому *résumer*, означая «резюмировать», «аннотировать», «кратко подводит итог» [2]. Словарная статья слова *resume* в англоязычном словаре зафиксирована в следующей интерпретации: «a summary of **something is a short account** of it, which gives the main points but not the details» (выделено нами – В. З.) [2]. Будучи краткой характеристикой любого художественного произведения, издания или рукописи, раскрывающей их содержание (обычно в виде перечня основных тем), резюме указывает их (произведений) назначение, некоторые данные адресата, научную или художественную ценность.

Прикнижная аннотация, резюме (ИРТ – в нашей формулировке) романа Джоджо Мойес «Танцующая с лошадьми» [3] иллюстрирует щедрое функционирование экспрессивно-оценочной лексики, без которой читатель не смог бы сделать выбор – приобрести книгу и прочитать ее.

...Мойес... искусно справляется со сложным сюжетом, мастерски исследуя различные семейные перепетии; ее вдумчивая интонация и легкий юмор дают чудесный результат [Publishers Weekly]...

...Легкая и увлекательная история, захватывающая с первых строчек *Cosmopolitan*

Особая роль в продвижении романа на рынке сбыта, как видно, принадлежит эмотивам – лексическим единицам экспрессивно-оценочного характера: *мастерски, вдумчивая, легкий, чудный* и т. д., которые эмоционально заряжают, положительно воздействуют на потребителя, заставляя задуматься о приобретении или просмотре фильма. Справедливо высказывание в этом плане американского исследователя рекламы Д. Огилви: *If you want to give a good impression of your product, use positive, emotive, provocative words like 'high quality', 'unique', 'sophisticated' etc. that will make addressee as minimum read the text to the end* [4].

Далее предоставляем на рассмотрение два отрывка из рекламных текстов, размещенных в прессе Великобритании (2019 г.), и предлагающих вниманию зрителей информацию о двух фильмах, которые выйдут на просмотр в кинотеатрах Лондона.

1. «*A tense, powerful and provocative political thriller, with echoes of great Jacques Audiard (A Prophet), Sons of Denmark has picked up a host of awards on the film festival circuit.*

2. «*Romance, erotism and art collide in this sumptuous masterpiece from Celine Sciamma, the first female-directed film to win the Queer Palm at Cannes, where it also won the Best Screenplay award... Portrait of a Lady on Fire moves her focus away from contemporary concerns and back in time to a more lush, sensuous style of film-making...*»

Создатель этих двух воздействующих текстов – копирайтер – привлекает внимание потенциального зрителя языковой выразительностью, *оценочной и эмотивной лексикой*, зазывая и призывая его к просмотру или триллера (*могучий, убедительный, яркий, провокационный, возбуждающий, напряженный*), или романтической мелодрамы (*романтический, эротический, противоречивый, роскошный, великолепный, шикарный*).

В настоящее время публицистический дискурс рассматривается с разных позиций. Последователями традиционного подхода (Г. Я. Солганик, А. Н. Григорьева, Т. С. Дроняева, Н. И. Клущина и др.) полагают, что публицистический дискурс «обслуживает» политико-идеологические, социально-эконо-

мические и культурные отношения. Именно поэтому возросла его значимость в современном мире, ибо в нем формируются основные идеологемы, которые тиражируются СМИ, и с помощью которых манипулируют массовым сознанием потребителя (в рекламном же тексте формируются манипулемы – В. З.). Среди функций, которые присущи публицистическому дискурсу, М. Н. Кожина, например, выделяет две главные и ведущие функции: функцию воздействия и информативную функцию. Согласно ее мнению, функция воздействия определяет такие черты публицистического дискурса, как его способность побуждать людей к действиям, *языковую выразительность*, простоту в изложении, ясность, *рекламность и оценочность*. При этом способность побудить кого-то к действиям реализуется в таких языковых признаках, как побудительный характер языка, выразительность – в средствах словесной образности и в стилевом эффекте новизны, рекламные – в заголовках и в обращении к читателям. С информационной функцией публицистического дискурса связаны такие черты, как «документализм, объективность и фактологичность, ее документально-фактологическая точность, сдержанность, официальность языка, его обобщенность, абстрагирование как итог аналитичности и фактологичности» [5, с. 223].

По мнению В. Г. Костомарова, основным стилистическим принципом публицистического дискурса является «единство, сочетание экспрессии и стандарта» [6, с. 268].

Мода на какую-либо «модную» лексику недолговечна, она уступает место другому регулятору. Вот почему в качестве отдельного элемента структуры рекламного текста мы выделяем культурную ценность – эмотивно-оценочную лексику, учитывая при этом то, что в нее вплетено и языковое нормативное начало [7, с. 132].

Ценности и их значения существуют не сами по себе, но реализуются в языковом поведении людей. Проблематика, связанная с воздействием на ценностную ориентацию человека, вовлекает в круг рассматриваемых проблем и понятие оценки. И именно теория оценки, как нам представляется, дает возможность приобщиться к адекватному пониманию рекламы, рекламного текста и его сжатому варианту – ИРТ.

Оценка квалифицируется в лингвистических работах как социально устоявшаяся и визуально закрепленное в семантике языковых единиц положительное или отрицательное, эксплицитное или имплицитное отношение субъекта (лица, лиц, коллектива) к объектам действительности, как компонент, который можно выделить в сложном взаимодействии субъекта оценки и ее объекта [8, с. 18].

Выраженная языковыми средствами оценка как отношение субъекта к объекту становится одним из семантических свойств языкового явления – оценочностью. Это семантическое свойство может быть присуще единицам любого уровня языка, будь то аффикс, слово, предложение или текст.

Как отмечал Ч. Стивенсон: «Главное назначение ценностных суждений не сообщать факты, а оказывать влияние» [9, с. 129]. Ученый выделял, и это важно в рамках нашей статьи, два способа употребления языка: *дескриптивное и динамическое*. Первое состоит в том, чтобы фиксировать, прояснять и сообщать наши взгляды. Второе заключается в том, чтобы давать выход нашим чувствам, создавать настроения и побуждать людей к принятию решения, к действиям и убеждениям. Дескриптивные значения соответствуют когнитивному состоянию психики,

а оценочные слова соотносятся с динамическим употреблением языка. Значение оценочных предикатов, таким образом, имеет выход в прагматику речи, будучи связанным как с эмоциональной сферой говорящего, так и с коммуникативной целью высказывания. Ценным для нас представляется утверждение Ч. Стивенсона о том, что оценка предназначена для *воздействия на адресата*. Заключение в ней похвала имеет своей целью вызвать у адресата определенное психологическое состояние, то есть отражает не семантический, а прагматический аспект знаковой ситуации [9, с. 153–154].

Поиск различия между дескриптивным и оценочным значением привел сторонников теории речевых актов к тому, что они сводили это различие к разнице в иллюкутивной силе соответствующих высказываний.

А. Айер считал, что оценочный предикат уже сам по себе обладает иллюкутивной силой [10, с. 237]. Положив в основу определения значения слова его коммуникативную функцию, представители английской школы тем самым предрешили и общее направление своих поисков: от текста (высказывания) к слову. Отработка этого положения шла на материале прилагательных (их семантики) как основного вида признаков слов. В этом плане интересно исследование П. Х. Ноулл-Смита, выделявшего две категории предикатов, которые выполняют в аксиологически окрашенном тексте определенные функции и значение которых не ограничено дескриптивностью. Оно напрямую связано с коммуникативной целью речевого акта. К первой категории оценочных предикатов относятся каузальные прилагательные, обозначающие качество объектов через психологическую реакцию, которую они вызывают в человеке: *удивительный, приятный, ужасающий* и т. д. Эти слова противопоставлены дескриптивной лексике. Ко второй категории оценочных предикатов относятся «обязывающие» прилагательные, которые «требуют» от человека некоторого действия: *похвальный, предосудительный, наказуемый* и т. д. [11, с. 163–167].

Таким образом, *оценка* обладает двойственной природой: как результат процедуры оценивания неких объектов она является когнитивной категорией; в то же время как средство воздействия на адресата – прагматической категорией, и если уж быть точным, манипулятивной категорией (ср., например, *самая высокая степень стойкости и комфорта, волшебная сила крема, специальное предложение, выгодное предложение, восстанавливающий крем, антивозрастная вакцина, совершенный баланс окрашивания, дополнительная сила для борьбы с морщинами* и под. [7, с. 135]).

Но до сих пор отсутствует единство взглядов на состав оценочной лексики, не решен вопрос о ее дифференциации. Разногласия отчасти связаны с разным пониманием отличительных признаков этой лексики: одни авторы характеризуют ее как лексику, «обладающую эмоциональной окраской или экспрессией», другие – как лексику, «содержащую эмоциональную оценку обозначаемого явления или выражающую отношения, оценки» [12, с. 142].

Другая проблема, которая остается нерешенной на протяжении многих десятилетий, – разграничение эмоциональной и рациональной оценки. Эмоциональное и рациональное в оценке подразумевают две разные стороны отношения субъекта к объекту: первая – его чувства, вторая – мнение [8, с. 42].

В рамках первого направления, получившего название эмотивизма, оценочное значение рассматривается как выражение эмоции субъекта, как отношение субъекта к объекту (эмотивисты) [9; 10 и др.]. Авторы, близкие к идеям эмотивизма, возражают против самого наименования «хорошего» свойством на том основании, что этот признак не принадлежит собственно объекту. Исходя из субъективности оценки, сторонники эмотивных теорий считают, что оценку нельзя рассматривать ни как истинную, ни как лживую, так как она не может быть верифицирована. Согласно этим концепциям, эмоциональная сторона в оценке первична, а рациональная – вторична.

Так, А. Вежицкая утверждает, что чувство порождено мыслью [13, с. 88]. В большинстве своем, в рамках этих концепций предполагается, что оценочные свойства следуют как логический вывод из дескриптивных, поскольку оценка основана на объективных признаках предметов и явлений. Соответственно эмоциональная оценка вытекает из рациональной. Мнение о приоритетности рациональной оценки над эмоциональной высказывали, в частности, Н.Д. Арутюнова, Е.М. Вольф, А.Н. Баранов и др.

Несмотря на различие в подходах к содержательной характеристике оценки, большинство все же было единодушно в разделении оценок по степени проявления в них дескриптивных свойств на рациональные (объективные) и эмоциональные (субъективные) оценки.

В языке это разделение условно, но способы выражения этих оценок различаются, показывая, какое начало лежит в основе суждения о ценности объекта. Наиболее явно рациональная и эмоциональная оценки различаются в речевых актах: эмоциональная направлена на то, чтобы изменить состояние собеседника, вызвать соответствующую реакцию, а рациональная рассчитана на согласие с высказанным мнением [8, с. 42], иначе говоря, эти типы оценки имеют разную перлюкутивную направленность.

Реклама как никакой другой тип коммуникации должна изобиловать такой лексикой, которая выделяла бы положительные свойства товара, расхваливала этот товар, продвигала его на рынке сбыта и вызывала не просто положительные эмоции по отношению к рекламируемому товару или услуге, но способствовала бы к его моментальному приобретению. Оценка, как известно, является неотъемлемой частью общего построения рекламного текста; она взаимодействует и тесно связана с дескриптивной стороной рекламы. Среди языковых единиц, используемых рекламистами для характеристики рекламируемого объекта, несомненно, преобладают прилагательные и наречия. Именно эти разряды слов соотносятся в языке с оценочной лексикой и отличаются огромным разнообразием оценочной семантики.

Иерархии ценностей являются важным компонентом модели мира, именно они определяют систему представлений человека. Использование ценностных категорий, ценностного аргументирования, безусловно, значимы в языке рекламы. Фактически редко встречается в настоящее время такой рекламный текст, в котором побуждение к действию – т. е. к моментальному приобретению товара – не выражалось бы с помощью оценочной лексики. Поэтому можно с уверенностью констатировать то, что основным признаком дискурса рекламы является частотность предикатов оценки. Вследствие этого специфика рекламы заключается в том, что именно категория оценки находит свое отражение в рекламном тексте.

Выводы. Язык оценок удивительно хорошо приспособлен к употреблению в ситуации принятия решения, инструкции о выборе или изменении принципов выбора и модификации стандартов, – так объясняется исследователями рекламы внедрение оценочных предикатов в сферу информирования, привлечения внимания и побуждения к действию [14, с. 14]. Поскольку оценочные предикаты убеждают потребителя и утверждают мысль о превосходстве (или преимуществе) товара над товарами-конкурентами, постольку они и формируют воздействующий компонент рекламного текста. Являясь воздействующим компонентом рекламного текста, оценочная лексика, таким образом, представляет собой неотъемлемую часть манипулятивной стратегии рекламного дискурса.

Частотность функционирования оценочной лексики в рекламном дискурсе также заслуживает особого внимания. Наш интерес к оценочной лексике вызван еще и тем, что некоторая часть этой «эмоциональной» лексики составляет нечто вроде устойчивого профессионального словаря рекламиста, без которого не может обойтись ни один копирайтер. Оценки в рекламе нередко заменяют логическую аргументацию, поэтому зачастую оценочные утверждения принимают характер аргументов. Своеобразие употребления оценочной лексики в рекламном тексте накладывает отпечаток на саму систему оценочной лексики, семантику оценочных структур.

Анализ русскоязычных, украинских и англоязычных рекламных текстов, в том числе и коротких интеллектуальных рекламных текстов разных языков, показывает, что, несмотря на существующее правило избегать прямых оценок, самовосхваления и чрезмерной похвалы, реклама последних лет все же стала излишне эмоциональной в расхваливании своих товаров/услуг. Ничего удивительного в этом нет. Ведь согласно моральному кодексу, конкурента нельзя открыто противопоставлять себе, следовательно, упор следует делать на рекламу превосходства качества своего продукта. Отсюда чрезмерное использование аффективных оценок: *уникальный, удивительный, поразительный, упоительный, восхитительный* и под. и большого количества оценочных прилагательных с интенсификаторами *лучший, высший, самый, сверх-, супер-, экстра-, высоко- и др.: лучшие товары и производители, прекрасные подарки, самый удобный расчет, сверхмодный, супермодный, экстраперпихудение, экстраэкономичный, высококачественный, необыкновенно вкусный, идеально чистый воздух, максимально короткие сроки, наилучший из лучших, самый лучший* и др. [7]. Частотность употребления этих и ряда других оценочных прилагательных с интенсификаторами и многочисленных эмотивов позволяют нам квалифицировать их как устойчивую профессиональную лексику рекламиста.

Литература:

1. Бали Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Иностранная литература, 1955. 416 с.
2. Oxford Dictionary of English. Oxford University Press 2010.

3. Джоджо Мойес. Танцующая с лошадьми. Изд-во «Махаон», 2018.
4. Ogilvy D. Ogilvy o reklame. Moskva : Eksmo, 2012. 240 с.
5. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. Москва, 1993.
6. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе: Некоторые особенности языка современной газетной публицистики. Москва, 1971.
7. Зирка В.В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2014.
8. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Москва : Книжный дом «Либроком». 2009.
9. Stevenson Ch.L. Facts and Values: (Studies in ethical analysis). Yale UP. New Haven; L., 1964.
10. Ayer A. Philosophical essays. London, 1963.
11. Ноуэлл-Смит П.Х. Логика прилагательных. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва, 1985. Вып. XVI.
12. Петрищева Е.Ф. Стилистически окрашенная лексика русского языка. Москва, 1984.
13. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва, 1996.
14. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики. Вступительная статья. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва, 1985. Вып. 16. С. 3–43.

Zirka V. The role of emotive-evaluative lexis in the journalistic discourse: advertising aspect

Summary. The article deals with the functioning of evaluative and emotive lexis in a short intellectual advertising text as a means of linguistic persuasion of a potential reader. It is noted that emotive lexis occupies the most important place in such texts. Theoretical issues of estimation and evaluation are considered. Advertising, like no other type of communication, should be rich in such lexis that would highlight the positive properties of the product, praise this product, promote it on the market and cause not just positive emotions in relation to the advertised product or service, but would contribute to its immediate acquisition. Evaluation is an integral part of the overall construction of the advertising text. It interacts and is closely related to the descriptive side of advertising. Among the language units used by copywriters to characterize the advertised object, adjectives and adverbs undoubtedly prevail. It is these categories of words that are correlated in language with evaluative lexis. They (words) are characterized by a huge variety of evaluative semantics. Hierarchies of values are an important component of the model of the world. They determine the system of representations of a person. The use of value categories and value argumentation are significant in the language of advertising. The utilizing of emotionally-colored lexis – a stable professional dictionary of an advertiser – illustrates how efficiently to take advantage of expressive tools of any languages in order to attract reader's (consumer) attention (examples of Russian- and English-language short advertising texts are given). Studies show that a special role in promoting a literary work or film on the market belongs to emotives – expressive-evaluative lexical units that emotionally charge, positively affect the consumer, making him think about buying a book or watching a movie.

Key words: journalistic discourse, advertising, persuasion, evaluation, emotive lexis, smart-text.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

*Vlasenko L. V.,**Senior Teacher of Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National University of Trade and Economics**Trygub I. P.,**Senior Teacher of Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National University of Trade and Economics*

FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE ECONOMISTS

Summary. The development of foreign language professional and communicative competence is the necessary component of the professional training of economic universities' students and the urgent condition for the formation of professional who is capable to communicate with specialists from other countries in the multicultural space in conditions of international mobility.

Creating conditions for the competitive advantage in the world is the main condition for the economic and social stability in Ukraine. Expected changes are possible only if the increase in labor productivity, which depends on the presence of highly qualified specialists in the domestic labor market today. Consequently, any transformations in the economy are impossible without educational reforms and modernization of training competitive professionals.

The ability to compete at the labour market in the globalized environment is increasingly connected with various competencies of the specialist, so the competency-based approach of forming a competitive professional is extended to the language training of graduates. The Council of Europe has identified the list of five key competences to teach young Europeans in terms of expanding and integrating labour markets, increasing migration, unemployment and, as a consequence, increasing social inequality.

For the development of foreign language competence, students must be practiced involved in all foreign language skills, but for students who are going to work in the international companies, it is important to have the monologue and dialogue skills too. For students of economics, for example, the important aspect is an ability to give the presentation, to run the meeting and to participate in the negotiation. Important prerequisite is to have listening skills, namely to hear the content of oral utterances in the foreign language on professional subject.

Thus, to master language is not only to understand and know, it is to have an ability to mobilize acquired language skills to solve certain communicative problems in different contexts, situations, areas of educational, scientific and professional activity. In addition, not every knowledge is logically transformed into the skill, but the latter is usually formed through knowledge.

Key words: competence, communicative competence, professional, foreign language, competitive specialist.

Urgency of the research. Integration of Ukraine into the European space and the economic aspect of globalisation influence specialists from various fields. Foreign language competence enables young people to find employment in various international organisations and companies, to participate in international projects, to study in international educational

establishments, and to increase the competitiveness of professionals in the labour market.

Problem of the article. The feature of the teaching foreign language process to university students is the lack of the vital foreign language environment. It is known that some people, getting into the particular country, quickly master the skills of speaking foreign language and communicate with native speakers, without knowing its grammar. The linguistic norms of foreign speech are assimilated by them not in the form of conscious rules of the language, but purely intuitively, that is, the person learns to use foreign language, not knowing the rules, but only feeling them on practice. If there is a vital need for the language is studied in the conditions of a complete foreign language environment, people master the necessary minimum of foreign words and phrases that allow them to communicate with native speakers and solve their everyday and business issues.

Results and discussions. The problem of the formation of professional language competence has been investigated by many researchers, such as O. Bigich, I. Zadorozhna, S. Kozak, N. Mykytenko, L. Morska, O. Moskalenko, S. Nikolaieva, O. Tarnopolskyi, L. Chernovatyi, Ye. Komarova, T. Kuskova, N. Kucherenko, T. Lopatukhina, T. Luchkina, Yu. Maslova, R. Milrud, A. Samsonova, O. Fadeikina, L. Fishkova, L. Haliapina, I. Tsaturova, M. Shyshota and others.

The purpose of the article. The aims are: is to consider the concept of foreign language competence in terms of students' linguistic activity, to analyse the development of speech competence as the necessary component in the structure of competencies to improve the quality of competitive professionals' training.

Materials and methods. Foreign language communicative competence is considered as the set of three competencies: linguistic, speech and socio-cultural competencies.

For some students, their goal is communication in business. For others, their goal is to communicate during their advanced studies at an English-language university or college. Still others want to explore the world and will use English to travel and communicate with people all over the globe.

Linguistic competence should be understood as the linguistic knowledge of the individual and its ability to process them. Linguistic competence includes linguistic knowledge (lexical, grammatical), language skills (phonetic and spelling) and relevant socio-cultural knowledge (country and linguistic studies). The speech competence implies the ability to form and express the opinion through linguistic means, the ability to perceive and formulate the speech in the foreign language. The speech competence includes four

types of communication: listening, speaking, reading and writing. The competence in speaking is the competence in dialogical and monologue speech.

The speech competence, in our opinion, is knowledge of the rules of linguistic behavior, the choice of language forms and means, their use according to the communicative situation of participants in the process of professional communication.

The ability to compete at the labour market in the globalized environment is increasingly connected with various competencies of the specialist, so the competency-based approach of forming a competitive professional is extended to the language training of graduates. The Council of Europe has identified the list of five key competences to teach young Europeans in terms of expanding and integrating labour markets, increasing migration, unemployment and, as a consequence, increasing social inequality.

1. Political and social competences.
2. Competences related to life in the multicultural society.
3. Competences related to speaking and writing.
4. Competences related to the development of the information society.
5. Willingness and ability to learn throughout the life.

Competence is a common ability based on knowledge, experience, values, abilities and knowledge gained through learning.

Domestic researchers view the foreign language competence as the result of efforts taken to develop foreign-language knowledge and skills that reflect the professional contextual, psychological, social and situational status of the language as a means of professional communication in the field of finance and personal communication.

E. Bibikova under the term “the foreign language communicative competence means the ability and willingness of the subject of professional activity to engage the foreign language in professional communication” [1].

N. Sura in the foreign language competence means possessing a specialist with the necessary amount of knowledge, skills that determines the degree of formation of student’s professional activity, the style of professional communication and his/ her personality as the bearer of certain values, ideas and professional consciousness [5].

Another approach was offered by Yu. Solodovnikova, who states that the communicative competence in the foreign language is a complex personal resource that provides an opportunity for effective interaction in the field of social work, the process of foreign language using as the means of solving professional problems of social work. In this case, Yu. Solodovnikova distinguishes in the structure of professional training of the future specialist two separate components the foreign language communicative competence and the general professional competence [4].

A. Pavlenko defines the communicative activity as language learning, the level of practical knowledge of both verbal and non-verbal means, means of communicative management, tools of Internet technologies, and also experience the language proficiency at the variably-adapted level depending on a special speech situation [3, p. 430].

Many foreign and domestic scholars (V. Safonov, N. Borysko) point out that students do not develop abilities to participate in foreign language intercultural communication when learning foreign language outside the country where they speak the language, automatically, only through the presentation of foreign language and culture.

The success in intercultural communication depends, according to O. Tarnopolskyi, L. Dimova and N. Borysko, on several conditions:

- 1) students’ psychological readiness for intercultural communication;
- 2) possession of communicators, a common “repertoire”, which is formed by linguistic, social and cultural content aspects of three levels’ communication: universal, national and personality-specific [2, p. 225].

For the formation of foreign language vocationally oriented communication competence, it is necessary to ensure the practical orientation of learning foreign language.

In our opinion, in the process of learning foreign language students of non-language educational institutions should know:

- 1) the structure of the language they are learning (phonetics, vocabulary, grammar);
- 2) the specifics of scientific literature that could be used in the professional field;
- 3) rules for composing annotations, abstracts, reports, presentations (when writing Master’s Degree thesis);
- 4) rules for writing summary, business correspondence, etc.

The importance of motivation in teaching and learning process makes teacher is aware that one of the roles that must be done in teaching process is as a motivator for students. Every teacher has a different way in motivating students; even what teachers done in teaching and learning process, it could be the form of motivational strategies.

The teacher plays an important role in motivating student especially in the foreign language classroom [6, p. 14]. The development of classroom engagement increases when the teacher has the ability to build students motivation in teaching and learning process. Ramirez [7, p. 22] states “the teachers’ ability to motivate is important because it creates a free stressed atmosphere and establishes a relationship of mutual confidence and motivation”. From that statement, it is clear that a teacher should have ability to make a positive atmosphere and good relation with students in classroom, because when all of classroom elements can support each other, it will build students motivation to learn confidently.

However, for the development of foreign language competence, students must be practiced involved in all foreign language skills, but for students who are going to work in the international companies, it is important to have the monologue and dialogue skills too. For students of economics, for example, the important aspect is an ability to give the presentation, to run the meeting and to participate in the negotiation. Important prerequisite is to have listening skills, namely to hear the content of oral utterances in the foreign language on professional subject.

Conclusions. Thus, to master language is not only to understand and know, it is to have an ability to mobilize acquired language skills to solve certain communicative problems in different contexts, situations, areas of educational, scientific and professional activity. In addition, not every knowledge is logically transformed into the skill, but the latter is usually formed through knowledge.

Consequently, language proficiency is the multicomponent, complex concept that implies both the individual richness of the speaker’s vocabulary and the clarity, accuracy, expressiveness, normativity of his/ her speech, and understanding the nuances

of the words meaning, and distinguishing linguistic means by their stylistic coloring, and perfect mastery of the ways of constructing texts and sentences of different structure by means of this language, and knowledge of national peculiarities of form and word formation and speech etiquette, as well as the ability to provide phonetics and intonation severity of their spoken language.

The speech competence is the combination of thinking and language, the precision of expression of thoughts, feelings, clarity, the comprehensibility of semantic connections and the relations of the speech units in communication and the relation of objects and phenomena in reality. Culture of speaking, as well as communication culture, must be taught at all stages of training and retraining of the competitive professionals.

References:

1. Библикова Е.В. Формирование основ иноязычной коммуникативной компетентности у будущих экологов : автор. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Майкоп, 2006. 29 с.
2. Бориско Н.Ф. Теоретичні основи створення навчально-методичних комплексів для мовної міжкультурної підготовки вчителів іноземних мов (на матеріалі інтенсивного навчання німецької мови) : дис. докт. педагог. наук : 13.00.02 / Київськ. держ. лінгв. -т. Київ, 2000. 508 с.
3. Павленко О.О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної освіти : дис. докт. педагог. наук : 13.00.04. 560 с.
4. Солодовникова Ю.Ю. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции как условие совершенствования профессиональной подготовки специалиста социальной работы : автореф. дис. на соискание степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Ю.Ю. Солодовникова. Курск, 2009. 28 с.
5. Сура Н.А. Навчання студентів університету професійно-орієнтованого спілкування іноземною мовою : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2005. 20 с.
6. Astuti, S. P. (2013). Teacher's and student's perception of motivational teaching strategies. TEFLIN Journal, 24 (2), 14–31. Retrieved from <http://www.journal.teflin.org>
7. Ramirez, A.C.V. (2010). Students' perception about the development of their oral skills in an English as foreign language teacher training program. Retrieved from <http://www.researcharchive.edu.tw>

Власенко Л. В., Тригуб І. П. Іншомовна компетентність під час вивчення іноземних мов майбутніми економістами

Анотація. Розвиток іншомовної професійної та комунікативної компетентності є необхідним складником професійної підготовки студентів економічних університетів та нагальною умовою формування професіонала, здатного спілкуватися з фахівцями інших країн у полікультурному просторі в умовах міжнародної мобільності.

Створення умов для конкурентної переваги у світі є головною умовою економічної та соціальної стабільності в Україні. Очікувані зміни можливі лише за умови підвищення продуктивності праці, що залежить від присутності на вітчизняному ринку праці висококваліфікованих фахівців. Отже, будь-які трансформації в економіці неможливі без освітніх реформ та модернізації підготовки конкурентоспроможних професіоналів.

Здатність конкурувати на ринку праці в глобалізованому середовищі все більше пов'язана з різними компетенціями фахівця, тому компетентнісний підхід формування конкурентоспроможного професіонала поширюється на мовну підготовку випускників. Рада Європи визначила перелік ключових компетенцій щодо навчання молодих європейців та щодо розширення та інтеграції ринків праці, збільшення міграції, безробіття та, як наслідок, збільшення соціальної нерівності.

Для розвитку компетентності з іноземної мови студентів потрібно практикувати, беручи участь у всіх навичках з іноземної мови, але для студентів, які збираються працювати в міжнародних компаніях, важливо також мати навички монологічного та діалогічного мовлення. Наприклад, для студентів економічних спеціальностей важливим аспектом є вміння проводити презентацію, зустрічі та брати участь у переговорах. Важливою умовою є вміння слухати, а саме слухати зміст усних висловлювань іноземною мовою на професійну тему.

Таким чином, оволодіння мовою – це не лише розуміння та знання, це вміння мобілізувати набуті мовні навички для вирішення певних комунікативних проблем у різних контекстах, ситуаціях, сферах навчальної, наукової та професійної діяльності. Крім того, не кожне знання логічно перетворюється на майстерність, яка своєю чергою зазвичай формується через знання.

Ключові слова: компетенція, комунікативна компетенція, професіонал, іноземна мова, конкурентоспроможний спеціаліст.

*Карцева М. Д.,**старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця**Білик Н. О.,**старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

ЕТНООРІЄНТОВАНИЙ СКЛАДНИК ІНШОМОВНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглянуто національно-культурну специфіку іноземних студентів, їх культурно-типологічні стилі навчально-пізнавальної діяльності. Означено, що в методиці викладання мови іноземним громадянам приділяється значна увага питанню етноорієнтованого навчання як одному з головних чинників. Важливим моментом є і те, що інофон вступає в освітній процес уже сформованою особистістю. Кожний іноземний студент – це суб'єкт певної культури, відносин, стереотипів, зі специфічною ментальністю, психологічним станом, особливим сприйняттям світу й іншого соціокультурного середовища. Зазначено, що спостерігаються розходження в організації навчального процесу, у методах навчання, в опорі на інші дидактичні принципи, в активізації різних ментальних механізмів, у стилі міжособистісних відносин. Тому пріоритетним напрямом стають дослідження культурно-типологічних стилів навчально-пізнавальної діяльності етносів під час вивчення нерідної мови. Типологічний стиль стає своєрідним прикладом, еталоном, нормою для всіх особистостей, закладеною його етнокulturою. Спираючись на дослідження І. Бобришевої щодо специфіки метаєтносів (груп етносів), зв'язано, що культурно-типологічний стиль – це сукупність постійних рис, що виявляються в навчально-пізнавальній діяльності метаєтнічної групи, що представляє окремих культурний регіон. Це регіональні утворення, культури яких перебувають у родинних відносинах як культура-донор і культури-реципієнти. Встановлено, що культурно-типологічний (регіональний) стиль формується як сукупність етнотипів студентів, на його основі моделюється стиль конкретного етнотипу учнів, що належить до даного культурного регіону. Наведено особливості представників африканського й арабо-мусульманського культурних регіонів. Узагальнено, що опис культурно-типологічного стилю представників культурних регіонів (етногруп) сприятиме мотивації та оптимізації процесу викладання нерідної мови.

Ключові слова: іноземний студент, етногрупа, навчально-пізнавальна діяльність, культурно-типологічний стиль, іншомовне навчання.

Постановка проблеми. Зараз світовий ринок освітніх послуг – це галузь, яка найбільш інтенсивно розвивається і має перспективне майбутнє. Освітні мігранти є важливим індикатором конкурентоспроможності вітчизняної вищої школи як на міжнародному, так і на внутрішньому ринках освітніх послуг, тому навчання цього контингенту є одним з основних напрямів. Постає необхідність створення умов для набуття студентами досвіду міжкультурної взаємодії, осягання культурної різноманітності світу, приязного, неупередженого ставлення до представників

будь-якої культури, формування готовності особистості до інтеркультурної мобільності. Сучасний навчальний процес потребує різноманіття, диференціації та індивідуалізації. Важливим моментом є й те, що інофон вступає в освітній процес уже сформованою особистістю. Кожний іноземний студент – це суб'єкт певної культури, відносин, стереотипів, зі специфічною ментальністю, психологічним станом, особливим сприйняттям світу й іншого соціокультурного середовища. Сформована система навчання у вищій школі країни, що приймає, (зокрема, й іноземних мов) може значно відрізнитися від звичної, прийнятої в рідній культурі іноземного громадянина. Розходження спостерігаються в організації навчального процесу, у методах навчання, в опорі на інші дидактичні принципи, в активізації різних ментальних механізмів, у стилі міжособистісних відносин. За суттєвих розходжень у системі навчання в багатьох виникають чималі проблеми, пов'язані із входженням в нову і за багатьма параметрами незвичну для них педагогічну реальність. Специфічний характер міжкультурної взаємодії етнофорів однієї групи – багатомовної, з різним соціальним, культурним і освітнім рівнем, з індивідуально-психологічними й особистісними особливостями. Виникає соціально-психологічна й дидактична потреба співвіднесення світосприйняття і світогляду представників різноманітних етносів, спираючись на їхні етнопсихологічні, етнокulturні, мовні особливості як суб'єктів освітнього процесу. Пріоритетним напрямом стають дослідження культурно-типологічних стилів навчально-пізнавальної діяльності етносів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навчальні стилі, індивідуальну навчальну діяльність розглянуто в роботах М. Громкової, О. Збанацької, С. Змеєва, М. Кабардова, І. Колеснікової, М. Холодної, Б. Лівер. Педагогічна, вікова, етнічна психологія опрацьовується Н. Бахаревою, І. Зимньою, Е. Ільїним, В. Крисько, А. Леонтьєвим та ін. Основи етнології, етнопсихології, етнокulturні особливості народів, специфіку мовних картин світу, менталітетів і традицій дослідили С. Арутюнов, Т. Балихіна, І. Бібікова, В. Костомаров, Н. Формановська, В. Вагнер, О. Корнілов, М. Наумкин, І. Стернин та ін. Етнокulturним чинникам іншомовного навчання присвячені дослідження Е. Невмержицької, І. Пугачова, Л. Харченкової, Н. Поморцевої. У наукових працях Т. Балихіної, Чжао Юйцзяо, О. Бикової, М. Циренова, Х. Арслан, О. Барут, Батсуурі Батчімег аналізуються лінгводидактичні основи етноорієнтованого навчання другої мови окремих етносів. Розглянуто психологічні особливості представників різних етногруп і регіонів (С. Альохіна, М. Бондарчук, Є. Гейченко, А. Косталес, Н. Філімонова, Ле Куанг Шон та ін.). Національно-культурну

специфіку інофонів, їх культурно-типологічні стилі навчально-пізнавальної діяльності обґрунтовує І. Бобришева.

Мета статті – обґрунтувати доцільність іншомовного навчання представників окремих етносів з урахуванням їх культурно-типологічних стилів навчально-пізнавальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Особливою рисою даної навчальної дисципліни є те, що мова – це засіб формування, існування й вираження думок про навколишній світ. Мова виховує свого носія. Етнокультурна інтерпретація висвітлює нові аспекти проблеми розвитку. «Основою етнокультурної специфіки виступає культурно-психологічна система як функціональне ціле. В її рамках і за її законами вчиняється чуттєва й реактивна даність індивіда, етногрупи, етносу, що визначається умовами їх буття, культури. Полярними компонентами системи є суб'єкт (індивідуальний і колективний) та об'єкт (мова), а структурою – їх різнорівнева взаємодія, у ході якої розвиваються як суб'єкт, так і об'єкт. Вважаємо, що найбільш продуктивним у даному контексті є підхід, який засновується на поданні навчання як системи діяльностей. В опануванні іноземної мови суб'єкти повинні засвоїти чужу знакову систему, і йдеться насамперед про пізнавальний аспект їхньої навчальної діяльності. Результатом цього знайомства має стати, з одного боку, формування лінгвістичної й соціокультурної компетентностей, з іншого – опанування певного когнітивного коду. Таким чином, в оволодінні іноземною мовою виділяються дві складові: пізнавальна й навчальна, або декларативна (знакова система та її сприйняття / перше знайомство з нею) і процедурна (навчальні дії та операції; методи, прийоми навчання; комунікативно-мовленнєві навички та вміння)» [3, с. 88–89]. Найважливішою проблемою, з якою стикаються викладачі, є дослідження специфіки у способі отримання, перероблення й використання інформації, прояви розумових, інтелектуальних здібностей та психофізіологічних особливостей, тобто особистісних чинників, що впливають на процес навчання. З огляду на те, що успішність навчання, освоєння нової мовної картини світу зумовлена не тільки пізнавальними особливостями етногрупи, а й сформованими лінгвістичними, соціальними, культурними, історичними та релігійними традиціями. З'ясовано, що деякі міжетнічні відмінності в пізнавальних здібностях індивідів спричинено особливостями їхньої рідної мови. У методиці викладання мови іноземним громадянам приділяється значна увага питанню етноорієнтованого навчання як важливого чинника підвищення якості навчання цієї категорії студентів. Загальновідоме розуміння етнічної спільності як історично сформованого стійкого угруповання людей (плем'я, народність, нація), поєднаних територією та мовою. Додатковими умовами формування етносу можуть бути релігія, расові ознаки, господарська діяльність. Отже, основою процесу опанування іноземних мов представниками різних країн є психологічна, соціокультурна та діяльнісна складові частини, які обумовлюють стильову організацію навчально-пізнавальної діяльності. Соціокультурна складова частина відповідає за змістовні ознаки: властивості вербально-знакової системи та невербальних засобів, уявлення про спосіб життя, побут, традиції, національну психологію. Соціальна/діяльнісна складова частина – за функціональні ознаки: властивості нормативних способів оперування навчальним матеріалом, норм взаємодії й умов реалізації (перцептивні, мнемічні, розумові, мовленнєві, компенсаційні, регуляційні, взаємодія (соціальна орієнтація

та комунікація)). Психологічний аспект – структурні ознаки: панівні властивості психотипу, які формуються культурою. І. Бобришева визначає стиль навчання як індивідуально-своєрідні способи засвоєння інформації в навчальній діяльності, а в найширшому розумінні це властиві даному учневі усталені способи взаємодії зі своїм освітнім оточенням [1, с. 10]. Типологічний стиль стає своєрідним прикладом, еталоном, нормою для всіх особистостей, які змушені займатися цим видом діяльності (у межах культури), але на особистісному рівні даний стиль опосередковується ще й генотиповими якостями індивідуальності. Властивості етнокультурного стилю є обов'язковими компонентами індивідуального рівня, тобто виділяється деякий культурний варіант ознак, наявний як на індивідуальному, так і на груповому рівнях, і різних комбінаторик. У колективних показниках переважає кількість, тоді як індивідуальний суб'єкт проявляє якісні особливості. Це означатиме, що під час формалізації стилю навчально-пізнавальної діяльності етнотипу студента, що представляє групу, кількісні параметри стають не менш значущими, ніж якісні характеристики. Технологія навчання та стиль навчально-пізнавальної діяльності етнотипу дійсно виражається цивілізаційним досвідом етносу. Репрезентантами етносу є етногрупа й етнотип. Поняття етногрупи охоплює не просто суму індивідуальних психік, а об'єктовану систему, яка здатна посилювати чи послаблювати ті чи інші сторони індивідуальної психіки конкретного представника етносу. Етнотип – це узагальнений образ етносу, як і етногрупи. І. Бобришева зробила спробу розмежувати триєдність «етнотип» – «етногрупа» – «етнос», співвідносно із трирівневою організацією культурно-психологічної системи – мікро-, макро- і мегарівня. За визначенням дослідниці, етнос – це деяка етнічна спільнота загалом. Етногрупа й етнотип – це об'єктивовані образи етнічного колективного суб'єкта. В основі психологічних механізмів закладено універсальні, а підґрунтям соціокультурних є нормативні дії, які формуються на основі перших, виступають у ролі «соціокультурного досвіду». Психологічний чинник є своєрідним фільтром, який не дозволяє надмірної етнокультурної диференціації. Менша варіативність стильової організації навчально-пізнавальної діяльності етнотипу дає підставу не обмежуватися дослідженням лише окремих етнічних груп, а вивчати культурну своєрідність єдності, яка об'єднує кілька етногруп, так само виокремлених на основі спільності культурно-історичного розвитку й територіальної близькості проживання етносів, до яких вони належать [2, с. 22]. У діяльності існують такі компоненти, як потреба, мотиви, цілі, предмет (цінності), способи (норми) й продукт, які фіксують послідовність етапів діяльності. Діяльність групи являє собою систему, яка формується у взаємодії загальних етнокультурних та індивідуальних компонентів, основа якої – складна ієрархія. Індивідуальна діяльність втрачає значну частку свого незалежного існування, стаючи виконавицею загальних встановлень. Специфіка етногрупи проявляється в її емоційно-вольових, поведінкових аспектах.

Для організації моделей у навчанні перспективним є комплексний підхід, пов'язаний із позицією на рівні метагруп, що представляють метаєтноси, тобто сукупності етносів, поєднаних за принципом культурного споріднення і територіальній близькості проживання (поняття: «метагрупа», «метаєтнічний рівень»). Дослідження І. Бобришевої на метаєтнічному рівні пов'язано з вивченням специфіки метаєтносів (груп етносів),

культури яких перебувають у родинних стосунках як культура-донор і культури-реципієнти. Це регіональні утворення. Метаетнічна група – це сукупність етнічних груп, що характеризуються спільністю культурно-специфічних ознак, які визначають і стиль навчально-пізнавальної діяльності [2, с. 34–35].

Стиль навчально-пізнавальної діяльності етнотипу у вузькому розумінні тлумачиться як стійкий комплекс культурно-нормативних дій і операцій, спрямованих на засвоєння знань і формування практичних навичок та вмінь, що здійснюються колективним суб'єктом (етногрупа) у процесі іншомовного навчання, характеризуючи його психологічну й культурну своєрідність. Принцип стильової єдності передбачає характеристику всього процесу загалом: перевагу зорового/слухового/моторного стимулу; типу мовного знака, типу навчального завдання (конкретного чи абстрактного); перевагу активного/опосередкованого спілкування (або активної/неактивної комунікації), паритетності/ієрархії; перевагу способів оперування навчальним матеріалом; перевагу видів мовної діяльності, рівня володіння мовою як формою результату тощо. Якщо під етнокультурним стилем навчально-пізнавальної діяльності розуміються стійкі культурно-психологічні прояви окремого етнотипу (етногрупи) студентів, то під метаєтнічним – стійкі прояви метаєтнічної групи. Фактично культурно-типологічний стиль – це сукупність постійних рис, що виявляються в навчально-пізнавальній діяльності метаєтнічної групи, що представляє певний культурний регіон. Оскільки культурно-типологічний (регіональний) стиль формується через сукупні дані, то на його основі моделюється стиль конкретного етнотипу учнів, що належить до даного культурного регіону. Специфічні відмінності однієї етнічної спільності від іншої залежать від ступеня прояву. Отже, стиль навчально-пізнавальної (когнітивної) діяльності є результатом багатовікового накопичення досвіду і традицій у системі виховання й освіти. Притаманні етногрупі стилі стабільні, вони зберігаються й діють у нових умовах навчання, іноді значно відрізняючись від звичних, рідних.

Відповідно до класифікації, запропонованої Річардом Льюїсом, культури за способом організації їхньої діяльності поділяються на моноактивні, поліактивні й реактивні. Носії моноактивних культур спрямовані на виконання завдання, пунктуальні, відповідальні. У суперечках врівноважені, привітні, намагаються бути об'єктивними. Носії поліактивних культур емоційні, імпульсивні, багатослівні й не завжди пунктуальні. Вони часто міняють плани, але у складних ситуаціях спроможні до імпровізації. У третю групу об'єднані культури, носії яких мовчазні, чемні щодо співрозмовника, пунктуальні. Уважається, що першим двом групам (моноактивні та поліактивні культури) складно спілкуватися одна з одною, легше – із представниками реактивних культур [5].

Соціокультурний підхід розглядає історичний і регіональний типи культур. Історичні типи – це епохи суспільного розвитку, що змінюють одна одну. Регіональні типи – це наднаціональні культурні єдності, які створюються в певному географічному регіоні й упродовж довготривалого історичного часу зберігають свою специфіку. У сьогочасній культурології найбільш поширені дві класифікації культурних регіонів світу. Перша, загальна, здійснює поділ світової культури за лінією Захід – Схід. Друга класифікація виокремлює культурні регіони меншого масштабу, як-от: арабо-мусульманський, африканський, індійський, далекосхідний, європейський і латиноамериканський.

Європейський тип культури характеризується демократизмом, динамізмом, антропоцентризмом, індивідуалізмом, активним перетворенням навколишнього світу й домінуванням однієї релігії – християнства.

Східний тип культури – традиціоналізмом, стабільністю, природоцентризмом, колективізмом і наявністю декількох релігій, зокрема буддизму, індуїзму, юдаїзму, ісламу, даосизму та конфуціанства. Окремо в рамках класичного Сходу розглядається мусульманський світ. Мусульманська культура сформувалася на кордоні Заходу і Сходу, тому має риси обох типів культури.

З огляду на вищевикладене розглянемо деякі етнотипи.

Африканський культурний регіон є поліактивною культурою, яку поділяють за мовною ознакою на англійськомовні, французькомовні та португальськомовні країни. Виразники африканського метаєтносу володіють однією, двома й навіть трьома мовами етнічних груп, що є причиною складних процесів інтерференції. В африканській культурі переважає сприйняття часу як циклічного процесу, коли все повертається на свої місця. Імператив родинної взаємодопомоги домінує, що є визначальним елементом картини світу. Уважають за краще постійний зоровий контакт. Характерний принцип братерства в середині своєї етнічної групи. В етнічній самосвідомості існує стійкий стереотип – протиставлення «ми – вони». Цей стереотип приховує в собі потужний емоційний заряд, багато в чому визначає етнічну поведінку. Африканський менталітет має значні відмінності. Африканські етнофори схильні до зміни настрою, що зумовлюється такими особливостями індивіда, як підвищена тривожність, нестійкість, емоційність.

Представники англійськомовної етногрупи (Нігерія, Ефіопія, Гана, Замбія, Танзанія) зазвичай поводяться стримано й тактовно, з помітним почуттям гідності. Цьому етнотипу притаманна незалежність, самовпевненість, непоступливість, мовчазність, замкнутість, надмірна сором'язливість, скритність, заглибленість у собі. Мають завищену самооцінку, іноді егоїстичні, орієнтуються тільки на свої бажання. Повільно засвоюють нові поняття, не зносять на заняттях швидкого темпу пояснення нового матеріалу, довго думають і повільно відповідають під час опитування, пред'являють великі вимоги до навчального процесу. Схильні до зорово-письмової діяльності, тестової форми контролю.

Африканці із франкомовних держав (Гвінея, Конго, Сенегал, Кот-д'Івуар, Малі, Нігер, Камерун, Того) зазвичай розкуті, товариські, легко встановлюють контакти. Цей етнопідтип характеризує відкритість, кмітливість, але водночас спостерігається емоційна нестійкість, схильність до занепокоєння і дратівливості, нетерплячість, іноді агресивність. Прагнуть до лідерства, легковажні, амбіційні, лякливі, часто втрачають самоконтроль. Індивідуалісти, у процесі групової діяльності воліють виділитися, демонструють незалежність від групи, не мають почуття колективізму, не бажають демонструвати невдачі.

Африканці, які спілкуються португальською (Ангола, Кабо-Верде, Мозамбік, Гвінея-Бісау й ін.), на тлі англо- і франкомовних осіб помітно поступаються в товариськості й активності. Вони здебільшого поводяться стримано, соромливо.

Отже, на метаєтнічному рівні культурно-типологічний стиль африканців відзначається конкретним мисленням. В емоційній же сфері в них проявляється чутливість (сенситивність), а у вольовій – ускладнення з тривалою концентрацією уваги на

певних об'єктах і труднощі з витримкою під час довготривалого психічного навантаження. Саморегулювання носія африканського метаєтносу орієнтоване зазвичай на адекватну самооцінку, стабільно. Серед африканців спостерігаються різні типи темпераментів, проте переважає холеричний тип. Це виражається в інтенсивності зовнішніх проявів емоцій, швидкій манері говорити, активному використанні міміки й жестів, у підвищеній товариськості тощо. Важливо зазначити, що прояви холеричного темпераменту стали деякою мірою стереотипними для всіх представників африканського культурного регіону. Іноді, вступаючи в контакт, африканський етнофор проявляє сором'язливість (особистісні особливості), яку можна сплутати із проявом меланхолійного або флегматичного темпераменту.

До арабо-мусульманського культурного регіону завдано відносити країни Близького Сходу та Північної Африки, а також країни, що входять до Ліги арабських держав. У цих країнах мають арабську мову за одну з офіційних. Арабський метаєтнос можна віднести до суперєтносу, тобто до великих народів (етносів), що включає значну кількість держав, в яких проживають араби. Арабський світ умовно ділиться на кілька регіонів, у яких спостерігаються особливості ділового етикету: країни Перської затоки (араби називають її Арабською, і цю мовну особливість варто враховувати, оскільки назва «Перська затока» може образити арабського співрозмовника). Країни Леванту (Йорданія, Ліван, Сирія), Єгипет, Судан, Лівія, країни Магрибу (Алжир, Марокко, Туніс). У кожній країні також існує специфіка, пов'язана насамперед з етноконфесійним складом населення (копти в Єгипті, негроїдні народності в Судані, бербері в Магрибі, християни в Лівані тощо). Особливості полягають як у самобутності деяких традицій, звичаїв і менталітету, так і в мові. Проте у країнах арабського культурного регіону надається велике значення ісламським звичаям, які вважаються традиційно арабськими, яких дотримуються всі араби незалежно від їхньої приналежності до релігії.

Культурно-типологічним стилем представників арабського етносу є інтровертний розумовий тип. Оглянемо деякі особливості, знання яких забезпечить найбільш комфортні умови проведення діалогу культур і досягнення поставленої мети, а незнання або нехтування ними може спричинити негативні наслідки.

Психологічними особливостями арабського метаєтносу є неквапливість, невибагливість і товариськість. Звичайно, у деяких носіїв названі психологічні особливості можуть бути не так яскраво виражені. Представники багатьох арабських країн – це веселі, життєрадісні люди, вони привітні, спостережливі, винахідливі. Їм найчастіше не вистачає ініціативності, вони безтурботні, недалекоглядні й безпечні щодо майбутнього. Ніколи не одержують від своєї роботи задоволення, їхня працьовитість не сполучається з дисциплінованістю, скрупульозністю та педантизмом. Працьовитість, наполегливість за відсутності дисципліни. Представники арабо-мусульманського культурного регіону мало уваги приділяють граматичним правилам. Маючи мінімальний лексичний запас на початковому етапі навчання, розпочинають спілкуватися, висловлювати свої емоції, знайомитися з новими людьми. Для них важливі не так логіка, суворість послідовності і аргументованість, як образність і різноманітність, поважають афористичність і розмаїття вражень. Імпульсивність, поривчастість і нестриманість у прояві почуттів безпосередньо відбиваються на засвоєнні знань.

Арабським етнофорам також властива підвищена реактивність і водночас миролюбність, незлопам'ятність, почуття гумору, гостинність, комунікабельність. Шанобливе ставлення до старшого [4, с. 210].

Отже, представникам арабсько-мусульманського регіону притаманні швидка пристосовуваність до будь-яких умов, добре розвинена слухова пам'ять, довільна й мимовільна зорова пам'ять. Під час навчання письму можливі труднощі. Арабським етнофорам властива певна розсіяність уваги, їм докучають одноманітні дії, тому викладачеві не можна втрачати контроль над процесами пізнання на уроці. У процесі взаємодії із представниками цього метаєтносу треба бути готовим до їх вільного ставлення до часу, разом виявляють здатність до активного, плідного творчого діалогу. Вони не маскують свої реальні почуття до співрозмовника, зокрема й до інших іноземців. Арабські студенти надзвичайно гостро реагують на критику, що робить їх уразливими.

Отже, ураховуючи потенційні навчально-пізнавальні можливості та психофізіологічні особливості освітніх мігрантів із вищенаведених культурних регіонів у процесі організації іншомовного навчання потрібно:

- 1) використовувати зорову наочність;
- 2) під час семантизації – застосування перекладу та тлумачення;
- 3) давати пояснення як інструктування, іноді в зіставленні двох мовних систем (мови-посередника);
- 4) домінування дедуктивного методу введення нового матеріалу;
- 5) використання здебільшого тренувальних вправ;
- 6) використання питальних вправ, схем;
- 7) використовувати систематичний жорсткий контроль;
- 8) пріоритет таких видів мовної діяльності, як читання й говоріння.

Навчально-педагогічне іншомовне спілкування варто організувати з урахуванням принципів: 1) емоційної стриманості, створення позитивного емоційного тла; 2) дотримання ієрархії (непорушній авторитет викладача); 3) поважного ставлення до особистості кожного; 4) самостійності етнофорів.

Висновки. *Етноорієнтована* система містить системоутворюючі чинники, принципи функціонування, умови застосування, цілі (тактична, стратегічна, глобальна), компоненти (етнокультурний, педагогічний, психологічний і методичний). Опис культурно-типологічного стилю представників культурних регіонів (етногруп) сприятиме оптимізації процесу викладання нерідної мови, вирішенню таких лінгвометодичних завдань: спрогнозувати труднощі даного етнічного контингенту; зорієнтувати викладача та сформувати в нього комплекс етнометодичних знань, навичок і вмінь, необхідних для створення ефективної та психологічно комфортної педагогічної взаємодії в освітньому процесі; обирати ефективні для конкретного контингенту форми роботи (інтерактивні, усні або письмові тощо), методи організації групової та колективної взаємодії; визначати зміст навчання, орієнтований на певний етнічний контингент із метою мінімізації труднощів; опрацьовувати теми, що найбільше відбивають міжкультурні відмінності (релігійні, гендерні, табу тощо), у процесі індивідуальної та самостійної роботи; дозволить здійснювати корекцію у виборі методів, прийомів, форм і засобів навчання, власних стилів навчально-пізнавальних можливостей етногруп,

сприяти продуктивній психологічно комфортній взаємодії представників різних національностей в умовах поліетнічного навчального колективу, виховувати толерантне та доброзичливе ставлення один до одного.

Перспективним напрямом є створення банку даних культурно-типових рис когнітивного стилю і національних дидактичних традицій навчання різноманітних етногруп, рекомендацій щодо роботи з етнічним контингентом.

Література:

1. Бобрышева И. Культурно-типологические стили учебно-познавательной деятельности иностранных учащихся в методике обучения русскому языку как иностранному. Москва : Наука, 2004. 256 с.
2. Бобрышева И. Культурно-типологические стили учебно-познавательной деятельности иностранных учащихся в методике обучения русскому языку как иностранному : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02. Москва, 2004. 46 с. URL: https://new-dissert.ru/_avtoreferats/01002752943.pdf (дата звернення: 17.10.2019).
3. Карцева М., Билик Н. Резерви активізації мовної підготовки іноземних студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2 (70). С. 87–89.
4. Крысько В. Этническая психология. Москва : Академия, 2004. 320 с.
5. Льюис Р. Деловые культуры в международном бизнесе. От столкновения к взаимопониманию. Пер. с англ. 2-е изд. Москва : Дело, 2001. 448 с. С. 64–76.
6. Пугачёв И. Этноориентированная методика в поликультурном преподавании русского языка как иностранного : монография. Москва : РУДН, 2011. 284 с.
7. Холодная М. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 384 с. URL: <https://e-libra.ru/read/518185-kognitivnye-stili-o-prirode-individualnogo-uma.html> (дата звернення: 17.10.2019).

Kartseva M., Bilyk N. Ethno-oriented component of foreign language training

Summary. The article deals with the national and cultural specificity of foreign students, their cultural and typological styles of educational and cognitive activity. Much attention is paid to the problem of ethnic oriented education as an important factor in the methodology of teaching foreign citizens. An important point is that a foreigner enters the educational process by an already established personality. Every foreign student is the subject of a specific culture and relations, stereotypes, with a specific mentality, psychological state, a particular perception of the world and other sociocultural environment. The Ukrainian higher education system can be significantly different from the usual one adopted in the foreign citizen's native culture. Differences of educational process organization, teaching methods, reliance on other didactic principles and the activation of various mental mechanisms and the style of interpersonal relationships are observed. The intercultural interaction nature of different ethnic group's representatives is specific in the same training group. Research of cultural typological styles of learning and cognitive activity ethnic groups becomes priority direction of non-native language tuition. The meta-ethnic specifics research by I. Bobrysheva is associated with a collective subject (meta-group). These are regional entities. A meta-ethnic group is a collection of ethnic groups. It is characterized by a common culturally-specific features. These signs are determined the style of educational and cognitive activity. Features of representatives of African and Arab-Muslim cultural regions are described. Description of the cultural typological style of cultural regions representatives is contributed to motivation and optimization of the process of teaching a non-native language.

Key words: foreign student, ethnic group, learning and cognitive activity, cultural and typological style, foreign language tuition.

*Квашина Т. С.,**старший викладач кафедри гуманітарних наук**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ В ТУРЕЦЬКІЙ АУДИТОРІЇ

Анотація. У статті розглянуто й узагальнено досвід викладання російської мови в турецькій аудиторії.

Доведено, що під час навчання російської мови студентів-іноземців викладач стикається із труднощами, які пов'язані з іншим менталітетом, культурними й історичними традиціями. Ці проблеми впливають на сприйняття та засвоєння мовленнєвих і граматичних моделей.

Для розгляду пропонується метод, що базується на порівнянні рідної мови студентів із нерідною мовою, яка вивчається. Викладач формує відбір та послідовність презентації навчального матеріалу та пояснення з урахуванням наявності категорії безеквівалентності, розбіжності фонових знань і асоціативного мислення. У роботі з турецькими студентами важливо враховувати відмінну від нашої етнокультурну картину світу. Звернення до мультимедійних та інтерактивних технологій навчання надає викладачу розширені можливості врахування особливостей групи й індивідуальних особливостей кожного студента: пам'яті, темпераменту, логіки [1].

У дослідженні проаналізовано типові труднощі та помилки, які виникають у турецьких студентів під час вивчення російської мови, пов'язані з впливом лексико-фонетичних шаблонів турецької мови, наведено відповідні приклади.

Особливу увагу приділено мотивації навчання як важливому стимулу підвищення інтересу саме турецьких студентів, що спрямовано на досягнення результату успішності навчального процесу та формування мовленнєвої компетенції [2].

Автор акцентує увагу на необхідності створення засобів організації пізнавальної діяльності студента, виборі найбільш ефективного в кожній конкретній ситуації методу. Водночас варто враховувати низку чинників: зміст знань, укладених у мовному матеріалі, контекст навчальної ситуації, особливості пізнавальної та мовленнєвої діяльності й особистісні характеристики педагога та студентів. Зауважимо, що виділити метод презентації матеріалу, який є найефективнішим, неможливо, тому що кожен із методів містить щось цінне. Методи відрізняються як характером організуючої діяльності викладача, так і способом організації пізнавальної діяльності студента. Залежно від того, що виступає джерелом знання, використовуються інтерактивні, інформаційно-комунікативні прийоми навчання російської мови як іноземної. Також під час презентації та відпрацювання нового навчального матеріалу не варто нехтувати традиційними методами роботи: словесними, наочними, практичними.

Засобами реалізації словесного методу виступають бесіди, доповіді; наочного – малюнки, таблиці, презентації, відеоматеріали тощо; практичного – аудіювання, діалоги й ігри тощо. Кожний із цих методів має широкі можливості привертання уваги студентів. Активні методи передбачають участь студентів у навчальній діяльності поряд із викладачем.

Ключові слова: мотивація успішності навчання, мовленнєві категорії, акустико-артикуляційні база, морфологічні відмінності російської та турецьких мов, тюркізми, інтернаціоналізми.

Постановка проблеми. Українські заклади вищої освіти (далі – ЗВО) приймають на навчання все більше студентів з інших країн. Кількість іноземців, які подали документи до наших університетів та інститутів, збільшилася за останні два роки майже в півтора рази. Найбільший приріст здобувачів вищої освіти продемонструвала Туреччина. З початку минулого року їх кількість зросла більш ніж удвічі.

Інтерес до вивчення іноземних мов (українська, англійська, російська й ін.) стимульовано комунікативною зручністю здобуття освіти в нерідній країні. Нерідна мова стає мовою-посередником, за допомогою якої можна здобути високоякісну освіту, навіть більше, вести успішний бізнес, підтримувати культурні й економічні відносини.

За даними статистики, на 2020 р. в Україні навчаються 2 340 студентів із Туреччини. Найбільший запит у турецьких студентів на медичну, фармацевтичну, технічну (ІТ-технології), економічну (менеджмент, маркетинг) освіту. Вони навчаються у відповідних ЗВО України.

Традиція викладання російської мови як іноземної в університетах України – давня, є бажаною, прийнятною для іноземних студентів.

Є підстави вважати, що не вистачає спеціальних підручників і посібників із РКІ для турецьких студентів, заснованих на викладі російської фонетики та граматики в порівнянні з турецькою мовою, які б цілком урахували всі проблеми і типові помилки турків під час вивчення дисципліни РКІ. Тому актуально, на наш погляд, сконцентрувати увагу методистів і викладачів на заповненні цього «простору можливостей», що дозволить студентам не тільки засвоїти базові мовленнєві компоненти, а й побачити російську мову з позиції іншомовної системи – системи турецької мови, яка належить до генетично та типологічно іншої групи мов – аглютинативної.

Ми намагалися проаналізувати досвід викладання російської мови в турецькій аудиторії наших колег в Україні, Росії, а також викладачів російської та української мов в університетах Туреччини [2].

Цей досвід є дуже цінним здобутком у викладанні російської мови турецьким студентам, що враховує специфіку, яка притаманна саме турецькій аудиторії студентів: їхнє сприйняття мови, темперамент і здібності в опануванні іноземних мов. Викладачі стверджують, що жваве спілкування в аудиторії, яскраві наочні навчальні матеріали роблять навчання більш цікавим, більш корисним. Вони доводять, що ефективний, на початковому етапі, колективний розгляд типових помилок, промови вголос за викладачем складних для вимови російських лексем. Це дослідження надає нам можливість поділитися своїм досвідом у викладанні російської мови в турецькій аудиторії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про інтерес до проблеми викладання російської мови турецьким студентам, у зв'язку з вищезазначеним. Фахівці кафедри слов'янських мов та літератур Стамбульського університету вказують на необхідність застосовувати творчий підхід у навчанні студентів, що опановують нерідну мову, який виявляється у використанні вербальних і невербальних засобів у викладанні загального матеріалу, з якомога виразнішими засобами подачі матеріалу, а також полягає в тісному зв'язку навчального процесу та позааудиторної роботи, яка проводиться цілеспрямовано, систематично розвиває інтерес до вивчення російської мови.

Е. Напольнова, окреслюючи особливості викладання російської мови, зазначає, що турецькі здобувачі вищої освіти досить легко засвоюють іноземні мови, зокрема російську й українську. Однак авторка стверджує, що опанування мови та заглиблення в неї ускладнюються значними структурними відмінностями між мовленнєвими системами турецької та російської мов [4], а також впливом розбіжностей в етнокультурних, історичних і релігійних традиціях турецьких студентів.

Варто підкреслити важливість у навчанні турецьких студентів використання не тільки якісно структурованого навчального матеріалу, що базується на основних принципах навчання, а й належного застосування психологічних принципів, від яких значною мірою залежить ефективність процесу навчання мови взагалі та мови фаху зокрема. Мотивація є незаперечним чинником успішності навчання, особливо під час вивчення іноземних мов. Необхідно враховувати психологічні, етнічні особливості студентів, мотивів, темпераменту й інтересів окремої особистості, мети вивчення російської мови, поставленої перед собою кожним студентом.

Мета статті полягає в аналізі й узагальненні досвіду викладачів і методистів, що працюють із турецькою аудиторією, акцентуації на найбільш поширених помилках і складнощах, що виникають у процесі навчання цієї категорії студентів, необхідності знайдення ефективних способів подолання цих проблем.

Виклад основного матеріалу. Понад п'ять років у нашому інституті вивчають російську мову турецькі студенти. Отже, маємо звернути увагу на деякі специфічні проблеми, що виникають у турецьких студентів під час опанування російської мови. Ці складнощі зумовлені особливостями фонетики, лексики та граматики їхньої рідної мови, які студенти перекладають на категорії мови, яка вивчається. У нашому випадку – російської мови, яка, безперечно, є досить складною.

Переконливим є погляд знаних авторитетів-лінгвістів (Л. Щерба, Є. Поливанов, О. Реформатський та ін.), які будували систему навчання іноземної мови на базі особливостей рідної мови студентів, починаючи з опанування абетки. Науковці наголошували на тому, що звучання нерідної мови людина сприймає «крізь призму» звукової системи рідної мови, вони вважали, що це стосується всіх рівнів, усіх явищ мови, що лунає. Фахівці стверджували, що для гарантованого опанування нерідної вимови необхідно передусім свідомо відштовхнутися від рідної вимови, системи рідної мови.

Шлях зіставлення рідної мови з мовою, що вивчається, дозволяє оптимізувати навчальний процес, що дає можливість мінімізувати коментарі викладача [4; 5], водночас спрощує пси-

хологічні процеси засвоєння нової інформації студентом і прискорює навчання.

Такі дослідники та викладачі, як О. Клімкіна, Ч. Заріпова-Четін, зазначають, що, на їхню думку, фонетична структура турецької мови така, що легко дозволяє адаптуватися до особливостей фонетики російської мови, різниця в акустико-артикуляційних базах російської та турецької мов невелика [5]. Тому вимова фонем російської мови за деякими винятками, не викликає особливих труднощів у турецьких студентів. Велика кількість слів, що легко сприймаються турецькою аудиторією, становлять запозичені російською мовою слова тюркського походження (тюркізми) та інтернаціоналізми, схожі за вимовою слова. Наприклад:

- *fundik* ([фундык]) – *фундук*;
- *patlıcan* ([патлыджан]) – *баклажан*;
- *şoför* ([шофер]) – *шофер*;
- *metro* ([метро]) – *метро*;
- *sandık* ([сандык]) – *сундук*;
- *limon* ([бахче]) – *лимон*;
- *mağaza* ([магаза]) – *магазин*;
- *şal* ([шал]) – *шаль*;
- *eşek* ([эшек]) – *ишак*;
- *lamba* ([лямба]) – *лампа*;
- *ütü* ([утю]) – *утюг*;
- *kuşak* ([кушак]) – *пояс*;
- *futbol* ([футбол]) – *футбол*.

Такі приклади окремих звуків і вимови слів викликають у студентів позитивний емоційний заряд радості впізнавання та впевненості в тому, що вони впораються з таким складним, як їм здається, завданням, як оволодіння російською мовою [5].

На наш погляд, досить складно надати іноземним студентам із турецькою рідною мовою російську абетку та правопис, які є чужими, з її кирилическою системою писемності та складною артикуляцією деяких словосполучень.

Але вивчення нерідної абетки та правопису, вивчення або читання, написання окремих слів не є самоціллю. Нашою метою під час навчання мови є комунікація. Для цього доцільно, щоб на початковому етапі третина нових слів із загальної кількості слів, що вводяться на занятті, були словами з високим комунікативним потенціалом, які потім стають базою для складання простих речень. На кшталт: «Как дела?» – «Хорошо», «Плохо», «Кто это?» – «Это студент», «студентка», «Что это?» – «Это класс».

У подальшому вводяться слова «утро», «день», «вечер» із комунікативною перспективою для подальшого навчання складання простих речень: «Доброе утро!», «Добрый день!». Усі надані слова є обов'язковими для запам'ятовування та створюють необхідний лексичний мінімум.

Зупинимося на головних і найпоширеніших помилках і складнощах у навчанні турецьких студентів російської мови.

Турецька мова відрізняється від російської своєю м'якістю більшості приголосних, тому в турецьких студентів яскраво виявляється тенденція до пом'якшення російських твердих приголосних, що, на їхню думку, надає вимові благозвучності. Вони намагаються пом'якшити приголосний [л] перед голосним [а], наприклад, [плян] – замість [план], [лягуна] – [лагуна]. За відсутності в турецькій мові м'якого знака та схильності до пом'якшення приголосних турки не сприймають такої літери, як ь.

Варто зазначити, що серед типових фонетичних помилок поява допоміжного голосного між двома приголосними на початку слова, наприклад, слово «привет» турки вимовляють як [п^ривет], «спасибо» – [с^пасибо], «трудный» – [т^рудный], «страна» – [с^ытырана], оскільки в турецькій мові існує заборона на вживання двох приголосних поспіль на початку слова.

Особливої уваги та пояснення для студентів потребує використання «гортанного» (рос. заднеязычный) приголосного [x] замість турецького [h], який у турецькій вимовляється як «шум, що сприймається на слух, як енергійний видох», наприклад: «hamut» – «хомут». А також вимови голосних [я, ю, е, ё] після приголосних – «ме-ня», «те-бя», «лю-блю», «Лё-ня». Відсутність у фонетиці турецької мови аналогів таких звуків, як «щ», «с», «ц», складів, на кшталт «тр», «сп» «скр», які стають проблемними для артикулювання.

Властивості специфічної російської вимови викликають труднощі, важко вдаються туркам під час артикулювання та відвертають від подальшого опанування мови. Велика кількість студентів-турків вже на першому етапі навчання втрачають інтерес, лякаючись страшною, на їхню думку, російської мови [6].

А тому важливе завдання в навчанні іноземців російської мови – подолати ці труднощі та знайти і запровадити дієві методи вирішення цієї проблеми. Першим і головним кроком для цього стають стимулюючі методи викладання мови, які орієнтуються на створення певних методик, що викликають бажання та надають можливість продовжувати вивчення російської мови й отримати бажаний результат.

Ефективними засобами навчання під час проведення аудиторних занять є використання малюнків, слайдів із зображенням відповідних предметів та ситуацій, фільмів, комп'ютерна симуляція (максимально наближена до реальності імітація процесів) [1]. Це корисно для запам'ятовування, розуміння сенсу та збагачення лексичного запасу. Рідна мова студентів уживається в аудиторії якнайменше та виконує допоміжну функцію, а перевага віддається невербальним засобам подання навчального матеріалу: міміці, жестам і, безумовно, російській мові, якою спілкуються викладач і студенти.

Також варто звернути увагу на проблемні моменти в різниці словоскладення в турецькій і російській мовах, у зв'язку із приналежністю цих мов до різних типів за морфологічною класифікацією (турецька належить до аглютинативного типу, російська – до флективного) [6]. У турецькій мові немає префіксів. Студенти сприймають початок слова російською мовою як корінь, і це призводить до неможливості відрізнити корінь від основи слова та виокремити префікс, корінь, суфікс.

Проблема неможливості чіткого визначення складу слова виникає під час засвоєння теми дієслова, що означає дію (рос. глаголы движения), а також інших префіксально-суфіксальних дієслів із подальшим виокремленням у всіх нових лексемах префіксів, коренів і суфіксів. Відповідні теми важко «даються» турецькій аудиторії та потребують викладання окремими курсами.

Ще одна яскрава відмінність – категорія числівника. У турецькій мові існує три форми числівника: немаркована (*Çiçek – цвeток, kitap – книга*), форма з афіксом множини (*Çiçekler – цвeты, kitaplar – книги*) та форма із числівником «один», який фактично виконує функцію неозначеного артикля (*bir kitap – одна книга*). Студенти з Туреччини сприймають немарковану форму за однину числівника в російській мові, оскільки зазначена форма в їхній мові не дає інформації про кількість предметів і вживається для

визначення необмеженої кількості однакових предметів. У російській мові цю функцію виконує форма множини: *Kitap değil, dergi okumayı severim – Я люблю читати журнали, а не книги*. Така розбіжність зумовлює ще одну з типових помилок у турецькій аудиторії: *Я люблю читати журнал, а не книгу*.

Однією з найбільш типових помилок турецьких студентів є помилка у виборі займенника «ты/вы» та відповідної форми дієслова. І студенти, які в більшості знайомі з англійською мовою, автоматично вживають у російській мові англійську комунікативну модель.

Неабиякі складності викликає в усіх іноземних студентів система граматичних відмінків російської мови. У турецькій мові відмінків лише три. Водночас вони мають різноманітний спектр конкретних і абстрактних значень, тому викладачу потрібно приділяти більше уваги роз'ясненню цієї теми, використанню демонстраційного матеріалу у формі таблиць, мультимедійних матеріалів, а також вимагати запам'ятовування окремих конструкцій російської мови.

Для турецької мови характерна відсутність чітких морфологічних і парадигматичних відмінностей між іменними частинами мови. Та сама частина мови виконує функції прикметника і прислівника, що поєднується як з іменниками, так і з дієсловами: *Zor iş zor yapılır – Трудную работу трудно выполнять; Pahalı kıyafet pahalıdır – Дорогая одежда дорого стоит*. Тому в турецьких студентів виникають складнощі в розрізненні прикметника та прислівника.

Ми окреслили лише низку проблем, що виникають у наших студентів із Туреччини, які ми намагасьмо подолати протягом навчального процесу.

Висновки. Досвід нашої роботи в турецькій аудиторії та досвід наших коллег свідчить про можливість подолання проблеми оволодіння російською мовою через мотивацію, яка спрямовується на яскраву подачу матеріалу, що вивчається, заглиблення в іншомовне середовище завдяки не тільки аудиторній, а й позааудиторній роботі: екскурсіям, тематичним бесідам, участі в наукових конференціях і круглих столах, підготовці театралізованих вистав і концертів [6]. Участь у таких заходах сприяє вдосконаленню мовних навичок наших студентів, дозволяє заглибитися в російськомовне середовище університету, де вони навчаються, надихає їх на вивчення нерідної мови для здобуття освіти за своєю основною спеціальністю. Під час загальноуніверситетських заходів українські студенти мають можливість познайомити студентів із Туреччини зі своєю культурою та мовою.

Ураховуючи наведені вище специфічні особливості опанування турецькими студентами російської мови, психологічні моменти в роботі з турецькою аудиторією, на чільне місце ставляться легкість і доступність подачі матеріалу для вивчення російської мови. Важливо, щоби кожен зі студентів був охоплений увагою, залучений до навчального процесу. Забезпечення цього вимагає ретельної підготовки, структури та порядку введення навчального матеріалу, підготовки наочного супроводження (мультимедійні засоби й ін.) [1]. Теоретичний матеріал подається спрощено, лаконічно та супроводжується «прозорими» прикладами, що легко запам'ятовуються. А якість подачі підготовленого матеріалу цілком залежить від творчості й особистого вміння кожного з викладачів.

І головне, існує потреба у створенні особливої методичної системи, спрямованої на формування соціокультурної компетентності турецьких студентів під час вивчення російської мови [6].

Література:

1. Азарх К. Современные технологии в развитии коммуникативной компетенции иностранных студентов. *Проблеми викладання російської наукової лексики студентам-іноземцям : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Харків : НФаУ, 2017. С. 93–100.
2. Щукин А. Методика преподавания русского языка как иностранного. Москва : Высшая школа, 2003. 334 с.
3. Соннур А. История обучения русскому языку в Турции (на примере Анатолийского университета). URL: <http://rg.ru/2017/04/20/v-11-universitetah-turcii-nachali-unchit-russkij-iazyk.html>.
4. Напольнова Е. Особенности преподавания русского языка в турецкой аудитории. *Русский язык за рубежом*. 2008. № 4. С. 96–97.
5. Климкина О., Зарипова-Четин Ч. Русский алфавит: от А до Я за один урок (для говорящих на турецком языке). *Русский язык за рубежом*. 2016. № 6. С. 94–102.
6. Шмідт Т. Врахування особливостей турецької мови у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. 2013. № 111. С. 387–390.
7. Об Украине – с любовью! : учебное пособие / Т. Снегурова и др. Харьков : НТУ «ХПИ», 2017. 184 с.
8. Северин Н., Криволапова Е. Особенности формирования коммуникативной компетенции в условиях краткосрочного обучения. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 37. Т. 3. С. 184–186.
9. Ерсюзюглу Р. Турецька мова у глобалізованому просторі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія «Філологічні науки» : збірник наукових статей / гол. ред. В. Зарва*. Бердянськ : БДПУ, 2017. Вип. XII. С. 11–16.
10. Русский язык как иностранный : Краткий корректировочный курс / Ю. Романов и др. Харьков : НТУ «ХПИ», 2009. 180 с.
11. Дрига І. Синтагматична специфіка турецької мови (регіон Балканського півострова XIX–XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13. Київ, 2001. 20 с.
12. Юнусов И. Озтюрк. М. О некоторых особенностях преподавания русской литературы турецким студентам. *Филология и культура*. 2012. № 2 (28). С. 161–164.

Kvashina T. The peculiarities of Russian language teaching in Turkish audience

Summary. The experience of Russian language teaching in Turkish audience has been considered and summarized.

It has been proved that during Russian language teaching of foreign students, the teacher faces some difficulties that are related to different mentalities, cultural and historical traditions.

These problems influence the perception and assimilation of speech and grammar models.

The method, based on the comparison of students' mother language and a foreign language, which is being taught, is proposed for consideration. The teacher forms the selection and sequence of the educational material presentation and explanation taking into consideration the presence of the category of non-equivalency, divergence of background knowledge and associative thinking. Working with Turkish students, it is important to take into account the ethno-cultural difference from our ethno – cultural picture of the world. The usage of multimedia and interactive learning technologies gives the teacher wide opportunities to take into account the group and individual peculiarities of each student: memory, temperament and logic [1].

Typical difficulties and mistakes that Turkish students encounter during Russian language studying have been analysed in our investigation.

Special attention is paid to the learning motivation, as one of the most important stimulus of Turkish students' interest increasing, aimed at the result of successful educational process achieving and speech competence formation [2].

The authors emphasize the necessity to create methods of student's cognitive activity organizing, to choose the most effective method in each situation. Thus, a number of factors such as the knowledge content, included in language material, the context of learning situation, the features of cognitive and speech activity and personal characteristics of the teacher and students, should be taken into consideration. It should be mentioned, that it is impossible to select the method of material giving, which is the most effective. Methods differ according to the character of the teacher's organizing activity and the way of the student's cognitive activity organizing. Due to the source of knowledge, the interactive, informative and communicative methods of teaching Russian as a foreign language are used. At the same time, you should not neglect the traditional methods of work: verbal, visual, practical, presenting and working out new educational material. Means of verbal methods realization are conversations and reports; visual – illustrations, tables, presentations and videos; practical- listening, dialogues and games. Each of these methods has wide possibilities to attract students' attention. Active methods involve students in learning activities along with the teacher.

Key words: motivation of learning success, speech categories, acoustic and articulation base, morphological differences of Russian and Turkish languages, Turkism, internationalisms.

*Криволапова Е. В.,**старший преподаватель кафедры гуманитарных наук**Национального технического университета «Харьковский политехнический институт»*

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ У ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ НЕЯЗЫКОВОГО ВУЗА

Анотація. У статті розглядається проблема розвитку навичок аудіювання під час вивчення російської мови як іноземної. Аудіювання – це один із видів мовної діяльності, тому успішне вирішення цієї проблеми сприяє підвищенню ефективності навчання.

З'ясовано, що це питання цікавить учених-лінгвістів дуже давно. Деякі з них наголошують, що засвоєння іноземної мови і розвиток навичок говоріння здійснюється головним чином саме через аудіювання, що викликає найбільші труднощі.

У роботі проаналізовано основні мовні труднощі аудіювання, з якими стикаються студенти-іноземці немовних технічних закладів на початковому етапі вивчення російської мови. Розглянуто особливості аудіювання як одного з видів мовленнєвої діяльності. Показано його вплив на розвиток комунікативних навичок слухачів, оскільки саме цей вид діяльності вчить студентів уважно вслуховуватися в мову, що лунає, формує вміння передбачати смисловий зміст тексту і, таким чином, виховує культуру слухання не тільки іноземною, але й рідною мовою. Аудіювання розглядається як дія, що входить до складу комунікативної діяльності та використовується в усному спілкуванні, яке підпорядковується суспільним потребам.

Також у статті підкреслюється, що навички аудіювання формуються тільки у процесі сприйняття на слух. Наголошено, що основним засобом у навчанні аудіювання є аудіо-текст. На початковому етапі треба відбирати тексти, урахувуючи рівень знань студентів. Але орієнтуватися краще все ж таки на сильних учнів. Ефективність навчання аудіювання залежить також від зацікавленості слухачів у розумінні змісту висловлювання. Досвід роботи викладачів підготовчих відділень свідчить про те, що слухачі краще розуміють змістовні тексти із цікавим сюжетом. Вони повинні бути адаптованими, тобто простими та доступними.

У статті наведено приклад заняття з аудіювання, передтекстова та післятекстова робота викладача зі студентами. Показано систему вправ, які сприяють розвиткові навичок аудіювання.

Доведено, що недооцінювання значення розвитку навичок аудіювання, особливо на початковому етапі, може призвести до великих труднощів у подальшому вивченні іноземної мови.

Ключові слова: аудіювання, мовленнєва діяльність, комунікативні навички, аудіотекст, мовний матеріал, мотивація.

Постановка проблеми. В методикі преподавания русского языка как иностранного (далее – РКИ) термин «аудирование» предполагает процесс восприятия и понимания звучащей речи. Сам термин происходит от латинского “audire”, что означает «слышать». По мнению некоторых исследователей,

все виды речевой деятельности распределяются по значимости примерно следующим образом: на аудирование приходится 45% времени обучения, на говорение – 30%, на чтение – 16%, на письмо – 9% [1]. Конечно, эта статистика субъективна, но тем не менее важность и значение этого вида работы очевидны.

При изучении русского языка на начальном этапе роли и месту аудирования придаётся особое значение. Ведь через полтора – два месяца студенты-иностранцы должны воспринимать предметы по специальности. Это математика, физика, химия, история, информатика, биология, экономика. Кроме учебного материала, они должны научиться воспринимать на слух информацию, которая необходима им для решения различных задач, в большинстве своём коммуникативных, а также в учебной, бытовой и культурной сферах общения.

Слушать и воспринимать живую речь – задача для студентов-иностранцев совсем непростая. Именно поэтому преподаватели РКИ справедливо считают аудирование и сопровождающее его потом говорение основными аспектами в обучении иностранным языкам, потому что по сравнению с другими видами речевой деятельности – письмом, чтением и грамматикой, которые можно осваивать самостоятельно, навыки аудирования можно развить только на занятиях с преподавателем и другими слушателями. Очень важно развивать также и говорение, поскольку совместно с аудированием оно даёт хороший результат в сфере вербального общения.

Недооценивание развития навыков аудирования, особенно на начальном этапе, может привести к проблемам в дальнейшем. Ведь именно в самом начале изучения иностранного языка формируется артикуляционная база учащегося, которая потом и станет фундаментом для успешного овладения языком.

Анализ последних исследований и публикаций говорит о том, что проблема аудирования волнует учёных-лингвистов давно. В ряде работ, посвященных данной проблеме, рассматриваются следующие вопросы: обучение навыкам аудирования на начальном этапе, контроль полученных умений и навыков, обучение аудированию текстов по будущей специальности и т. д.

Среди работ исследователей этой проблемы стоит отметить труды Е.И. Мотиной, Л.П. Семёновой, И.В. Прокофьева, Н.И. Власовой, Н.Н. Алексеевой, Н.Р. Барабановой, В.И. Максимова, С.А. Хватова, В.А. Лукашева, Е.И. Пассова и других. Из современных учёных проблема аудирования интересует И.А. Гончар, Н.С. Валгину, К.А. Рогову, И.М. Вознесенскую, Е.С. Кубрякову, А.А. Залевскую и многих других. Так, например, учёный-лингвист из Санкт-Петербурга, доцент Петербургского государственного университета И.А. Гончар ввела термин «аудема», который означает «содержательно законченный

отрезок аутентичной звучащей речи, выделенный из обучающего текста, равный коммуникативному фрагменту или включающий его как часть в законченное высказывание и «присваиваемый» учащимися в процессе специально организованной учебной деятельности» [2, с. 52]. Многие учёные согласны с тем, что речевые навыки развиваются через слуховое восприятие. Об этом говорят в своих исследованиях Н.И. Гез, И.А. Зимняя, З.А. Кочкина и другие. И всё-таки, несмотря на такое многообразие исследований и большой спектр изучаемых в них проблем, в вопросе обучения иностранцев понимать чужую звучащую речь остаётся немало нерешённого. Поэтому перед преподавателем РКИ стоит задача научить студентов слушать и воспринимать русскую речь, которая окружает их повсюду – в магазине, транспорте, поликлинике, на улице, в общежитии.

Говорят об этой проблеме и преподаватели первых курсов вузов. Не обладая умением слышать звучащую речь, студенты-иностранцы не могут быстро включиться в лекционный процесс. Отсюда возникают дискомфорт, разочарование в собственных силах. И, как следствие, нежелание учиться.

Поэтому прохождение всех этапов языковой подготовки в неязыковом вузе предполагает комплексное развитие коммуникативной, когнитивной, информационной, социокультурной, профессиональной и общекультурной компетенции студентов [3].

Таким образом, задача преподавателя состоит в разработке системы заданий, на основе которых будут формироваться навыки и умения воспринимать звучащую речь. Это и станет **целью статьи.**

Изложение основного материала. Исследователи отмечают, что из всех видов речевой деятельности аудирование является самым сложным, поскольку сопровождается напряжённой работой памяти.

Весь процесс обучения аудированию – это многоэтапная деятельность, успех которой зависит не только от знаний грамматики, лексики, но и от способности обучаемого, его интереса к предмету. Задачей подготовительных отделений как раз и является подведение студента-иностранца к умению слушать и понимать лекционный материал. Поэтому аудирование должно быть развито лучше других видов речевой деятельности. Ведь лекции представляют собой самый сложный вид занятий для понимания. Трудности студенты испытывают по многим причинам. Таким, например, как отсутствие навыков конспектирования, опоры на текст, одновременное чтение лекции как иностранным студентам, так и русскоязычным. Опыт преподавательской деятельности говорит о том, что большую часть занятий студент занят слушанием: преподаватель объясняет, студенты отвечают. Конечно, это тоже своего рода элементы аудирования. Но в условиях ограниченного количества часов у преподавателей неязыковых вузов зачастую не хватает учебного времени на занятия аудированием. Предпочтение отдаётся формированию грамматических навыков, несмотря на видимую пользу аудирования для студентов-иностранцев.

Конечно, заниматься аудированием можно не только в аудитории. Такую работу можно проводить дома самостоятельно. Но для этого преподавателю нужно продумать формы контроля. Это могут быть и обычные тесты, и такой более продвинутой вид контроля, как презентация прослушанного материала. Можно провести беседу-дискуссию по содержанию текста. Такие задания расширяют кругозор учащихся, мотивируют к дальнейшему изучению языка.

Безусловно, при занятии аудированием возникает множество трудностей. Их можно условно разделить на такие группы:

1. Трудности, связанные с условиями, в которых студенты слушают учебный материал.

К таким трудностям относятся однократность прочтения, а также темп речи. Целесообразность повторного прослушивания часто вызывает споры. Но, приняв за основу, что цель аудирования – научить студентов понимать неродную речь в естественных условиях, надо приучать их уже в начале обучения прослушивать текст один раз.

Очень важен темп, с которым преподаватель читает текст. «Правильно подобранный темп в аудировании имеет большое значение» [4, с. 53]. Во время учебного процесса на подготовительном отделении преподаватель легко решает эту проблему, чего не скажешь о понимании звучащей речи на улице. Поэтому темп чтения текста нужно стараться приближать к естественным условиям, например, к той же лекции в университете. Ещё одна трудность, с которой могут столкнуться слушатели, это шумовой фон. Конечно, слушать и понимать текст в тихой аудитории или на шумной улице – это разные вещи. Поэтому иногда преподаватели включают аудиосюжет, где сообщение даётся на фоне всевозможных шумовых помех (посторонняя речь, музыка, звуки транспорта, шум ветра, пение птиц и т. д.). Это вырабатывает у студентов навык выделять нужную информацию на слух.

2. Трудности, связанные со знанием языка.

2. Такого рода трудности можно разделить на фонетические и лексические. Проблема в том, что в звучащей речи трудно определить чёткие границы между словами [4]. Особенно для студентов подготовительных отделений. Для них речь носителя языка сливается в одно длинное предложение. К лексическим трудностям, конечно же, относится наличие большого количества незнакомых слов. А для этого преподавателю необходимо более тщательно проводить словарную работу перед аудированием.

3. Трудности, связанные со смысловым содержанием прочитанного.

Текст, безусловно, должен быть интересным для слушателей. Нежелательно перегружать текст специальными терминами, географическими названиями, числительными. Это всё отвлекает внимание, смысл читаемого ускользает, поэтому теряется интерес к процессу [4]. Поэтому преподаватель должен при выборе материала для аудирования учитывать коммуникативные потребности учащихся.

4. Трудности, связанные с субъектом подачи информации.

Конечно, проще всего для студентов понимать голос преподавателя. Однако для дальнейшей учёбы очень важно понимать голоса не только знакомых, но и незнакомых людей. Поэтому желательно уметь аудировать разные голоса.

Для успешного аудирования нужна чёткая последовательная работа, включающая несколько этапов:

– *подготовительный этап (предтекстовая подготовка).*

Целью этого этапа является объяснение грамматического и лексического материала, который содержится в тексте. Обычно преподаватель пишет незнакомые слова на доске, объясняет их значение. Затем повторяются, а при необходимости и объясняются некоторые грамматические моменты;

– *этап аудирования.*

Это самый важный этап работы. Процесс понимания звучащего текста должен быть интересным для слушателей. Задания для аудирования должны выбираться, учитывая возможности

студентов. Очень сложные задания приводят к неудаче, что быстро демотивирует студентов;

– *этап послетекстовый*.

Исходя из опыта проведения подобных занятий, этот этап работы занимает гораздо больше времени, чем предыдущие два. Преподавателю надо продумать чёткую систему заданий и упражнений. Они должны быть интересными и разнообразными по содержанию.

Мы подошли к главному вопросу при подготовке к аудированию: отбору материала. Исходя из многолетнего опыта преподавателя РКИ подготовительного отделения, материал для аудирования должен:

а) соответствовать (по возможности) уровню обучения слушателей;

б) быть интересным по содержанию;

в) иметь чёткую сюжетную линию;

г) быть правдоподобным, т. е. жизненным.

Как отмечает И.А. Гончар, «каждый отдельный текст представляет собой самостоятельный объект тщательного лингвистического и методического анализа» [5, с. 27]. Работа над звучащим текстом оптимизирует учебный процесс, мотивирует учащихся, обогащает их лексический запас.

Представленный в данной работе материал традиционно относится к разряду литературы для детей. Но, как показывает практика, такие тексты лёгкие по содержанию, в них понятный, чётко выраженный сюжет. Кроме того, детские рассказы обычно познавательны, в них часто поднимаются вопросы уважения к старшим, любви к животным и другие этические проблемы. Предлагаемый фрагмент урока включает в себя текст для аудирования и комплекс упражнений.

Предтекстовая работа.

1. Преподаватель записывает на доске незнакомые слова. Объясняет их.

Мороженое, мультфильм, стиральная машина, плакать, каша, игрушки, поликлиника, котёнок, отдавать, убирать, искать, ванная.

2. Мурзик – это кличка (имя) для кота. Привести примеры кличек для животных: Васька, Мурка, Шарик, Дружок.

ГДЕ БЫЛ КОТЁНОК?

Маше пять лет. Она не любит кашу, поликлинику, убирать игрушки и ложиться спать. Маша любит мороженое, мультфильмы, весёлые рассказы. А больше всего она любит котёнка. Ему два месяца, его зовут Мурзик, он очень умный, а ещё он очень любит кашу.

Каждый день утром Маша и Мурзик завтракают вместе. И когда мама не видит, Маша отдаёт свою кашу котёнку. «Молодцы», – говорит мама дочке и котёнку, убирает тарелки и идёт на работу. А Маша, Мурзик и бабушка отдыхают, читают, смотрят телевизор.

А сегодня Маша ела кашу одна – Мурзик не пришёл завтракать. Мама была уже на работе, поэтому Маша искала котёнка вместе с бабушкой. Они смотрели везде – в ванной, в туалете, на кухне. Маша искала Мурзика под диваном, за телевизором и в шкафу, а бабушка даже посмотрела в холодильнике и в стиральной машине. На кровати, под столом, за компьютером котёнка тоже не было. «Где же он может быть?» – думала Маша. На улицу он не мог пойти, потому что любил гулять только с Машей и с бабушкой. Маша плакала и не хотела завтракать. Но тут позвонила мама. Голос у неё был весёлый.

«Вы знаете, где наш котёнок?» – спросила она. – Сидит под столом у меня на работе». Оказывается, Мурзик заснул в большой синей сумке, а эту сумку мама взяла с собой на работу. Она хотела зайти после работы в магазин за продуктами.

Послетекстовые упражнения.

Упражнение 1. Ответить на вопросы.

1. О ком этот текст?

2. Как зовут девочку?

3. Что Маша любит, а что не любит?

4. Кого она любит больше всего?

5. Что Маша и Мурзик делают каждое утро?

6. Что делает Маша, когда мама не видит?

7. Что случилось сегодня?

8. Где бабушка и Маша искали котёнка?

9. Почему Мурзик не мог пойти на улицу?

10. Где оказался котёнок?

Упражнение 2. Закончите фразы.

1. Маша не любит <...>. 2. Маша любит <...>. 3. Больше всего она любит <...>. 4. Котёнка зовут Мурзик, <...>. 5. Когда мама не видит, <...>. 6. А сегодня Маша ела кашу одна, <...>. 7. Маша искала котёнка вместе с <...>. 8. Они смотрели везде – <...>. 9. Маша искала Мурзика <...>. 10. Бабушка посмотрела <...>. 11. На улицу он не мог пойти, потому что <...>. 12. Маша плакала и <...>. 13. Голос у мамы был <...>. 14. Оказывается, Мурзик заснул <...>.

Упражнение 3. Расставьте предложения в хронологическом порядке.

Каждый день утром Маша и Мурзик завтракают вместе. Маша любит мороженое, мультфильмы, весёлые рассказы. Маше пять лет. А сегодня Маша ела кашу одна – Мурзик не пришёл завтракать. «Где же он может быть?» – думала Маша. Она не любит кашу, поликлинику, убирать игрушки и ложиться спать. А Маша, Мурзик и бабушка отдыхают, читают, смотрят телевизор. Маша плакала и не хотела завтракать. Голос у неё был весёлый. Оказывается, Мурзик заснул в большой синей сумке. Но тут позвонила мама.

Упражнение 4. Дополните видовую пару:

завтракать – <...>, отдыхать – <...>, читать – <...>, смотреть – <...>, есть – <...>, идти – <...>, плакать – <...>, завтракать – <...>, звонить – <...>, спрашивать – <...>, брать – <...>.

Внимание! А у вас есть дома кот или собака? Каких ещё домашних животных вы знаете? Расскажите о своём домашнем любимце.

Выводы. Таким образом, обучение аудированию – это сложный и многогранный процесс. Этот вид речевой деятельности имеет свои чёткие механизмы. Для успешного обучения аудированию иностранных студентов начального уровня необходима методическая система, которая учтёт все трудности и покажет пути их преодоления. Задача преподавателя – тщательно подбирать учебный материал с повышенным мотивационным компонентом. «Необходимо учитывать уникальность каждого отдельного текста, предлагая обучаемым адекватные и оригинальные задания» [5, с. 31]. Это могут быть произведения классиков, тексты страноведческого и культурологического содержания, научные материалы экономического, инженерного, медицинского направлений, произведения детской литературы. Конечной целью обучения аудированию является овладение иностранными учащимися такими умениями, которые обеспечивают им восприятие текстов любой жанровой

принадлежности и эмоциональной окрашенности. Таким образом, «правильная организация обучения аудированию является одним из основных условий успешного овладения иностранным языком» [6, с. 4].

Литература:

1. Клобукова Л.П., Михалкина И.В. Проблемы обучения аудированию в зеркале реальной коммуникации. *Мир русского слова*. 2001. № 3.
2. Гончар И.А. Аудема как единица обучения аудированию иноязычного текста. *Педагогические технологии. Филологический класс*. 2013. № 3 (33). С. 51–55.
3. Белозор А.Ф., Овчинникова О.А. Культурологический и лингвистический компоненты межкультурной коммуникации на французском и английском языках. *Litera*. 2018. № 2. С. 153–161.
4. Космаков А.М. Трудности аудирования при изучении русского языка как иностранного. *Русский язык и лингвокультура в сопоставительном аспекте* : материалы Ежегодной международной конференции кафедры русского языка для иностранных учащихся Уральского федерального университета, 1–2 июня 2017 г. Екатеринбург, 2017. Вып. 3. С. 51–56.
5. Гончар И.А. Звучащий текст как объект методики в аспекте РКИ. *Русский язык за рубежом*. 2011. № 2. С. 25–32.
6. Москвитина Л.И. Просьба. Совет. Предложение. *Русский язык за рубежом*. 2008. № 5. С. 4–13.

Kryvolapova O. Development of listening comprehension skills of international students at a non-language university

Summary. The article deals with the problem of developing comprehension skills when learning Russian as a foreign language. Listening comprehension is a type of linguistic activity; therefore, successful solution of this problem enhances the effectiveness of learning.

As is known, this issue has been of interest to language scholars for a long time. Some of them claim that foreign language acquisition and speaking skill development take

place mainly through listening comprehension identified as most problematic.

The article highlights some basic language difficulties of listening comprehension that international students of non-language technical institutions face on the beginner stage of studying Russian. The peculiarities of listening comprehension as one of the types of linguistic activity are considered. Its influence on the development of communication skills of students is shown, since it is this kind of activity that teaches students to listen carefully to the language heard and forms students' abilities to predict meaningful content of the text and thus, fosters a listening culture not only in foreign, but also in their native tongue. Listening comprehension is seen as part of communicative activity and is used in oral communication linked to social demands.

The article also emphasizes that listening comprehension skills are formed only in the process of listening, and main tool in teaching speech recognition is a taped text. On the beginner stage, the texts selected should correspond to students' level of knowledge. But it is better to focus on high-achieving students. Effectiveness in teaching comprehension also depends on listeners' interest in understanding of speech content. Experience of teachers of the preparatory departments shows that students better understand content texts with an interesting story. They must be adapted, that is simple and comprehensible.

The article provides an example of a class on listening comprehension, as well as pre-text and post-text work of the teacher with students. The system of exercises promoting development of listening skills is shown.

It has been proved that underestimating the importance of listening skill development, especially on the beginner stage, may lead to great difficulties in further foreign language learning.

Key words: listening comprehension, linguistic activity, communication skills, taped text, language material, motivation.

*Северин Н. В.,**кандидат философских наук, доцент,
заведующая кафедрой гуманитарных наук
Национального технического университета
«Харьковский политехнический институт»*

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С ЖАНРАМИ ФОЛЬКЛОРА В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫМ СТУДЕНТАМ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню актуальної проблеми міжкультурної комунікації. В умовах інтеграції України в європейську спільноту зростає попит на фахівців, які в професійній діяльності можуть здійснювати міжкультурну комунікацію, що стала звичним явищем майже в усіх сферах людської життєдіяльності. Виділено чинники, які сприяють підвищенню інтересу до вивчення іноземних мов у сучасних умовах. Метою статті є дослідження ролі фольклорних жанрів у формуванні інтересу іноземних студентів до культури народу, мова якого вивчається. Визначена специфіка роботи з фольклорними жанрами в іноземній аудиторії. Акцентована увага на вивченні таких жанрів фольклору, як казка, прислів'я, приказка. Підкреслена їхня роль у розвитку пам'яті, виразного мовлення, комунікативних здібностей студентів і здійсненні діалогу культур між представниками різних мов і культур.

Казка відіграє важливу роль у процесі навчання іноземних студентів української / російської мови. Казка є цінним ресурсом у вивченні мови, оскільки вона символізує епоху, культуру народу, його традиції та мову. Вона забезпечує мовленнєвий і соціальний досвід, необхідний у реальному житті. Казки збагачують мову, розширюючи лексичний запас іноземних студентів, мають важливе виховне значення та сприяють підвищенню ефективності навчальної діяльності. Робота над казкою супроводжується низкою лінгвістичних і смислових труднощів, тому в статті надано рекомендації щодо їхнього зняття та наведено приклади вправ.

Вивчення прислів'їв і приказок також сприяє кращому розумінню особливостей національного менталітету народу, його традицій, звичаїв, культури в цілому. Цінність використання прислів'їв і приказок в іноземній аудиторії полягає в тому, що вони можуть використовуватися під час вивчення фонетики, лексики, граматики, читання. Національно-культурні, історичні й лексичні коментарі викладача значно полегшують вивчення фольклорних жанрів в іноземній аудиторії. Використання в роботі з іноземними студентами фольклорних матеріалів створює природне мовне й культурне середовище, сприяє подоланню психологічного бар'єра й кращій міжкультурній комунікації з представниками різних культур.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, діалог культур, фольклорні жанри, казка, приказка, прислів'я.

Постановка проблеми. В настоящее время всё большую актуальность приобретает коммуникативная методика в обучении студентов иностранным языкам. Интерес к проблемам межкультурной коммуникации повышается в связи с происходящими в мире процессами глобализации, социально-экономическим прогрессом, развитием информационных технологий. В условиях интеграции Украины в европейское сообщество

повышается спрос на специалистов, которые в профессиональной деятельности могут совершать межкультурную коммуникацию. В современном мире межкультурная коммуникация стала привычным явлением почти во всех сферах жизнедеятельности. Об этом свидетельствуют такие факты, как образование за рубежом, трудовая миграция, туризм, различные мероприятия международного масштаба (политические, научные, культурные и другие). Всё большее количество людей проявляет интерес к культурам других народов, стремится познать особенности их национального характера и духовные ценности. Ведь, согласно М. Бахтину, любая культура существует не сама по себе, а во взаимодействии с другими культурами. Следовательно, система образования должна быть нацелена на подготовку молодежи к жизни представителями различных национальностей и культур способствует взаимопониманию, дружбе и плодотворному сотрудничеству между народами.

Анализ исследований и публикаций свидетельствует, что разные аспекты проблемы межкультурной коммуникации разрабатывались многими исследователями: Е. Верещагиным, В. Костомаровым, Ю. Прохоровым, Т. Колбиной, Т. Грушевицкой, С. Тер-Минасовой, Г. Почепцовым, Г. Дмитриевым, З. Портико, В. Ковтуном и другими. Согласно Е. Верещагину и В. Костомарову, межкультурная коммуникация – это адекватное взаимопонимание двух участников коммуникативного акта, принадлежащих к разным национальным культурам [1].

Известно, что в методике датой зарождения межкультурной коммуникации как академической дисциплины считается 1954 год, когда была опубликована книга американских учёных Е. Холла и Д. Трагера «Культура как коммуникация» («Culture as Communication»), в которой авторы впервые предложили для широкого употребления термин «межкультурная коммуникация» [2]. По мнению этих учёных, термин подразумевал особую сферу человеческих отношений, тесную связь между культурой и коммуникацией. Такая идея получила дальнейший импульс в других исследованиях Е. Холла, который полагал: если культура изучается, значит, её можно преподавать. Таким образом, он впервые предложил перевести проблему межкультурной коммуникации из области теоретических исследований в поле практической деятельности, сделав её самостоятельной научной дисциплиной. И в 60-х годах XX века в университетах США начала преподаваться межкультурная коммуникация как учебная дисциплина. А после открытия в университетах Мюнхена и Йены в 70–80-х годах она вошла в программы европейских университетов [2, с. 142]. Учебные программы базировались на материалах фольклористики, этнологии и лингвистики.

Преподавание украинского / русского языка как иностранного в Украине также диктует необходимость обращения к проблеме межкультурной коммуникации, предполагающей общение между представителями различных культур и этнических общностей. Исследователи считают, что использование в работе фольклорных материалов создаёт естественную языковую и культурную среду в аудитории. Изучение проблем фольклорной коммуникации нашло своё преломление в трудах американских фольклористов (Р. Джорджес), европейских (Й. Ех, В. Онг, Р. Шенд), русских (К. Чистов, О. Спиридонова, К. Деменева, Г. Пермьяков, Л. Савенкова), украинских (А. Садихина, В. Хребтова, Н. Мирчун, М. Шевченко, О. Самусенко) и других учёных, которые исследовали специфику фольклора, его сущность и функции, различные фольклорные жанры. Многие работы подтверждают, что благодаря использованию фольклорных материалов при обучении языкам происходит расширение словарного запаса студентов, активизация лексики, обеспечивается коммуникативная направленность обучения, стимулируется непроизвольное запоминание языковых и речевых единиц, происходит стирание психологического барьера и повышение эмоционального подъёма. В связи с этим остановимся на рассмотрении роли фольклорных жанров – сказок, пословиц, поговорок, являющихся ядром ментальности национальных культур и представляющих собой обучающий и развивающий инструмент, в формировании у иностранных студентов интереса к украинскому / русскому языку и культуре народа – носителя изучаемого языка, что и станет целью данной статьи.

Изложение основного материала. Изучение любого иностранного языка предполагает не только усвоение ещё одного кода, не только овладение лексикой и грамматикой другого языка, но и вхождение учащихся в национальную среду носителей языка, в сокровищницу чужой материальной и духовной культуры. Именно культурный компонент является содержательным, определяет объект речи, поэтому важно знакомить учащихся с особенностями страны изучаемого языка. Немаловажное значение в процессе обучения языку имеет использование фольклорных жанров.

Многолетний опыт работы со студентами из разных стран, изучающими русский / украинский язык как иностранный на кафедре гуманитарных наук факультета международного образования НТУ «ХПИ», дал нам возможность убедиться в том, что достижение качественных результатов в овладении иноязычным общением, реальный выход в культуру страны изучаемого языка и её носителей во многом зависят от знания социокультурного фона страны. Положительно зарекомендовала себя работа с фольклорными жанрами – народными сказками, пословицами, поговорками. Эти жанры пользовались интересом особенно на продвинутом этапе – в работе со стажёрами из разных стран (Австрии, Германии, США, Турции, Польши, Венгрии). Так, в 2018 г. на кафедре проходили стажировку две студентки из Турции, а в 2019 г. – учительница из США Полк Кристина. Включение в аудиторную работу фольклорных жанров вызывает у иностранных студентов глубокую заинтересованность, поскольку они имеют богатое лексическое наполнение, учат углубляться в культурно-мировоззренческие и морально-этические аспекты. «Сказки тысячелетиями используются как коррекционный, обучающий и развивающий инструмент» [3, с. 22]. Сказки формируют познавательный

интерес к культуре страны изучаемого языка, в них ярко представлен лингвострановедческий аспект, который формирует способность к иноязычному общению через получение фоновых знаний (фоновой лексики, безэквивалентных слов, фразеологизмов). Сказки имеют важное воспитательное значение: учат понимать добро и зло, развивают эстетическое восприятие и художественный вкус, вызывают эмоции, сопереживания, сочувствие. Использование сказочного фольклора в иностранной аудитории способствует повышению эффективности учебной деятельности.

Сказка является ценным ресурсом в изучении языка, так как она символизирует эпоху, культуру народа, его традиции, язык. Она даёт речевой и социальный опыт, необходимый в реальной жизни. Однако работа над сказкой сопровождается целым рядом трудностей лингвистического плана, которые можно снять при помощи адаптации текста сказки, а смысловые трудности устранить путём целенаправленной работы по их снятию. Так, в работе над сказкой «Царевна-лягушка» с Полк Кристиной (США) мы использовали лексический комментарий безэквивалентных слов, проводили работу по подбору синонимов и антонимов. Практика показывает, что в случае возникновения затруднений с пониманием иностранцами имён сказочных героев, некоторых выражений, названий предметов и действий целесообразно также обращаться к переводу на английский язык, например: «Утро вечера мудренее» («Morning is wiser than evening»); «Я могу тебе пригодиться» («I could be helpful to you»); «избушка на курьих ножках» («hut on chicken legs»); «пустить в воздух стрелу» («shoot an arrow into the air»); «следовать за клубком» («follow ball (of string)»); «превратиться в лягушку» («turn into a frog»); «смерть на конце иглы» («death at a needle's end»); «Василиса Премудрая» («Vasilisa the Wise»); «Кощей Бессмертный» («Koshchei the Deathless»); «купеческий двор» («merchant's yard») и так далее. Среди видов работы над текстом сказки можно использовать такие, как составление психологического портрета того или иного героя сказки, составление диалога между «героями сказки», краткий пересказ понравившихся эпизодов, дискуссия, упражнения на аудирование, тесты, которые также способствуют лучшему запоминанию. С целью закрепления материала можно выполнять упражнения на нахождение однокоренных слов, образование существительных от глаголов с помощью разных суффиксов, трансформацию глагольных словосочетаний в именные, подбор синонимов и антонимов к глаголам, существительным, прилагательным, наречиям и другое. Всё это повышает уровень ассоциативного мышления, расширяет лексический словарь иностранных студентов.

Другими малыми жанрами фольклора, положительно зарекомендовавшими себя в работе с иностранными стажёрами, стали пословицы и поговорки. Эта разновидность паремий, наравне с загадками, скороговорками, обрядовыми песнями, представляет богатый и интересный материал и способствует расширению активного словаря иностранцев. Пословицы – краткие народные изречения, имеющие одновременно буквальный и переносный (образный) план или только переносный план и составляющие в грамматическом отношении законченное предложение. Поговорки – краткие народные изречения нередко назидательного характера, имеющие только буквальный план и в грамматическом отношении представляющие собой фрагменты предложений [4].

В пословицах отражается вековая мудрость народа, его наблюдения над повседневной жизнью с её проблемами и трудностями, радостями и неудачами. Исследователи считают, что пословицы – не простые изречения, так как в них заключается мнение народа, народная оценка жизни. Не всякое изречение становилось пословицей, а только такое, которое согласовывалось с образом жизни и мыслями множества людей. Именно такое изречение могло передаваться от поколения к поколению, существовать века и тысячелетия. Не случайно пословицы называют «ходячей народной мудростью», так как они являют собой полное единство высокого искусства и бытовой речи [5]. Пословицы всегда употребляются по какому-то поводу, к случаю. Они учат нас, предостерегают, поддерживают, вызывают различные чувства. Поговорки, как и пословицы, также прочно вошли в нашу повседневную речь, вне её не существуют и именно в речи раскрывают свои настоящие свойства. Пословицы и поговорки являются сферой не часто используемого в преподавании, но богатого и многостороннего способа принимать во внимание не только языковую, но и культурную компетенцию. Ведь язык – это не только средство общения, но и кладовая знаний и памяти о материальных, социальных, духовных, культурных достижениях и богатствах различных народов. А где лучше всего отражаются жизнь и быт народа, если не в пословицах и поговорках? Они транслируют взгляды на различные стороны жизни, одобряют одни качества людей и свойства их характеров и осуждают другие. Поэтому изучение пословиц и поговорок способствует лучшему пониманию особенностей национального менталитета народа, его традиций и обычаев, его культуры в целом.

При работе с фольклорным материалом преподавателю следует использовать национально-культурные, исторические и лексические комментарии, что также служит источником культурологической информации и обогащает лексический запас иностранцев. Отбирая пословицы и поговорки, необходимо придерживаться принципа последовательности: от простого к сложному, от часто употребляемого к ситуативно-ограниченному в употреблении. Целесообразно вводить их соответственно теме, которая изучается. Так, при изучении темы «Степени сравнения прилагательных и наречий» как на начальном этапе обучения, так и в работе со стажёрами можно использовать следующие пословицы и поговорки: «Тише едешь – дальше будешь», «В гостях хорошо, а дома лучше», «Здоровье дороже богатства», «Старый друг лучше новых двух» и другие, которые способствуют лучшему запоминанию форм сравнительной степени и активизируют внимание аудитории. Иллюстративным материалом к теме «Учёба в университете» могут служить такие пословицы и поговорки, как: «Век живи, век учись», «На ошибках учатся», «Не ошибается тот, кто ничего не делает», «Знания за плечами не носить» и другие. Следует объяснять их значение, многократно повторять, составлять с ними диалоги, так как «введение пословиц и поговорок должно осуществляться при условии их отработки в диалогах и монологах, иначе они уйдут в пассивный запас или будут применены неадекватно и разрушат коммуникативный акт» [5, с. 40]. Следует отметить, что стажёры легко оперировали новыми пословицами и поговорками не только при составлении диалогов, но и записывали их в своих дневниках, использовали в итоговых презентациях. И мы с удовлетворением отмечали значительный рост уровня владения изученным

материалом стажёрами из Австрии по сравнению с тем, что некоторые из них в предварительных тестах, определяющих уровень знаний, смогли написать только одну-две пословицы, а некоторые вообще не имели о них представления. Отметим, что положительный результат в овладении жанрами фольклора оказывает работа австрийских и украинских студентов в тандеме, где они обучают друг друга своим культурам, совместно выполняя общую коммуникативную задачу.

Работа с пословицами и поговорками обязательно предполагает сравнение их с теми, которые существуют в родном языке студентов. В этом случае необходимым видом работы является, на наш взгляд, перевод на английский язык и нахождение эквивалента в родном языке. Например, «В гостях хорошо, а дома лучше» («East or West, home is best»), «Сколько людей, столько и мнений» («How many men, so many minds»), «Ешь по яблоку в день, и доктор не понадобится» («An apple a day – keeps the doctor away») и другие. Также целесообразно обращение к лингвострановедческим и толковым словарям с целью наиболее полного понимания учащимися их лексической и семантической стороны. Изучением паремий можно заниматься на разных уровнях владения языком, используя разнообразные упражнения и задания с целью усвоения лексики, грамматики или их лингвострановедческого наполнения. Дозированное и поэтапное введение пословиц и поговорок уместно уже на начальном этапе изучения языка, является важным на среднем и продвинутом уровнях [6]. Обращение к образу жизни народов, нахождение в них сходств и различий, анализ общих черт в культуре и менталитете, – всё это обеспечивает межкультурную коммуникацию и способствует преодолению культурного барьера между представителями различных культур и этнических общностей. А увлекательная информация оживляет и разнообразит занятия. Ценность употребления пословиц и поговорок в иностранной аудитории состоит в том, что они могут использоваться при обучении фонетике, лексике, грамматике, чтению.

Выводы. Коммуникативный подход в обучении иностранным языкам направлен на развитие общения. При обучении украинскому / русскому языку как иностранному важно не только достижение качественных результатов в овладении иноязычным общением, но и реальный выход в культуру страны изучаемого языка и её носителей. Фольклорные жанры выступают важным средством обогащения лексического словаря иностранных студентов, усвоения грамматического материала, развития памяти, развития выразительной речи и получения новой информации о народе – носителе языка. Сказки, пословицы, поговорки являются наиболее распространённым жанром устного народного творчества, они отражают культурное наследие страны, формируют познавательный интерес к изучаемому языку, который заключается в идейном содержании, художественной выразительности, познавательно-дидактической сущности. В процессе обучения происходит обогащение духовного мира иностранных учащихся благодаря приобретению ими знаний об обычаях, культурных традициях страны изучаемого языка, пониманию национально-культурной специфики языковых единиц. Это является основой успешной коммуникации между представителями разных народов, языков и культур, а в глобальном смысле коррелирует с актуальными проблемами межкультурной и межкультурной коммуникации.

Література:

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Москва : Язык и культура, 1990. 246 с.
2. Хребтова В.В. Философский аспект межкультурной коммуникации. *Язык и культура*. Киев : Изд. дом Д. Бураго, 2010. Вып. 13. Т. VII (143). С. 141–144.
3. Валит Е.С. Эксперимент в иноязычном общении: метод психодрамы и сказкотерапия в преподавании мифологии и фольклора иностранным студентам. Обучение иностранных студентов в ВШ : традиции и перспективы : Межд. науч.-метод. конф. Харьков : НТУ «ХПИ», 2013. С. 22–25.
4. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремииологии. Москва : «Наука», 1988. 236 с.
5. Деменева К.А. Пословицы и поговорки на уроках РКИ. *Русский язык за рубежом*. 2013, № 6. С. 38–42.
6. Колоїз Ж.В., Малюга Н.М., Шарманова Н.М. Українська пареміологія: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей ВНЗ. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.

Severyn N. Peculiarities of working with folklore genres in the practice of teaching to foreign students

Summary. The article is devoted to the research of the actual problem of intercultural communication. With the integration of Ukraine into the European community, there is a growing demand for professionals who can carry out intercultural communication in their professional activities, which has become commonplace in almost all spheres of human life. Highlighted are the factors that contribute to the interest in learning foreign languages in modern conditions. The purpose of the article is to study the role of folklore genres in forming a cognitive interest of foreign students in the culture of the people whose language is being studied. The specificity of working with folklore genres in a foreign audience is defined. Emphasis is placed on the study of genres of folklore, such as fairy tale, proverbs, proverb. They emphasize their

role in developing memory, expressive speech, students' communicative abilities and engaging in cultural dialogue between representatives of different languages and cultures.

Fairy tale plays an important role in the process of teaching international students the Russian / Ukrainian language. Fairy tale is a valuable resource in the study of language, as it symbolizes the era, the culture of the people, its traditions and language. It provides the speech and social experience needed in real life. From fairy tales, students learn base-line knowledge of the foreign language (new vocabulary, words that cannot be translated from the native language, idioms and unique phraseology), building and increasing the student's capacity to listen, understand, and use the foreign language that they are studying. Fairy tales also play an important educational role, by teaching morals such as the difference between good and evil, developing aesthetic perception and artistic taste, helping the reader to develop a sense of empathy, and by teaching the reader to analyze the emotions brought forth by different texts. Working on a fairy tale is accompanied by a number of linguistic and semantic difficulties, so the article provides recommendations for their removal and provides examples of exercises.

Studying proverbs and sayings also helps to better understand the peculiarities of the national mentality of the people, their traditions, customs, culture as a whole. The value of using proverbs and sayings in a foreign audience is that they can be used in classes in different disciplines: in the study of phonetics, vocabulary, grammar, reading. The teacher's national-cultural, historical and lexical comments make it easier to study folklore genres in a foreign audience. Working on folklore materials creates a natural linguistic and cultural environment, contributes to overcoming the psychological barrier and better intercultural communication with representatives of different cultures.

Key words: intercultural communication, dialogue of cultures, folklore genres, fairy tale, proverb, proverbs.

Снегурова Т. А.,

*кандидат педагогических наук, доцент,
профессор кафедры гуманитарных наук
Национального технического университета
«Харьковский политехнический институт»*

Парамонова В. Ю.,

*старший преподаватель кафедры гуманитарных наук
Национального технического университета
«Харьковский политехнический институт»*

Седойкина Т. Н.,

*старший преподаватель кафедры гуманитарных наук
Национального технического университета
«Харьковский политехнический институт»*

ТЕСТОВЫЙ КОНТРОЛЬ КАК МЕТОДИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Анотація. Статтю присвячено проблемі лінгводидактичного тестування під час вивчення іноземних мов. У статті викладаються функції контролю, які по-різному виявляються в поточному й підсумковому контролі. Відзначається, що контроль рівня володіння іноземною мовою є найважливішим компонентом управління навчальним процесом. Він є чинником зворотного зв'язку між цілями навчання та отриманим результатом. Контроль виконує навчальну, діагностичну, корегувальну, управлінську, оцінювальну й інші функції. Інформацію за зворотним зв'язком студенти можуть отримати як шляхом зовнішнього контролю з боку викладача, так і шляхом внутрішнього самоконтролю.

Лінгводидактичні тести широко використовуються провідними освітніми центрами світу.

На сучасному етапі розвитку лінгводидактичного тестування важливу роль відіграють інформаційні технології. Це зумовлено наявністю в них засобів, здатних забезпечити технологічні процедури оцінки рівня засвоєння учнями вивченого навчального матеріалу з використанням різних платформ, зокрема, платформи Moodle. Багато великих національних і міжнародних тестових проєктів рухаються в бік комп'ютерного тестування.

У статті аналізуються вимоги до складання тестів, серед яких основними є вимоги валідності, надійності, автентичності, економічності й системності (відмінність завдань за ступенем складності). Легкі завдання складають до 20% всіх завдань, завдання середньої складності – до 60%, а складні завдання – до 20% завдань тесту. Важливою якістю тесту також є час тестування.

Описуються найвідоміші системи тестування за кордоном, які орієнтовані на різні цілі: Тест визначення здатності до вивчення іноземної мови (Aptitude Test); Діагностичний тест (Diagnostic Test); Тест відбору (Placement Test); Тест загальних умінь (Proficiency Test); Тест навчальних досягнень (Achievement Test).

У статті описуються об'єкти контролю комунікативної компетенції в галузі російської мови як іноземної: перевіряються вміння та навички володіння видами мовленнєвої діяльності й прагматична компетенція.

Називаються види тестових завдань: множинний вибір, подвійний вибір, завершення дії, інтерпретація, відповіді на питання, розташування за порядком і виправлення та інше.

Висновки статті такі: необхідно вивчити зарубіжний досвід тестування не тільки в лінгвістиці, а й в інших галузях знань, врахувати теоретичні дослідження вітчизняних тестологів, а також залучити до розробки лінгводидактичних тестів фахівців у галузі інформаційних технологій.

Ключові слова: функції контролю, зворотний зв'язок, лінгводидактичне тестування, тестовий контроль.

Постановка проблеми. Эффективное управление учебным процессом по обучению иностранным языкам требует обеспечения обратной связи, которая выступает в форме контроля.

Выделяются различные функции контроля в обучении иностранному языку: обучающая, диагностическая, корректировочная, управленческая, оценочная и другие. Информацию по обратной связи студенты могут получить как путем внешнего контроля со стороны преподавателя, так и путем внутреннего самоконтроля, когда в процессе выполнения речевых действий на основе сформированных внутренних психических моделей происходит сопоставление этих моделей с порожденными высказываниями.

В двух основных формах контроля – текущем и итоговом – его функции проявляются по-разному.

Текущий контроль осуществляется по ходу выполнения учебной программы. Преподаватель получает и анализирует информацию о качественных и количественных показателях успешности овладения студентами речевой деятельностью и выявляет отклонения от программных требований. В случае необходимости преподаватель вносит коррективы в учебный процесс, заменяя методические приемы (скорость подачи учебного материала, характер тренировочных упражнений и так далее) более эффективными, по его мнению. Таким образом, при текущем контроле проявляются все функции обратной связи, как управленческие, так и учебные [1, с. 28–33].

При итоговом контроле на передний план выступают учебные функции, среди которых основной является оценочная. С помощью контрольных материалов и заданий устанавливается уровень обученности студентов иностранному языку за определенный период (семестр, учебный год и так далее). Управленческие функции итогового контроля носят отсроченный характер и могут быть использованы для внесения изменений в учебную программу на последующий период. Одной из наиболее эффективных форм проверки, как при текущем, так и при итоговом контроле являются тесты.

Анализ последних исследований и публикаций. Тестирование уровня владения иностранным языком возникло на основе психологических тестов, которые появились на рубеже XX века и довольно быстро завоевали популярность во всех развитых странах. Спустя десятилетия психологические тесты нашли применение в педагогике для оценки школьной успеваемости. Термин «лингводидактический тест» впервые был введен В.А. Коккотой в 70-е годы XX столетия [2]. Основной задачей педагогических тестов являлось измерение успешности учащихся по тем или иным предметам, в том числе по иностранному языку, и определение успешности применения определенных методов преподавания. Наиболее полное освещение теории и практики тестирования было дано в работах Роберта Ладо. В его фундаментальном исследовании «Language Testing» [3] были научно обоснованы принципы и техника тестирования, а также требование достаточной надежности лингводидактических тестов. В этот период были составлены известные и используемые до сих пор стандартизированные тесты по английскому языку: TOEFL (Test of English as a Foreign Language), Мичиганский тест (Michigan Test of English Language Proficiency) в США; EPTB (English Proficiency Test Battery), ELBA (English Language Battery) в Англии и другие.

Цель статьи обусловлена малочисленностью публикаций, освещающих в достаточной степени особенности использования лингвометодических тестов, требования к их составлению, а также сферы применения для проверки тех или иных компетенций при изучении иностранных языков.

Изложение основного материала. Изменение целей обучения иностранным языкам – смещение акцента на практическую направленность обучения, в результате чего учащиеся должны были приобрести коммуникативную компетенцию, – вызвало необходимость в теоретической разработке вопросов измерения уровня сформированности коммуникативной компетенции и появления соответствующих тестов. С этого времени – конца 60-х – начала 70-х годов – начинается отсчет современного периода лингводидактических тестов. Методистами исследуются проблемы соответствия тестов реальным жизненным ситуациям с их возможными социолингвистическими вариациями, решаются вопросы обеспечения не только объективности и надежности, но и валидности и аутентичности контроля. В этот период появляются работы отечественных исследователей, разработавших методологию и принципы тестового контроля: И.А. Раппопорта, Э.А. Штульман, С.К. Фоломкиной, А.В. Банкевич, И.Н. Гальцева, Т.М. Балыхиной и других. Экспериментальный этап проверки общей методики лингводидактического тестирования проводился в г. Николаеве ведущим украинским тестологом И.А. Раппопортом. И.А. Раппопорт поставил перед педагогами задачи, которые необходимо было решить в первую очередь: определить

методы отбора материала для включения в тест и методы экспериментальной проверки тестов; предложить способы определения дифференцирующей силы, «веса» и трудности заданий, валидности и надежности тестов; разработать принципы интерпретации полученных характеристик. И.А. Раппопорт разработал также требования к составлению тестов [4].

В связи с внедрением в Украине кредитно-модульной системы обучения в высших учебных заведениях использование тестового контроля получило новый импульс. Появились труды отечественных специалистов по тестированию: Н.И. Красюк, С.Ю. Николаева, О.П. Петрашук и других.

На современном этапе развития лингводидактического тестирования значительный вклад в образовательный процесс вносят информационные технологии. Это обусловлено наличием в них средств, способных обеспечить технологические процедуры оценки уровня усвоения учащимися изученного учебного материала с использованием различных платформ, в частности, платформы *Moodle*. Многие крупные национальные и международные тестовые проекты движутся в сторону компьютерного тестирования [5]. Так, в 1998 году Служба педагогического тестирования США выпустила компьютерную версию TOEFL, которая широко используется в Северной Америке и за ее пределами.

В 2001 году, провозглашенном Советом Европы Европейским годом языков, появляются два крупномасштабных проекта по применению адаптивных тестов в лингводидактике. Это QPT (Quick Placement Test), разработанный издательством Оксфордского университета (OUP) совместно с Экзаменационным синдикатом Кембриджского университета (UCLES), и DIALANG (Diagnostic Language Tests), разработка которых осуществляется при финансовой поддержке Европейской комиссии по образованию и культуре [6].

Представляется, что несмотря на широкое использование информационных технологий в области тестирования ведущими образовательными центрами мира и Европы, на отдельные разработки отечественных ученых, лингводидактическое тестирование не нашло еще достаточного освещения в научной и методической литературе, а также применения в практике обучения иностранным языкам в Украине.

Целью статьи является рассмотрение наиболее известных мировых тестовых систем, анализ требований к лингвометодическим тестам, а также возможные варианты составления тестов для проверки уровня овладения иностранным языком.

Изложение основного материала статьи. Прежде, чем приступить к освещению проблематики статьи, целесообразно рассмотреть зарубежный опыт в области педагогического тестирования, так как именно в США, странах Западной Европы тестирование является наиболее разработанным методом контроля.

За рубежом существует несколько основных экзаменационных систем для учащихся, которые решили продолжить свое образование: **GRE, GMAT, LSAT и MCAT**. Все эти экзамены предназначены для выбора наиболее подходящих вузу абитуриентов, а также для сравнения знаний студентов различных национальностей и различного уровня подготовки.

Многие студенты, поступающие в MBA, уже знакомы с системой **GMAT (Graduate Management Admission Test)**. Именно этот экзамен используется при зачислении учащихся в бизнес-школы. Тестирование проверяет аналитические,

вербальные и математические навыки студентов, а также способности к письму и чтению.

Экзамен состоит из 4 частей: аналитическое письмо, интегрированный анализ, математический тест и вербальная секция. Общая продолжительность экзамена составляет 3,5 часа. Аналитическое письмо является письменным заданием длительностью 30 минут, в течение которых студент должен написать эссе с анализом и критикой предоставленного аргумента.

Секция интегрированного анализа состоит из 12 вопросов, на которые дается 30 минут. Математическая и вербальная части состоят из 37 и 41 вопроса соответственно, и на каждую из них дается 75 минут. Эти две части состоят из заданий типа multiple choice.

GMAT не является стандартизированным тестом, он компьютерно адаптирован. Это означает, что система сама регулирует сложность и суть вопросов в зависимости от способностей тестируемого. Таким образом, в начале теста студенту даются вопросы средней сложности. Если тестируемый отвечает на них правильно, то далее предлагаются более сложные вопросы и так далее. В случае неверных ответов, далее предлагаются вопросы меньшей сложности до тех пор, пока система не определит точный уровень способностей студента [7].

Экзамен GRE (**Graduate Record Examination**) является стандартизированным. Именно этот экзамен сдает большинство студентов, поступающих в магистратуру учебных заведений США. Тестирование оценивает вербальные и математические навыки, способности к аналитическому письму и критическому мышлению. Этот масштабный и серьезный экзамен проверяет не только способность студента к анализу, но и его готовность к обучению в магистратуре.

Во всем мире используются две формы экзамена GRE. Обычный экзамен на бумаге является стандартизированным, а онлайн-экзамен – компьютерно адаптирован. Как и в экзамене GMAT, сложность вопросов зависит от ответов тестируемого.

Экзамен MCAT (**Medical College Admission Test**) используется для проверки знаний студентов уже более 80 лет. Экзамен является стандартизированным, компьютерным и состоит из 3 частей: вербальная часть, биология и физика. Такая система тестирования применяется, в первую очередь, для проверки знаний, необходимых для обучения в медицинских школах. Другими словами, цель экзамена – определить, готов ли студент к поступлению в медицинскую школу, учитывая его знания и способности к аналитическому мышлению.

LSAT (**Law School Admission Test**) предоставляет стандартную проверку вербальных навыков и навыков чтения. Школы права в США, Канаде и многих других странах рассматривают результаты именно этого теста как одного из основных факторов при зачислении студентов. Экзамен состоит из вопросов трех типов: чтение, аналитика и логика. Таким образом, экзамен проверяет готовность студента к обучению в школах права [8].

ТРКИ (**Тесты по русскому языку как иностранному**), разработанные в Российской Федерации, представляют собой систему стандартизированных заданий, предназначенных для измерения в сопоставимых величинах (баллах и процентах) знаний, навыков и умений иностранных граждан по всем видам речевой деятельности и языковой компетенции.

Совокупность конкретных объектов контроля коммуникативной компетенции в области русского языка как иностранного представлена в следующей системе:

1) в чтении: умение понять ключевую идею текста, основную и дополнительную информацию;

2) в аудировании: умение понять на слух информацию, выделяя при этом тему (основную идею) и главную информацию каждой смысловой части текста;

3) в письме (письменной речи): умение точно сформулировать свою мысль и выразить ее, грамматически правильно оформив высказывание;

4) в говорении: умение грамматически и фонетически правильно оформлять высказывание, умение точно и ясно формулировать свою мысль, умение владеть фонетико-интонационными моделями в такой степени, чтобы они способствовали пониманию сказанного.

Прагматическая компетенция предполагает умение употреблять высказывания в соответствии с коммуникативным намерением говорящего и ситуативными условиями осуществления речевой деятельности. Объектом контроля при этом являются:

1) умение выбрать в зависимости от условий коммуникативного акта наиболее эффективный способ выражения, оказывающий воздействие на партнера в соответствии с поставленной целью;

2) умение уместно использовать ту или иную интенцию;

3) умение выбрать оптимальную речевую тактику при решении определенной коммуникативной задачи;

4) умение правильно (в соответствии со статусом, сложившимися отношениями и модальностью общения) выбрать этикетные формы [9].

Как уже было сказано, тесты по иностранным языкам должны отвечать ряду важных характеристик. Только в этом случае они смогут быть качественными измерителями уровня владения иностранным языком. Важнейшие из них – валидность, надежность, экономичность и аутентичность.

Валидность теста означает пригодность его результатов для той цели, ради которой проводилось тестирование. Если тест позволяет проверить все то, что задумано, он считается валидным относительно контролируемого содержания обучения. Валидность зависит от качества заданий, от степени полноты и глубины охвата содержания обучения в заданиях теста.

Надежность теста отражает степень постоянства и стабильности результатов тестирования. Надежным считается тот тест, который дает устойчивые результаты при повторном тестировании при условии, что уровень подготовки испытуемых не изменился.

Экономичность теста состоит в возможности конкретного теста дать максимум достоверной информации о тестируемом при минимальных затратах времени и усилий на составление, проведение и проверку теста.

Аутентичность (подлинность) теста достигается через выбор аутентичных текстов, создание тестовых ситуаций, приближенных к реальным условиям общения.

Одним из важных требований к содержанию теста является его **системность**. Проявлением системного качества теста является различие заданий по степени трудности. Так, легкие задания, с которыми должны справиться большинство учащихся, составляют до 20% всех заданий, задания средней трудности – до 60%, а трудные задания, с которыми справятся только наиболее подготовленные студенты, тоже до 20% заданий теста.

Системообразующим качеством теста является время тестирования. Согласно приблизительным расчетам, время на выполнение тестовых заданий должно тратиться следующим образом: 1 мин/задание – на чтение, 0,8 мин/задание – на аудирование, 0,7 минут/задание по лексике и грамматике для тестов с выборочным ответом [10, с.17–19].

Учет названных требований к составлению тестовых заданий является обязательным условием, позволяющим дать объективную картину уровня овладения учащимся иностранным языком.

В зависимости от цели тестирования выделяют следующие виды тестов:

- Тест определения способности к изучению иностранного языка (Aptitude Test) – с помощью этого теста можно определить перспективы усвоения заданной области знаний;
- Диагностический тест (Diagnostic Test), который определяет уровень владения иностранным языком;
- Тест отбора (Placement Test) используется в случае необходимости распределить учащихся по уровню языка;
- Тест общих умений (Proficiency Test) применяется для контроля усвоения курса в середине года;
- Тест учебных достижений (Achievement Test) помогает получить информацию о том, что усвоено по одному из аспектов языка и над чем надо работать дальше.

Необходимо отметить, что тесты учебных достижений или успешности обучения составляются только по программе или пройденному языковому материалу и используются для осуществления текущего, промежуточного и итогового контроля. Эти тесты, кроме того, выявляют ошибки и недостатки обучения и поэтому имеют также некоторые диагностические функции.

Тесты общего владения иностранным языком составляются независимо от программ (учебников) предыдущего обучения. В тест такого рода может быть включена проверка тех иноязычных навыков и умений, которые будут необходимы для дальнейшей работы или учебы. Таким образом, этот вид теста может выполнять и прогностические функции. Сейчас это все больше тесты для определения коммуникативной компетенции [10, с. 97–100; 11, с. 71–73].

В зависимости от целей контроля преподаватель выбирает определенный вид тестов и технику тестирования. Несмотря на наличие множества видов тестовых заданий, в их основе лежит довольно ограниченный круг умственных и вербальных операций над языковым материалом. Наиболее частыми техническими операциями являются множественный выбор, двойной выбор, завершение, действия с группировками, интерпретация, ответы на вопросы, расположение по порядку и исправление. Наиболее распространенным приемом является множественный выбор, однако недостатком таких заданий является то, что они часто тестируют не язык, а общий кругозор.

Выводы. Контроль уровня овладения иностранным языком представляет собой важнейший компонент управления учебным процессом, являясь фактором обратной связи между целями обучения и полученным результатом. Контроль выполняет обучающую, диагностическую, корректировочную, управленческую, оценочную и другие функции. Информацию по обратной связи студенты могут получить как путем внешнего контроля со стороны преподавателя, так и путем внутреннего самоконтроля. Одной из эффективных форм проверки являются лингводидактические тесты, кото-

рые широко используются ведущими образовательными центрами мира.

В практике обучения иностранным языкам в Украине лингводидактическое тестирование не всегда находит должное применение. Научные публикации и методические разработки, позволяющие внедрить лингводидактические тесты в практику обучения иностранным языкам, немногочисленны. Недостаточно используются возможности современных информационных технологий, которые могут поднять лингводидактическое тестирование на качественно новый современный уровень.

С целью создания современной системы педагогического тестирования представляется необходимым изучить зарубежный опыт тестирования не только в лингвистике, но и в других областях знаний, учесть теоретические исследования отечественных тестологов, а также привлечь к разработке лингводидактических тестов специалистов в области информационных технологий.

Литература:

1. Старков А.П. Функциональная направленность контроля. *Контроль в обучении иностранным языкам в средней школе*. Москва: Просвещение, 1986. С. 28–33.
2. Коккота В.А. Лингводидактическое тестирование. Москва: Высшая школа, 2009. 259 с.
3. Lado R. *Language Testing: The Construction and Use of Foreign Language Tests*. New-York: Mc Graw-Hill Book, 1964. 389 p.
4. Раппопорт И.А. Тесты в обучении иностранным языкам в средней школе/ И.А. Раппопорт, Р.Сельг, И.Соттер. Таллинн, 1987. 125 с.
5. Колобов В.К., Ольховик Н.Г., Всеволодова А.Х. Использование платформы moodle для организации и проведения контроля усвоения иноязычного материала студентами неязыковых вузов. URL: <https://esa-conference.ru/wp-content/uploads/files/pdf/Kolobaev-Viktor-Konstantinovich.pdf>.
6. URL: <http://dialang.org>.
7. Kaplan: web-site. URL: <https://www.kaptest.com/gmat/what-is-the-gmat>
8. LSAC: web-site. URL: <https://www.lsac.org/lstat>
9. Российский тестовый консорциум: веб-сайт. URL: <http://testcons.ru>.
10. Бальхина Т.М. Основы теории тестов и практика тестирования. Москва: Русский язык, 2006. 237 с.
11. Деревянко М.М., Кравченко О.В. Практичне застосування тестування у визначенні рівня сформованості мовленнєвої компетенції. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики: матеріали III Всеукраїнської наукової конференції*. Дніпро, 2018. С. 71–73.

Snegurova T., Paramonova V., Siedoikina T. Test control as a methodological phenomenon

Summary. This article is devoted to the problem of linguodidactic testing when studying foreign languages. The article highlights the functions differently manifested in current and final testing. It is noted that testing the level of foreign language proficiency is an essential component of educational process management. It is a feedback factor between learning objectives and the result. Testing performs training, diagnostic, adjustment, management, evaluation and other functions. Students can receive information on feedback both through external testing performed by the teacher, and through internal self-testing as well. Linguodidactic tests are widely used by leading educational centers of the world.

At the present stage of development of linguodidactic testing, information technologies play an important role.

This is due to availability of resources capable to provide technological procedures for assessing the level of students' learning using various platforms, in particular, Moodle platform. Many large national and international test projects are moving towards computer testing.

The article analyzes the requirements for preparation of tests among which the main ones are requirements for validity, reliability, authenticity, cost-effectiveness, and consistency (difference in tasks in terms of difficulty). Easy tasks make up to 20% of all tasks, tasks of medium difficulty – up to 60%, and difficult tasks – also up to 20% of test tasks. Also, an important quality of the test is test time.

The article describes the objects of communicative competence testing in terms of Russian as a Foreign Language (RFL): testing of language activity skills and pragmatic competence is conducted.

The conclusions made are as follows: it is necessary to study international experience in testing not only in linguistics, but also in other fields of knowledge, to take into account the theoretical studies of domestic testologists, and to involve ICT specialists in the development of linguodidactic tests as well.

Key words: control functions, feedback, linguodidactics testing, test control.

ЗМІСТ

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

<i>Беценко Т. П.</i> АДВЕРБІАЛЬНІ ТЕКСТОВО-ОБРАЗНІ УНІВЕРСАЛІ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ДУМАХ.....	4
<i>Веретюк Т. В.</i> ГЕРОЙ-СЕЛЯНИН ЯК ОБРАЗ «НОВОЇ ЛЮДИНИ» У «БУКОВИНСЬКІЙ ПОВІСТІ» ІГОРЯ МУРАТОВА.....	9
<i>Гандзюк О. М.</i> СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ГОЛОВНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ У ТЕКСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА «ГЕОГРАФІЯ РЕЛІГІЙ»).....	13
<i>Євчук У. Ю.</i> ПОСТПАМ'ЯТЬ І ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ У РОМАНІ ІГНАЦІЯ КАРПОВИЧА «СОНЬКА».....	17
<i>Елдинова С. М.</i> ДЕРИВАЦИОННЫЕ ФУНКЦИИ УСЕЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБРАЗОВАНИЯ ПРОИЗВОДНЫХ ОТ ИМЕННЫХ ОСНОВ.....	22
<i>Іванчик О. В.</i> ПОЛЬСЬКА ПОЕЗІЯ В ПЕРЕКЛАДАХ СТАНІСЛАВА ШЕВЧЕНКА.....	26
<i>Кизилова В. В.</i> УКРАЇНА УЛАСА САМЧУКА: СИНТЕЗ ПОЛІТИЧНОГО Й МИСТЕЦЬКОГО СВИТОГЛЯДІВ.....	30
<i>Косович О. В.</i> УЖИТОК ІНШОМОВНИХ СЛІВ: ЛОГІКА МОВИ ЧИ ДАНИНА МОДИ?.....	34
<i>Медвідь Н. С.</i> ПОЛІТИЧНІ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПРОЗІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	37
<i>Науменко Н. В.</i> ЕЛЕМЕНТИ МИСТЕЦЬКОЇ СИНЕСТЕЗІЇ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ЗАТУЛИВІТРА.....	41
<i>Никольченко Т. М., Педченко Е. В., Демченко Т. О.</i> ДИНАМИЧЕСКАЯ ПОЭТИКА ОБРАЗА ВОЛАНДА В ТЕКСТАХ М. БУЛГАКОВА.....	47
<i>Осьмак Н. Д.</i> ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ МІФООБРАЗУ ВОГНЮ У ТВОРАХ ГНАТА ХОТКЕВИЧА ТА СТАНІСЛАВА ВІНЦЕНЗА.....	51
<i>Панченко О. І.</i> СЛОЖНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ КАК СПОСОБ КОМПРЕССИИ В СЖАТОМ ТЕКСТЕ.....	55
<i>Роздольська І. В.</i> УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ У РАДІОФІЛЬСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНО ІДЕОЛОГІЧНОМУ НАПРЯМІ.....	59
<i>Росовецкий С. С.</i> МОТИВНОЕ СВОЕОБРАЗИЕ АВТОБИОГРАФИЙ РУССКОГО ФУТУРИЗМА.....	64
<i>Четверик В. К.</i> СОПОЛОЖЕНИЕ КАК СПОСОБ АКТУАЛИЗАЦИИ ФОРМ КОМПАРТИВА В ПРОСТРАНСТВЕ РУССКОЯЗЫЧНОЙ ПОЭЗИИ.....	70
<i>Шевальє С. Б., Дзинглюк О. С.</i> ЛІНГВОСТИЛИСТИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА (ЗА РОМАНОМ С. АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»).....	74

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

<i>Vysotska R. R., Zalutska H. I.</i>	
DON JUAN DE MOLIERE, PERSONNAGE A SUCCES DE LA TRAGI-COMEDIE CLASSIQUE FRANCAISE AU XVII-IÈME SIECLE.....	78
<i>Мехман Г. А.</i>	
СТИЛИСТИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ В РОМАНЕ «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ»: ОТ БУРАННОГО К КОСМОСУ.....	82
<i>Тагиева Н. М.</i>	
АЛЬ-МУФАДДАЛ АД-ДАББИ КАК СОСТАВИТЕЛЬ ОДНОЙ ИЗ ПЕРВЫХ АНТОЛОГИЙ ДРЕВНЕЙ АРАБСКОЙ ПОЭЗИИ.....	87

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

<i>Андрійченко Ю. В.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЛІНГВІСТИЦІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	92
<i>Vaadzhy N. A., Chychian O. O.</i>	
WRITING A SCIENTIFIC ARTICLE LIKE A NATIVE ENGLISH SPEAKER: USEFUL TIPS FOR UKRAINIAN AUTHORS.....	96
<i>Ворусова Т. С.</i>	
ALLUSIVE TITLES IN STEPHEN KING'S LITERARY WORKS.....	99
<i>Бухінська Т. В.</i>	
РОЗМІР І ДОВЖИНА РЕЧЕНЬ ЯК ОДИН ЗІ СКЛАДНИКІВ СКЛАДНОСТІ СПРИЙНЯТТЯ МЕДИЧНИХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ.....	103
<i>Допіряк Б. П., Бялик В. Д.</i>	
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ Й ОСНОВНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ УРБАНІСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ.....	107
<i>Кисилиця Ю. І., Бялик В. Д.</i>	
СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ.....	111
<i>Ніколаєску Е. В.</i>	
ЯВИЩЕ ЕНАНТІОСЕМІЇ В ДЕТЕКТИВНОМУ ЖАНРІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ).....	115
<i>Radziewska O. V.</i>	
THE LEXICAL AND SEMANTIC PROBLEMS OF TRANSLATION AND THE WAYS OF THEIR SOLVING.....	119
<i>Ryzhkova S. V.</i>	
THE LEXICAL PARTS IN THE PROCESS OF FORMING SLANG IN THE ENGLISH LANGUAGE.....	122
<i>Семенова О. В.</i>	
ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ГЛЮТОНІЧНОГО ДИСКУРСУ ФРАНКОМОВНИХ КРАЇН.....	125
<i>Солошенко-Задніпровська Н. К.</i>	
КОНВЕРСИЯ ЯК ПРОДУКТИВНИЙ СПОСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ).....	129

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

<i>Ткаченко А. О.</i>	
ЛІТЕРАТУРНА ЖАНРИСТИКА: СПРОБА НОВІТНЬОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ.....	134

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

<i>Vlasenko L. V., Trygub I. P.</i> FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE ECONOMISTS.....	200
<i>Карцева М. Д., Білик Н. О.</i> ЕТНООРІЄНТОВАНИЙ СКЛАДНИК ІНШОМОВНОГО НАВЧАННЯ.....	203
<i>Квашина Т. С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ В ТУРЕЦЬКІЙ АУДИТОРІЇ.....	208
<i>Криволапова Е. В.</i> РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ У ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ НЕЯЗЫКОВОГО ВУЗА.....	212
<i>Северин Н. В.</i> ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С ЖАНРАМИ ФОЛЬКЛОРА В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫМ СТУДЕНТАМ.....	216
<i>Снегурова Т. А., Пармонова В. Ю., Седойкина Т. Н.</i> ТЕСТОВЫЙ КОНТРОЛЬ КАК МЕТОДИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН.....	220

CONTENTS

SLAVIC LANGUAGES AND LITERATURE

<i>Betsenko T.</i> ADVERBIAL TEXT-LIKE UNIVERSALS WITH THE VALUE OF TIME IN UKRAINIAN FOLK THOUGHTS.....	4
<i>Veretiuk T.</i> HERO-PEASANT AS AN IMAGE OF “NEW MAN” IN IHOR MURATOV’S “BUKOVYNIAN NOVEL”.....	9
<i>Handziuk O.</i> REPRESENTATION PECULIARITY OF PRINCIPAL PART OF THE SENTENCE IN THE TEXT OF SCIENTIFIC STYLE (BASED ON TEXTBOOK “GEOGRAPHY OF RELIGIONS”).....	13
<i>Yevchuk U.</i> POSTMEMORY AND ITS INFLUENCE ON THE IDENTITY FORMATION IN IGNACY KARPOWICZ’S NOVEL “SONKA”.....	17
<i>Yeldinova S.</i> DERIVATION FUNCTIONS OF TRUNCATION IN THE PROCESS OF DERIVATION FROM NOMINAL STEMS.....	22
<i>Ivanchyk O.</i> POLISH POETRY IN TRANSLATION BY STANISLAV SHEVCHENKO.....	26
<i>Kyzylova V.</i> UKRAINE BY ULAS SAMCHUK: THE SYNTHESIS OF POLITICAL AND ARTISTIC WORLDVIEWS.....	30
<i>Kosovych O.</i> THE USE OF FOREIGN WORDS: LANGUAGE’S LOGIC OR PAYING TRIBUTE TO FASHION?	34
<i>Medvid N.</i> POLITICAL LINGUISTIC CULTURALLY LABELED UNITS IN SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROSE OF THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY.....	37
<i>Naumenko N.</i> ELEMENTS OF ARTISTIC SYNTHESIS IN VOLODYMYR ZATULYVITER’S WORKS.....	41
<i>Nikolchenko T., Pedchenko E., Devchenko T.</i> DYNAMIC POETICS OF THE WOLAND IMAGE IN TEXTS BY M. BULGAKOV.....	47
<i>Osmak N.</i> ARTIFICIAL FEATURES OF THE MYTH IMAGE OF FIRE IN THE WORKS OF HNAT KHOTKEVICH AND STANISLAV VINTSENZ.....	51
<i>Panchenko O.</i> COMPLEX SENTENCE AS A WAY OF COMPRESSION IN CONCISE TEXT.....	55
<i>Rozdolska I.</i> UKRAINIAN SICH RIFLEMEN IN SOVIET LITERATURE AND IDEOLOGICAL DIRECTION.....	59
<i>Rosovetskyi. S.</i> MOTIVE STRUCTURE OF THE RUSSIAN FUTURISM AUTOBIOGRAPHIES.....	64
<i>Chetverik V.</i> JUXTAPOSITION AS MEAN OF ACTUALIZATION OF COMPARATIVE FORMS IN RUSSIAN-LANGUAGE POETRY.....	70
<i>Shevalie S., Dzynhliuk O.</i> LINGUISTIC MEANS OF CREATING A PSYCHOLOGICAL PORTRAIT (BASED ON NOVEL S. ANDRUKHOVYCH “FELIX AUSTRIA”).....	74

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 44, 2020

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.
Комп'ютерна верстка – Семенченко Ю.С.

Підписано до друку 17.02.2020 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 30,61, ум.-друк. арк. 27,20.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0620/166.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Тел. +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua